

الإسلام في حياته

İSLÂM EMİRLİĞİ VE NİZÂMI

الإمامة الإسلامية
ونظامها

ABDULHAKÎM EL-HAKKÂNÎ

TAKDİM
HİBETULLAH AHUNDZÂDE

ام لوفتر اوق دس اسلام
IM AUFTRAG DES ISLAM

İSLÂM EMİRLİĞİ VE NİZÂMI

Allâme Fakih Şeyh
Abdulhakîm Hakkânî

إم أوفتراق دس إسلام

IM AUFTRAG DES ISLAM

Im Auftrag des Islam: 18

Eserin İsmi:
İslâm Emirliği ve Nizâmı

Yazar:
Abdülhakim el-Hakkani

Editör:
Furkan bin Abdullah

Tashih:
Abdurrahman Çavuş

Mütercim:
Muhammed Davud Tutuş

Kapak:
A. Azzam Özel

Baskı&Cilt:
Öz Karacan Matbaacılık ve
Ciltçilik San. ve Tic. Ltd. Şti.
Evren Mah. Gülbahar Cad. No:62
Güneşli / Bağcılar İSTANBUL
Sertifika No: 45469

Dağıtım:
Im Auftrag des Islam
Yamanevler Mah. Küçüksu Cad.
Bıldırcın Sok. No: 9/1 Ümraniye/
İSTANBUL

Tel: + 90 216 632 00 60
Cep: +90 539 762 66 95

Online sipariş: www.kureselkitap.com

İstanbul, 1444 / 2023

İÇİNDEKİLER

Takdim	04
Kitaba Dair	06
Yazarın Hayatına Kısa ve Özlü Bir Bakış	09
Mukaddime	15
Hükümetlerin Kısımları	19
Hidayet Hükümetinde İzlenmesi Zaruri Olan Yollar	22
Beşeri Kanunların Batıllığına Dair Deliller	26
İslâmi Hükümet	33
İslâmi Yasamanın Kaynakları	37
Mezhep	41
Tabiat ve Örf	43
Bağımsızlık	45
Özgürlük	46
Toprak Bütünlüğü	51
İslâm Devletinin İsimleri	53
Devlet Başkanının Alacağı Lakaplar ve İsimler	58
Bayrak ve Sancak	64
Emirin Seçimi	67
Devlet Yöneticisinin Taşınması Gereken Şartlar ve Sıfatlar	95
İmama Vacib Olan Hususlar ve İmamın Vazifeleri	105
Yöneticinin Yetkisini Yitirmesi	151
Yönetilen Halkın Uyması Gereken Vecibeler	169
Ehl-i Hal ve'l-Akd	177
İslâmi Yönetim Sistemi	192
Şûrâ	276
Çağdaş Eğitim	293
Kadınların Eğitim-Öğretimi	300
Karma Eğitim	320

TAKDİM

**Emiru'l-Mü'min'in
Şeyh Hibetullah Ahundzâde**

(Yüce Allah onu korusun ve gözet sin)

Hak ve ölçü ile kitabı indiren, adalete ve ihsana çağırıcı olarak Rasûlü'nü gönderen, âlimleri ilim ve iman yolunun rehberleri kılan Allah'a hamd olsun. Öncekilerin ve sonrakilerin efendisi, bizim efendimiz ümmî, sadık ve emin olan Hz. Muhammed'e ailesine temiz ve pak sahabesine ve ona itaat edenlerin tamamına salat ve selâm olsun.

Allah'a hamd Rasûlü'ne salât-u selâm ettikten sonra derim ki: *İslâm Emirliği ve Sistemi* isimli bu kitabın bazı bölümlerini mütalaa ettim ve İslâmî siyaset alanında önemli bir kitap olduğunu gördüm. Bunun akabinde bize gelen önemli meselelerden bazısını tetkik eden değerli âlimlere ve şeyhlere bu kitabı okumaları vazifesini tevdi ettim. Onlar bu kitabı inceleyip gözden geçirdiler. Nitekim hoş buldular ve desteklediler. Böylece bu kitap benim nezdimde iki şekilde destek bulmuş oldu; benim mütalaam ve değerli şeyhlerin mütalaaları.

Değerli şeyhlerin bu husustaki mütalaası şudur:

Yüce Allah'ın kulları için razı olup seçtiği İslâm dini beşerî hayatın bütün yönlerini kuşatan bir sistemdir. Bu İslâm dini dünyada da ahirette de mükemmel saadete ulaştırır. Akideye, ibadete, güzel ahlaka, egemenliğe irşad eder. Sosyal dayanışmaya ve ilişkilerde doğruluğa davet eder.

Yüce Allah'ın İslâm ümmetine olan lütuflarından ve rahmetlerinden birisi de şudur. Allah Teâlâ her çağda rabbânî âlimleri farklı, çeşitlerinin çokluğu ve fûruuna rağmen İslâmî ilimleri inceleyip tahkik etmeye muvaffak

kılmıştır. Öyle ki bu âlimler bu ilimlerin denizlerine dalmış, pınarlarından ve nehirlerinden paye edinmiş, böylece İslâmî ilimlerin her bir disiplinine dair kitaplar kaleme almışlardır. İslâmî ilimlerin nadir ve dakik meselelerine hâkim olmuşlardır. İşte bu anlattığımız silsile bu günümüze kadar devam etmiştir. Bu durum Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'in şu hadisini doğrular niteliktedir:

مثل أمتي مثل المطر لا يدرى أوله خير أم آخره

“Benim ümmetimin misali yağmurun misali gibidir. Başı mı yoksa sonu mu daha hayırlıdır bilinmez.” bu hadisi Tirmizi rivayet etmiştir.

Elimizde bulunan İslâm emirliği ve sistemi isimli âlimlerin üstadı çağın fâkihlerinin dayanağı, Allah yolunda mücahid, şeyh, allâme, Mevlevi Abdulhakim'in telif ettiği bu kitap, ilim binalarında bir tuğla, telif yolunda bir halka ve şer'i siyaset alanında önemli bir kitaptır. Bu eser meseleleri ve konuları dakik bir şekilde incelemiş, delilleri ve hüccetleri oldukça sağlam, yapısı ve manası muhteşem, tertibi ve içeriği güçlü bir eserdir. İçeriğinin ışığı ile siyaset ile meşgul olanların yoluna ışık tutacaktır.

Söyleyeceklerim bunlardır. el-Aliyy ve el-Kadir olan Allah'tan niyazım bu kitabı İslâm aleminin bir çok farklı bölgelerinde ki Müslümanlar için faydalı kılması, yüce lütfu ile yazarını en hayırlı şekilde mükafatlandırması, akıp taşan ilmini bize ve diğer Müslümanlara bereketli kılmasıdır.

Allah Peygamberimiz Muhammed'e, ailesine ve sahabesine salat etsin, çokça selâm etsin.

Hibetullah Ahundzâde
(Allah onu affetsin)

KİTABA DAİR

Rasûllerini apaçık delillerle gönderen, insanlar adalet üzere hayat sürsünler diye Rasûlleriyle birlikte kitabı ve ölçüyü indiren, kendisinde şiddetli bir güç ve insanlar için faydalar barındıran, görmedikleri hâlde Allah'ın kendi dinine ve Rasûllerine kimlerin yardım edeceğini ortaya çıkarması için demiri indiren Nebileri ve Rasûlleri Peygamberimiz Muhammed (*sallallahu aleyhi ve sellem*) ile sonlandıran Allah'a hamd olsun. Şüphesiz ki Allah güçlü ve aziz olandır. O Peygamberimiz Muhammed (*sallallahu aleyhi ve sellem*)'i hidayet ve diğer bütün dinlere üstün ve galip kılması için hak ile göndermiş, onu hidayet ile siyaset için ilim ve kalem manasını; tazir ve yardım için kudret ve kılıç manasını kapsayan yardım edici bir delil ile desteklemiştir. Ben şahitlik ederim ki Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur, o tektir, hiçbir ortağı yoktur. Yine şahitlik ederim ki Muhammed onun kulu ve elçisidir. Allah ona, ailesine ve sahabesine salat etsin ve çokça selâm etsin.

Allah'a hamd, Rasûlune salat ve selâm ettikten sonra derim ki: yüce Allah'ın kullarına verdiği nimetlerden biriside şudur. Yüce Allah bu İslâm dinini sistematik bir din kılmış ve bu ümmet içerisinde kullarına halifelik ve emirlik ederek sistematik ve hanif olan İslâm dinini uygulayacak fertleri bu ümmet içinde hazırlamıştır. İslâm'da yönetim sistemi İslâmî ilkeler üzerine kuruludur.

Biz biliyoruz ki İslâm dini öğretileri sadece insanın Rabbi ile olan ilişkileriyle kısıtlı kalan bir din değildir. Aksine bu tür öğretilerin yanı sıra İslâm sağlam ve İslâmî ilkelerle sahih ve kâmil şekilde uyumlu olan siyasi bir sistemi de teşri kılmıştır. Bu siyasi sistem Rasûlullah (*sallallahu aleyhi ve sellem*) ile başlamıştır. Rasûlullah bu siyasi sistemin temel yapı taşlarını izah etmiş, hükümlerini belirlemiş kaidelerini beyan etmiş, öğretilerini tatbik etmiştir. Rasûlullah (*sallallahu aleyhi ve sellem*)'den sonra gelen hidayet önderi Râ-

şid halifeler daha sonra bu Râşid halifelerden sonra gelen Emevî, Abbâsî ve onlardan sonra gelip İslâm'ın mesajını taşıyan halifelerde böyle yapmış-
tır. Onlar İslâm'ın bu siyasi sisteminin nurundan yönetim öğretilerine ve
siyaset hükümlerine genel ve kamu maslahatını gerçekleştirecek şekilde
alıp uygulamışlardır. Bazı halifelerin veya emirlerin İslâm'ın hükümlerini
uygulamada yaptıkları yanlışlara veya İslâm'ın bazı öğretilerine muhale-
fet etmelerine gelecek olursak şunu söylememiz gerekir. Bu halifelerin ve
emirlerin yaptıkları yanlış işlere ve İslâmî hükümlerdeki ayrılıklarına iti-
bar edilmez. Zira onlar beşerdir. Hatada ederler isabet de ederler. Hiç gü-
naha düşmeyen ve hata etmeyen melekler değildirler. Bu hususta dikkate
alınacak olan hâkim olan İslâmî hükümler, kendisi ile amel edilen İslâmî
yasamalar İslâm'ın yürürlükteki kanunları izlenen öğretileri, uygulanan
sağlam pratikleridir. Şu çok net bir şekilde bilinmektedir ki, Müslümanlar
İslâm'ın belirlediği dışında herhangi bir sistem veya siyaset veya İslâm'ın
kanunları dışında kanunlar yahut İslâm'ın yolu dışında bir yol benimsemiş
değillerdir. Bilimsel ve idari üsluplar ve vasıtalar hususunda ise böyle titiz
bir ayırım göstermemişlerdir. Onlar bu tür şeylerden İslâm'da yer alan asıl-
larla, kaidelerle ve temel kriterlerle çelişmeyen hususları alıyorlardı.

İslâm'ın siyasi sistemi İslâmî mirasın bir parçasıdır. Ona geçmiş bir tarih
veya eskide kalmış bir sistem olarak bakmak doğru bir bakış açısı değildir.
Aksine ona kendisi ile amel edilmesi ve ilk haline getirilmesi gözlenen bir
miras gibi bakılmalıdır. Böyle bir bakış açısı ile değerlendirilmelidir ki, bu
sayede ümmet yeniden şerefini kazansın, gücünü elde etsin ve halkları uya-
nık olsun. Seyyid Kutub'un dediği gibi: "İçerisinde bulunduğumuz bu duru-
mun çözümü, kapsamlı dinimizi sadece ibadet yönüne hasretmemiz sonra
da Fransız yasamasına gidip ondan kanun almamız veya Batı siyaset teori-
lerine başvurup onlardan yönetim sistemi almamız değildir." Mütefekkir-
lerden birinin dediği gibi: "Bugün İslâm Müslümanlardan (bilhassa âlimler
topluluğundan) İslâm'ın hükümlerini mertçe ve açıklıkla anlatmak, İslâm'a
davet etmek için ellerinden gelen en büyük ve en yüksek gayreti vermeleri-
ni ve bu yolda varlıklarını İslâm'ın temeline bağlamalarını istemektedir."

İşte bundan yola çıkarak değerli âlim, büyük mücahid, şeyhu'l-hadis,
kâdî'l-kudât, şeyh, allâme Abdulhakim el-Hakkâni bu kitabı telif etmiştir.
O bu çalışmasıyla İslâm'ın siyasi sisteminin izahı ve İslâm'da yönetim sis-
temini beyan etmeyi amaçlamaktadır. Şeyh Hakkâni, Müslümanların dev-
letlerinin ve idarelerinin yenilenmesinin zorunluluğu hususunda çokça

sözlerin edildiği şu zaman dilimi içerisinde Müslümanlara İslâm'ın sisteme dair harika bir görüntü sunmuştur. Tabi malumdur ki, Müslümanlar dinlerini bir kenara bıraktıklarında muhakkak onlardan yeni bir nesil çıkar bu nesil İslâm'ın sancağını taşır, İslâm'ın hükümlerini uygular. Bu hakikat yüce Allah'ın şu ayetini doğrulayıcıdır:

وَأَنْ تَتَوَلَّوْا يَسْتَبَدِّلَ قَوْمًا غَيْرَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُونُوا أَمْثَالَكُمْ

“Şayet yüz çevirirseniz, (sizin yerinize) başka bir kavim getirir, sonra (onlar) sizin gibi de olmazlar. (Allah'a itaat ederler.)” (Muhammed, 38) Şeyh Hakkani bu görevi güzel bir şekilde yerine getirmiş ve fayda sağlamıştır. Allah Teâlâ İslâm uğruna ve Müslümanlar için yaptıklarından ötürü ona en hayırlı mükâfatı versin.

Üstelik bu kitap, taşıdığı hoş süsüne ek olarak müminlerin emiri, İslâm'ın ve Müslümanların sancağının taşıyıcısı Şeyhu'l-hadis vet-Tefsir el-Mevlevi Şeyh Hibetullah Ahundzâde'nin bazı kısa sözleri ile de daha fazla bir süse sahip olmuştur. Allah emir el-müminin Şeyh Hibetullah Ahundzâde'yi muhafaza etsin, onu gözet sin, ona sıhhat ve afiyet versin, ömrünü ibadet üzere uzatsın, onunla İslâm'a ve Müslümanlara faydalar getirs in, ona ve diğer Müslüman emirlere kendilerini hayra yöneltecek hayır yolunda yardım edecek yakın çevreler ve dostlar nasip etsin. Yüce Allah cümle İslâm devletlerini her türlü şerden ve fitneden muhafaza buyursun. Allah Teâlâ efendimiz Muhammed'e ailesine ve sahabesine salat ve selâm etsin.

Ammâr el-Medenî
(Yüce Allah'a muhtaç)

YAZARIN HAYATINA KISA VE ÖZLÜ BİR BAKIŞ

İsmi ve Nesebi

Kitabın yazarı şeyh allâme, büyük muhaddis, hüdayat (Hâce Molla Sâhib diye meşhur) Abdulhakim b. Şir Muhammed b. Muhammed Can b. Sadullah Han b. Seyyid Muhammed Han (*yüce Allah hepsini bağışlasın*) el-Hakkâni el-Afgâni el-Kandahâri el-Bendetimûri'dir. Şeyh Abdulhakim, İshâk Zei diye bilinen meşhur kabileye mensuptur.

Şeyhin Doğumu

Şeyh Abdulhakim, 1376 yılında hayâlî ve dindar bir ailenin yaşadığı bir evde Afganistan Kandahar Pençivai'ye bağlı Televkan köyünde dünyaya geldi.

Şeyhin İlmî Gelişimi

Şeyh Abdulhakim'in babası, çağında bilinen meşhur din âlimleri ve şeriat fâkihlerinden birisidir. Şeyh Abdulhakim babasının yanında Kur'an'ı Kerim, Farsça, nahiv, sarf, astronomi, hikmet, mantık, felsefe, belagat, miras, akâid, fıkıh, usûl-i fıkıh ve bazı tefsir kitaplarını okudu.

Şeyh Abdulhakim daha sonra hicri 1396 yılında Zabil'e rıhle [ilmî bir yolculuk] yaptı. Orada Şeyh Ubeydullah Ahundzâde (*rahimehullâh*)'ın yanında belagat alanında muteber bir kitap olan Taftazani'nin *el-Mutavvel* eserini okudu.

Şeyh daha sonra hadis-i şerif ve öğrenmediği diğer bazı ilimleri öğrenmek için Daru'l-Ulum Hakkaniye'ye -akore hattektedir, Pakistan Peşaver'e bağlıdır- h. 1397 / m. 1977 yılında gitti.

Hakkaniye'nin büyük şeyhlerinden ilim aldı. Söz gelimi şeyh allâme muhaddis Abdulhak, şeyh Abdulhalim ez-Zerubevi, şeyh müftî-i azam Muhammed Ferid ez-Zeravberi, şeyh Muhammed Ali es-Sivati ve başka şeyhler bunlar arasındadır. Allah hepsine rahmet etsin.

Şeyh Abdulhakim şöyle der: “Daru’l-Ulum Hakkaniye de allâme şeyh Abdulhak’ın (Daru’l-Ulum Hakkaniye’nin kurucusudur) yanında *Câmiu’t-Tirmizi*’nin bir bölümünü okudum. Şeyh müftî Muhammed Ferid’in yanında *Celaleyn*’in ilk cüzünü *Sahih-i Buhârî*’nin ilk cüzünü *Câmiu’t-Tirmizi*’nin ilk cüzünü ve *Sünen-i Ebû Davud*’u okudum. Müderrislerin başı Allâme Abdulhalim ez-Zeravbevi’nin *Tefsiru’l-Beydavi*’yi, *Sahih-i Buhârî*’nin ikinci cüzünü ve *Sahih-i Müslim*’i okudum. Şeyh üstadımız Semihul Hak’ın yanında *Celaleyn*’in ikinci cüzünü *Câmiu’t-Tirmizi*’nin ikinci cüzünü ve Tirmizi’nin *Şemâil*’ini okudum. Yine üstadımız Muhammed Ali es-Sivati de Tahâvî’nin *Şerhu Meani’l-Âsâr*’ını, *el-Hidaye*’nin üçüncü ve dördüncü cüzünü okudum. Şeyh Fadl el-Mevla’nın yanında da *Mişketul Mesabih* kitabını okudum.”

Şeyh Abdulhakim, Daru’l-Ulum Hakkaniye’den 1400/1980 yılında mezun oldu ve dünya genelinde muteber olan mezuniyet diplomasını yüksek derece ile aldı.

Şeyh Abdulhakim Akora Hattek’te öğrenimini tamamlamasının ardından Peluşistan’a bağlı Ziyârat şehrine gitti. Orada şeyh Can Muhammed (rahımehullah)’ın yanında 1980 yılının Şaban ve Ramazan ayında Kur’ân’ı Kerim tefsiri ilmini okudu.

Şeyh Abdulhakim’in Tedris Makamları

Şeyh Abdulhakim Hakkâni farklı medreselerde tedris aşamasına başladı. Tedris hayatını anlatan şeyh Abdulhakim şöyle der: “Peluşistanın farklı medreselerinde mütedavil olan kitapları tedrise başladım. Ders verdiğim medreseler arasında söz gelimi Kerbela Tedrisu’l-Kur’ân medresesi, Şeldere Mazharu’l-Ulum, Afganistan İslâmî inkılap hareketinin Nuru’l-Medaris medreseleri bulunmaktadır.

Daha sonra Rusların Afganistan’dan çıkmasının ve Halkiyyun hükümetinin devrilmesinden sonra Afganistan’a göçtüm. Dünyaya gelmiş olduğum Televkan köyünde ders vermeye başladım. Orada iki yıl ders verdim. İlk yıl hazırlık sınıfına ikinci yılda ise hadis dönemi derslerini verdim. Daha son-

ra Helمند'in köylerinden biri olan Sincin köyüne gittim. Orada da hadis devresi derslerini verdim. Daha sonra Emiru'l-Müminin Mücahid Molla Muhammed Ömer'in arzusuna binaen Kandahar'a geçtim. Üç yıl boyunca İslâm emirliğinin merkezi cihad medresesinde ders verdim."

Amerika Birleşik Devletleri ve müttefikleri 2001 yılında Afganistan'a karşı savaş vermeye başlayınca Taliban hükümeti yıkıldı. Her yerde zulüm ve zorbalık baş gösterdi. Bölgedeki bütün insanlar göçe mecbur kaldı. Bu süreçte şeyh Abdulhakim Pakistan'a hicret etti. Ketta şehrine yerleşti. Ketta'da Muhammed Hayr caddesindeki Hakkaniye üniversitesinde ve Hacı Gaybi caddesindeki İslâm üniversitesinde ders vermeye başladı.

Daha sonra şeyh Abdulhakim Ketta İshâkabad da 1424/2003 yılında Daru'l-Ulum eş-Şerîyye üniversitesini kurdu. Kurmuş olduğu bu üniversitede 14 yıl hadisi şerif dersleri verdi. Daha sonra Amerikalıların ve avanelerinin zulmü yüzünden ders vermeyi bırakmak zorunda kaldı. Öyle ki, şeyh cemaatle namaz kılmak için mescide bile gidemiyordu. Çünkü o zamanlar kendisi Afganistan İslâm emirliği mahkemelerinin yüksek idare başkanıydı. Bu arada şeyh telif ve tedvine başladı. Kısa müddet içinde birçok kitap kaleme aldı aşağıdaki kitaplar bu yazdıklarından bazılarıdır.

Kaleme Aldığı Eserler

1. *Zâdu'l-Muhtac fi-Tahkiki'l-Minhac*. Bu kitap şeyh Abdulhakim'in hocası şeyh, müftü Muhammed Ferid ez-Zeravberi'nin, *Minhacu's-Sünen şerhu Câmiu's-Sünen* kitabının ilk cildinin tahkikidir. Şeyh Abdulhakim Hakkâni bu kitapta yazarın sözlerini açıklamış bunlara ilaveten bazı önemli konular ve ilmi faideler eklemiştir. Şeyhin çalışmaları sonucu bu bir ciltlik bölüm beş cilt olmuştur. Bu çalışmaya İslâm Emirliğinin Emiri, Emiru'l-Müminin hadis ve tefsir şeyhi allâme Molla Hibetullah Ahundzâde (*Allah Teâlâ onu korusun ve onu bereketli kılsın*) ve şehit şeyh büyük üstadımız Semiu'l-Hak önsöz yazmıştır.

2. *ez-Zâdu's-Şerîfi-Tavdihi Camii't-Tirmizi*, bu çalışmada *Minhacu's-Sünen şerhu Câmiu's-Sünen*'in ikinci cildinin tahkikidir. Asıl olan ikinci ciltle bu beş cilt haline gelmiştir.

3. *Zâdu'l-Mehafil fi-Şerhi's-Şemâil*, İmam Tirmizî (rahimehullah)'ın *Şemâilu'n-Nebi* kitabının şerhidir. Şeyh Abdulhakim bu kitapta şemâil üzerine yazılmış birçok şerhi ve haşiyeye bunların yanı sıra farklı farklı siyer kitaplarına müracaat ederek kitabı kaleme almıştır.

4. *Ravdatu'l-Kada*, İslâm'da yargı sistemine dair fikhî kaideleri ve ölçütleri içeren bir kitaptır. Kitapta İslâm yargı hukukuna dair 1379 kaide yer almaktadır.

5. *Tetimmetu'n-nizam fi tarihi'l-kada fi'l-İslâm*, şu an elinizde bulunan kitaptır.

6. *Tahkiku muinu'l-kudati ve'l-muftin*, büyük muhaddis, azim fâkih şeyh Şemsulhak el-Afgânî (v. h. 1403)'nin *Muinu'l-kudâti' ve'l-muftin* kitabı üzerine kaleme alınmış çok sağlam ilmi bir tahkikdir. Asıl metnin yazar olan şeyh Şemsu'l-Hak el-Afgânî, İmam Enverşah el-Keşmirî'nin ve İmam Eşref Ali et-Tehânevî'nin (Allah hepsine merhamet etsin) öğrencisidir.

7. *Menakibu'l-Eimmeti's-Sitte*, şeyh Abdulhakim Hakkânî bu kitapta şu imamların menkıbelerini derlemiştir: Ebû Hanife, Mâlik, Şâfiî, Ahmed, Ebû Yusuf, Muhammed b. Hasan.

8. *Risaletun fi adabi'l-muallim ve'l-muteallim*, risale edebin manası ve faziletine dair bir mukaddime ile başlamaktadır. Daha sonra kitapta hocanın kendi nefesine dair riayet etmesi gereken adaplar, öğretimi esnasında riayet etmesi gereken adaplar, öğrencinin kendi nefesine dair ve öğrenme esnasında riayet etmesi gereken adapları içerir. Kitabın son bölümlerinde bazı ilginç hikâyeler yer alır.

9. *Risalet fi adabi'l-ekli ve's-şûrb*, şeyh bu risalesinde yeme, yemek yeme durumu, yemekten kalkma, bir şeyler içme, misafir ağırlama ve misafirin ahlakına dair adap kurallarını işlemiştir.

10. *Zâdu'd-dua*, duanın adabına dair bir risaledir. Risalede evvela duanın manasından ve hakikatinden söz edilir. Daha sonra duanın fazileti, hükmü, adabı, icabete yakın olan vakitleri, dua esnasındaki hali ve uygun mekânlar zikredilir. Şer'i naslarda geçen bazı seçme dualar yer almaktadır. Daha son-

1. Metinde "kada" şeklinde geçmektedir. Ancak bu zühul eseridir. Doğrusu "kudat"dır. (Mütercim)

ra şeyh Abdulhakim Esmâ-i Hüsnâ'dan bahsetmiş ve bunları şerh etmiştir. Risaleyi cihad ile ilgili dualarla sonlandırmıştır.

11. *Risale fi adabi's-sefer*, şeyh bu risalede yolcunun adaplarını anlatmıştır.

12. *Risale fi adabi'l-müfti ve'l-müstefti*, risalede öncelikle fetvanın lugavi ve ıstılâhi manası yargının tanımı, yargı ve fetva arasındaki fark ele alınır. Daha sonra fetva verme, müftünün kendi nefesine dair edepler, müftünün fetva yazımına dair edepleri, fetva vermeye dair edepler, müsteftinin (fetva soranın) edepleri ve özelliklerine dair meseleler işlenir.

13. *Risale fi adabi kadai'l-hâce*, bu kitapta lavabo ve tuvalet adabına dair riayet edilmesi gereken sözlü ve fiili edepler anlatılmıştır.

14. *el-Velâ ve'l-berâ fi'l-İslâm*, kitapta öncelikle velâ ve berânın lugat ve ıstilah tanımı işlenir daha sonra berânın vacib oluşu, kâfirleri ve fesatçıları dost edinmenin haramlığı, bu haram dost edinmenin bazı çeşitleri, rahmanın dostları ile şeytanın dostları arasındaki düşmanlık, bid'at ve fesad ehlerinden berî olmak ve bunlara dair konular işlenir. Daha sonra İslâm'da velâ ve berâ'ya dair bazı sahneler anlatılır. Şeyh bu bölümde Hubeyb b. Adiy'in Sa'd b. Ebi Vakkas'ın Abdullah b. Ubeyy'in kıssalarını anlatmıştır. Risaleyi Müslümanların kâfirlerle ve fasıklarla muamelesinin nasıl olacağı ile ilgili kısımla sonlandırmıştır.

15. *Risale fi'l-habs ve ahkamih*, risalede öncelikle hapis ve ceza evinin tanımı yer alır daha sonra hapsin meşruluğu, hikmeti, hapsi gerektiren durumlar ve hapsin müddeti, hapis görevlisinin vasıfları ve ücreti, mahkûmun kaçması, devletin ceza evlerini gözetlemesi ve ıslah etmesi, İslâm'da esirlerin hakları gibi konular işlenir.

16. *Risale fi meseleti halki'r-ra's*, saç kazımaya dair bir risaledir.

17. *Risale fi meseleti'l-musafaha*, şeyh bu kitabında musafahanın meşruluğu, keyfiyeti ve musafahaya dair ihtilâflı görüşleri ele almıştır.

18. *Risale fi meseleti't-taklid*, bu kitapta taklidin tanımları, kısımları, meşruluğu ve taklidin dört mezhep imamını taklid ile sınırlı tutulması gibi konular işlenmiştir.

19. *Risale fi meseleti't-teravih*, bu risalede sırası ile şu konular yer alır: Teravih namazının meşruluğunun tarihi, teravihi cemaatle kılmak, teravih namazının rekât sayısı, teravihe dair dört mezhebin görüşleri. Daha sonra son olarak teravih namazında Kur'ân'ı hatmetme konusu işlenir.

20. *Zadu'd-dave*, davete, faziletine, davetin hükmüne, daveti gönüllü olarak yapanla muhtesib (hesaplar kurarak yapan kimse) arasındaki farka, davette bulunmanın nasıl olacağına, davetin üsluplarına, davet üsluplarının kaynakları ve araçlarına, davetçilerin ahlakı ve özelliklerine dair bir risaledir.

21. *et-Tarihu'l-İslâmî*, İslâm tarihine dair bir risaledir. Kitapta tarihin tanımı, başlangıcı sebebi, tarihin yüce Allah'ın tayin etmiş olduğu Muharrem ayı ile başlamasının gerekçesi anlatılmaktadır.

22. *Hatmu Sahihi'l-Buhârî-i eş-Şerîf*, bu risalede şu konular yer almaktadır: Birinci bölüm Sahih-i Buhârî'deki bâblar ve başlıklar (tercemeler); ikinci bölüm Sahih-i Buhârî'de yer alan hadisler ve son bölümde hadis devresinde öğrenci olan ve mezun olan ilim talebelerine bazı tavsiyeler.

23. *Zâdu'l-mead fi mesaili'l-cihad*, Peştucadır.

24. *Tariku'l-fadl fi mesaili'l-ganime ve'l-fey' ve'n-nefl*

25. *Tariku'l-cenne*

26. *Zâdu'd-derayn fi tefsiri'l-celaleyn*

27. *et-Tahkiku'l-acib fi halli şerhi'l-cami*

Yüce Mevla'dan babamın feyizlerini dünyanın muhtelif bölgelerine yaymasını, ilim ve irfan pınarlarını yakınlarından, talebelerinden ve sevenlerinden malın ve evlatların fayda vermediği sadece Allah'a selim ve temiz bir kalple gelenlerin fayda gördüğü bir güne kadar devam ettirmesidir. Muvaffak kılan Allah (*subhenahu ve teâlâ*)'dır.

Abdulğani el-Meyvandi

MUKADDİME

Rasûlünü hidayet ile ve diğer bütün dinlere üstün kılmak için hak din ile gönderen Allah'a hamd olsun. Şahid olarak Allah yeter. Salat ve selâm efendimiz ve Peygamberimiz olan yüce Allah'ın kendisi hakkında

وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيمًا

"O, müminlere karşı çok merhametlidir." (Ahzâb, 43)² buyurduğu Muhammed'in ailesinin, kâfirlere karşı sert birbirlerine karşı merhametli sahabesinin ve Hz. Peygamberin izinden gidenlerin üzerine olsun. Allah Teâlâ onlara çokça selâm etsin.

Allah Teâlâ'ya hamd-u senada bulunup Rasûlüne salat ettikten sonra derim ki: Yüce Allah'ın kulları üzerindeki nimetleri hayli çoktur. Bu nimetlerin en büyüklerinden, en yücelerinden birisi İslâm nimetidir. Bizi İslâm'a hidayet eden Allah'a hamd olsun. Allah bize hidayet etmeseydi biz ona erişemezdik.

Hiç kuşku bulunmayan hususlardan birisidir ki, İslâm dininin belirli yasaları mevcuttur. Bu yasalardan kimisi ibadetle kimisi ahlakla, beşeri ilişkilerle, siyasetle ve daha başka şeylerle alakalıdır. Bunların tamamı Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'in fiillerinde, sözlerinde, takrirlerinde mevcuttur. Bu yasalar manzumesi ancak Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in yol göstericiliğine tâbi olmakla bilinebilir. Şanı yüce olan Allah şöyle buyurdu:

2. Kitapta zikredilen ayet ve hadislerin Arapça ibareleri tarafımdan eklenmiştir. Tâli kaynaklarda yer alan hadisler de dahil olmak üzere her birini kendi kaynağından -lafızlarında hiçbir değişiklik olmaksızın- tespit edip ekledim. Başarımız Allah'ın yardımı ile dir. (Editör)

وَمَا آتَيْكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ
الْعِقَابِ

“Rasûl size neyi verirse onu alın size neyi yasakladıysa ondan kaçın. Allah’tan korkup sakının. Hiç şüphesiz ki Allah, cezası çok çetin olandır.” (Haşr, 7)

Allah (subhenehu ve teâlâ) yine şöyle buyurmaktadır:

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ
اللَّهَ كَثِيرًا

“Andolsun ki sizin için, Allah’ı ve ahiret gününü uman ve Allah’ı çokça zikredenler için Allah Rasûlünde güzel bir örneklik vardır.” (Ahzâb, 21)
Allah (subhenehu ve teâlâ) Rasûlüne muhalefet edilmesine karşı şöyle buyurarak sakındırmıştır:

فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

“Onun emrine muhalefet edenler kendilerine bir fitnenin veya acıklı bir azabın gelmesinden sakınsınlar.” (Nûr, 63) Şu su götürmez bir gerçektir ki, bu sağlam din üzerinde istikamette bulunmak ancak Allah Teâlâ’nın ve onun dininin düşmanlarına karşı cihad etmekle olunur. Bu yüzden Allah Teâlâ düşmanlarına karşı cihad edilmesini farz kılmış ve cihadın kıyamet gününe kadar baki kalacağını bildirmiştir. Kur’ân’ı kerim de cihadın hedeflerini ve faydalarını beyan etmiş, Müslüman ve mücahid kullarına dinin tamamı Allah Teâlâ’ya ait olana kadar cihadı terk etmemelerini emretmiştir. Yüce Allah şöyle buyuruyor:

وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلَّهِ فَإِنِ انْتَهَوْا فَإِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ
بَصِيرٌ وَإِن تَوَلَّوْا فَاغْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَوْلِيكُمْ نِعْمَ الْمَوْلَى وَنِعْمَ النَّصِيرُ

“Fitne/şirk sonlanıncaya ve dinin/otoritenin tamamı Allah’ın olun-
caya dek onlarla savaşın. Şayet (şirkten) vazgeçerlerse, şüphesiz ki Allah, yaptıklarını görendir. (Davetinizden) yüz çevirirlerse bilin ki Al-

lah, sizin Mevlânızdır/dostunuzdur. Ne güzel bir Mevlâ/dost, ne güzel bir yardımcısıdır.” (Enfâl, 39-40) Böylece anlaşıldığı üzere cihattan asıl maksat yüce Allah'ın hükmünü yeryüzünde bulunan kullarına uygulamak ve hâkim kılmaktır.

İşin özünde bakıldığı zaman cihadın haddi zatında güzel bir şey olmadığı görülür. Çünkü cihadın haddi zatında yüce Allah'ın kullarına acı çekertmek ve beldelerini tahrip etmek bulunmaktadır. Bunlar ise güzel şeyler değildir. Ancak ne var ki, cihad kâfirlerin şerrini ve fesadını bertaraf etmek vasıtasından ötürü güzel olmuştur. Çünkü kâfir Yüce Allah'ın ve Müslümanların düşmanıdır. Buna binaen cihad kâfirleri ortadan kaldırmak, hak dini aziz kılmak ve yüce Allah'ın kelimesini yüceltmek için meşru kılınmıştır. Nitekim bunlar usûl-i fikh kitaplarımızda zikredilmiştir. Şayet cihatta küfrün şerrini ve fesadını önlemek bulunmayıp sadece harap etmek ve acı çekertmek bulunmuş olsa, bunda bir güzellik söz konusu değildir. Zaten akıl sahibi bir Müslümanın da yapacağı bir iş değildir.

Bundan ötürü İslâm emirliği mücahitlerinin artık Amerika ve işbirlikçileri ülkeden çıktı diye cihadı terk etmeleri caiz değildir. Bu Afganların cihadının amacı da değildir. Bilakis Afganların hedefi yüce Allah'ın kanununu Afganistan halkına ve onların hayatlarına şeriat sancağı altında hâkim kılmaktır.

Bu yüce hedef ve gaye ise ancak Afganistan'da bir İslâm devletinin kurulması ile gerçekleşebilir. Nitekim İslâm devleti emniyetin, kulların bireysel ve sosyal haklarının korunmasının teminatıdır. Küfrün şerri ve fesadı İslâm devleti ile bertaraf edilir. Yaratıcının kanunu ve hükümleri İslâm devleti ile kullar üzerinde uygulanır.

İslâm devletinin kurulması ancak İslâmi bir idare ve bu idarenin yöneticisi ile teşekkül eder. İslâmi idarenin yöneticisi bütün kullara seçmeleri ve başa getirmeleri gereken imamdır, devlet yöneticisidir. Bu devlet yöneticisi, insanların maslahatlarını yerine getirir. Bu maslahat çerçevesinde zalimden mazlumin hakkını alır, hükümleri uygular, yetimleri evlendirir, halk arasındaki çekişmeleri sonlandırır, bayramları ve cumaları kıldırır, hadleri ikâme eder, öşür, zekât ve sadakaları tahsil eder, bu tahsil ettiği gelirleri şeriatın belirttiği yerlere ulaştırır, zorbalara hırsızlara ve eşkıyalara baskı kurar, haklara ilişkin şahitlikleri kabul eder, halka siyaseti uygular, İslâm'ın temelini korur, İslâm ordularını teçhiz eder, Müslüman askerlerin gani-

metlerini paylaştırır, beytü'l-malı, ganimet alanların mallarını ve yetimlerin malını muhafaza eder.

İşte bende İslâmi yönetimin olmazsa olmaz parçaları, bu yönetimde yönetici için gerekli olanları, yöneticinin ve halkın sorumluluklarından bazısını kısaca anlatmak istedim. Tâ ki bu şekilde bu meselelerin kavranması kolay bir hale gelsin. Yüce Allah'tan beni buna muvaffak kılmasını niyaz ederim. Bu onun için zor değildir. Güç ve kuvvet sadece yüce ve azim olan Allah iledir salat ve selâm Peygamberimiz ve efendimiz Muhammed'in, ailesinin ve bütün ashabının üzerine olsun.

HÜKÜMETLERİN KISIMLARI

Bil ki devletler ve hükümetler iki kısımdır:

1- Temel yolu vergi almak olan devlet ve hükümet.

2- Temel yolu doğruya hidayet etmek, doğru yola vesile olmak isteyen devlet ve hükümet.

Bunlardan her birinin kendine has tabiatı ve özelliği mümtaz adamları vardır. Her birinin de ayrıcalıklı sonuçları bulunmaktadır. Vergi alma devletinde her şeyin ölçütü ve hükümlerin bağlandığı nokta, hükümet gelirlerinin artması, mal toplamak, hükümet yetkililerinin refahı, medeniyetin ilerlemesi, şehrin şaşasının oluşmasıdır. Velew ki bu amaçlar için fakirlerin kanlarını emmek, çiftçileri perişan etmek, işçileri bedbaht bir hale düşürmek, halkı sıkboğaz eden vergiler, ağır gümrük vergileri gerekse bile bu amaçlarından dönmezler. Böylesi bir hükümet sadece mâli gelirlerinin artmasına, kendisi için övünç ve şatafatın artmasını kolaylaştıracak yollar, yöneticilere, bakanlara, çocuklarına, torunlarına, kendileriyle bağlantılı olan kişilere, hükümet adamlarına ve ailelerine ve hizmetkârlarına konfor ve lüks yaşam vesilelerini temin edecek şeylerle ilgilenirler. Bunların amaçları ülke içinde ve dışında görkemli saraylar bina edebilecekleri ve dev mülkler satın alabilecekleri malları elde etmektir.

Bu hükümet, yönetmiş olduğu halkın dini ve ahlaki terbiyesiyle ilgilenmez. Ahlakı ve temayülleri gözlemlemez, hisbe [kötülüğe müdahale eden birimler ve bunların] teşkilatlarını oluşturmaz. Kendi esas amacına uymayan her şeyi kulak ardı eder. Mâli bir fayda veya siyasi bir güç sağlamayacak şeylere önem göstermez. Eğer bir fayda elde etmesini sağlayacaksa münkeri veya haramı serbest kılar. Kendisini siyasi tehlike veya mâli kayıp olarak değerlendirdiği ve bu kayıplara sebep olabileceğinden korktuğu mübahları haram kılar.

Temel yolu hidayet olan devlet ve hükümetin vazifesi ise Allah'a davet etmek, iyiliği emredip kötülükten sakındırmaktır. Böyle bir devletin ve hükümetin kriteri insanların ahlakının güzelleşmesi, ruhlarının yücelmesi, insanların erdemleri kuşanması, ahirete yönelip dünyaya karşı zahid olmaları, geçimde kanaat etmeleri, haramlardan ve masiyetlerden sakınmaları, hayırlı amellerde yarışmalarıdır. Velew ki bu amaçları devletin veya

hükümetin bütçesine olumsuz yönde etkide bulunsa ve mâli kayıplara yol açsa bile bunlardan vazgeçmez. Vaizler atar, davetçiler gönderir, hisbe teşkilatına cesaret kazandırır, içki türlerini yasaklar, fısı fücra karşı çıkar, İslâm'a aykırı eğlence ve çalgı aletlerini haram kılar, serserileri takibata alır, insanların inançlarını ve ahlaklarını bozan insan hayatını ifsad eden her şeyi yasaklar. Bu devlet ve hükümetin gölgesinde mescidler, camiler ve medreseler inşâ edilir. Din ve takva yükselir. Masiyetler ve suçlar ortadan kaybolur. Dindarlar ve salihler aktif halde olurlar. Gayretle çalışırlar. Facırlar, mülhidler ise gizlenip içe kapanırlar. Bu hükümetin yetkili adamları yüce Allah'ın vasıflandırdığı şekilde olurlar:

الَّذِينَ إِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا
عَنِ الْمُنْكَرِ وَرَبُّهُ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ

“(O Allah'ın yardım ettiği kimseler) kendilerine yeryüzünde iktidar verildiğinde namazı dosdoğru kılar, zekâtı verir, iyiliği emreder, kötülükten alıkoyarlar. İşlerin akıbeti (onlar hakkında nihai karar) Allah'a aittir.” (Hac, 41) hidayet hükümeti, vergi alma hükümetinden tamamıyla ayrıdır. Nitekim hidayet hükümeti, vergi alma hükümetinden temayüller, ruh, muamele ve yaşantı, davranış yönünden temayüz etmektedir. Bizler hidayet hükümetinin yetkili adamlarında şeriatın temellerine bağlı kalmayı, Allah'tan mükâfat beklemeyi, hizmet ve muaşeret ruhunu, emanet, fedakârlık ve vefayı görürüz. Vergi toplama hükümetinin adamlarında ise kanuna aykırılık, kibir, zorbalık, bencillik, ihanet, ikiyezlülük, yalan ve rüşvetin yaygın halde olduğunu gözlemleriz. Böyle bir hükümet bünyesinde insan hakkı olan adaleti ve rahatı elde edemez. Bu hükümette hiç kimse kendisini halkın hizmetkârı ve hükümetin güvenilir başkanı olarak görmez. Kendisini ancak kendisi ve ailesi için gelir toplayan birisi olarak görür. Hükümet ona mal toplayıp yağma fırsatını vermiştir. Bu yüzden o bu fırsatı kaçırmak istemez.

Tarihte ana yolu ve hedefi vergi toplama ve hidayet olan hükümetlerin her birine dair örnekler yaşanmıştır. Vergi toplama hükümetlerine gelecek olursak bunlara örnek vermeye, açıklamaya ve izahta bulunmaya gerek duyulmamaktadır. Çünkü bu tür hükümetler geçmişte ve şu an oldukça yaygındır. Batıda ve doğuda yaygın bir haldedir. Hidayet hükümetleri ise çok

nadirdir. Bilhassa bizim yaşadığımız şu çağda. Zira bu çağın hükümetlerinin büyük çoğunluğu hatta tamamı vergi toplama hükümetleri kısmındandır.

HİDAYET HÜKÜMETİNDE İZLENMESİ ZARURİ OLAN YOLLAR

Aşağıdaki hususlar bu parçaları teşkil etmektedir:

1- Bağımsız yargı otoriterliği. Bunun tanımı ilerde gelecektir.

2- İslâm ordusu bununda anlatımı gelecek

3- Semâvi kanun:

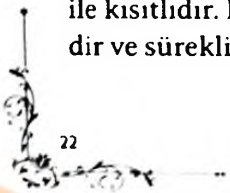
Yönetim için, yönetimde güzel bir şekilde disiplini sağlayacak bir kanun gereklidir. Bu kanun iki kısımdır: Şer'i ve semâvi kanun, beşerî ve yeryüzündeki insanlar tarafından yapılan kanun. Bu iki kanun arasında birçok açıdan farklar mevcuttur. Aşağıdaki hususlar bunların en önemli maddeleridir:

a- Şer'i kanun yaratıcı olan yüce Allah'tan gelmiş bir mesajdır. Onda insanoglunun bir müdahalesi söz konusu değildir. Beşerî kanun ise beşerin koyduğu hükümlerden oluşur. Bu iki kanun kaynak açısından birbirinden farklıdır.

b- Semâvi kanunun kapsamı beşerî kanunun kapsamından daha geniştir. Çünkü semâvi kanun insanın Rabbi ile kendisiyle ve başka insanlarla muamelede bulunurken dikkat etmesi gereken davranışları düzenler. Beşerî kanun ise sadece insanın başka insanlarla olan muamelesindeki kanunları düzenler.

c- Şer'i kanun eğer mevcutsa dünyevi cezalara ek olarak uhrevi cezalar da barındırır. Beşerî kanun ise sadece dünyevi cezalar barındırır.

d- Semâvi kanun yüce Allah'ın vaz ettiği bir kanundur. Yüce Allah kullarının küçükten büyüğe bütün işlerini çok iyi bilmektedir. Bu yüzden Allah'ın koyduğu semâvi kanun sürekli adil ve maslahat yönlerini yerine getiren bir durumdadır. Beşerî kanun ise kendisini vaz eden insanların ürünüdür. İnsanların bilgisi ise müşahade ettikleri örf, adet, zaman ve mekân ile kısıtlıdır. Bu yüzden beşerin koyduğu kanun muhakkak eksiklik içindedir ve sürekli tamamlanmaya ve değişime gereksinim duyar.

Beşeri ve semâvi kanun arasındaki farklılık yönlerini zikretmemizle birlikte şu sabit olmuştur. İnsan hayatının düzenlemesi ve insanın işlerinin idare edilmesi ancak âlemin yaratıcısı tarafından, âlemin güvenilir meleği vasıtasıyla, âlemin güvenilir olan insanına yani elçiye indirilmiş olan İslam kanunu ile mümkündür. İslam kanunu aziz ve her şeye gücü yeten tek ve eşsiz olan yüce Allah tarafından korunmuştur. Bu İslami kanun insan türünün ıslahı ve haklarının korunması için indirilmiştir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ

“Allah katında din İslâm’dır.” (Âl-i imran, 19) yine Yüce Allah buyurdu ki:

وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ

“Her kim İslâm’dan başka bir din arayacak olursa bu asla ondan kabul olunmayacaktır. O ahirette de kaybedenlerdendir.” (Âl-i imran, 85)

İmam Fahreddin er-Râzî dedi ki: “Yüce Allah İslâm’dan başka bir din benimsemiş olan kişilerin benimsediği bu dinin kendi katında makbul olmadığını bildirdiği gibi bu kişinin kaybedenlerden olacağını da bildirilmiştir. Ahirette ki kaybediş sevaptan mahrum olmak cezalandırılması şeklindedir. İnsanın dünyadayken kaçırduğu salih amellerden ve benimsediği batıl dini yerleşik kılmak için dünyada gösterdiği çaba sonucu çektiği yorgunluk ve sıkıntılara üzülp pişman olması dâhildir.”³

Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) buyurdu ki:

الخدیعة فی النار، من عمل عملاً ليس عليه امرنا فهو رد

“Hile, sahibini ateşe götürür. Her kim bizim işimize uygun olmayan bir amel işlerse o ameli reddedilir.”⁴

3. Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb (et-Tefsiru'l-Kebir)* (Beyrut: Dâru İhyâi't-turâsi'l-Arabi, 1420), 8/282.

4. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail Buhârî, *el-Câmi'u's-şâhih* (Beryrut: Mustafa Dîb el-Buğâ, 1993), 2/753. Müellif sadece “Buhârî” demekle iktifa etmiştir. Bazı yerlerde de hadislerin kaynağını böyle vermiştir. Biz okuyucuya kolaylık olsun diye hadislerin detaylı tahririni verdik. Tabii müellif bazı yerlerde detaylı tahrir de belirtmiştir. (Mütercim)

İslâm dini kâmil bir din ve tam bir inançtır. İnsanın dini ve dünyası namına bulunan bütün ihtiyaçlarını İslâm en mükemmel şekilde açıklamıştır. Yüce Allah şöyle buyurur:

الْيَوْمَ اكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتِمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا

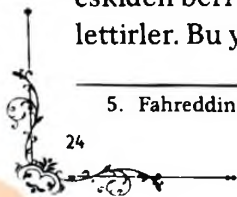
“Bugün, sizin için dininizi kemale erdirdim, üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve din olarak sizin için İslâm’dan razı oldum.” (Mâide, 3) bu ayette kast edilen kıyamet gününe kadar sürecek olan kemâlattır. Çünkü yüce Allah tarafından indirilmiş eski dinler kendi vakitleri içerisinde kâmillerdi. Ancak onların kemâli özel bir vakit ile kısıtlıydı. Bu İslâm dininin kemâli ise kıyamete kadar sürecektir. Bu yüzden zamanın değişmesi ile İslâm dininin esasları asla değişmez ve tebdil olunmaz. Tam aksine evren var oldukça insanın her zaman ve mekânda karşılaşacağı ihtiyaçlar bu dosdoğru din ile tam anlamıyla giderilebilir mahiyettedir.

İmam Fahreddin er-Râzi bu ayetin tefsirinde şöyle der: “Allah tarafından her vakitte indirilmiş şeriatlar indirildikleri vakitler için yeterliydi. Ancak yüce Allah elçinin gönderiliş zamanında o gün kâmil olan bir hususun diğer gün kâmil olmayacağını ve uygunluk taşımayacağını bilmekteydi. Bundan ötürü bazı hükümler sabit olduktan sonra Allah tarafından nesh ediliyor. Hükümlerin yokluğundan sonra Allah yeni şeyler ekliyordu. Elçi ve vahiy gönderiliş zamanının sonunda ise yüce Allah kâmil bir şeriat indirdi ve bu şeriatın kıyamete kadar baki olacağına hükmetti. Bu yüzden şeriat ebedi olarak kâmilidir. Ancak ilk şeriatteki kemal özel bir zaman ile kısıtlıydı. İkinci şeriatteki kemal ise kıyamete kadar sürecektir. İşte bu maddenin ötürü yüce Allah şöyle buyurmuştur:

“Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim.”⁵

İşte bu anlattıklarımıza binaen İslâm devleti ancak selevin ve müçtehidlerin anlayışı gölgesinde Kur’ân ve sünnet kanunlarının uygulanması ile ıslah olur. Afgan İslâm emirliğinin cihadının istediği de budur. Afganistan halkının tabiatları da İslâm kanunlarını gerektirmektedir. Çünkü Afgan halkı atalarından ve dedelerinden beri Müslüman olan bir halktır. Onlar eskiden beri İslâmiyet ile yaşamışlardır. İslâm’ın lezzetlerini tatmış bir milllettirler. Bu yüzden onların tabiatları bütün işlerinde yalnızca İslâm’ın esas

5. Fahreddin er-Râzi, *Mefâtihu'l-ğayb (et-Tefsiru'l-Kebir)*, 11/287.

ve ilkelerine boyun eğer. Allah Teâlâ kıyamete kadar onların bu hallerini devam ettirsin.

İslam emirliği mücahitleri Müslümanlara İslâm'ın hukuk ve inanç olarak tatbik edilmesinin mümkünliğini ve yine Müslümanların şerefının tekrar bir daha ilk şerefi üzerine kurulan esaslar üzerine oluşabileceğinin mümkünliğini ispat etmiştir. Ayrıca bu mücahitler Müslümanlara ithal edilmiş çözümlerin asla ümmetin ilerlemesine ve inkişafına vesile olmayacağını bilakis ümmetin başkalarına bağlı olmasını ve geride kalmasını gerektirdiğini ispat etmiştir. Aynı şekilde İslâmî çözümün bu çağa ve her çağa uygun ve elverişli olduğunu ümmetin ahirinin ancak ümmetin evvelinin ıslah olduğu ilkeler ile ıslah olacağını ortaya koymuştur.

BEŞERÎ KANUNLARIN BATILLIĞINA DAİR DELİLLER

Beşeri kanunların batıllığı Kur'ân ve sünnet nasları ile icma tarafından ortaya konulmuştur. Bu kaynaklar İslâm yasamasının öncelikli kaynaklarıdır. Nitekim Kur'ân ve sünnetteki naslar sarîh bir şekilde şunu belirtmişlerdir; İslâm'a aykırı olan her şey batıldır. Bundan ötürü bu sarîh naslara ihtimam gösterip bağlı kalmak ve bu naslara aykırı her şeyin batıl olduğuna dair icma gerçekleşmiştir. Aşağıda buna dair delillere yer vereceğiz:

1- Yüce Allah İslâm şeriatına tâbi olunmasını emretmiş. İslâm şeriatına aykırı olan yasa ve kanunlara tâbi olmayı yasaklamıştır. Rabbimiz Allah kendi şeriatı dışında hiçbir şeyin hiç kimse tarafından kanun yapılmasına müsaade etmemiştir. Şeriatın naslarına yahut genel ifadelerine veya yasa-ruhuna aykırı olan her şeyi Müslümanlara Kur'ân'ın sarîh nassı ile kati bir şekilde haram kılmıştır. Nitekim yüce Allah bu hususa dair durumu üçüncüsü olmayan iki şık halinde kısımlandırmıştır: Ya Allah'a ve Rasûle icabet edip, Rasûlün getirdiklerine tâbi olmak ya da hevâ'ya tâbi olmak. Rasûlün getirmediği her şey Kur'ân'ın nassı ile sabit olduğu üzere hevâdan ibarettir. Bu husus şu ayeti kerimede bildirilmektedir:

فَإِنْ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَكَ فَاعْلَمْ أَنَّمَا يَتَّبِعُونَ أَهْوَاءَهُمْ وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّنِ اتَّبَعَ هَوَاهُ
بِغَيْرِ هُدًى مِنَ اللَّهِ

“Şayet sana cevap vermezlerse bil ki; onlar yalnızca hevalarına/arzu-larına uyuyorlar. Allah'tan bir hidayet/dayanak olmaksızın, kendi hevasına uyandan daha sapkın kim olabilir?” (Kasas, 50)

Keza Allah insanlar arasında hüküm verme yolunu üçüncüsü olmayan iki yola ayırmıştır. Birincisi haktır. Hak Allah'ın Rasûllerine indirmiş olduğu vahiydir. İkincisi ise hevâdır. Hevâ ise vahye aykırı olan her şeydir. Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

يَا دَاوُدُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُم بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَىٰ
فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ

“Ey Davud! Seni yeryüzünde halife kıldık. (Öyleyse) insanlar arasında hak ile hükmet. Sakın hevâya/arzuya uyma, yoksa seni, Allah’ın yolundan saptırır.” (Sâd, 26)

Yüce Allah, Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem)’e hitap ederek şöyle buyurmuştur:

ثُمَّ جَعَلْنَاكَ عَلَىٰ شَرِيعَةٍ مِّنَ الْأَمْرِ فَاتَّبِعْهَا وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

“Sonra seni, (ilahi) emre dayalı bir şeriat üzere kıldık. Ona uy. Bilmeyenlerin hevalarına/arzularına uyma.” (Câsiye, 18) Bu şekilde Allah Teâlâ meseleyi Rasûlünü kendisinin üzere kıldığı ve amel edilmesi için ona vahyettiği İslâm ümmetine tâbi olmalarını emrettiği şeriat ile bilmeyenlerin hevasına tâbi olmak şeklinde iki kısma ayırmıştır. İlkin emretmiş ikincisini ise yasaklamıştır.

Şanı yüce olan Allah şöyle buyurmuştur:

إِتَّبِعُوا مَا أَنزَلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا مِن دُونِهِ أَوْلِيَاءَ قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ

“Rabbinizden size indirilene uyun. O’ndan başka velilere uymayın. Ne de az öğüt alıyorsunuz!” (A’raf, 3) yüce Allah özellikle kendisinden indirilene tâbi olunmasını emretmiş. Kendi indirdiğine aykırı olanlara uyulmasını yasaklamıştır. Allah’tan indirilen dışında bir şeye tâbi olanın Allah dışında dostlara tâbi olduğunu beyan etmiştir.

Aynı şekilde Kur’ân nasları şeriatın naslarına açıktan veya zımnen aykırı olan şeriatın temel ilkelerine veya yasama ruhuna ters düşen her şeyi kesin bir şekilde yasaklamıştır. Kur’ân’ın açık nasları şeriat dışında bir şey ile amel etmekten kesinlikle yasaklamış. Şeriat dışında bir şey ile amel edenleri hevalarına tâbi olan, dalaletle sürüklenen, başkalarını delaletle sevk eden, kendisine ve başkalarına zulmeden, Allah’ın indirdiğini inkâr eden, kendisi için Allah’tan başka dostlar edinen kimseler olarak değerlendirmiştir.

2- Yüce Allah herhangi bir mümin için Allah’ın hükmü dışında bir hükme razı olmasını veya Allah’ın indirdiği şeyler dışında başka şeylere muhalef olmasını müsamaha edilir bir şey olarak görmemiştir. Aksine yüce Allah kendi hükmü dışındakilerin hepsinin inkâr edilmesini emretmiş.

Kendi hükmü dışındaki bir hükme rıza göstermeyi uzak bir sapkınlık ve şeytana tâbi olmak şeklinde değerlendirmiştir. Yüce Allah buyuruyor ki:

لَمْ تَر إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَنْ
يَتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوا أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُضِلَّهُمْ
ضَلَالًا بَعِيدًا

“(Ey Muhammed!) Sana indirilen (Kur’ân’a) ve senden önce indirilen (kitaplar)a (sözde) inandıklarını iddia edenleri görmedin mi? Kendilerine onu inkâr (ve red) etmeleri emredildiği halde yine de tâğûta (Allah’ın hükümleriyle hükmetmeyenler tarafından) muhakeme olmak (yargılanmak) isterler. Zaten şeytan da onları (böylece hidayet-ten) uzak bir sapıklıkla büsbütün saptırmak ister.” (Nisâ, 60)

Böylece Allah’ın indirdiği ve Rasûlün getirdiği hükümlerden başka hükümlere muhakeme olan kişilerin tâğûtu hakem tayin etmiş ve ona muhakeme olmuş oldukları sabit olmuştur. Tâğût kulların kendisi ile haddi aşttıkları her türlü ibadet edilen, tâbi olunan veya itaat edilen şeydir. Her toplumun tâğûtu, Allah ve Rasûlüne değil de kendisine muhakeme oldukları, Allah dışında kendisine taptıkları, Allah’tan bir delil olmaksızın kendisine tâbi oldukları veya Allah’a itaat olarak bilmedikleri şeylerde kendisine itaat ettikleri şey veya kişidir. Her kim Allah’a iman ederse ondan başkasına iman etme ve onun hükmünden başka bir hükmü kabul etme hakkı yoktur.

3- Allah hiçbir mümin erkeğe ve hiçbir mümin kadına kendisi için Allah ve Rasûlü’nün seçtiğinden başka bir şeyi seçmesini veya ondan razı olmasını müsamaha edilebilir bir şey olarak görmemiştir. Her kim Allah’ın ve Rasûlü’nün seçtiğinden başka bir şey seçecek olursa o sapkın bir kimsedir. İman onun kalbine giden yolu bilmez. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ
أَمْرِهِمْ

“Allah ve Rasûlü bir meselede hüküm verdiği zaman, inanan bir erkek ve kadına, artık o işte, kendi (arzu ve heves)lerine göre (başka) tercih hakkı yoktur.” (Ahzab, 36)

4- Yüce Allah hükmün kendi indirdiğine uygun olmasını emretmiştir:

وَأَنِ احْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ

“(Rasûlüm! Yine sen) aralarında Allah’ın indirdiği ile hükmet” (Mâide,

49)

إِنَّا أَنزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَىٰكَ اللَّهُ

“İnsanlar arasında Allah’ın sana gösterdiği şekilde hükmedesin diye bu Kitab’ı sana hak olarak indirdik.” (Nisâ, 105) Allah Teâlâ kendi indirdikleriyle hükmetmeyenin kâfirler, zalimler ve fasıklar olduğunu belirtti:

وَمَنْ لَّمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ

“Her kim Allah’ın indirdikleriyle hükmetmezse işte onlar kâfirlerin ta kendisidir” (Maide, 44)

وَمَنْ لَّمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ

“Her kim Allah’ın indirdikleriyle hükmetmezse işte onlar zalimlerin ta kendisidir.” (Maide, 45)

وَمَنْ لَّمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ

“Her kim Allah’ın indirdikleriyle hükmetmezse işte onlar fasıkların ta kendileridir” (Maide, 47)

Zikredilen naslarla şu husus sabit olmuştur: Bütün evren üzerinde söz sahibi olacak hakiki otoriterlik sadece Allah (subhanehu ve teâlâ)’ya aittir. Hangi devlette olursa olsun bütün Müslüman yöneticilerin bu en yüce otoriterliğe boyun eğmeleri gerekir. İslami siyaset laik siyasetten işte bu şekilde ayrılır. Nitekim laik demokratik siyaset en büyük otoriterliğin halka ait olduğu halkın herhangi bir ilke ve hükümle kayıtlanma olmaksızın kendisi için dilediğini seçme hatta semavi naslara aykırı şeyleri seçme yetkisinin olduğu tasavvuru üzerine kuruludur.

5- Sünnet yöneticilere itaatin sınırlarını çizmiş ve onlara Allah'ın indirdiği ile çelişen şeylerde itaat edilmesini yasaklamıştır. Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğu sahih olarak sabit olmuştur:

لا طاعة لمخلوق في معصية الخالق

“Yaratıcıya isyanda yaratılmışa itaat yoktur.”⁶ Yine Rasûlullah şöyle buyurmuştur:

إنما الطاعة في المعروف

“İtaat ancak maruftadır (şeriatın izin verdiğiyledir).”⁷ Rasûlü Ekrem yöneticiler hakkında şöyle buyurmuştur:

السمع والطاعة على المرء المسلم فيما أحب وكره، ما لم يؤمر بمعصية، فإذا أمر بمعصية فلا سمع ولا طاعة

“Müslüman kişiye düşen hoşuna giden veya gitmeyen şeylerde yöneticiye kulak verip ona itaat etmektir. Ancak kendisine masiyetin emredilmesi bundan müstesnadır. Kendisine masiyet emredildiğinde ne dinler nede itaat eder.”⁸ bir başka hadiste Rasûlullah şöyle buyurur:

إنه سيلي أمركم من بعدى رجال يطفئون السنة، ويحدثون بدعة، ويؤخرون الصلاة عن مواقيتها

“Benden sonra başınıza sünneti söndüren, bid'at ihdas eden ve namazı asıl vakitlerinden tehir eden kişiler yönetici olacak” İbn Mes'ud dedi ki: “Ya Rasûlullah ben bu kişilere yetişecek olursam ne yapayım?” Rasûlullah cevaben buyurdu ki:

ليس يا ابن أم عبد طاعة لمن عصى الله

6. Ebu Bekir İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1409), s.33717.

7. Buhârî, *el-Câmi'*, s.7145.

8. Buhârî, *el-Câmi'*, s.7144.

"Eyy Umm Abd'in oğlu Allah'a isyan eden kişiye itaat yoktur." Rasûlullah bunu üç defa söyledi."

6- Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'in vefatından sonra İslâm ümmeti yöneticilere sadece Allah'ın indirdiklerine bağlı kalmaları kaydıyla itaat edileceğine dair icma etmiştir. Ümmetin fâkihleri ve müçtehidleri ancak Allah'ın emrettiği şeylerde itaatın vacib olacağına dair icma etmişlerdir. Bu fâkihler arasında hem söz hem de itikâd olarak yaratıcıya isyan olması durumunda yaratılmışa itaat olunmayacağına, misalen zina ve sarhoş edici haramlığına icma edilmiş şeyleri mubah saymanın, hadleri ortadan kaldır- mayı serbest görmenin, İslâm hükümlerini kaldırmanın Allah'ın izin ver- mediklerini yasa yapmanın, küfür ve riddet olduğu hususunda aralarında bir ihtilaf yoktur. Müslüman hâkim irtidat edecek olursa Müslümanların ona başkaldırmasının vacib olacağı hususunda da bu fâkihler ve müçtehid- ler ittifak halindedir. Böyle bir yöneticiye başkaldırmanın en düşük derece- si onun İslâm'a aykırı emir ve yasaklarına isyan etmek ve karşı çıkmaktır. En doğrusunu bilen yüce Allah'tır doğru yola ileten odur.

7- Akıl şunu gerektirir; her şeyin ıslahı için kanun koymaya en yetkili olan kişi o şeyi yapan ve var eden kişidir. Çünkü onun yapıcısı ve var edicisi onun tabiatını, kuvvetini, zayıflığını, kendisi için ıslahın ve fesadın olduğu şeyleri iyi bilir. Evrenin var edicisi ve yaratıcısı yüce Allah'tır. Bundan ötürü akl-ı selim evrenin ıslahı için kanun koyucunun başkası değil sadece yüce Allah olması gerektiğini benimser. Yüce Allah şöyle buyurur:

وَمَنْ يَتَّبِعْ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ

"Kim artık (son hak din) İslâm'dan başka (İlâhî veya beşerî) bir din arar (onları önemser)se asla ondan kabul edilmeyecek ve o, âhirette de hüsrana (büyük zarara) uğrayanlardan olacaktır." (Âl-i İmran, 85)

Yüce Allah İslâm'dan başka bir din benimsemiş olan kişilerin benim- sedığı bu dinin kendi katında makbul olmadığını bildirdiği gibi bu kişinin kaybedenlerden olacağını da bildirilmiştir. Ahirette ki kaybediş; "sevaptan mahrum olmak cezalandırılması" şeklindedir. İnsanın dünyadayken kaçır- dığı salih amellerden ve benimsediği batıl dini yerleşik kılmak için dünyada

9. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Şu'ayb el-Arnaût - Âdil Mürşid (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), s.3790.

gösterdiği çaba sonucu çektiği yorgunluk ve sıkıntılara üzüлp pişman olması dâhildir.”

Yaratıcı ve kanun koyucu olan yüce Allah'ın vaz ettiği İslâm kanunlarının nihai amacı faydayı gerçekleştirmek insanın gerek bireysel gerek sosyal hallerinin ıslahını sağlamaktır. İbnu'l-Kayyım şöyle der: “Şeriatın temeli ve esası hikmetler, kulların dünyada ve ahirette maslahatları eksenindedir. Şeriatın tamamı adalettir, rahmettir, maslahattır, hikmettir. Adaletten zulme, rahmetten rahmetin tam tersine, maslahattan mefsedete, hikmetten boş şeye abese sıyrılıp çıkan her şey velev ki teville şeriata girdirilmiş dahi olsa asla şeriattan değildir. Zira şeriat Allah'ın kulları arasındaki adaleti, mahlûkatı arasındaki merhameti yeryüzündeki gölgesi kendisine ve Rasûlû'nün doğruluğuna mükemmel ve dosdoğru şekilde işaret eden hikmetidir. Şeriat Allah'ın görenlerin kendisiyle gördüğü ışığı, hidayet bulanların kendisiyle hidayet bulduğu hidayet rehberi, her hastanın tam manasıyla iyileşeceği şifası, üzerinde sebat edenin dosdoğru yol üzere istikamette bulunacağı dosdoğru yoludur. Şeriat gözlerin nuru, kalplerin hayatı, ruhların lezzetidir. Hayat gıda, ilaç, ışık, şifa ve korunma ancak şeriatladır. Varlık içerisindeki her hayır ancak şeriattan elde edilmiş ve onun sayesinde hâsıl olmuştur. Varlık içerisindeki her eksikliğin sebebi şeriatın zayi edilmesinden kaynaklıdır. Şayet zayi edilmesinin yanı sıra kalan şeri hükümler ve esaslar bulunmasaydı dünya harap olur âlem dürülürdü. Şeriat insanların koruyucusu âlemin düzgün bir şekilde devamlılığını sağlayan esasıdır. Allah gökleri ve yeri sarsılıp zeval bulmaktan şeriat ile tutup muhafaza etmektedir. Allah (*subhanehu ve teâlâ*) dünyanın harap olmasını âlemin dürülmesini irade etse şeriatın kalan esaslarını kendisine yükseltir. Allah'ın Rasûlü ile gönderdiği şeriat âlemin temel direği, dünyada ve ahirette mutluluk ve felahın kutbudur.”¹⁰

10. Ebû 'Abdillâh Şemsüddin Muḥammed b. Ebi Bekr b. Eyyûb ez-Zür' ai ed-Dımaşkı el-Hanbeli İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmu'l-Muvakkiin 'an Rabbi'l-Âlemin*, thk. Muḥammed 'Abdusaelâm İbrahim (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1411/1991), 3/12.

İSLÂMÎ HÜKÜMET

Başka bir tabirle; bu hükümet hidayet hükümetidir. Bil ki İslâm'da hükümet ve devlet şu esaslar üzerine kuruludur:

1- Devlet başkanı: Devlet başkanının vasıfları ve seçilme yolları ileride açıklanacak.

2- Hükümet organı: Hükümet organının seçiminde sadece ehliyeteye bakılır. Başka hiçbir şeye bakılmaz. Sadece ehliyet sahipleri seçilir. Yezid b. Ebî Süfyan'dan şöyle nakledildi: Ebû Bekir (radiyallahu anhu) beni Şam'a gönderceği sırada şöyle dedi: "Ey Yezid senin akrabaların var. Ola ki yönetime onları tercih edebilirsin. İşte bu senin için en çok korktuğum şeydir. Çünkü Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

من ولي من أمر المسلمين شيئاً فأمر عليهم أحداً محاباةً فعليه لعنة الله، لا يقبل الله منه صرفاً ولا عدلاً حتى يدخله جهنم

"Her kim Müslümanların işlerine dair bir şeyde yetkili tayin edilir ve Müslümanların başına kayırarak birini emir tayin ederse Allah'ın laneti onun üzerinedir. Allah onu cehenneme girdirinceye kadar ondan ne farz ne de nafîle bir ibadeti kabul eder."¹¹ İbn Abbas (radiyallahu anhu) dedi ki: Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

من استعمل رجلاً من عصابة وفى تلك العصابة من هو أرضى الله منه فقد خان الله، وخان رسوله، وخان المؤمنين

"Her kim asabesi/akrabasından birini yetkili olarak tayin ederde akrabaları arasında Allah'ın rızasına ondan daha yakın birisi olursa onu göreve atayan kişi Allah'a ihanet etmiştir. Allah'ın Rasûlüne ihanet etmiştir. Müminlere ihanet etmiştir."¹²

3- Medeni kanunlar: İslâm medeni kanununa dair ilkeler ve temel kurallar koymuştur. Yasama yetkililerine genel maslahatı gerçekleştirecek şekilde detaylar alanına içtihad etme alanı bırakmıştır.

11. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, s.21.

12. Muhammed b. Abdillâh Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrekü ala's-Sahihayn*, thk. Mustafa Abdulkâdir Atâ' (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1990), s.7023.

4- Devletteki herhangi bir otoriterlikten bağımsız bir yargı: Bu yargı-
da devlet başkanı ve halktan olan diğer vatandaşlar eşittir. Yüce Allah şöyle
buyurdu:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَىٰ أَنْفُسِكُمْ أَوِ
الْوَالِدِينَ وَالْأَقْرَبِينَ إِن يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا فَاللَّهُ أَوْلَىٰ بِهِمَا فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوَىٰ أَنْ
تَعْدِلُوا وَإِنْ تَلَوُّوا أَوْ تَعْرِضُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا

“Ey iman edenler! Kendinizin, ana babanızın veya akrabalarınızın
aleyhine olsa bile, adaleti titizlikle ayakta tutan ve sırf Allah için şahit-
lik eden kimseler olun; (haklarında şahitlik ettikleriniz) ister zengin
ister fakir olsunlar. Çünkü Allah, her ikisine de (sizden) daha yakındır.
Haktan ayrılarak heva ve hevesinize uymayın. Eğer (şahitlikte), dilinizi
eğip бүker (yalancı şahitlik eder)seniz veya (şahitlikten) kaçınırsanız,
(bilin ki bu, kul hakkını ihlaldır, zulümdür.) Şüphesiz Allah, yaptıkları-
nızdan haberdardır.” (Nisâ, 135)

İslâm'da yargı tarihi yargı bağımsızlığına dair tarihte kayda geçmiş en
harika tablolardandır. İslâm'ın yargısının geçerliliği yöneticilere, zenginle-
re ve bütün halka hiçbir kayırma ve torpil geçme olmaksızın işler. Bu kap-
samlı geçerlilik Allah Teâlâ'nın şu ayetindeki mutlak ifadeye mebnidir:

وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ

“İnsanlar arasında hükmedeceğiniz zaman adaletle hükmedin” (Nisâ,
58) ayette yer alan insanlar lafzı âm bir lafızdır. Yöneticileri, zenginleri ve
bütün insanları kapsar.

Yine yargının bu kapsayıcılığı Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'in şu olay-
da söylediği buyruğu üzerine kuruludur: Usame b. Zeyd Mahzum'dan hır-
sızlık yapan bir kadına had uygulanmaması için Peygamber (sallallahu aleyhi ve
sellem)'e aracı olarak gitti. Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) ona şöyle buyurdu:

أَتَشْفَعُ فِي حَدٍّ مِنْ حُدُودِ اللَّهِ

“Sen Allah'ın hadlerinden bir had hususunda aracılık mı ediyorsun?” son-
ra Rasûlullah ayağa kalktı ve hutbe irad etti akabinde şöyle buyurdu:

إنما أهلك الذين قبلكم، أنهم كانوا إذا سرق فيهم الشريف تركوه، وإذا سرق فيهم الضعيف أقاموا عليه الحد، وإيم الله لو أن فاطمة بنت محمد قت لقطعت يدها

“Sizden öncekileri helak eden şey ancak şuydu: Onlar içlerindeki saygın birisi hırsızlık yaptığında ona dokunmazlardı. Ancak içlerindeki zayıf biri hırsızlık yaptığında ona had uygularlardı. Allah'a yemin ederim ki şayet Muhammed'in kızı Fatıma dahi hırsızlık yapsa onunda elini keserim.”

Râşid halifeler döneminde de uygulama bu şekilde sürmüştür. İşte Ömer b. Hattâb (radiyallahu anhu) ile ilgili şu örneğe bakın: Ömer b. Hattâb (radiyallahu anhu) bir at alacaktı. Sahibiyle pazarlık yapıyordu. Ömer ata binip yürüttü. At o sırada helak oldu. Ömer atın sahibine dedi ki: “Atını al” adam dedi ki: “Hayır” Ömer dedi ki: “Benimle senin aranda birini hakem tayin et” adam dedi ki: “Hakem Şureyh olsun” Ömer ve o adam Şureyh'e mahkeme için gittiler. Kâdı Şureyh dedi ki: “Ey müminlerin emiri ya satın aldığını al ya da onu ilk hali gibi iade et.” Ömer (radiyallahu anhu) dedi ki: “İşte yargı hükmü ancak böyle olur.” Bunun üzerine Ömer Şureyh'i Kufe'ye kâdı olarak atadı. Bu olayı İbn Ebi Şeybe Musannef'inde rivayet etmiştir.

5- Güçlü bir ordu: Bu ordu düşmana korku salar ve onları haddi aşmaktan men eder. Allah Teâlâ buyurdu ki:

وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ
وَأَخْرَيْنَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ
يُوفِّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تَظْلَمُونَ

“(Ey iman edenler!) O (düşma)nlara karşı gücünüz yettiği kadar (her türlü) kuvvetten ve bağlı (besili) atlardan (harp araçlarından) hazırlayın ki onunla Allah'ın düşmanı, sizin düşmanınız ve onlardan başka sizin bilmediğiniz, Allah'ın bildiği diğer (düşman) kimseleri koruturasınız. Allah yolunda sarf ettiğiniz her şey (in karşılığı) size eksiksiz ödenir, asla haksızlığa uğratılmazsınız.” (Enfâl, 60) Yine bu ordu emniyeti temin eder, egemenliği korur, içte ve dışta hürriyeti himaye eder. Ordu hü-

tün bunları kulluk sadece tek ve kadir olan Allah'a ait olsun diye gerçekleştirebilir. Yüce Allah buyurdu ki:

وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلَّهِ

“Fitne/şirk sonlanıncaya ve dinin/otoritenin tamamı Allah'ın oluncaya dek onlarla savaşın.” (Enfâl, 39) İslâm devletinin bu güçlü ordusu zayıfları ve köleleştirilmişleri tuğyan ve zulümden koruyup özgürleştirir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْ هَذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ أَهْلُهَا وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ نَصِيرًا

“Mustazaf erkekler, kadınlar ve çocuklar: “Rabbimiz! Bizi halkı zalim olan bu beldeden çıkar. Bize kendi yanından bir dost kıl. Bize kendi yanından bir yardımcı kıl.” (diye yardım istedikleri hâlde) size ne oluyor da Allah yolunda savaşmıyorsunuz?” (Nisâ, 75)

6- Halkın evlatlarından oluşan bir cemaat: Bu cemaat kanunların uygulanması, halkın maslahatlarının gerçekleşmesi, halkı eziyetten yahut halkı bazısının bazısına eziyet etmesinden korumak için geceleri uykusuz kalır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

“İçinizden hayra çağıran, iyiliği emredip kötülüğü meneden bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir.” (Âl-i İmran, 104) Bu cemaat iyiliği emreden kötülükten nehyeden hisbe teşkilatıdır. Yüce Allah en doğrusunu bilir.

İSLÂMÎ YASAMANIN KAYNAKLARI

1. Kur'an'ı Kerim: Kur'an'ı kerim'de yer alan hükümler üç çeşittir:

a. İtikâdî hükümler. Bu hükümler mükellefe yüce Allah hakkında, melekleri, kitapları, Rasûlleri ve ahiret günü hakkında vacib olan hükümleri kapsar.

b. Ahlaki hükümler. Bu hükümler mükellefin edinmesi gerekli erdemleri ve kaçınması gerekli çirkin işleri kapsar.

c. Ameli hükümler. Bu hükümler mükelleften sadır olan sözleri, fiilleri, akitleri ve tasarrufları kapsar. Bu üçüncü tür Kur'an fıkıdır.

Kur'an'ı Kerim'deki ameli hükümler şu iki çeşidi kapsar: namaz, oruç, zekât, hac, adak, yemin vb. ibadetle alakalı hükümler. Bu hükümlerle insanın Rabbiyle olan ilişkisi düzenlenir. İkinci olarak ise akitler, fesihler, cezalar, cinayetler ve ibadet dışındaki benzeri şeylerle ilgili muamelat hükümleridir. Bu hükümlerle ister bireyler ister milletler ister cemaatler olsun mükelleflerin birbiriyle olan ilişkisi düzenlenir. İbadetler dışındaki hükümler şeri ıstılahta muamelat hükümleri diye isimlendirilir.

Modern çağ ıstilahında ise muamelat hükümleri kendisiyle alakalı olan ve kendisiyle kastedilen şeyler cihetinden aşağıdaki kısımlara ayrılır:

a. Şahsi durumlara ilişkin hükümler: Bu hükümler karı koca ilişkileri gibi ev düzeni ve akrabaların birbirleriyle ilişkilerinin düzenlenmesi ile alakalıdır.

b. Medeni hükümler: Bunlarda alışveriş, iş hizmeti ve kira sözleşmesi (icare), rehin, kefalet, ortaklık vb. fertlerin muameleleriyle alakalıdır. Bu hükümlerle fertlerin ilişkilerinin düzenlenmesi ve hak sahiplerinin haklarını koruması amaçlanır.

c. Cinayet (suç) hükümleri: Bunlar mükelleften sadır olan suçları bu suçlardan ötürü müstahak olduğu cezaları ele alır. Bu hükümlerle insan hayatının, insan mallarının, ırzlarının ve bütün haklarının korunması amaçlanır.

d. Mahkeme ve dava ile ilgili hükümler: Bu hükümler yargı, şahitlik ve yeminle ilişkilidir. Bu hükümlerle insanlar arasında adaleti gerçekleştirmek için yargı ile ilgili uygulamaların düzenlenmesi amaçlanır.

e. Kanuni hükümler: Bu hükümler hüküm verme ve hüküm vermenin esaslarıyla ilgili temel sistemi içerir. Bu hükümlerle maksat hâkimin hükmedilenlerle alakasını belirlemektir.

f. Devletler hukuku ile ilgili hükümler: Bu hükümler İslâm devletinin diğer devletlerle ilişkisini, İslâm devletindeki gayrimüslimlerle ilişkiler ele alınır. Bu hükümlerden maksat İslâm devletinin barış yahut savaş yönünden diğer devletlerle ilişkisi, Müslümanların İslâm devletlerindeki diğer kişilerle alakasının belirlenmesidir.

g. Ekonomik ve mali hükümler: Bu hükümler gelirlerin ve harcamaların düzenlenmesiyle ilgilidir. Bunlarla maksat mal alma ve verme ile ilgili devlet ve fert arasındaki ilişkilerin düzenlenmesidir.

2. Sünnet: Sünnet Rasûlullah (*sallallahu aleyhi ve sellem*)'den sadır olan sözler, fiiller ve takrirlerdir.

3. İcma: İcmanın tanımı, hükmü, delil oluşu ve kısımlarının anlatımı usulü fıkıh kitaplarında izah edilmiştir. Gerekli bilgi için bu kitaplara bakılabilir.

4. Kıyas: Kıyasın detaylı anlatımı ve onunla ilgili hususlar usulü fıkıh kitaplarında yer almaktadır.

5. İstihsan: İstihsan usulcülerin ıstılahına göre müçtehidin celi kıyasın muktezasından hafi kıyasın muktezasına dönmesidir.

6. Mesâlih-i Mursele: Usulculere göre mesâlih-i mursele gerçekleştirilmesi için bir hükmün teşri kılınmadığı muteberliğine veya iptaline dair şeri bir delilin bulunmadığı maslahattır. Bu tür maslahat mursele veya mutlaka (kayıtlanmamış) maslahat diye isimlendirilmiştir. Bu isimlendirmenin sebebi bu maslahatın muteberlik veya iptal deliliyle kayıtlı olmamasıdır. Bunun örneği sahabenin kendisinden ötürü ceza evlerine para basmayı vb. kapsamdan olup zaruretlerin, ihtiyaçların veya tahsilatın gerektirdiği kendisi için şeriat tarafından hükümler teşri kılınmamış muteberliğine veya iptaline dair şeri bir delilin bulunmadığı maslahattır. Maslahatı mursele-

nin hüccet olarak kullanılması için bazı şartlar gerekmektedir. En önemli şartlar şunlardır:

a. Maslahatın vehim olmayıp hakiki ve gerçek olması. Yani maslahat ile hüküm vermenin menfaati getirmesinin veya zararı ortadan kaldırmasının vehim değil gerçek olması gerekir.

b. Maslahatın şahsi değil genel bir maslahat olması.

c. Maslahatın nassa veya icmaya aykırı düşmemesi. Nassın veya icmanın karşısında maslahatı muteber saymak sahih değildir.

7. Örf: Örfün tanımı, hükmü ve kısımları usulü fıkıh kitaplarında anlatılmıştır. Gerekli bilgiler için bu kitaplara bakılabilir.

8. İstishab: Usulcülerin ıstılahında ıstışhab bir şeye daha önceden bulunduğu hale dayanarak hüküm vermektir, tâ ki bu halin değişmiş olduğuna dair bir delil varid oluncaya denk. Biz Hanefilere göre işin özünde ıstışhab hüccet değildir. Bilakis ıstışhab geçmişte olan şeyi olduğu hal üzere bırakmaktır. Bunu ortadan kaldıran bir delil bulunmamıştır. İstışhaba dair detaylı anlatım usulü fıkıh kitaplarında mevcuttur.

9. Bizden Öncekilerin Şeriatı [Şer'u men kablena]: Kur'an'ı Kerim veya sahih sünnet bizden öncekilerin hükümlerinden bir hükmü anlatıp bunun onlar için bağlayıcı olduğu gibi bize de bağlayıcı olduğunu belirttiğinde böyle bir hükmün bizim için de şeri bir kural olduğunda ihtilaf yoktur. Eğer ki, böyle bir hükmün nesh edildiğine dair şeri bir delil bulunursa bu tür bir hükmün bizim için şeri bir hüküm olmadığında da bir ihtilaf yoktur. Eğer bizim şariatımızda bu eski hükmün bize de bağlayıcı olduğuna veya nesh edilmiş olduğuna dair şariatımızda bir delil bulunmazsa bu hususta âlimlerin cumhuru onun bizim için şeri bir kural olduğunu ve uymamız gerektiğini söylemiştir. Bazı âlimler ise böyle bir hükmün bizim için şeri bir kural olmadığını söylemiştir. Tercih edilen görüş usul kitaplarında da anlatıldığı üzere ilk görüştür.

10. Sahâbi Kavli: Bunun detaylı anlatımı uzun eserlerde yer almaktadır ilgili bilgi için bu kaynaklara bakınız.

Usulü fıkıh kitaplarında şeriatın temel delillerinin dört olduğu meşhur olmuştur. Bunlar yüce Allah'ın kitabı Rasûlullah (*sallallahu aleyhi ve sellem*)'in sünneti, icma ve kıyastır. Delillerin böyle dört diye belirtilmesinin sebebi diğer delillerin bu dört delile bağlanıp dönüyor bir mahiyette olmasıdır. Zira bizde öncekilerin şeriatı kitap ve sünnete dâhil edilir. Örf icmaya dâhil edilir. Akledilebilir hususlardaki sahâbî sözü kıyasa dâhil edilir. Akledilemeyen hususlardaki sahâbî sözü sünnete dâhil edilir. İstihsan ve benzerleri de kıyasa dâhil edilir.¹³

13. Ahmed b. Ebî Said b. Abdillâh (Ubeydillâh) el-Leknevi Molla Civen, *Nûru'l-envâr fî şerhi'l-menâr*. ts., 6.

MEZHEP

İslâm devletinde ilgili ülkenin halkının tamamının veya çoğunun bağlı olduğu bir mezhep ile amel etmek kaçınılmazdır. Afganistan devletinde mahkemelerde ve hayata dair diğer hususlarda Hanefi mezhebi ile amel etmek gerekir, çünkü Afganistan halkının büyük çoğunluğu eski zamanlardan beri Hanefî'dir. Afganistan diyarında ders verilen ve okunan metinler, şerhler ve fetvalardan oluşan revaç bulmuş fıkıh kitaplarının tamamı Hanefi kitaplarıdır. Bilhassa avam halk arasında olmak üzere Afganistan'da Hanefi mezhebi dışındaki bir mezhep utanç sayılır. Fâkih ve muhaddis olan Kasım b. Kutluboga (v. Hicri 879) *el-Kefaetu fin Nikah* isimli risalesinde şöyle der: "Mâverâünnehirdeki mezhep alimleri (meşayih) beldelerinin âdeti üzerine şöyle demişlerdir: Hanefi mezhebinden olan birinin kızını Hanefi mezhebine muhalefet eden bir adamla evlendirmesi hoş değildir. Çünkü, Mâverâünnehir beldelerinde böyle bir durumda utanç oluşur. Bunun sebebi o bölgede Hanefiler'den başka kimsenin olmayışıdır. Yoksa gerekçe Hanefi mezhebinden başka mezhepler ile amel eden kişilerdeki bir kusur değildir, bilakis bunun sebebi öftür."

Mukallid kişi tâbi olduğu müçtehid imamın mezhebinden başka bir mezhebe geçecek olursa tazir cezasına çarptırılır. Nitekim *Fetava-i Hindiyye*'de böyle bildirilmiştir.¹⁴ Çünkü bu dinle oynama kabilindendir bu ise caiz değildir.

Devlette kesinlikle azınlıklara yargı açısından imtiyazlar sağlanmamalıdır. Çünkü bu tür imtiyazlar yüzünden devlet zayıflar. Nitekim içerisinde yargıda çift yönlülük ortaya çıkıp yabancı sistemler ve kanunlar dâhil olduğunda ecnebi mahkemeler kurulduğunda ve azınlıklara yargı yönünden imtiyazlar verildiğinde Osmanlı devleti zayıflamıştır.¹⁵

Aynı şekilde şu da var ki, Hanefi mezhebi eskiden beri meşhur ve dünya çaplı bir mezheptir. Müslümanların kadılarının ve üstatlarının büyük çoğunluğu Hanefilerdi. *Reddu'l Muhtar*'da şöyle geçer: "Ebu Hanife'nin mezhebi İslâm beldelerinin genelinde hâkimdir. Hatta bölgelerin ve beldelerin

14. Şeyh Nizâmeddin ve bir heyet, *Fetâva'l-Âlemgıriyye* = *el-Fetâva'l-Hindıyye* (Bulak: Matba'atu'l-Kubrâ el-Emiriyye, 1310), 2/169.

15. Bkz. Vehbe ez-Zuhayli, *Târihu'l-kadâ fi'l-İslâm*.

birçoğunda sadece onun mezhebi bilinmektedir. Misal Rum, Hint, Sint, Mâverâünnehir ve Semerkand beldeleri böyledir.

Nakledildiğine göre Semerkantta Muhammedler türbesi adında bir mezarlık vardı. Buraya her birinin ismi Muhammed olan yaklaşık dört yüz kişi defnedildi. Her biri kitaplar yazmış, fetvalar vermiş ve çokça öğrenciye ilim öğretmiştir. Hidaye yazarı vefat edince bölgedekiler onun bu türbeye defnedilmesine müsaade etmediler. Bu yüzden o oranın yakınlarına defnedildi. Yine rivayet olunur ki, Ebu Hanîfe'nin mezhebini yaklaşık dört bin kişi aktarmıştır. İlla ki bu kişilerin her birinin öğrencileri, onların öğrencileri... bulunmaktadır. İbn-i Hacer [el-Heytemî] dedi ki: İmamlardan bazısı şöyle dedi: "Meşhur İslâm imamlarından hiçbirine Ebu Hanîfe'ye nasip olan talebe ve öğrenciler nasip olmamıştır. Manası kapalı hadislerin izahı, istinbat edilmiş meseleler, nevazil, kadâya ve ahkâm hususunda âlimler ve bütün insanlar Ebu Hanîfe'den ve tâbilerinden faydalandıkları kadar hiç kimse-den faydalanmamışlardır. Allah Teâlâ onların hepsine tastamam hayırla mükâfatlandırınsın. Muteahhirun muhaddislerinden birisi Ebu Hanîfe'nin biyografisini verirken ondan mezhebini aktaranlar arasında sekiz yüz kişiyi isimlerini ve neseplerini vererek belirtmiştir. Bunu burada anlatmak sözü uzatır." Abbasiler devleti her ne kadar mezhepleri dedelerinin mezhepleri olsa da onların kadılarının ve İslâmî yönetim mesayihinin büyük çoğunluğu Hanefî'dir. Tarih kitaplarını gözden geçinler için bu hemen ortaya çıkacak bir hakikattir. Abbasilerin hükümdarlık müddeti takriben beş yüz yıldır.

Selçuklu hükümdarları onlardan sonra da Harzemşahların tamamı Hanefî'dir. Onların hükümrانlığında bulunan memleketlerin çoğunda bulunan kadılar da Hanefî'dir. Bizim zamanlarımızın hükümdarları, Osmanlıların sultanları (gece ve gündüz devam ettikçe yüce Allah onların devletini desteklesin) ise 900 yılından şu günümüze kadar yargı ve başka görevlere sadece Hanefileri atamaktadırlar. Fazilet erbabından birisi böyle dedi."¹⁶

16. Muhammed Emin b. 'Omer b. 'Abdil'aziz el-Huseyni ed-Dımeşki İbn 'Âbidin, *Reddu'l-muhtâr 'alâ'd-Durri'l-muhtâr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1412/1992), 1/56.

TABIAT VE ÖRF

Hangi memlekette hükümrânlık sürüyor olursa olsun İslâm devletinin o memleketin halkının tabiatına, adetlerine ve örflerine bunlar şeriata muhalefet etmedikçe riayet etmelidir. Afganistan'da da giyim, dış görünüm, dil ve başka şeyler hususunda şeriata aykırı olmadıkça Afgan tabiatına riayet etmek gerekir. Çünkü şeriata aykırı olmayan örf şeriatta muteber sayılmıştır. Öyle ki fakihler (*Allah onları rahmet eylesin*) şeriata aykırı olmayan örfü şer'i delillerden saymıştır. Nitekim örfün delil oluşu yukarıda geçti.

Mecelle'nin 36. maddesinde şöyle geçer: "Âdet muhakkemdir" yani ister genel ister özel olsun âdet şer'i hükmün ispatı için hakem tayin edilir. Âdet benlikte yerleşip karar kılmış şeylerdir. Bu sürekli tekrarlanmasıyla artık selim tabiat sahipleri nezdinde makbul olan şeydir. Madde de geçen "muhakkemdir" sözünün manası tartışmalar vaki olduğunda âdetin başvurulacak bir kaynak olduğudur. Çünkü âdet üzerine hüküm bina edilen bir delildir. Âdet şu hadisi şeriften mülhem olarak delil kabul edilmiştir:

ما رآه المسلمون حسنا فهو عند الله حسن

"Müslümanların güzel gördüğü şey Allah katında da güzeldir."¹⁷

Amerika'nın ve işbirlikçilerinin tasallut edip saldırdığı çağda ortaya çıkan ve batıdan gelen ikinci tabiat ise aslı itibarıyla Afgan tabiatı değildir. Dolayısıyla buna itibar edilmez. Tam aksine bu tabiatın kökünün kurutulması gerekir. Çünkü bu tabiat tertemiz şeriata aykırı, bu çağdan önce Afganistan'da yaşamış ve ileride de Afganistan'da yaşayacak olan Afganistan halkının tabiatına terstir.

Örneğin Seyyid Cemaleddin Afganiye ait *Tetimmatül beyan fi tarihi Afganistan* veya başka tarih kitaplarında Afganların tabiatının anlatımıyla ilgili şu bilgiler geçer: Afganistan'a yerleşmiş halkların çoğu ve en çok sayıya sahip olan Afgan ırkıdır. Afganların tabiatlarında cesaret, atılganlık, savaşa tabii bir meyil, başkalarına boyun eğmemek, gömlek, şalvar ve rida giymek, sarık sarmak yerleşmiştir. Afganların kadınları uzun ve tesettürü sağlayan elbiseler giyerler. Afganlar adetleri gereği âlimlere, velilere ve saygın büyük zatlara hürmette ve tazimde bulunurlar. Misafirlere ikram etmek onların adetlerindendir. Afganların büyük çoğunluğu sünni olup Ebu Hanife'nin

17. Hoca Emin Efendizâde Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-hükkam şerhu Mecelleti'l-ahkam*, 1/44.

(Allah ona rahmet etsin) mezhebinin mukallididir. Afgan köylerinde ve şehirlerinde yaşayanlarının misalen sarf, nahiv, meani, usul, fıkıh, tefsir, hadis, mantık, hikmet, matematik ve miras gibi ilimleri öğrenmeye büyük bir tutkuları vardır. Köylerde bulunanlardan bazıları ise sadece fıkıhla yetinirler. Köylerinin her birinde mescid bulunması da Afganistanlıların âdetindedir. Genelde bu mescitlerde ilim talebelerinin ikamet etmesi için odalar bulunur. Afgan halkı gönüllerinden gelerek ve memnun bir şekilde ilim talebelerinin erzakını karşılarlar. Afganlar için âlimlerinin büyük bir değeri vardır. Dinleriyle ilgili hususlarda onların sözlerini kabul ederler. Dinlerine yani İslâm'a sağlam ve oldukça sert bir biçimde bağlıdırlar. İslâm için cihad ederler, onlar savaş milletidir. Yabancı birinin kendilerine egemenlik kurmasına boyun eğmezler."

BAĞIMSIZLIK

İslâm devleti temeli, özü ve nizamı yönünden tam anlamıyla bağımsız olmalı hiçbir yabancıya iç işlerine müdahale etme hakkı tanımamalıdır. Çünkü başkasının evine izinsiz girmek caiz değildir. Zira bu başkasının mülkünde tasarrufta bulunmaktır. Öyleyse yabancı birinin devletin yönettiği bölgenin iç işlerine müdahale etmesi buna dair tasarrufta bulunması nasıl caiz olabilir! Yüce Allah buyurdu ki:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْذِنُوا وَتُسَلِّمُوا عَلَى أَهْلِهَا ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فِيهَا أَحَدًا فَلَا تَدْخُلُوهَا حَتَّى يُؤْذَنَ لَكُمْ وَإِنْ قِيلَ لَكُمْ ارْجِعُوا فَارْجِعُوا هُوَ أَزْكَى لَكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ

“Ey iman edenler! Kendi eviniz dışındaki evlere izin almadan ve ev halkına selam vermeden girmeyin. Bu, sizin için daha hayırlıdır. Umulur ki öğüt alırsınız. Şayet o (evlerde) kimseyi bulamazsanız, izin verilmeye kadar (evlere) girmeyin. (İzin istediğinizde izin verilmez ve) size: “Dönün!” denirse dönün. (Kapı önünde beklemeyin. Dönmeniz) sizin için en temiz (ve hayırlı) olandır. Allah, yaptıklarınızı bilir.” (Nûr, 27-28)” İbn-i Kesir dedi ki: “Kişi izinsiz bir şekilde başkasının evine girdiğinde onun mülkünde izinsiz tasarrufta bulunmuş olur.”¹⁸

Amerikalıların ve işbirlikçilerinin Afganistan’a girmeleri ve Afganistan’a müdahale etmeleri zulüm ve zorbalık kokan haksız bir müdahaledir, haddi aşmadır. Afganistanlıların dinlerine ve terbiyelerine karşı küstahlıktır. Bu yüzden Afganistanlılar onlara karşı cihad ilan ettiler. Âlimler onlara ve Afgan işbirlikçilerine avenelerine karşı hak cihad fetvasını verdiler. Çünkü bu dini, ırzı ve terbiyeyi müdafaadır. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

من قتل دون ماله فهو شهيد، قبل دون أهله، أو دون دمه، أو دون دينه فهو شهيد

“Malı uğrunda öldürülen şehittir. Ailesi uğrunda, kanı uğrunda veya dini uğrunda öldürülen şehittir.”¹⁹

18. Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer İbn Kesir, *Tefsiri'l-Kur'âni'l-azim*, thk. Muhammed Hüseyin Şemsuddîn (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1419), 6/38.

19. Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî Ebû Dâvud, *Sünen*, thk. Şuayb el-Arnâvut, Muhammed Kamil

ÖZGÜRLÜK

İfade Özgürlüğü

İslâm devletinde İslâm esasları üzere ifade özgürlüğünün bulunması zâ-
ruridir. Yani her Müslüman İslâm şeriatının belirttiği şekilde halk kitlesine
İslâm'ın temellerini anlatma ve İslâm'ın hükümlerini tebliğ etme hakkının
bulunmasıdır. Öyle ki herkesin emr-i bil maruf nehy-i anil münker hakkına
sahip olmasıdır. Hatta bu emr-i bil maruf nehy-i anil münker yöneticiye ve
devlet sorumlularına dahi yapılması bir haktır. Yüce Allah şöyle buyurdu:

أَدْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ
رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ

“Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle davet et! Onlarla en güzel
şekilde mücadele et. Şüphesiz ki Rabbin, yolundan sapanları da hidayet
ehli olanları da en iyi bilendir.” (Nahl, 125)

كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ
بِاللهِ وَلَوْ أَمَنَ أَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ مِنْهُمْ الْمُؤْمِنُونَ وَأَكْثَرُهُمُ الْفَاسِقُونَ

“Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emreder,
kötülükten alıkoyar ve Allah’a iman edersiniz. Şayet Ehl-i Kitap iman
etmiş olsaydı, onlar için daha hayırlı olurdu. Onlardan müminler ol-
makla birlikte, çoğunluğu fasıklardır.” (Âl-i İmran, 110)

İslâm'da ifade özgürlüğü herkesin yanında hakkı izhar etmek, zalim sul-
tanın karşısında hak sözü açıkça söyleyebilmektir. Nitekim hadiste şöyle
geçer:

أَفْضَلُ الْجِهَادِ كَلِمَةُ عَدْلٍ عِنْدَ سُلْطَانٍ جَائِرٍ، أَوْ أَمِيرٍ جَائِرٍ

“Cihadın en üstünü zalim sultanın veya zalim emirin karşısında adilane
söz söylemektir.”²⁰

(Dârü'r-risâle el-Alemiyye, 2009), s.4772.

20. Ebû Dâvud, Sünen, s.4344.

Müslümanların emirleri, Müslümanları kendilerine hakkı söylemeye teşvik ediyorlardı. Hakkı söylediklerinde onlardan bunu kabul ediyorlardı. Ebu Bekir (*radiyallahu anhu*) şöyle demiştir: “En hayırlınız olmamama rağmen başınıza yönetici tayin edildim. İstikamet üzere olursam bana yardım edin yok ayağım kayarsa beni düzeltin.”²¹

Rivayete göre Ömer (*radiyallahu anhu*)’ya “Allah’tan kork” denildiğinde sevinir ve bunu söyleyene teşekkür ederdi. Ömer şöyle derdi: “Bize ayıplarımızı hediye eden kula Allah rahmet eylesin.”²²

Abdullah b. Musab dedi ki: Ömer b. Hattâb (*radiyallahu anhu*) şöyle dedi: “Kadınların mehirlerini kırk ukayyeden fazla yapmayın. Velew ki evleneceğiniz kız Zülasebe’nin (Yezid b. Husayn el-Harisi’yi kast ediyor bu kişi zenginlerdendi) kızı olsa bile böyle yapmayın. Her kim mihri bundan fazla yaparsa onun mihrinden fazlalık kısmı beytü’l-male koyarım” Bunun üzerine kadınların safından uzun boylu burnu basık bir kadın ayağa kalktı ve şöyle dedi: “Bu iş sana kalmamış” Ömer dedi ki: “Neden?” kadın dedi ki: “Çünkü yüce Allah şöyle buyuruyor:

وَأَتَيْتُمْ إِحْدِيهِنَّ فَنطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا

“Onlardan birine bir kantar (altın ya da gümüşü mehir olarak) vermiş olsanız bile ondan hiçbir şey almayın.” (*Nisâ, 20*) bunun üzerine Ömer dedi ki: “Kadın isabet etti, Ömer ise hata etti.”²³

Muhammed b. Kab el-Kurazi dedi ki: Bir adam Ali (*radiyallahu anhu*)’ya bir mesele hakkında soru sordu. Ali (*radiyallahu anhu*)’da meseleye dair cevap verdi. Adam dedi ki: “Ey müminlerin emiri doğrusu senin dediğin gibi değil, doğrusu şu şekildedir” Ali (*radiyallahu anhu*) dedi ki: “Sen isabet ettin ben ise hata ettim. Her bilenin üstünde daha çok bilen vardır.”²⁴

21. *el-Hilâfe*, s.148.

22. Ebu’l-Abbâs Ahmed b. Abdullah b. Muhammed Muhibbuddin et-Taberi, *er-Riyâdu’n-nadra fi menâkibi’l-ısrâ* (Dârü’l-Kutubi’l-İlmiyye, ts.), 2/380.

23. Ebû Ömer Cemâlüddin Yûsuf b. ‘Abdillâh b. Muḥammed İbn ‘Abdülber en-Nemerî, *Câmi’u Beyâni’l-İlm ve Fadlih*, thk. Ebû’l- Eşbâl ez-Zehîri (Suudi Arabistan: Dâru İbni’l-Cevzi, 1415/1994), s.864.

24. İbn ‘Abdülber en-Nemerî, *Câmi’u Beyâni’l-İlm ve Fadlih*, s.865.

İfade özgürlüğünün anlamı herkesin dilediği dine, dilediği mezhebe ve dilediği bid'ate çağrı yapma hakkının bulunması değildir. Çünkü bu İslâm şeriatında yasaktır. Nitekim bid'ate davet eden kişi öldürülür. *Reddu'l Muhtar*'da şöyle geçer: "Bid'atçı kişi insanları bid'atine yönlendirip ona davet ediyorsa ve bu kişinin bid'ati yayacağı sanılıyorsa her ne kadar bu kişinin küfrüne hüküm verilme de sultanın siyaseten ve caydırma maksadıyla onu öldürmesi caizdir. Çünkü onun fesadı daha büyük ve daha kapsamlıdır. Zira bu kişinin bu fasid tutumu dine olumsuz etki etmektedir. Bid'atçının bid'atı küfür ise bu bid'ate sahip olanların tamamının öldürülmesi mubahtır. Ancak eğer ki bid'atçının bid'ati küfür değilse bu bid'ati insanlara öğreten elebaşı konumunda olan kişi yahut kişiler caydırma ve geri tutma maksadıyla öldürülür."²⁵

İnanç Özgürlüğü

İslâm dini zimmileri ve ahit yapmış kişileri kendi inançları üzerine bırakır onları Müslüman olmaya zorlamaz. Ömer (*radiyallahu anhu*)'nın ismi Eşak olan Hristiyan bir kölesi vardı. Bu köle şöyle anlatır: "Ben Ömer'in Hristiyan bir kölesiydim. Ömer bana dedi ki: "Müslüman ol da Müslümanların bazı işlerinde senin yardımını görelim. Çünkü Müslüman olmayan kişilerden Müslümanların işi için yardım istemek bizim açımızdan yanlış bir iştir." Ben Ömer'in teklifini reddettim. Ömer de bana şöyle dedi: "Dinde zorlama yoktur." Ömer ölüm döşeginde iken beni azat etti ve şöyle dedi: "İstedğin yere git."²⁶

Fâkihler zimmilerin kendi dinlerinin ritüellerini yapabilecekleri ve açığa vurmadıkları sürece bundan men edilmeyecekleri hususunda ittifak etmişlerdir. Ancak eğer zimmiler ritüellerini açıktan ve cehren yapmak isterlerse söz gelimi açık bir şekilde haçları çıkarmaları gibi bir şeye tenezzül edecek olurlarsa bu durumda fâkihler onların Müslümanların memleketlerindeyken bunu yapmaktan alıkonulacakları kendi memleketleri ve kölelerinde ise bundan alıkonulmayacakları görüşündedirler.²⁷

25. İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr 'alâ'd-Durri'l-muhtâr*, 4/243.

26. Zâfir el-Kâsimî, *Nizâmu'l-hükûm fi ş-şeria ve't-târihi'l-İslâmi* (Dâru'n-Nefâis, ts.), 1/58.

27. Muhammed Ali Sallâbî, *Târihu'l-hulafâi'r-râşidin*, ts., 2/122.

İşte İslâm'da inanç özgürlüğü bundan ibarettir. Yoksa inanç özgürlüğünden maksat, herkes inancında hürdür ister İslâm'a, ister Yahudiliğe, ister Hristiyanlığa, ister başka bir dine itikâd edebilir, bir dinden başka bir dine geçme tercih hakkı vardır gibisinden şeyler değildir. Bilakis İslâm'daki asıl maksat yüce Allah'ı zatında, sıfatlarında, ibadette ve istianede (yardım dilemede) tevhid etmek ve birlemektir. Çünkü İslâm devletinin en önemli maksatlarından biri dini korumaktır. Dini korumak ise insanları Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'in Müslüman ümmeti üzerinde bıraktığı saf ve doğru akideye insanları yönlendirerek olur. Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) ümmeti bu yol üzerinde bırakmış, sapmışların şüpheleriyle savaşını, batıl akideleri terviç eden din düşmanlarının tuzaklarını bozmuş, şeytanın kendilerine süslü gösterdiği çirkin hurafeleri tarumar etmiştir. Bu batıl ehli hakikatte yaptıkları münker olmasına rağmen iyi iş yaptıklarını sanmaktadırlar. Ebu Hureyre (radiyallahu anhu) dedi ki: Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

حب الدين إلى الله الحنيفية السمحة

"Allah'ın en sevdiği din, müsamahakâr hanif dinidir."²⁸

Ebu'd-Derda'dan nakille Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

وَأَيُّمَ اللَّهُ، لَقَدْ تَرَكْتُمْ عَلَى مِثْلِ الْبَيْضَاءِ، لَيْلَهَا وَنَهَارَهَا سَوَاءً

"Allah'a yemin ederim ki ben sizi aydınlık bir yol üzerinde bıraktım. O yolun gecesi ve gündüzü eşittir."

Ebü'd-Derda dedi ki: "Vallahi Rasûlullah doğru söyledi. Vallahi biz gece- si ve gündüzü eşit olan aydınlık bir yol üzerine bırakıldık."²⁹

Bu apaçık menheçten dönmek irtidattır, küfürdür ve İslâm'da büyük bir suçtur. Cezası öldürülmek yahut kişi İslâm'a dönünceye kadar onu hapsed- mektir. *Kenzu'd-Dekaik*'de şöyle geçer: "Mürtede İslâm dini sunulur, şüp- heleri giderilir, üç gün hapsedilir, eğer Müslüman olursa bırakılır olmazsa

28. Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, thk. Târik b. 'Ivedillâh ve Abdulmuhsin b. İbrahim (Kâhire: Dâru'l-Harameyn, 1995), s.7351.

29. Muhammed b. Yezid İbn Mâce, *Sünen*, thk. İmâdu't-Tayyâr vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Nâ- şirûn, 2010), s.5.

öldürülür. Mürted olan kadın öldürülmez. Aksine Müslüman oluncaya dek hapsedilir.”

Bil ki İslâm dini insanın dinini ve dünyasını korumaya ihtimam göstermiştir. Bu yüzden İslam insanlara hileleri öğretene, cehaletle fetva veren yahut bir amaçtan veya hevasından ötürü şeriata muhalif fetvalar veren, böylece müsteftinin dinine zarar veren patavatsız müftüyü hacr altına almıştır. Yine İslam tıbbı bilmediği halde insanları tedavi eden ve onların bedenlerine zarar veren doktoru hacr altına almıştır. Bineğini kiraya veren kira parasını alan ancak yolculuk vakti geldiğinde bineğinin olmadığı ortaya çıkan müflis kiraya verene de hacr uygulamıştır. Onun bu yaptığından ötürü kiralayan kişi yol arkadaşlarından geri kalır. İşte kiraya veren müflise insanların maslahatından ötürü hacr uygulanır. Nitekim o insanların mallarına, maslahatlarına ve vakitlerine zarar vermektedir.³⁰

30. Bkz. İbn Nüceym *el-Eşbâh ve'n-nezâir* vd.

TOPRAK BÜTÜNLÜĞÜ

İslâm devletinde ülkenin toprak bütünlüğüne dikkat edilmesi zaruridir. Çünkü ülkenin toprağı ülke halkının tamamının toprağıdır. Bu yüzden ülkenin halkı dışındakilerin bu topraktan bir cüzü, bir parçayı dahi almaları caiz değildir. Bunun gerekçesi, daha önce ifade ettiğimiz üzere izni olmadığı müddetçe başkasının malında tasarrufta bulunmanın caiz olmayışıdır. Keza ülke topraklarında halktan bazısına tasarruf izni verilip diğerlerine tasarruf izni verilmemesi de caiz değildir.

Ülke topraklarını korumak varlığını ve yapısını muhafaza etmesi için her devletin doğal ve mantıki bir hakkıdır. Çünkü devletin hayat ve beka hakkı vardır. Ayrıca ülke topraklarını korumak tebaayı ve yönetilen halkı himaye etmek kabilindendir. Bu da devletin görevlerinden birisidir.

Devlet başkanının görevlerinden birisi de ülkenin sınır boylarını korumaktır. Çünkü ülkede emniyet sınır boyları korunmaksızın gerçekleşmez. Nitekim Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'de Ben-i Seleme'ye Medine'nin korunması için o an bulundukları evlerinde kalmalarını emretmiştir. Enes (radiyallahu anhu)'dan gelen bir hadiste böyle geçer. Enes dedi ki: "Ben-i Seleme Mescid-i Nebevi'nin yakınlarına taşınmak istedi. Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) ise Medine'nin bazı yerleri vatandaştan hali kalır diye bunu hoş görmedi. Şöyle buyurdu:

يا بنی سلمة، ألا تحتسبون آثاركم

"Ey Ben-i Seleme mescide gelirken attığınız adımların ecrini Allah'tan bekleyin."³¹ bu sözün üzerine Ben-i Seleme asıl ikamet ettikleri yerde kalmaya devam etti.

Aynı şekilde din ancak sınır boylarının düşmana engel olabilecek teçhizatla ve def edici kuvvetlerle sağlamlaştırılmasıyla olur. Sınır boyları bu şekilde düzenlenir. Bununla amaç düşmanın ansızın bölgeye girip mukad-desatı çiğnememesi ve bölgede Müslümanların veya ahitli kişilerin kanını dökmemesidir.

31. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail Buhârî, *el-Câmi'u's-şâhih* (Beyrut: Mustafa Dîb el-Buğâ, 1993), s. 1887.

İslâm devletinin yöneticisinin ülkesini bölünmekten koruması gerekir. Çünkü ülkenin bölünmesi devleti zayıflatır. Nitekim İslâm devletindeki ilk çöküş belirtisi devletin bölünmesi olmuştur. İslâm devleti sağlam birlik ve dirlik içerisinde sahip olduğu alan oldukça genişken güçlü ve bağımsızdı. Sonra yönetim Emevilerden çıkıp Abbasiler yönetimi bağımsız olarak ele alınca Abdurrahman Endülüs'e ve Mağrib'e gitti. Orada yeni bir saltanat kurdu. Böylece devlet iki devlet oldu. Bu da İslâm devletinin, çöküşünün başlangıcı oldu. Ardından devlet içerisinde ayrılıklar ve ihtilaflar zuhur etti. Tâ ki işin nihayetinde İslâm hilafeti son buldu Müslümanlarda şu yaşadığımız çağda gördüğümüz üzere kâfirlerin otoriterliği altında yenik bir hale düştüler.

İSLÂM DEVLETİNİN İSİMLERİ

Müslümanların devletinin isminde İslâm lafzının geçmesi gerekir. İsmin “İslâmi İmamet”, “İslâm Emirliği”, “İslâmi Hilafet”, “İslâm Devleti”, “İslâm Hükümrânlığı” veya “İslâmi Hükümet” olabilir. Tarihte daha çok “İslâm Devleti” ifadesi geçer.

İmametın Manası: İmamet sözlükte “kast etmek” manasına gelir. “Emme el-Beyte” eve yöneldiği ve orayı kast ettiği zaman böyle denilir. Şer’i ıstılahta ise imamet iki kısımdır. Küçük imamet ve büyük imamet. Burada maksat ikincisidir. Alâeddin el-Haskefi büyük imameti kullar üzerinde genel bir tasarrufa hak sahibi olmak diye izah etmiştir.

İbn Abidin dedi ki: “*el-Mekâsıd*” kitabında büyük imamet (imamet-i kübra) müellifi tarafından şöyle tanımlanmıştır: “Peygamber (*sallallahu aleyhi ve sellem*)’e halifelik/vekillik ederek din ve dünya işlerinde genel bir riyasettir.”

Cüveyni dedi ki: “İmamet tam bir riyaset ve genel bir önderliktir. Din ve dünya işleriyle ilgili has ve âm işlerin tamamını kapsar. İmametın vecibesi bölgeyi korumak reayayı gözetmek, hüccet ve kılıçla davet yapmak, korkunun ve zulmün önüne set çekmek, zalimlerden mazlumların hakkını almak, geri duranlardan hakları alıp hak sahiplerine ulaştırmaktır.”³²

İmaretin (Emirliğin) Manası: Fıkhi ıstılahta imaret, genel olarak bu mananın dışına çıkmaz. Ancak şu var ki imaret, genel işlerde olur ve ancak devlet başkanı (imam) tarafından kullanılabilir. Velayet ise kimi zaman genel işlerde kimi zaman ise özel işlerde olur. İmam tarafından uygulanabilirdiği gibi şeriat tarafından veya imam ve şeriat dışındaki bir taraftan tanımlanabilir. Söz gelimi musinin kendi tercihiyle birini vasi bırakması ve vekâlet böyledir.

Hilafetin Manası: Hilafet lügatte mastardır. Yani ondan sonra kaldı veya onun yerine geçti. Şer’i ıstılahta ise hilafet, Halife’nin makamıdır. Hilafet, Peygamber’e (*sallallahu aleyhi ve sellem*) niyabeten din ve dünya işlerine dair genel bir riyasettir. Aynı şekilde hilafet “İmamet-i Kübra” diye de isimlendirilir.

32. İmâmü’l-Haremeyn Ebü’l-Meâlî Rüknuddin Abdülmelik Cüveyni, *Ğıyâsü’l-ümem*, ts., 22.

el-Müfredât fî ğaribi'l-Kur'ân'da şöyle geçer: "Halafet kendisinin yerine geçilenin ğaib oluşundan, ölümünden, acizliğinden veya halife bırakılanı teşrif etmek için başkası yerine geçmektir. Yüce Allah yeryüzünde velilere bu son bahsettığımız halifeyi teşrif etme bağlamında halife kılmıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurdu:

هُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ فِي الْأَرْضِ

"Yeryüzünde sizleri halifeler kılan O'dur." (*Fâtır*, 39)

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ فِي الْأَرْضِ

"Sizi yeryüzünün halifeleri yapan O'dur." (*En'âm*, 165),

وَيَسْتَخْلِفُ رَبِّي قَوْمًا غَيْرَكُمْ

"Rabbim sizin yerinize başka bir topluluğu getirir." (*Hüd*, 57)³³

Halife, Müslümanların işlerini üstlenen kişidir. Ancak ilim ehlerinden bazıları halife isimlendirmesini, yöneticinin insanlara verdiği hükmünde adil oluşuna ve yeryüzünde Allah'a itaati temin etmesi şartına bağlamışlardır. Dolayısıyla bu ilim ehline göre bu vasıfları taşımayan yönetici halife diye adlandırılmaz. Bu yüzden Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali (*radıyallâhu anhum*) halifeler diye isimlendirilmiştir. Peygamber (*sallallahu aleyhi ve sellem*) onlar hakkında şöyle buyurmaktadır:

عليكم بسنتي وسنة الخلفاء الراشدين المهديين

"Benim sünnetime ve hidayet önderi Râşid halifelerin sünnetine tutunun."³⁴

Said b. Cümhân dedi ki: Bana Sefine tahdis etti. Sefine dedi ki: Rasûlullah (*sallallahu aleyhi ve sellem*) şöyle buyurdu:

33. Hüseyin b. Muhammed Râğib el-İsfehâni, *el-Müfredât fî ğaribi'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnân ed-Dâvudi (Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1412), 294.

34. Süleyman b. el-Eş'as Ebû Dâvud, *Sünen*, thk. Yâsir Hasen vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 2015), s.4607; İbn Mâce, *Sünen*, s.42.(Mütercim)

الخلافة فى أمتى ثلاثون سنة، ثم ملك بعد ذلك

“Ünmetimde hilafet otuz sene olacak daha sonra ise hükümrانlık olacaktır.” Sonra Sefine bana şöyle dedi: “Ebu Bekir’in hilafetine tutun, Ömer’in hilafetine tutun, Osman’ın hilafetine tutun, Ali’nin hilafetine tutun.” Sefine dedi ki: “Gerçekten de biz hilafetin otuz yıl olduğunu gördük.” Bunun üzerine Said b. Cümhan dedi ki: Ben ona şöyle dedim: “Emeviler hilafetin kendilerinde olduğunu iddia ediyorlar buna ne dersin?” dedi ki: “Zerka’nın soyundan gelenler yalan söylediler. Bilakis onlar en şerli hükümdarlardandırlar.”³⁵

Yönetimin hilafetten çıkıp hükümrانlığa geçmesi yüce Allah’ın Rasûlünü muttali kıldığı gaybî meselelerdendir. Nitekim Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) bu vakıayı şu hadisinde bildirmektedir:

تكون النبوة فيكم ما شاء الله أن تكون، ثم يرفعها إذا شاء أن يرفعها، ثم تكون خلافة على منهاج النبوة، فتكون ما شاء الله أن تكون، ثم يرفعها إذا شاء الله أن يرفعها، ثم تكون ملكا عاضا، فيكون ما شاء الله أن يكون، ثم يرفعها إذا شاء أن يرفعها، ثم تكون ملكا جبرية، فتكون ما شاء الله أن تكون، ثم يرفعها إذا شاء أن يرفعها، ثم تكون خلافة على منهاج نبوة

“Sizin içinizde Allah’ın dilediği kadar nübüvvet olacak. Sonra Allah kaldırmayı dilediğinde nübüvveti kaldıracak. Sonra Allah Teâlâ’nın dilediği kadar nübüvvet menheci üzerine hilafet olacak. Sonra Allah bunu da kaldırmayı istediğinde kaldıracak. Sonra ısırtıcı hükümrانlık dönemi Allah’ın dilediği kadar olacak. Sonra Allah bunu kaldırmayı istediğinde kaldıracak. Sonra Allah’ın dilediği kadar zorba hükümrانlık olacak. Sonra Allah kaldırmayı dilediğinde bunu kaldıracak. Bunun sonrasında da nübüvvet menheci üzere hilafet olacak.” Sonra Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) sükût etti. Habîb dedi ki: “Ömer b. Abdulaziz yönetimin başına geçti. Yezid b. Numan b. Beşir onun arkadaşlarından birisiydi. Ben Yezid b. Numan’a bu hadisi hatırlattığım bir mektup yazdım. Mektupta ona şöyle dedim: Ben müminlerin emirinin (Ömer’i kast

35. Muhammed b. ‘İsâ et-Tirmizi, *Sünen*, thk. ‘İzzuddin Dali vd. (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle Nâşirün, 2015), s.2226.

ediyor) ısırtıcı ve baskıcı hükümlerle sonra olduğunu ümit ediyorum. Yezid b. Numan mektubumu Ömer b. Abdulaziz'in yanına götürdü. Ömer b. Abdulaziz bu duruma sevindi ve hoşnutlukla karşıladı."³⁶

Devletin Manası: Lügatte devlet, bir şeyin kâh falanın eline, kâh filanın eline geçmesi veya malda ve savaşta nöbetleşmek manasındadır. Devlet lafzı mal ve savaş hususunda kullanılır. Bununla birlikte "dület" lafzının mal için, devlet lafzının ise savaş için nöbetleşmede kullanıldığı da söylenmiştir.

İdale lafzının manası ise galip gelmektir. "Bize düşmanlarımıza karşı idalede bulunuldu" denilir. Bunun manası yani onlara karşı muzaffer olduk demektir. Ebu Süfyan'ın hadisinde şöyle geçer: "Kimi zaman bize idale olunur, kimi zamanda bize karşı idale olunur." Yani kimi zaman biz galip geliriz, kimi zaman başkaları bize galip gelir. Bu kelime tedavül kelimesiyle bağlantılıdır. Yüce Allah'ın şu buyruğu bu kapsamdadır:

وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ

"Biz bu günleri insanlar arasında döndürür dururuz." (Âl-i İmran, 140)

كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ

"Ta ki (ganimet malları) sizden zengin olanların elinde dolanıp duran (ve kendisiyle fakirlere sürekli üstünlük sağladıkları bir sermaye üstünlüğüne) dönüşmesin." (Haşr, 7) yani malı kendi aralarında döndürüp fakirlere ondan bir nasip ayırmamaları vaki olmasın.³⁷

İstilahta ise devlet şu manadadır: Belirli bölgelere egemenlik kurmak için bir araya gelmiş eyaletler dizisidir. Sınırları ve vatandaşları vardır. Bu sultanların başında yönetici, halife veya emiru'l-müminin bulunur.³⁸

Saltanatın Manası: Saltanatın asıl manası kuvvettir. Bu sultan lafzından alınmıştır. Nitekim "kesaltene" kelimesi de bu kelimedenden alınmıştır.

36. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (thk. Şuayb el-ve Âdil Mürşid) (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1995), sy 18406. (M).

37. Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1414), md. D-V-L جلد.

38. Heyet, *el-Mevsûatü'l-fikhiyyetu'l-Kuveytiyye*, ts., 36/21. Dâl harfi bölümü.

Hükümetin Manası: Kök olarak hükümet lafzı “hakeme, yehkumu, hükmen ve hükümete”nin mastarıdır. Esmâi dedi ki: “Hükümetin asıl manası kişiyi zulümden alıkoymaktır.” Araplar şöyle der: “Hakemtu, ahkemtu veya hakkemtu” men ettim ve alıkoydum manasında kullanırlar. Bu bakımdan insanlar arasında hükmeden kişiye hâkim denilmiştir. Çünkü bu kişi zalimi zulümden alıkoyar.³⁹

39. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 13/141.

DEVLET BAŞKANININ ALACAĞI LAKAPLAR VE İSİMLER

Devlet başkanının memleketlerin örfünün değişmesine bağlı olarak değişen birçok ismi vardır. Söz gelimi “halife”, “imam”, “emiru’l-müminin”, “hükümdar”, “reis”, “sultan”, “hakim” ve “veliiyu’l-emr” böyledir.

Halife “istihlaf” kelimesinden alınmıştır. İstihlaf kişinin bir başka kişiyi herhangi bir iş hususunda yerine tayin etmesidir. Bu yüzden Ebu Bekir (radi-yallahu anhu)’ya “Rasûlullah’ın halifesi” denmiştir. Hadiste şöyle geçer:

وإن أستخلف ، فقد استخلف من هو خير مني

“Eğer ben yerine birini bırakacak olursam evvelde benden daha hayırlı olan da yerine birini bırakmıştı.”

Yüce Allah şöyle buyurdu:

يَا دَاوُدُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُم بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَىٰ فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّ الَّذِينَ يَضِلُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا نَسُوا يَوْمَ الْحِسَابِ

“Ey Davud! Seni yeryüzünde halife kıldık. (Öyleyse) insanlar arasında hak ile hükmet. Sakın hevaya/arzuya uyma, yoksa seni, Allah’ın yolundan saptırır. Hiç şüphesiz, Allah’ın yolundan sapanlara, hesap gününü unuttukları için çetin bir azap vardır.” (Sâd, 26)

İmam, asıl manası itibarıyla kendisine tâbi olunan herkese verilen bir isimdir. Bu yüzden namaz imamına, imam denildiği gibi hükümler konusunda da Müslümanlara lider olanlara da imam denir. Örneğin İmam Ebu Hanife, İmam Mâlik, İmam Şâfiî, İmam Ahmed ve diğer imamlara bu ismin verilmesinde olduğu gibi. Sonra bu isim hükümler ve haksızlıklarla ilgilenen imama intikal olmuştur. İmam kelimesinin çoğulu imamlardır (eimme).

El-Mutli’ yazarı şöyle der: “İmam, halife demektir.” Yüce Allah şöyle buyurdu:

وَإِذِ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ

“(Hatırlayın!) Hani Rabbi, İbrahim’i bazı kelimelerle/olaylarla im-tihan etmişti de İbrahim imtihanı (başarıyla) tamamlamıştı. (Allah) demişti ki: “Seni insanlara imam yapacağım.” (İbrahim) demişti ki: “Soyumdan gelenleri de (imam yap).” (Allah) demişti ki: “Benim bu sö-züm zalimler için geçerli değildir.” (Bakara, 124) İmam kelimesinin müsem-masıyla ilgili birçok hadis varid olmuştur.

Örneğin şu hadis gibi:

الإمام جنة

“İmam kalkandır.”⁴⁰

İmamet iki kısma ayrılır:

Dini imamet: Din işleriyle ilgili olan imamettir. Bunu yerine getirecek olan ve ehil olan grup, insanları doğruya ileten âlimlerdir. Peygamberler bu imametın en üst mertebesinde yer almaktadır.

Dünyevî imamet: Bu ise insanlara riyaset etmek, başlarında otorite ola-rak durmak, siyasi manada yönetmek ve işlerini düzenlemektir. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

خيار أئمتكم الذين تحبونهم ويحبونكم، ويصلون عليكم وتصلون عليهم،
وشرار أئمتكم الذين تبغضونهم ويبغضونكم، وتلعنونهم ويلعنونكم

“Sizin en hayırlı imamlarınız (Devlet başkanlarınız) sizin sevdiğiniz ve onların sizi sevdiği, size dua eden sizin de onlara dua ettiğiniz imamlardır. En şerli imamlar ise sizin buğzettiğiniz onların size buğzettiği, sizin onlara onların size lanet ettiği imamlardır.”⁴¹

40. Buhâri, *el-Câmi*, sy 2797.

41. Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi 'u's-şâhih*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâki (Kahire: y.y., 1374-75/1955-56), sy 1855.

İmamların en faziletlisi mezkûr iki kısmı cem etmiş kişidir. Böylece insanların bilgi sahibi âlim olduğu halde hakka ve İslâm dinine yöneltir. İnsanları Allah'ın şeriatı ile maslahatlarına ulaştıracak, mefsedetlerden uzak tutacak bir şekilde yönetir.

Emiru'l-müminin ismi ise muzaf ve muzafun ileyhten oluşmuş bir isim tamlamasıdır. Emir, "imra" ve "imera" kökünden gelir. Bu kelimelerin manası bir şeyin büyümesi demektir. Ebu Süfyan'a ait şu sözde bu manadadır: "İbn Ebî Kebşe'nin çağrısı gerçekten de büyüyüp yayıldı."⁴² Ebu Hureyre (radiyallahu anhu) Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'i şöyle buyururken işittiğini naklediyor:

من أطاعنى فقد أطاع الله، ومن عصانى فقد عصى الله، ومن يطع الأمير فقد
أطاعنى، ومن يعص الأمير فقد عصانى

"Kim bana itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur. Kim bana isyan ederse Allah'a isyan etmiş olur. Kim emire itaat ederse bana itaat etmiş olur. Kim emire isyan ederse bana isyan etmiş olur."⁴³

"Müminin" kelimesi mümin kelimesinin çoğuludur. Emira'l-müminin ismini alan ilk kişi Ömer b. Hattâb (radiyallahu anhu)'dur. İbn Ebî Şeybe *Tarihü'l-Medine*'de şöyle rivayet eder: Abdulaziz b. İmran'dan, o babasından, o dedesinden şöyle dedikini aktardı: "Bir gün Ömer (radiyallahu anhu) oturdu ve şöyle dedi: "Vallahi ne diyelim bilmiyoruz. Ebu Bekir Allah Rasûlü'nün halifesi peki gayrı başka bir isim var mı?" orada bulunanlar dediler ki: "Emir ismi var" Ömer dedi ki: "Yönetim işiyle ilgilenen herkes emir." Bunun üzerine Mugire b. Şube şöyle dedi: "Biz müminleriz sende bizim emirimizsin dolayısıyla sen müminlerin emirisin (emira'l-müminin)" daha sonra Ömer dedi ki: "Ben müminlerin emiriyim."

Buhari *el-Edebül Müfred*'de şöyle aktarır: Ömer b. Abdulaziz, Ebu Bekir b. Süleyman b. Hasme'ye şöyle sordu: "Niçin Ebu Bekir mektuplarında 'Rasûlullah'ın Halifesi Ebû Bekir'den' Ömer ise Ebu Bekir'in ardından mektuplarını 'Ebu Bekir'in halifesi Ömer b. Hattâb'dan' diye yazıyordu. İlk emiru'l-müminin'den diye yazan kimdir?" Ebu Bekir b. Süleyman şöyle dedi: "Bana nenem Şifa (ilk muhacir kadınlardandır. Ömer b. Hattâb çağır-

42. Buhârî, *el-Câmi*, sy 7.

43. Buhârî, *el-Câmi*, sy 2957; Müslim, *Müslim*, sy 1835. (M)

ya gittiğinde onun yanına varırdı) şöyle söyledi: “Ömer b. Hattâb iki Irak’ın (Kûfe ve Basra) amirine şöyle mektup yazdı: “Bana metanetli seçkin iki adam gönder onlara Irak ve ahalisi hakkında soru soracağım.” İki Irak’ın yöneticisi Ömer (*radiyallahu anhu*)’ya Lebid b. Rebia’yı ve Adiyy b. Hatim’i gönderdi. Lebid ve Adiyy Medine’ye geldiler develerini mescidin bahçesinde çökttiler. Ardından mescide girdiler. Orada Amr b. Âs’a denk geldiler. Ona dediler ki: “Ey Amr, bizim için müminlerin emiri Ömer’den izin iste.” Bunun üzerine Amr hemen atıldı ve Ömer’in yanına girip şöyle dedi: “Allah’ın selamı üzerine olsun ey müminlerin emiri” bunun üzerine Ömer şöyle dedi: “Bu ismi de nerden çıkardın ey Âs’ın oğlu. Bu söylediğinden vazgeçeceksin.” Amr dedi ki: “Evet Lebid b. Rebia ve Adiyy b. Hatim geldi. Bana “Bizim için müminlerin emirinden izin iste” dediler. Bende şöyle dedim: “Vallahi siz onun isminde isabet ettiniz. O emirdir. Bizde müminleriz.” Bugünden sonra mektuplaşmada devlet başkanı emira’l-müminin’den filana diye yazmaya başlamıştır.”

Hükümdar ismi ise cahiliyyede de İslâm’da da mevcut bulunan ilk isimdir. Mülk kelimesine müştaktır. Yüce Allah şöyle buyurdu:

تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ

“Sen mülkü dilediğine verirsın, mülkü dilediğinden alırsın.” (*Âl-i İmran*, 26) yine yüce Allah şöyle buyurdu:

وَهَبْ لِي مُلْكًا لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ مِّنْ بَعْدِي

“Bana benden sonra hiç kimsenin elde edemeyeceği bir mülk (saltanat) ver.” (*Sâd*, 35) yine şöyle buyurdu:

تَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ

“Mülk (otoriterlik, yetki) elinde bulunan Allah ne yücedir.” (*Mülk*, 1)

“Melik” (hükümdar) kelimesinin çoğulu “mülûk”dür. Yüce Allah şöyle buyurdu:

إِنَّ الْمُلُوكَ إِذَا دَخَلُوا قَرْيَةً

“Hükümdarlar (mülûk) bir memlekete girdiklerinde...” (*Neml*, 34)

وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَعَلَ فِيكُمْ أَنْبِيَاءَ
وَجَعَلَ لَكُم مَّلُوكًا وَأَتَيْكُمْ مَا لَمْ يُؤْتِ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ

“(Hatırlayın!) Hani Musa kavmine demişti ki: “Ey kavmim! Allah’ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Sizlerin içinden Nebiler göndermiş, sizleri hükümdarlar yapmış ve âlemlerden kimseye vermediği (hayır ve güzellikleri) size vermiştir.” (Mâide, 20)

Mülk kelimesinin manası velayet ve baskın, galip gelmedir. Hükümdar (melik) kelimesinin milk kökünden geldiği de söylenmiştir. Milk ise kişi bir şeye sahip olup onun mülkiyetini aldığında bu manayı ifade eden bir kelimedir.

Reis ismi ise riyasetten gelir. Bir toplumun reisi onların işlerini düzelten ve tedbir eden kişidir. Reis ismi devlet yöneticisi isminden daha geneldir. Çünkü devlet yöneticisine de başkasına da kullanılır. Abdullah b. Amr b. Âs dedi ki Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)’i şöyle buyururken işittim:

إِنَّ اللَّهَ لَا يَقْبِضُ الْعِلْمَ انْتِزَاعًا يَنْتَزِعُهُ مِنَ النَّاسِ، وَلَكِنْ يَقْبِضُ الْعِلْمَ بِقَبْضِ
الْعُلَمَاءِ، حَتَّى إِذَا لَمْ يُبْقِ عَالِمًا، اتَّخَذَ النَّاسُ رُؤُوسًا جُهَالًا، فَسُئِلُوا فَأَفْتَوْا بِغَيْرِ
عِلْمٍ، فَضَلُّوا وَأَضَلُّوا

“Allah ilmi kullarından bir anda çekip almaz; ancak o ilmi âlimlerin ruhlarını kabzederek alır. İşin nihayetinde Allah yeryüzünde bir âlim bırakmayınca insanlar cahil reisler edinirler onlara fetva sorarlar onlarda ilimsiz fetva verirler böylece hem saparlar hem saptırırlar.”⁴⁴

Sultan ismine gelince yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

إِنَّهُ لَيْسَ لَهُ سُلْطَانٌ

“Doğrusu onun sultanı (hâkimiyeti) yoktur.” (Nahl, 99) Cevheri dedi ki: “Sultan, veli (yönetici) demektir.” *el-Müstevih* yazarı şöyle dedi: “Sultan ‘İmam’ demektir.” Sultan ismi saltanat kelimesinden alıntıdır. Saltanat da

44. Buhârî, *el-Câmi*, 100.

mülk yani hükümdarlık demektir. Sultan isminin baskıdan ve galebe çalmaktan geldiği de söylenmiştir. Yüce Allah'ın şu ayeti bu kapsamdadır:

إِنَّمَا سُلْطَانُهُ عَلَى الَّذِينَ يَتَوَلَّوْنَهُ وَالَّذِينَ هُمْ بِهِ مُشْرِكُونَ إِنَّهُ لَيْسَ لَهُ سُلْطَانٌ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ

“İman eden ve Rablerine tevekkül edenler üzerinde onun (şeytanın) hiçbir gücü yoktur. Onun gücü, ancak onu dost edinenlere ve Allah'a ortak koşanlara yeter.” (Nahl, 99-100)⁴⁵

Hâkim ismi ise hükümden alınmadır. Hâkim bir şeyin hakkında hüküm veren kişidir. Bu isimde devlet başkanı isminden daha geneldir. Nitekim bu devlet başkanına da başkasına da kullanılır. Birçok kere kadıya da kullanılır. Hükümetin asıl manası kişiyi zulümden alıkoymaktır. Araplar şöyle der: “Hakemtu, ahkemtu veya hakkemtu” men ettim ve alıkoydum manasında kullanırlar. Bu bakımdan insanlar arasında hükmeden kişiye hâkim denilmiştir. Çünkü bu kişi zalimi zulümden alıkoyar.⁴⁶

Veliyu'l-emr, devlet başkanı isminden daha geneldir. Devlet başkanına da başkasına da kullanılır. Kur'ân'da geçen bir isimdir:

وَأُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ

“İçinizden veliyu'l emir (emir sahipleri) olanlar.” (Nisa, 59) yukarıda geçen isimlerin en meşhuru “Emira'l-müminin” ismidir. Çünkü hulefa-i raşidinden üçü Emeviler, Abbasiler ve Osmanlıların halifeleri “Emira'l-müminin” diye adlandırılıyorlardı. İslam emirlerinin büyük çoğunluğu da aynı şekilde emir ismiyle adlandırılıyordu.

45. Cemalüddin Yüsuf b. Hasan İbnü'l-Müberra, *İdâhu turuki'l-istikâme*, ts., 24.

46. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 13/141.

BAYRAK VE SANCAK

Liva, sultana ait bayrağa ve sancağa denilir. Rayet ise etrafında bir grup toplanıldığı komutanda bulunan sancaktır.⁴⁷

Tarhu't-tesrib fî şerhi't-takrib eserinde şöyle geçer: "Liva, rayet manasındadır. İkisiyle de maksat savaşlarda taşınan alemdir (bayraktır). Alem (bayrak) ismi ise alametten türemiştir. Bu türemenin sebebi bayrak sayesinde ordunun ilerleme yerinin bilinir oluşudur. . . Muhtemeldir ki liva ve rayet kelimelerini farklı manada kullanmak örfi bir şeydir. Çünkü Peygamber (salallahu aleyhi ve sellem)'in bu kapsamda iki şeyi vardı. Birinin ismi liva diğzerinin ismi rayetti. Her ne kadar liva ve rayet kelimeleri lûgat bakımından aynı manada olsa da isimlendirme bakımından bir tahsis vardır."

Müslümanların livalarının (bayrak ve) sancaklarının ise siyah olması yerinde olur. Haberler bu şekilde varid olmuştur. Nitekim Raşid b. Sa'd (radiyallahu anhu) şöyle demiştir: "Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'in sancağı siyah bayrağı ise beyazdı."⁴⁸ Sancaklarda siyah rengin müstehab olmasının sebebi bu rengin savaşçıların belirgin işareti olmasından kaynaklanmaktadır. Birde işin şu yönü var ki her topluluk sancaklarının yanında savaşırılar. Savaş esnasında ayrıldıklarında sancaklarına dönebilirler. Gündüz ışığında da siyah renk diğer renklerden daha belirgin ve daha net görünür. Bilhassa havada toprak olduğunda durum böyledir. Bu yüzden sancak bu renk olmuştur. Şeriat bakımından ise sancakların beyaz, sarı veya kırmızı olmasında bir beis yoktur.⁴⁹

Bayrakta (liva) beyaz rengin seçilmesi Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'in şu hadisinden ötürüdür:

إِنْ أَحَبَّ الثِّيَابَ عِنْدَ اللَّهِ - تَعَالَى - الْبَيْضُ، فَلْيَلْبَسْهَا أَحْيَاؤَكُمْ وَكَفْنَا فِيهَا

مَوْتَاكُمْ

"Yüce Allah'ın en sevdiği elbise beyaz olanıdır. Öyleyse onu sizin hayatta bulunanlarınız giysin. Ölülerinizi de o renkten kumaşlar içinde kefenleyin."

47. Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl Serahsi, *Şerhü's-Siyyeri'l-kebir*, thk. Ebû Abdullah Muhammed Hasan (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1997), er-Râyât ve'l-elviye.

48. Serahsi, *Şerhü's-Siyyeri'l-kebir*, 71.

49. Serahsi, *Şerhü's-Siyyeri'l-kebir*, 72.

Bayrak her orduda sadece bir tane olur. Onlar ihtiyaç ve isteklerini sultana bildirecekleri zaman o bayrağa rücu ederler. Komutanlara ait olan siyah sancaklardan ayrı olması için bayrak için beyaz renk seçilir.⁵⁰

Şer'i açıdan sancağın başka bir renkte olmasında beis olmamasının sebebi Ebu Davud'un *Sünen*'inde geçen şu hadistir: "Simak kavminden bir adamdan, oda kavimden bir başka adamdan şöyle dediğini aktardı: "Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'in sancağını gördüm rengi sarıydı." İbni Ebi Asım'ın *Kitabu'l-Cihad*'ında şöyle geçer: "Yezid el-Asri dedi ki: Ben Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'in yanında oturuyordum. Ensar'ın sancağını hazırladı, onu sarı renkli bir kumaştan yaptı." Kürz b. Usame'nin Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'den aktardığı hadiste de bu durum yer alır: "Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Ben-i Süreym'in sancağını sarı bir sancak olarak hazırladı."⁵¹

İbn Cemâa *Muhtasaru's-Siyer'de* "Peygamber'in silahı bölümünde" şöyle zikreder: "Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in toz rengi bir livası (bayrağı) vardı. Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'in yün dokumalı alaca çizgili bir kumaştan yapılmış dikdörtgen ve siyah bir sancağı vardı. Bu sancağın ismi 'el-ikâb'dı."

Bayrakta ve sancakta bütün renkler caizdir. Ancak evla olan bayrakta beyaz sancakta ise siyah renktir.

Bayrağın Üzerine Ne Yazılır?

İbn Abbas (radiyallahu anhu) şöyle dedi: "Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'in sancağı siyah bayrağı beyazdı. Bayrağın üzerinde "Lâ ilâhe illallah, Muhammedun Rasûlullah" yazılıydı."⁵²

Özetle bayrağın rengi, keyfiyeti, ne şekilde olacağı, üzerine ne yazılacağı örf ve toplum içindeki yerleşik olgularla alakalıdır. Ancak evla olan sahih rivayetlerde Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'den sabit olan renk ve şekillerdir. Lakin şunu da belirtmek gerekir ki, Müslümanlar kâfirlere ve fasıklara şiar ve alamet olan şeylerden kaçınmalıdırlar. Ali el-Kârî (rahimehullah) *Mirkât* kitabında İbn Ömer'in Rasûlullah'tan naklettiği "Kim bir kavme benzerse oda onlardandır" hadisinin şerhinde şöyle der: "Hadisin 'kim bir kavme benzerse'

50. Serahsi, *Şerhü's-Siyer*'i'l-kebir, 72.

51. Ahmed b. Ali Ebû Bekr Hatib el-Bağdâdi, *Tarhu't-tesrib*, ts., ksm. Livâ.

52. Taberâni, *el-Mu'cemu'l-ıvsaat*, sy 219.

ifadesinden şu anlaşılır. Yani kim kendisine söz gelimi elbise de veya başka bir şeyde kâfirlere yahut fasıklara, facirlere veya tasavvuf ehline salih iyi zatlara benzetirse 'oda onlardandır' yani gûnahta ve hayırda onlardandır."

Tibi dedi ki: "Bu ifade bedensel özellik, ahlaki özellik ve şiarlar hususunda genel bir ifadedir." Tibi ilginç ve şaşırtıcı çok hoş bir hikâyede anlatır. Anlattığı hikâye şudur: Yüce Allah, Firavunu ve hanedanını suda boğunca Firavunun giyiminde, konuşmasında ve sözlerinde Hz. Musa'ya özenen böylece Firavunu ve kavmini yaptığı hareketlerle, duruşlarla güldüren mas-karasını suda boğmadı. Bu durum karşısında Musa (*aleyhisselam*) Rabbine şöyle yalvardı: "Ya Rabbi, bu kişi Firavun hanedanının diğer fertlerinden daha çok eziyet ediyordu." Yüce Allah buna karşılık şöyle buyurdu:

"Biz onu suda boğmadık çünkü o senin elbiselerinin benzerini giyiyordu. Sevgili, sevgilisinin suretinde olana azap etmez." Batıl amaçla hak ehlini kendini benzetenin haline bir bak. Suretinden ötürü kurtuluşa erdi. Belki de kimi zaman bu manevi kurtuluşa da götürebilir. Öyleyse Allah'ın Peygamberlerine ve evliyelerine şeref bulma ve saygı gösterme amacıyla kendini benzetenlerin hali ne olur?"⁵³

53. Hüseyin b. Abdillâh et-Tibi, *el-Kâşif an hahâdîs-sünen* (Mekke: Mektebetü Nezar Mustafa el-Bâz, 1997), 7/2782. Bu hikâye sadece bir hikâyedir. Haber yönüyle herhangi bir aslı olmadığı gibi; dayanmış olduğu İslâmî bir asıl da söz konusu değildir. Zira Mekke müşrikleri Nebi (*sallallahu aleyhi ve sellem*) ile aynı kıyafeti paylaştıkları halde onların içinden helak edilenler helak edilmmiştir. (Editorün Notu)

EMİRİN SEÇİMİ

Bil ki imamet-i kübra Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'e vekil olarak dini ilimleri ihya ederek, İslâm'ın erkânını uygulayarak, cihadı gerçekleştirecek, cihatla yakından ilişkili olan ordu tertibi, savaşıtlara maaş bağlamak, onlara feyden nasip vermek gibi işleri düzenlemek; yargıyı icra etmek, hadleri uygulamak, haksızlıkları bertaraf etmek, iyiliği emredip kötülükten nehyederek genel bir riyaset makamıdır. Allâme et-Taftazani imamet-i kübra'yı şöyle tanımlamıştır: "Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'e halife olarak din ve dünya işlerindeki genel riyasettir."⁵⁴

Devlet başkanını tayin edip onu makamına getirmek en önemli vaciplerdendir. Çünkü birçok şer'i vacib buna bağlıdır. Vacibin kendisine bağlı olduğu şey de vaciptir. Bu yüzden *el-Akaidu'n Nesefiyye* kitabında müellif şöyle der: "Müslümanların muhakkak bir devlet başkanının olması gerekir. Bu devlet başkanı Müslümanlar için hükümleri uygular, hadleri ika-me eder, sınır boylarını teçhizatlandırır, orduları donatır, zekât mallarını toplar, zorbaları, hırsızları ve eşkıyaları kahreder, Cuma namazlarını ve bayram namazlarını kıldırır, haklarla ilişkili şahitliklerin kabulüyle ilgilenir, velileri olmayan küçük erkek ve kız çocuklarının evlenmesini sağlar, ganimetleri taksim eder." İşte bu yüzden devlet başkanı seçmeyi mucizeler sahibinin defnine öncelemiştir.⁵⁵

Şayet, kendisinde hilafet için gerekli bütün şartların bulunduğu birisi mevcutsa şer'i bir yolla seçilmedikçe veya yönetimi baskı yoluyla ele geçir-medikçe o sırf bu yüzden şer'i açıdan halife olmaz.⁵⁶

Bil ki Kur'an ve sünnet naslarına baktığımız zaman halife için, devlet başkanlığının sabit olacağı seçim yoluna dair açık bir nas görememekteyiz. Sadece yönetim ve birini yönetime atamakla ilgili genel naslar bulunmaktadır. Bundan ötürü bize düşen şey ancak Hulefa-i Râşidin'in devlet başkanlıklarının gerçekleşme yollarını sunmaktır. Biz aşağıdaki delillerden ötürü bu devlet başkanı olma yollarının şer'i olduğuna inanıyoruz:

54. Sa'düddin Mes'ud b. Fahriddin et-Taftazâni, *Şerhu'l-mekâsüd*, ts., 3/469.

55. Muhammed Emin b. 'Omer b. 'Abdil'aziz el-Huseyni ed-Dımeşki İbn 'Âbidin, *Reddu'l-muhtâr alâ'd-Durri'l-muhtâr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1412/1992), 1/548.

56. Şah Veliyyullah Ahmed b. Abdirrahim ed-Dihlevi, *İzâletü'l-hafâ*, ts.

1- İrbad b. Sariye'den nakledilen şu hadiste vaki olan sözler: "Bir gün Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) bize namaz kıldırdı. Sonra bize yöneldi. Et-kileyici bir vaaz verdi. Vaazından ötürü gözlerden yaşlar aktı kalpler ürper-di. Birisi şöyle dedi: "Ya Rasûlullah sanki bu veda eden birinin nasihatidir. Bize neyi emir buyurursun" Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) buyurdu ki:

أوصيكم بتقوى الله والسمع والطاعة، وإن عبدا حبشيا فإنه من يعش منكم
بعدي فسيروا اختلافا كثيرا، فعليكم بسنتي وسنة الخلفاء المهديين
الراشدين، تمسكوا بها وعضوا عليها بالنواجذ، وإياكم ومحدثات الأمور، فإن
كل محدثة بدعة، وكل بدعة ضلالة

"Size Allah'tan korkmanızı ve Habeşli bir köle dahi başınızda olsa onu din-leyip itaat etmenizi emrediyorum. Zira benden sonra yaşayacak olanlarınız birçok ihtilaf görecektir buna karşılık ben size sünnetimi ve hidayet önderi râşid halifelerin sünnetine tutunmanızı emrediyorum. Siz bu sünnete tutunun ve ona azı dişlerinizle yapışın. Sonradan ortaya çıkarılan işlerden uzak durun. Zira her sonradan ortaya çıkarılan bid'attir. Her bid'atte dalalettir."⁵⁷

İşte bu Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'den kendi sünnetine ve râşid ha-lifelerin sünnetine bağlı kalmanın vacib olduğuna dair açık bir emirdir. Râ-şid halifelerin sünnetlerinden biriside yönetime gelme yollarıdır. İbn Receb el-Hanbeli şöyle der: "Genel olarak yöneticilerin sözlerinin dinlenmesi ve itaat edilmesini emretmesinin ardından Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'in kendi sünnetine ve râşid halifelerin sünnetine tâbi olunması doğrultusun-daki emri râşid halifelerin sünnetine tıpkı Rasûlullah'ın sünnetine tâbi olunduğu gibi tâbi olunması gerektiğine delildir. Râşid halifeler dışındaki yöneticiler ise bu bakımdan böyle değildir."⁵⁸

2- Huzeyfe'den nakledilen hadiste varid olan şu ifadeler: "Biz Peygam-ber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in yanında oturuyorduk. O sırada şöyle buyurdu:

إني لا أدري ما بقائي فيكم، فافتدوا بالذين من بعدي

57. Ebû Dâvud, Sünen, 2015, sy 4606.

58. Ebü'l-Feroc Zeynüddin 'Abdurrahmân b. Aḥmed b. 'Abdirrahmân Receb el-Bağdâdî ed-Dî-maşki İbn Receb, Câmi' u'l-'Ulûm ve'l-Hikem, thk. Muḥammed el-Aḥmedî Ebu'n-Nûr (b.y.: Dâ-ru's-Selâm, 1424/2004), 249.

"Aranızda daha ne kadar kalacağım bilmiyorum. Siz benden sonrakilere uyun." Rasûlullah Ebu Bekir'e ve Ömer'e işaret etti."⁵⁹

3- Buna dair icma vardır. İcma ise şer'i bir delildir. Öyleyse bu icma sahâbeden ve onların ilk neslinden sadır olmuşsa bu işin önemi daha açık bir şekilde ortadadır. Birde râşid halifeler çağı İslâm'ın kâmil manada pratik olarak uygulanmasının çağıdır. Sahabe Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) ile birlikte cihad etmiş, canlarını ve ruhlarını yüce Allah yolunda feda etmiş, Kur'an-ı Kerim ile canlı bir ilişki içinde yaşamışlardır.

Râşid halifelerin, devlet başkanlığına seçim yolları: Evvela dört râşid halifeden (radiyallâhu anhum) her birine nasıl biat edildiğini anlatmamız gerekiyor.

Ebu Bekir es-Sıddık (radiyallahu anhu)'nın Hilafete Getirilişi

Buhâri *Sahih*'inde Ömer b. Hattâb (radiyallahu anhu)'dan uzun bir hadis rivayet eder. Hadiste geçen bir kısım şöyledir: "Allah Peygamberinin ruhu nu kabzettiği zaman bizim yaşadığımız olaylardan birisi de şuydu: "Ensar bize muhalefet etti. Ensar'ın tamamı Ben-i Saide sakifesinde toplandı: Ali, Zübeyr ve onların beraberindekiler bizden geride kaldılar. Muhacirler Ebu Bekir'in yanında toplandılar. Ben Ebu Bekir'e şöyle dedim: "Ey Ebu Bekir! Haydi kalk da ensar kardeşlerimizin yanına gidelim." Kalkıp onların yanına varmak üzere yola çıktık. Onlara yaklaşıncı onlardan iki salih adamla mülâki olduk. Bu iki adam bize Ensar topluluğunun hangi amaçla toplandığını bildirdi. Şöyle dediler: "Ey Muhacirler topluluğu nereye gitmek istiyorsunuz." Biz dedik ki: "Ensar'dan kardeşlerimizin yanına gitmek istiyoruz." İkisi dedi ki: "Hayır onlara yaklaşmayın. Siz kendi işinizi kendiniz halledin." Ben dedim ki: "Vallahi kesinlikle onların yanına gideceğiz." Yola devam ettik. Nihayet Ben-i Saide sakifesinde onların yanına vardık. Baktım ki aralarında bir adam örtüye bürünmüş ben: "Bu kimdir dedim. Dediler ki: "Bu Sa'd b. Ubade'dir" dedim ki: "Neyi var?" dediler ki: "Sıtma acısı çekiyor." Biraz oturduk sonra Ensar'ın hatibi kelime-i şehadet getirdi Allah'a layık olduğu şekilde övgülerde bulundu ve sonra şöyle dedi: "İmdi biz, Ensarullahız. İslâm'ın süvarisiyiz. Siz ise ey Muhacirler topluluğu ufak bir grupsunuz. Sizden bir grup bizim yanımıza geldi. Bir baktık ki, bu gelenler bizi kökümüzden atmak istiyorlar. Yöneticilikten bizi ayırmak is-

59. Tirmizî, *Sünen*, sy 3663.

tiyorlar.” Ömer dedi ki: “Hatip susunca ben konuşmak istedim. İçimde beğendiğim bir konuşma hazırlamıştım. Bunu Ebu Bekir’in önünde irad etmek istiyordum. Ebu Bekir’in öfkesini bir nebze de olsa def etmeye çalışıyordum. Konuşmayı isteyince Ebu Bekir bana şöyle dedi: “Ağır ol” bende onu kızdırmak istemedim. Ebu Bekir söze başladı. O benden daha halim ve daha vakurdu. Vallahi iç dünyamda hazırladığım ve beğendiğim bütün sözleri doğaçlama konuşmasında ya aynı şekilde ya da daha güzel bir şekilde anlattı. Konuşması bitince sustu. Ebu Bekir şöyle dedi: “Hakkınızda anlattığınız hayırlara ehilsiniz. Ancak bu yönetim işi sadece Kureyşin bu boyu için tanınacak. Çünkü onlar Arapların nesep ve kabile yönünden en efdalidir. Ben sizin için şu iki adamdan birine razı oldum. Onlardan dilediğinize biat edin.” Sonra Ebu Bekir benim ve Ebû Ubeyde b. Cerrah’ın elini tuttu. Aramızda oturuyordu. Ben onun söylediklerinden sadece bu sözünü hoş bulmadım. Vallahi bir günah işlememden ötürü değil de ileri geçirilip boynumun vurulması aralarında Ebu Bekir’in bulunduğu bir topluluğa emir olmamdan benim için daha sevimlidir. Tam öleceğim esnada nefsimin şu an düşünmediğim bir şeyi bana süslü göstermesi başka.” Bunun üzerine Ensar’dan birisi şöyle dedi: “Ben bu mesele hususunda çıkmaz sokakların ışığı sırtı dayanılacak sağlam fikirli biriyim. Bizden bir emir sizden de bir emir olsun ey Kureyş topluluğu.” Bunun üzerine gürültü çoğaldı sesler yükseldi, öyle ki ben ihtilaftan korktum ve şöyle dedim: “Ey Ebu Bekir elini uzat.” Ebu Bekir elini uzattı bende ona biat ettim, muhacirlerde ona biat etti, sonra Ensar’da ona biat etti, böylece Sa’d b. Ubade’ye galebe çalmış olduk. Ensar’dan biri şöyle dedi: “Sa’d b. Ubade’yi adeta öldürdünüz.” Ben dedim ki: “Allah Sa’d b. Ubade’yi öldürsün.” Ömer dedi ki: “Vallahi biz yaşadığımız olaylar içerisinde Ebu Bekir’e biatten daha çetin bir şey görmedik. Onlar biat etmeden Ensar’ın yanından ayrılırız da sonrasında içlerinden birine biat etmelerinden korktuk. Böyle olsa ya razı olmadığımız halde onlara biat edecektik ya da onlara muhalefet edecektik ve böylece fesat çıkacaktı. Her kim Müslümanlarla istişare etmeden bir adama biat etse ona da biat ettiğini de “aman öldürülürler” korkusuyla kimse tâbi olmaz.”⁶⁰

İşte ilk biat budur. Bu Muhacirlerin ve Ensar’ın eşrafının Ebu Bekir es-Sıddık’a biatıdır. Bu biatin ardından mescitte minberin üzerinde Müslümanların genelinin biati olan ikinci biat gerçekleşmiştir. İlk biat imame-tin gerçekleşme biati, ikinci biat ise dinleyip itaat etme biatidir. Bundan şu

60. Buhâri, *el-Câmi*, s.6830.

sabit olmuştur. İmamet yani devlet başkanlığı Müslümanlar içerisindeki eşraf ve fazilet erbabı kişilerin biatıyla gerçekleştirilirdi bu kişiler ehli hal ve'l-akddır. Yoksa Müslümanların tamamının biatte hazır bulunması şart değildir. İlk biatin imametini gerçekleştirme biati olduğuna İbn Abbhas (*radiyallahu anhu*)'dan Ben-i Saide sakifesindeki biat hakkında rivayet edilen şu hadis delildir: "Sonra oradan ayrıldık. Allah Müslümanların işini Ebu Bekir ile derli toplu kılmıştı."⁶¹

Ömer b. Hattâb (*radiyallahu anhu*)'nun Hilafete Getirilmesi

Ömer (*radiyallahu anhu*)'nun hilafetinin gerçekleşmesi farklı bir yolla oldu; Ebu Bekir es-Sıddık hastalığının iyice arttığını görünce insanları yanına topladı ve şöyle dedi: "Şu gördüğünüz hastalık beni sarmış durumda ve ben bu hastalığımın ötürü ölürüm diye düşünüyorum. Yüce Allah artık sizi bana biatten özgür kıldı. Bana bağlılığınız çözüldü. İşiniz yeniden size geçti. Başınıza istediğiniz kişiyi emir tayin edin. Çünkü siz ben hayattayken birini emir tayin edecek olursanız benden sonra ihtilaf etmemeniz için bu daha güzel bir yöntem olur." Ebu Bekir'in bu sözleri üzerine sahabe Allah hepsinden razı olsun kendi arasında istişare etti. Her biri başkanlık vazifesini kendisinden savıyor ve salahı ve ehliyeti onda gördüğü için kardeşini bu makamda istiyordu. Bu yüzden sonuç olarak Ebu Bekir'e döndüler ve şöyle dediler: "Ey Rasûlullah'ın halifesi, biz senin görüşüne teslim olmak istiyoruz." Ebu Bekir dedi ki: "Bana mühlet verin tâ ki Allah için, dini için ve kulları için iyi bir seçim yapayım." Daha sonra Ebu Bekir es-Sıddık (*radiyallahu anhu*) Abdurrahman b. Avf'ı çağırdı ve ona şöyle dedi: "Bana Ömer b. Hattâb'dan bahset." Abdurrahman b. Avf dedi ki: "Sorduğun konuyu sen benden daha iyi biliyorsun." Ebu Bekir dedi ki: "Öyle olsa bile" Abdurrahman dedi ki: "Vallahi o senin onun hakkında düşündüklerinden daha faziletlidir." Ebu Bekir daha sonra Osman b. Affan'ı çağırdı ve şöyle dedi: "Bana Ömer b. Hattâb'dan bahset." Osman dedi ki: "Sen onu daha iyi biliyorsun." Ebu Bekir dedi ki: "Yine de sen söyle ey Ebâ Abdullah." Osman şöyle dedi: "Allah'ım benim onun hakkındaki bilgim şudur. Onun içi dışından daha hayırlıdır. Bizim aramızda onun gibisi yoktur." Ebu Bekir dedi ki: "Allah sana merhamet etsin. Vallahi eğer onu seçmeyecek olsaydım senden başkasını seçmezdim." Daha sonra Ebu Bekir, Useyd b. Hudayr'ı çağırdı ona da aynı şeyleri söyledi. Useyd dedi ki: "Allah biliyor ki ey Ebu Bekir ben senden son-

61. Ebu Bekir İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1409), sy 37043.

ra hayırlı ve seçkin kişi olarak onu biliyorum. Allah'ın razı olduğundan razı olur, Allah'ın öfkelendiği şeylere öfkelenir, gizledikleri açığa vurduklarından daha hayırlıdır. Bu devlet halifeliği işini ondan daha kuvvetli birisi asla üstlenecek değildir."

Ebü Bekir keza Said b Zeyd ile Ensar'dan ve Muhacir'den belirli kişilerle istişare yaptı. Talha b. Ubeydullah hariç takriben hepsi Ömer hakkında aynı görüşe sahipti. Talha ise Ömer'in sertliğinden korkuyordu. Ebu Bekir'e dedi ki: "Sana sertliğini görmene rağmen başımıza Ömer'i halife bırakman hakkında Rabbin sual edecek olursa ne diyeceksin?" Ebu Bekir es-Sıddık dedi ki: "Beni oturtun. Siz beni Allah ile mi korkutuyorsunuz. Sizin işinize dair haksızlık gösterenin boynu devrilsin ben ancak şunu söylüyorum: "Allah'ım onların başına en hayırlı kulunu halife kıl." Daha sonra Ebû Bekir onlara Ömer'in sertliğinin ve şedidliğinin sebebini anlattı ve şöyle dedi: "O beni yumuşak huylu gördüğü için böyle, yönetim ona bırakılsa sahip olduğu birçok tavrı ve davranışı terk eder."⁶²

Sonra Ebû Bekir insanlara okunması için yazılı bir vasiyet kaleme aldı. Vasiyetin metni şöyleydi:

"Bismillahirrahmanirrahim. Bu Ebu Bekir b. Ebu Kuhafe'nin kâfirin iman ettiği facirin yakın gösterdiği, yalancının doğru gösterdiği bir anda dünyadan çıkıp ondaki son anlarında ahirete ise girip ondaki ilk anlarında vasiyet ettiği bir konudur. Ben size kendimden sonra Ömer b. Hattâb'ı halife bıraktım. Onu dinleyin ve itaat edin. Zira ben Allah için, Rasûlü için, dini için, kendim ve siz Müslümanlar için hayrı amaçlamada bir taksir göstermedim. Eğer Ömer adil olursa bu benim ona olan zannım ve hakkındaki bilgimdir. Eğer doğru yolu bırakırsa, adaletli davranmazsa herkesin ettiği kendinedir. Ben hayrı amaçladım. Gaybı da biliyor değilim.

وَسَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ

"Zulmedenler nasıl bir inkılapla devrileceklerini bilecekler" (Şuara, 227) Allah'ın selamı, rahmeti ve bereketi üzerinize olsun."⁶³

62. Muhammed Ali Sallâbî, *Mevsûatu's-siyer*, ts., 4/80.

63. Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe en-Nümeysi el-Basrî İbn Şebbe, *Târihu Medine* (Cidde, 1399), 2/667.

Not: Kitapta eser İbn Ebî Şeybe'ye nisbet edilmiştir. Ancak bu bir zühul eseri olsa gerektir. Çünkü eser belirttiğimiz üzere ona değil İbn Şebbe'ye aittir.

Ebu Bekir vasiyeti yazdıktan sonra insanlara okunmasını emretti. İnsanları topladı mektubu azatlı bir kölesiyle birlikte gönderdi. Azatlı kölesinin yanında Ömer de vardı. Ömer insanlara şöyle diyordu: "Susun ve Rasûlullah'ın halifesini dinleyin. Çünkü o size nasihat etmede eksiklik gösterecek değildir." İnsanlar sakin oldular. Kendilerine mektup okunduktan sonra dinleyip itaat ettiler. Ebu Bekir insanları denetliyordu, gözlemliyordu. Onlara şöyle dedi: "Başınıza halife bıraktığım kişiden razı mısınız? Çünkü ben size akrabamı halife bırakmadım. Size Ömer'i halife bıraktım. Onu dinleyin ve itaat edin. Vallahi ben en güzel kararı vermek için çabalamaktan geri durmadım." Orada bulunanlar: "İşittik ve itaat ettik" dediler. Sonra Ebu Bekir Ömer'i yanına çağırdı ve şöyle dedi: "Ben seni Rasûlullah'ın sahabesine halife kıldım." Ebû Bekir ona Allah'tan korkmasını tavsiye etti. Sonra şöyle dedi: "Ey Ömer Allah'ın gündüz kabul etmeyeceği gecede olan bir hakkı ve gece kabul etmeyeceği gündüzde olan bir hakkı vardır. Allah kul farzı eda etmedikçe nafileyi kabul etmez. Ey Ömer fark etmedin mi? Kıyamet günü mizanları ağır gelenlerin bu kazancı elde etmeleri hak kendilerine ağır gelmesine rağmen hakka tâbi olmaları sebebiyledir. Yarın içerisinde sadece hakkın konulacağı bir mizanın ağır gelmesi şayandır. Yine dikkatini çekmedi mi ey Ömer? Kıyamet günü mizanları hafif gelenlerin bu kaybedişi batılın kendilerine hafif gelmesiyle birlikte batıla tâbi olmalarıdır. Yarın içerisinde batılın konulacağı bir terazinin hafif olması şayandır. Ey Ömer fark etmedin mi? Rahatlık ayeti zorluk ayetiyle, zorluk ayeti de rahatlık ayetiyle birlikte inmiştir. Tâ ki böylece mümin hem râğbet eden hem de korkan birisi olsun. Hakkı olmayan şeyleri Allah'tan istemesine varacak bir râğbette olmasın; iyice ümitsiz bir halde kalacağı bir korkuda da olmasın. Ey Ömer fark etmedin mi? Allah Teâlâ cehennemlikleri en kötü amelleriyle zikretti. Sen onları hatırladığında "Ben onlardan olmayacağımı umuyorum" dersin. Cennetlikleri ise en güzel amelleriyle zikretti. Çünkü Allah onların kötü amellerini affeder. Sen cennetlikleri hatırladığında "Benim amelim nerede onların amelleri nerede" dersin eğer bu vasiyetimi tutacak olursan ileri ki günler sana şu an bulunan ölümden daha sevimli gelemez. Kaldı ki sen zaten ölümü bertaraf edemezsin."⁶⁴

64. Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Muhammed b. el-Esir el-Cezeri İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, thk. Ömer Abdusselaâm Tedmuri (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabi, 1997), 2/267.

Osman mektubu okumasının ardından Ebu Bekir es-Sıddık'ın ölümünden önce Ömer için biat aldı. Bunu işi daha çok sağlama almak ve olumsuz sonuçlar ortaya çıkmadan işi yürürlüğe koymaya olan düşkünlüğünden ötürü yaptı.⁶⁵

Osman b. Affan (*radiyallahu anhu*)'nun Halifelige Getirilişi

Ömer Faruk (*radiyallahu anhu*) ölüm döşeğindeyken yerine birde halife bırakmayı istediğinde şöyle dedi: "Eğer yerime halife bırakacak olursam benden daha hayırlı olan birisi Ebu Bekir de yerine birini bırakmıştı. Eğer sizi kendi halinize bırakacak olursam benden daha hayırlı olan Rasûlullah da sizi kendi halinize bırakmıştı. Ancak benim fikrim şu doğrultuda, Rasûlullah (*sallallahu aleyhi ve sellem*) vefat ettiğinde kendilerinden razı olduğu şu altı kişi bu hilafet işini ortaya çıkarmakla sorumlu."⁶⁶

Müslim'in rivayetinde şöyle geçer: "Abdullah b. Ömer dedi ki: "Babam Rasûlullah (*sallallahu aleyhi ve sellem*)'i anlatınca onun yerine birini halife bırakmayacağını ben anladım." Amr b. Meymun'un rivayet ettiği uzun bir hadiste şu ifadeler yer alır: Orada bulunanlar şöyle dediler: "Ey müminlerin emiri vasiyette bulun. Yerine halife bırak." Ömer dedi ki: "Ben bu işe şu topluluktan daha hak sahibi kimseyi göremiyorum. Onlar Rasûlullah vefat ettiğinde kendilerinden razı olduğu kimselerdir." Sonra Ömer aday olarak Ali, Osman, Zübeyir, Talha, Sa'd ve Abdurrahman'ı ortaya koydu. Şöyle dedi: "Yanınızda Abdullah b. Ömer hazır bulunsun. Ancak onun hilafet makamından bir nasibi olmayacak. (Bu Ömer tarafından oğlu Abdullah'a bir nevi teselliydi)."⁶⁷

Ömer içinde bulunduğu hal ile umum arz eden yeni bir yöntem seçti. Zira Rasûlullah (*sallallahu aleyhi ve sellem*) insanları hepsi Ebu Bekir'in işlerindeki en üstün kişi olduğunu ve hepsinden önde geldiğini kabul ettiği bir zeminde kendi başlarına bıraktı. Haliyle bu durumda ayrılık ihtimali nadirdir. Bilhassa da Peygamber (*sallallahu aleyhi ve sellem*) ümmeti hem sözleriyle hem fiilleriyle Ebu Bekir'in yönetime kendinden sonra en layık olan kişi olduğuna yönlendirmiştir.

65. Muhammed Ali Sallâbi, *Mevsûatu's-siyer*, 4/82.

66. Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Bezzâr, *Müsned*, thk. Mahfuzurrahman Zeynullah, Âdil b. Sa'd, Sabri Abdilhâlik (Medine: Mektebetü'l-'Ulûm ve'l-Hikem, 2009), sy 153.

67. Buhâri, *el-Câmi'*, sy 3700.

Ebu Bekir es-Sıddık Ömer'i yerine halife bıraktığında bütün sahabenin kanaatinin Ömer'in kendisinden sonra sorumluluğu taşıyacak en kuvvetli ve en faziletli kişi olduğunu biliyordu. Bundan ötürü sahabe büyüklerinden bazı kimselerle istişarede bulunduktan sonra Ömer'i yerine halife bıraktı. Ebu Bekir'in görüşüne onlardan kimse muhalefet etmedi. Böylece Ömer'in biatında da icma oluştu.

Ömer ise devlet başkanının seçilmesi için yeni bir yöntem seçti. Halife seçiminde uygulanması gereken yöntem için Rasûlullah (*sallallahu aleyhi ve sellem*)'in sahabesinden belirli bir sayıya şûrâ komitesi kurmalarını söyledi. Onun seçtiği bu kişilerin tamamı hilafet makamına ehil kişilerdi. Onlara seçim yöntemini de belirtti. İçlerinden birinin evinde toplanıp, istişare edeceklerdi. Aralarında Abdullah b. Ömer sadece fikrine başvurulacak birisi olarak bulunacak. Abdullah'ın hilafetten bir payı olmayacaktı. Ömer onlara bunun için müddetlerinin üç gün olduğunu belirtti ve şöyle dedi: "Dördüncü gün geldiğinde başınızda muhakkak bir yönetici bulunsun." Muhtemeldir ki, Ömer bu üç gün kısıtlamasını müddetin bundan fazla olmamasını ihtilaf ve çekişmelerin boyutu genişler korkusuyla belirtmiştir.⁶⁸

Ali b. Ebi Talib (*radiyallahu anhu*)'nun Hilafete Geçirilişi

Ali (*radiyallahu anhu*)'ya hilafet biati seçim yoluyla gerçekleşti. Bu râşid halife Osman b. Affan (*radiyallahu anhu*)'nun isyankâr öncüler, geçmişleri olmayan, ne idiği belirsiz, farklı şehirlerden ve ayrı kabilelerden gelmiş haricilerin eliyle öldürülmesinin ardından oldu. Hariciler Osman (*radiyallahu anhu*)'yu hicri 35 yılının zilhicce ayının on sekizinci gecesini Cuma günü zulmederek haksızca ve haddi aşarak öldürmelerinin ardından Medine de kalan sahabenin tamamı Ali (*radiyallahu anhu*)'ya hilafet biati yapmak için onun yanına vardılar. Çünkü o dönemde mutlak manada Ali'den daha faziletli birisi yoktu. Ali (*radiyallahu anhu*) ise hilafete düşkün birisi değildi. Bu yüzden Medine de geriye kalan sahabenin şiddetli ısrarının ardından ancak bu vazifeyi kabul etmiştir.

İlim ehlinin bazıları Ali (*radiyallahu anhu*)'nun hilafet makamına seçilmesinin nasıl olduğunu rivayet etmiştir. Ebu Bekir el-Hallâl, Muhammed b. el-Hanefiyye'ye varan isnadıyla şöyle rivayet etti: "Muhammed b. el-Hanefiyye dedi ki: "Ben Ali (*radiyallahu anhu*) ile birlikteydim. Osman (*radiyallahu anhu*)

68. Muhammed Ali Sallâbi, *Mevsûatu's-siyer*, 5/54.

ise muhasara altındaydı. Ali'ye bir adam geldi ve şöyle dedi: "Müminlerin emiri katledildi." Sonra bir başkası geldi ve şöyle dedi: "Müminlerin emiri şu an katledilmiş bir halde." Bu sözler üzerine Ali ayağa kalktı. Ben onun için korktuğumdan ötürü onun belinden tuttum ve şöyle dedim: "Bırak karışma Allah canını almaya" ancak Ali, Osman'ın evine gitti ve onun öldürüldüğünü gördü. Bu gördüklerinin ardından Ali kendi evine gitti, içeri girdi ve kapıyı kapattı. İnsanlar onun yanına gelip kapıya vurdular. Yanına girip: "Osman katledildi, insanlara bir halife gerek. Biz ise hilafete senden daha hak sahibi kimseyi bilmiyoruz" dediler. Ali onlara şöyle cevap verdi: "Beni istemeyin. Benim sizin için vezir olmam sizin için emir olmamdan daha hayırlıdır." Onlar şöyle dediler: "Hayır, vallahi biz hilafete senden daha hak sahibi kimseyi bilmiyoruz." Ali şöyle dedi: "İlla benim olmam için inat ediyorsanız bana yapılacak biat gizliden olmaz. Ben mescide gideceğim, bana biat etmek isteyen eder." Muhammed dedi ki: "Ali mescide gitti ve insanlar ona biat etti.⁶⁹"

Râşid halifelerin seçim yollarına dair anlattığımız bu meseleler halife seçiminin üç yönteminin olduğunu gösteriyor. Bu üç yöntem de meşrudur ve râşid halifelerin sünnetidir. Sahabenin icması da (*radiyallâhu anhum*) bu yöntemler üzerinde vaki olmuştur. Âlimler halifenin belirlenmesi için dördüncü bir yol daha zikretmişlerdir ki, bu yol galebe çalma yoludur. Bu zor durumlarda başvurulacak bir yoldur. Şimdi ben özetle bu yöntemleri anlatacağım; bu yöntemlerin tafsili anlatımı uzun kitaplarda geçmektedir. İlgili kişiler bu kaynaklara bakabilirler.

1- BİAT YÖNTEMİ

İbn Haldun dedi ki: "Bil ki biat itaat edeceğine dair kişinin ahit vermesidir. Sanki biat eden kişi emirine kendisi ve diğer Müslümanların işlerine dair karar belirtme hakkını teslim ettiğine, buna dair hiçbir şeyde onunla çekişmeyeceğine, ona arz ettiği işlerde hoşuna gitse de gitmese de itaat edeceğine dair emire ahit vermektedir. Bu yüzden insanlar emire biat ettiklerinde ellerini onun eli üzerine katarlardı. Bunu verilen ahdi tekit etmek için yaparlar. Bu tür biat satıcı ve müşterinin pratik uygulamasına benzerlik arz etmiştir. Bu yüzden alışveriş yaptı (b-y-a) fiilinin mastarı olan "beyaten"

69. Ebü Bekr Ahmed b. Muhammed b. Hârûn el-Hallâl Hallâl, *es-Sunne*, thk. Atiyye ez-Zehrânî (Riyâd: Dârü'r-Râye, 1989), 415.

(biat) ismiyle isimlendi.⁷⁰ Böylece biat elle musafaha yapmak şeklini aldı. Lügat örfünde ve şeriatın bilindik kullanımlarında biat lafzının manası budur. Akabe gecesinde ağacın yanında Rasûlullah'a biat edildiğini bildiren hadislerde biat kelimesiyle maksat da budur. Bu lafzın varid olduğu yerlerde anlaşılan manası da budur. Halifelerin biati de bu kabildendir.”⁷¹

Biatın Kısımları

Biat, biatin gerçekleştiği konuya göre farklılık arz eder. Biatlerden bazıları şunlardır:

1- İslâm üzere biat etmek: Bu biat çeşitlerinin en sağlamıdır. Bunu bozmak küfürdür. Diğer biatleri bozmak ise masiyet ve büyük günahdır. İslâm üzere biat şu hadiste zikredilen biattir: Cerir b. Abdullah (*radiyallahu anhu*) şöyle dedi: “Rasûlullah (*sallallahu aleyhi ve sellem*)’e Allah’tan başka hiç bir ilah olmadığı Muhammed’in Allah’ın Rasûlü olduğu, namazı kılmak, zekâtı vermek, dinleyip itaat etmek ve her Müslümana nasihat etmek (veya samimi olmak) üzere biat ettim.”⁷²

2- Yardım biati: Akabe biatinde olduğu gibi. Rasûlullah (*sallallahu aleyhi ve sellem*) şöyle buyurdu:

أَبَايَعُكُمْ عَلَى أَنْ تَمْنَعُونِي مِمَّا تَمْنَعُونَ مِنْهُ نِسَاءَكُمْ وَأَبْنَاءَكُمْ

“Size beni kadınlarınızı ve çocuklarınızı koruduğunuz şeylerden korumanız üzere biat ediyorum.” Ravi dedi ki: “Bu söz üzere Bera b. Marur Rasûlullah’ın elini tuttu ve şöyle dedi: “Evet seni hak ile gönderene yemin olsun ki, seni canlarımızı ve kadınlarımızı koruduğumuz şeylerden koruyacağız. Bize biat et ya Rasûlullah.”⁷³

3- Cihat üzere biat: Hudeybiye biatinde olduğu gibi.

70. Alış-veriş için kullanılan “Büyü” tabiri de buradan ileri gelmektedir. Eli ele uzatmak, ulaştırmak anlamında olduğu ve alış-veriş esnasında da alıcı ve satıcının para ya da eşya için ellerini birbirlerine uzatmalarından ötürü ona bu isim verilmiştir. Sözleşme esnasında da halk emirlerine ellerini uzattığı için bu (biat) isim kullanılmıştır. (Editörün Notu)

71. Ebû Zeyd Velîyyüddin Abdurrahmân b. Muhammed el-Mağribî İbn Haldûn, *Mukaddimetü İbn Haldûn*, ts., 209.

72. Buhârî, *el-Câmi*, s.2158.

73. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, s.15798.

4- Hicret üzere biat: Nitekim şu hadiste bu geçer. Mücaşi dedi ki: Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'e fetihten sonra kardeşimle birlikte geldim ona şöyle dedim: "Ya Rasûlullah sana kendisiyle hicret üzere biat gerçekleştirmen için kardeşimi getirdim." Rasûlullah buyurdu ki:

ذهب أهل الهجرة بما فيها

"Hicret ehli, hicrette bulunan sevaplar ve faziletlerle birlikte gittiler." Ben "Öyleyse onlara ne yüzle biat edeceksin" dedim. Buyurdu ki:

أتابعة على الإسلام، والإيمان، والجهاد

"Ona İslâm, iman ve cihad üzere biat edeceğim."⁷⁴

5- Dinleyip itaat etme biati: Nitekim şu hadiste bu geçmektedir. Ubade dedi ki: "Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'e zorda ve kolayda, hoşumuza giden ve gitmeyende bize karşı tercihte bulunulsa bile dinleyip itaat etmek, yöneticilerle çekişmemek, nerede bulunursak bulunalım hakkı söyleyip Allah yolunda hiçbir kınayıcının kınamasından korkmamak üzere biat ettik."⁷⁵ İşte bu Müslüman devlet yöneticilerine yapılan biattır.

6- Aleyhine tercihe rağmen biat: Geçen hadisteki durum buna örnektir.

7- Hak sözü söylemeye dair biat: Bu da yukarıdaki hadiste zikredilmiştir.

8- Her Müslümana nasihat etmek üzere biat: Bu da yukarıdaki Cerir (radiyallahu anhu)'dan nakledilen hadiste anlatılmıştır.

9- İbadetler üzere biat: Bu da Cerir'in hadisinde zikredilmiştir. Bu sofilerin biatidir.

Hilafetin gerçekleşmesi için muteber olan biat. Ehlul-hâl ve'l Akd, tarafından gerçekleştirilen biattır. Ehl-i hâl ve'l-akd örfen bir külfet oluşmasının biat sırasında toplanmaları mümkün olan Müslümanların içerisindeki âlimler, önderler ve eşraftır. Ehl-i hâl ve'l-akd'ın taşıması gereken özellikle-

74. Buhâri, *el-Câmi*, 4305.

75. Müslim, *Müslim*, s.1709.

rin anlatımı ileride gelecek. Bu atama yöntemi İslâm'da sabit kılınmış bir yöntemdir. Seleften mirastır. Ebu Bekir es-Sıddık (*radiyallahu anhu*) ümmeti bu kaide çerçevesinde bir devlet başkanı seçmiştir.

Maverdi dedi ki: "Ehl-i hal ve'l-akd devlet başkanı seçmek için toplandı-
ğında gerekli şartları taşıyan ve halife olmaya layık kişilerin hallerini iyice
araştırırlar. Onlar içerisindeki fazilet yönünden en üstün şartları taşıma ba-
kımından en iyi insanların hemen itaat edeceği ve biat etmekten geri dur-
mayacak birini hilafet biati için öncelerler. İctihatlarına binaen hallerini
gözden geçirdikleri kişiler arasından seçecekleri kişi kafalarında belirgin-
leştiğinde imamet vazifesini ona teklif ederler. Eğer o kişi imamet vazifesini
kabul ederse Ehl-i hal ve'l-akd imamet üzere ona biat ederler. Böylece on-
ların ona biati ile imamet gerçekleşir. Ümmetin tamamının ona biat etmesi
ve boyun eğip itaat etmesi lazım gelir. Eğer teklif götürdükleri kişi imamet
vazifesini kabul etmez, buna olumlu cevap vermezse imamete zorlanmaz.
Çünkü bu rızaya bağlı ve ihtiyari bir akittir. İkraha ve zorlama bu akitte söz
konusu olamaz. Bu durumda imamete layık başka kişilere başvurulur."⁷⁶

2-GEÇMİŞ HALİFENİN VASIYETTE BULUNMASI YÖNTEMİ

Bu iki çeşittir:

1- Ebu Bekir (*radiyallahu anhu*)'nun yaptığı gibi vasiyeti birine yapmaktır. Nitekim o Ömer'i vasiyeten şöyle tayin etmişti: "Bismillahirrahmanir-
rahim. Bu Ebu Bekir b. Ebu Kuhafe'nin; kâfirin iman ettiği, facirin yakın
gösterdiği, yalancının doğru söylediği bir anda dünyadan çıkıp ondaki son
anlarında ahirete ise girip ondaki ilk anlarında vasiyet ettiği bir konudur.
Ben size kendimden sonra Ömer b. Hattâb'ı halife bıraktım. Onu dinleyin
ve itaat edin. Zira ben Allah için, Rasûlü için, dini için, kendim ve siz Müs-
lûmanlar için hayrı amaçlamada bir taksir göstermedim. Eğer Ömer adil
olursa bu benim ona olan zannım ve hakkındaki bilgimdir. Eğer doğru yolu
bırakırsa adaletli davranmazsa herkesin ettiği kendinedir. Ben hayrı amaç-
ladım. Gaybı da biliyor değilim.

مَنْ قَلْبٍ يَنْقَلِبُونَ

76. Ebû'l-Hasen 'Ali b. Muhammed el-Başri el-Mâverdi, *el-Ahkâmû's-Sultânîyye* (Kahire: y.y., ts.), 25-26.

“Zulmedenler nasıl bir inkılapla devrileceklerini bilecekler” (Şuara,

227) Allah'ın selamı, rahmeti ve bereketi üzerinize olsun.”⁷⁷

Beğâvi dedi ki: “İmam vefat eder ve vefatından önce yerine imamete ehil birini halife olarak bırakırsa onun seçtiği bu kişi imamet makamına gelmiş olur. İmamet hususunda bu kişiyle çekişmek helal değildir. Nitekim Ebu Bekires-Sıddık (radiyallahu anhu) kendisinden sonra Ömer'i halife bırakarak bu şekilde yapmıştır.”⁷⁸

2- Ömer (radiyallahu anhu)'nın yaptığı şekilde geçmiş halifenin yeni halife seçme işini kendisinden sonraki yeni halifeyi seçecek belirli bir grubun şûrâsına bırakmasıdır. Nitekim Ömer halife seçme işini altı kişiden oluşan bir sahabe grubuna bırakmıştır. Onlarda aralarından Osman'ı seçmişlerdir. Nitekim Amr b. Meymun'un rivayet ettiği uzun bir hadiste şu ifadeler yer alır: Orada bulunanlar şöyle dediler: “Ey müminlerin emiri vasiyette bulun. Yerine halife bırak.” Ömer dedi ki: “Ben bu işe şu topluluktan daha hak sahibi kimseyi göremiyorum. Onlar Rasûlullah vefat ettiğinde kendilerinden razı olduğu kimselerdir.” Sonra Ömer aday olarak Ali, Osman, Zübeyir, Talha, Sa'd ve Abdurrahman'ı ortaya koydu. Şöyle dedi: “Yanınızda Abdullah b. Ömer hazır bulunsun. Ancak onun hilafet makamından bir nasibi olmayacak. (Bu Ömer tarafından oğlu Abdullah'a bir nevi teselliydi).”⁷⁹

Maverdi *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*'de şöyle der: “İmametın önceki halifenin vasiyeti ile gerçekleşmesi meselesi caiz olduğuna dair icma bulunan bir husustur. Bunun sahîh olduğuna dair ittîfak vardır. Bunun delili Müslümanların amel ettiği ve karşı çıkmadıkları şu iki husustur:

Ebu Bekir imamet görevini Ömer'e vasiyet etmiştir. Müslümanlarda onun vasiyeti ile Ömer'in hilafetini ispat etmiştir.

Ömer (radiyallahu anhu) hilafeti şûrâ ehline vasiyet etmiştir. Bu toplulukta imamet işine girmeyi kabul etmiştir. Onlar yaşadıkları çağın büyük adamlarıdır. Ömer'in teklifi üzerine bu işe girmeleri imametın vasiyetle oluşunun sahîh olduğuna itikad etmeleridir. Bu altı kişinin dışındaki sahabeler

77. İbn Şebbe, *Târihu Medine*, 2/667. Not: Kitapta eser İbn Ebi Şeybe'ye nisbet edilmiştir. Ancak bu bir zühul eseri olsa gerektir. Çünkü eser belirttiğimiz üzere ona değil İbn Şebbe'ye aittir.

78. Ebu Muhammed el-Hüseyn b. Muhammed el-Begâvi, *Şerhu's-sünne*, thk. Şuayb el-Arnaüt vd. (Dimaşk: el-Mektebül-İslâmi, 1983), 1/81.

79. Buhâri, *el-Câmi*, sy 3700.

ise imamet işinden uzak durdular. Şûrâ heyetine girdiği için Ali (*radiyallahu anhu*)'yu Abbas (*radiyallahu anhu*) kınadığında Ali (*radiyallahu anhu*) ona şöyle dedi: "Bu İslâmî meselelere dair büyük bir meseleydi. Ben bu meseleye kayıtsız kalmak istemedim." Bu anlattıklarımıza binaen imametın vasiyetle gerçekleşmesine dair icma hâsıl olmuştur. İmam vasiyette bulunacak olursa imamete en hak sahibi ve imamet şartlarını en iyi taşıyan kişiyi seçmek için iyice düşünmeli ve öyle karar vermelidir."⁸⁰

Bu zikrettiğimiz iki çeşit hakikatte halifenin seçilmesine dair iki yöntemdir. Böylece halifenin seçilmesine dair zikredilen yöntemler işin özünde üç yöntemdir.

3- GALEBE ÇALMA YÖNTEMİ

Bu halifelik vazifesini galebe çalarak ve baskı altına alarak elde etmektir. Zaruri bir yöntemdir. Galebe çalan kişi insanlara baskın gelir ve onları kahrı altına alır. Öyle ki insanlar ona boyun eğler ve imam diye seslenirler. Böylece bu kişi için imamet sabit olur. Reayanın ona itaat etmesi vacib hale gelir. Abdulmelik b. Mervan'ın hilafete geçişi bu türe örnektir. Nitekim o İbn Zübeyr'e başkaldırıp onu öldürmüş, memleket ve halklarına baskın gelmiş insanlarda isteyerek veya istemeyerek ona biat etmiş ve ona imam diye seslenmişlerdir.

ed-Dürrü'l Muhtâr'da⁸¹ şöyle geçer: "Galebe çalan kişinin sultanlığı zaruretten ötürü sahihtir. Zaruret fitneyi defetme zaruretidir. Birde şu hadisten ötürü sahihtir. Enes b. Mâlik dedi ki Rasûlullah (*sallallahu aleyhi ve sellem*) şöyle buyurdu:

اسمعوا وأطيعوا، وإن استعمل عليكم عبد حبشي، كأن رأسه ربيبة

"Dinleyin ve itaat edin. Vele ki başınıza kafası kuru üzüm gibi olan Habeşli bir köle emir tayin edilse bile."⁸² Ebû Yâlâ, Ahmed b. Hanbel'den şöyle nakleder: "Her kim halka kılıçla galebe çalar ve böylece halife olursa müminlerin emiri diye isimlendirilir. Allah'a ve ahiret gününe iman eden hiç kimsenin

80. Mâverdi, *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*, 30.

81. İbn 'Abidin, *Reddu'l-muhtâr 'alâ'd-Durri'l-muhtâr*, 1/548.

82. Bahâri, *el-Câmi*, sy 7142.

onu imam görmeden bir gece dahi geçirmesi helal değildir. Bu kişi ister salih olsun ister facir olsun durum aynıdır.”⁸³

İbn Hacer dedi ki: “Fâkihler galebe çalarak sultan olan kişiye itaat etmenin vacib, onunla birlikte cihad edilebileceği, ona itaat etmenin baş kaldırmaktan daha hayırlı olduğuna icma etmişlerdir. Çünkü bunda masum kanları korumak ve avamı teskin etmek vardır.”⁸⁴

İmamet yukarda geçen yöntemlerden biriyle sabit olduğunda halifeye başkaldırmak bağıy suçu olarak değerlendirilir. Bağıy ve buna dair hükümler detaylı bir şekilde fıkıh kitaplarında anlatılmıştır. Bu risale bunu detaylı anlatmaya uygun değildir.

Galebe Çalmanın Hükümü

Şah Veliyullah ed-Dihlevî (rahimehullah) *İzâletu'l Hafâ* eserinde şöyle der: “İmamete geçmenin dördüncü yöntemi de zorla galebe çalmaktır. Yani birisi halifenin vefatından sonra kendisine biat edilmeksizin ve eski halife onu kendi yerine halife tayin etmeksizin hilafet makamına yeltenir. İnsanları, kalpleri uyuşturarak ya da baskı ve galebe yoluyla, savaş ilanı ile etrafına toplar ve böylece halife olur. İnsanların bu kimse şeriata uyum gösterdikçe emirlerinde ve yasaklarında itaat etmesi vacibtir. Hilafeti galebe yoluyla ele almak iki çeşittir:

1- Zorla hilafete geçen kişi hilafet için gerekli şartları taşıyan birisi olur. Hilafette kendisine aykırı olanları sulh ve gerekli uygulamalarla idare eder bunu sağlamak için haram işlemez. Bu kısım zaruret esnasında caizdir. Muâviye b. Ebû Sufyan'ın Ali el-Murteza'dan ve Ali'nin oğlu Hasan ile arasında ateşkes gerçekleşmesinin ardından hilafete geçmesi bu kısma dahildir.

2- Hilafeti zorla ele alan kişi gerekli şartları taşımayan birisidir. Hilafet hakkında kendisine aykırı düşenlerle savaşır, harp eder, haramları ve maksiyetleri işler. Bu caiz değildir. Bunu yapan kişi kesinlikle asi bir kuldur. Ancak yine de insanların bu kişiye şeriata uyum gösterdikçe itaat etmesi vacibtir. Bu kişinin amilleri zekâtı gelip aldıklarında mükelleflerin zimme-

83. Mâverdi, *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*, 20.

84. Hâfız Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bâri Şerhu Sahihî'l-Buhârî* (Beyrut: Dârul-Ma'rife, 1379), 7/13.

tinden zekât borcu düşer. Yine hilafete bu şekilde el koyan birinin tayin ettiği kadılar, davalar hakkında hüküm verdiğinde onların hükümleri yürürlüğe konulur. Bu kişi ile birlikte cihad etmek ve savaşmak meşrudur. Tabi bu anlattıklarımız zarurete binaendir. Çünkü bu kişinin azledilmesinde ve hilafet görevinden alınmasında Müslümanların canlarının telef edilmesi, fitne çıkması ve yeryüzünde fesadın baş göstermesi gibi problemler bulunmaktadır. Bu sıkıntılar düzgün bir hale götürecek mi götürmeyecek mi kesin bir şekilde bilinmez. Bilakis bu zorla hilafet makamına geçen kişiden daha berbat ve sapkın kişinin galebe çalıp geçmesi de mümkündür. Buna binaen kesin bir şekilde bilinen şerre götüren fitneyi yakın olmayan aksine sadece vehmedilen bir maslahattan ötürü ortaya çıkarmak caiz değildir. Abdulmelik b. Mervan'ın ve Abbasilerin ilk halifelerinin hilafeti bu kısım kapsamındadır.”⁸⁵

Ben derim ki: Şah Veliyullah'ın sözünden şunlar anlaşılıyor: Galebe çalmanın caizliği bazı şartlarla kayıtlıdır:

- 1- Galebe çalan kişi imamet şartlarına sahip olacak.
- 2- Olayın gerçekleştiği zamanda halife bulunmayacak.
- 3- Galebe çalması haram işleyerek olmayacak.

Halife varken başkasını galebe çalması iki çeşittir:

Galebe çalmışa galebe çalmak: Vaktiyle galebe çalmış ve halife olmuş birine birisi galebe çalıp hilafet makamına el koyarsa, ikinci galebe çalan halife olur ilki azledilmiş olur. İbn Abidin şöyle der: “Vaktiyle galebe çalmış birine biri galebe çalıp halife olur ve onun makamına oturursa ilki azlolur ve ikincisi halife olur. Bu halifeye şeriata muhalefet etmediği sürece ister adil ister zalim olsun itaat etmek vacib olur.”⁸⁶

Biat yoluyla imamet makamına gelmiş halifeye galebe çalmak: Biat yoluyla halife makamına gelmiş bir halifeye birisi galip gelirse yenik düşmüş olan kişi azlolmaz yeniden makamı ele alması ümit edildiği sürece halifelik makamında o bulunur. Hatip eş-Şirbini şöyle der: “Birisi mevcut halifeye galebe çalarsa bakılır, eğer mevcut halife vaktiyle galebe çalarak va-

85. Yazar ed-Dihlevî'nin sözlerini İzâletü'l-hafâ'nın Farsça aslından aktarmıştır. Biz eserin Arapça tercümesini bulup ilgili yeri oradan tercüme ettik. (Mütercim)

86. İbn 'Abidin, Reddu'l-muhtâr 'alâ'd-Durri'l-muhtâr, 4/263.

zifeye gelmişse yeni galebe çalanın hilafeti gerçekleşir. Eğer ki mevcut halife biat veya vasiyetle makama gelmişse biri ona galebe çaldığında galebe çalanın imamet-i gerçekleşmez.”⁸⁷

Zekeriya el-Ensari dedi ki: “Biat veya vasiyet yoluyla göreve gelmiş birine başka biri galebe çalarsa galebe çalanın hilafeti gerçekleşmez yenik düşende azlolmaz.”⁸⁸ Halifenin velayetinin sonlanması konusu işleneceği zaman halifenin düşman eline esir düşmesi durumunda ne olacağına dair anlatım gelecektir.

Galebe çalan kişi imamet için gerekli şartlara haiz değilse yine de hemen ona muhalefet edilmesi doğru değildir. Ancak galebe çalan ve gerekli şartlara haiz olmayan kişi kâfir ise onu o makamdan indirmek vacibtir. Hatip eş-Şirbini dedi ki: “Evet kâfir galebe çalarsa onun imamet-i gerçekleşmez. Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا

“Allah müminlere karşı kâfirler için bir yol (velayet) asla kılacak değildir.” (Nisâ, 141) yine bu konudaki bir başka dayanak Şeyh İzzettin’in şu sözüdür: “Kâfirler bir bölgeyi ele geçirse ve yargı görevine Müslüman bir adamı atasalar mezhebin racih görüşüne göre böyle bir kişinin bu görevde bulunması şeran gerçekleşmez.” Yine Şeyh İzzettin şöyle demiştir: “Şayet insanlar şöyle bir musibete maruz kalsalar; akıl sahiplerine danışan mümeyyiz bir çocuk veya bir kadın başlarına yönetici olsa bu kadın veya çocuğun kamuya yönelik tasarrufları hakka uyumlu olursa geçerli (nafiz) olur mu? Misalen yargıya veya yönetime birilerini atamaları gibi şeyler geçerli olur mu? Bu mesele tevakkuf ettiğimiz bir meseledir” Şeyh İzzettin bu bahsettiği meselede tevakkuf ettiğine göre kâfirin yönetiminin gerçekleşmemesi daha evladır.”⁸⁹

Zuhayli dedi ki: “Yönetici açık bir şekilde küfre düşmedikçe ona başkaldırmak caiz değildir. Dinin zaruriyatında veya bediiyatında bir şeyi inkâr ederek kâfir olursa bu yönetici ile savaşmak helal olur -hatta değil helal ol-

87. Şems ed-Din Muhammed b. Ahmed eş-Şâfi’î el-Hatib eş-Şirbini, *Muğni’l-Muhtâc ilâ Ma’rifeti Me’âni Elfâzi’l-Minhâc* (b.y.: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1415/1994), 5/423.

88. Ebû Yahyâ Zekeriyyâ b. Muhammed Zekeriyyâ el-Ensâri, *Esne’l-Metâlib fi Şerhi Ravdi’l-Tâlib* (b.y.: Dâru’l-Kitâbi’l-İslâmi, ts.), 4/110.

89. Hatib eş-Şirbini, *Muğni’l-Muhtâc ilâ Ma’rifeti Me’âni Elfâzi’l-Minhâc*, 5/425.

ması- vacib olur. Bu yöneticinin fesadını önlemek artık göreve getirilmesiyle amaçlanan maslahatın ortadan kalmış olmasından ötürü hüküm böyledir. Ancak yönetici bu şekilde küfre düşmedikçe ona başkaldırılmaz. Bu başkaldırmamam hükmünün gerekçesi ümmetin birliğini korumak ve karışa çıkarmamaktır. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmaktadır:

السمع والطاعة على المرء المسلم فيما أحب وكره، ما لم يؤمر بمعصية، فإذا أمر بمعصية فلا سمع ولا طاعة

“Müslüman kişi hoşuna giden ve gitmeyen şeylerde yöneticisini dinlemeli ve itaat etmelidir. Ancak bu dinleyip itaat etme kendisine günahın veya masiyetin emredilmemesiyle kayıtlıdır. Eğer ki ona bir masiyet emredilecek olursa ne dinleme vardır ne de itaat.” Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)’e yöneticileri görevden almak hakkında şöyle soruldu: “Yöneticilerle çekişmeyelim mi?” buyurdu ki:

لا، ما أقاموا فيكم الصلاة

“Hayır aranızda namazı kıldıkları sürece böyle yapmayın.” Ve şöyle buyurdu:

إلا أن تروا كفرا بواحا - أي: ظاهرا - عندكم من الله فيه برهان

“Ancak hakkında yüce Allah’tan bir deliliniz bulunan apaçık bir küfür görmeniz müstesnadır.”⁹⁰

Şah Velîyullah ed-Dihlevî dedi ki: “Eğer ki imamet şartlarını taşımayan birisi yönetime el koyarsa hemen ona muhalefet edilmez. Çünkü onu görevden indirmek savaşlarla ve büyük sıkıntılarla olur. Bunda ise umulan maslahattan daha büyük bir mefsedet vardır. Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)’e böylesi yöneticilerden sual edildi. Ona: “Onlarla çekişmeyelim mi?” diye sorulunca Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

“Hayır aranızda namazı kıldıkları sürece böyle yapmayın.” Ve şöyle buyurdu:

90. Vehbe ez-Zuhayli, *el-Fikhu'l-İslâmi ve edilletuhu* (Dimaşk: Dârü'l-Fikr, ts.), 8/6196.

“Ancak hakkında yüce Allah’tan bir deliliniz bulunan apaçık bir küfür görmeniz müstesnadır.”

Hasılı kelim halife zaruriyyatı diniyyeden birini inkâr ederek kâfir olursa onunla savaşmak helal olur. Hatta helallik bir tarafa vacib olur. Aksi durumda savaşmak caiz olmaz. Kâfir olması durumunda savaşmanın vacibliğinin sebebi artık onun imamet makamına getirilmesindeki maslahatın ortadan kalkmış olmasıdır. Maslahat bir kenara bilakis onun halkı büyük bir zarara uğratmasından korkulur. Bundan ötürü böyle bir yönetici ile savaşmak Allah katında cihad kapsamına dâhil olur.⁹¹

Bedreddin el-Aynî dedi ki: “Davudî şöyle dedi: “Zalim yöneticiler hakkında âlimlerin görüşü şudur: Eğer zalim yöneticiyi fitne ve zulüm söz konusu olmaksızın görevden almak takat dairesinden olursa onu görevden indirmek vacib olur. Ancak eğer fitne ve zulüm peyda olacak olursa vacib olan bu yöneticiye karşı sabretmektir. Bazı âlimler şöyle demiştir: Başlangıcı itibari ile fasık kişinin yöneticiliğe getirilmesi zaten caiz değildir. Ancak göreve ilk başladığında adil olup daha sonra zulme başlayacak olursa âlimler böyle bir yöneticiye başkaldırmak hususunda ihtilaf etmişlerdir. Ancak sahih olan görüş yönetici kâfir olmadıkça ona zalimlik etmesi durumunda başkaldırmanın caiz olmadığıdır. Kâfir olursa ona başkaldırmak vacib olur.”⁹²

Ben derim ki: Yukarıda aktardığımız nakillerden fiske ve küfür arasındaki fark görülmektedir. Halifede fiske bulunursa ve fitne ile zulüm söz konusu olmadan onu görevden almak takat çerçevesinde olursa onu görevden almak vacib olur aksi durumda sabretmek vacibtir. Yönetici küfre düşerse ona başkaldırmak vacib olur.

Kadı İyaz dedi ki: “İmam (Maziri’yi kastediyor) şöyle dedi: “Adil imama başkaldırmak caiz değildir. Bunda ittifak vardır. Ancak imam fiske düşerse ve zulmederse bakılır. Fiske küfür olan bir fiske onu görevden almak vacibtir. Yok, eğer küfür değil günahlar kapsamında olan bir fiske Ehl-i Sünnete göre bu kişi görevden alınmaz. Ehl-i Sünnet bu görüşünde hadislerin zahiriyle delil getirmişlerdir. Bu konudaki hadisler çoktur. Zira kâfir değil

91. Şah Veliyyullah Ahmed b. Abdurrahim ed-Dihlevî, *Hüccetüllâhi'l-bâliğa*, thk. Seyyid Sâbık (Beyrut: Dâru'l-Cil, 2005), 2/232.

92. Ebu Muhammed Mahmûd b. Ahmed Bedruddin el-Aynî, *Umdetu'l-kâri şerhu Sahihi'l-Buhâri* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.), 24/179.

ama zulmeden bir yöneticiyi görevden indirmek kanların dökülmesine ve mukaddesatın çiğnenmesine sebep olur. Bu durumda ortaya çıkacak yeni zararlar zalim yöneticinin zararlarından daha büyük olur. Mu'tezile'ye göre ise kâfir olmayan ama zalim olan devlet başkanının görevden indirilmesi gerekir. Hadisteki "Ancak açık bir küfür görmeniz müstesnadır." nebevi buyruğu bizim küfürle küfür olmayanı ayırmaya dair görüşümüzü güçlendirmektedir."⁹³ Zalim imamlara başkaldırma meselesi işlenirken konuyla ilgili bazı detaylı anlatımlara yer verilecektir.

Faide: İbn Hümam dedi ki: "Bağiler, harbilerden yardım alıp halifeye başkaldırırlarsa daha sonra başkaldıranlara halifenin ordusu galip gelirse harbiler esir alınır. Bağiler'in onlardan yardım alması onlara eman olarak değerlendirilmez. Böyle bir değerlendirme söz konusu olmadığı için ifade ettiğimiz üzere bu harbilere esir değil de eman verilen olarak görmemiz gerekmez. Çünkü eman alan kişi İslâm diyarına savaşı terk ederek giren kişidir. Bunlar ise sadece Müslümanlarla savaşmak için İslâm diyarına girmişlerdir."⁹⁴

ÇAĞDAŞ DEMOKRATİK SEÇİMLER

Bil ki çağdaş seçimlere dair şer'i bir delil bulunmamaktadır. İslâm ümmeti bu seçimleri daha öncesinde ne görmüş ne de bilmiştir. Şayet bu seçimlerde bir hayır olsaydı Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'in sahabesi bunu kullanmamazlık etmezdi. Bu seçimler kâfirlerden ithal edilmiş cahili demokratik sistemin bir parçasıdır. Bu seçimleri uygulamak Müslümanlara yakışmaz.

Bu seçimlerde birçok mefsedet vardır. Bazıları şunlardır:

1- Bu seçimler beraberlerinde ihtilafı ve İslâm dininde yerilmiş olan kabile, grup, parti ve dil taassubunu getirir. Kabilecilik (ırkçılık) davası hakkında Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"Kokuşmuş câhiliyye davası." Cabir b. Abdullah (radiyallahu anhu) dedi ki: "Biz bir gazvedeydik (Sufyan dedi ki: Bir defasında bir ordudaydık) Muhacirlerden bir adam Ensarlardan bir adamın mabadına vurdu. Bunun üzeri-

93. Ebû'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî Kâdî 'İyâz, *İkmâlü'l-Mu'lim bi-fevâ'idü Müslim*, thk. Yahya İsmail (Mısır: Dâru'l-Vefâ, 1998), 6/246.

94. Kemâleddin Muhammed b. Abdülvahid İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-kadir* (Beyrut: Dâru'l-fikr, ts.), 6/109.

ne Ensar'dan olan adam şöyle seslendi "Ey Ensar topluluğu" Muhacirlerden olan adam ise şöyle seslendi "Ey Muhacirler topluluğu" Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) bunu duyunca şöyle buyurdu:

ما بال دعوى الجاهلية

"Bu câhiliyye davası da nedir böyle?!" dediler ki "Ya Rasûlallah Muhacirlerden bir adam Ensar'dan bir adamın mabadına vurdu." Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) buyurdu ki:

:دعوها فإنها منتنة

"Bu davayı bırakın. Bu dava kokuşmuş bir davadır."⁹⁵ İhtilaf Müslümanların zayıflamasına ve din düşmanları karşısında güçlerinin gitmesine sebep olur. Yüce Allah fırkalara ayrılmaktan ve ihtilaflara düşmekten nehyetmiştir. O şöyle buyurmaktadır:

وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا

"Allah'ın ipine hep birlikte sımsıkı sarılın tefrikaya düşmeyin." (Âl-i İmran, 103) Yine şöyle buyurdu:

وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ

"Çekişmeyin yoksa zayıf düşersiniz ve gücünüz gider." (Enfâl, 46)

2- Çağdaş seçimler akıllı, âlim, cahil, fasık, erkek, kadın hatta mümin ve kâfirin görüşünü eşit görme ilkesi üzerine kuruludur. Böyle bir seçimde bütün insanlar görüş bakımından eşittir. Bu ise İslâm öğretilerinden uzak sapkın bir metottur. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

"De ki hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?" (Zümer, 9)

قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ أَفَلَا تَتَفَكَّرُونَ

95. Buhâri, el-Câmi', sy 4905.

“De ki hiç körle gören bir olur mu? Hiç düşünmüyor musunuz?”

(Enâm, 50)

3- Çağdaş seçimlerde kişisel mallar ve beytül-mal şer’i bir gerekçe olmaksızın saçılmaktadır. Nitekim biz bunu cumhuriyet ilkelerinde görmekteyiz. Yüce Allah şöyle buyurdu:

وَلَا تُبْذِرْ تَبْذِيرًا إِنَّ الْمُبْذِرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُورًا

“Malı saçıp savurma, şüphesiz saçıp savuranlar şeytanların kardeşleridir. Şeytan ise rabbine karşı son derece nankördür.” (İsra, 26-27) Taberî tefsirinde şöyle geçer: Katâde (rahimehullah) “Malı saçıp savurma” buyruğu hakkında şöyle dedi: Ayette geçen saçıp savurmaktan maksat Allah Teâlâ’ya karşı günah işlemede, hak olmayan yollarda ve fesad için harcama yapmak demektir. “Şüphesiz saçıp savuranlar şeytanların kardeşleridir.” Ayeti şunu ifade eder: Mallarını Allah’a isyan etmek için harcayanlar Allah’a itaat için değil de başka şeyler için mallarını seferber edenler şeytanların dostlarıdır. Nitekim Araplar bir topluluğun yoluna yordamına uyan, onların izini takip eden kimselere “o kişi onların kardeşidir” der. “Şeytan ise Rabbine karşı son derece nankördür.” Ayetinde yüce Allah şunu söylüyor: Şeytan Rabbinin kendisine lütfetmiş olduğu nimete karşı nankördür. Ona şükretmemektedir. Aksine o Allah’a itaat etmeyi terk ederek Allah’a karşı günah işleyerek nimetlere nankörlük etmektedir. Mallarını Allah Teâlâ’ya isyan için harcayan, lütfettiği nimetlere karşı Allah’a şükretmeyen, aksine Allah’ın emirlerine muhalefet edip isyan eden yine yüce Allah’ın onlara nimet olarak verdiği mallarda şeytanın yolunu tutarak bu malların şükrünü yerine getirmeyen ve nankörlükle karşılık veren insanlarda şeytanın kardeşleridir.”

4- Seçimde adaylık gösteren herkes insanlara yalan vaatlerde bulunarak kendisine oy vermeye çağırmaktadır. Bu ise önderlik ve emirlik taleptir ki, bu şeran yasaktır. Abdurrahman b. Semura (radiyallahu anhu) dedi ki Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

يا عبد الرحمن بن سمره، لا تسأل الإمارة، فإنك إن أوتيتها عن مسألة وكلت إليها، وإن أوتيتها من غير مسألة أعنت عليها

*"Ey Abdurrahman b. Semura emirliği isteme. Çünkü sen eğer isteyerek emirlik görevine getirilecek olursan o işin hütün zorluğu ve çetrefili sadece sana yüklenilir. Yok, eğer istemediğin halde emirlik görevine getirilirsən Allah tarafından yardıma mazhar olursun."*⁹⁶

Bu anlattıklarımıza binaen hayırlı kimselerin fazilet erbabının hatta her müminin bu demokratik seçimlere katılmaktan uzak durması gerekir. Çünkü bu demokratik seçimlere katılım göstermek demokrat seçimlerin asıl aktörleriyle yardımlaşmak ve onları sevmektir. Birde bu seçimlerden maksat insanların beşerin kanunlarına muhakeme olmalarıdır. Biz ise ancak beşerin Rabbinin kanunlarına muhakeme olur ve onun hükümlerine başvururuz. Yüce Allah şöyle buyurdu:

أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْتَغُونَ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ

"Yoksa onlar câhiliyyenin hükmünü mü istiyorlar. Gerçekten inanan bir toplum için Allah'tan daha güzel hüküm veren kim vardır." (Mâide, 50)

İbn Kesir **"Yoksa onlar cahiliyenin hükmünü mü istiyorlar. Gerçekten inanan bir toplum için Allah'tan daha güzel hüküm veren kim olabilir."** (Mâide, 50) ayeti hakkında şöyle der: "Yüce Allah kendisinin sapa sağlam her türlü hayrı içeren, her türlü şerden sakındıran hükmünü bir kenara bırakıp, onun dışındaki şeylere görüşlere, hevalara ve kimi insanların Allah'ın şeriatına dayanmaksızın koyduğu ıstıhlalara yönelenlere karşı çıkmaktadır. Nitekim bu tutum câhiliyye halkında da bulunmaktaydı. Onlar kendi görüşleri ve hevalarıyla ortaya koydukları sapıklıklar ve cehaletlerle hüküm veriyorlardı. Tatarlar da kendileri için "Yesak" veya "Yasa" anayasasını ortaya koymuş olan kralları Cengiz Han'dan alıntı siyasi kanunlarla hükmetmektedir. Cengiz Han'ın bu "Yesak" yahut "Yasa" isimli kanunnamesi onun Yahudilik, Hristiyanlık, İslâm dini ve daha başka farklı şeriatlardan iktibas ettiği hükümler mecmuasıdır. Bu kanunname bulunan birçok hüküm ise Cengiz Han'ın sadece kendi aklına ve hevasına binaen onun tarafından ortaya atılmıştır. Cengiz Han'dan sonra bu kanunname onun evlatları arasında uyulup teslim olunan bir şeriat haline gelmiştir. Tatarlar onu Allah'ın kitabıyla ve Rasûlullah'ın sünnetiyle hükmetmenin önüne almaktadırlar. Onlardan her kim bunu yaparsa kâfirdir. Allah'ın ve Rasûl'ünün hükmüne dönünceye ve az çok demeden her meselede sadece

96. Buhârî, el-Câmi', sy 6622.

Allah'ın ve Rasûlü'nün hükmüyle hükmedinceye dek onlarla savaşmak vacibtir. Yüce Allah şöyle buyurdu:

“Yoksa onlar câhiliyyenin hükmünü mü istiyorlar” yani câhili hükmünü mü arayıp irade ediyorlar. Allah'ın hükmünden de yüz mü çeviriyorlar. **“Gerçekten inanan bir toplum için Allah'tan daha güzel hüküm koyan kim vardır.”** Allah'ın şeriatını akleden, ona iman eden, yakinen inanan, Allah'ın hükmedenlerin en mükemmeli olduğunu, onun kullarına anenin çocuğuna olan merhametinden daha çok merhametli olduğunu bilen kimseler için hükmü hususunda Allah'tan daha adil olan kim vardır. Nitekim Allah her şeyi bilen, her şeye güç yetiren ve her şeyde adaletli olandır.”⁹⁷

5- Bu seçimlerde halkı kandırmak, aldatmak, rüşvet vererek tahrik etmek gibi gayrı meşru yollar vardır. Bu seçimlerde bu gayrı meşru yöntemleri uygulayanlar halkın oylarını kazanmak için böyle yaparlar. Bu yöntemler seçim sonuçlarına oldukça büyük etki eder. Benim kanaatim budur. Doğruyu en iyi bilen ise yüce Allah'tır.

BELİRLİ BİR VAKİTLE SINIRLANDIRILMIŞ HÜKÜMET

Bil ki ne râşid halifelerin ne Emevilerin ne de Abbasilerin halifelik dönemlerinde hilafet belirli bir müddetle kısıtlanmıştır. Bilakis onlar hilafet makamında kendileri vefat edinceye veya başkaları onlara baskın gelinceye yahut da kendi kendilerini azletmelerine dek kalıyorlardı. Biat esnasında sahabeden, tabiinden veya tebe-i tabiinden hiç kimse hilafet müddetinin sınırlandırılmasını talep etmemiştir. Bilakis onlar imam şer'i hükümleri uyguladığı sürece ona kulak verip sözünü dinleyeceklerine dair biat etmişlerdir. Ancak son zamanlarda emirlik ve hilafet döneminin belirli bir zamanla söz gelimi beş yıl veya daha az yahut daha çok bu konuda konuşanların farklı görüşlerine göre bir kısıtlama isteyen görüşler ortaya çıkmıştır. Bunun bid'at olduğunda hiçbir kuşku yoktur. Böyle bir şeyi ancak batılların fikirlerinden ve görüşlerinden etkilenmiş birisi söyler. Hilafetin ve devlet başkanlığının böyle kısıtlı bir müddetle düzenlenmesi şahsi malları ve beytül-mal şer'i bir gerekçe olmaksızın harcamayı ve saçıp savurmayı birlikte getirir. Aynı şekilde bunda avam ve havas arasında ihtilafın ve taassubun ortaya çıkması problemi de vardır. Nitekim cumhuriyet hükümetlerinde bu problemler müşahade edilmektedir. Keza böyle bir uygulamada dıştaki

⁹⁷ Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer İbn Kesir, *Tefsiri'l-Kur'âni'l-azim*, thk. Muhammed Hüseyin Şemsuddin (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1419), 3/119.

düşmanın eline memleketin içine uzanmasına sebep olma sıkıntısı da vardır.

Bazı muasırlar imametin ve hilafetin belirli bir müddetle sınırlandırılması gerektiğini söylemişlerdir. Buna da şunu delil getirmektedirler; hilafet akdi bir vekâlet akdidir. Seçim de yönetim vazifesini kendisine vekâleten yerine getirmesi için seçmenin adaya vekâlet vermesinden ibarettir. Vekâleti son bulmasıyla biten bir müddetle sınırlamakta ise şer'î bir engel bulunmamaktadır.

Ancak bu görüşte ve delillendirmede şöyle bir sorun vardır: Şayet hilafet akdi vekâlet olsaydı seçmenin adayı azletmesi caiz olurdu. Çünkü aday seçmenin vekilidir. Vekâlet akdinde ise müvekkil vekilini azledebilir bu caizdir. Ancak hilafet akdinde ise böyle bir şey yoktur. Bunun delili Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde tahrir ettiği şu hadistir: Abdullah b. Âmir babasından şöyle dediğini aktardı: Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

من مات وليست عليه طاعة مات ميتة جاهلية، فإن خلعها من بعد عقدها في عنقه لقي الله -تبارك وتعالى- وليست له حجة

*"Her kim emire itaat biati altında olmaksızın ölecek olursa cahiliye ölümüyle ölmüş olur. Eğer biat ettikten sonra biatini bozacak olursa ölümünden sonra yüce ve ulu olan Allah ile hiçbir hücceti olmaksızın karşılaşır."*⁹⁸

Bir başka delil de şu hadistir: Abdullah b. Ömer (radiyallahu anhu) dedi ki Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyururken işittim:

من خلع يدا من طاعة، لقي الله يوم القيامة لا حجة له، ومن مات وليس في عنقه بيعة، مات ميتة جاهلية

*"Her kim itaatten el çekerse kıyamet günü Allah ile hiçbir hücceti olmaksızın karşılaşır. Her kim biat etmemiş bir halde ölürse câhiliyye ölümüyle ölmüş olur."*⁹⁹

98. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, sy 15696.

99. Müslim, *Müslim*, sy 1851.

“Her kim itaatten el çekerse” yani biati bozarsa demektir. Çünkü biat eden kişi elini biat ettiği kişinin eli üzerine koyar; el koymak biati yerine getirmekten ve yürürlüğe sokmaktan kinaye olduğu için el çekmek de biati bozmaktan kinaye olmuştur.

Bence racih olan şudur: Biat konusunda üç nokta vardır.

a. Ehl-i hal ve'l-akd'ın bulunduğu mecliste halifenin tayin edilmesi ve seçilmesi. Bu seçmenlerin adayı tezkiye etmeleri onun devlet yönetimine ehil ve uygun olduğuna şahitlik etmeleri mesabesindedir.

b. Ehl-i hal ve'l-akd'ın hilafet için tayin ettikleri ve ehil olduğuna şahitlik ettikleri kişiye biat etmeleri. Bu da onlarla halife arasında onların halife-ye bir masiyet söz konusu olmadıkça sözünü dinleyip itaat edeceklerine, halifenin de onların haklarını koruyacağı ve dinleri hususunda yardımcı olacağına dair ahitte bulunması, bu yükümlülüğü alması şeklinde karşılıklı bir ahitleşmedir. İşte hilafet bununla gerçekleşir. Bu biate in'ikâd (الانعقاد / gerçekleşme) biati denilir.

c. Genel halk kitlesinin ehl-i hal ve akd'ın biatinden sonra dinleyip itaat edeceklerine dair biat etmesidir. Bu biate de itaat biati denilir.

Bazıları da hilafet müddetini kısıtlandırma görüşünü savunurken getirdikleri şöyle bir delil vardır: İmameti belirli bir zamanla kısıtlandırmanın yasak olduğunu bildiren açık bir şer'i nas bulunmamaktadır. Biz bu delil-lendirme hakkında şöyle deriz: Hulefâ-i râşidinin ve onlardan sonraki adil imamların uygulaması bu konuda örnek olarak kâfidir. Bizler hulefâ-i râşidinin sünnetine uymakla emrolunduk. Çünkü İrbad b. Sariye'den nakledilen uzun bir hadiste Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in şu buyruğu yer almaktadır:

وسترون من بعدى اختلافا شديدا، فعليكم بسنتي، وسنة الخلفاء الراشدين
المهدين عضوا عليها بالنواجذ، وإياكم والأمر المحدثات، فإن كل بدعة
ضلالة

“Benden sonra şiddetli ihtilaflar göreceksiniz. Size buna karşı sünnetime ve hidayet önderi râşid halifelerin sünnetini tavsiye ediyorum. Bunlara azı dişlerinle tutunun. Sonradan ortaya çıkarılan şeylerden uzak durun. Zira her bid'at sapıklıktır.”¹⁰⁰ Şüphe yok ki hulefâ-i râşidinin hilafet için belirli bir geçerlilik müddeti koymamaları sünnetinin yanı sıra; hilafete belirli bir müddet koymak yukarıda anlatıldığı üzere birçok mefsedet taşımaktadır.

Faide: Şöyle anlatılır. Şâfiî (rahimehullah) Mesci-i Haram'da oturuyordu. O sırada şöyle dedi: “Bana her ne soracak olursanız size onun hakkında yüce Allah'ın kitabından cevap vereceğim.” Bir adam şöyle dedi: “İhramlı kişi eşek arısı öldürürse onun için herhangi bir şey gerekir mi? Bu konu hakkın-da ne dersin?” İmam Şâfiî dedi ki: “Hiçbir şey yapması gerekmez.” Adam dedi ki: “Bu Allah'ın kitabının neresinde geçiyor.” İmam Şâfiî dedi ki: “Yüce Allah:

وَمَا آتَيْكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ

“Rasûl size neyi verirse onu alın” (Haşr, 7) buyurdu.” Daha sonra Şâfiî Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'e varan bir isnad ile Rasûlullah'ın şöyle buyurduğunu söyledi:

عليكم بسنتي وسنة الخلفاء الراشدين من بعدى

“Size sünnetimi ve benden sonraki râşid halifelerin sünnetini vasiyet ediyorum.” Daha sonra Şâfiî Ömer (radiyallahu anhu)'ya varan bir isnad ile onun şöyle dediğini söyledi: “İhramlı kişi eşek arısı öldürebilir.”¹⁰¹

100. İbn Mâce, Sünen, sy 42.

101. Fahreddin er-Râzi, Mefâtihu'l-ğayb (et-Tefsiru'l-Kebir) (Beyrut: Dâru l-hyâi't-turâsi'l-Arabi, 1420). 12/527.

DEVLET YÖNETİCİSİNİN TAŞIMASI GEREKEN ŞARTLAR VE SIFATLAR

Bil ki imamet-i kübra Peygamber (*sallallahu aleyhi ve sellem*)'e vekaleten din ve dünya işlerine dair kapsamlı bir riyasettir.¹⁰² Buradaki imamet ifadesi kübra lafzı ile kayıtlıdır. Bu kaydın sebebi bahsettiğimiz imamet, imamet-i suğra'dan temyiz etmektir. İmamet-i suğra namaz imamlarıdır.

Tercih yoluyla olan imamette, imamın şu standartlarda olması şarttır:

1- Müslüman olmalıdır. Çünkü kâfir Müslüman üzerine yönetici olmaz. Yüce Allah buyurdu ki:

وَلَن يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا

“Allah, müminlerin aleyhine kâfirlere yol [idare ve yönetim hakkı] vermeyecektir.” (*Nisâ, 141*) yüce Allah bize kâfirleri dost edinmememizi emretmiştir. Öyleyse yönetimimizin, işlerimizin emirliğini onlara vermemizin ve kendimizi onlara teslim etmemizin hükmü ne olur?” Yüce Allah buyurdu ki:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَوَلَّوْا قَوْمًا غَضِبَ اللَّهُ

“Ey iman edenler, Allah'ın kendilerine öfkelenildiği bir topluluğu dost edinmeyin.” (*Mümtehine, 13*) malumdur ki onları Müslümanlara yönetici kılmak onları dost edinmekten daha büyük bir çirkinliktir.

2- Hür olmalıdır. Çünkü kölenin kendisine dair bir velayeti dahi yoktur. Öyleyse başkasına karşı nasıl bir velayeti olabilir. Geçişli velayet var olan velayetin bir kısmıdır. Anlattığımız duruma binaen çocuk ve deli de köle gibi velayete hak sahibi değildir.

3- Erkek olmalıdır. Çünkü kadınlar evlerinde oturmakla emrolunmuşlardır. Böylece onların durumları evlerinde kalıp kendilerini göz önünde bulundurmamak üzerine kuruludur. Peygamber (*sallallahu aleyhi ve sellem*)'de buna işarete bulunarak şöyle buyurmuştur:

102. İbn 'Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr 'alâ'd-Durri'l-muhtâr*, 1/548.

لن يفلح قوم ولوا أمرهم امرأة

“İşlerinin yönetimini bir kadına devreden bir topluluk asla iflah olmaz” Ebu Bekre (radiyallahu anhu) dedi ki: “Cemel vakası günlerinde Allah beni Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)’den duyduğum bir söz ile faydalandırdı. Allah’ın bunu lütfetmesinden önce ben neredeyse Ashabı Cemel’e katılıp onlarla birlikte savaşıyordum.” Ebu Bekre dedi ki: “Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)’e Farsların kendilerine kral olarak Kısra’nın kızını tayin ettiklerini duyunca şöyle buyurdu:

لن يفلح قوم ولوا أمرهم امرأة

“İşlerinin yönetimini bir kadına devreden bir topluluk asla.”¹⁰³

Ebü Bekre (radiyallahu anhu) bildiği bu hadisten ötürü Aişe (radiyallâhu an-hâ)’nın bu Cemel vakası meselesinde baş olmaya ehil olmadığını bildi. Kaldı ki Aişe (radiyallâhu an-hâ) müminlerin annesi, mümin kadınların en fâkihi, Pey-gamber (sallallahu aleyhi ve sellem)’in dünya ve ahirette zevcesidir. Onun dışındaki kadınlar ise velayete yönetime ehil olmamaya daha şayandır. Çünkü velayet ve yönetim işi kadının tabiatının kaldırabileceğinin ötesinde olan tehlikeli işleri yerine getirip üstlenmeyi gerekli kılan bir durumdur. Kadının tabia-tı buna müsait değildir. Çünkü kadın hadiste açık bir şekilde ifade edildiği üzere akıl ve din yönünden eksiktir.

Bil ki yüce Allah kadının konumunu muhafaza etmiş ve onun mekanı-nın onu korumak için evlatlarının arasında evi olduğunu bildirmiştir. Zira kadın zayıftır. Kendisinin başına gelebilecek eziyetleri def etmeye gücü ye-ten birisi değildir ki devlet başkanı olduğunda başkalarının başına gelen eziyetleri def edebilsin. Bundan ötürü ilim ehli, kadının devlet başkanlığı vazifesine atanmasının caiz olmadığını icma etmiştir.

Kadının Yönetim İşini Ele Alması Üzerine Gerçekleşen Bazı Problemler

1- İşleri yerine getirmekle uğraşırken göz önünde bulunup ortalıkta ol-mak. Kadının işleri halletmekle uğraşmasından tabii olarak erkeklerle bir arada bulunması ortaya çıkar. Şâri ise bu erkek kadın karışık durma duru-

103. Buhâri, *el-Câmi*, sy 4425.

munu [ihtilatı] nefyetmiş ve sakındırmıştır. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

لَا يَخْلُونَ رَجُلًا بِامْرَأَةٍ إِلَّا كَانَ ثَالِثَهُمَا الشَّيْطَانُ

“Bir adam bir kadınla baş başa kaldığında muhakkak üçüncüleri şeytan olur.”¹⁰⁴

Aynı şekilde kadının göz önünde bulunmasında Allah’ın emri olan evde oturma talimatını terk etme vardır. Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ

“Evlerinizde oturun.” (Ahzâb, 33) ayetteki hitap her ne kadar Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)’in kadınlarına olsa da ayetin hükmü bütün kadınları kapsar. Allâme Âlûsi şöyle der: “Ayetten maksat şudur: Yüce Allah Peygamber’in eşlerine (Allah hepsinden razı olsun) evlerinde oturmalarını emretmiştir. Bu diğer kadınlardan da istenilen bir şeydir.”

Tirmizi ve Bezzar, İbn Mesud yoluyla Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)’in şöyle buyurduğunu senediyle aktardılar:

إِنَّ الْمَرْأَةَ عَوْرَةٌ، فَإِذَا خَرَجَتْ مِنْ بَيْتِهَا اسْتَشْرَفَهَا الشَّيْطَانُ، وَأَقْرَبُ مَا تَكُونُ مِنْ رَحْمَةِ رَبِّهَا وَهِيَ فِي قَعْرِ بَيْتِهَا

“Kadın avrettir. Evinden çıktığı zaman şeytan onu gözetler. Kadının rabbinin merhametine en yakın olduğu an evinde bulunduğu andır.”

Yine Bezzar senediyle şöyle aktarır: Enes (radiyallahu anhu) dedi ki: Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)’e kadınlar geldi ve ona şöyle dediler: “Ey Allah’ın Rasûlü erkekler fazileti ve yüce Allah yolunda cihadı kazanıp gittiler. Bizim için işleyip yüce Allah yolunda cihad eden mücahitlerin faziletini elde etmemizi sağlayacak bir amel var mı?” Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

104. Tirmizi, Sünen, sy 2165.

من قعدت منكن فى بيتها، فإنها تدرك عمل المجاهدين فى سبيل الله تعالى

“Sizden her kim evinde oturursa yüce Allah yolunda cihad eden mücahitler-
in amelini elde etmiş olur.”¹⁰⁵

Kurtubi tefsirinde şöyle geçer: “Bu ayetin manası kadınların evde dur-
masının emredilmiş olduğudur. Her ne kadar burada hitap Peygamber (sal-
lallahu aleyhi ve sellem)’in eşlerine olsa da onlar dışında ki kadınlar da mana itiba-
rıyla bu hükme dahildir. Tabi ki bu söylediğimiz bütün kadınlarla ilgili bir
delil olmaması durumunda geçerlidir. Ancak durum böyle değildir. Aksine
şeriat ilgili birçok yerde geçtiği üzere kadınların evlerinde durmaları ve za-
ruret olmadıkça çıkmamalarına dair delillerle doludur. Yüce Allah Peygam-
ber (sallallahu aleyhi ve sellem)’in eşlerine evlerinde bulunmalarını emretmiş, ken-
dilerini teşrif ederek onlara bu buyruğuyla hitapta bulunmuştur.”¹⁰⁶

2- Kadının işlerin meşakkatlerini ve külfetlerini üstlenmesi. Çünkü
devlet başkanlığı büyük bir mesuliyet ve ağır bir yükür. Bu mesuliyeti taşı-
maya erkeklerden dahi ancak güçlü olanlar güç yetirebilmektedir. Öyleyse
zayıflık vasfı kendisinde bulunan kadın bu meşakkatleri nasıl üstlenebilir.

3- Kadının yönetime geçmesinde erkekler üzerine idarecilik diye bir
problem vardır. Yüce Allah ise şöyle buyurmaktadır:

الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ

“Erkekler kadınlara karşı idareci konumundadır.” (Nisâ, 34) şüphe yok
ki kadının devlet yöneticiliğine getirilmesi yüce Allah’ın şeriatına muhalif-
tir. Çünkü şeriat idarecilik vasfının erkeğe ait olduğunu bildirmiştir. Bun-
dan ötürü erkekler Allah’ın kendilerinde var etmiş olduğu akıl, din, yöne-
ticilik kabiliyeti ve güç fazlalığından ötürü maslahatlar ve idare hususunda
kadınlara karşı yönetici konumundadırlar. Bu ayet yönetimin kadınlar için
değil erkekler için sabit olduğu hususunda temel bir delildir. Kadının yö-
netime getirilmesi şeriatın temellerini ters yüz etmek ve hâkim ve yaratıcı
olan Allah’ın hükmünü bir kenara bırakmaktır.

105. Maḥmūd b. ‘Abdullāh el-Huseyni el-Ālūsī, *Rūḥu’l-Me‘āni fī Tefsīr el-Kur’āni’l-‘Azim ve’s-Seb’u’l-Meṣānī*, thk. ‘Alī ‘Abdubārī ‘Atıyye (Dāru’l-Kutubī’l-‘İlmiyye; Beyrut: y.y., 1415), 11/188.

106. Ebu Abdillāh Muhammed b. Ahmed Kurtubī, *el-Cāmiu’ li ahkāmī’l-Kur’ān*, thk. Ahmed el-Ber-
dūnī, İbrahim Atfeş (Kāhire: Dāru’l-Kutubī’l-Mısıriyye, 1964), 14/179.

4- Devlet yöneticisi akıllı olmalıdır. Maverdî yargı görevinin şartlarıyla ilgili konuşurken şöyle demiştir: “Yargı görevi için sadece kişinin bilinmesi gereken zaruri şeyleri bilmesi mahiyetini taşıyan ve ilahi teklif ile muhatap olması için gerekli olan akılla yetinilmez. Aksine kişinin temyiz gücünün doğru, zekasının güçlü olması gerekir. Dalgınlık ve gafletten uzak olmalıdır. Zekasıyla müşkil olan şeyleri izah edebilmeli, çetrefilli olan şeyleri çözebil-melidir.”¹⁰⁷

Yargı görevinde salt olarak temyiz değil de zekâ ve zihinsel kabiliyet gücü şart olmuşken bu şartın devlet yöneticiliğinde de muteber olması haliyle daha evlâdır. Çünkü devlet yöneticiliği makamı yargı makamından daha üst bir seviyededir.

5- Baliğ ergen olmalıdır.

6- Hükümleri uygulayabilmeli, zalimden mazlumun hakkını alabilmeli, sınırları gerekli asker ve teçhizatla koruyabilmeli, bölgeyi ve İslâm'ın sınırlarını muhafaza edebilmeli, asker yerleşimini yapabilmelidir. Çünkü bunlar devlet başkanının göreve getirilmesinde ki asıl maksattır.

7- Devlet başkanı Kureyş'ten olmalıdır. Hâşimî, [Şiilerin iddia ettiği gibi] Ali soyundan ve masum olması şart değildir. Çünkü Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

الأئمة من قريش

“İmamlar Kureyş'tendir.”¹⁰⁸ Ensar da bu hadisten ötürü hilafeti Kureyş'e teslim etti. Bu hadis ile Dırariyye'nin “Kureyş'ten olmayanlarda halife olabilir.” Görüşüyle Ka'biyye'nin “Kureyş'ten olan kişi hilafete daha evlâdır.” görüşleri çürümüştür.

Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) buyurdu ki:

الناس تبع لقريش في هذا الشأن، مسلمهم نبع لمسلمهم، وكافرهم تبع لكافرهم

107. Mâverdi, *el-Ahkâmü's-Sultânîyye*, 111.

108. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, sy 12307.

“İnsanlar bu hususta (yönetimde) Kureyş’e tâbidir. Müslümanları Kureyş’in Müslümanlarına, kâfirleri ise Kureyş’in kâfirlerine tâbidir.”¹⁰⁹

Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) buyurdu ki:

إِنَّ هَذَا الْأَمْرَ فِي قَرِيشَ لَا يَعْادِيهِمْ أَحَدٌ، إِلَّا كَبَهُ اللَّهُ عَلَى وَجْهِهِ، مَا أَقَامُوا الدِّينَ

“Bu yönetim işi Kureyş’tedir. Her kim bu hususta onlarla çekişip düşmanlık ederse Allah onu yüzüstü yerde süründürür ve onlar dini de ayakta tutamazlar.”¹¹⁰

Halifenin Hâşimi olması şart değildir. Yani Haşim b. Abdumenaş’ın soyundan birisi olması şart değildir. Nitekim Şia Ebû Bekir’in, Ömer’in ve Osman’ın (Allah hepsinden razı olsun) hilafetlerini nefyetmek için halifenin Hâşimi olması gerektiğini söylemişlerdir. Halifenin Alevî yani Şia’dan bazılarının Abbasilerin hilafetini nefyetmek için söylediği gibi Ali b. Ebî Talib’in soyundan gelmesi şart değildir. İsmailiyye ve İsnâaşeriyye’nin yani İmamîyye’nin dediği gibi masum olması da şart değildir.¹¹¹

Dihlevî halifelerin Kureyş’ten olması gerektiğinin gerekçesiyle ilgili şunları söyler: “Bunu iktiza eden sebep şudur: Yüce Allah’ın Peygamber’inin dili üzerinden ortaya koyduğu hak Kureyş’in lisanıyla ve onların adetleri çerçevesinde gelmiştir. Tayin edilen miktarlar ve sayıların çoğu Kureyş nezdinde maruftu. Birçok hükmün hazırlayıcı faktörüyle Kureyş arasında gerçekleşen durumlardır. Bundan ötürü Kureyş bu hakkı yerine getirme ve tutunma bakımından insanlar içerisindeki en ideal gruptur. Keza Kureyş Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)’in kavmi ve taraftarıdır. Onlar için övünç ancak Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem)’in dininin yüceliği sayesinde. Kureyş’te de Hamiyyet-i Diniyye ve Hamiyet-i Nesebiyye içtima etmiştir. Böylece onlar şer’î ahkamı yerine getirme ve ona tutunmanın erbabı olmuşlardır. Bir de halife nesebi ve soyu yüce olduğu için insanların kendisine itaat etmekten geri durmayacakları birisi olmalıdır. Çünkü nesebsiz kişiyi insanlar hakir ve zelil görürler. Halife riyaset ve şerefle maruf kişilerden olmalıdır. Onun kavmi adam toplama ve savaşma hususunda deneyimli olmalıdır. Bir de halifenin kavmi kendisini himaye edecek, yardımını esirgemeyecek, uğrunda

109. Buhâri, *el-Câmi’*, sy 3495.

110. Buhâri, *el-Câmi’*, sy 3500.

111. İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr ‘alâ’d-Durri’l-muhtâr*, 1/548.

canlarını feda edecek güçlü kimseler olmalıdır. Bu anlattığımız hususlar ise ancak Kureys'te bir arada bulunmaktadır. Bilhassa da Peygamber (*sallallahu aleyhi ve sellem*)'in bi'setinden ve onunla Kureys'in şeref ve üstünlük sahibi olmasından sonra vakıa budur. Ebû Bekir es-Sıddık (*radiyallahu anhu*)'da buna işaret etmiş ve şöyle buyurmuştur:

“Bu yönetim işi ancak Kureys'te bilinecektir. Onlar kabile ve nesep bakımından Arapların en faziletlisidir...”¹¹²

Bu bahsettiğimiz şartlar, ulemanın ittifak ettiği şartlardır. Ehl-i Sünnet ve'l Cemaat'in âlimleri Kureys'ten olma şartı dışında bu şartlar üzerinde ittifak etmiştir. Kureys'ten olma şartında ise bazı âlimler ihtilaf etmiştir. Örneğin Ebû Bekir el-Bakillanî ve başkaları bunlardandır. Bu meselenin tafsili siyaset ve akaid kitaplarıdır.

8- Adalet. Cumhura göre böyledir. Onlara göre adil birinin bulunmaması hali müstesna fasık kişinin hilafet makamına getirilmesi sahih doğıldır. Hanefilere göre ise adalet evlâ olma şartıdır. Sıhhat şartı değildir. Onlara göre fasık kişinin halifelik görevine getirilmesi kerahetle birlikte sahihtir. Adalet sahibi birisi hilafet görevine getirilse daha sonra zulmetse ve fıska düşse azlolunmaz. Ancak eğer ki fitne çıkmayacaksa onun azledilmesi müstehaptır. Ona dua edilmesi vacibtir. Baş kaldırmak ise vacib değildir.

9- İctihad. Bu da cumhura göre sıhhat şartıdır. Hanefilere göre ise evlâ olma şartıdır. Ancak bu zamanda müçtehid bulunmadığı için zarurettten ötürü mukallid olan âlim de bu makam için yeterlidir. Şâtibi *el-İtisam*'da şöyle der: “Âlimler İmamet-i Kübra makamının ancak içtihad rütbesine ve şeriat ilimlerinde fetva makamına varmış olanlar için gerçekleşeceği hususunda ittifak nakletmişlerdir. Nitekim onlar insanlar arasında yargıda bulunma vazifesinin de ancak müçtehitlik makamına erişmiş olanlar için geçerli olacağına da ittifak etmişler yahut hemen hemen ittifak etmişlerdir. Bu genel olarak sahihtir. Ancak bir zaman içerisinde insanlar arasında müçtehid bulunmama durumu ve bu insanların hükümleri icra etmesi, isyancıların durumunu teskin etmesi, Müslümanların kanlarını ve mallarını muhafaza etmesi için bir halifeyi başa getirmeye ihtiyaçlarının hasıl olması varsayıldığında müçtehid olmamasına rağmen en ideal ve uygun kişinin hilafet makamına getirilmesi gerekir. Çünkü biz böyle bir varsayı-

¹¹². ed-Dihlevî, *Hüccetüllâhî'l-bâliğa*, 2/231.

lan durumda iki durumla karşı karşıya ve bu iki durumun arasında kalmış oluruz:

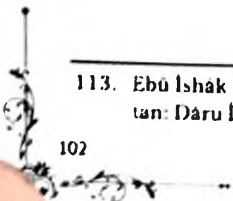
a. İnsanlar kaos içerisinde bırakılacak bu fesadın ve fitnenin bizatihi kendisidir.

b. Müçtehid olmayan ama ideal olan birini hilafet makamına getirecekler ve böylece fesad kesinlikle ortadan kalkacak sadece içtihad şartı bulunmamış olacak. İşte bu durumda böylesi bir kişiye taklid kâfidir. Bu sabit olunca belirtmek gerekir ki bu maslahat merkezi bir bakıştır. Hilafetin temelini şariat tarafından vaz edilmiş olması buna şahitlik eder. Şariatın hilafet makamının temelini vaz etmiş olması ise kati bir meseledir. Sıhhati ve uygunluğuna dair hiçbir delile ve şahide ihtiyaç söz konusu değildir.

Evet her ne kadar bunun zahiri âlimlerin naklettiği icmaya özü itibarıyla muhalif olsa da bu icma istisnasız bütün zamanların muhakkak bir müçtehid barındıracağı varsayımı üzerine gerçekleşmiştir. İşte böylesi bir mesele hakkında açık nas bulunmayan meseleler kapsamındadır. Bu tür durumlar da maslahata başvurmak sahihtir.”¹¹³

10- Kulak, göz ve el ile ayakların sağlam olması. Fâkihlerin cumhuruna göre bunlar hilafetin in'ikad şartlarıdır. Yani körün, sağırın eli ve ayağı kesik olanın imameti başlangıç itibarıyla sahih olmaz. Başlangıçta bu kusurlardan biri olsa ancak sonrasında bu kusurlara duçar olsa azledilir. Çünkü bu durumda o Müslümanların maslahatlarını yerine getirmekten acizdir. Bu arızalardan ötürü imamet makamına ehil olmaktan çıkar. Bazı fâkihler ise bunun şart olmadığını söylemiştir. Yani onlara göre halifede söz gelimi körlük, sağırılık, ellerin ve ayakların kesik olması, burnun kesik olması ve cüzzam gibi yaratılıştan gelen bedensel kusurların veya tiksindiren hastalıkların bulunması bir zarar vermez. Çünkü Kur'an, sünnet ve icma bunların hilafete engel olduğuna dair bir delili haiz değildir. Bu konuya dair bazı tafsilatlar imamın azledilmesinden bahsedilirken söz konusu edilecek.

113. Ebû İshak İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî eş-Şâtîbî eş-Şâtîbî, *el-İtisâm* (Suudî Arabistan: Dâru İbn Affân, 1992), 2/152.

Hak Sahibi Olmayan Kişinin Görevden Alınması

Hilafet makamına hak sahibi olmayan kişinin görevden alınması ve hak sahibi olan kişinin onun yerine göreve getirilmesi olayında fitnenin ortaya çıkacağından korkuluyorsa o hak sahibi olmayan kişiyi imamet görevinden almak caiz değildir. Eğer ki hak sahibi hiç kimse yok diye halifelik görevi hak sahibi olmayan biri için gerçekleşmişse ve o kişi sonrada güç sahibi biri olur ardından hak sahibi biri ortaya çıkar ancak ilkinin görevden alınması fitnelerin baş göstermesine sebep olacak ise Müslümanların o kişiyi görevden alması ve onun yerine hak sahibini göreve getirmeleri caiz olmaz. Bilakis Müslümanların o hak sahibi olmayan halifeye itaat etmeleri vacibtir.

Şatıbi *el-İtisam*'da şöyle der: "Gazzâli efdal olan varken efdal olmaya-
na biat edilmesi hususunda şöyle der: "Biz hilafet makamına getirmenin
başlangıcı meselesinde şeriat ilimlerinde müçtehid olan kişi ile müçtehid
olmayan kişi arasında ki farkı ve müçtehidin hilafet makamına önceleme-
sinin vacibliğini ifade ettik. Çünkü nazarda bulunan kişinin kendi ilmine
tâbi olması başkasının ilmine taklid suretiyle tâbi olmasından üstündür ve
meziyet sahibidir. Riayet edilmesi imkân dahilinde olursa meziyetlerin ih-
mal edilmesi yanlıştır.

Ancak imamet biat ile veya bir önceki halifenin vasiyetiyle içtihad rüt-
besinde olmayan biri için gerçekleşirse ve daha sonrasında bu kişi güç sa-
hibi olur insanlar ona boyun bükerek halife olduğu zaman içerisinde de Ku-
reys'ten müçtehid ve bütün şartları haiz birisi olmazsa onun hilafetinin
devam etmesi vacib olur.

Eğer Kureys'ten müçtehid ferî meselelerde içtihad seviyesinde ilim sahi-
bi, donanımlı ve hilafet makamı için bütün şartları taşıyan birisi bulunur
Müslümanlar da an itibarıyla görevde olan halifeyi görevden almak için uğ-
raştıkları durumda makamda bulunan kişinin fitneler çıkaracağı ve işlerin
karışıp kargaşa çıkmasından korkulursa onu azletmeleri ve yerine başkası-
nı getirmeleri caiz olmaz. Bilakis ona itaat etmeleri, yönetiminin geçerliliği
ve imametinin sahihliğine hükmetmeleri vacib olur. Çünkü biz biliyoruz
ki, ilim halifelik hususunda akıl yürütme yönünden bağımsızlık ve tak-
litten müstağni olmaya dair fazladan maslahatı elde etmek için gözetilen
bir meziyettir. Yine biliyoruz ki halifeden amaçlanan fayda birbirine aykırı
birden fazla görüşlerden türeyen fitneleri söndürmektir. Öyleyse hemen

an itibariyle nasıl olurda akıllı kişi fitne uyandırmayı ve nizamı bozmayı ve maslahatın temelini elden kaçırmayı sırf nazar ve taklidin farkına dair dakik bir meziyete göz dikerek caiz görebilir.”¹¹⁴

114. eş-Şâtibi, *el-İtisâm*, 2/153.

İMAMA VACİB OLAN HUSUSLAR VE İMAMIN VAZİFELERİ

Bil ki insan tabiatı itibariyle sosyal bir varlıktır. Ancak hemcinsleriyle birlikte yaşamını sürdürür. Haliyle insanlar arsında ihtilafın ve çekişmenin ortaya çıkması kaçınılmaz bir durumdur. Bundan ötürü insanların tamamının teslim olup boyun bükceği, hükümlerine teslim olacakları siyasi kanunlar gereklidir. Bu kanunlarla insanların ihtilafları ve çekişmeleri önlenir. Eğer ki bu kanunlar devlet büyükleri tarafından olursa bu dini değil akli bir siyaset olur. Eğer ki kanunlar teşride bulunan yaratıcı tarafından olursa bu insanların dünya ve ahiret hayatlarına faydalı dini bir siyaset olur. Bu siyaset onların hayatlarına dair bütün işler için yeterli bir siyasettir. İşte bu kuralların teşrisi ve uygulanması için yüce Allah Rasûllerini (*Allah'ın salât ve selâmı onların üzerine olsun*) göndermiştir. İslâm devletinin yöneticileri de Rasûllerin halifeleridir. Bundan ötürü devlet başkanının vazifesi bu ilahi kanunların teşrisi ve uygulanmasıyla ilgilenmektir. İşte İslâm'a göre devlet başkanının vazifesinin üstün körü anlatımı bu şekildedir. Bunların detaylı anlatımı uzun eserlerde geçmektedir. Ancak yine de biz burada en önemli sorumluluklarını zikredeceğiz:

Bil ki devlet başkanına evvela gerekli olan şey kendi nefesine yönetmesi ve nefesine takvalı hale getirmesidir. İmam önce kendi nefsinin siyasetiyle başlar. Kendi nefsinin yönetmesiyle uğraşmasının sebebi ahlakın en üstünü-nü elde etmesi fiillerin en güzelini uygulamasıdır. Reayayı yahut halkı kendisini eğittikten sonra siyasi manada yönetir. Kendisi müstakim olduktan sonra onları müstakim eyler. Âlimlerden biri şöyle demiştir: "Hükümdar evvela kendisini düzeltmelidir. Yönetmekle sorumlu olduğu reayayı düzeltmeye başlamadan önce bunu yapmalıdır. Aksi takdirde odun parçasını düzeltmeden önce o odun parçasının eğri gölgesini düzeltmek isteyen kişi gibi olur. Buna mukabil önce kendisini yönetmekle işe başlarsa başkalarını siyasi zeminde yönetmeye daha kadir olur. Kendisini yönetmeyi ihmal ederse başkasını ihmal etmeye daha müstahak olur. Salah taşımayan birinin salâhı sağlaması ihtimalden uzaktır. Çünkü nefsinin zaruri ihtiyacı daha büyüktür ve yönetici nefsinin eğitme hususunda daha çok sorumludur. Eğer nefsinin inadı ona galebe çalar onu yönetmek hususunda zorluk çeker ise başkasının ona karşı inadı daha baskın, başkasını yönetmesi daha zor olur."¹¹⁵

115. Ebû'l-Hasen 'Ali b. Muhammed el-Başri el-Mâverdi, *Teshilü'n-Nazar ve Ta'cilü'z-Zafer fi*

Nefsi ıslah etmede ki en önemli sebeplerden birisi de nefse dair kötü zan beslemektir. Çünkü nefsine dair hüsnü zan besleyen kişi ahlakını düzeltme hususunda gaflete düşer. Nefsine duyduğu hüsnü zan onu nefsinden razı olmaya sürükler. Nefisten razı olmak ise nefse boyun eğmeyi gerektirir. Böylece nefsinde düzgün olan şeyler fasid olur ve fasid olan hiçbir şeyi ıslah olmaz. Çünkü heva görüşten daha çok galebe çalar. Nefis ise düşmanlardan daha zalimdir. Çünkü nefis sürekli kötülüğü emreder ve şehvetlere meyleder. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmuştur:

إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ

“Şüphesiz nefis kötülüğü çokça emredendir.” (Yusuf, 53) bundan ötürü Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

ليس الشديد من غلب الناس، ولكن الشديد من غلب نفسه

*“Güçlü kişi insanlara galip gelen kişi değildir, aksine güçlü kişi nefsine galip gelen kişidir.”*¹¹⁶

Yine nefsi ıslah yollarından birisi de tevazudur. Abdulmelik b. Mervan şöyle der: “İnsanların en faziletlisi yüce olmasına rağmen tevazu gösteren, kudretli olmasına rağmen zahitlik eden, güçlü olmasına rağmen insafı davranandır.”¹¹⁷ Denildi ki üstünlük hali içerisindeki tevazu üstünlükten daha üstündür.

Maverdî dedi ki: “Hükümdarlar insanlar arasında en yüce himmete sahip olanlar ve en geniş emelleri taşıyanlardır. Bundan ötürü kibrin ve kendini beğenmenin onlarda bulunması daha çirkin bunların onlarda oluşturduğu eksiklik daha rezildir. Kibir ve kendini beğenme her ne kadar yerilme açısından aynı olsa da mana açısından farklıdır. Kendini beğenmek nefis ve nefsin faziletleri sanılan şeyler hususunda olur. Kibir ise makam ve makama dair zannedilen üstünlükten ötürü olur. Yani kendini beğenmenin illeti zâtidir. Bu yüzden bu illet insana daha çok tutunan bir illettir. Kibrin

Ahlâkî'l-Melik, thk. Mañi Hilâl es-Serhân - Hasan es-Sâ'âtî (Beyrut: y.y., ts.), 47.

116. Ebu Ca'fer Ahmed b. Muhammed et-Tahâvî, Şerhu Müşkili'l-âsâr, thk. Şu'ayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1994), sy 1645.

117. Ebu Bekr Ahmed b. Hüseyin el-Beyhaki, Şuabü'l-îmân (Riyad: Mektebetü'r-rüşd, 2003), sy 7877.

illeti ise sonradan ortaya çıkan bir şeydir. Sonuç olarak kibir de kendini beğenme de fazilet ve makam sahipleri için rezalettir.”¹¹⁸

Şu beyitleri söyleyen kişi ne güzel söylemiştir:

“Bütün insanlar arasındaki üstün kişiyi görmek istediğinde;

Hemen bak miskin görünümündeki hükümdara!

İşte Allah’a dair rağbeti yüce olan kişi odur

İşte dünya ve din için uygun olan kişi odur.”

Nefsin ıslah yollarından birisi de çokça istişarede bulunmaktır. Çünkü istişare akli arttırır ve kendini beğenmeyi ise ortadan kaldırır. Büleğadan birisi şöyle demiştir: “Akıllı kişi kendi görüşüne âlimlerin görüşlerini eklemeli, kendi akıyla hikmet sahiplerinin akıllarını birleştirmelidir. Zira yalnız görüş hataya düşebilir. Tek akıl dalaletе düşebilir.”

Bir başka yol ise kişinin niyetini amel hususunda sırf yüce Allah’a has kılmasıdır. Çünkü yüce Allah kullarından sadece kendisine işlediği amelinde başkasını ortak koşmadığı salih ameli kabul eder. Yüce Allah’ın kullarına olan yardımını kulların niyetlerine göredir. İnsanlar arasında Allah’ın yardımına en muhtaç olanlar ise emirlerdir. Bu yüzden emir yüce Allah’a karşı ihlaslı olmalıdır. Salim b. Abdullah b. Ömer (Allah hepsinden razı olsun) Ömer b. Abdullaziz (rahimehullah)’a şöyle bir mektup yazdı: “Allah’ın yardımını kulun niyetine göredir. Kulun niyeti gerçekleşince Allah’ın yardımını ona gelir. Her kimin niyetinde kusur ve eksiklik olursa bu eksiklik oranında Allah’ın yardımını da ona karşı eksilir.”¹¹⁹

Halifenin Siyaseti

Halife ve avamın işlerini yönetim bakımından üstlenen herkes sahih ve şer’î bir siyasete sahip olmalıdır.

118. Mâverdi, *Teshîlu’n-Nazar ve Ta’cîlu’z-Zafer fî Ahlâki’l-Melik*, 51.

119. Ebû Nuaym Ahmed b Abdullah b İshak el-İsfahânî Ebû Nuaym İsfahânî, *Hilyetü’l-evliyâ ve tabakâtü’l-asfiyâ* (Kahire: Matba’atu’s-Saâde, 1974), 5/284.

Lügatte siyasetin birçok manası bulunmaktadır. Bunlardan birisi bakım ve ilgilenip idare etmedir. Nitekim Ebu Bekir es-Sıddık (*radiyallahu anhu*)'nun kızı Esma (*radiyallahû anhâ*) şöyle demiştir: "Ben Zübeyr'e ev işleri noktasında hizmet ediyordum. Zübeyr'in bir atı vardı. Onun atına bakıyordum (onu siyaset ediyordum). Hizmet bakımından bana en zor gelen şey atın bakımıydı (siyasetiydi). Ben at için ot biçiyor onun bakımını yapıyordum." Ravi dedi ki: "Sonra Esma bir bayan hizmetçiye sahip oldu. Peygamber (*sallallahu aleyhi ve sellem*)'e bir esir geldi. Peygamber (*sallallahu aleyhi ve sellem*)'de o esir kadını Esma'ya hizmetçi olarak verdi. Esma dedi ki: "Gelen hizmetçi atın bakımı hususunda bana yeterli geldi. Bu hizmetçi at bakımı külfetini benden kaldırdı."¹²⁰

Siyasetin lügatteki manalarından biri de yönetimi üstlenmektir. Muce-mu'l luğatî'l arabîyye'de s-v-s سوس maddesinde şöyle geçer: "İnsanları siyaset etti. Yani onlara yöneticilik etti ve yönetimlerinde işleri idare etmeyi üstlendi." Râşid halifeler insanları adaletle siyaset ediyorlardı (yani onlar arasında adaletle hükmediyorlardı)."

Buhârî ve Müslim'in rivayet ettiği bir hadiste şöyle geçer. Ebu Hureyre (*radiyallahu anhu*) Rasûlullah (*sallallahu aleyhi ve sellem*)'in şöyle buyurduğunu rivayet etti:

كانت بنو إسرائيل تسوسهم الأنبياء، كلما هلك نبي خلفه نبي، وإنه لا نبي بعدى سيكون خلفاء فيكثرون

"İsrail oğullarını Peygamberleri siyaset ediyordu (yönetiyordu). Bir Peygamber vefat ettiğinde onun yerine başka bir Peygamber geçiyordu. Benden sonra Peygamber yoktur. Ancak birçok halife olacaktır." Orada bulunan sahabe-ler dediler ki: "Ya Rasûlullah bize ne emredersiniz." Rasûlullah buyurdu ki:

أوفوا ببيعة الأول فالأول، أعطوهم حقهم، فإن الله سائلهم عما استرعاهم

"Siz göreve geçen halifelere biat edin. Sonra başkası geçtiğinde ona da biat edin. Halifelere haklarını verin. Çünkü Allah onlara yönettikleri insanlar hakkında sorgu sualde bulunacaktır."¹²¹

120. Müslim, *Müslim*, sy 2182.

121. Buhârî, *el-Câmi*, sy 3228; Müslim, *Müslim*, sy 1842.

Siyasetin ıstılah manasına gelecek olursak. Gazzâli (*rahimehullah*) şöyle der: “Siyaset kulların ıslahı için uğraşmak ve onları dünyada ve ahirette kurtuluşu götüren sırât-ı müstakime dosdoğru yola irşad etmektir.”¹²²

İbn Nüceym dedi ki: “Siyaset edeplere, maslahatlara ve mal düzenine riayet edilmesi için vaz edilmiş kanundur.”¹²³

Âlimler siyasete dair başka manalar da zikretmişlerdir. Bütün bu manalar esas hedefin etrafında döner ki esas hedef ıslahtır. İbn Ferhûn el-Malikî şöyle der: “Siyaset iki türlüdür. Birisi zalim siyasettir ki, şeriat bunu haram kılmıştır. Öteki ise adil siyasettir. Adil siyaset hakkı gasbeden zalimden gasbettiği hakkı alır, birçok haksızlığın önüne geçer, fesatçıları caydırır, onun sayesinde şer’i maksatlara ulaşılır. Şeriat adil siyasete başvurmaya ve hakkın izhar edilmesinde ona yönelmeyi vacib kılmıştır. Adil siyaset geniş bir alandır. Bu alanda anlayışlar yolunu kaybeder, ayaklar kayar bu adil siyaset alanını ihmal etmek hakların zayi olmasına, hadlerin iptaline götürür. Fesatçıları cüretkâr yapar, inatçılara yardım eder. Bu alanda esneklik göstermek, çirkin haksızlıklara kapı aralar. Şeriata uygun bir şekilde olmaksızın kanların dökülmesine ve malların alınmasına sebep olur.”¹²⁴

İmam Gazzâli şer’i siyaseti dört kısma ayırmıştır. Gazzâli bununla ilgili şöyle der: “Kulları ıslah etmek için uğraşmak ve onların dünyada ve ahirette kurtuluşlarına vesile olacak dosdoğru yola irşad etme manasında ele alınan siyaset dört mertebeden müteşekkildir:

a. Bu en üstün şer’i siyasettir, Peygamberlerin (*aleyhimusselâm*) siyasetidir. Onların hükmü gerek avam ve havasın hem zâhirleri hem bâtınları hususunda geçerlidir.

b. Halifelerin, hükümdarların ve sultanların siyaseti. Bunların hükümleri havasa da avama da geçerlidir. Ancak onların bu siyaset ve hükümleri havasın ve avamın sadece zâhirlerine yöneliktir. Bâtınlarına yönelik değildir.

122. Ebu Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâli, *İhyâu ulûmî'd-dîn* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 1/24.

123. Zeynüddin Zeyn b. İbrâhim b. Muhammed İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik* (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-İslâmiyye, 1997), 5/76.

124. Burhanüddin İbrahim b. Ali el-Ya'meri İbn Ferhûn, *Tebşirâtü'l-hükkâm*, 1986, 2/137.

c. Aziz ve celil olan Allah'ı ve onun dinimizi bilen Peygamberlerin varisleri olan âlimlerin siyaseti. Onların sadece havasın bâtınlarına hükmü vardır. Nitekim avamın anlayışı onlardan istifade etmeye yetmez. Âlimlerin gücü de onların zâhirleri hususunda ilzam, alıkoyma ve yargı bildirme şeklinde tasarruf seviyesine varmaz.

d. Vaizlerin siyaseti. Onların hükmü sadece avamın batınına geçerlidir. Nübüvvetten sonra sayılan bu dört zanaatın en üstünü ilim öğretme insanların nefislerine yerilmiş ve helak edici ahlaktan arındırmak onları övülen ve mutlu kılan ahlaka irşad etmektir. Bu arındırma ve irşad; öğretmekten mûrad edilen şeydir. Biz bu zanaatın diğer zanaatlardan ve mesleklerden daha üstün olduğunu şundan ötürü söyledik: Bir zanaatın üstünlüğü üç şeyle bilinir. O zanaatı öğrenmede kullanılan tabii araca bakılır. Misalen akli ilimlerin lügavi ilimlere üstünlüğü bu kapsamdadır. Çünkü hikmet akılla idrak edilirken lügat ise kulakla idrak edilir. Akıl kulaktan üstündür. Yahut faydanın kapsamına bakılır. Misalen ziraatın altın işlemeciliğine üstünlüğü böyledir. Veya tasarrufta bulunulan mahalle bakılır. Altın işçiliğinin deri tabaklamaya üstünlüğü böyledir. Çünkü birinin işlev yeri altındır ötekinin ise leşin derisidir. Dini ilimlerin yani ahiret yolu fıkhnın ancak kâmil akıl ve sâfiyâne bir zekâ ile elde edildiği gizli değildir. İleride anlatılacağı üzere akıl, insandaki vasıfların en üstünüdür. Çünkü Allah'ın emaneti akılla bilinir. Allah (*subhenehu ve teâlâ*)'nın huzuruna akıl ile ulaşılır."¹²⁵

Reayanın Durumuna Dair Olması Gereken Adil Siyasetin Esasları

Maverdî'nin zikrettiğine göre bunlar dörttür: Rağbet, korku, insaf ve hakları sahiplerine ulaştırmak.

Rağbete gelecek olursak, bilinmeli ki rağbet uyumlu olmayı, güzelce itaat etmeyi beraberinde getirir. Halkta ürperti oluşturur. Onların samimi ve içten olmasını sağlar. Bu memleketi koruma hususunda en güçlü sebeplerdendir. Eğer hükümdar onlarda rağbet oluşturmazsa onları yönetemez. Reaya musibetlerin gelmesini bekleyerek ona yapmacıktan itaat ederler. Felaketler ortaya çıkınca hemen başkaldırırlar. Onların hükümdara karşı durumu her ne kadar izleseler de ikiyüzlülük ve her ne kadar bir müddet aksini gösterebilirler de düşmanlıktır. İkiyüzlülük ve düşmanlık arasında gidip gelen şeyde ise hayır yoktur.

125. Gazzâlî, *İhyâ ulûmi'd-dîn*, 1/13.

Korku ise inatçıların muhalefetine engel olur. Onun sayesinde müfsitler güç korkusuyla ve cezalandırılma çekincesiyle bir şeyler yapmaktan geri dururlar. Bu da memleketi tedbir etmek için en önemli sebeptir.

Hükümdar rağbet ve korkuyu bir arada topladığında halkın içerisindeki ümit onların hükümdara itaat etmeye yönlendirirken taşıdıkları korku ise başkaldırmaktan onları alıkoyar. Reayanın emelleri büyük olur. Korkuları çoğalır. Hükümdarın ise otoriterliği aziz, yardımcıları müstakim olur.

İnsaf da gereklidir. Hükümdar, hak ve batılı birbirinden ayıran adil kişidir. Reayanın durumu insaf sayesinde düzgün olur. Memleket işleri insafla düzene girer. Halkı birbirine adil davranmayan, zulmü adaletine baskın gelen bir devletin bekasına imkân yoktur. Çünkü nadir olan zulüm bile devlete olumsuz etki ederken çoğaldığında etkisi nasıl olur?

Âlimlerden biri şöyle der: "Hükümdarlık küfür olsa bile devam eder. Ama zulüm olunca devam etmez." Şairlerden birisi bu sözü alıp şöyle diyerek şiire dökmüştür:

Bir memlekete yönetici olduğunda aman ha adil ol!

Orada zulmetmekten son derece sakın.

Çünkü hükümdarlık işi küfürle devam eder,

Ama zulümle ne sahrada ne şehirde sürer.

Haklar sahiplerine iade edilmelidir. Bu şu demektir. Vacib olan haklar gerekli kişilerden temin edilir ve adil ellerle alınır. Çünkü hükümdarlığın var oluşu finansmanın sağlanması, izzetinin zuhuru ve temellerinin dikilmesi, hakların alınıp sahiplerine ulaşmasıyla olur.¹²⁶

Hükümdarlığın Bu Dört Temelle Müstakim Olmasının Şartları

Hükümdarlığın bu temellerle müstakim olmasının üç şartı vardır:

1- Hükümdar bunları istenilen sınırdan kullanacak, ileri gitmeyecek ve alışılmış örfе göre sınırlarını bilecek. Eğer bu ilkeler hususunda aşırı gidecek veya ihmalkârlık ederek asıl çizgiyi koruyamazsa kınanmaya layık olur.

¹²⁶. Mâverdî, *Teshîlu'n-Nazar ve Ta'cîlu'z-Zafer fî Ahlâki'l-Melik*, 181.

Çünkü rağbet fazlalığı adamı yere vurur. Korku fazlalığı ise incitir. Rağbetin ve korkunun eksikliği ise bunların tam zıddı sonuçları doğurur.

2- Hükümdar bu temel ilkeleri uygun yerlerde kullanmalıdır. Rağbeti korku yerinde, korkuyu da rağbet yerinde kullanmamalıdır. Böyle yaparsa hem rağbeti hem de korkuyu elden bırakmış olur. Bunu yapan kişi susadığı için yemek yiyen, aç olduğu için de su içen kişi gibidir. Hâliyle böyle birisi yediğiyle kanmaz içtiğiyle doymaz. Hükemadan biri şöyle der: “Öfkeyi gerektiren şeylerden razı olması; hoşnutluğu gerektiren şeylere ise öfkelenmesi sultanın sarhoşluklarındandır.”

3- Bu temel ilkeleri uygun zamanında yapmalı, vaktinin ne öncesinde ne sonrasında yapmamalıdır. Eğer bunlardan birini kendi zamanı dışında yaparsa (bu tıpkı hastalığın gerekli vaktinde değil de başka zamanda geçmesi gibidir) hiçbir fayda elde edemez ve ilgili husustaki ameli zayı olur.

Şöyle denilmiştir. Her kim bir işi asıl vaktinden sonrasına ertelerse o işi artık beceremeyeceğinden emin olsun. Yapmayı düşündüğü işi vaktinde yapsa ve yaptığı az olsa bu vakti dışında çokça yapmasından daha faydalıdır. Hatta yaptığı iş zarar dahi verebilir. Nitekim ilaç hastalıkta faydalı olsa da sıhhatte zarar verir. Hükümdar rağbeti ve korkuyu vakti zamanında kullanırsa işini sağlama alıp akıllıca davranması sayesinde mutlu olur, kararlılığı sayesinde nasipli olur, faziletli amaçlarını elde eder ve muradının künhüne vasil olur.¹²⁷

Siyasetin Kısımları

İnsanlar siyaset açısından üç sınıftır. İki sınıf iki ayrı uçta iken bir sınıf ise ortadadır. Her iki uçta bulunanlarda şeriâtın bazı yeni olaylara ve durumlara çözüm üretmekten aciz olduğunu zanneder. Bunlardan kimisi cezalara dair şeriâtın bildirmediği arttırmalar yapar ve bunun siyaset olduğunu sanır. Başkaları ise hadleri hak edenlere uygulamakta gevşeklik gösterir ve bu hadlerin ilgili kişilere karşı sert olduğunu zannederek güya kendisi yumuşaklıkla muamele eder. Hırsızın elini kesmez hak edene had cezasını uygulamaz. Bu kimselerde yüce Allah'ın hadlerini iptal eden kimselerden olurlar.

127. Mâverdi, *Teshîlû'n-Nazar ve Ta'cîlû'z-Zafer fî Ahlâkî'l-Melik*, 191.

Orta yolu tutan ise yüce Allah'ın şeriatıyla hükmeden, onun şeriatının sınırlarında duran kimsedir. Şer'i siyaset yüce Allah'ın şeriatıyla hükmeden kimselerin siyasetidir. Hak siyaset, şeriatın belirttiği ümmet maslahatlarıyla irtibatlıdır. Hak şeriatte kanuni kararlar ve hükümler muhakkak şer'i delillerin belirttiği hususlara uygun olur. Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) hak siyasetin ilk lideridir. Yüce Allah hak siyaseti beyan etmiş ve onu kemale erdirmiştir. Buna binaen hak siyasete herhangi bir hanel ve eksiklik gelemey. Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا

“Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim ve üzerinizdeki nimetimi tamamladım. Sizin için din olarak İslam'dan razı oldum.” (Mâide, 3)

Yüce Allah İslâm dinini kemale erdirmiştir. Bu din ne siyasetçilerin ne de başkalarının kendisini kemale erdirmesine veya ona görüşünü veya fikrini eklemesine muhtaç değildir. Çünkü bu din Kur'an'ın açık nassıyla kâmil ve tamdır. Her kim İslâm kanununun eksik olduğunu iddia eder ve “İslâm kanununun bazı hükümleri modern gelişmelere uygun değil” derse onun sözü nasla ve akılla batıldır. Nasla batıl oluşuna gelince Kur'an'ı Kerim yüce Allah'ın İslâm dinini kemale erdirdiğin açıkça bildirmiştir. Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

“Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim ve üzerinizdeki nimetimi tamamladım. Sizin için din olarak İslam'dan razı oldum.” (Mâide, 3) bu âyet-i kerimede mûrad edilen kıyamet gününe kadar sürecek olan bir kemaldır. Çünkü yüce Allah tarafından indirilmiş eski dinler kendi vakitlerinde kâmillerd. Ancak onların kemalleri belli bir vakte kadardı. Bu dinin kemali ise kıyamete kadardır. Bu yüzden bu dinin temelleri ve esasları zamanın değişmesi ile değişmez. Aksine kâinat var oldukça insanın her zaman ve mekânda karşılaştığı ihtiyaçlar bu dosdoğru din ile tam anlamıyla giderilmiştir.

İmam Fahreddin er-Razi bu ayetin tefsirinde şöyle der: “Allah tarafından her vakitte indirilmiş şeriatlar indirildikleri vakitler için yeterliydi. Ancak yüce Allah elçinin gönderiliş zamanında o gün kâmil olan bir hususun diğer gün kâmil olmayacağını ve uygunluk taşımayacağını bilmekteydi. Bundan ötürü bazı hükümler sabit olduktan sonra Allah tarafından

nesh ediliyor; hükümlerin yokluğundan sonra Allah yeni şeyler ekliyordu. Elçi ve vahiy gönderiliş zamanının sonunda ise yüce Allah kâmil bir şeriat indirdi ve bu şeriatın kıyamete kadar baki olacağına hükmetti. Bu yüzden şeriat ebedi olarak kâmindir. Ancak ilk şeriatteki kemal özel bir zaman ile kısıtlıydı. İkinci şeriatteki kemal ise kıyamete kadar sürecektir. İşte bu maddenin ötürü yüce Allah şöyle buyurmuştur:

“Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim.”¹²⁸

Akıl yönünden de batıldır. Çünkü dünyadaki her şeyin ıslahı ancak o şeyin doğasını, kapasitesini, tahammül gücünü, kendisine tamamlayacak veya eksiklik getirecek şeyleri bilen birisi tarafından belirtilmiş temeller ve kurallarla mümkündür. İnsanın bütün durumlarını en kâmil şekilde bilen ise insanı yaratan, ona yeryüzünde yaşama fırsatı veren, onu yöneten zâttır. Bu zât ise ancak tek yaratıcı ve her şeye gücü yeten yüce Allah'tır. Haliyle insanın ıslahı ancak Allah'ın onun ıslahı için belirttiği esaslarla tasavvur edilebilir. Allah'ın insanların ıslahı için belirttiği esaslar ise insanın bütün ihtiyaçlarını kuşatan İslâm kanunudur. Bu anlattığımız hakikati ancak cahiller veya inatçılar inkâr eder. Yüce Allah en doğrusunu bilendir.

Bu siyaset râşid halifelerin ve onlardan sonraki hidayet ve salah önderlerinin takip ettiği ve izlediği Muhammedi siyasettir. Devlet başkanı bu hakikate binaen râşid halifelerin durumlarına, vaazlarına ve siyasetlerine sürekli bakıp bunları düşünmelidir.

Ebu Bekir (radiyallahu anhu)'nın Öğütleri

Hâkim'in *Müstedrek*'inde rivayet ettiği şu mevkuf hadis Ebu Bekir es-Sıddık (radiyallahu anhu)'nın öğütlerinden biridir: Abdullah b. Hâkim dedi ki: “Ebu Bekir es-Sıddık (radiyallahu anhu) bize hutbe irad etti. Allah'a hamd etti ve onu layık olduğu şekilde övdü. Ardından şöyle devam etti: “Size Allah'tan korkmanızı ona layık olduğu şekilde övgüde bulunmanızı, rağbeti ve korkuyu bir arada taşımanızı tavsiye ediyorum. Çünkü yüce Allah Zekeriya'yı ve ev halkını şöyle buyurarak övmüştür:

إِنَّهُمْ كَانُوا يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَيَدْعُونَنَا رَغَبًا وَرَهَبًا وَكَانُوا لَنَا خَاشِعِينَ

128. Fahrreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb (et-Tefsiru'l-Kebir)*, 11/287.

“Onlar hayırlarda yarışırılar bize rağbet ve korku içerisinde dua ederlerdi. Onlar bize karşı huşu içinde olan kimselerdi.” (Enbiyâ, 90) bir de ey Allah'ın kulları şunu iyi bilin. Allah kendi hakkına karşılık sizden canlanınızı satın almıştır. Buna dair de sizden çok sağlam sözler almıştır. Karşılığında çok ve ebedi olanı verip sizden az ve fani olanı satın almıştır. İşte bu aranızdaki Allah'ın kitabının nuru sönmez. Harikalıkları tükenmez. Öyleyse siz onun nuruyla aydınlanın. Onun kitabını, sözünü dinlediğiniz bir nasihatçi edinin. Karanlık bir gün için onun ışığından faydalanıp hazırlığınızı yapın. Çünkü Allah sizi ancak kendisine ibadet edin diye yarattı. Her birinize yaptıklarınızı bilen şerefli yazıcı melekleri murakıp olarak bıraktı. Ey Allah'ın kulları bilin ki sizler bilgisi size gayb olan bir ecele doğru sabahlarınızı ve akşamlarınızı geçiriyorsunuz. Eğer ecelleriniz dolmadan önce Allah için amel yolunda olabiliyorsanız bunu yapın. Buna ancak Allah'ın yardımıyla güç yetirebilirsiniz. Ecelleriniz bitip bu bitiş esnasında kötü amel-lerinizin içinde olmadan önce ecel mühletleri içerisinde yarışın. Zira bazı kimseler ecellerini başkalarına adadılar. Kendilerini ise unutturdular. Ben sizleri onlar gibi olmaktan nehyediyorum. Acele edin, acele edin, koşturun, koşturun çünkü sizin arkanızda hızlıca geçen ve aceleci bir isteyici vardır. “

Yine *İhya*'da geçen şu rivayette Ebu Bekir'in öğütlerinden birisidir: Ebu Bekir es-Sıddık (*radiyallahu anhu*) hutbesinde şöyle diyordu: “Yüzleri güzel, gençliklerini beğenen güzel ve yakışıklı kimseler nerede? Şehirler inşa eden ve onları duvarlarla muhkemleştiren krallar nerede? Savaş meydanlarında galibiyet ihsan edilenler nerede! İşte zamanla onların hepsi zelil oldu. Şimdi onlar kabirlerin karanlıkları içerisinde. Öyleyse acele edin, acele edin, koşturun, koşturun.”

Ebu Bekir (*radiyallahu anhu*)'nun Siyaseti

Onun siyasetinden birisi şudur: Hutbesinin başında şöyle söylemiştir: “İmdi ey insanlar ben en hayırlınız olmamama rağmen başınıza yönetici olarak getirildim. Eğer iyi iş yaparsam bana yardım edin. Kötülük edersem beni düzeltin. Doğruluk emanettir. Yalan ise ihanettir. İnşâ-Allah ben kendisine hakkını teslim edinceye dek aranızdaki zayıf benim nezdimde güçlüdür. İnşâ-Allah ondan hakkı almama dek aranızdaki güçlü kişi benim nezdimde zayıftır.”¹²⁹

129. Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (Dâru'l-Fikr, 1986), 6/333.

Ebu Bekir (radiyallahu anhu)'nın bu sözlerinde birkaç şeye işaret bulunmaktadır:

1- İslâm'ın bakış açısına göre bütün insanlar yöneticisiyle, yönetileniyle, beyazıyla, siyahıyla, Arap ve Arap olmayanyla eşittir ve aynıdır. Bu açılardan hiçbirinin diğerine bir meziyeti ve üstünlüğü yoktur. Nitekim Ebu Bekir "En hayırlınız olmamama rağmen" demiştir.

2- Reayanın devlet başkanının murakabe edilmesi ve sorguya çekilmesi hususunda hakkı vardır. Çünkü Ebu Bekir "İyilik edersem bana yardım edin. Kötülük edersem beni düzeltin" demiştir. Şu çok net bir gerçektir, ümmetin istikamet üzere kalması yöneticilerinin istikamet üzere olmasına bağlıdır. Bu yüzden reayanın sorumlu olduğu vaciblerden birisi de şeriâtın açıkladığı şekilde yöneticilerini düzeltmeleridir.

3- Adaletin ve insanlar arasındaki eşitliğin ikrarı. Nitekim Ebu Bekir "İnşâ-Allah ben kendisine hakkını teslim edinceye dek aranızdaki zayıf benim nezdimde güçlüdür. İnşâ-Allah ondan hakkı almama dek aranızdaki güçlü kişi benim nezdimde zayıftır." demiştir. İşte bu İslâm devletinin en önemli hedeflerindendir. Devlet başkanının da yerine getirmesi gereken vecibelerdendir.

Yine onun siyasetinden biriside şudur: O "Doğruluk emanet, yalan ise ihanettir" demiştir. Bu şekilde Ebu Bekir es-Sıddık (radiyallahu anhu) ümmeti yönetme hususundaki stratejisinin temelinde bulunan bir ana ilkeyi ilan etmiştir. Bu ana ilke şudur. Yönetici ve ümmet arasında doğruluk ve dürüstlük güvenilirliğin ve itimadın temelidir. Bu temel ilkenin hükümdarlığın ve devletin gücü açısından önemli bir etkisi vardır. Aynı şekilde bu İslâm'ın kendisine davet ettiği ahlaki bir esastır. Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ

"Ey iman edenler Allah'tan korkun ve sadıklarla [Allah'a olan kulluğunu amelleriyle ispat eden kimselerle] birlikte olun" (Tevbe, 119)

Onun siyasetinden birisi de ihtiyaç sahiplerine ve zayıflara hizmet ediyor oluşudur. Ebu Salih el-Ğıfari anlatıyor: "Ömer (radiyallahu anhu) Medine'nin uç kısımlarında oturan gözleri ama ihtiyar bir kadını gece vakti yoklardı. Kadına su verir ve işlerini hallederdi. Bir defasında kadının yanına

geldiğinde başkasının kendisinden önce geldiğini ve kadının istediği şeyleri düzenleyip hizmetini gördüğünü fark etti. Kendisinden önce kimse gelmesin diye kadının yanına birkaç defa geldi. Ömer kendisinden önce gelen kişiyi gözetledi. Bir baktı ki, o kişi Ebubekir. Ebubekir o zamanlar halife idi.”¹³⁰

İşleri ehline veriyor oluşu da onun siyasetindendir. Nitekim o bu ümmetin emini Ebu Ubeyde el-Cerrah mâliye bakanı yapmış ve beytü'l-mal işlerini ona bırakmıştır. Onun döneminde Ömer b. Hattâb (*radıyallahu anhu*) yargı işini (adalet bakanlığını) üstlenmiş, Zeyd b. Sabit yazı işlerini (posta ve iletişim bakanı) üstlenmiştir.¹³¹

Dini ve İslâm'ı koruma hususunda akıllığı ve işini sağlama alışısı da onun siyasetindendir. Nitekim o bazı kabileler İslâm'dan irtidat edince onlara karşı davet ve cihad ilan etmiştir. Bütün kabilelere yönelik genel tek bir mektup yazmış ve kabilelerin bulunduğu yerlere görevlendirdiği adamları gönderip onlara mektubunun her toplumda okunmasını emretmiştir. İrtidat olaylarına karşı sancaklar teşkil etmiştir. Yirmi tane sancak teşkil etti. Halid b. Velid'e bir sancak verdi. Ona Tuleyha b. Huveylid'i öldürmesini, işi biter ve eğer mümkün olursa da Butah'a gidip Malik b. Nuveyre'yi öldürmesini emretti.

İkrime b. Ebu Cehil'e bir sancak verdi ona Müseyleme'yi öldürmesini emretti.

Şurahbil b. Hasene'yi İkrime'nin ardından Müseyleme el-Kezzab'a sonra da Ben-i Huda'a gönderdi.

Muhacir b. Ebu Umeyye'ye de bir sancak verdi. Ona Esved el-Ansi'nin askerlerine karşı savaşmasını ve Kays b. Mekşuh'a karşı Ebna topluluğuna yardım etmesini emretti. Kays'a karşı Muhacir b. Ebu Umeyye'yi göndermesinin sebebi Kays'ın halifeye itaati terk etmiş olmasıydı.

Halid b. Said b. Âs'a sancak verip onu da Şam'ın sınırlarına ve ban göllerine gönderdi.

Amr b. Âs'a da bir sancak verdi ve onu Kudaa'nın, Vedia'nın ve el-Haris'in tamamına gönderdi.

130. Ebu'l-Fadl Celaluddin Abdurrahman b. Ebi Bekr es-Suyûtî, *Târihu'l-hulefâ*, thk. Hamdi Demirtaş (b.y.: Mektebetü Nizâr Mustafâ el-Bâz, 2004), 65.

131. Muhammed Ali Sallâbi, *Mevsüatu's-siyer*, 3/138.

Huzeyfe b. Muhsan el-Ğatafani'ye bir sancak verdi. Ona Deba halkına Arfece'ye, Herseme'ye ve başkalarına karşı mücadele etmesini emretti.

Bir sancak da Tarefe b. Hacib'e verdi. Ona da Beni Süleymler ve onlarla birlikte olan Herezalılarla savaşmasını emretti.

Suveyd b. Mukarrin'e bir sancak verdi. Ona Yemendeki Tihame halkına karşı savaşmasını emretti.

Ala b. Hadrami'ye bir sancak verdi. Ona da Bahreyn'dekilerle savaşmasını emretti. Allah Ebubekir'den ve bu sancak verdiği kişilerden razı olsun. Ebubekir her bir emire müstakil olarak içerisinde talimatlarını bildirdiği mektuplar yazdı. Her bir emiri askerleriyle birlikte açıkladı.¹³²

Ebubekir'in bu uygulamasından onun mürtetlere karşı savaşının gayret-i diniyye ve alçak kişilerden dini koruma için olduğu anlaşılmaktadır.

Ömer b. Hattâb'ın Öğütleri

Ömer bir defasında yanındaki arkadaşlarına şöyle der: "Temennide bulunun" Birisi şöyle der "Temenni ederim ki bu ev altınla dolu olsun ve ben o malı Allah yolunda infak edeyim, sadaka vereyim" bir adam şöyle dedi "Temenni ederim ki bu ev zebercetle ve değerli taşlarla dolu olsun da ben de onları Allah yolunda infak edip sadaka vereyim" sonra Ömer "Temenni edin!" dedi. Onlar "Ey müminlerin emiri ne temenni edelim bilmiyoruz" dediler. Ömer dedi ki "Ben temenni ederim ki bu ev Ebu Ubeyd'e b. Cerrah, Muaz b. Cebel, Ebu Huzeyfe'nin azatlısı Salim ve Huzeyfe b. Yeman gibi adamlarla dolu olsun da ben Müslümanların işleri hususunda onlardan yardım alayım."¹³³

Şu rivayette Ömer'in öğütlerindendir: Yahya b. Said, Said b. Müseyye-b'den şöyle dediğini aktardı: "Ömer b. Hattâb (*radiyallahu anhu*) insanlara on sekiz söz söyledi. Bu sözlerin tamamı hikmettir. O şöyle dedi:

1- Senin hakkında Allah'a isyan edene vereceğin en iyi ceza ona dair Allah'a itaat etmendir.

132. İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 6/348.

133. Ebu'l-Kâsım Ali b. el-Hasen İbn Asâkir, *Târihu medîneti Dımaşk*, thk. Amr b. Garâme el-Ömeri (Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1995), 71/56.

2- Sana hakkında kesin bilgi gelinceye dek kardeşinin işlerini en güzel şekilde gör. En iyiye yor.

3- Bir Müslüman'ın ağzından çıkan sözü hayra yorabileceğin sürece asla kötülüğe yorma.

4- Her kim kendisini töhmete maruz bırakırsa kendisi hakkında su-i zan edeni asla kınamasın.

5- Her kim sırrını gizlerse seçkin şey onun elindedir.

6- Sana sadık kardeşleri tavsiye ederim. Onların arasında yaşarsın, onlar rahatlıkta süs sıkıntıda varılacak kapıdır.

7- Ölümüne sebep olsa bile doğru olmanı tavsiye ederim.

8- Seni ilgilendirmeyen şeylere burnunu sokma.

9- Gerçekleşmemiş şeyler hakkında soru sorma. Çünkü gerçekleşmiş şeylerle ilgilenmek gerçekleşmemiş şeylerle uğraşmaya karşı yeterince meşgul edicidir.

10- İsteğinin gerçekleşmesini istemeyen birinden istekte bulunma.

11- Yeminlerin hususunda tutarsızlık gösterme, aksi halde Allah seni helak eder.

12- Fıskı fücurlarını öğrenmek için facirlerle arkadaşlık etme.

13- Düşmanından uzak dur.

14- Sadece güvenilir olanlar hariç arkadaşlarına karşı temkinli ve dikkatli ol. Güvenilir olan ise Allah korkusu taşıyandır.

15- Kabirler arasında Allah'a yalvarıp yakar.

16- İbadet ederken, Allah'a taatte bulunurken zelil ol.

17- Bir günaha düşme söz konusu olduğunda Allah'a sığın ve o günahı el çek.

18- İşlerin hususunda Allah'tan korkanlarla istişare et. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ

“Kulları arasında Allah'tan hakkıyla ancak âlimler korkar.” (Fâtır, 28)¹³⁴

İshâk b. Râşid dedi ki Ömer (radiyallahu anhu) şöyle dedi: “Kendi nefesine dair gizli kalan ama o gizli kalmış şeyi başka birinden görüp o kişiye bugz etmesi ve arkadaşına (veya “insanlara” dedi) kendisini ilgilendirmeyen şeyler hususunda eza vermesi kişiye ayıp olarak yeter.”¹³⁵

Şakik dedi ki Ömer şöyle bir mektup yazdı: “Dünya yeşil ve tatlıdır. Her kim onu hak ederek alırsa kendisine mübarek kılınmaya şayandır. Her kim de onu haksız bir şekilde alırsa yediği halde doymayan kişi gibidir.”¹³⁶

Ömer b. Hattâb'ın Siyaseti

Onun siyasetinden birisi şudur: “Ömer, Ebu Bekir'in (Allah ikisinden de razı olsun) yerine geçtiğinde insanlar göreve geçmeden önce ne kadar sert olduğunu bildikleri için ondan korkuyorlardı, ürperiyorlardı. Ömer insanların kalbinden bu korkunun ve ürpertinin çıkması için hutbesinin başında şöyle dedi: “Allah'ım ben zayıfım beni güçlendir, ben sertim beni yumuşat, ben cimriyim beni cömert eyle.”¹³⁷

er-Riyâdu'n-nadira fî menâkibi'l-aşera eserinde şöyle geçer: “İbn Şihab ve onun dışındaki ilim ehli şöyle dedi: “Ömer yönetime ilk geçtiğinde minberin Ebu Bekir'in ayağını koyduğu basamağına yani ilk basamağa oturdu. Ayaklarını ise yere koydu. İnsanlar ona “Ebu Bekir'in oturduğu yerde otursaydın ya” deyince, Ömer şöyle karşılık verdi: “Oturduğum yerin Ebu Bekir'in ayaklarını koyduğu yer olması bana yeter.” Ömer'in zamanını anlatan ilim ehli şöyle dedi: İnsanlar Ömer'den çok korktular öyle ki artık yol kenarlarında oturmayı terk ettiler ve “Ömer ne kararlar verecek” diye söylendiler. Anlatanlar dedi ki: “Ebu Bekir hakkında şu haber ulaştı; çocuklar onu gördüklerinde yanına koşar ve “babacığım” derlerdi. Ebu Bekir ise

134. İbn Asâkir, *Târihu medineti Dımaşk*, 44/360.

135. İbn Asâkir, *Târihu medineti Dımaşk*, 44/361.

136. İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, 37164.

137. İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, 29511.

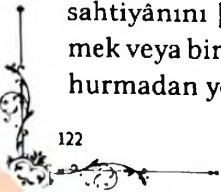
onların başını okşardı. Ömer'in heybetinden ise şu ulaştı: Adamlar Ömer ne karar verecek diye beklemek üzere korkudan meclislerinden ayrılıp dağıldılar. Ömer'e insanların kendisinden bu derece korktuğu haber verilince, Ömer emretti ve insanlar arasında "Haydi toplu halde namaza" diye nida edildi. Halk Ömer'in yanına geldi. Ömer minberin Ebu Bekir'in ayaklarını koyduğu basamağına oturdu. İnsanlar toplanıp bir araya gelince Ömer ayağa kalktı, Allah'a hamd etti ve ona layık olduğu şekilde övgüde bulundu. Hz. Peygamber'e salat etti ardından sözlerine şöyle devam etti: "Bana insanların benim sertliğim ve şiddetimden korktukları haberi ulaştı. Onlar şöyle diyorlarmış "Ömer Rasûlullah aramızdayken bize karşı sert idi. Sonra o değil Ebu Bekir yöneticimizken de bize karşı sertti. Şimdi yönetim işi ona geçti acaba nasıl olacak" her kim bunu demişse doğru söylemiş. Evet, ben Rasûlullah (*sallallahu aleyhi ve sellem*) ile birlikteydim ve onun kölesi ve hizmetçisiydim. Hz. Peygamber hiç kimsenin onun yumuşaklık ve merhamet sıfatına varamayacağı derecede yumuşak ve merhametli biriydi. Allah onu böyle isimlendirmiş ve ona kendi esmasından iki isim armağan etmiştir; "Raûf (çok şefkatli), Rahîm (çok merhametli)" ben onun zamanında çekilmiş kılıçtım. O ya beni kınına koyar ya da bırakırdı ve bende kılıçtan geçirirdim. Rasûlullah (*sallallahu aleyhi ve sellem*) vefat edene kadar durum böyle sürdü ve o vefat ettiğinde benden razıydı Allah'a hamd olsun ben bununla seviniyorum. Sonra Müslümanların başına Ebu Bekir yönetici oldu. Oda insanların sekinetini, keremini ve yumuşaklığını reddetmediği birisiydi. Ben onun hizmetkârı ve yardımcısıydim. Sertliğimi onun yumuşaklığıyla karıştırıyordum. Ben onunda çekili kılıcıydim. O ya beni kınına koyar ya da bırakırdı bende saldırıp akın ederdim. O benden razı bir şekilde vefat edinceye kadar onun yanında böyleydim. Allah'a hamd olsun bununla mutluluk duyuyorum. Sonra ey insanlar ben sizin başınıza yönetici olarak getirildim. Bilin ki artık bu sertliğim zayıf kılınmıştır. Ancak sertliğim bundan böyle sadece zalimlere ve Müslümanlara karşı haddi aşanlaradır. Kötü şeylerden uzak duran dindar ve fazilet sahiplerine karşı ise ben onların birbirlerine gösterdikleri yumuşaklıktan daha yumuşak huyluyum. Birilerine zulmedip haddi aşanları muhakkak yanakları üzere yere koyar diğer yanaklarına da ayağımı basarım. O kişi hakka boyun eğinceye dek buna devam ederim. Ey insanlar sizin bende bazı haklarınız var. Bunları size şimdi sayıyorum. Bunlarla beni sorumlu tutun: Benim üzerimde Allah'ın size nimet olarak verdiği mallarınızdan sadece alınabilecek olanları almam ve o malı aldıktan sonra da sadece hak olan yerlere kullanmam sizin benim üzerimdeki hakkı-

nızdır. İnşâ-Allah maaşlarınızı ve erzakınızı size temin etmem sizin benim üzerimdeki hakkınızdır. Sizi helak olacağınız durumlara koymamam hakkınızdır. Savaşlara katıldığınızda ailelerinize dönünceye dek ailelerinizin babası benim. İşte ben bu sözlerimi söylüyor Allah'tan kendim ve sizin için bağışlanma diliyorum.”

Said b. Müseyyeb ve Ebu Seleme b. Abdurrahman dedi ki: “Vallahi Ömer sözünde durdu. Yeri geldiğinde büyük sertlik, yeri geldiğinde de son derece yumuşaklık gösterdi. Ailelere baba oldu. Öyle ki, o kocaları yanlarında bulunmayan kadınlara gidip kapı ardından onlara selam veriyor ve şöyle diyordu: “Kimse size bir sıkıntı verdi mi? Size çarşıdan bir şeyler almamı ister misiniz? Alım-satımda sizi kandırırlar diye korkmamdan ötürü böyle diyorum.” Bu teklifin ardından kadınlar Ömer’le birlikte cariyelerini gönderirler. Ömer çarşıya girer, o sırada arkasında onun bunun sayılamayacak kadar cariyesi ve uşağı olurdu. Ömer de onlar için ihtiyaç duydukları şeyleri satın alırdı. Cariyesi ve uşağı olmayan kadınlar için kendi cebinden bir şeyler satın alırdı. Askerlerden birinin elçisi geldiğinde Ömer kadınlara bizzat kendisi gider ve kocalarının mektuplarını verirdi. Ardından onlara şöyle derdi: “Kocalarınız Allah yolundadır. Siz de Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)’in memleketindesiniz. Aranızda okuma yazma bilen varsa okusun. Yoksa kapıya yaklaşın, ben size okuyayım.” Sözlerine şöyle devam ederdi: “Elçimiz falan gün yola çıkacak. Mektuplarınızı yazın, biz gönderelim.” Ömer onlara kâğıt ve divit götürürdü. Mektubunu yazanın mektubu alır, yazamayanaya ise “Bak bu kâğıt ve divittir. Demek istediklerini bana imla et.” Ömer hayli kapı dolaşır ve ailelerin mektuplarını yazar, sonra onları gönderirdi.

Yolculukta olduğunda konaklama yerinden kalkarken insanlara şöyle nida ederdi: “Ey insanlar haydi yola koyulun!” Ömer’in sözü üzere birisi de şöyle derdi: “Ey insanlar! Bu, emirü’l-müminindir. Size seslendi. Haydi kalkın, hayvanlarınızı suvarın ve yola koyulun.” Ömer bir defa daha “Yola!” diye seslenir, insanlar da “Bineklere geçin. Zira emirü’l-müminin ikinci defa seslendi.” İnsanlar yola koyulunca Ömer de kalkar devesine binerdi. Devesinin üzerinde birinde kavut, diğerinde hurma bulunan iki çuval bulunurdu. Önünde de su bulunan bir kırba, arkasında da bir kap olurdu. Her konakladığında kaba bir miktar kavut koyar, üzerine su serper ve küçük sahtiyânını [deriden imal edilmiş örtüsünü] sererdi. Davalaşmak, su istemek veya bir ihtiyacını arz etmek için gelenlere şöyle derdi: “Bu kavuttan ve hurmadan ye.” Sonra yola düşer ve insanların ayrıldığı eski konaklama ye-

rine gelir, orada düşmüş bir eşya bulursa alır, topallayarak yürüyen veya bineğine yahut devesine bir sıkıntı gelen kimseler için binek kiralar ve onları götürürdü. İnsanların ardından da böyle giderdi. Düşen eşyaları alır, topallayarak yürüyenler için geriden gelirdi. Diğer gün akşam olunca düşürmüş olduğu eşyasını sormaz ve muhakkak şöyle derdi: “Hele bir emirü’l-müminin gelsin.” Ardından Ömer gelirdi. Üzerindeki yüklerden ötürü devesi perişan olmuş bir hâlde olurdu. Sonra biri gelir “Ey emirü’l-müminin, su tulumum?” der, Ömer de şöyle karşılık verir: “Akli başında bir adam su içtiği, abdest almada kullandığı su tulumundan habersiz olur mu? Ben her an düşen şeyleri mi göreceğim? Geceleri gözlerime uyku girmeyecek mi?!” Akabinde de adama su tulumunu verirdi. Başkaları da “Yayım?”, “Bu kova ipim” ve düşürdükleri başka şeyleri söylerler, Ömer de önce onları azarlar, sonra verirdi.

Ömer Şam’a varınca onu beygirle ve beyaz elbiselerle karşıladılar. Düşman görsün ve onlara karşı daha heybetli bir manzara oluşsun diye beygire binmesi ve üzerindeki kürkü atıp onun yerine beyaz elbise giymesi için Ömer’le konuştular ama Ömer tekliflerini reddetti. Ardından ısrar ettiler de Ömer nihayet kürkü ve elbiseleriyle beygire bindi. Beygir rahvan gitti. Devesinin yuları hâlâ Ömer’in elindeydi. Ömer beygirden inip devesine bindi ve şöyle dedi: “Şu hayvan beni aşırı değiştirdi, öyle ki artık kendimi yadsımdan korktum.” Bu bilgilerin tamamını Ebü Huzeyfe İshâk b. Bîşr *Fütûhuş-Şam*’da zikretti.”

Ömer’in Siyasetine Dair

Ebu Firâs yoluyla şöyle rivayet edildi: O dedi ki: “Ömer b. Hattâb (*radiyallahu anhu*) hutbe irad etti ve şöyle dedi: “Ey insanlar! Âgah [uyanık] olun ki, Peygamber (*sallallahu aleyhi ve sellem*) aramızdayken, vahiy iniyor ve Allah bize size dair haberleri bildiriyorken biz sizi iyi biliyorduk. Bilin ki artık Peygamber (*sallallahu aleyhi ve sellem*) aramızdan ayrıldı, vahiy bitti. Hâliyle biz artık sizi, size söylediklerimizle tanırız. Sizden her kim hayır izhar ederse biz de onun hakkında hayır zannederiz ve bundan ötürü onu severiz. Hanginiz de şer izhar ederse biz de onun hakkında şer zanda bulunuruz ve bundan ötürü ona buğz ederiz. Gizli halleriniz sizinle Allah arasındadır. Bilin ki, ben Kur’ân’ı okuyanların onu Allah’ı ve O’nun katındakini amaçlayarak okuduğunu sandığım bir süreçten geçti. Ben bu amelleriyle ahireti amaçladıklarını sandım. Bilin ki, bazı kimseler o Kur’ân’ı okudular ama bununla

insanlarda bulunan dünyalıkları amaçladılar. Siz Kur'ân okumanızla Allah'ı amaçlayın ve O'nu isteyin. Amellerinizle de Allah'ı amaçlayın. Allah'a yemin ederim ki ben size valilerimi size vursunlar ve mallarınızı alsınlar diye göndermiyorum. Ben onları sadece size dininizi ve sünnetinizi öğretsinler diye gönderiyorum. Dolayısıyla her kimde bundan başka bir şey yapılacak olursa, o valiyi davalı olarak bana arz etsin. Canım elinde olan Allah'a yemin ederim ki, ondan kesinlikle kısas alırım." Bunun üzerine Amr b. Âs şöyle diyerek atıldı: "Ey müminlerin emiri! Şimdi diyelim Müslüman birisi bir gruptan sorumlu ve yetkili olsa ve onlardan kimisini te'dib etse sen ona kısas mı uygulayacaksın?" Ömer dedi ki: "Evet. Ömer'in canı elinde bulunana yemin ederim ki, bu durumda ona kısas uygulayacağım. Rasûlullah (salallahu aleyhi ve sellem)'in kendisine kısas uyguladığını görmüş olmama rağmen nasıl olur da ona kısas uygulamam? Âgah olun! Müslümanlara vurup onları zelil etmeyin. Sınır boylarında aralıksız tutup (tecmir) fitneye düşürmeyin. Haklarından men edip küfre düşmelerine sebep olmayın. Sık ağaçlıklı (ğiyâd) yerlere sürüp zayi etmeyin."¹³⁸

Ordunun tecmir edilmesi onların sınır boylarına yığmak ve ailelerine dönmelerine mâni olmaktır. "Sık ağaçlıklı (ğiyâd) yerlere sürüp zayi etmeyin." Zira bu tür yerlere indiklerinde ayrılırlar ve düşman onlara karşı muktedir olur.

Ömer'in siyasi icraatlarından birisi de tarih vaz etmiş oluşudur. İslâmi tarihi ilk vaz eden odur.

Bil ki tarih, vakt-i tariftir. Tevrih'te böyledir. Saydâvi dedi ki: "Tarih 'erh'ten (yeni doğan yavru) alınmadır. Sanki tarih tıpkı çocuğun oluşu gibi yeni olan bir şeydir." Sağâni dedi ki: Şöyle denildi: "Tarih, mah ve rûz ifadesinden muarrabtır." Bu ifadenin manası günleri, ayları ve yılları hesap etmektir. Araplar daha sonra bu kelimeyi Arapçalaştırdılar." İslâmi tarihin vaz sebebine dair birçok rivayet mevcuttur. İbnü's-Semerkindi şöyle rivayet etti: Ebu Musa el-Eş'arî (radiyallahu anhu) Ömer (radiyallahu anhu)'ya şöyle bir mektup yazdı: "Bize senden tarih kaydı olmayan mektuplar geliyor. Ahvâlin düzgün bir gidişâta girmesi için tarih belirle." Ömer de bu tavsiyeden mülhem tarih belirledi.

138. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, sy 286.

Ebu'l-Yakzân dedi ki: "Ömer'e vakti Şaban ayı olan bir ticari işlem vesikası geldi. Ömer dedi ki: "Bu hangi Şaban'dır; bu içinde bulunduğumuz mu, geçen seneki mi yoksa gelecek seneki mi?"

İbn Abbâs dedi ki: "Ömer tarih işine kesin karar verince sahabeyi topladı ve onlarla istişare etti. Sa'd b. Ebi Vakkâs dedi ki: "Tarihi Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'in vefatından başlat." Talha dedi ki: "Bi'setten başlat." Ali b. Ebi Tâlib dedi ki: "Hicretten başlat. Çünkü hicret hak ve batılı ayırt etti." Başkaları "Doğumundan başlat" dediler. Kimileri "Nübüvvetinden başlat" dedi. Bu istişare H. 17'de (16'da denilmiştir) oldu. Netice olarak Ali (radiyallahu anhu)'nın sözünde ittifak ettiler.¹³⁹

İbn Hacer dedi ki: 140 "Süheylî'nin ifade ettiğine göre sahabe tarihi hicretten başlatmayı Yüce Mevlâ'nın şu buyruğundan aldı:

لَمَسْجِدُ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَى مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ

"İlk günden beri takva üzere kurulan mescid." (Tevbe, 108) Zira malumdur ki burada bahsedilen gün mutlak olarak ilk gün değildir. Öyleyse burada muzmar olan bir şeye izafet yapıldığı kesinleşmiştir. Bu ifadenin takdiri şöyledir; o mescidin kurulduğu gün, İslâm'ın aziz olduğu, Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in Rabbine güven içinde ibadet ettiği ve mescidi bina etmeye başladığı ilk zamandır. Böylece sahabenin görüşü tarihi o günden başlatma üzere birleşti. Biz de onların bu fillerinden şunu anladık: Yüce Mevlâ'nın "ilk günden" buyruğundaki gün İslâm tarihi günlerinin ilkidir.

Tarihi dört şeyde milat kabul edilerek başlatılması mümkündü: Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in doğumu, bi'seti, hicreti ve vefatı. Sahabe nezdinde başlangıcı hicret yapmak baskın geldi. Çünkü doğumu ve bi'seti esas alınacak olsa bu durumda yılın belirlenmesinde niza vâki olur. Vefat vaktini ise, hatırlanması sebebiyle üzüntü ve esef oluşturduğu için esas almadılar. Son olarak başlama esası hicret olarak belirginleşti."

Yine İbn Hacer senenin Muharrem ile başlatılmasıyla alakalı şöyle der: "Yılın başlama ayını Rebiülevvel'den Muharrem'e çekmelerinin sebebi, hicrete karar verilmesinin başlangıcının Muharrem'de oluşudur. Çünkü biat Zilhicce'de olmuştu. Bu biat hicretin mukaddimesidir. Biattan ve hicrete

139. Aynı, *Umdetu'l-kâri şerhu Sahihi'l-Buhâri*, 17/66.

140. İbn Hacer el-Askalâni, *Fethu'l-bâri Şerhu Sahihi'l-Buhâri*, 7/268.

karar vermenin ardından beliren ilk hilal Muharrem hilaliydi. Buna binaen Muharrem başlangıç ayı yapılmaya münasip düştü. Yılın aylarının Muharrem'le başlamasının münasebetine dair vâkıf olabildiğim bilgilerin en güçlüsü budur.”

Ömer (*radiyallahu anhu*)’nın siyasi icraatleri arasında beytü’l-mal kurması ve divan oluşturmaları da yer almaktadır. Beytü’l-mal, devlet gelirlerinin toplandığı yerdir. Devletin masrafları oradan karşılanır. Divan ise devlet işlerine dair veri ve bilgilerin kaydedildiği siciller ve defterlerdir.

Bil ki İslâm devletinin bidayetinde şu an bilinmiş olduğu şekilde bir mana ve mahiyette değildi. Rasûlullah (*sallallahu aleyhi ve sellem*)’in siyaseti malları taksim ve infak etmeyi tehir etmeme üzerine kuruluydu. Ebu Bekir (*radiyallahu anhu*)’da Peygamber’in yolu üzere yürüdü. Ömer (*radiyallahu anhu*)’da hilafetinin başlarında Peygamber’in ve Ebu Bekir’in yolunu izledi. Tâ ki daha sonra devletin egemenlik alanı doğuya ve batıya yayıldı. Ömer de bu vakıa karşısında halife elinde toplanan malların nasıl idare edileceğine dair bir yöntem üzerinde düşünmeye başladı. Ordular çoğaldı ve bu çoğalan ordular bazılarının maaşının verilmemesi kimilerinin de maaş alamaması endişesine binaen ihtiyaçlarının ve erlerinin zabıt altına alınmasına gerek duydu. Fetih harekâtları ve zaferler peş peşe geldi. Böylece mallar daha önce Müslümanlar tarafından bilinmedik derecede arttı. Müminlerin emiri Ömer (*radiyallahu anhu*)’da halifenin ve emirlerinin bu malları zabıt altına almaya takatinin olmadığını ve mâli işlerin dizginlerinin sayım ve hesap edilerek zabıt altına alınmaksızın âmiller ile valilerin eline bırakılmasının ekonomik hikmete uygun düşmeyeceğini gördü. Bu düşüncenin hemen akabinde netice, bu mallar için sabit ilkelerin vaz edilmesi oldu. İşte tam buradan divan ortaya çıktı. Bu gidişâtla birlikte Ömer (*radiyallahu anhu*) İslâm devletinde divanı ilk kuran kişi oldu.

Bu mezkûr düşüncenin başlaması Bahreyn’den çok mal gelmesiyle oldu. Rivayet edildiğine göre Ebu Hureyre (*radiyallahu anhu*) şöyle dedi: “Bahreyn’den 500 bin dirhem getirdim. Ömer b. Hattâb (*radiyallahu anhu*)’ya akşam vakti geldim ve şöyle dedim: “Ey müminlerin emiri, bu malı al.” Ömer dedi ki: “Mal ne kadar?” Ben de “500 bin dirhem” dedim. Dedi ki: “500 bin kaç tır sen biliyor musun?” Dedim ki: “Evet. Beş defa 100 bindir.” Bana dedi ki: “Senin uykun var. Git uyu, bir sabah olsun.” Sabah vakti olunca ona geldim ve dedim ki: “Ey müminlerin emiri, bu malı al.” Ömer dedi ki: “Mal ne ka-

dar?" Ben de "500 bin dirhem" dedim. Dedi ki: "Bu mal tayyib/temiz mal mıdır?" Dedim ki: "Ben ancak bu kadar olduğunu biliyorum." Ömer dedi ki: "Ey insanlar! Bir mesele var; baya mal geldi. Sizin için kilelememizi isterseniz kileleriz. Saymamızı isterseniz sayarız. Tartmamızı isterseniz tartarız." Ömer'in sözü üzere hazır olan bir adam şöyle dedi: "Ey müminlerin emiri, insanlar için divanlar kur, onlara göre kendilerine mal verilsin." Bu teklif Ömer'in kafasına yattı ve bunu uyguladı."¹⁴¹

Her bir topluluğa en hayırlılarını âmil olarak ataması da Ömer (*radiyallahu anhu*)'nun siyasetindendi. Ebu Yûsuf (*rahmetullahi aleyh*)'in *el-Harâc*'ında sayfa 126'da şöyle geçer: "Ömer b. Hattâb (*radiyallahu anhu*) Kûfe halkına içeriği şöyle olan bir mektup yazdı: Kûfeliler Ömer'e en hayırlılarından ve salihlerinden bir adam gönderecekler. Basralılara da aynı içerikte bir mektup yazdı, keza Şam'a da. Kûfeliler Ömer'e Osman b. Ferkad'ı, Şamlılar Ma'n b. Yezid'i, Basralılar Haccâc b. İlât'ı gönderdi. Hepsisi de Sülemî'dir. Ömer bunların her birini arazilerinin haracından sorumlu olarak atadı."

Ömer (*radiyallahu anhu*)'nun siyasetinden birisi de bir meseleyle karşılaştığında istişare etmesidir. Rivayete göre Niyâr el-Eslemî şöyle dedi: "Ömer halifeyken bir meseleyle karşılaştığında şûrâ ehliyle ve Ensâr'dan Muâz b. Cebel, Übey b. Ka'b ve Zeyd b. Sâbit ile istişare ederdi." Bunu el-Hindi *Kenzu'l-ummâl*'da rivayet etmiştir.

Ömer (*radiyallahu anhu*)'nun Yargı Mekanizmasındaki Siyaseti

Bil ki, Ömer (*radiyallahu anhu*)'nun döneminde İslâm intişar etmesi, hali-fenin meşgalelerinin artması, şehirlerdeki valilerin işlerinin çetrefilli bir hal alması, niza ve tartışmaların ziyadeleşmesiyle, vali sadece vilayetinin işlerinin idaresiyle ilgilensin diye Ömer (*radiyallahu anhu*) yargı mekanizmasını müstakil yapmayı uygun gördü. İslâm şehirlerinde: Kûfe, Basra, Şam ve Mısır'da kâdılar tayin etti.

Ömer (*radiyallahu anhu*) vilayetlerde müstakil kâdılarını ilk tayin eden, onları hususen, emirlerden ve valilerden bağımsız olarak yargıyla mesul tutan kişidir. Ömer kâdılarla mektuplaşmaya, onlara sorular yöneltmeye, yargı işlerinde -valilerin kendi işlerine karışmaları söz konusu olmaksızın- bizzat kendisine müracaat etmelerini istemeye başladı.

141. Ya'kûb b. İbrâhîm b. Habib b. Sa'd el-Kûfî Ebû Yûsuf, *Kitâbu'l-harâc*, thk. Taha Abdurraûf Sa'd, Sa'd Hasan Muhammed (el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Turâs, ts.), 56.

Ömer (*radiyallahu anhu*) beytül-maldan resmi bir şekilde kâdılar için maaş belirleyen ilk kişidir. Öncesinde kâdılarının durumu böyle değildi. Zira nü-büvvet yıllarında ve Ebu Bekir'in zamanında yargı bölge yönetiminden bağımsız değildi.

Şu da Ömer'in siyasetindendir: Ömer (*radiyallahu anhu*) Hâlid b. Velid (*radiyallahu anhu*)'yu insanların fetihleri Yüce Allah'a izafe etmeyi unutup Hâlid'e izafe ederek fitneye düşmelerinden korktuğu için azletti. Tâ ki insanlar hakiki anlamda işleri yürütenin Yüce Allah olduğunu bilsinler.

Adi b. Sehl dedi ki: "Ömer şehirlere şöyle yazdı: 'Ben Hâlid'i ondan nefret ettiğim için ya da bir ihanetinden ötürü asmadım. Ancak şu var ki, insanlar ondan ötürü fitneye düştüler. Ben de insanların Hâlid'e bırakılacağını ve musibete uğrayacaklarından korktum. İşleri yapanın Allah olduğunu bilmelerini ve fitneye maruz kalmamalarını istedim.'"¹⁴²

Osman (*radiyallahu anhu*)'nun Nasihatleri

Osman kendisine biat edildikten sonra insanlara bir hutbe irad etti. Hutbesinde yer alan ifadelerden birisi de şudur: "Ve gerçek şu ki, dünya yeşildir. İnsanlara meyledilesi bir şey olarak gösterilmiştir. Zaten birçok insan da ona meyletmıştır. Siz ise dünyaya meyletmeyin ve ona güvenmeyin. Çünkü dünya güvenilir değildir. Bir de bilin ki, dünya ardında ancak kendisini terk edenleri bırakır."¹⁴³

Osman halka şöyle yazdı: "İmdi, siz ulaştığınız şeylere uymak ve ittiba etmekle ulaştınız. Aman dünya sizi hâlinizden kaydırmamasın. Zira sizde üç hasletin toplanmasından sonra bu ümmetin varacağı durum bid'at çıkarıcıdır: nimetlerin tekâmülü, esir çocukların bülüğa ermesi, Bedevilerin ve Acemlerin Kur'ân'ı okuması. Zira Rasûlullah (*sallallahu aleyhi ve sellem*) şöyle buyurdu:

الكفر في العجمة، فإذا استعجم عليهم أمر تكلفوا وابتدعوا

142. Ali b. Hüsâmiddîn b. Abdilmelik b. Kadihân el-Müttaki el-Hindi el-Hindi, *Kenzu'l-ummâl fi suneni'l-akvâl ve'l-ef'âl*, thk. Safvet es-Sekâ, Bekri el-Hayyânî (Müessesetu'r-Risâle, ts.), sy 37019.

143. Muhammed b. Cerir Taberî, *Târihu'r-rusûl ve'l-mülûk* (Beyrut: Dâru't-Turâs, 1387), 5/443.

“Küfür acemliktedir. Acemlere bir şey kapalı geldiğinde zorlama yorumlara girerler ve bidat çıkarırlar.”¹⁴⁴

Bu hitapta şunu mülahaza ediyoruz: Osman (*radiyallahu anhu*) ümmetin genelini ittibaya, zorlama yorumu ve bid'at çıkarmayı terk etmeye teşvik ediyor. Halkı şu üç haslet kendilerinde toplandığında durumlarının değişmesine karşı sakındırıyor: (1) Nihayetinde kararlılıklarını bitirerek nefisleri şımartan, korkaklaştıran ve lükse iten; nimetlerin tekâmülü. (2) Esir çocukların bülüğa ermesi. (3) Bedevilerin ve Acemlerin Kur'an'ı okuması. Osman bu son ifadesiyle bedevilerin tabiatında olan sertliği ve kabalığı kastetmektedir. Bedeviler böyle olduğu için Kur'an'ın hidayeti onların göğüslerinin hayır makamına erişmez. Yine Osman Acemlerde bulunan ve onları Kur'an'ın hidayet sünnetlerinden uzaklaştıran; tevarüs edilen ahlaki hususları, kök salmış inançları ve kadim âdetlerini kastetmektedir.¹⁴⁵ İşte bundan ötürü bid'atçıların büyük çoğunluğu bedevilerden ve Acemlerden oluşmaktadır.

Osman (*radiyallahu anhu*)'nun Siyaseti

Valilere ve âmillere dair izlediği siyasetten birisi şudur: Osman (*radiyallahu anhu*) âmillerine ilk mektubunu şöyle yazdı: “İmdi, Allah devlet başkanlarına halklarına dikkat eden kimseler olmalarını emretti. Onlara vergi tahsildarı olma vazifesi vermedi. Bu ümmetin başı da vergi tahsildarı olarak değil, halklarına dikkat eden kimseler yaratıldılar. Devlet başkanlarınızın halklarına dikkat eden kimseler olmayıp vergi tahsildarı olacakları zaman yaklaşıyor. Onlar böyle olduklarında haya, emanet ve vefa biter. İyi bilin ki, en adil davranış Müslümanların lehine ve aleyhine olan şeylere bakmanız ve onlara hak ettikleri şeyleri vermeniz, sorumlu oldukları şeyleri onlardan almanızdır. Sâniyen, zimmilere geçin. Onlara da hak ettiklerini verin, sorumlu olduklarını da alın. Sonra da tekrar tekrar kastettiğiniz düşman gelir. Onlara karşı da vefanızla nusret isteyin.”¹⁴⁶

144. Taberi, *Târihu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 5/245.

145. Keza hadisteki muhtemel manalardan birisi de Acemlikten maksadın dil yönünden acemlik oluşudur. Zira gerek İmâm Şâfiî gerek İmâm Suyûtî ve başkaları dinde sapmanın büyük faktörlerinden birinin Arap dilinin bilmemek olduğunu beyan etmişlerdir. Bkz: eş-Şâfiî, Muhammed b. İdris, *er-Risâle*, 47-53; Suyûtî, *Savnu'l-mantık*, 55-56. (Mütercim)

146. Taberi, *Târihu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 5/244.

Bu sözlerden şu anlaşılıyor: Osman (*radiyallahu anhu*) şehirlerdeki valilere yazdığı bu mektubunda onlara reayaya karşı olan sorumluluklarına vurgu yapıyor. Onlara vazifelerinin mal toplamak değil, insanların maslahatlarına riayet etmek olduğunu bildiriyor. Bu yüzden o insanları yönetmede izleyecekleri siyaseti izah etti. Bu siyaset ise, insanlardan sorumlu olduklarını almak, haklarını ise onlara teslim etmektir. İdareciler böyle olurlarsa ümmet felah bulur. Ancak yöneticiler mal ve vergi tahsildarı olurlar, dertleri sadece mal toplamak olursa haya biter, emanet ve vefa kaybolur.

Ali b. Ebi Tâlib (*radiyallahu anhu*)'nun Nasihatleri

Nasihatlerinden bazıları:

Ebü İshâk dedi ki: Ali (*radiyallahu anhu*) şöyle dedi: "Size öyle sözler söyleyeceğim ki, şayet bu sözler için bineklere binip yolculuk yapacak olsanız bile daha onların benzerlerini elde etmeden bineklerinizi perişan edersiniz: Bir kul ümidini sadece Rabbine has kılsın. Sadece günahından korksun. Bilmeyen öğrenmekten utanmasın. Bilen bilmediği bir soruyla karşılaştığında "Allah en iyi bilendir" demekten çekinmesin. Bilin ki sabrın imana nisbetle makâmı, başın bedene nisbetle makâmı gibidir; baş gidince beden biter, sabır gidince de iman gider."¹⁴⁷

Hâris, Ali (*radiyallahu anhu*)'nun şöyle dediğini aktardı: "İmanı ve Kur'ân'ı bir arada bulunduran kimsenin misali, kokusu ve tadı güzel bir ağaç kavunu gibidir. İmanı ve Kur'ân'ı bir arada bulundurmayan kimsenin misali ise, kokusu ve tadı pis bir Ebu Cehil karpuzu gibidir."¹⁴⁸

Ben-i Âmir'den bir adam dedi ki: Ali (*radiyallahu anhu*) şöyle dedi: "Ben sizin için iki şeyden korkuyorum: Tûl-i emel [tükenmeyen arzular, uzun hesaplar] ve hevaya uymak. Zira uzun uzadıya kurulan beklentiler insana ahireti unutturur. Hevaya uymak da hakka mâni olur. Dünya arkasını dönüp göçmüştür. Ahiret ise gelmiştir. Ahiretin de dünyanın da evlatları vardır. Siz ahiretin evlatlarından olun. Çünkü bugün amel var, hesap yok. Yarın ise hesap var, amel yok."¹⁴⁹

147. İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, sy 37223.

148. İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, sy 37232.

149. İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, sy 37232.

Hasan dedi ki: Ali şöyle dedi: "Bilinmeyen; insanları bilen ama insanların kendisini bilmediği, Allah'ın kendisini razı olarak bildiği her kula müjdelersun! Onlar hidayet kandilleridir. Her karanlık fitne onlarla yırtılır. Allah onları rahmet dairesine dahil eder. Onlar ne sırları ifşa eden ne de sert tabiatlı gösterişçilerdir."¹⁵⁰

İbn Hacer el-Heytemi'nin *es-Savâik* eserinde Ali (*radiyallahu anhu*)'ya ait şu söz geçer: "İnsanlar uykudadır, ölünce uyanırlar. Çapını ve kadrini bilenler helak olmazlar. Her kişinin değeri iyi yaptığı şey neyse ona göredir. Kendini bilen Rabbinin bilir. Kişi dilinin altında gizlidir. Tatlı dilli olanın kardeşleri çok olur. İyilikle hürler köle edinilir. İmtihan esnasında kaygı belanın tâ kendisidir. Haddi aşanlara zafer nasip olmaz. Kibirli övgü yüzü görmez. Ağır yemek ve oburluk varsa sıhhat yoktur. Kötü ahlak varsa şeref ve üstünlük olmaz. Haset varsa rahat, intikam varsa şeref yoktur. İstişare olmazsa doğru bulunmaz. Yalancının kişiliği yoktur. Takvadan daha değerli bir kerem yoktur. Tevbeden daha başarılı bir şefaataçı yoktur. Âfiyetten daha güzel elbise, cehaletten daha perişan edici bir hastalık bulunmaz. Kişi bilmediğinin düşmanıdır. Allah çapını bilen ve sınırı aşmayan kimseye merhamet etsin. Tekrar özür dilemek suçu hatırlatmaktır. Ortam içerisinde nasihat etmek azarlamaktır. Cahilin elindeki nimet çöplük üstündeki bahçe gibidir. Kaygı sabırdan daha yorucudur. Mesul kişi söz verene dek hürdür. Düşmanların en büyüğü tuzağı en gizli olandır. Hikmet müminin yitik malıdır. Cimrilik kötü kabahatlerin kutusudur. Takdir olan gelince tedbirler kaybolur. Şehvetine köle olan, normal köleden daha zelildir. Hasetçi kişi suçu olmayana öfkeli. Suçluya şefaataçı olarak suçu yeter. Mutlu kişi başkasından ders alandır. İhsan dili keser. Fakirliğin en beteri ahmaklıktır. En büyük zenginlik akıldır. Tamahkar kişi zillet pırangalarına vuruludur. Akıllar en çok tamah yıldırımlarının ışıklarının altında ölür. Size nimetler geldiğinde şükürsüzlük edip daha üst nimetlere göz dikmeyin. Düşmanını ele geçirdiğinde, onu affetmeyi onu ele geçirmenin şükürü eyle. Cimri kişi hemen fakirliğe düşer, dünyada fakir hayatı yaşar, ahirette ise zenginlerin gördüğü hesabı görür. Akıllı kişinin dili kalbinin ardındadır. Ahmakın ise kalbi dilinin arkasındadır. İlim değersiz kişiyi yükseltir, cehalet ise üstün olanın değerini düşürür. İlim maldan hayırlıdır; ilim seni korur, malı ise sen korursun. İlim hâkim, mal mahkûmdur. Haramlara düşen âlim ve âbid olan cahil benim belimi kırdı. Zira biri fetva verir ama haramlara düşmesi-

150. İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, sy 37232.

le insanları nefret ettirir. Öteki ise ibadet edişiyle insanları saptırır. İnsanların en değersiz ilmi en az olandır. Çünkü kişinin değeri güzel yaptığı şeye göredir.” Yaptığımız alıntı -bazı kısımları hazfederek- burada bitti.

Ali (radiyallahu anhu)’nın Siyaseti

Siyasetinden biri: Ali (radiyallahu anhu) kendisinden önceki halifeleri met-hederdi. Suyûti’nin *Târîhu’l-hulefâ*’sında şöyle geçer: “İbn Asâkir senediyle Hasan’ın şöyle dediğini aktardı: “Ali Basra’ya gelince İbnü’l-Kevvâ ve Kays b. Abbâd kalkıp onun yanına geldiler ve şöyle dedi: “Bize şu yürüdüğün, ümmetin başına geçip birini ötekine kırdırdığın yolu anlatsan ya? Hilafet Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)’in sana bir vasiyeti mi? Haydi bize anlat. Sen duyduklarına dair güvenilir ve emin birisin.” Ali (radiyallahu anhu) dedi ki: “Vasiyet konusuna gelince, hayır, Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)’den böyle bir vasiyet teslim almışlığım söz konusu değil. Vallahi ben onu ilk tasdik edenlerden olmuşsam, ona karşı ilk yalan söyleyenlerden olmam. Şayet ben bu konuda Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)’den bir vasiyet almış olsaydım, bürdemden başkasını dahi bulamasaydım yine de Ben-i Teym’den olanı ve Ömer b. Hattâb’ı onun minberinin üzerinde ayakta bırakmaz, onlarla el-lerimle savaşırdım. Ancak şu var ki, Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) ne öldürüldü ne de ansızın vefat etti. Hasta haliyle günleri ve geceleri geçirdi. Müezzin onun yanına gelir, o da müezzine ezan okumasını söyler, Ebu Bekir’e de imam olmasını emreder, o da insanlara namaz kıldırırdı. Bu sırada benim yerimi de görürdü. Eşlerinden birisi onu Ebu Bekir’den caydırmak istedi fakat o kabul etmedi ve kızdı. Şöyle buyurdu:

“Sizler Yûsuf’un yanında bulunan kadınlarsınız. Ebu Bekir’e söyleyin insanlara namaz kıldırırsın.” Allah Teâlâ Peygamberi’nin ruhunu kabzedince biz ahvalimize baktık ve dünyamız için Allah’ın Peygamberi (sallallahu aleyhi ve sellem)’in dinimiz için razı olduğu kişiyi seçtik. Namazın İslâm’ın temelidir, dinin emiri ve kâimidir. Biz de Ebu Bekir’e biat ettik. O buna ehildi. Bizden iki kişi dahi ona karşı çıkmadı. Birimiz ötekine karşı şahitlik etmedi. Ebu Bekir bir suça karışmadı, masumiyeti bitmedi. Ben de Ebu Bekir’e hakkını eda ettim, ona itaat altına girdim, askerleriyle birlikte onun yanında savaştım. Bana verdiğinde alıyor, savaşmamı emrettiğinde savaşıyordum. Huzurunda kırbacımla had cezalarını vuruyordum. O vefat edince hilafeti Ömer devrıldı. O da hilafete arkadaşının sünneti ve ona dair bilinenler üzere devam etti. Biz de Ömer’e biat ettik. Ben de Ömer’e hakkını eda ettim.

ona itaat altına girdim, ordularıyla birlikte onun yanında savaştım. Bana verdiğiğinde alıyor, savaşmamı emrettiğinde savaşıyordum. Huzurunda kırbacımla had cezalarını vuruyordum. O vefat edince Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'e olan akrabalığımı, geçmişimi, mazimi ve faziletimi içimden geçirdim. Ömer'in benden başkasını layık göreceğini sanmıyordum. Ancak Ömer kendisinden sonraki halifenin işleyeceği günahın kabrinde gelip onu bulacağından korktu ve hilafet makâmından kendisini ve çocuğunu ihraç etti. Şayet Ömer birini kayıracak olsaydı hilafeti oğluna has kılardı. Ancak o hilafetten kendisini sıyrıp benim de aralarında bulunduğum altı kişiden oluşan Kureyşli bir heyete bıraktı. Heyet toplanınca benden başkasını layık göreceklərini sanmadım. Abdurrahman b. Avf Allah'ın işimizde bize yönetici kılacağı kişiyi dinleyip itaat edeceğimize dair bizden kesin sözler aldı. Sonra da Osman b. Affân'ın eline elini attı ve tuttu. Ben durumuma baktım ve gördüm ki, itaatim bana biat edilmesine sebat etmiş, kesin sözüm başkası için alınmıştı. Biz de Osman'a biat ettik. Ben de Osman'a hakkını eda ettim, ona itaat altına girdim, ordularıyla birlikte onun yanında savaştım. Bana verdiğiğinde alıyor, savaşmamı emrettiğinde savaşıyordum. Huzurunda kırbacımla had cezalarını vuruyordum. Osman vurulunca ben hâlime baktım ve gördüm ki hilafeti Rasûlullah'ın kendilerine namaz ile vasiyet ettiği iki halife irtihal etmiş, kendisi için sağlam söz alınan vurulmuştu. Harameyn ahalisi ve bu iki şehrin [Kûfe ve Basra] halkı bana biat etti. Hilafete benim gibi olmayan, akrabalığı, ilmi ve geçmişi benim akrabalığım, ilmim ve geçmişim gibi olmayan birileri atıldı. Ancak ben hilafete ondan daha hak sahibiydim."

Bundan şu bilinmekte: Devlet başkanının siyasi yöntemlerinden birisi de eski devlet başkanlarının iyiliklerini zikretmesi ve onları methetmesidir. Bu yöntemle reayanın ve kamunun kalpleri ona meyleder. Mevcut devlet başkanı -eğer varsa- eskilerin kabahatlerini zikretmez, bu konuda susar.

Ali (radiyallahu anhu)'nın şu sözü de siyasettendir: "Hükümdarın şu üç hasletle amel etmesi gerekir: Öfkesi galip gelmişken ceza vermeyip cezayı tehir etmek, iyilik yapanın mükafatını çabuk vermek, hâdiseler karşısında teenni ile hareket etmek. Zira hükümdarın cezayı tehir etmesinde affetme imkanı, iyiliğe karşılık mükafatı hemen vermesinde reayanın itaatının seri bir şekilde olması, teennide ise görüşün rahatça ortaya çıkması ve doğrunun vuzuha kavuşması vardır."

Şu da onun siyasetindendir: Ali (*radiyallahu anhu*) bir defasında bir Yahudi ile muhakeme oldu. Kâdı Şurayh'ın sağında hazır bulundu. Ravi şöyle anlattı: "Ali Sıffin'e yönelince kendisine ait bir zırhı aradı. Savaş bitince Küfe'ye döndü ve zırhı bir Yahudi'nin elinde gördü. Yahudi'ye dedi ki: "Bu zırh benim. Onu ne sattım ne de hibe ettim." Yahudi dedi ki: "Zırh benim, üstelik elimdedir." Ali dedi ki: "Kâdıya gidelim." Ali ilerledi ve Şurayh'ın yanına oturdu. Şöyle dedi: "Hasmım Yahudi olmasaydı mecliste onunla aynı hizada olurum. Lakin ben Rasûlullah (*sallallahu aleyhi ve sellem*)'i şöyle buyururken işittim: "Allah'ın onları küçük kıldığı gibi siz de onları küçültün." Şurayh dedi ki: "Anlat ey müminlerin emiri?" Ali dedi ki: "Evet. Şimdi bu, Yahudi'nin elinde bulunan zırh benim zırhımdır. Ben onu ne sattım ne de hibe ettim." Şurayh dedi ki: "Sen ne dersin ey Yahudi?" Yahudi dedi ki: "Zırh benim, üstelik elimdedir." Şurayh dedi ki: "Ey müminlerin emiri, şahidin var mı?" Ali dedi ki: "Evet. Kanber ve Hasan zırhın bana ait olduğuna dair şahidlik ederler." Şurayh dedi ki: "Erkek çocuğun babası lehine şahitliği caiz değildir." Ali dedi ki: "Cennet ehlinde bir adamın şehadeti geçerli değil yani? Ben Rasûlullah (*sallallahu aleyhi ve sellem*)'i şöyle buyururken işittim:

الحسن والحسين سيدا شباب أهل الجنة

"*Hasan ile Hüseyin cennet gençlerinin efendileridir.*" Yahudi şöyle dedi: "Müminlerin emiri beni kâdısına götürdü. Kâdısı da onun aleyhine hükmetti. Ben şahidlik ederim ki bu haktır. Şahitlik ediyorum ki Allah'tan başka ilah yoktur. Şahitlik ediyorum ki Muhammed Onun Rasûlü'dür. Zırh da senin zırhındır."¹⁵¹

Öyleyse devlet başkanının siyasetinden birisi de bizzat kendisinin şeriâtın hükümlerine uymasıdır. İnsanlar onu görüp bu sayede şeriâtın hükümlerine uyarlar. Zira insanlar hükümdarlarının dini üzeredir. Bundan mütevellid Rasûlullah (*sallallahu aleyhi ve sellem*) Herakliyus'a şöyle yazmıştır:

فإن توليت فإنّ عليك إثم الأريسيين

"*Eğer yüz çevirecek olursan çiftçilerin [toplumunun] günahı da senin boynunadır.*"¹⁵²

151. Suyûtî, *Târihu'l-hulefâ*, 25.

152. Buhâri, *el-Câmi*, sy 7.

Bir Nükte

Zir b. Hubeyş dedi ki: “İki adam kahvaltı için oturdular. Birinde beş ekmek, diğesinde üç ekmek vardı. Kahvaltıyı önlerine koyduklarında bir adam yanlarından geçti ve selam verdi. Ona dediler ki: “Otur, kahvaltı yap.” Adam oturdu ve onlarla kahvaltı yaptı. Sekiz ekmeği birlikte yediler. Adam kalktı ve onlara sekiz dirhem attı, şöyle dedi: “Yemeklerinizden yediğime karşılık bu dirhemleri alın.” İki adam çekişti. Beş ekmeği olan “Bana beş, sana üç dirhem” dedi. Üç ekmeği olan “Dirhemler aramızda iki pay edilmezse rızam yok” dedi. Müminlerin emiri Ali’ye davalaşmaya gittiler. Ona başlarından geçeni anlattılar. Ali üç ekmeği olana dedi ki: “Arkadaşın sana teklifi yapmış, teklif belli. Ekmeği de senin ekmeğinden çok. Üçe razı gel.” Adam “Vallahi buna razı değilim, böyle olursa hakkım geçer.” Ali dedi ki: “Hakkın sadece bir dirhem, bu geçer. Yedi dirhem onundur.” Adam “Subhanallah!” dedi. Ali “Öyledir” dedi. Adam dedi ki: “Kabul etmem için bana bu hak geçme tesbitini anlat.” Ali dedi ki: “Şimdi, sekiz ekmekte 24 üçte bir yok mu? Siz de bunları üç kişi olarak yediniz. Hanginiz daha çok, hanginiz daha az yedi? Bu da bilinmiyor. Bu yüzden siz eşit paydada yediniz diye değerlendirilir. Sen sekiz tane üçte bir yedin. Senin payın ise sadece 9 tane üçte bir. Arkadaşın sekiz tane üçte bir yedi. Halbuki onun payı on beş üçte bir. Payından sekiz tane yedi. Geri kalan yedi üçte birini dirhemleri veren yedi. O adam senin dokuz payından birini yedi. Bu yüzden bir payına karşı sana bir dirhem, ona yedi dirhem var.” Adam dedi ki: “Şimdi razı oldum.”¹⁵³

Devlet başkanının savaşa dair siyasetinden birisi de düşmanlar arasında ihtilaf oluşturmasıdır. Tıpkı Peygamber (*sallallahu aleyhi ve sellem*)’in Ahzâb savaşında müşriklerle Ben-i Kureyza arasında ihtilaf çıkardığı gibi.

Bunun kıssası özetle şöyledir: Yahudilerden bir ekip toplulukları bir araya getirdiler. Bu ekip arasında Nadrilerden Selâm b. Ebi’l-Hakîk, Kinâne b. Rebi b. Ebi’l-Hakîk ve Selâm b. Mişkem; Vâililerden Hevze b. Kays ve Ebû Ammâr vardı. Yola çıkıp Mekke’ye geldiler. Rasûlullah (*sallallahu aleyhi ve sellem*)’e karşı savaşa davet ediyorlar ve bu işe koyulacak olanlara yardım edeceklerini taahhüt ediyorlardı. Mekke halkı onlara olumlu dönüş yaptı. Sonra mezkûr Yahudiler Gatafan’a gittiler. Onları da aynı şeylere davet ettiler. Onlar da icabet etti. Akabinde Kureyş ve komutanı Ebu Süfyan b. Harb, yine Gatafan ve komutanı Uyeyne b. Hısn b. Huzeyfe b. Bedr el-Fezâri Ben-i Fe-

153. Suyûtî, *Târihu'l-hulefâ*, 139.

zareyle birlikte, Hâris b. Avf b. Ebî Hârise el-Mürri Ben-i Mürre'yle, Mis'ar b. Rahile b. Nüveyra b. Tarîf b. Sehma b. Abdullah b. Hilâl b. Halâve b. Eşca' b. Rays b. Gatafan kendisine tâbi olan Eşca'lılarla yola çıktı. Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) onların gelişinin haberini alınca Medine sınırına hendek kazılmasını emretti. Hendek kazımında kendisi de bizzat elleriyle çalıştı. Hendek kazıldı. Hendek kazımında siyer kitaplarında anlatılan birtakım mucizeler oldu. Gruplar (ahzâb) Medine'ye yöneldi. Curf ve Zegâbe arasındaki Rûmet'te yağmur sularının toplandığı yere vardılar. Sayıları on bindi. İçlerinde Ehâbiş ve onlara gerek Kinâne'den gerek başka kabilelerden tâbi olanlar vardı. Uhud'un yanındaki Zenebû Nekame'de konakladılar.

Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'de üç bin (dokuz yüz olduğu da söylenmiştir) Müslümanla yola çıktı. Ben-i Kurayza'nın reisi Ka'b b. Esed Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) ile barış hâlindeydi. Huyay b. Ahtab onun yanına gitti, uğraştı ama Ka'b kabul etmiyordu. Ancak Huyay'ın uğraşlarının devam etmesi Ka'b'a etki etti ve Ka'b Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'e verdiği ahdi bozdu. Durum kendisine ulaştınca Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) ona Evs ve Hazrecin efendileri olan Sa'd b. Muâz ve Sa'd b. Ubâde'yi, Ben-i Amr b. Avf'tan Havvât b. Cübeyr'i, Hâris b. Hazrec'ten Abdullah b. Revâha'yı durumu iyice bilsinler diye gönderdi. Bu sahâbiler Ben-i Kurayza'ya varınca onların kalleşliği açığa vurduklarını gördüler bir de Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) hakkında kötü sözler söylediler. Kötü sözlerine mukâbele olarak Sa'd b. Muâz da onlara kötü söz söyledi. Sahâbiler sonra oradan ayrıldılar.

Ben-i Kurayza'nın kalleşliğinin gerçekten sabit olduğunu görmeleri durumunda Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) bu sahâbilere haberi kendisine fark ettirmeden, açıkça söylemeden iletmelerini emretmişti. Onlar da Rasûlullah'a gelip Kare'nin Reci'deki sahâbilere kalleşliğini hatırlatarak şöyle dediler: "Adel ve Kare." Artık mesele büyüdü. Müslümanlar her yandan kuşatıldı. Durum sıkıntılı olup sıkıntı şiddetlenince Nuaym b. Mesûd b. Âmir b. Enif b. Salebe b. Kanfez b. Hilâl b. Halâve b. Eşca' b. Rays b. Gatafân, Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'e geldi ve şöyle dedi: "Ya Rasûlallah, ben Müslüman oldum. Kavmim Müslüman olduğumu bilmiyor. Bana iste-diğini emret." Rasûl (sallallahu aleyhi ve sellem) ona dedi ki:

إِنَّمَا أَنْتَ فِينَا رَجُلٌ وَاحِدٌ، فَخُذْ عَلَيْنَا إِنْ اسْتَطَعْتَ، فَإِنَّ الْحَرْبَ خُدْعَةٌ

“Sen bizim aramızda sadece bir adamsın. Eğer yapabilirsen bize karşı diğerlerine yardım etmemelerini sağla. Zira harb hiledir.”

Nuaym bu talimattan sonra yola çıktı ve Ben-i Kurayza'ya geldi. Cahiliyyede onlara nedimlik ederdi. Onlara dedi ki: “Ey Ben-i Kurayza, size olan sevgimi ve aramızdaki özel bağı biliyorsunuz.” Onlar “Doğru dedin” dediler. Nuaym dedi ki: “Kureyş ve Gatafan sizin gibi değiller. Memleket sizin memleket, ondan ayrılmaya muktedir değilsiniz. Kureyş ve Gatafan ise öyle değil, sizin gibi değiller. Hoşlarına gidecek bir şeyle karşılaşılırlarsa ne âlâ, öyle olmazsa kendi memleketlerine giderler ve sizi bırakırlar. Bu durumda sizin -eğer onun eline bırakılacak olursanız- Muhammed'e gücünüz yetmez. Bu yüzden siz gelin, onlardan rehin almadıkça onlarla savaşmayın.” Onlar “Sen hakikaten düzgün bir şeye işaret ettin” dediler.

Nuaym sonra Kureyş'e gitti. Ebu Süfyan'a dedi ki: “Size olan dostluk ve sadakatim malumunuz. Bana size bildirmem gereken bir şey ulaştı ama siz sakın benim dediğimi kimselere söylemeyin.” Onlar “Mesele nedir?” dediler. Nuaym dedi ki: “Bilin ki, Yahudiler Muhammed'e olan ahidlerini bozduklarına pişman oldular. Ona elçi gönderip, sizden rehin alıp Muhammed'e vereceklerini bildirdiler. Muhammed ile birlikte size karşı gelecekler.” Kureyş Nuaym'a bu haberden ötürü teşekkür etti.

Akabinde Nuaym kalktı ve Gatafan'a gitti. Onlara da Kureyş'e dediklerini dedi. Dördüncü yılın Şevval ayının Cumartesi gecesini olunca Ebu Süfyan ve Gatafan Ben-i Kurayza'ya elçi gönderip şöyle haber ettiler: “Bizler kalıcı değiliz. Savaş için siz sabah yola çıkın.” Yahudiler de onlara elçiyle şöyle haber gönderdiler: “Günlerden Cumartesidir. Bir de biz siz bize rehin vermedikçe sizinle birlikte savaşmayacağız. Elçiler onlara bu haberi getirince onlar şöyle dediler: “Vallahi Nuaym bize doğru söylemiş.” Bunun üzerine onlarla birlikte savaşmaktan geri durdular. Böylece birliklerin hâli zayıfladı ve Yüce Allah onları hezimete uğrattı.

Düşmanın ihtilafa düşmesi ve dağılmasının faydası zayıf düşmeleridir. Zira ihtilaf zayıflık ve gücün, kudretin gitmesine sebeptir. Nitekim Allah Teâlâ müminlere şöyle buyurmuştur:

وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ

“Çekişmeyin, yoksa başarısızlığa uğrarsınız ve gücünüz gider.” (Enfâl,

46)

Devlet başkanının vazifelerinden birisi de dini korumaktır. Dini korumak iki şekilde olur: (1) Tıpkı Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)’in bunları tebliğ ettiği, sahabe-i kiramın bunlar üzere yürüdüğü ve bunları Rasûl’den sonra insanlara aktardıkları gibi; dini hakikatlerini ve manalarını ibka ederek, bunları müslümanlar arasında yayarak korumak. Daha sonra bu hakikat ve manaları ümmetin imamlıklarında icma ettiği din imamları, müctehidler şerh etmiştir.

Ebü Ya’lá şöyle der: “Devlet başkanının ümmetin selefinin icma ettiği usûle göre dini muhafaza etmesi gerekir. Şüpheli birisi dinden kaysa devlet başkanı ona hücceti beyan eder, doğruyu izah eder, kendisi hakkında lazım olan sorumlulukları ve hadleri onun üzerinde uygular. Tâ ki bu şekilde din kötü halellerden korunmuş olur. Ümmet ise hatalardan korunmuştur.”¹⁵⁴ Bu ise insanları dinde bid’ate davet eden bid’at ehlinin engellenilmesi, hak ehli âlimlere yardım etmek, medreseler inşa etmek, dini ilimleri yaymak ve bunları çağdaş ilimlere tercih etmekle olur.

Dini korumanın ikinci yolu dinin hükümlerini uygulamaktır. Bu ise dini insanların muamelelerinde ve aralarındaki ilişkilerinde tatbik etmek, insanları Allah Teâlâ’nın çizdiği sınırlarda durmaya, O’nun emirlerini itaate teşvik edip yönlendirmekle, dine muhalif olanları şer’i cezalarla cezalandırmak, İslâm’ın gerektirdiği şekilde toplumdan mefsedetleri ve münkerleri silip atmakla olur. Mefsedet ve münkerlere karşı yapılması gereken budur. Çünkü mefsedetleri ve münkerleri öylece bırakarak, güç olmasına rağmen bunlara karşı çıkmamak ve izale etmemekle dinin muhafaza edilmesi mümkün değildir. Ebü Ya’lá dedi ki: “Devlet başkanının tartışmaya düşenler arasında şer’i hükümleri uygulayıp aralarındaki husumeti bitirmesi gerekir. Bundan maksat hakların teslimidir. Böylece ne zalim haddi aşabilir ne de mazlum zayıf düşer. Yine devlet başkanının, Yüce Allah’ın haramları çiğnenme gibi bir şeye maruz kalmasın, Onun kullarının hak ve hukuku telef ve helak edilmesin diye hadleri uygulamalıdır.”¹⁵⁵

154. Muhammed b Hüseyin el-Ferra Kâdi Ebü Ya’lá, *el-Ahkâmü’s-sultaniyye* (Kâhire: Dârü’l-Kütübü’l-İlmîyye, 1983), 26.

155. Kâdi Ebü Ya’lá, *el-Ahkâmü’s-sultaniyye*, 27.

Vazifelerinden birisi de dünyayı din ile siyaset [idare] etmektir. Bununla kastedilen dünyevi işleri ve hayata ilişkin hususları şeriatın ilkelerine ve kurallarına göre koruyup idare etmektir. Bu, İslâm devleti kurulmasının maksatlarından biridir. Bu siyasete dair en önemli noktalardan bazıları aşağıda gelecek olan hususlardır:

1- İnsanlar Arasında Adaleti Tesis Etmek

İyâd b. Himâr (*radiyallahu anhu*)'nun naklettiğine göre Peygamber (*sallallahu aleyhi ve sellem*) şöyle buyurdu:

أهل الجنة ثلاثة: ذو سلطان مقسط موفق، ورجل رحيم رقيق القلب بكل ذي
قربى ومسلم، ورجل فقير عفيف متصدق

“Cennetlikler üç sınıftır: adaletli ve muvaffak otorite sahibi, tüm akrabalarına ve Müslümanlara karşı merhametli ve yumuşak kalpli kimse ve fakir, iffetli, sadaka veren kimse.”¹⁵⁶

Adaleti sağlamak, dünyayı din ile idare etmenin en önemli meselelerindendir. Adalet olmaksızın İslâm devleti var olamaz, adalet olmadan ümmet yaşayamaz. Adalet Rasûllerin (*aleyhimussalâtu vesselam*) gönderilmesinde en önemli maksatlardandır. Ümmet adaletle temizlenir. Rivayete göre Yûnus b. Meysera b. Halbes şöyle dedi: “Muâviye, Mısır’da bulunan Mesleme b. Muhammed’e şöyle yazdı: “Abdullah b. Ömer’e sor, o Rasûlullah (*sallallahu aleyhi ve sellem*)’i şöyle buyururken işitti mi:

لا يقدر الله أمة لا يقضى فيها بالحق ويأخذ الضعيف حقه من القوى غير
مضطهد.

“Allah, arasında hak ile hükmedilmeyen ve zayıfın güçlüden hakkını baskı görmeksizin alamadığı bir ümmeti mukaddes [temiz] kılmaz.” Eğer sana bunu Rasûlullah (*sallallahu aleyhi ve sellem*)’den duyduğunu söylerse onu posta atı üzerinde gönder.” Mesleme Abdullah’a mezkûr soruyu sordu. Abdullah “Evet” dedi. Mesleme ona mektubu verdi. Abdullah posta atı üzerinde geldi ve şöyle dedi: “Rasûlullah (*sallallahu aleyhi ve sellem*)’i bu sözü söylerken

¹⁵⁶. Ebû Hâtim Muhammed İbn Hibbân, *Sahihu İbn Hibbân el-müsnedü's-sahih ale't-tekâsım ve'l-envâ*, thk. Halis Aydemir - Muhammed Ali Sönmez (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1433), sy 7453.

işittim.” Muâviye dedi ki: “Ben de senin işittiğin gibi işittim.”¹⁵⁷ Hadiste geçen غير مضطهد ifadesi “baskı görmeksizin” manasındadır.

Adalet, her insana hakkını vermeyi, onu kendisine şer’ân vacib olmayan şeyle sorumlu tutmamayı, malını haksız yere almamayı ve hak ettiğinden alıkoymamayı içerir.

İbn Haldûn der ki: “Zulmü -meşhur anlamı olduğu şekliyle- sadece malı veya mülkü sahibinin elinden bedelsiz ve sebepsiz olarak almak sanma. Bî-lakis zulüm bundan daha kapsamlıdır. Başkasının malını alan, yaptığı bir şey yüzünden gasbeden, haksız yere isteyen veya kişiye şeriatın farz kıldığı bir şeyi dayatan herkes o kişiye zulmetmiş olur. Yani haksız yere vergi diye mal toplayanlar zalimlerdir. İnsanların mallarına karşı haddi aşanlar zalimlerdir. Malları yağmalayanlar zalimlerdir. İnsanları haklarından men edenler zalimlerdir. Mülkleri gasbedenler genel olarak zalimlerdir. Tüm bunların vebali devlete asıl temel yapısı olan umrânın¹⁵⁸ harap olmasıyla geri döner. Çünkü bu yapılan zulüm ümit sahiplerinin ümitlerini bitirir. Bil ki bu, Şâri’in zulmü haram kılmakta kastettiği hikmettir. Zulmün haram kılınmasındaki bu hikmet, ondan ötürü ortaya çıkan umrân fesadı ve harabının önüne geçmektir. Böylesi vahim bir durum beşer türünün soyunun bitmesini haber vericidir. Bu hikmet, beş zaruri maksadının tamamında; dinin korunması, canın korunması, aklın korunması, neslin korunması ve malın korunmasında şeriatın riayet ettiği genel hikmettir. Gördüğün üzere zulüm, yol açtığı umrân tahribatından ötürü beşer türünün soyunun tükenmesini haber verici bir konumda olunca, üzerinde durulma hikmeti onda mevcut oldu ve haram kılınması önemli oldu. Zulmün haramlığına dair Kur’ân ve sünnette çokça delil vardır. Bu deliller tamamı zabt edilip sayılamayacak kadar çoktur.”¹⁵⁹

157. Süleyman b. Ahmed et-Taberâni, *Müsnedü’ş-Şâmiyyin*, ed. Hamdi b. Abdilmecid (Beyrut: Müessesetu’r-Risâle, 1984), sy 315.

158. **Umrân**, İbn Haldun’un çok önemseddiği ve çokça kullandığı bir tabirdir. Yeryüzünün mamur hale getirilmesi mümkün olan bölgelerinin cemiyetler halinde yaşayarak insanların imar etmesi ve ihtiyaçlarını karşılamak için birbirleriyle yardımlaşarak içtimai bir hayat yaşamalarıdır. İbn Haldun “umran”ı sosyolojinin karşılığı olarak kullanmıştır. (Mukaddime, s.53; İlgi Yayınları, İstanbul 2020 dipnot no:10) (Editör)

159. İbn Haldûn, *Mukaddimetu İbn Haldûn*, sy 288.

2- Emniyeti Yaymak

Müslüman yöneticilerin vecibelerinden ve İslâm devletinin kurulmasındaki maksatlardan birisi de insanların canları, ırzları ve malları hakkındaki güvende olacağı İslâm diyarında güven ve huzur içinde bir yerden bir yere gidecekleri şekilde İslâm diyarında emniyeti yaymaktır. Rivayete göre Adi b. Hâtim şöyle dedi: “Ben Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)’in yanındayken ona bir adam geldi ve yoksulluktan şikâyet etti. Sonra bir başkası ona geldi ve yolların kesilmesinden şikâyet etti. Bunun üzerine o şöyle buyurdu:

يا عدى، هل رأيت الجيرة؟

“Ey Adi, Hire’yi gördün mü?” Ben: “Görmedim ama ona dair bir şeyleri haber aldım.” Buyurdu ki:

فإن طالت بك حياة، لترين الظعينة ترتجل من الحيرة، حتى تطوف بالكعبة لا تخاف أحدا إلا الله

“Eğer yaşamın uzayacak olursa göreceksin ki, kadın hevdecinde Hire’den yola çıkacak, varıp Kabe’yi tavaf edecek ve bu süreçte Allah’tan başka kimseden korkmayacak.”¹⁶⁰

Bu amaç dört başı mamur olarak, emniyeti zedeleyenlere ve insanlara karşı haddi aşanlara -uygulamanın güçlü ve zayıf; fakir-zengin; akraba-yabancı- demeden adilce olması şartıyla- şer’i cezaları uygulayarak olur. Zira tefrika toplumun helak sebebidir. Âişe (radiyallâhu anhâ)’dan nakledildiğine göre Mahzûm’dan olup hırsızlık yapan bir kadının durumu Kureyş açısından önem arzetti. Dediler ki: “Bu kadın hakkında kim Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) ile konuşacak?” Dediler ki: “Buna ancak Rasûlullah’ın sevgilisi Usâme b. Zeyd cüret edebilir.” Usame Rasûlullah ile konuştu. Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) buyurdu ki:

أتشفع في حد من حدود الله

“Allah’ın hadlerinden bir had için aracılık mı ediyorsun?!” Sonra kalktı ve hutbe irad etti ve şöyle buyurdu:

160. Buhâri, el-Câmi’, sy 3595.

إنما أهلك الذين قبلكم، أنهم كانوا إذا سرق فيهم الشريف تركوه، وإذا سرق فيهم الضعيف أقاموا عليه الحد، واثم الله لو أن فاطمة بنت محمد سرقت لقطعت يدها

“Sizden öncekileri helak eden sebep ancak şu idi: İçlerinden üst tabakadan birisi hırsızlık yapsa ona dokunmazlardı. Zayıf birisi çaldığında ise ona had uygularlardı. Allah'a yemin ederim ki, şayet Muhammed kızı Fâtıma dahi hırsızlık yapsa onun elini keserim.”¹⁶¹

Ebü Ya'lâ dedi ki: “Devlet başkanının vecibelerinden birisi de insanlar maişetleri için tasarrufta bulunabilsin ve güven içinde yolculuk yapabilsin diye hakimiyeti altında bulunan memleketi korumak ve bölgeyi savunmaktır.”

3- Ülke Gelirlerini Değerlendirmek

Devlet başkanının önemli görevlerinden birisi de ülke gelirlerini reaya içi refahı, düzgün ekonomiyi ve hoş görülen değerli bir yaşamı sağlayacak şekilde değerlendirmektir. Bu ise sözgelimi nehirler kazmak, ziraatı iyileştirmek, maden çıkarmak, fabrika açmak, ülke içinde ve dışında mahsüllerin intikalinin gerçekleştiği yolları düzgün yapmak, ticaret yolları ortaya koymak ve tacirlere kolaylıklar sağlamak gibi vakte ve zamana uygun, ülke gelirlerinin artmasında fayda sağlayacak şeylerle olur.

Raşid halifeler insanların servetine önem veriyorlardı. Ebu Bekir es-Sıddik (radiyallahu anhu) ordularının komutanlarını Irak çiftçilerinden ve Sevâd ahalisinden sorumlu tutuyordu. Onun bu tutumu insanların hidayetne ve servet yararlarına olan düşkünlüğündendi. Yine o biliyordu ki, umrânsız devlet olmaz. Nitekim çiftçilik servet kaynaklarından biridir ve o insanların hayatları ile maişetlerine bitişik olan bir gerçekliktir.¹⁶²

161. Buhâri, el-Câmi', sy 3475.

162. Şemsuddin Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, Târihu'l-islâm ve vefeyâtü meşâhiri ve'l-'alâm, thk. Ömer Abdusselâm et-Tedmurî (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1993), 9/130.

Devlet başkanı insanları ziraata, ekin ekmeye teşvik etmeli ve elinden geldiği kadarıyla bu iki hususta onlarla yardımlaşmalıdır. Çünkü Peygamber (sallallahu alejhi ve sellem) ümmeti bu ikisine teşvik ederdi. Enes b. Mâlik (radiyallahu anhu) dedi ki: Rasûlullah (sallallahu alejhi ve sellem) şöyle buyurdu:

مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَغْرِسُ غَرْسًا، أَوْ يَزْرَعُ زَرْعًا، فَيَأْكُلُ مِنْهُ طَيْرٌ أَوْ إِنْسَانٌ أَوْ بَهِيمَةٌ، إِلَّا كَانَ لَهُ بِهِ صَدَقَةٌ

“Hangi Müslüman bir ağaç diker veya bir ekin eker de kuş, insan veya bir hayvan ondan yerse, bu onun için bir sadakadır.”¹⁶³ Müslim’in rivayetinde şöyle geçer:

إِلَّا كَانَ لَهُ صَدَقَةٌ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ

“Kıyamet gününe kadar onun için sadaka olur.” Hadisin muktezası şudur: Bunun ecir -velev ki ekeni veya dikenini ölmüş olsa ve mülkiyeti başkasına intikal etmiş dahi olsa- dikilen ağaç veya ekilen ekinden yeniliyor olduğu müddetçe devam eder.

Görüldüğü üzere ağaç dikmek ve ekin ekmek de dünya ve ahiret maslahatı bulunmaktadır. Dünya maslahatı, bu ikisinden çıkan üründür. Bunların faydaları sadece diken ve ekene değil, bilakis yeryüzünde dolaşan hayvanlara ve haşerelere varıncaya dek memlekette bulunanların tamamı içindir. Ahiret maslahatı ise hadiste zikredilen husustur. Bedreddin el-Aynî şöyle der: “Bu hadiste ağacı diken veya ekini ekene -velev ki bunu kastetmiş olsalar dahi- ecrin hasıl olacağı yer alır. Hatta ve hatta ağacı dikse veya ekini ekse, daha sonra bunu satsa yine de bundan ötürü onun için sadaka olur. Çünkü bu, azıkları hususunda insanları kapsamaktadır. Ayrıca ticaret ve kazanç için yapıyor olsa dahi bu mahsülleri getirenlere de ecir varid olmuştur.”¹⁶⁴

4- İşleri Hak Edenlere Vermek

Devlet başkanı işleri hak edenlere [liyakat sahibi olanlara] vermelidir. Sadece bununla da yetinmeyip aksine görev verilmiş yetkilileri ve sorumluları denetlemelidir. Yüce Allah şöyle buyurdu:

163. Buhârî, *el-Câmi'*, sy 2320.

164. Aynî, *Umdu'tt'l-kâri şerhu Sahihî'l-Buhârî*, 12/155.

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا

“Şüphesiz Allah size emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmedeceğinizde adaletle hükmetmenizi emrediyor. Allah bununla size ne güzel nasihat etmektedir. Kuşkusuz Allah her şeyi duyan ve görendir.” (Nisâ, 58) Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) buyurdu ki:

فَإِذَا ضَيِّعْتَ الْأَمَانَةَ فَانْتَظِرِ السَّاعَةَ

“Emanet zayi edildiğinde artık kıyameti bekle.” Ravi dedi ki: “Emanet nasıl zayi edilir?” Buyurdu ki:

إِذَا وَشَدَّ الْأَمْرَ إِلَىٰ غَيْرِ أَهْلِهِ فَانْتَظِرِ السَّاعَةَ

“İşler ehli olmayana verildiğinde kıyameti bekle.”¹⁶⁵

İbn Abbas (radiyallâhu anhumâ) dedi ki: Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

مَنْ اسْتَعْمَلَ رَجُلًا مِنْ عَصَابَةٍ وَفِي تِلْكَ الْعَصَابَةِ مَنْ هُوَ أَرْضَىٰ لَهُ مِنْهُ فَقَدْ

حَانَ اللَّهُ وَخَانَ رَسُولُهُ وَخَانَ الْمُؤْمِنِينَ

“Her kim bir grup arasından bir adamı bir işle vazifelendirir ve bu grup arasında o vazifelendirilenden Allah’ı daha çok razı eden birisi varsa, bu vazifeyi veren kişi Allah ihanet etmiştir, Rasûlü’ne ihanet etmiştir, müminlere ihanet etmiştir.”¹⁶⁶

Yezîd b. Ebu Süfyân dedi ki: Ebu Bekir es-Sıddîk (radiyallahu anhu) beni Şam’a gönderdiği sırada şöyle dedi: “Ey Yezîd, senin akrabaların var. Olur ki hususen emirliğe onları seçecek olursun. Bak işte senin için en çok korktuğum şey budur. Zira Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

165. Buhârî, *el-Câmi*, sy 59.

166. Muhammed b. Abdillâh Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrekü ala’s-Sahihayn*, thk. Mustafa Abdulkâdir Atâ’ (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1990), sy 7023.

من ولى من أمر المسلمين شيئا فأمر عليهم أحدا محاباة فعليه لعنة الله لا
يقبل الله منه صرفا ولا عدلا حتى يدخله جهنم

“Her kim Müslümanların işlerine dair yetkili olur ve onlara birini kayırdığı için emir seçecek olursa, Allah’ın laneti onun üzerinedir. Allah onu cehenneme girdirene dek ondan ne farz ne de nafile amelini kabul eder.”¹⁶⁷

Hulefa-ı raşidin görevlendirdikleri kimseleri iyi bir şekilde seçmekle yetinmiyor, aksine davranış ve hallerinin güzel olduğuna dair rahat etmek için görevlerine başlamalarının ardından da ellerinden geldiği kadarıyla onları takip ediyorlardı. Ömer (radiyallahu anhu)’nun şiarı şuydu: “Benim için her gün bir valiye azletmem, bir zalimi gündüz bir an görevde bırakmamdan daha hayırlıdır.” Ömer bir gün etrafındakilere şöyle dedi: “Ne dersiniz; başınızı bildiğim en hayırlı kişiyi âmil tayin etsem, üstüne ona adaleti emretsem üzerime düşeni yerine getirmiş olur muyum?” Oradakiler “Evet” dediler. Ömer dedi ki: “Hayır. İşlerini gözden geçirip emrettiğimi yaptı mı yapmadı mı diye kontrol etmedikçe üzerime düşeni yerine getirmiş olmam.”¹⁶⁸

Ebû Ya’lâ der ki: “Devlet başkanının görevlerinden birisi de kendilerine verdiği görevlerde ve sorumlu tuttuğu mallarda güvenilir kişileri seçmek ve samimi, dürüst insanları seçmektir. Böylesi güvenilir kişileri asla geri bırakmamalıdır. Bizzat kendisi işleri denetlemeli, durumları gözden geçirmelidir. Ümmeti idare, milleti muhafaza etmekle ilgili olmak için bu yolu izlemelidir. Güvenilir kişiyi atadıktan sonra, onların güzel hasletine güvenip dünya zevkleriyle veya ibadetle meşgul olarak görevlileri denetlememe gibi bir sıkıntıya düşmemelidir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

يَا دَاوُدُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُم بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَى

“Ey Davud, biz seni yeryüzünde halife kıldık. Sen de insanların arasında hak ile hükmet ve hevaya tâbi olma.” (Sâd, 26) Allah (subhanehu) görev verdikten sonra ilgiyi kesmemiştir. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)’de şöyle buyurmuştur:

167. Hâkim en-Nisâbüri, el-Müstedrekü ala’s-Sahihayn, sy 7024.

168. Muhammed Ali Sallâbi, Târîhu’l-hulafâi’r-râşidin, 2/426.

كلکم راع وكلکم مسئول عن رعيته

“Hepiniz çobansınız ve hepiniz güttüklerinizden sorumlusunuz.”¹⁶⁹

5- Orduları Teçhiz Etmek ve Sınır Boylarını Korumak

Savunulması ve haddi aşan düşmanlarına karşılık vermesi için devletin ihtiyaç duyduğu en önemli şeylerden birisi de budur. Devlet başkanı vakit içerisinde devletin varlığı için ihtiyaç duyulan silahları temin etmeli, düşmanı korkutmak ve ürkütmek için bu silahları geliştirmelidir.

Ebü Ya'lâ şöyle der: “Devlet başkanının vecibelerinden birisi de alıko-yucu cephanelik ve bertaraf edici kuvvet ile sınır boylarını muhkemleştirmektedir. Tâ ki düşman bir gaflet anı bulup mukaddesatı çiğnemesin, bir müslümanın veya sözleşmeli [zimmi olan] birinin kanını dökmesin. Davetten sonra İslâm'a inatla karşı duranlarla Müslüman olmalarına veya zimmi olmalarına dek cihad etmek de devlet başkanının vazifesidir.”

Yüce Allah şöyle buyurdu:

وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ
وَأَخْرَيْنَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ

“Onlara karşı gücünüzün yettiği her türlü kuvveti ve savaş için eğitilmiş atları hazırlayın. Tâ ki, bunlarla Allah'ın düşmanını ve sizin düşmanınızı ve bunlardan başka Allah'ın bildiği, sizin ise bilemediğiniz düşmanlarınızı korkutasınız.” (Enfâl, 60) Hazırlık, her zamanda zamana uygun şekilde olur. Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'in zamanında hazırlık atıcılık ileydi. Bu yüzden o atıcılığa teşvik etti. Bugün ise zamanımızda yaygın olan aletlerin kullanımı öğrenmeye teşvik edilmelidir. Zira atıcılığa teşvik ancak cihad amaçlıdır. Bunda başka bir mana yoktur. Artık yaylarla cihad kalmadığı için yaylarda maksut bir mana da kalmamıştır. Buna binaen ona teşvik edilmez.

169. Kâdi Ebü Ya'lâ, *el-Ahkâmü's-sultaniyye*, 28.

Devlet başkanı bu hususta tembellik veya gevşeklik göstermemelidir. Zira biz düşmanlarımızın bize karşı karadan, denizden ve havadan cüret ettiklerini, bizim ise onlara karşı koyacak bir şeyimizin olmadığını gördük.

6- Fey ve Sadakaları Toplamak ve Maaşı (Atâ) Belirlemek

Ebü Ya'lâ dedi ki: "Devlet başkanının vecibelerinden birisi de şeriatın nas veya ictihad kaynaklı olarak belirttiği fey ve sadakaları -haddi aşmadan- toplamak, israf ve eksiklik göstermeden maaşı ve beytu'l-maldan hak edilenleri belirlemek, bu maaşları önceleme veya erteleme yapmaksızın tam vaktinde vermektir."

Devlet başkanı bu anlattığımız ümmet haklarını yerine getirirse, ümmetin lehine ve aleyhine olan şeylere dair Allah'ın hakkını eda etmiş olur. Ümmet için de devlet başkanına karşı şu iki sorumluluğu vacib olur: Masiyet dışında itaat ve yardım etmek.

Bir Tenbih: Hükümdara Nasihat

Bil ki, hükümdar yönettiği ülkede Allah Teâlâ'nın halifesidir. Ona muhalefet edilirse hilafetinin hali düzgün gitmez. Mutlu kişi dini hükümdarlığıyla koruyan, diniyle hükümdarlığı korunmayan, adaletiyle sünneti ihya eden; zulmüyle onu öldürmeyen, tedvir ve idareyle reayayı muhafaza eden; perişan edip onları zayi etmeyen kimsedir. Hükümdarlığının temellerini sağlamlaştıran, devletinin temelini muhkemleştiren, ülkesinde Allah'ın emirlerini bağlı biri olmak için böyle birisi olmalıdır. Zira Allah dinin istikâmetini, hükümdarın siyasetinden ve reayanın tedbir edilmesinden aciz kılmayacaktır.

Allah Teâlâ'nın kendisine farz kıldığı tüm amelleri eda etmesinden sonra hükümdara vacib olan, insanlar arasında adaletle hükmetmesi, onlara iyi davranması, şeriat ve din fenerini yükseltmesi, askerlerinin veya hükümdarın yönetiminde bulunan reayadan birinin elinden çıkacak herhangi bir zulmün günahının boynuna olacağını bilmesidir. Keza o zulmü bilip alıkoymaya gücü yetmesine rağmen engel olmazsa da hüküm böyledir.

Reaya ve halk arasında adaletle hükmeder, kitab ve sünnete göre hükmederse kendisinin taatlerinden bir günlük ibadetinin sevabı reayanın ibadetinin tamamı veya daha fazla sevaba karşılık gelir. Nitekim Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

عدل ساعة خير من عبادة ستين سنة

“Bir anlık adalet altmış yıl ibadetten daha hayırlıdır.”¹⁷⁰ O devlet başkanı da Allah'ın gölgesinde gölgelendireceği kimselerden olur.

Emir ancak şu on kaideye riayet ettikten sonra insanların masahatlarını temin edebilir ve reaya arasında adil olabilir:

1- İnsanlar arasında ortaya çıkan her meseleye şu gözle bakmalıdır: “Ben reayayım, emir de başka biri.” Kendisi için razı olmayacağı hiçbir şeye başkası için de razı olmamalıdır.

2- İhtiyacı ve sıkıntısı olanların kapısında hakir bir şekilde beklediği birisi olmamalı ve bunun tehlikesinden sakınmalıdır. Çünkü Yüce Allah'ın ondan istediği, insanların ihtiyaçlarını gidermeyi ertelemesi değildir. Hikâye edildiğine göre bir gün filozof Aristoteles, Zülkarneyn'e nasihat etti ve şöyle dedi: “Ey Allah'ın halifesi, ihtiyaç sahipleri senden ihtiyaçlarını istediğinde, Allah'ın rahmet ve mağfiretinden mahrum olmamak için onların ihtiyaçlarını gidermede gevşek davranma.”

3- Tüm vaktini nefsi şehvetlere harcamamalı, vakitlerinin çoğunun hükümdarlık işlerine ve reayayı tedbir etmeye yönelik olması için ciddi çaba göstermelidir. Hikâye edilir ki, Yunan filozoflarından birisi bir hükümdara nasihat etti. Dedi ki: “Senden adalet isteyenler kapından mahrum olup seni Yüce Allah'a şikayet etmemeleri için gafillerin uykusu gibi uyuma. Eğer öyle biri olursan, işte o zaman devletine nakisa bulaşır. Çünkü hükümdarların devleti güneş gibidir. O güneşin ışığı sabah bir duvara, akşam başka bir duvara vurur. Ve devlet en basit bir masiyetle dahi zail olur.

4- Hükümdar her işi sertlikle değil, rıfk ve suhuletle halletmek için çabalamalıdır. Çünkü Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle emirler için şöyle dua etmiştir:

170. Ebû'l-Kâsım İsmail b. Muhammed Kıvâmu's-Sunne et-Teymi, *et-Tergîb ve't-Terhib*, thk. Eymen b. Şâlih b. Şa'bân (Kahire: Dâru'l-Hadis, 1414/1993), sy 2178. (Mütercim)

اللهم ارفق كل وال رفق على رعيته، واعنف على كل وال عنف على رعيته

“Allah’ım, reayasına rıfk ile muamele eden her yöneticiye sen de rıfk ile muamele et. Reayasına sert muamele eden her yöneticiye sen de sert muamele et.” Hikâye edildiğine göre, halifelerin büyüklerinden olan Hişâm b. Abdülmelik, Ebu Hâzim’e (o zamanın meşhur âlim ve zahidlerinden) şöyle sordu: “Yönetimde haksızlık etmekten kurtulmak için izlenmesi gereken siyaset nasıl olmalıdır?” Ebû Hâzim dedi ki: “Yönetimde haksızlık etmekten kurtulmak istiyorsan, malları uygun yerlerden tahsil et, şeriata mutabık şekilde onları uygun yerlere sarfet.” Hişâm dedi ki: “Buna kim güç yetirebilir?” Ebû Hâzim dedi ki: “Cehennem azabına dayanmaya güç yetiremeyenler.”

5- Şeriata muvafakat etmesiyle birlikte reyanın kendisinden en çok razı olduğu kişi olmak için tüm gücünü sarfetmelidir. Hikâye edildiğine göre fazıl âlimlerden biri bir hükümdara şöyle vaaz-u nasihat etti: “Yüce Allah’ın senden razı olmasını, rahmetinin üzerine mütemadiyen akmasını istiyorsan, halka haksız yere ve şer’î bir sebep olmaksızın kötü söz söyleme, onlara vurma. Maksadın halkın senden razı olması sebebiyle Allah Teâlâ’nın rızası olsun.”

6- Hükümdar Allah Teâlâ’nın rızasına muhalefet ederek kullardan hiç kimsenin rızasını istememeli, şeriatin vecibelerini nefsinin istediklerine öncelemelidir. Hükümdar sosyal ilişkisi bulunan herhangi birine karşı şeriatin muktezasınca hükmedecek olur da o kişi bu yüzden ona düşmanlık ederse, onun bu hükümdara olan düşmanlığı hiçbir zarar vermez.

7- Halk hükümdardan hüküm vermesini talep ederse hükümdar adaletle hükmetmelidir. Halk ondan merhamet talep ettiğinde onları affetmelidir. Hükümdar halka bir şey vaad ettiğinde vaadinden dönmemelidir.

8- Hükümdar muttaki, ilmiyle âmil, âlimlerle bir arada bulunmaya, onların nasihatlerini dinlemeye çokça düşkün olmalıdır. Ondan -ister helal ister haram olsun- dünya malını elde etmek için hükümdara övgü yağdıran, ona tabiatına göre nasihat eden âlimlerle bir arada bulunmaktan ictinab etmelidir.

9- Hükümdar övünmeyi ve kibri kenara koymak için çabalamalıdır. Öfkeden de sakınmalıdır. Çünkü öfke aklın düşmanıdır. Öfkenin afetleri sayılamayacak kadar çoktur.

10- Hükümdar bizzat kendisinin zulmetmemesiyle yetinmemeli, bilakis askerlerinin, naiblerinin, kâtiblerinin ve eli altında bulunan köle ve hizmetçilerinin topluma zulmetmemesi için de yoğun gayret göstermelidir. Çünkü zulmün afeti sultanların devletlerini çok hızlı bir şekilde yok eder.”¹⁷¹

171. Mahmûd b. İsmail b. İbrahim b. Mikâil el-Hayrbeyti, *ed-Dürratü'l-garrâ fî nasihati's-selâmi ve'l-kudât ve'l-ümerâ* (Riyâd: Mektebetü Nizâr Mustafâ el-Bâz, ts.), 180.

YÖNETİCİNİN YETKİSİNİ YİTİRMESİ

Bil ki devlet başkanının yetkisinin nihayete ermesi, kendisini yetkili vasfından çıkarmasıyla, azlolmasıyla veya azledilmesiyle olur. Birincisi ya hastalık ve ihtiyarlık gibi acziyet ve zayıflıktan yahut acziyet ve zayıflıktan değil de dünya ve ahirette yükünü hafifletmeyi istediği için bu makâmı terketmeyi yeğlemesiyle olur.

İlk duruma gelince, bu devlet başkanının yaşlılık, hastalık veya benzeri bir probleminden ötürü, insanların iş ve durumlarıyla ilgili kendisine tefviz edilen işleri yerine getirmekten aciz olmasından ötürü kendini azletmesiyle olur. Bu sebepten ötürü kendisini azlettiğinde görevini bitirmiş olur. Çünkü acziyet tahakkuk edince yöneticilikten maksadın hasıl olması kaybolacağı için onun yönetiminin zail olması vacib olur. Hatta böyle bir sorunu sezdiğinde Müslümanların maslahatına olan düşkünlüğünden ötürü kendisini azletmesi ona vacib olur. Hüküm bakımından bu acziyetin insanlara zahir olması ile onun sadece kendisinin sezmesi arasında bir fark yoktur. Bu acziyet onun o makâmı terketmesini icap eder. Kurtubî dedi ki: “Devlet başkanlığına menfi tesir edecek bir eksikliği kendisinde fark ettiğinde kendisini görevden alması, devlet başkanına vacib olur.”¹⁷²

Keza eğer ki onun azledilmesinde -konumunda ısrar etmesi durumunda artacak ve devam edecek- bir fitneyi dindirmek gerçekleşecekse mezkûr hüküm geçerlidir. Hatta bu durumda kendisini azlederse övgüyü hak eder. Bundan ötürü Müslümanların tamamı, Irak ahalisinin ona biat etmesinin ardından sırf Müslümanların kanları dökülmesin diye kendisini devlet başkanlığından azledip Muâviye (*radiyallahu anhu*)’ya bıraktığında Rasûlullah (*sallallahu aleyhi ve sellem*)’in torunu Hasan b. Ali’ye (*radiyallâhu anhumâ*) övgüde bulunmuştur. Hatta bu olay yaşanmadan önce Dedesi (*sallallahu aleyhi ve sellem*) şu buyruğuyla ona övgüde bulunmuştur:

ابنہ ہذا سید، ولعل اللہ أن یصلح بہ بین فئتين عظیمتين

“Benim bu oğlum seyyiddir. Olur ki, Allah onun vesilesiyle iki büyük topluluğun arasını bulur.”¹⁷³

172. Kurtubî, *el-Câmiu’ li ahkâmîl-Kur’ân*, 1/272.

173. Buhârî, *el-Câmi*, sy 3430.

İkinci durum ise devlet başkanının hastalık ve ihtiyarlık gibi acziyet ve zayıflıktan yahut acziyet ve zayıflıktan değil de Müslümanların reisine tevkil edilen büyük görevlerle meşgul olmaktan azade olup dünyevi yükünü hafifletme adına veya hesabı etrafı ve geniş olmasın diye ahiret yükünü hafifletmek için kendisini azletmesidir. Zira fâkihlerin bu hususta iki görüşü mevcuttur: (1) Kendisini azletmesi durumunda görevini bitirmiş olur. Çünkü nasıl ki ona biat edilmeye olumlu cevap vermesi vacib değilse, keza makâmında kalmaya devam etmesi de vacib değildir. (2) Böyle yapmakla azlolmaz. Çünkü Ebu Bekir es-Sıddık (*radiyallahu anhu*) Müslümanlardan kendisini hilafet makâmından almasını istemiştir. Yani şayet kendisini azletmesi geçerli olsaydı onlardan kendisini azletmelerini istemezdi.

Yetkisinin azlolunmayla son bulmasına gelecek olursak: Bil ki, devlet başkanı omuzuna yüklenen vecibeleri yerine getiriyor, aralarında adil olarak reayanın işlerini tedbir etmede kalmaya kudretli olarak duruyorsa onun azlolunmayacağı, azledilmesinin ve kendisine başkaldırmanın vaiz olmadığı âlimler arasında ittifak edilen bir husustur. Bu da bir kenara, bu İslâm'ın sakındırdığı şeylerdendir.

Hakeza küçük hatalar da onun azledilmesini caiz kılmaz. Çünkü kemal sadece Yüce Allah'a mahsustur. Günahsız olanlar ise sadece Allah'ın ma-sum kıldıklarıdır. Ve tüm Ben-i Âdem çokça hatakarıdır, çokça hata edenlerin en hayırlıları çokça tevbe edenlerdir. Fakat Müslümanların dini ve dünyevi hayatlarına büyük tesirleri olan bazı şeyler bulunmaktadır. Bunlardan kimisi işleyen devlet başkanının mecburen azledilmesine sebep olan şeylerdir. Bunlardan kimisi âlimler arasında ittifaka konu olan, kimisi ise ihtilafla karşılanmış olan şeylerdir. Şimdi biz haklarında âlimlerin görüşlerini görmemiz adına bu sebeplerden bahsedeceğiz:

1- Küfür ve İslâm'dan Sonra Mürted Olmak

Devlet başkanı küfre veya dinden dönmeye (irtidad) sebep olan büyük bir cürüm işlerse bundan ötürü artık Müslümanların işlerini yönetmekten azlolur, Müslümanlara karşı bir yetkisi kalmaz. Cünâde b. Ebû Ümeyye dedi ki: "Ubâde b. Sâmit'in yanına geldik, kendisi hastaydı. Ona dedik ki: "Allah seni ıslah etsin. Allah kendisinden ötürü sana fayda ihsan edeceği, Rasûlullah (*sallallahu aleyhi ve sellem*)'den duyduğun bir hadisi aktar. Ubâde dedi ki: "Peygamber (*sallallahu aleyhi ve sellem*) bizi çağırды, biz de ona biat ettik." Ubâde dedi ki: "Bizden biat istediği hususlar arasında şunlar vardı: "Hoşumu-

za giden ve gitmeyen şeylerde, zorluk ve kolaylık hâlimizde, bize karşı bir tercih olması hâlinde dinleyip itaat etmek, -hakkında Allah katından açık bir delilinizin bulunduğu net bir küfür görmeniz hariç- emir sahipleriyle çekişmemek üzere biat ettik.”¹⁷⁴

Hattâbî dedi ki: “Hadiste geçen “net (بواح) bir küfür görmeniz” ifadesi: بواح netlik demektir. Şu sözden müştaktır: “Bir şeyi açıkladı (باح بالشئ)” Bununla tevile muhtemel olmayan sözü kastetmektedir. Devlet başkanı böyle olursa halkın onunla savaşması helal olur. Ama sözü tevilden bir veche muhtemel oldukça savaşmak caiz olmaz. Bu şu sözünün manasıdır: “Allah katından açık bir delilinizin bulunduğu.” Bununla ayetin açık anlatımını veya ayetteki tevile muhtemel olmayan manayı kastetmektedir.”

Hafız İbn Hacer dedi ki: “Devlet başkanı küfürden ötürü icmayla azlolur. Bu iş için her Müslümana kıyam vacibtir. Buna gücü yetene sevap, dalkavukluk edene ise günah vardır. Kıyamdan aciz kalanların o diyardan hicret etmesi vacib olur.”¹⁷⁵

2- Fasıklık Etmek

Bunda ihtilaf vardır. Cumhura göre devlet başkanı fasıklıktan ötürü azlolmaz, aksine başkanlık görevinde kalmaya devam eder. Lakin eğer fitne oluşmayacaksa onu azletmek müstehabtır.

Nevevî *Müslim Şerhi*’nde dedi ki: “Ehli sünnet ve’l-cematin fâkih, muhaddis ve kelamcılarının büyük çoğunluğu dedi ki: “Devlet başkanı fasıklık, zulüm ve hakları zayi etmeden ötürü azledilip görevden indirilmez. Bunlardan ötürü ona başkaldırmak caiz değildir. Bilakis bu hususta varid olan hadislerden ötürü ona vaaz etmek ve korkutmak vacibtir.”

İbn Âbidîn dedi ki: “Adil birisi devlet başkanlığına getirilse, sonra zulmetse ve fasıklık etse azledilmez. Fakat eğer fitne zuhur etmeyecekse onu azletmek müstehabtır. Ona dua edilmesi gerekir, başkaldırmak vacib olmaz.”¹⁷⁶

174. Buhârî, *el-Câmi*’, sy 6647.

175. İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu’l-bâri Şerhu Sahihî’l-Buhârî*, 13/123.

176. İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr ‘alâ’d-Durri’l-muhtâr*, 1/549.

Zalim Devlet Başkanlarına Başkaldırma Meselesi

Bazı âlimler şöyle demiştir: “İslâm ismiyle müsemma olduğu müddetçe her hâlükârda mutlak olarak zalim devlet başkanına başkaldırmak caiz değildir.” Ancak muhakkiklerin tasrihlerinden anlaşılan şudur: Bu hüküm mutlak değildir. İmam Ebû Bekir el-Cessâs

لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ

“Benim ahdim zalimlere ulaşmaz.” (Bakara, 124) ayetini ele alırken şöyle der: “Zalimlerle ve haksızlık eden devlet başkanlarıyla savaşmak hususunda onun (Ebû Hanîfe’nin) mezhebi meşhurdur.” Bu yüzden Evzâî şöyle demiştir: “Ebû Hanîfe’ye her şeye karşı tahammül ettik. Tâ ki bize kılıcı (zalimlere karşı savaşmayı kastediyor) getirene dek. İşte bunda ona tahammül edemedik.” Emri bi’l-maruf nehyi ani’l-münker’i sözle yapmanın, eğer bunu yapan dinlenilmezse bu sefer bunu kılıçla yapmanın vacib olduğu onun görüşlerinden biriydi... Onun Zeyd b. Ali’nin durumu hakkındaki tutumu, ona mal göndermesi, insanlara ona yardım etmenin ve onunla birlikte savaşmanın vacib olduğuna dair gizlice fetva vermesi meşhurdur. Abdullah b. Hasan’ın evlatları olan Muhammed ve İbrahim’le olan meselesi de böyledir.”¹⁷⁷

Cessâs’ın Ebû Hanîfe’nin Zeyd b. Ali’yle olan meselesine dair işaret ettiği durum, tarihçilerin Abdullah b. Mâlik b. Süleymân’dan aktardıkları şu olaydır: Abdullah dedi ki: “Zeyd [b. Ali] Ebû Hanîfe’ye kendisini biata çağırması üzere bir elçi gönderdi. Ebû Hanîfe dedi ki: “Şayet ben insanların tıpkı babasını yarı yolda bıraktıkları gibi onu da yarı yolda bırakmayacaklarını bilsem onunla birlikte cihad ederdim. Çünkü o hak imamdır. Fakat ben ona malımla yardım edeceğim.” Ona 10 bin dirhem gönderdi ve elçiye şöyle dedi: “Mazeretimi ona açıkla.” Bir rivayete göre ise Ebû Hanîfe elçiye mübtela olduğu bir hastalığı özür olarak bildirmişti. Rivayetleri cem etmeye bir mâni yok. Ebû Hanîfe’ye Zeyd’in başkaldırması soruldu, dedi ki: “Onun başkaldırışı Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)’in Bedir Günü başkaldırmasına benziyor.” Ona “Sen neden geri kaldın da katılmadın?” diye soruldu. Dedi ki: “Beni ona varmaktan insanların bana bıraktıkları emanetler alıyordu. Bu emanetleri İbn Ebî Leylâ’ya sundum ama kabul etmedi. Ben de emanet-

177. Ebû Bekr Ahmed b. Ali Râzi Cessâs, *Ahkâmü’l-Kur’an*. (Beyrut: Dâru İhyai’t-Türâsü’l-Arabi, 1985), 1/85.

leri meçhul bırakan birisi olarak ölmekten korktum.” Ebû Hanîfe Zeyd’in başkaldırışını her hatırladığında ağlardı.¹⁷⁸

Onun Muhammed ve kardeşi İbrahim b. Abdullah ile kıssası ise şöyledir: Muhammed ve İbrahim, Mansûr’a başkaldırmıştı. Mekki *Menâkıb*’da şöyle zikretti: “Ebû Hanîfe insanları İbrahim’e yardım etmeye teşvik ediyor, onlara ona tâbi olmalarını emrediyordu. Denilir ki: Mansûr Ebû Hanîfe’yi bu yüzden zehirlemiştir.

En doğrusunu Yüce Allah’ın bilmesiyle birlikte, bu konuya dair naslar, fâkihlerin ve muhaddislerin sözlerinin incelenmesi sonucu zahir olan şudur: **Fasıklık dört kısımdır:**

1- Devlet başkanının sadece kendisiyle kısıtlı bir fiska düşmesi. Örneğin zina ve içki içmek gibi. Bunun hükmü, devlet başkanının bundan ötürü kendiliğinden azlolmamasıdır. Ancak azledilmeyi hak eder. Ümmete düşen onu azletmektir. Ancak azledilmesinden ötürü fitne zuhur edecekse geri durulur. İbn Âbidîn -geride geçtiği üzere- “Bu kişi geride geçtiği üzere azledilmeyi hak eder.” demiştir. Ancak bu, kanların dökülmesine götürecek şekilde ona baş kaldırmayı mübah kılmaz. “Fasık veya zalim devlet başkanına başkaldırmak caiz değildir” diyenlerin görüşleri buna hamledilir.

2- Devlet başkanının insanlara malları hususunda zulmederek etkisi başkalarının mallarına varan bir fisk işlemesi ancak bunu caizlik şüphesi olacak şekilde tevil ederek yapmasıdır. Örneğin insanları vergiyle sorumlu tutup bunu amme maslahatları diye tevil etmesi böyledir. Bunun hükmü ise, devlet başkanının bundan ötürü azledilmemesi, ona itaatin vacibliği, başkaldırmanın ise caiz olmayışıdır. Nitekim buna dair İbn Âbidîn’in ifadesi gelecek.

3- İnsanlara malları hususunda zulmetmesi ve bu hususta ne bir tevili-nin ne de cevaz şüphesinin bulunmamasıdır. Bunun hükmü şudur: Zulme uğrayanın kendisinininden -savaşmakla dahi olsa- zulmü bertaraf etmesi caizdir. Keza sabretmesi de caizdir, hatta bu yüzden ecir alır. Bu savaş o devlet başkanına başkaldırmak için de değildir, aksine malı müdafaa içindir. Şayet devlet başkanı zulmü bırakırsa savaşmayı bırakmak vacib olur.

178. Ebû Muhammed Muhyiddin Abdülkadir b. Muhammed Kureşî, *el-Cevâhirü'l-mudîyye fi tabakati'l-Hanefiyye*, thk. Abdülfettah Muhammed el-Hulv (Cize: Hicr li't-Tıbaa ve'n-Neşr, 1993), 1/46.

İbn Âbidin *Fethü'l-Kadir*'den naklen şöyle der: "Bağileri defetmeye gücü yeten herkesin devlet başkanıyla birlikte savaşması vacibtir. Ancak başkaldıranlar -örneğin devlet başkanının kendilerine veya başkalarına şüphe bulunmayan bir zulmü yapmış olması gibi- kendilerine savaşmayı caiz kılabacak bir şeyi izhar ederlerse durum başkadır. Hatta bu durumda o Müslümanların yönetici onlara adil davransın ve zulmünden dönsün diye bunlara yardım etmeleri vacib olur. Fakat yapılan şeyin zulüm olduğuna dair bir kapalılık bulunması durumunda hüküm böyle değildir. Örneğin devlet başkanının alma hakkı olan ve bunlarla zararın bu zarardan daha büyük bir zararı defetmek için olması şeklinde değerlendirilebilecek bazı vergileri dayatması böyledir."¹⁷⁹

Kendisinden zulmü defetmek için savaşan mazlumun hükmü böyle. Peki başkaları devlet başkanına karşı o mazluma yardım etse caiz olur mu? Bu konuda âlimlerin ibareleri farklılık arz etmektedir. *Fethü'l-Kadir*'de mazlumdaki başkalarının da savaşan o mazluma, devlet başkanı ona adaletle davransın diye yardım etmelerinin vacib olduğu zikredilmiştir. Nitekim *Reddül-Muhtâr*'da bu kitaptan naklen bu geçmektedir. *Câmiu'l-fusûleyn*, *el-Mübteğâ* ve *es-Sirâc*'da şöyle geçer: İnsanların ne sultana ne de ona gerekçeyle başkaldıranlara yardım etmesi gerekmez. İbn Âbidin iki görüşü şöyle uyuşturmuştur: Devlet başkanının haddi aşmaktan geri durması mümkünse insanların mazlumlara yardım etmeleri vacib olur, aksi durumda ise vacib olmaz."¹⁸⁰

Bu durumda sabrın evla olması şu hadisten ötürüdür: Huzeyfe b. Yemân (*radiyallahu anhu*)'nın naklettiği bir hadiste Rasûlullah (*sallallahu aleyhi ve sellem*) şöyle buyurdu:

يكون بعدى أئمة لا يهتدون بهدای، ولا يستنون بستنى، وسيقوم فيهم رجال
قلوبهم الشياطين فى جثمان إنس

"Benden sonra benim yoluma uymayan, sünnetimi sünnet edinmeyen önderler olacak. Onlar arasında insan suretinde ama kalpleri şeytan kalbi olan kimseler olacak." Ben dedim ki: "Ben o zamanda yaşayacak olursam ne yapayım ya Rasûlallah?" Buyurdu ki:

179. İbn Âbidin, *Reddül-muhtâr 'alâ'd-Durri'l-muhtâr*, 4/265.

180. İbn Âbidin, *Reddül-muhtâr 'alâ'd-Durri'l-muhtâr*, 4/265.

تسمع وتطيع للأمير وإن ضرب ظهرك، وأخذ مالك، فاسمع وأطع

"Emiri dinler ve itaat edersin. Sırtına vursa da malını alsa da dinle ve itaat et."¹⁸¹

Bu hadiste başkaldırmak nehyedilmektedir. Zulmü def etmek için savaşmak ise, canı ve malı korumak için savaşmayı mübah kılan hadislere dayanmaktadır. Fakat bu savaş sureten başkaldırmaya benzediği için savaşmamak dini muhafaza açısından daha evladır.

4- İnsanların dinine menfi etki eden bir fiske işlemesi ve onları masiyetlere zorlaması (ikrah). Bunun hükmü ilgili yerlerde detaylıca anlatılan zorlamanın hükmüdür. Bu hüküm bazı durumlarda hakikaten veya hükmen küfre dahildir. Böyle bir fasıklık küfrün sembollerini yaymak, onun şiarlarını ikâme etmek, kanunlarını uygulanır hüküm kaynağı yapmak, dinin hükümlerini hafife almak, güç olmasına rağmen hoşlanmadığı için Allah'ın şeriatını uygulanır hükümler yapmaktan geri durmak, başka bir yasa veya şeriatı Allah'ın şeriatından üstün tutmakta kendini gösterir. Bunlar net ve açık küfre dahildir. Bu durumda o devlet başkanına başkaldırmak şartıyla caizdir, bu caizlik güç ve kudret şartıyladır. Şöyle ki, kendisinde imamet şartları bulunan salih bir adama imameti akdetmek umulacak. Böyle değilse, yönetim bir zalimden başka bir zalime geçecek veya bu başkaldırma daha büyük bir zarara -mesela kâfirlerin Müslümanlara egemenlik kurması gibi- götürecekse bu iki durumda da başkaldırmak caiz değildir.

Nevevi, *Müslim*'de geçen " 'Onlarla savaşmayacak mıyız?' Buyurdu ki:

'Namaz kıldıkları müddetçe hayır.' " hadisine dair şöyle der: "Bu hadiste daha önce geçen şu anlam var: "İslâm'ın temellerinden birini değiştirdikleri müddetçe, sırf zulüm veya fasıklık yüzünden halifelere başkaldırmak caiz değildir." Yüce Allah en doğrusunu bilir.¹⁸²

181. *Müslim, Müslim*, sy 1847.

182. Eşref Ali b. Abdilhak et-Tehânevî el-Fârûkî el-Hanefî et-Tehânevî, *İmdâdu'l-fetâvâ*, ts., 5/124-135.

3- Tasarruf Eksikliği

Azledilmeye sebep olan durumlardan birisi de tasarruf eksikliğidir. Yani devlet başkanında tasarruflarını kayıtlayan veya iptal eden bir hâlin arız olmasıdır. Ulema bu eksikliği ikiye ayırmıştır: Hacr ve kahr.

Hacr

Hacr, devlet başkanının yardımcılarında birinin masiyet izhar etmeden ve düşmanlık ortaya koymadan ona egemen olmasıdır. Bu onu imametten men etmez ve yöneticiliğinin sıhhatine zarar vermez. Lakin bu durumda onun işlerine hâkimlik eden kişinin fiillerine bakılır; eğer dinin hükümlerine ve adaletin gerektirdiğine uygunsa devlet başkanı, aksi durumda ümmete fesat olarak dönecek sıkıntıların ortaya çıkmasına mâni olarak dini işlerden geri kalmamak için yardımcısı olan başına buyruk kişinin fiillerini, hükümlerini işlerliğe sokarak onaylaması caizdir.

Eğer başına buyruk hareket edip devlet başkanına egemenlik kuran kişinin fiilleri dinin hükümlerine ve adaletin gerektirdiklerine aykırıysa devlet başkanının bunları onaylaması caiz olmaz. Onun önüne geçip tahakkümünü sonlandıracak kişilerden yardım istemesi lazım gelir.

Kahr

Kahrın (baskı altında olmanın) iki şekli vardır. Birisi esirliktir. Esirlik, kişinin baskın bir düşmanın eline esir düşüp ondan kurtulmaya gücünün olmamasıdır. Bu durum imametinin ona akdedilmesine mânidir. Çünkü o bu hâlde Müslümanların işleriyle ilgilenmekten âcizdir. Bu hüküm bakımından esir alan düşmanın müşrik veya bâği Müslüman olması arasında bir fark yoktur. Ümmetin ondan başka, kudret sahibi birini seçmesi gerekir. Kişi imamet akdi kendisi için akdedildikten (devlet başkanı olduktan) sonra esir düşerse bütün ümmete onu kurtarmak vacib olur. Çünkü imamet ona yardım edilmesini gerektirmektedir. O devlet başkanı savaş veya fidye ile kurtulması ve esaret bağlarının çözülmesi ümit edildikçe hâlâ makâmı üzere bakidir. Eğer ondan ümit kesilirse bu durumda esir alanlar ya müşrik ya da bâği Müslümanlardır. Eğer müşriklerin elinde esirse kurtulmasından ye'se düşüldüğü için imamet makâmından çıkar ve ehl-i hal ve'l-akd ondan başkasına imamet için biat eder. Eğer bâği Müslümanların elinde esirse bakılır; eğer kurtulması ümit ediliyorsa imameti üzere bakidir, kurtulması

ümit edilmiyorsa o bâğiler kendileri için bir devlet başkanı tayin etmişler veya etmemişlerdir. Eğer karışıklık içinde ve devlet başkansız bir hâdelerse ellerinde esir olan devlet başkanı imameti üzere bakidir. Çünkü onların ona biat etmesi lazım, ona itaat etmeleri de vacibdir. Devlet başkanının onlar yanındaki statüsü, tıpkı hacr altında olduğunda adalet erbabının yanındaki statüsü gibidir. Eğer devlet başkanı yerine vekâleten birini belirlemeye kâdir olmazsa ehl-i hal ve'l-akd'in onun yerine işlerini görececek bir vekil sorumlu seçmeleri gerekir. Esir devlet başkanı o kişiyi seçebilecek kudrette olursa, vekâleten işlerini bakacak kişiyi seçmeye onlardan daha hak sahibidir. Eğer ki esir devlet başkanı kendini görevden alır veya vefat ederse, onun işlerini vekâleten yapan şahıs doğrudan devlet başkanı olmaz. Çünkü onun durumu hayatta olan birine naiblik, bu naiblik ise naib olduğu kişinin yitirilmesiyle zail olmuştur.

Eğer bâğiler kendilerine bir devlet başkanı tayin edip ona biat edip itaati altına girmişlerse, bu durumda ellerinde esir olan devlet başkanı kurtulmasından ümit kesildiği için imamet makâmının haricinde kalır. Çünkü o bâğiler hükmü cemaatten ayrılan bir diyarı haiz oldular ve bu diyar ile itaatten çıktılar. Adalet erbabı onlara karşı muzaffer olamadı, ellerindeki esirin gücü de yok. Bu koşulda adalet diyarındaki (dârü'l-adl) ehl-i hal ve'l-akd'in razı oldukları kişiye imameti akdetmeleri gerekir. Daha sonra esir düşen sabık devlet başkanı esaretten kurtulursa bir kere çıktığı için tekrar imamet makâmına geçmiş olmaz.¹⁸³

Üçüncü hâl: İmametine güç ile egemen olan birinin devlet başkanına başkaldırması. Daha önce zikredildiği üzere bu imamet in'ikad yollarından (devlet başkanlığının kuruluş yollarından) biridir. Bu hâlde kâhır olan bu şahıs iktidarını pekiştirir ve ilk devlet başkanına galebe çalar, işlerin tedbir ve idaresini eline alırsa sabık devlet başkanı azledilmiş olur. İmamette -zarureten- bu yeni müsteliye [istila edene] geçer. Tâ ki insanlar kaos ve fitneye düşmesin ve fesat yaygınlaşmasın.

İmamet meselesinde maslahat önemlidir. Çünkü imamete dair bir fesad büyük mefsedetlere götürür. Şâtibî der ki: "Yahyâ b. Yahyâ'ya şöyle denildi: 'Biat mekruh mu?' Yahyâ 'Hayır' dedi. Ona 'Peki yöneticiler zalimlerse?' Yahyâ şöyle dedi: 'Abdûlmelik b. Mervân yönetimi kılıçla ele almıştı ama yine de Abdullah b. Ömer (*radiyallahu anhu*) ona biat etti.'

183. Mâverdi, *el-Ahkâmü's-Sulânîyye*, 23.

Dedi ki: 'el-Ömeri, Mâlik'e geldi ve şöyle dedi: 'Ey Ebû Abdullah, Haremeyn halkı bana biat etti. Sen Ebû Ca'fer'in hâlini de görüyorsun. Fikrin nedir?' Mâlik ona dedi ki: "Ömer b. Abdulaziz neden ötürü salih bir adamı yönetime atamadı biliyor musun?" el-Ömeri dedi ki: 'Bilmiyorum.' Mâlik dedi ki: 'Ama ben biliyorum. Ömer b. Abdulaziz'den sonra Yezid'e biat edildi. Ömer şundan korktu: Eğer kı salih bir adamı yönetici olarak atarsa Yezid muhakkak kıyam eder ve karışıklık ortaya çıkar. Böyle olunca da artık bir daha düzelmeyecek şekilde bir fesad olur." Bu izah üzere el-Ömeri Mâlik'in görüşüne rücu etti."¹⁸⁴

4- Yeterlilik Eksikliği

Yeterlilik eksikliği duyularda veya azalarda olan bir eksiklik olur. Birincisine gelince, Mâverdi şöyle der: "Duyulardaki eksiklik üçe ayrılır: İmamete mâni olan, imamete mâni olmayan ve mâniliği hususunda ihtilaf bulunan. İmamete mâni olan iki şeydir: a) Aklın gitmesi b) Görmenin yitirilmesi. Aklın gitmesi iki çeşittir:

1- Arızı ve geçmesi umulan, örneğin bayılmak. Bu, imamet in'ikadine mâni olmaz ve o makâmdan düşürmez. Çünkü bu sirayeti az, ortadan kalkması seri olan bir hastalıktır. Rasûlullah (*sallallahu aleyhi ve sellem*) de hasta iken bayılmıştı.

2- İyice yerleşen ve zevali umulmayan, örneğin delilik ve akıl bozukluğu. Bu kısım da kendi arasında iki kısımdır:

a. Bu hâlin hiç akli başındalık ve farkındalık durumu araya girmeksizin mevcudiyeti. Böyle bir akıl kaybı imamet in akdedilmesine ve devam ettirilmesine mânidir. İmametten sonra böyle bir arıza gerçekleşse tahakkuk ve kesinleşmesinden sonra imamet batıl olur.

b. Bazen farkındalığın olması ve kişinin o zamanlarda selamet hâline dönmesi durumu. Bu durumda bakılır: Akıl yitirme zamanı ayıklık zamanından çoksa bu arızı hâl tıpkı aralık olmaksızın devam eden akıl kaybı gibidir, bu durum imamet in akdedilmesine ve devam ettirilmesine engel teşkil eder. Devlet başkanında böyle bir arıza olunca artık o vazifesi dışına çıkar. Yok eğer farkındalık zamanı aklın bulunmama zamanından çok olursa, bu durum imamet in akdedilmesine mânidir ancak devam ettirilmesine

184. eş-Şâtibi, *el-İtisâm*, 2/153.

mâniliği hususunda ihtilaf edilmiştir. Şöyle denilmiştir: Başlamasından men ettiği gibi devam ettirilmesinden de men eder ve kişide bu hasıl olunca imameti batıl olur. Çünkü bu durumda devam ettirilmesinde imamete dair gerekli bakışı ihlal vardır.¹⁸⁵ Şu da denilmiştir: Bu durum her ne kadar başlangıçta akdedilmesine mâniyse de imametın devam ettirilmesine mâni değildir. Çünkü imameti akdetmenin başlangıcında kâmil selamet aranır, ondan çıkmada da kâmil noksanlık aranır.

Görme yetisinin yitirilmesi ise imameti akdetmeye de devam ettirilmesi-ne de engeldir. Devlet başkanında bu kusur hasıl olursa imameti batıl olur. Çünkü bu kusur yargı velayetini iptal ettiği ve şahitliğin geçerliliğini men ettiğine göre imametın sıhhatine mâni olması daha evladır. Gece göz rahatsızlığı, yani kişinin gece olunca görememesi ise imametın ne akdedilmesine ne de devam ettirilmesine engel teşkil eder. Çünkü bu, dinginlik zamanında olan ve kaybolması umulan bir rahatsızlıktır.

Gözün görmesinde sıkıntı olması durumunda ise bakılır; eğer gördüğü zaman şahısları ayırt edebiliyorsa bu rahatsızlık imamete mâni değildir. Eğer şahısları fark ediyor ama tanıyamıyorsa bu imametın akdine ve devam ettirilmesine mânidir.

İkinci Kısım: Yitirilmesi imamete tesir etmeyen duyular iki şeydir:

- a. Burundaki, kişinin koku alamamasına sebep olan hastalık.
- b. Tatları ayırt etmesine yarayan tatma duyusunu yitirmek.

Bunlar imamet akdine tesir etmezler. Çünkü görüş ve amele değil lezzette tesir etmektedirler.

Üçüncü kısım: Mâniliği ihtilaflı duyular

Bunlar da iki şeydir: Sağırılık ve ahrazlık. Bu ikisi imamet akdinin başlamasına engel teşkil ederler. Çünkü bu iki rahatsızlık bulunduğu için vasıfların kâmil olması mevcut değildir. Bu ikisinden ötürü imamet makamından çıkmaya dair ise ihtilaf edilmiştir. Bir grup şöyle demiştir: Tedbire ve amele etki ettikleri için nasıl ki görme yetisinin kaybedilmesi bu makamdan çıkarıyorsa bunlar da çıkarır.

185. Yani imametden maksat olan, halkın işlerini hakkıyla tedbir ve idare etme maksadı ihlal edilmiş olur. (Mütercim)

Başkaları ise şöyle dediler: Bunlardan ötürü imamet makamından çıkılmaz. Çünkü işaret bu ikisinin yerine geçmektedir. Bir de devlet başkanı bu makamdaki ancak kâmil bir noksanlıktan ötürü çıkabilir.

Bir başka grup şöyle dedi: Eğer yazı yazmayı biliyorsa bunlardan ötürü imamet makamından çıkmaz. Yok eğer yazı yazmayı bilmiyorsa bunlardan ötürü bu makamdaki çıkar. Çünkü yazmak anlaşılan bir şeyken, işaret ise vehmedilen bir şeydir.

Bu görüşlerden en sahih olanı ilk görüştür.

Kekeme ve yüksek sesi anlamakla birlikte işitme ağırlığı rahatsızlıkları devlet başkanına arız olursa o bunlardan ötürü makamdaki çıkmaz. Ancak bu rahatsızlıklar varken başlangıçta ona imameti akdetmek hususunda ihtilaf vaki olmuştur. Akdin başlaması açısından bunun mâni olduğu söylenmiştir. Çünkü bu ikisi kemâl hâlinden çıkartan kusurlardır. Bunların başlangıçta akdedilmeye mâni olmadığı da söylenmiştir. Çünkü Allah'ın Peygamberi Musa (aleyhisselam) dilinde düğüm olmasından ötürü nübüvvetten men olunmamıştır. Bundan ötürü imametten men olunmamak daha evlâdır.

İki: Aza Kusuru

Bu kusur dörde ayrılır.

1- Akdedilmesi ve devam edilmesi hususunda imametın sıhhatine mâni olmayanlar. Bu, yitirilmesinin görüşe, amele, kalkmaya tesir etmeyen ve görünüşü çirkinleştirmeyen kusurdur. Örneğin zekerin veya mesanelerin kesik olması. Bu imametın akdedilmesine ve akdedildikten sonra devamına engel olmaz. Çünkü bu iki uzvu yitirmek görüşe ve hikmete değil, neslin devamına olumsuz etki eder ve bu iktidarsızlık mesabesinde. Kulakların kesik olması da böyledir. Çünkü kulaklar görüşe ve amele etki etmezler. Bir de bunlar sonucu oluşan çirkinlik örtölüp görünmeyecek gizli bir şeydir.

Meâsirü'l-inâfe fî meâlimi'l-hilâfe'de şöyle geçer: "Ben derim ki: Fikir yollarında ve güzel ibretlerde şunu gördüm: Hadım edilen kişi dokuz yaşından önce hadım edilmişse çocukluk özellikleri onda korunmuş bir şekilde kalıyor. Hatta böyle biri kızdığında, tıpkı kızan çocuk gibi ağlar. Ama on iki yaşından sonra hadım edildiğinde adamlık vasıfları korunmuş kalır. Dokuz

ve on iki yaş arasında hadım edilirse iki durumdan hangisi ona daha yakınsa ona göre tabiatına meyleder. Eğer bu doğruysa, aynı bakış açısına zeker ve mesanelerin kesikliğinde de riayet edilmelidir.”

İkinci Kısım: İmametın akdedilmesine ve devam etmesine mâni olan kusurlardır. Bunlar ise ellerin olmaması gibi işe mâni olan veya ayakların olmaması gibi kalkmaya engel olan kusurlardır. Böyle bir kusur varsa imametın ne akdi ne de devamı sahihtir. Çünkü kişi sorumlu olduğu; ümmetin haklarını temin için iş yapmak ve kalkmaktan âcizdir.

Üçüncü Kısım: İmametın akdedilmesine mâni olan fakat devamına mânilüğinde ihtilaf bulunan kusurlar. Bunlar ise olmaması veya yitirilmesi iş yapmaya yahut ayağa kalkmaya kısmen mâni olan şeylerdir. Örneğın iki elden birinin olmaması veya iki ayaktan birinin olmaması gibi. Bu kusurlar varken imametın akdedilmesi sahih değıldir. Çünkü kişi kâmil tasarruftan âcizdir. İmametın akdinden sonra böyle bir kusura maruz kalsa bundan ötürü imametten çıkacağına dair fâkihlerin iki görüşü vardır:

a. Bundan ötürü imametten çıkar. Çünkü bu imametın başlamasına mâni olan bir acziyettir. Bu bakımdan devamına da engel olur.

b. Bu kusur her ne kadar imametın akdine mâni olsa da sonradan yaşanması durumunda imametten çıkarmaz. Çünkü imametın akdedilmesinde muteber olan kâmil selamettir, ondan çıkmakta ancak kâmil noksandan ötürü olur.

Dördüncü Kısım: İmametın devamına mâni olmayan kusur. Bu kusurların imametın akdedilmesine mânilüğinde ihtilaf edilmiştir. Bu kısım kusur, nahoşluk ve çirkinlik getiren ama işe ve kalkmaya menfi etki etmeyen kusurdur. Örneğın burnun kesikliği ve iki gözden birine mil çekilmiş olması. Bu kusurdan ötürü akdedildikten sonra imametten çıkmaz. Çünkü bu imamette yerine getirilmesi gereken haklara menfi tesir etmez.

Bu tür bir kusurun imametın akdedilmesine engel olması ile alakalı fâkihlerin iki görüşü var:

a. Bu, imametın akdedilmesine engel değıldir ve bundan salim olmak imamette muteber şartlardan değıldir. Çünkü bu imamette yerine getirilmesi gereken haklara menfi tesir etmez.

b. Bu, imametın akdedilmesine mânidir ve bundan salim olmak imame-
tin akdedilmesine dair muteber bir şarttır. Maksat milletin yöneticileri de-
ğer düşürecek ve ayıplanmaya götürecektir şeyden ve kusurdan selamette bu-
lunsun. Bundan selamette bulunmazsa heybeti zayıflar, heybet zayıflaması
ise itaatten uzak durmaya götürür. Bu tür bir sıkıntıya sebep olan şeyler de
ümmetin haklarına dair bir kusurdur.¹⁸⁶

Devlet Başkanının Yetkisinin Azille Sonlanması

Devlet başkanının yetkisinin azille sonlanması kılıç ve silahlı devrimle
veya görevden alınmasını taleple olur. İlki, devlet başkanının İslâm'dan çık-
ması veya fısķı yüzünden olur. Bunların hükümleri geride azlolunma an-
latılırken geçmişti. İkincisinde ise durum şöyledir: Eğer devlet başkanının
hâlinde bir sorun olmuşsa ehl-i hal ve'l-akd onun azlini isteyebilir. Yok eğer
hâli istikamet üzereyse onların böyle bir talep hakları yoktur. Çünkü biz
bunu caiz kılsak bu durum fesada yol açar. Zira insanoğlu sürekli kafasında
bir şeyler esen bir varlıktır. İlla ki her zaman haller ve durumlar değişiklik
arz eder. Böyle olunca da habire birini azleder ötekini atarlar. Sürekli azlet-
me ve atama ise heybeti kaybettirir ve işlerin intizamındaki maksadı zayı
eder.

Zalim Devlet Başkanını Azletmek İçin Sağlıklı Yöntem

Bil ki bu husustaki doğru yöntem şudur: Kendisine imameti akdeden
ehl-i hal ve'l-akd devlet başkanının yanına gider, nasihat eder, sapmasının
su-i akıbetine karşı uyarır, yaptığı zulümden ve tuğyandan vazgeçsin diye
mühlet verir ve bir müddet sabrederler. Eğer o bu hâlde ısrar ederse, bu du-
rumda ehl-i hal ve'l-akd onun azledilmesi için mümkün olan her vesileyi
kullanıp çabalarlar. Ancak bu çabaları üzerine izalesi umulan mefsedetden
daha büyük bir mefsedetın çıkmayacak olması bu çalışmayı yapmada şart-
tır. Çünkü onu azletmek kötülükten nehyetmek kabilindendir. Kötülük/
münker ise kendisinden daha kötüsüyle kaldırıılmaz. Bundan ötürü Rasû-
lullah (sallallahu aleyhi ve sellem) bu hâlde sabrı emretmiştir. İbn Abbâs (radiyallahu
anhuma)'dan naklen Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

186. Mâverdi, *el-Ahkâmü's-Sulţâniyye*, 20-22.

من كره من أميره شيئا فليصبر، فإنه من خرج من السلطان شبرا مات ميتة
جاهلية

“Her kim yöneticisinin bir şeyini çirkin bulursa sabretsin. Çünkü her kim
sultandan bir karış ayrı olursa câhiliyye ölümüyle ölür.”¹⁸⁷

Abdullah (radiyallahu anhu) dedi ki: Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) biz şöyle
buyurdu:

إنكم سترون بعدى أثره وأمورا تنكرونها

“Hakikaten sizler benden sonra haksız kayırma ve hoş karşılamayacağınız
şeyler göreceksiniz.” Oradakiler “Bize ne emredersin ya Rasûlallah?” dediler.
Buyurdu ki:

أدوا إليهم حقهم، وسلوا الله حقكم

“Onlara haklarını verin, kendi hakkınızı da Allah’tan isteyin.”¹⁸⁸

Buna dair en selametli yol, -eğer Müslümanlar bunu amele döker-
lerse- Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)’in *إنما الطاعة في المعروف* “İtaat ancak
marufatadır (şeriata göre doğru olan)” buyruğuyla işaret ettiği yoldur. Çünkü
devlet başkanının sorumluları haksızlık ve zulümde ona itaat etmezlerse
o illa ki hakka dönecek ve şeriati tatbiki meçhur kalacaktır. Mesela kâdı-
lar/hâkimler Yüce Allah’ın şeriatına uymayan bir hükmü çıkarmaktan geri
dursa, memurlar Yüce Allah’ın emirlerine aykırı emirlere uymasa, banka
çalışanları şer’ân haram olan faiz temelli finanseden kaçınsa, halk haram
ticaretlerden ve mallarını konvansiyonel bankalara yatırmaktan beri olsa,
her Müslüman şeriati-ı ğarrâ’ya karşı hükümlere boyun eğmekten kaçınsa,
bu durumda hükümetler İslâm şeriatına uymayan beşeri kanunları ilga et-
meye mecbur kalacaklar. Hükümetlerin şeriati uygulamaya mecbur kalma-
larına götürecek meşru yol budur. Caddeleri kapatmak, malları tahrip et-
mek ve yakmak gibi milletin Batı’dan öğrendiği şeylerin ise İslâm’da hiçbir
yeri yoktur. Allah Teâlâ en doğrusunu bilir.

187. Buhârî, el-Câmi’, sy 6645.

188. Buhârî, el-Câmi’, sy 6644.

Emirliği İstemek

Akıllı bir Müslümana emirliği istemek ve onun için uğraşmak yaraşmaz. Çünkü hikmetli Şâri onun için uğraşmanın akıbetini şöyle buyurarak haber vermiştir:

إنكم ستحرصون على الإمارة، وستكون ندامة يوم القيامة، فنعم المرضعة
وبئست الفاطمة

“Hakikaten sizler emirliğe hırslı olacaksınız. Bu emirlik kıyamet günü nedamet olacak. O ne güzel emziren ve ne kötü sütten kesendir.”¹⁸⁹

“Bu emirlik kıyamet günü nedamet olacak.” buyruğunda, emirliği talep edenin kıyamet günü talebinden ötürü pişman olup üzüleceğine, eğer adil biri olmamışsa emirliğin ilerde onun cezalandırılmasına sebep olacağına işaret vardır.

Allâme Aynî şöyle der: “‘Olcak’ وStكون ‘Olacak’ yani emirlik olacak.

ندامة يوم القيامة

‘Kıyamet günü nedamet’ yani emirken gereken şekilde amel etmeyen için.

فنعن المرضعة وبئست الفاطمة

‘O ne güzel emziren ve ne kötü sütten kesendir.’ Kirmâni dedi ki: ‘Ne güzel emziren’ yani emirliğin başı ne güzeldir. ‘Ne kötü sütten kesen’ yani onun sonu ne kadar kötüdür. Böyledir, zira emirliğin başlarında mal, itibar, hissi ve vehmi lezzetler vardır. Lakin sonu ise öldürölme, azledilme ve ahirette sorumluluklarından ötürü hakların talep edilmesidir.’ Dâvûdi dedi ki: ‘Ne güzel emziren’ dünyada, ‘ne kötü sütten kesen’ ahirette. Çünkü kişi işin sonunda emirlikten ötürü hesaba çekilecek ve tam ihtiyaçları giderilmeden sütten kesilen çocuk gibi olacak. Bu ise onun helakı olacaktır.”¹⁹⁰

189. Buhâri, *el-Câmi*’, sy 7148.

190. Aynî, *Umdetu’l-kâri şerhu Sahihi’l-Buhâri*, 24/227.

Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

يا عبد الرحمن بن سمره، لا تسأل الإمارة، فإنك إن أوتيتها عن مسألة وكلت إليها، وإن أوتيتها من غير مسألة أعنت عليها

“Ey Abdurrahman b. Semura, emirliği isteme. Eğer istemenin sonucu olarak emirlik sana verilirse, emirlikte tek başına bırakılırsın. Ama istememene rağmen emirlik sana verilecek olursa, emirlikte yardım görürsün.”¹⁹¹

Ebu Hureyre (radiyallahu anhu)'dan nakledildiğine göre Ömer b. Hattâb (radiyallahu anhu) onu görevlendirmek için yanına çağırdı. Ebu Hureyre Ömer'in görevlisi olmayı kabul etmedi. Ömer dedi ki: “Senden daha hayırlı olan kişi onu taleb etmişken sen vazifeyi kerih mi görüyorsun?” Ebu Hureyre “O kim?” diye sordu. Ömer “Yûsuf b. Ya'kûb (aleyhimesselam)” dedi. Ebu Hureyre dedi ki: “Yûsuf, Allah'ın peygamberinin oğlu olan bir Allah'ın peygamberidir. Ben ise Ebu Hureyre b. Ümeyye'yim. Bu yüzden ben üç ve iki şeyden korkuyorum.” Ömer dedi ki: “Şuna ‘beş’ desen ya!” Ebu Hureyre dedi ki: “İlimsiz söz söylemekten, yanlış hükümle hükmetmekten, sırtıma vurulmasından, malımın alınmasından ve ırzıma sövülmesinden korkuyorum.”¹⁹²

Kişiyе yöneticilik veya yargı görevi (kadâ) teklif edildiğinde kabul mü etmeli yoksa reddetmeli midir? Bu beş şekilde değerlendirilir:

Kabul etmesi vaciptir. Kendisinden başka layık biri bulunmayıp yönetimin onun için kesinleşmesidir.

Kabul etmesi müstehaptır: Ondan başka layık olanlar da vardır ama o yönetim işine daha layık ve daha iyi yerine getirebilecek biridir.

Kabulde muhayyerdir: Liyakatta ve yürütmede o ve başkası eşitse muhayyerdir. Dilerse kabul, dilerse reddeder.

Kabulü mekruhtur: Yargıya layıktır ama başkası ondan daha layıktır.

191. Buhâri, *el-Câmi*, sy 6622.

192. İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ*, 1/380.

Kabul etmesi haramdır: İnsanlar bilmese de kişi iç dünyasında hevaya uyma sıkıntısının olduğunu bildiği için o görevi yapmaktan acze düşeceği- ni ve o süreçte adaletli davranamayacağını biliyorsa emirliği kabul etmesi haramdır.¹⁹³

193. Şeyh Nizâmeddin ve bir heyet, *Fetâva'l-Âlemgiriyye* = *el-Fetâva'l-Hindiyye* (Bulak: Matba'at-ı Kubrâ el-Emiriyye, 1310), 3/306.

YÖNETİLEN HALKIN UYMASI GEREKEN VECİBELER

1- Devlet başkanına marufta (şeriata uygun işlerde) itaat etmek:

Çünkü Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

السَّمْعُ وَالطَّاعَةُ عَلَى الْمَرْءِ الْمُسْلِمِ فِيمَا أَحَبَّ وَكَرِهَ، مَا لَمْ يَأْمُرْ بِمَعْصِيَةٍ، فَإِذَا
أَمَرَ بِمَعْصِيَةٍ فَلَا سَمْعَ وَلَا طَاعَةَ

“Müslümanın üzerine düşen sorumluluk hoşuna gittiği veya hoşlanmadığı şeylerde emiri dinleyip itaat etmektir. Kendisine masiyet emredilmedikçe bu böyledir. Masiyet emredildiğinde ise ne dinleme ne de itaat vardır.”¹⁹⁴

Buna binaen, devlet başkanı veya vekilleri halka -masiyet olmayan- bir şeyi emrettiğinde onların icabet etmeleri ve emrine itiraz etmemeleri vacib olur. Çünkü devlet başkanının emrini yerine getirmek hakikatte Yüce Allah'ın emrini yerine getirmektir. Bizler devlet başkanlarına itaat ettiğimizde Allah Teâlâ'ya itaat etmiş oluyoruz ve bundan ötürü ecir almaktayız. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

مَنْ أَطَاعَنِي فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ، وَمَنْ عَصَانِي فَقَدْ عَصَى اللَّهَ، وَمَنْ يَطْعُ الْأَمِيرَ فَقَدْ
أَطَاعَنِي، وَمَنْ يَعْصِ الْأَمِيرَ فَقَدْ عَصَانِي

“Kim bana itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur. Kim bana isyan ederse Allah'a isyan etmiş olur. Kim emire itaat ederse bana itaat etmiş olur. Kim de emire isyan ederse bana isyan etmiş olur.”¹⁹⁵

Şüphe yok ki bu itaat benliklerde devlet başkanları ve halkı arasında muhabbet ve yakınlık ruhunu canlandırır, aralarındaki mesafeleri ve uzaklaşmaları kaldırır. İbn Ebi'l-İzz el-Hanefi şöyle der: “Kur'ân, sünnet ve selefin icması şuna delalet etmiştir: Veliyyü'l-emr, hâkim, harb emiri ve zekât memuruna ictihada konu olan şeylerde itaat edilir. Bu tür ictihâdi konularda yöneticinin tebasına uyması lazım değildir. Bunun tam aksine tebanın bu hususta yöneticiye uyması ve yöneticinin görüşünden ötürü kendi görüşle-

194. Buhâri, el-Câmi', sy 7144.

195. Buhâri, el-Câmi', sy 2957.

rini terk etmeleri gereklidir. Çünkü cemaat ve birlik maslahatı ile tefrika ve ihtilaf mefsedeti, cüzî meselelerden daha önemlidir. Bundan ötürü hâkimlerin birbirlerinin hükümlerini iptal etmesi caiz değildir.”¹⁹⁶

Yukarıda zikredilen hadisten ötürü bu itaatin masiyet dışında olmakla takyid edilmesi zaruridir. İbn Ömer (*radiyallâhu anhumâ*) dedi ki: “Bizi Allah’a davet ettiklerinde onlara icabet ederiz. Şeytana davet ettiklerinde ise onları terk ederiz.”¹⁹⁷

Devlet başkanına masiyette itaat eden bu yaptığıyla günaha girer ve Yüce Allah’ın kendileri hakkında:

اتَّخَذُوا أَخْبَارَهُمْ وَرَهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ

“Onlar hahamlarını ve rahiplerini Allah’tan başka rabler edindiler.”

(*Tevbe*, 31) buyurduğu Yahudiler ile Hristiyanlara benzemiş olur.

2- İyilik ve takvada devlet başkanına yardım etmek ve destek olmak:

Hayatın her alanında ve durumunda Yüce Allah’ın şeriatını uygulamasında ona yardım etmek ve destek olmak vaciptir. Ebu Bekir es-Sıddik (*radiyallahu anhu*) dedi ki: “Eğer iyilik ederse bana yardım edin.” İbn Battâl dedi ki: “Devlet başkanı içerisinde düşmanlarının bulunduğu bir yere doğru ilerlediğinde Müslümanların onunla birlikte yürümeleri ve onu korumaları vaciptir. Tıpkı Abdullah b. Revâha (*radiyallahu anhu*)’nun “Vallahi Rasûlullah (*sallallahu aleyhi ve sellem*)’in eşeğinin kokusu senin kokundan daha hoştur.” dediğinde yaptığı gibi, devlet başkanına densizlik edildiğinde ona yardım ederler. Kendisiyle çekişilirse onun için savaşırlar.”¹⁹⁸

3- Devlet başkanına hürmet ve saygı göstermek: Çünkü Peygamber

(*sallallahu aleyhi ve sellem*) şöyle buyurmuştur:

إِنْ مِنْ إِجْلَالِ اللَّهِ إِكْرَامَ ذِي الشَّيْبَةِ الْمُسْلِمِ، وَحَامِلِ الْقُرْآنِ غَيْرِ الْعَالِي فِيهِ

196. Ebü'l-Hasan Sadreddin Ali b. Ali b. Muhammed Ebü'l-İz, *Şerhu'l-Akîdeti't-Tahâviyye*, thk. Abdul-lah b. Abdülmuhsin et-Türki, Şuayb el-Arnaut (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1997), 376.

197. Ebü Süleyman Hamd b. Muhammed b. İbrâhim Hattâbi, *el-Uzle*. (Kahire: Mektebetü'z-Zehra, 1987), 15.

198. Ebü'l-Hasan Ali Halef b. Abdülmelik İbn Battâl, *Şerhu sahihi'l-Buhâri* (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2000), 8/80.

والحافى عنه، وإكرام ذى السلطان المقسط

“Muhakkak ki ihtiyar bir Müslümana, Kur’ân’da aşırıya gitmeyen ve ondan uzak kalmayan Kur’ân hafızlarına ve adaletli devlet başkanına hürmet etmek, Allah’a olan saygıdandır.”¹⁹⁹

Yine Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

خمس من فعل واحدة منهن كان ضامنا على الله عز وجل: من عاد مريضا أو
خرج مع جنازة أو خرج غازيا أو دخل على إمامه يريد تعزيره وتوقيره أو قد
فى بيته فسلم الناس منه وسلم من الناس

“Beş şey var ki, her kim bunlardan birini yaparsa Allah’ın (azze ve celle) garantisine girmiş olur: Hasta ziyareti, cenazeyi uğurlamak, cihad için yola çıkmak, devlet başkanının yanına ona saygı ve hürmet göstererek girmek, evinde oturup insanların kendisinden kendisinin de insanlardan selamette kalması.”²⁰⁰

4- Devlet başkanına ve emirlere lanet etmemek, gıybetlerini yapmamak: Ebu’d-Derdâ (radiyallahu anhu) dedi ki: “Emirleriniz size açıktan, siz onlara gizliden lanet ettiğinizde hâliniz nasıl olur? İşte o zaman helak olursunuz.”²⁰¹

Enes b. Mâlik (radiyallahu anhu) dedi ki: “Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem)’in büyük sahâbileri bize emirlerimize sövmeyi yasakladılar.”²⁰²

Yöneticilere buğzetmek, güvenmemek ve halkın ayrılığa düşmesi bu karalamadan kaynaklanan mefsedetlerdendir. Bunlar ise Müslümanların zayıf düşmesine, düşmanlarına karşı güçlerinin ve heybetlerinin zail olmasına götürür. Çünkü güç birlikte, zayıflık ise ayrılıktandır.

199. Ebû Dâvud, Sünen, 2015, sy 4842.

200. Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. ed-Dahhâk b. Mahled eş-Şeybânî İbn Ebi Âsım, es-Sünne (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmi, 1400), sy 1021.

201. Ma'mer Râşid, el-Câmi' (Abdurrezzâk'ın Musannef'i ile birlikte basım), thk. Habiburrahman el-Âzami (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmi, 1403), sy 20716.

202. el-Beyhakî, Şuabü'l-imân, sy 7523.

5- Devlet başkanına ve emirlere dua etmek: Temim ed-Dâri dedi ki: Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

الدين النصيحة، الدين النصيحة

“Din nasihattir. Din nasihattir.” Denildi ki: “Kim için ya Rasûlallah?” Buyurdu ki:

لله، ولكتابه، ولرسوله، ولأئمة المسلمين وعامتهم

“Allah için, kitabı için, Peygamberi için, Müslümanların yöneticileri ve halkı için.” Ebu Osman dedi ki: “Sultana nasihat et, ona salah, söz, amel ve hükümde doğruluk için bolca dua et. Çünkü onlar düzgün olurlarsa, bu düzgünlükleri sayesinde diğer kullar da düzgün olur. Aman ha onlara lanetli beddualar etme. Yoksa şerleri ve Müslümanlara çektiirecekleri artar. Lakin sen onların tevbeleri için dua et. Böylece şerri terk ederler ve Müslümanların başından bela kalkmış olur.”²⁰³

İbnu'l-Ezrak dedi ki: “Toplunun düzgün olması devlet başkanının düzgünlüğüne bağlı olduğu için Müslümanların devlet başkanının salahı için dua etmeleri gerekir. Bu onların en önemli görevlerden biridir ve böyle olduğunda hiçbir kapalılıkta yoktur.”²⁰⁴

Yöneticilere Karşı Çıkmak

Bil ki karşı çıkmak, karşı çıkılan kimsenin hâline göre olur. Bir şahıs başkasına karşı çıkmasının üzerine o münkerden daha büyük bir münkerin ortaya çıkacağını bilse o münkere karşı çıkmak ona vacib olmaz, tam aksi vacib olur. Yani, devlet başkanı halka zulmetse, onlara haklarını vermese, onlara vacib olan sabretmek ve kalp ile münkere karşı durmaktır. Bu şartlarda onların yapabilecekleri şey budur. Nitekim Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

ستكون أمراء فتعرفون وتنكرون، فمن عرف برئ ومن أنكر سلم، ولكن من

رضى وتابع

203. el-Beyhaki, *Şuabü'l-imân*, sy 7401.

204. Şemsüddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali İbnü'l-Ezrak, *Bedâiü's-silk fî tabâi'l-mülk*, thk. Ali Sâmî Neşşâr (Irak: Vizâratü'l-İ'lâm, ts.), 2/42.

“Yakın zamanda başınızda birtakım emirler olacak. Bazı işlerini güzel görecek, bazı işlerine ise karşı çıkacaksınız. Kim münkeri tanıyıp (kerih görürse) gûnahtan beri olur. Kim karşı çıkarsa selamette olur. Ama kim de razı olur ve uyarı ona günah vardır.” Dediler ki: “Biz onlara karşı savaşmayalım mı?” Buyurdu ki:

“*Namaz kıldıkları sürece hayır.*”²⁰⁵ Yine Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

أَلَا مَنْ وَلِيَ عَلَيْهِ وَال، فَرَأَاهُ يَأْتِي شَيْئًا مِنْ مَعْصِيَةِ اللَّهِ، فَلْيَكْرِهْ مَا يَأْتِي مِنْ مَعْصِيَةِ اللَّهِ، وَلَا يَنْزِعَنَّ يَدًا مِنْ طَاعَةٍ

“Dikkat edin, kimin başına biri yönetici olur ve onu Allah’a isyan olan bir ameli işlerken görürse onun yaptığı, Allah’a isyan olan ameli çirkin görsün. Ona itaat etmekten ise kesinlikle el çekmesin.”²⁰⁶

Yöneticilere ve emirlere münker işlerinde karşı çıkmak, kalb ile veya en latif ifadeleri kullanarak nezaket ve edeb çerçevesinde olur. Çünkü yöneticilere hitab eden kişi avama hitab eden gibi değildir. Her makâmın kendisine uygun bir konuşma üslubu vardır. Yüce Allah, Peygamberi Musa (aleyhisselam)’a kendisinde rububiyet olduğunu iddia eden kimseye (Firavun’a) davetinde yumuşaklığı ve nezafeti emretmişti. İki Peygamberine hitaben şöyle buyurmuştu:

فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَيْنًا لَعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَى

“Ona yumuşak söz söyleyin, umulur ki öğüt alır veya korkar.” (Tâhâ, 44) Şer bakımından Firavun’dan aşağıda olan zalim yöneticilere yumuşak davranmak ise daha evladır.

Zuhayli şöyle diyor: “Yönetici, şeriatın esaslarına ilişkin olmayan ve esâsi olmayan bir hata yaptığında halka vacib olan ona yumuşaklık, hikmet ve güzel öğüt ile nasihat etmektir. Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

205. Müslim, Müslim, sy 1854.

206. Müslim, Müslim, sy 1855.

الدين النصيحة

“Din nasihattir.” Biz dedik ki: “Kim için ya Rasûlallah?” Buyurdu ki:

لله، ولكتابه، ولرسوله، ولأئمة المسلمين وعامتهم

“Allah için, Rasûlü için, kitabı için ve Müslümanların yöneticileri ile avamı için.”²⁰⁷ Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) nasihat etmeye ve hak sözü açıkça söylemeye teşvik etmiştir. Şöyle buyurmuştur:

أفضل الجهاد: كلمة حق عند سلطان جائر

“Cihadın en üstünü, zalim sultana karşı hakkı söylemektir.”²⁰⁸ Yine şöyle buyurdu:

من رأى منكم منكرا فليغيره بيده، فإن لم يستطع فبلسانه، فإن لم يستطع فبقلبه، وذلك أضعف الإيمان

“Sizden kim bir münker görürse onu eliyle düzeltsin, gücü yetmezse diliyle düzeltsin. Ona da gücü yetmezse kalbiyle düzeltsin; bu da imanın en zayıf noktasıdır.”²⁰⁹ Eğer yönetici nasihati kabul etmezse Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)’in şu buyruğundan ötürü sabretmek vacib olur:

من رأى من أميره شيئا، فكره فليصبر فإنه ليس أحد يفارق الجماعة شبرا، فيموت إلا مات ميتة جاهلية

“Her kim emirinden bir şey görür ve çirkin bulursa sabretsin. Cemaatten bir karış ayrılan kişi câhiliyye ölümüyle ölür.”²¹⁰ Fakat İslâm’ın kat’i ve sabit öğretilerine ters düşen bir masiyet olunca itaat vacib olmaz. Çünkü Rasûl (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

207. Müslim, Müslim, sy 95.

208. İbn Mâce, Sünen, sy 4012.

209. Müslim, Müslim, sy 78.

210. Buhâri, el-Câmi’, sy 6724.

لا طاعة لأحد في معصية الله، إنما الطاعة في المعروف

“Allah’a isyan söz konusu olunca hiç kimseye itaat yoktur. İtaat ancak maruftadır.”²¹¹ Yine şöyle buyurdu:

لا طاعة لمن لم يطع الله

“Allah’a itaat etmeyene itaat yoktur.”²¹²²¹³

Devlet başkanlarına davet ve nasihatın şartları vardır:

1- Yüce Allah’a karşı ihlaslı olmak. Sultana yaptığı davet ve nasihatle ri-yaseti, malı ve insanlar arasında şöhreti amaçlamayacak.

2- En latif ifadeleri kullanarak yumuşak yaklaşmak ve edebli olmak. Zira rıfkın sonucu övgüye mazhar olur. Sertlik ve katılığın sonucu ise va-him olur.

3- Gizli olmalıdır. Zira Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

من كانت عنده نصيحة لذي سلطان فلا يكلمه بها علانية، وليأخذ بيده، وليخل به، فإن قبلها قبلها، وإلا كان قد أذى الذي عليه والذي له

“Her kim otorite sahibine nasihat edecek olursa, nasihatini açıkça yap-masın. Elinden tutsun ve yalnız kalsın. Eğer kabul ederse eder, etmezse nasihat eden kendisi üzerindeki sorumluluğu ve onun lehine olan hakkını eda etmiştir.”²¹⁴

Said b. Cübeyr dedi ki: “İbn Abbâs’a şöyle sordum: “Devlet başkanına iyiliği emredeyim mi?” Cevaben dedi ki: “Seni öldüreceğinden korkarsa etme. Emrecek olursan da yalnız kaldığınızda et.”²¹⁵

211. Ebü'l-Fadl Celaluddin Abdurrahman b. Ebi Bekr es-Suyûti, *Cem'ul'l-cevâmi' el-ma'rûf bi'l-câmi'l-kebir* (Kahire: el-Ezherü's-Şerif, 2005), sy 25603.

212. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, sy 13225.

213. Vehbe ez-Zuhayli, *el-Fıkhü'l-İslâmi ve edilletuhu*, 6/6192.

214. Hâkım en-Nisâbüri, *el-Müstedrekü ala's-Sahihayn*, sy 5269.

215. el-Beyhaki, *Şuabü'l-imân*, sy 7186.

4- Bu uyarıdan ötürü bir fitnenin zuhur etmeyecek olması, Bunun gerekçesi Tâvûs'un aktardığı şu hadistir: "Bir adam İbn Abbâs'a geldi ve şöyle dedi: "Şu sultanın yanına gidip ona emir ve nehiyde bulunayım mı?" İbn Abbâs dedi ki: "Senin için bir fitne olmasın." Adam dedi ki: "Bana masiyeti emrederse ne dersin?" Dedi ki: "İşte istediğin budur. Tam o zaman erkek ol."²¹⁶

216. el-Beyhakî, *Şuabü'l-imân*, sy 7187.

EHL-İ HAL VE'L-AKD

Nevevî merhum bunları şöyle tanımlamıştır: “Bir araya gelmeleri kolay olan âlimler, liderler ve nüfuz sahibi kimselerdir.”²¹⁷ Cüveynî dedi ki: “Onlar tecrübe ocaklarında pişmiş, akl-ı selim ile hareket eden, toplumu yönetme işinin kime verileceğine dair riayet edilmesi gereken vasıfları bilen fazilet sahibi bağımsız zatlardır.”²¹⁸

Ehl-i Hal ve'l-Akd'in Şartları ve Taşındıkları Sıfatlar

Bahsedilen kurula dahil olmaya ehil olacak kişilerde bulunması gereken şartları âlimler belirlemiştir. Bu şartlardan bir kısmı imamette şart olan hususlardır. Bunlar: İslâm, akıl, bülüğ, erkek olmak ve hürriyettir. Bir kısmı ise bu kurulda olmaya has şartlardır. Bunlar da üçtür. Mâverdi şöyle der: “Ehl-i hal ve'l-akd'da muteber şartlar üçtür: 1) Şartlarını toplayan adalet. 2) Hakkında muteber şartlar çerçevesinde imamete layık olan kişileri bilmelerini sağlayacak ilim. 3) İmamete en layık, maslahatları tedbiri en iyi yapacak ve bilecek olan kişiyi seçmeye sevk edecek olan görüş ve hikmet.”²¹⁹ Bu şartlar mevcut olunca Ehl-i hal ve'l-akd muhakkak imamete ehil ve Müslümanlara en faydalı kişiyi seçerler.

Burada ilimle maksat, dine, ümmetin maslahatlarına ve siyasetine dair ilimdir. Bu ise zamana göre değişir. Günümüzde devlet başkanı ve onun imametini ayakta tutan, hükümetinin temel kolonları olan şûrâ cemaatinin (ehl-i hal ve'l-akd) uluslararası kanunları, genel sözleşmeleri, ulusların, İslâm beldelerine komşu olan ve onunla siyasi ve ticari ilişkileri olan devletlerin durumlarını; siyasetlerini, güçlerini, korkulan ve ümit edilen yönlerini, zararlarından sakınmak, faydalarından ise yararlanmak için gerek duyulan bilgilere sahip olmalıdır.

Ancak bu bilgi Ehl-i hal ve'l-akd'da bulunan herkesin sahip olması gereken bir bilgi değildir. İçlerinde bu bilgilere sahip olanların bulunması yeterlidir. Buna dair âsârdan birisi Hâfız İbn Hacer'in Osman'a biat'a dair aktardığı şu bilgidir: “Ömer (*radiyallahu anhu*)'nun memleketlere emir tayin ettiği kişilere dair tutumundan görünen şu ki, o sadece din bakımından faziletli

217. Ebû Zekeriyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Minhâcû'l-tâlibin*, thk. İvâd Kâsım Ahmed İvâd (Dâru'l-Fikr, 2005), 292.

218. Cüveynî, *Ğıyâsü'l-ümem*, 64.

219. Mâverdi, *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*, 17-18.

olana riayet etmiyordu. Aksine buna bir de uygularken içerisinde şeriata aykırı olacak şeylerden kaçınmasıyla birlikte siyasete dair çokça bilgi sahibi olmayı da ilave ediyordu. İşte bundan mütevellid o Muâviye'yi, Muğire b. Şu'be'yi ve Amr b. Âs'ı, Şâm'da Ebu'd-Derdâ, Kûfe'de İbn Mesûd gibi kenderlerinden din ve ilim bakımından daha üstün kimseler varken emir olarak atamıştır."²²⁰

Ömer (*radiyallahu anhu*)'nun hilaffette izlediği yol ve usule tâbi olunur. Bilhassa da onun külli ve genel işlerdeki menheci böyledir. Bunun mesnedi Huzeyfe'den gelen şu hadistir: O dedi ki: "Biz Peygamber (*sallallahu aleyhi ve sell.* em)'in yanında oturmaktaydık. Şöyle buyurdu:

إِنِّي لَا أَدْرِي مَا بَقَائِي فِيكُمْ، فَاقْتَدُوا بِاللَّذِينَ مِنْ بَعْدِي

"İçinizde ne kadar hayatta kalırım bilmiyorum. Bu yüzden siz benden sonrakî iki adama uyun." Bu sözü söylerken Ebû Bekir (*radiyallahu anhu*) ve Ömer (*radiyallahu anhu*)'ya işaret etti."²²¹

Başkentte ve hükümet merkezinde oturanların başkalarına bir meziyeti yoktur. Ebû Ya'lâ dedi ki: "Bir belde olanların başka beldelerde olanlara öncelik hakkı gibi bir meziyetleri yoktur. Devlet başkanının beldesinde ikâmet edenlerin imameti akdetmeyi üstlenmeleri, onların onun ölümünden diğerlerine nazaran daha önce bilgi sahibi olmaları ve genelde hilafete ehil olanların devlet başkanının yaşadığı belde bulunuyor olmalarıdır."²²²

Ehl-i Hal ve'l-Akd'dan Olmayan Kişilerin Biatı

Ehl-i hal ve'l-akd'dan olmayan avamdan birilerinin biat etmelerine itibar edilmez."²²³

Zuhaylî şöyle der: "Avamdan olan kişiye, devlet başkanının emri tahtında olduğuna inanması yeterlidir. Eğer buna aykırı bir şeyi içinde gizlerse fasık olur ve Muhammed (*sallallahu aleyhi ve sellem*)'in şu hadisindeki hükme dahil olur:

220. İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bâri Şerhu Sahihî'l-Buhârî*, 13/198.

221. Tirmizî, *Sünen*, sy 3663.

222. Kâdi Ebû Ya'lâ, *el-Ahkâmü's-sultaniyye*, 19.

223. Muhammed b. Ebî'l-Abbâs Ahmed b. Hamza Şemsuddîn er-Remli, *Nihâyetu'l-Muhtâc ilâ Şerhi'l-Minhâc* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1404/1984), 7/410.

من مات وليس في عنقه بيعة مات ميتة جاهلية

“Her kim boynunda biat olmadan ölürse câhiliyye ölümüyle ölmüş olur.”²²⁴

“225

Kadın da böyledir, devlet başkanı seçiminde onun bir hakkı yoktur. *Ğıyâsü'l-ümem*'de şöyle geçer: “Kat’i olarak bildiğimiz şudur: Devlet başkanı seçme ve imameti akdetmede kadınların bir payı yoktur. Zira onlara bu hususta hiç müracaat edilmemiştir. Bu konuda onlardan biriyle istişare edilecek olsaydı buna kadınlardan en layık olan evvela Fâtıma (*radıyallâhu anhâ*), sonra Rasûlullah (*sallallahu aleyhi ve sellem*)’in eşleri, müminlerin anneleri (*Allah onlardan razı olsun*) olurdu. Hâlbuki biz zihnimizde bu konuyu incelediğimizde anlıyoruz ki asırlar geçmesine, zamanların akıp gitmesine rağmen onların bu alanda bir yetkileri olmamıştır. Keza âlimlerden ve sağlam fikir sahiplerinden olmayan avamın da bu işte bir nasipleri yoktur. Devlet başkanı atamada zimmilere de bir şey düşmez.”

Birkaç satır sonra Cüveynî şöyle devam ediyor: “Kadınlar haremlerinde bulunurlar, işleri de kendilerine idareci konumunda olan erkeklere havale edilmiştir. Farklı durumlara alışık değillerdir, erkekler gibi işlere ve durumlara müdahaleyle alakadar olmazlar, kararları ve görüşleri belirtmede sermayeleri azdır. Bu yüzden âlimlerin büyük kısmı onların evlenmede bağımsızlıklarının olmadığı görüşündedirler.”²²⁶

ed-Dümeycî şöyle der: “Kadınların dışarı çıkmaları ve parlamentolara, genel meclislere katılmaları ve bunun İslâm’ın onlara bahsettiği haklar olduğuna dair modern yazarların çoğunun ağızlarında gevelediği sözlerle itibar edilmez. Çünkü bu zevat bu meseleye İslâm’ın saf bakışıyla bakmamakta, bilakis sadece Doğu ve Batı menşeli dinsiz akımlardan beslenmiş fikirlerle bakmaktadırlar. Onlar bu halklara ve sapkın medeniyetlerine karşı zaaf, yenilmişlik ve hayretler içinde kalmış bir hâldeler. Sonra da bu hâllerleriyle gelip hevalarına uysun diye nasları yanlış şekilde tevil ediyorlar ve kelimeleri yerlerinden tahrif ediyorlar, sonra da şunu söylüyorlar: “İşte bu Rasûllerin kendisiyle gönderildiği İslâm’dır.”²²⁷

224. Müslim, *Müslim*, sy 1851.

225. Vehbe ez-Zuhayli, *el-Fıkhu'l-İslâmi ve edilletuhu*, 5/85.

226. Cüveynî, *Ğıyâsü'l-ümem*, 62-63.

227. Abdullah b. Ömer b. Süleymân ed-Dümeycî, *el-İmâmetü'l-uzmâ inde Ehli's-sünne ve'l-cemâa*

Devlet Başkanı Seçimi Meselesinde Kadın

Bil ki, İslâm tarihinde kadının devlet başkanı seçiminde bir hakkı olmamıştır. Zira bizler Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'in vefatından sonra kadınların sahabeyle birlikte Ben-i Sâide çardağında kendileri için kimi halife seçeceklerine dair istişare için bir araya geldiklerini bilmiyoruz. Yine bu meselede onların erkeklere ortaklık ettiğine dair de bilgimiz yoktur. Hususen hulefâ-i raşidinin -erkeklerle yaptıkları gibi- kadınları kendileriyle devlet meselelerini istişare etmek için topladıklarını da bilmiyoruz. İslâm tarihinin tamamında kadının devlet işlerini idarede, siyaset ve devletin savaşlarını komuta etmede erkekle yan yana olduğunu bilmiyoruz. Tarihin bize rivayet ettiğinin tamamı şudur: Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) musafaha etmeksizin kadınlardan biat almış, Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) savaşlarında bazı kadınlar erkeklerle birlikte çıkıyor ve yararlılara pansuman yapıyor, susamışlara su veriyorlardı. Yaralıları tedavi ettikleri çadırları vardı. Müslümanlardan biri savaşta yaralandığında Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) onun kadınların çadırına götürülmesini emrediyordu. Bunlar ise kadınların siyasetle uğraştığına delalet etmemektedir. Her kim bunun Müslüman kadının siyasetle uğraştığına delalet ettiğini iddia ediyorsa saçmalık denizine dalmış, tarihi olayları muhtemel olmayan şeylere yorumuştur. Nitekim sen bu işlerde de erkekler ile kadınlar arasındaki ayrımı görmüyor musun? Zira erkeklerin biatı -kadınların tam tersine- musafaha ile olmuştur. Kadınların savaş olaylarına katılmaları ise tıbbi yardım ve su vermek için olmuştur. Erkeğin durumunun aksine -zaruret durumu müstesna- savaşmak için hazır bulunmamışlardır.

Müminlerin annesi Âişe (radiyallâhu anhâ) hakkında rivayet edilen; onun "Cemel Vakası" diye meşhur savaşa katılması ve savaşta hevdecin üzerinde örtü ardında üzerinde savaşı idare eden olması durumuna gelince, şu kesindir ki Âişe (radiyallâhu anhâ)'yı kimse görmemişti. Çünkü o hevdecindeydi. Hevdec, devenin üstüne katılan örtüdür. O (radiyallâhu anhâ) hevdecde görünmüyordu, sesi duyulmuyordu. Bu vakıa kadının Müslümanların ordusuna komutanlık etmesine delalet etmez. Keza o savaşçı ve savaşacak orduya komutan olarak çıkmamıştır. Sadece iki Müslüman topluluğun, Ali (radiyallâhu anhu)'nun ve Muâviye'nin topluluğunu sulh etmek için çıkmıştı, ittifaka da kâdir olamadı ve Cemel vakası yaşanmış oldu. Bu anlattığımızın delili şudur: Ahmed *Müsned*'inde şöyle rivayet etti: Kays dedi ki: "Âişe (radiyallâhu

anhd) gece vakti Âmir sularına vasıl olunca köpekler havladı. Âişe dedi ki: "Bu hangi su?" Dediler ki: "Hav'eb suyu." Dedi ki: "Ben dönmeyi düşünüyorum." Bunun üzerine onun yanındakilerden biri şöyle dedi: "Bilakis geleceksin ki Müslümanlar seni görsün ve Allah (azze ve celle) onların arasını bulsun." Âişe dedi ki: "Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) bir gece bize şöyle buyurdu:

كيف باحدا كن تنبح عليها كلاب الحواب

"Sizden birine Hav'eb'in köpekleri havladığında hâli nice olur?"²²⁸

Bir rivayette ise şöyle geçer: Âişe (radiyallâhu anhâ) Hav'eb'e gelince köpeklerin havlamasını duydu ve şöyle dedi: "Ben dönmeyi düşünüyorum." Çünkü Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) bize şöyle buyurdu:

ايتكن تنبح عليها كلاب الحواب

"Hanginize Hav'eb'in köpekleri havlayacak?" Zübeyr Âişe'ye dedi ki: "Dönecek misin? Umulur ki Allah (azze ve celle) senin vesilenle insanların arasını bulur."²²⁹

Hav'eb, Basra ve Mekke arasındaki bir yerdir. Âişe (radiyallâhu anhâ) Ali ile Muâviye'nin arasını bulmak için yola çıktığında orada konaklamış, ancak Âişe ittifaka kâdir olamamış ve Cemel vakası yaşanmıştır.²³⁰

İbn Hibbân'ın *Sikât*'ında şöyle geçer: "Zeyd b. Sûhân, Âişe'nin yanından geldi. Kendisinde Âişe'den Ebû Musa'ya ve Kûfe'ye iki mektup vardı. Her bir mektupta şu yazılıydı: "Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Müminlerin annesi Âişe'den Abdullah b. Kays el-Eş'ari'ye. Selam üzerine olsun. Sana olan sözlerimde evvela kendisinden başka ilah olmayan Allah'a hamd ediyorum. Sonra, Osman'ın katiline dair senin de bildiğin bazı şeyler oldu. Ben insanların arası bulunsun diye çıktım. Sen yanında olanlara kendilerine isteyip arzu ettikleri; Müslümanların hâlinin iyi olması nasip olana dek evlerinde oturmalarını ve afiyete rıza göstermelerini emret."²³¹

228. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, sy 24254.

229. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 24654.

230. Ebû'l-Hasen Nûruddin Aliyyü'l-Kârî, *Şerhu's-şifâ* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1421), 1/688.

231. Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed b. Hibbân İbn Hibbân, *es-Sikât* (Haydarâbâd: Dâi-

Siyer ve tarih kitaplarında şöyle geçer: Ali (*radiyallahu anhu*) Ka'kâ b. Amr'ı Âişe'ye ve beraberindekilere Âişe'ye geliş sebebinin sorması için gönderdi. Ka'kâ Âişe'nin yanına gelince ona selam verdi ve şöyle dedi: "Ey anne, sen neden geldin?" Âişe dedi ki: "Oğlum, insanların arasını bulmak için."²³²

Savaş bittikten sonra Ali, Âişe'ye gedi ve şöyle dedi: "Allah seni bağışlasın." Âişe dedi ki: "Seni de. Bana karşı galip geldin, affedici ol. Zira ben sadece arayı bulmayı istedim. Ama iş gördüğün gibi nerelere vardı." Ali dedi ki: "Allah seni bağışlasın." Âişe "Seni de" dedi. Ardından Ali Basra halkından şerefli ve dindar yirmi kadına Âişe ile birlikte Medine'ye gitmelerini emretti. Âişe'yi evde ağırladı, izzet-i ikramda bulundu. Sonra onu Medine'ye yolculadı, evlatlarıyla uğurladı ve veda etti."²³³

Sabit oldu ki Âişe (*radiyallâhu anhâ*) sadece insanların arasını bulmak için gitmiştir. Bunda Âişe (*radiyallâhu anhâ*)'nın savaş için geldiğini ve komutanlığını onda olduğunu söyleyenlere reddiye vardır. Yine bunda "Âişe Allah kendisine:

وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى

"Evlerinizde oturun, ilk câhiliyyede olduğu gibi açılıp saçılmayın."

(*Ahzâb*, 33) ayetinde evde kalmasını emretmesine rağmen evinden çıktı" diyerek Âişe (*radiyallâhu anhâ*)'yı karalayan İmâmiyye ve Şia'ya da reddiye vardır. Zira taat maksatlı yolculuk, evde oturmaya ve çıkmamaya aykırı değildir, bunda icma vardır. Bir de Âişe'nin yanında mahremi olan kız kardeşinin oğlu Abdullah b. Zübeyr vardı (*radiyallahu anhu*) vardı. Allah Teâlâ en doğrusunu bilir.

Kadının Siyasete Girmesi

Kadının bilinen yaygın siyasete girmesi caiz değildir. Çünkü kadının Yüce Allah'ın onu kendisi üzerine yarattığı fitri bir işi vardır. Evet bilinmeli ki bu iş, erkek ve kız çocukları doğurmak, küçükken onları terbiye etmektir. Bu, kadına has işlerdendir ve erkeğin buna asla bir müdahalesi yoktur. Erkeğin de evin dışında bir işi vardır. Onun işi de kendisinin, eşinin, ço-

ratü'l-Meârifî'l-Osmâniyye, 1393), 2/282.

232. İbn Haldûn, *Mukaddimetu İbn Haldûn*, 2/615; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târik*, 2/591.

233. Afifuddin Abdullah b Es'ad b Ali el-Yemani Yâfiî, *Mir'âtü'l-cinân ve ibretü'l-yakzân fi ma'rifeti havâdisi'z-zamân* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1984), 1/81.

cuklarının, yaşlı, aciz ve zayıf ana-babasının yiyeceği ekmeği kazanmak için çabalamaktır. Erkeğin işi gece gündüz uğraşacağı ziraat, sanayi, ticaret veya devlet memurluğudur. İşte Rabbani nizam budur. Bugün Allah'ın merhamet ettikleri -örneğin Afganistan İslâm Emirliği (Allah Teâlâ onu küfür ve dinsizlik şerrinden korusun) gibi- müstesna, dünyanın her bir yanında insanların çoğunun ekseninde yaşadığı cehalet ve küfür nizamına itibar edilemez. Şimdilerde ise cehalet ve küfür nizamı ile Rabbani nizamı yıkma fitnesi çıktı. Bu fitne birilerinin "eğitim" "kültür" "kadın hakları" ismini verdikleri bir fitne. Bu İslâm ülkeleri bile dahil olmak üzere hayli yayıldı. Genel olarak tüm Müslümanların, özelde ise âlimlerin Kur'an, sünnet ve İslâm fıkhnın kendileri için belirlediği ortak ve özel erkek ve kadın haklarını açıklamaları, bunları her şahsa ve her bölgeye dil, kalem ve askeri güçle tebliğ edip ulaştırmaları vaciptir. Çünkü bu, bu ümmetteki her bir Müslümanın vecibesidir. Aziz ve Celil olan Allah şöyle buyurdu:

كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ
بِاللَّهِ

"Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten alıkoyarsınız ve Allah'a iman edersiniz." (Âl-i İmrân, 110)

Kadının günümüzdeki siyasete dahil olmasının şer'an yasaklığına delalet eden şeylerden birisi de kadının bütün vakitlerde mescidlere ve cemaatle namaza gitmesinin yasak oluşudur. Allâme Zeylaî şöyle der: "Zaman değiştiği için bizim dönemimizde tercih edilen, bütün vakitlerde kadınların cemaate ve mescide gitmesinin caiz olmayışıdır."²³⁴

Bu görüşü Âişe (radiyallâhu anhâ)'dan mervi şu hadis de teyid ediyor: Âişe dedi ki: "Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) kadınların ortaya çıkardığı şeyleri görseydi, Ben-i İsrail kadınlarının men edildiği gibi onları (mescidlere gitmekten) men ederdi."²³⁵

234. 'Osman b. 'Ali b. Mehcen el-Bâri'i Fahrüddin el-Hanefî ez-Zeyla'i, *Tebyinu'l-hakâik şerhu Ken-zid-dakâik ve Hâşiyeti's-Şelebi* (Bulak; Kahire: el-Ma'tba'atu'l-Kubrâ'l-Emiriyye, 1313), 1/140.

235. Buhârî, *el-Câmi*, sy 869.

Kadınlar dünyadaki en şerefli, içerisinde ümmetin salihlerinin toplandığı bir yer olan mescidlere gitmekten alıkonulmuşlarsa, sizin onların çarşılarına ve demoktarik siyaset için hükümet binalarına gitmelerine dair düşünceniz nedir!

Yine kadınların siyasete girmekten men edildiğine delalet eden delillerden birisi de Allah'ın (*subhānehu ve teâlâ*) kadınlara evlerinde oturmayı emretmiş, açılıp saçılmayı nehyetmiş olmasıdır. Bunun manası kadının ihtilattan (kadın erkek karışık ortamlarda bulunmak) men edilmiş olmasıdır. İhtilat, iş, yolculuk vb. bir şeyden ötürü erkeklerin kadınlarla bir arada bulunmasıdır. Bu yasak şundan ötürüdür: Kadınların bu tip yerlerde bulunmaları onları şer'i yasaklara düşmeye itebilir. Yine bunda Allah'ın emrine muhalefet ve Allah'ın Müslüman kadından yerine getirmesini şer'an taleb ettiği haklarını zayi etme vardır.

Kur'an ihtilatın ve ona götürecekt bütün münasebetlerle vesilelerin haram olduğuna işaret etmiştir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ذَلِكَ أَزْكَى لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَى جُيُوبِهِنَّ

“Mümin erkeklere söyle, bakışlarını kıssınlar ve iffetlerini korusunlar. Bu onlar için daha temizdir. Şüphesiz Allah onların yapmakta olduklarından çok iyi haberdardır. Mümin kadınlara söyle: Onlar da bakışlarını sakınsınlar, iffetlerini korusunlar, görünen dışında ziynetlerini göstermesinler; örtülerini, yakalarını kapatacak şekilde örtsünler.”

(Nûr, 30-31)

Allah Teâlâ Peygamber (*sallallahu aleyhi ve sellem*)'e mümin erkek ve kadınlara bakışlarını kısımlarını ve iffetlerini zinadan korumalarını tebliğ etmesini emrediyor. Sonra da Allah (*subhānehu ve teâlâ*) bu tutumun onlar için daha temiz olduğunu ifade ediyor. Malumdur ki, iffeti çirkin iş olan zinadan korumak ancak ona götüren vesilelerden sakınmakla gerçekleşir. Şüphe yok ki bakışları serbestleştirmek ve erkeklerle kadınların iş veya başka alanlarda birbirleriyle karışmaları çirkin iş olan zinanın gerçekleşmesini sağlayacak en büyük vesilelerdendir. Bir mümin erkek yabancı bir kadınla birlikte işte

çalışırken bu iki ilahi emri yerine getirmesinin gerçekleşmesi imkânsızlaşmaktadır. Zira kadının erkekle birlikte veya erkeğin kadınla birlikte o alana girmesi, şüphesiz ki bakışları kısmanın, iffeti korumanın, nefsi arındırma ve temizlemeyi sağlamanın imkânsız hâle geleceği durumlardandır. Keza Allah mümin kadınlara da bakışlarını kısmalarını, iffetlerini korumalarını ve aşıkâr olanlar hariç zinetlerini izhar etmemelerini emretmiştir. Onlara başörtülerini gerdanlarına ve göğüslerine (جوب) sarkıtmalarını da emretmiştir. Kadın erkeklerin bulunduğu alanlara dahil olunca ve işte onlarla karışık ortamda bulununca bakışı sakınmak, iffeti korumak ve zinetleri izhar etmemek nasıl gerçekleşecek? Karışık ortamda bulunmak bu mahzur-lara düşmenin garantisidir. İşte onlara ortak olduğu veya yaptıkları bütün şeylerde onlara eşit olduğu gerekçesiyle yabancı erkeklerle yan yana olan Müslüman bir kadın bakışlarını nasıl kısıabilir. İslâm haram işlere götüren bütün araç ve vasıtaları haram kılmıştır. Bundan ötürü İslâm erkeklerle ilgi uyandıracak söz söylemeyi kadınlara haram kılmıştır. Çünkü böyle bir konuşma erkeklerin onlara meyledip tamah etmesine sebep olur. Tıpkı Allah'ın buyruğunda ifade edildiği üzere:

يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِنَ النِّسَاءِ إِنِ اتَّقَيْتُنَّ فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ
الَّذِي فِي قَلْبِهِ مَرَضٌ

“Ey Peygamber hanımları, siz başka kadınlar gibi değilsiniz. Eğer takvâya sarılacaksanız, cilveli bir şekilde konuşmayın ki, kalbinde hastalık bulunan kimse bir ümide kapılmasın.” (Ahzâb, 32) Yani şehvet hastalığı. Peki kadın erkek karışırken bundan sakınmak nasıl mümkün olacak!

Çok net bir gerçektir, kadın erkeklerin bulunduğu alanlara geldiğinde illa ki onlarla konuşacak, erkeler de onunla konuşacak, kadın erkeklere, erkek kadına çekici hoş söz söyleyecek, şeytan da bunun ardından süslü ve güzel göstererek onları kendisine av yapabilmek için çirkin işe çağırarak. Allah her şeyi bilen Alim ve hikmeti sonsuz Hakim'dir. Nitekim o kadına örtüyü emretmiştir. Bu örtü emrinin gerekçesi şudur: İnsanlar arasında iyisi de var faciri de temizi de var zinakarı da. Örtü ise -biiznillah- fitnenin önüne geçiyor, ona götürecekt araçlara engel oluyor, onunla erkeklerin ve kadınların kalplerinin temizliği hasıl oluyor ve töhmete götürecekt etkenlerden uzak kalınıyor. Allah (azze ve celle) şöyle buyurdu:

وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَسْأَلُوهُنَّ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ ذَلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ

“Peygamber hanımlarından bir şey isteyeceğiniz zaman da onu perde arkasından isteyin. Sizin kalbiniz için de onların kalpleri için de böylesi daha nezih bir davranış olur.” (Ahzâb, 53)

Yüzünü ve bedenini elbise ile örttükten sonra kadın için en hayırlı örtü evidir. Direk veya dolaylı olarak kendisini fitneye maruz bırakmaması için İslâm ona yabancı erkeklerle bir arada bulunmasını haram kılmıştır. Abdullah (radiyallahu anhu)’dan nakledildiğine göre Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

المرأة عورة فإذا خرجت استشرفها الشيطان

“Kadın avrettir. Dışarı çıktığında şeytan onu gözetler.”²³⁶

Mübah bir gereksinim olup şer’i edebe riayet ederek çıkması hariç Allah Teâlâ kadına evinde oturmasını ve dışarı çıkmamasını emretmiştir. Allah Teâlâ kadının evinde durmasını “karar yeri (قرار) diye isimlendirmiştir. Çünkü ev kadının fitri tabiatına uygun asıl mekânıdır. Keza kadının nefsinin istikrarı, kalbinin rahatı ve göğsünün ferahlığı evindedir. Onun bu karar yerinden çıkması, nefsinin sıkıntı çekmesine, kalbinin endişelenmesine, göğsünün daralmasına ve kendisini hoş sonucu olmayacak şeylere maruz bırakmasına sebep olur.

Akılları Batı’nın etkisi altında kalmış bazı Müslümanlara ve hatta bazı âlimlere hayret doğrusu! Onlar erkekler ile kadınların bütün işlerde, evin içinde-dışında, siyasette, hükümette, emirlikte, bakanlıkta, hükümet dairelerinde çalışmakta eşit olduklarını söylüyorlar. Gerçekten bu akla ve nakle muhalif, göklerin ve yerlerin Rabbinin sistemine karşı ve büyük bir cehalettir. Yüce Allah bizi ve bütün Müslümanları bu çürük fikirden ve çirkin inançtan muhafaza etsin. Bu nasıl olur da akla muhalif olmaz! Zira erkeğin ve kadının yaratılışında hiçbir akıllının reddemeyeceği açık bir fark vardır. Nice işler var ki, erkeklerin tabiatına uygun ama kadınların tabiatına uygun değil. Yine nice işler var ki, kadınların tabiatına uygunken erkeklerin tabiatına uygun değildir. Öyleyse naklen nasıl oluyor da ikisi arasında eşit-

236. Tirmizi, Sünen, sy 1173.

lik olabiliyor? Yine bu nasıl olurda nakle ve sonsuz hikmet sahibi yaratıcının sistemine aykırı olmaz? Hâlbuki Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللَّهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبُوا وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبْنَ وَسَأَلُوا اللَّهَ مِنْ فَضْلِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا

“Allah’ın bir kısmınızı diğer bir kısmınıza üstün kıldığı şeyleri temenni etmeyin. Erkekler kazandıklarından bir pay, kadınlara da kazandıklarından bir pay vardır. Allah’tan fazlını isteyin. Şüphesiz ki Allah, her şeyi bilendir.” (Nisâ, 32) Yine şöyle buyurur:

الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ

“Allah’ın onlara fazladan vermiş olduğu nimetler ve mallarından yaptıkları harcamalar sebebiyle, erkekler kadınlar üzerinde yönetici ve koruyup gözeticidirler.” (Nisâ, 34) Yüce Allah bu ayette erkeklerin kadınlara iki yönden üstün olduğunu anlattı.

Birinci yön: Hakîm olan Allah’ın erkekleri kadınlardan üstün kılmış olması. Bu üstünlük birçok açıdandır. Bunların özü iki şeye döner: İlim ve güç. Şüphe yok ki, erkeklerin akılları daha üstün ve ilimleri daha çoktur. Yine şüphe yok ki, erkeklerin meşakkatli işlere güçleri daha kâmindir. İş bu iki sebepten ötürü akıl, sağlam fikirlilik, güç, şecaat ve atılganlık ve atıcılıkta erkekler kadınlardan üstün olmuştur. Erkekler arasından Peygamberler ve âlimler çıkmıştır. İmamet-i kübra ve suğra (namaz imamlığı), cihad, ezan, hutbe, hadlerde ve kısasta şahitlik, mirasta hisse fazlalığı, mirasta ta’sib, hatayla öldürmede diyeti üstlenme, kasâme, talak, ric’at, eş sayısı ve neseb sübutu onlarla ilgilidir. Tüm bunlar erkeklerin kadınlara üstünlüğüne delalet eder.

İkinci yön ise: Evlilikte erkeklerin kadınlara mehir vermeleri, sonrasında da mallarını onlara harcamalarından ötürü. Benim ulaşabildiklerim bunlar. Kâmil ilim ise Âlim ve Hakîm olan Allah’ın katındadır.

Ehl-i Hal ve'l-Akd'ın Vazifesi

Bu kurulun omuzundaki yüklü vazifeler şunlardır:

1- Halife seçmek ve ona biat etmek. Çünkü onlar halifeyi seçme ve biat etmekle memur ilk insanlardır.

2- İmamete aday olanları temyiz etmek. Çünkü bu kuruldakiler en layık ve insanlara en faydalı olanı seçmekle yükümlüdürler. Birisi daha bilgili, diğeri daha cesur iki kişi bulacak olurlarsa, seçim yaparken yaşanan zamanın gereksinime riayet edilir. Eğer cesaret fazlalığına ihtiyaç varsa daha cesur olan daha hak sahibidir. İlmin fazlalığına gerek varsa ilmi daha çok olan daha hak sahibidir. Eğer tüm özelliklerde eşit olurlarsa daha yaşlı olan öncelenir. Fakat yine de daha küçük olanına biat edilirse caizdir. Bütün matlub vasıflarda eşit olurlar ve imamette münakaşa ederlerse fakihler hallerinin bir olmasına rağmen nizalarının ne ile sonlanacağına dair ihtilaf etmiştir. Bir grup şöyle der: "Aralarında kura çekilir ve kura hangisine çıkarsa o takdim edilir." Başkaları dedi ki: "Bilakis seçmekle sorumlu olanlar kura yapmaksızın hangisini isterlerse biat için onu seçerler." Şayet seçim kurulu için imamete layıklar arasındaki en faziletli kişi temyiz etse ve ona imamet üzere biat etseler, lakin daha sonra ondan daha faziletli biri ortaya çıksa, seçim kurulunun biatı ile ilk kişinin biatı gerçekleşmiştir. Ondandır vazgeçip daha faziletli olana biat etmeleri caiz olmaz. Şayet faziletli olan varken ondan düşük olan bir başka liyakat sahibine işin başında biat etseler bakılır: Örneğin eğer bu faziletli olanın kayıp veya hasta olması gibi veya fazilet bakımından daha düşük olan kişinin insanlar arasında daha çok itaat edilen ve kalplere daha yakın olan birisi olması gibi bir gerekçeden ötürü olmuşsa, fazilet bakımından düşük olan kişiye yapılan biat gerçekleşmiş (in'ikâd), imameti sahih olmuştur. Eğer bir özür olmamasına rağmen faziletten daha düşük olana işin başında biat etmişlerse o kişinin biatının gerçekleşmiş olması ve imametinin sıhhatinde ihtilaf edilmiştir. İçlerinde Câhız'ın da bulunduğu bir grup onun biatının gerçekleşmediğini söylemiştir. Çünkü şer'i hükümlerde de olduğu üzere, seçim iki şeyden evla olanı gerektirdiğinde onu bırakıp evla olmayana yönelmek caiz değildir. Fâkihlerin ve kelmacıların kahir ekseriyeti şöyle dedi: "O kişinin imameti geçerli, biatı da sahihtir. Faziletli olanın mevcudiyeti ondan daha düşük olanın imametine -imamet gerekliliği şartlarında eksiklik taşıması koşuluyla- mâni değildir. Tıpkı yargı velayetinde faziletli olan var iken ondan daha düşüğünü göreve ata-

manın caiz olduğu gibi. Çünkü seçimde faziletin mübalağayla ziyade olması liyakat şartlarında itibar edilen bir şey değildir.”²³⁷

Ehl-i Hal ve'l-Akd'ın Sayısı

Âlimler imametın kendisiyle gerçekleşeceği ehl-i hal ve'l-akdın sayısına dair ihtilaf etmiştir. Bunun tafsili anlatımı şöyledir:

1- Kimi âlimler ehl-i hal ve'l-akd'ın seçilen halifeye dair icma etmesini şart koşmuşlar ve sayı şartı getirmemişlerdir. Bu, Mu'tezile'den el-Esam'ın kavline yakındır. O şöyle demiştir: “İmamet ancak halife üzerinde icma edilmesi ile gerçekleşir.”²³⁸ Bu görüş bir rivayet olarak İmam Ahmed b. Hanbel (rahimehullah)'den de aktarılmıştır. İbn Hâni' dedi ki: “Ebû Abdullah'a Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in:

من مات وليس له امام مات ميتة جاهلية

“Her kim bir imamı (devlet başkanı) olmadan ölürse câhiliyye ölümüyle ölmüş olur.” hadisinin manasını sordum. Bana dedi ki: “İmam nedir biliyor musun? İmam, bütün Müslümanların ittifaken “Bu imamdır” dedikleri kişidir. İşte hadisin manası budur.”²³⁹

2- Kimi âlimler ehl-i hal ve'l-akde dair belirli bir sayı ifade etmişlerdir. Bazıları: “İmametın kendisiyle gerçekleşeceği asgari sayı kırktır. Çünkü imameti kübra Cuma namazının gerçekleşmesinden daha üstündür. Cuma ise kırk kişiden daha az kişiyle gerçekleşmez.” demişlerdir. Başka bir grup dedi ki: “Dört kişiyle gerçekleşir.” Başka bir grup dedi ki: “İki kişi için üçüncü lehine gerçekleşir.” Kimileri dedi ki: “Ola ki bir inkâr söz konusu olduğunda reddetmek için şahidlerin huzurunda olması şartıyla tek kişiyle gerçekleşir.” Bu görüş *Raddü'l-muhtâr*'da belirtildiği üzere Ebu'l-Hasan el-Eş'ari'ye nisbet edilmiştir. Şâfiîlerin cumhuruna göre imamet biat etme vaktinde o bölgede hazır bulunmaları kolay olan, şahitlik vasıflarını haiz âlim, lider ve önde gelen kişilerle gerçekleşir. Hatta hal (imametten indir-

237. Mâverdi, *el-Ahkâmu's-Sultâniyye*, 26-27.

238. Ebû Manşûr 'Abdulkâhir b. Tâhir et-Temimi 'Abdulkâhir el-Bağdâdi, *el-Farq beyne'l-Firak ve Beyânu'l-Firakat'i'n-Nâciye* (Beyrut: y.y., 1977), 150.

239. Ebû 'Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybâni Ahmed b. Hanbel, *el-Câmi' li-Ulûmi'l-İmâm Ahmed - el-Âkide*, thk. Hâlid er-Ribât - Seyyid 'İzzet 'İyd (b.y.: y.y., 14030/2009), sy 2917.

me) ve akd (imamet görevine atama) bir kişiyle dahi gerçekleşse kâfidir. Kalkeşendi dedi ki: "Şâfiî imamlarımız nezdinden sahih olan görüş budur."

Dümeyci der ki: "Bu konuda el-Eş'ari'nin görüşü ile Şâfiîlerin görüşü arasında fark gözlemlenir. Şöyle ki; Şâfiîlerin cumhuru biat edilecek yerde ehl-i hal ve'l-akd sahiplerinde bulunması gereken sıfatlara sahip birileri olmaması durumunda imametnin gerçekleşmesi için bir kişiyi şart görüyorlar. el-Eş'ari ise başkasının bulunmaması gibi bir şart koymuyor. Ona göre ehl-i hal ve'l-akd'dan biriyle iktifa edilir."²⁴⁰

Kimi âlimler şöyle demiştir: Ehl-i hal ve'l-akd'ın cumhurunun seçimiyle imamet gerçekleşir. Bu âlimler bütününün ittifakını ve belirli bir sayıyı şart koşmamıştır. Ebû Ya'lâ dedi ki: "İmamet ancak ehl-i hal ve'l-akd'ın cumhuru ile gerçekleşir." Birçok âlim bu görüşü tercih etmiştir. Çünkü muteber olanın tüm kurulun ittifakı veya belirli sayı olduğuna dair nastan veya icmadan bir delil yoktur. Bu konuda itibar edilen şey, ümmetin seçen kişilere olan güveni, onların rağbet ettiği ve istediği şeylerde ümmeti temsil ediyor oluşları ve belirli şartları taşıyor olmalarıdır. Bu mana ise ehl-i hal ve'l-akd'ın tamamında da cumhurunda da bulunmaktadır. İmametnin akdedilmesi esnasında ehl-i hal ve'l-akd'ın tamamının bulunması imkânsızdır. Bu yüzden cumhurun gerekli olması kesinleşmiştir.

Hâsıl-ı kelam, biatta muteber olan, kendileriyle baskın bir güç ve kahredici bir sağlamlığın oluşacağı sayıda tâbi, yandaş ve taraftardır. Öyle ki, muhalif bir isyanın olacağı varsayılrsa devlet başkanına tâbi olanların kökünün kuruyacağı düşüncesi zannı galib olmayacak. Biat kesinleşip güç, sayı ve techizatla kök salıp güçlenir, kuvvetle müeyyed olur ve egemenlik ile hakimiyet için gerekli sebeplerle üstünlük kurarsa, işte o zaman imamet sabit olur, istikrar hâline girer, velayet tekidlenir ve devam eder.

İmamet akdinde icma şart değildir. Bunu izah eden vâkıa şudur: Ebû Bekir (radiyallahu anhu)'nun biatı sahih oldu, yargı ve hüküm verdi, işleri kesine bağlayıp icra etti, ordular hazırladı, sancaklar kurdu, askerleri zekat vermeyenlere gönderdi, malları topladı, bir kısmını ayırıp dağıttı ve işleri yürürlüğe sokmak için haberlerin İslâm topraklarında yayılmasını, biatın hicret diyarında olmayanlar tarafından onaylanmasını beklemedi. Dört halifenin imametinde de işler böyle oldu. Bu, akıl sahibi kimsenin şüphe etmeyeceği bir hakikattir.

240. ed-Dümeyci, *el-İmâmetü'l-uzmâ inde Ehli's-sünne ve'l-cemâa*, 178.

Bu görüşü destekleyenlerden biri de bizim devlet başkanı belirlemekteki amacın bölgeyi korumak ve İslâm'ın işlerine önem vermek olduğunu zaruri bir şekilde biliyor oluşumuz. Önemli işlerin büyük kısmı yavaş davranmayı ve beklemeyi kabul etmez. Şayet imamet görevine birini getirme işine şiddetlenecek bir hastalığa götürür. Böylece imametın vaziyetinden, akdemişinde icmayı şart koşmanın imkânsızlığı aşikâr oldu. İmâmü'l-Harameyn böyle demiştir.²⁴¹ Allah Teâlâ en doğrusunu bilir.

241. Cüveynî, *Gıyâsü'l-ümem*, 68-70.

İSLÂMÎ YÖNETİM SİSTEMİ

Her İslâmî hükümetin üç temel esası vardır. Bunlar devleti teşkil eden üç organdır. Bu otoriteler şunlardır:

- Yasama (teşri) organı
- Yürütme organı
- Yargı organı

1-Yasama Organı

Bu otorite, ileride anlatılacağı üzere belirli şartlar ve standartlara göre üyelerinin seçildiği şûrâ meclisidir. Bu otorite, birçok ülkede yeni siyasette “parlamento” adı verilen otoritedir. Bazı ülkelerde buna “şûrâ meclisi” denilmektedir. Bu meclisin üyelerinin seçim yolu şûrâ konusu anlatırken zikredilecek.

Yasamanın Manası

Yasama iki manada kullanılır. Birinci manası; sıfırdan yeni bir yasa koymaktır. İkinci manası; mevcut bir anayasanın (şeriatın) gerektirdiği hükmü açıklamaktır. İslâm'da ilk manasıyla yasama sadece Allah (*subhânehu ve teâlâ*)'ya hastır. İkinci manasıyla yasama ise sahabe, tâbiun, müctehidler ve dinde derinleşmiş âlimlerin (*Allah hepsinden razı olsun*) üstlendiği bir yoldur. Şûrâ meclisinde murad edilen de ikinci manadır. Bu meclisin vazifelerinden birisi, şeriatın öğretilerine göre bir anayasa düzenlemektir.

Anayasa

Devlette muhakkak devletin kendisiyle intizam içinde olduğu, devletin yapısının ve her birinin mahiyetinin anlatılmasıyla birlikte temel otoritelerin yapısının belirginleştiği, belirli esaslar ve ilkeler üzerine kurulu bir sistem olmalıdır. İşte bu esaslar anayasadır. Topluluklar onunla düzenli olur, haksızlıklara onunla engel olunur, haklar onunla korunur, sosyal ve yargısal adalet onunla paylaştırılır.

Eskiden de şimdiki modern zamanlarda da siyasiler anayasal kanun ve kurallarda üst egemenliğin kaynağını belirlemeye dair farklı görüşlere varmışlardır. Bu anayasal kanunlar Yüce Allah tarafından mı, yöneticinin şahsı tarafından mı, yoksa halkın, yani halkı temsil eden kurul tarafından mı belirlenecektir? Bir grup: “Bu hak yöneticinin şahsına aittir ve o hiç kimsenin kendisini eleştirme hakkı olmaksızın yasa belirlemede tek ve mutlak söz sahibidir” diye seslendi. Nitekim totaliter rejimlerde mevcut görüş budur.

İslâm, yöneticiye yönetimde mutlak tekelleşme hakkı veren bu nazariyeyi onaylamaz. Çünkü Yüce Allah Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)’e yönetim ve hükümde tekellülük hakkı vermedi ve ona şöyle buyurdu:

فَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيِّرٍ

“Öğüt ver, sen ancak bir öğüt vericisin. Başlarına bir zorba değilsin.” (Gâşîye, 21-22) Ve Allah Teâlâ hükmediciliği kendisine kısıtlı kılmıştır, şöyle buyurmaktadır:

إِنِ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ

“Hüküm ancak Allah’a aittir.” (Yûsuf, 40)

Bir başka taife ise bu hakkın halkı temsil eden anayasa kuruluna ait olduğu görüşündedir. Bu kurulun semavî bir kanuna bağlı kalmaksızın yasama organı vardır. Nitekim demokratik rejimlerde böyledir. İslâm bu teoriyi de reddeder. Çünkü İslâm hâkimiyetin tamamen Yüce Allah’a ait olduğunu söyler. Evreni yaratan O’dur, evrende yaşayanların sosyal ve ferdi maslahatlarını bilen O’dur. Ondan başka kimsede böyle bir hak yoktur. O, bu hakta ortaksızdır.

Üçüncü bir grup ise yasama hakkının sadece Yüce Allah’a ait olduğu, ümmetin fonksiyonun sadece İslâm’ın kuralları dairesinde açıklama ve yürütme olduğu görüşünü benimsemiştir. Açık hak da budur. İslâm devletinin varlığı bu görüşleridir. Yüce Allah kitapları bunun için indirmiş, Nebi ve Rasûlleri (aleyhimusselam) bunun için göndermiştir.

İslâmî anayasanın temeli, Yüce Allah'ın şu buyruklarıdır:

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ

“Şüphesiz Allah size emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmedeceğinizde adaletle hükmetmenizi emrediyor.” (Nisâ, 58)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ

“Ey iman edenler! Allah’a itaat edin, Rasûl’e itaat edin ve sizden olan emir sahiplerine de.” (Nisâ, 59) Çünkü emirler ve yasaklar gibi bütün yasama hükümlerinin kaynağının Yüce Allah olduğu; bu hakta, belirttiği ilkeler, temeller ve belirli detaylandırılmış yasamalarda kimsenin O’na ortak olamayacağına dair Müslümanlar arasında ihtilaf yoktur. Allah’ın belirttiği bu esasları ve yasamaları bilmenin yolu, Allah’ın Kur’ân’da indirdikleri veya Peygamberi Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem)’e vahyettiklerini incelemektir.

Bu teori insanın özgürlüğüne sağlam bir garantidir, onun saygınlığını ve maslahatlarını koruyucu, kimsenin ona karşı zorbalık etmemesini temin edicidir. Yasama otoritesini ve yetkiyi sadece tek bir insana vermek ise Allah’ın rububiyetine dair bir şirktir. Zorbalığa, tuğyana, zulme, baskıya, insan hürriyetini heder etmeye ve insanın maslahatlarına zarar vermeye götüren bir yoldur.

Kur’ân nasları yasadığı hükümler bağlamında bu otoritenin mutlak ve bağımsız olarak Allah’a ait olduğuna sıkı bir şekilde delalet etmektedir. Örneğin şu ayetlerde olduğu gibi:

إِنَّ الْحُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ

“Hüküm ancak Allah’a aittir.” (Yûsuf, 40)

إِنَّ الْأَمْرَ كُلَّهُ لِلَّهِ

“Hükümün tamamı Allah’a aittir.” (Âl-i İmrân, 154)

İnsanlar hükümlerin tebliği, anlatımı, icra edilmesi, tatbikine riayet edilmesi, hükümleri bildiren naslarda delalet edilen manaları, amaçlanan gayeleri, gidişatta izlenecek yolun sınırlarını çizen ve ekseninde hayatın intizam edileceği noktaları anlama hususunda Allah Teâlâ'nın vekilleridirler. Bu vekâlet Allah Teâlâ'nın şu buyruğundan anlaşılmaktadır:

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَأِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً

“Hani Rabbin meleklere ‘Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım’ demişti.” (Bakara, 30) Kur’ân nassı en güzel numune olarak bazı Rasûllerin ve nebilerin halifelğine delalet ettiğine göre, aynı şekilde sair insanlar da onlardan sonra yeryüzünün halifeleridir:

إِذْ جَعَلْنَاكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ

“Hatırlayın ki sizi Nûh’un kavminden sonra halifeler kılmıştı.” (A’raf,

69)

ثُمَّ جَعَلْنَاكُمْ خَلَائِفَ فِي الْأَرْضِ مِنْ بَعْدِهِمْ لِنَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ

“Sonra nasıl amel edeceğinize bakalım diye sizi onlardan sonra yeryüzünde halifeler kıldık.” (Yûnus, 14)

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ فِي الْأَرْضِ

“Sizi yeryüzünün halifeleri kılan...” (En’âm, 165) Vekile düşen ise sadece müvekkilin emirlerini yerine getirmektir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ

“Şüphesiz Allah size emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmedeceğinizde adaletle hükmetmenizi emrediyor.” (Nisâ, 58)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِيَ الْأَمْرِ مِنْكُمْ

“Ey iman edenler! Allah’a itaat edin, Rasûl’e itaat edin ve sizden olan emir sahiplerine de.” (Nisâ, 59)

İslâm’da Yasama Kaynakları

Bu son zikredilen ayet, nihayetinde tek bir kaynaktan alınan, İslâm’ın yasama kaynaklarını belirlemiştir. Bu nihai varılan kaynak ilâhî vahiydir. Nihai kaynak bu olmakla birlikte bu yasama kaynakları şunlardır:

1. Kur’ân-ı Kerim. Onun getirdiklerini tatbik etmek Yüce Allah’a itaati gerçekleştirir.

2. Allah katından gelenleri açıklayan sahih Nebevî sünnet. Bununla amel etmek de Rasûl (*sallallahu aleyhi ve sellem*)’e itaati gerçekleştirir.

3. Toplu ictihad veya insanların işlerine ve genel maslahatlarına bakıp incelemede, onların dinî ve dünyevî meselelerini idrak etmede ihtisas sahibi olan fikir sahiplerinin; yani yöneticilerin, emirlerin, âlimlerin, askeri liderlerin, siyaset, ictima, iktisad (ticaret, sanayi, ziraat, fennî ve mesleki zanaat) uzmanlarının icması, fikir birliği. İcma ise, muhakkak şer’î bir nas veya ümmetin genel iradesini temsil eden şer’î bir maslahata dayanak olarak bulunmalıdır.

4. Müctehid âlimler tarafından ortaya konulmuş ferdî ictihad. Bu müctehid âlimler Allah’a ve Rasûl’üne iman eden, şer’î hükümlerin kendilerinden elde edilen kaynakları ve bu hükümlerin ispat yöntemini, medlullerine delalet yönlerini bilenlerdir. Bunların sahip olduğu, kaideleri, hükümleri ve nizamları istinbat yolları bazı delilleri içermektedir. Bu deliller sözgelimi kıyas, istihsan, ıstıslah, örf-âdet, sedd-i zerai, sahabe kavli, öncekilerin şeriatı ve ıstıshabdır. Son zikredilen iki kaynak ayette belirtilen **“Sizden olan emir sahipleri”** ifadesine dahildir. Ebû Bekir el-Cessâs şöyle der: “Emir sahiplerinin teviline dair ihtilaf edilmiştir. Câbir b. Abdullah’tan, İbn Abbâs (*radiyallâhu anhum*)’dan, Hasan, Atâ ve Mücâhid’den şöyle rivayet edildi: “Onlar fıkıh ve ilim erbabıdır.” Bir rivayette İbn Abbâs’tan ve Ebû Hureyre’den gelen rivayete göre bunlar seriyye emirleridir. Bunların tamamının ayetle kastedilmiş olmaları mümkündür. Çünkü ayetteki isim bunların cümlesini kapsar. Zira emirler orduların ve seriyyelerin idaresi ile düşmanla savaşma işini üstlenirler. Âlimler de şeriatı korumayı, neyin caiz olup olmadığını tespit etme işini üstlenirler. İşte insanlara bu emir sahiplerine, adil olduk-

ları sürece emirlere ve yöneticilere itaat etmeleri emredildi. Âlimler razı olunmuş âdil kimseler, dinleri ve ifa ettikleri işlerde güvenilirliklerine dair itimad edilen kimseler olmuştur.”²⁴²

Yukarıda anlattıklarımızla İslâmi anayasanın kaynakları ve bu İslâmi anayasayı düzenleyecek ve tedvin edecek kimselerin taşınması gereken şartlar bilindi. Buna binaen bu kanunu ümmetin geneline vekaleten tedvin edecek anayasa yüksek kurulunun seçimi, âyet-i kerîmenin işaret ettiği ilim, marifet, akli imtiyaz, adalet, takva ve mürüvvet gibi şartlara mebnidir.

2- Yürütme Organı

Mevcut çağdaş ıstılahta yürütme organıyla maksat bizzat devlet başkanı, başbakan, bakanlar ve ülkenin dört bir yanında intişar etmiş hükümet daireleri memurlarının tamamıdır. Bu otoritenin vazifesi yasama organının sosyâl, ekonomik ve siyasi hayata dair kararlaştırdığı muhtelif kararları yürürlüğe sokmaktır. Doğrudan bir şekilde memleketi idare etme görevi bu otoritenin omzundadır. Bu otorite aşılamayacak belirli nitelik ve nicelik dairelerinde kalan oluşumlarla sınırlandırılmaz. Bilakis mezkûr otoritenin bu açıdan durumu ülkeye ve zamana göre değişir. Bir ülkede ve zamanda artış olurken bir başka ülke ve zamanda eksilme olur. Hakikatte bu otorite devletin ve hükümetin idaresini teşkil eder.

Devlet İdaresi

Halifeler Döneminde Devlet İdaresi

Zuhayli şöyle der: “Halife, devletin en üst lideri, büyük mesuliyetlerin sorumlusudur. Ümmeti en yüce gayelere sevk eder, onun seyrini en adil, salim ve kolay yol ışığında çizer. Mamefih o da sınırlı kudretlere sahip bir ferd olduğu için ülkede yönetimin kolaylaşması adına yardımcılara ve destekçilere ihtiyaç duyar.

Mâverdi dedi ki: “Devlet başkanı kendisine yüklenen ümmeti idare işine dair her şeyi yapmaya ancak birilerini naib atamakla güç yetirebilir.” İşte İslâm’da yürütme organı bu yardımcılardan teşekkül eder.

242. Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân.*, 2/264.

Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) döneminde idare nüvesi daveti yaymak, düşmana karşı cihad, ganimet, sadaka, cizye ve öşür alıp bunları mücahidlere ve muhacir, ensar ve fakir Müslümanlardan oluşan memleket sakinlerine dağıtmak, görevleri yetkililere taksim etmek, Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'in bu görevli âmillikle, heyetlerle ve kadınlarla muamelesi, örneğin Yemen gibi bazı beldelelere kâdılar ve muallimler gönderilmesiyle başlamış oldu.

Ebü Bekir (radiyallahu anhu) İslâmî idare noktasında Rasûlullah'ın izinden gitti, yolunu yol edindi. Şeriat sahibinin görevlendirdiği âmillere ve atadığı emirlere dokunmadı. Ebû Ubeyde mali işlere, Ömer yargı işine baktı. es-Siddik (radiyallahu anhu) karşılaştığı sorunlara dair görüş ve fıkıh sahibi kişilerle istişare ediyordu. Arap yarımadası Mekke, Medine, Tâif, San'â... gibi vilayetlere veya eyaletlere bölündü. Hicâz iki, Yemen üç vilayete bölündü, Bahreyn ve ona bağlı yerler bir vilayet olarak belirtildi. Kısa ve özlü hilafet döneminde Ebû Bekir'i meşgul eden en önemli şey mürtedlerle savaş, İslâm'ın temellerini sağlamlaştırma, muhalefet edenlere karşı Müslümanların gücünü göstererek devletin esaslarını sabitleştirmekti. Aynı şekilde o, âmillerin, yani idarî yetkililerin hâllerini gözlemlemekle de uğraşıyordu. Bu idarî yetkililere âmil (çalışan) isminin verilmesinin sebebi onların mutlak otorite olmadıklarını beyan etmektir.

İslâm devletinin hâkimiyet alanı genişlediği için Ömer (radiyallahu anhu)'nun döneminde idarî sistemin şekli açıklığa kavuştu. Ömer bu vakıa karşısında donanımlı ve liyakatlı âmiller atadı, onları çok ciddi bir şekilde denetledi, mallarının yarısına el koydu, kabileleri sayıp döktü ve onlara belirli gelirler ve maaşlar takdir etti, bugünün bakanlıklarına benzeyen divanlar kurdu. İslâm tarihinde ilk olarak Dımaşk, Basra ve Kûfe'de daha önce olduğu şekilde haraç ve mal divanları kurdu. Kâdılar atayan ilk kişi oldu. Hicri tarihi ortaya çıkardı. Âmile ihtiyacı ve beldesine göre maaş veriyordu. Muhacirlerden olan Kureyş'in büyüklerinde memleketlerden -izin ve belirli süre olması müstesna- dışarı çıkma yasağı getirdi. Ve daha bunlara benzer sağlam idarî sınıflandırmalar ve düzenlemeler icra etti.

Osman (*radiyallahu anhu*) Ömer'in oluşturduğu vaziyetleri olduğu gibi kurdu, ailesinden ve aşiretinden olan bazı insanlarla birlikte Ömer'in tayin ettiği âmillerle yola devam etti. Ali (*radiyallahu anhu*)'nun idare yöntemi de kendisinden önceki halifelerin yolu oldu."²⁴³

Ardından dahili ve harici vaziyetler zamanların, âdetlerin ve başka medeniyetlerle etkileşim kurulmasına göre değişince artık şer'i esaslara münasib idari hükümler ortaya koymak gerekti.

Yetki Kısımları

Mâverdi halifenin görevlilerini dört kısma ayırmıştır:

1. Genel işlerdeki genel yetki sahipleri: Bunlar yetkisi geniş vezirlerdir. Çünkü bunlar özel bir belirtme olmaksızın bütün işlerde vekaleten görevlendirilirler.

2. Özel işlerdeki genel yetki sahipleri: Bunlar bölge ve belde emirleridir. Çünkü bunların idaresi kendilerine bırakılmış bölge sınırları çerçevesinde genel bir yetkileri vardır.

3. Genel işlerdeki özel yetki sahipleri: Bunlar yetkileri hususi vezirlerdir. Örneğin, kâdı'l-kudât (başkâdı), ordu baş yetkilisi, sınır boyları hâmis-i, harac toplayıcısı, zekât tahsildarı. Çünkü bunların tamamı bütün işlere dair özel bir alanla kısıtlıdır.

4. Özel işlerdeki özel yetki sahipleri: Bunlar; örneğin bir beldenin veya bölgenin kâdısı, harac toplayıcısı, zekât tahsildarı, sınır hâmis-i, ordu sorumlusudur. Zira bunlardan her birinin özel bir yetkisi ve işi vardır. Bu yöneticilerden her bir sınıfa dair yetkilerinin gerçekleşmesi ve sorumluluğunun sıhhati için gerekli şartlar vardır."²⁴⁴

Genel İşlerdeki Genel Yetki Sahipleri

Mâverdi vezirliği iki kısma ayırmıştır:

1- Tefviz vezirliği

243. Vehbe ez-Zuhayli, *el-Fıkh'u'l-İslâmi ve edilletuhu*, 8/6214-8.

244. Mâverdi, *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*, 24.

2- Tenziz vezirliği

Tenziz vezirliği, devlet başkanının işleri idare vazifesini kendi görüşüyle gerçekleştirecek ve ictihadına göre yürürlüğe sokacak birine havale etmesidir. Bu vezirlik günümüzdeki başbakanlık statüsüne benzemektedir. Bu vezirliğin caizliği olanaksız değildir. Allah Teâlâ Peygamberi Musa (aleyhisselam)'ın dilinden aktararak şöyle buyuruyor:

وَاجْعَلْ لِي وَزِيرًا مِنْ أَهْلِ هَارُونَ أَخِي أَشَدُّ بِهِ أَرْبِي وَأَشْرِكُهُ فِي أَمْرِي

“Bana ailemden bir yardımcı (vezir) ver. Kardeşim Harun’u. Onunla beni güçlendir. Onu işimde bana ortak kıl.” (Tâhâ, 29-32) Bu, nübüvvetle caiz oluyorsa imamette hayli hayli caiz olur. Çünkü devlet başkanı kendisine bırakılan ümmeti idare işini birilerini vekil kılma olmaksızın doğrudan yürütemez. İdarede kendisine ortak bir vezirin naib oluşu, işleri tek başına idare edip icra etmesinden daha doğrudur. Maksat onunla kendisine yardımcı olsun. Bir de bu vekalet sayesinde hatalardan daha uzak, ihlal edilmesi muhtemel olan şeylerden daha korunaklı olur.²⁴⁵

Zuhayli şöyle diyor: “Bu, hilafetten sonraki en önemli makamdır. Çünkü işlerin kendisine havale edildiği vezir hâkim tayini, mezalimlere bakmak, ordu yönetmek, komutan atamak, uygun gördüğü işleri yürürlüğe sokmak gibi halifeye ait tüm özelliklere sahip olmaktadır. Bu konuda ilke şudur: Üç şey hariç devlet başkanı tarafından sahih olan her şey vezir tarafından da sahihtir. Bu üç şey:

1- Yeni halifeyi vasiyet etme yetkisi: Zira devlet başkanının uygun gördüğü kişi veliyyü’l-ahd tayin etme yetkisi vardır, vezirin ise bu yetkisi yoktur.

2- Devlet başkanı ümmetten kendisinin imametinden affedilmesini isteyebilir, vezirin böyle bir hakkı yoktur.

3- Devlet başkanı, vezirin tayin ettiği kimseleri azletme yetkisine sahiptir, fakat vezir devlet başkanının tayin ettiği kimseleri azletme yetkisine sahip değildir.

245. Mâverdi, *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*, 25.

Bu üç husus dışında tefviz gereği vezirin bütün tasarrufları geçerlidir. Eğer kendisi ile imam arasında bir ayrılık baş gösterecek olursa, aşağıdaki şekilde çözüm bulunur:

Eğer devlet başkanı, vezire yürürlüğe soktuğu yargıyla ilgili hükümleri reddederek karşı çıkarsa itirazı münasib bir şekilde geçerli olur. Eğer vezirin tasarrufu, malların uygun yerlere dağıtılmış olmasıyla ilgiliyse, devlet başkanının görüşünden ötürü vezirin tasarrufu iptal edilmez ve dağıttığı geri alınmaz.

Eğer vezirin tasarrufu vali atamak veya ordu techizi ve savaş idaresi gibi genel bir şeye ilişkinse devlet başkanının onun atadığını azletme, orduyu kışlaya döndürme ve savaşı daha iyi bir şekilde idare etme şeklindeki itirazları geçerli olur. Çünkü devlet başkanı kendi fiilinden ötürü bir yanlışlık olduğunda bu tür şeyleri telafi etme hakkına sahiptir. Vezirinin fiilleri sonucu olması durumunda telafi edebilmesi daha önceliklidir.

Devlet başkanı bir valiyi veya görevliyi bir işin başına getirip, vezir de aynı işe bir başkasını getirecek olursa, hangi tayin kararı önceyse o geçerli olur. Devlet başkanı ve tefviz veziri arasındaki ilişkinin koordinesi veya sınırlandırılması şu şekilde olur:

1- Tefviz veziri kendi fikriyle hareket etmede devlet başkanı gibi olması adına imamdan geçerli kıldığı idari kararları, yürürlüğe getirdiği yetki ve atamaları incelemesini ister.

2- Halife vezirin eylemlerin ve işleri idaresini tetkik eder. Bunlar arasından doğruları onaylamak, muhalif olduklarını telafi edip düzeltmek için böyle yapar. Çünkü ümmetin işlerini idare ona bırakılmış ve ictihadına yüklenilmiştir.”²⁴⁶

Tefviz Vezirliğinin Şartları

Bu vezirlik makamı ciddi önem taşıdığı için âlimler bu makama atanacak kişide sadece neseb hariç imametin bütün şartlarını şart koşturmuşur.

246. Vehbe ez-Zuhayli, *el-Fıkhu'l-İslâmi ve edilletuhu*, 8/6220.

Mâverdi şöyle der: “Bu vezirliğe uygun kişiyi atamada sadece neseb harîç imamet şartları itibara alınır. Çünkü bu makamdaki vezir görüşlerini yürürlüğe getiren ve ictihadını uygulayan biridir. Bu yüzden müctehidlerin vasıflarını haiz olması gerekir.

Bu makamda imamet şartlarına ek bir şarta daha gerek vardır. Bu şart, atanılacak kişinin kendisine bırakılan savaş ve harb meselelerine dair donanımlı olması, bunlarda deneyimli ve detaylı bilgi sahibi olmasıdır. Çünkü o, bu işlere kimi zaman doğrudan, kimi zaman ise vekil atayarak bakacaktır. Kendisi donanımlı olmadıkça donanımlı ve layık kişileri vekil atayamaz, keza donanımlı kişilerden geride olursa bu işlerle doğrudan da ilgilenemez. Vezirliğin medarı bu şarttır ve siyaset bununla muntazam olur.”²⁴⁷

Neseb şartının koşulmamasının sebebi buna dair nasların Ebû Bekir (radiyallahu anhu)’nın ensara “Biz emirler, siz vezirlersiniz” demesini sağlayan, sadece imametle ilgili naslar olmasıdır.

Tefviz Vezirinin Atanması

Mâverdi dedi ki: “Bu makama birinin atanması ancak vezir atayacak halifenin şu iki şartı içeren sözüyle gerçekleşir: Genel yetki ve naiblik.

Eğer sözünde sadece genel yetki olur ama naiblik olmazsa, bu söz ve liyyü’l-ahdlığa dair daha özeldir ve o sözle vezirlik gerçekleşmez. Sözünde sadece naiblik geçerse, bu durumda da halife ona verdiği vekaletin umumluğunu veya hususiliğini, tenfiz mi yoksa tefviz mi olduğunu kapalı bırakmıştır. Bu yüzden bununla da vezirlik gerçekleşmez. Sözünde bu iki mezkûr şartta varsa vezirlik gerçekleşir ve tamam olur.”

Tefviz Vezirlerinin Birden Fazla Olması

Mâverdi dedi ki: “Halifenin aynı anda iki tefviz veziri ataması caiz değildir, çünkü onların yetkileri geneldir. Tıpkı iki devlet başkanı atamanın caiz olmadığı gibi. Çünkü o ikisi akd ve halde, atama ve azletmede çekişebilirler. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا

247. Mâverdi, *el-Ahkâmu's-Sulţāniyye*, 15.

“Şayet yerde ve gökte Allah’tan başka ilahlar olsaydı ikisi de fesada uğrardı.” (Enbiyâ, 22)

Eğer iki tefviz veziri atayacak olursa, bu ataması şu üç kısımdan birine illa ki dahil olur:

1- İkisine de genel yetki tevkil etmesi: Bu, anlattığımız delil ve gerekçelendirmeden ötürü sahih olmaz. Atanmalarına bakılır, eğer aynı anda olmuşsa ikisinin de atanması batıl olur. Eğer birinin atanması önceyse onun atanması sahih, diğèrininki batıl olur. Atamanın fasid oluşuyla azil arasındaki fark şudur: Atamanın fesadı, yetkilinin önceki kararlarının geçerliliğine mânidir. Azil ise yetkilinin daha önceki kararlarına mâni değildir.

2- Görüş birliği etmeleri üzere ikisini yetkide ortak tutması ve birine müstakil yetki hakkı vermemesi: Bu, sahihtir. Bu durumda vezirlik aralarında olur, her birinde müstakilen bulunmaz. Görüşlerinin müttefik olduğu şeyleri tenfiz edebilirler, ayrıldıkları konuları ise tenfiz edemezler. Ayrıldıkları karar veya hüküm halifenin görüşüne muvafık olmalıdır aksi halde karar vermek iki vezirin yetki alanı dışındadır. Bu vezirlik mutlak tefviz vezirliğinden iki vecihle eksik kalır.

a. İttifak ettikleri şeyleri yürürlüğe sokmakta bir olmaları.

b. İhtilaf ettikleri şeylerde yetkilerinin zevali.

Eğer bir konuda ihtilaf etmelerinin ardından ittifak ederlerse bakılır; eğer ki ihtilaftan sonra hakikaten doğru olduğuna ittifak ettikleri bir görüşten ötürü böyle bir durum yaşanmışsa ilgili karar yetkileri çerçevesine girer ve yürürlüğe sokmaları sahih olur. Çünkü önceden baş göstermiş ihtilaf sonradan oluşan ittifakın geçerliliğine engel teşkil etmez. Yok eğer aslında iç dünyalarında hâlâ farklı fikirde olmalarına rağmen biri ötekine tâbi olmuşsa, bu karar onların yetkisi dışındadır. Çünkü doğru bulmadığı bir şeyi yürürlüğe sokması vezir için sahih değildir.

3- Yetki ve fikir belirtmede ikisini ortak kılmaz, birine ötekinde bulunmayan bir alan yetkisini verir. Bu, iki şekilde olur. Ya her birini idare eden genel yetkili, hususi çalışabileceği bir göreve tahsis eder. Mesela birine doğru beldelerinin vezirliğini vermesi, ötekine batı beldelerinin vezirliğini vermesi gibi. Ya da her birine çalışma alanının genel, yetkisinin özel ola-

cağı bir yetki verir. Mesela birini savaş veziri, ötekini harac veziri yapması böyledir. İki şekilde de atama caizdir. Ancak şu var ki, ikisi de tefviz veziri olmaz. Muhtelif iki amelden yetkili kişiler olurlar. Çünkü tefviz vezirliği geneldir, bu makamdaki vezirlerin kararları her iş ve kararda geçerli olmaz. Bahsedilen iki vezirden her biri kendisine tahsis edilen çerçeveye kayıtlıdır, diğer vezire kararı ve işi hususunda karşı çıkamaz."²⁴⁸

2- Tefviz Vezirliği

Bu vezirlik, tefviz vezirliğinden daha düşüktür. Çünkü bu statüdeki vezir, devlet başkanının fikrini ve idaresini yürürlüğe sokar. O devlet başkanının, topluma ve yetkililere karşı aracısıdır. Devlet başkanının yerine emirlerini eda eder, görüşlerini uygular, hükümlerini icra eder, yetkiye veya ordu teçhizine atadığı kişilere tebligat yapar, onlarda meydana çıkan hususları ve yeni gelişmeleri devlet başkanına arz eder. Tefviz vezirinin müstakil bir yönlendirme, fikir ve ictihad otoritesi yoktur. Onun yetkisi şu iki şeyde kısıtlıdır:

1- Halifeye haber götürmek

2- Halifeden haber götürmek

Tefviz vezirliğine ehil olan kişide hürriyete ve ilme itibar edilmez. Çünkü onun yetki veya atamada bağımsızlığı yoktur ki göreve getirilirken onda hürriyet şartı aransın. Hüküm vermesi caiz değildir, bu yüzden ilim şartı da onun açısından itibara alınmaz.²⁴⁹

Tefviz Vezirliğinin Şartları

Tefviz vezirinde talep edilen şartlar güzel ahlak ve siyasi tecrübeyle alakalı sadece yedi şarttan ibarettir:

1- Güvenildiği hususta hainlik etmemesi ve dürüst görüldüğü şeyde kandırmaması için güvenilirlik şartı.

2- Eda ettiği haberde güvenilmesi, ulaştırdığı hususlarda sözüne göre amel edilebilmesi adına lehçesinin doğru olması.

248. Mâverdi, *el-Ahkâmu's-Sulânîyye*, 32.

249. Mâverdi, *el-Ahkâmu's-Sulânîyye*, 54.

3- Üstlendiği vazifeye dair rüşvet almaması ve aldanıp gevşeklik göstermemesi için açgözlü olmama şartı.

4- İnsanlarla arasında düşmanlık ve kin bulunmaması. Çünkü düşmanlık insaf ve adalete set çeker, merhametten alıkoyar.

5- Erkek olması. Çünkü o halifeye haber ulaştıracağı gibi halifeden de topluma ya da görevlilere haber ulaştıracaktır. Onun hem lehine hem aleyhine şahittir.

6- Zekâ ve parlak zihin. Tâ ki işler onun için bulanık ve karışık hâle gelmesin, üzeri örtülüp gizlenmesin. Zira işler görüşleri karışıklığa sevk ederse kararlılık sahih olmaz, karmaşık bir durumda sağlam fikir ortaya konulması mümkün olmaz.

7- Hevaya tâbi birisi olmaması. Aksi hâlde heva onu haktan alıp batıla götürür, işi bulanır da haklıyı ve batılı ayırt edemez. Zira heva akılların aldatıcısı ve kişiyi doğrudan alıkoyucudur. Bu yüzden Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

حبك الشيء يعمي ويصم

“Bir şeye olan sevgin seni kör ve sağır eder.”²⁵⁰

Zuhaylî şöyle der: “Ne bu makam için ne tefviz vezirliği ne de hilafette kadın kabul edilmez. Çünkü Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

ما افلح قوم ولوا امرهم امرأة

“Başlarına yetkili olarak bir kadını tayin eden bir toplum felaha ermez.” Ayrıca bu vazifelerde kadınlardan altından kalkamayacağı sağlam görüş ve kararlılık isteyen çok önemli işler vardır.

Tefviz vezirliği için caiz olmasa da bu vezirin zimmilerden birisi olması caizdir.

250. Alaeddin Muhammed b. Ali b. Muhammed ed-Dımaşki Haskefî - Numan b. Sabit Ebû Hanîfe, *Müsnedü Ebi Hanîfe rivâyetü'l-Haskefî*, thk. Abdurrahman Hasan Mahmud (Mısır, ts.), sy 31. (Mütercim)

Tefviz vezirliğinin aksine iki veya daha fazla tenfiz veziri tayin etmek caizdir. Lakin halifenin bir göreve birisi tefviz diğeri tenfiz veziri olmak üzere iki vezir ataması caizdir. Bu durumda tefviz veziri mutlak tasarruf hakkına sahip, tenfiz veziri ise halifenin emirlerini tenfiz etmekle kısıtlı olur.”²⁵¹

İki Vezirlik Arasındaki Fark

Bu iki vezirlik arasında dört açıdan fark vardır:

1- Tefviz vezirinin hüküm vermesi ve mezalim davalarına bakması caizdir. Tenfiz veziri için ise bu cevaz yoktur.

2- Tefviz veziri bağımsız olarak yetkili ve vali atayabilir, bu caizdir. Tenfiz veziri ise atayamaz.

3- Tefviz veziri bağımsız olarak ordular hareket ettirebilir ve savaş düzenleyebilir, bu caizdir. Tenfiz vezirinin ise böyle bir hakkı yoktur.

4- Tefviz vezirinin, beytü'l-malın mallarında hakkı çerçevesine girenleri alıp ona eklemek ve gereken harcamaları oradan yapmak suretiyle tasarrufta bulunması caizdir. Tenfiz vezirinin ise böyle bir yetkisi yoktur.

Bu dört farktan ötürü iki vezirlik birbirinden dört şartta ayrıldı:

a. Hürriyet tefviz vezirliğinde muteberdir, tenfizde değildir.

b. Müslüman olmak tefvizde muteber, tenfizde değildir.

c. Şer'i ahkâmı bilmek tefvizde muteber, tenfizde değildir.

d. Savaş ve haraca dair bilgi sahibi olmak tefvizde muteber, tenfizde değildir. Böylece yetki bakımından dört yönden ayrıldıkları gibi atama şartları bakımından da dört yönden ayrıldılar. Bunlar dışındaki hak ve şartlarda eşittirler.²⁵²

251. Vehbe ez-Zuhayli, *el-Fıkhü'l-İslâmi ve edilletuhu*, 8/6223.

252. Mâverdi, *el-Ahkâmü's-Sulânîyye*, 65.

Özel İşlerdeki Genel Yetki Sahipleri

Bil ki, devletin mâlikiyet alanı genişler ve büyük idarî kısımlara ve bölgelere taksim edilince, her bölgenin emiri “özel işlerdeki genel yetkili emir” diye adlanır. Yani onun yetkisi hususi bir bölgeyle alakalı bütün genel işlere özgüdür. Bu işlerin güvenlik ve savunma ihtiyaçlarıyla alakalı veya yargı ve mâli işlerle ilişkili olması hüküm açısından aynıdır.

Nitekim Ömer (*radiyallahu anhu*)’nun döneminde İslâm devletinin havzası genişlemiş ve devlet büyük idarî bölgelere taksim edilmişti. Bilâd-ı Şâm iki kısım, Farsların beldeleri üç vilayet ve keza Afrika da üç vilayete bölünmüştü. Bu kısımlardan her bir bölgenin insanlara namazda imamlık yapan, davalarda hüküm veren, savaşta askerlere komutanlık eden ve mal toplayan bir âmili (veya valisi yahut emiri) vardı.

Emeviler döneminde de böyle bir genişleme yaşandı. Nitekim devlet o zaman en büyük genişlemeyi gördü. Devletin toprakları beş büyük vilayete bölündü. Bu vilayetler şunlardır: Hicaz, Yemen ve bağlı yerler; alt ve üst kısmıyla Mısır, iki Irâk, yani Irâk-ı Arabî (eski Babil ve Asur beldeleri) ve Irâk- Acemî (Farsların diyarı); el-Cezîre beldeleri ve bunlara bağlı İrmîniye ve Azerbeycan, Kuzey Afrika, Endülüs beldeleri ve Sicilya Adaları.

Araplar içerisinde Arap ruhunun iktiza ettiği cüzî değişiklikler yapmakla birlikte fethettikleri ülkelerde bu idarî nizamı korudular. Ancak devletin ilerlemesi ve sınırlarının genişlemesiyle birlikte idarî nizam bir nebze zorlaştı, divanlar çoğaldı. Bilhassa da yönetim ve idare yönünden Farslardan çokça etkilenen Abbâsiler döneminde böyle oldu.²⁵³

Bölge emirinin yetkisinin, -örneğin ordu komutanlığı gibi muayyen bir yetkinlikle- tahsis edilmesi caizdir. Zuhaylî şöyle der: “Gözlemlenen şu ki, İslâm’ın ilk dönemlerinde emirlikler geneldi. Sonra devletin genişlemesi ve idarî organın karmaşıklaşmasıyla birlikte emirlikler özelleşmeye başladı. Amr b. Âs Mısır üzerinde genel yetki sahibi oldu. Daha sonra halife Ömer harac toplama işi için başka bir şahsı, Abdullah b. Ebû Serh’i tayin etti. Sonra davalarda kâdı olması üzere Ka’b b. Sûr’u atadı. Böylece valinin sultanı orduya komutanlık ve namaz imamlığıyla kısıtlı oldu.”²⁵⁴

253. Vehbe ez-Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletuhu*, 8/6224.

254. Vehbe ez-Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletuhu*, 8/6229.

Mâverdi bölge emirinin emirliğini genel ve özel diye taksim etmiştir. Genel olanını ise “istikfâ emirliği” ve “istila emirliği” diye sınıflamıştır. Onun ifadesi şöyledir: “Halife bir bölgeye veya beldeye bir emir atadığında o kişinin emirliği iki şekilde olur: Genel ve özel. Genel olan iki kısımdır: Tercih sonucu olan bir akid ile istikfa emirliği ve mecbureten doğan bir akid ile olan istila emirliği.”²⁵⁵

İstikfa Emirliği

Zuhayli dedi ki: “İstikfa emirliği, devlet başkanının liyakat sahibi bir şahıs için kendi rızası ve tercihi mevcut bulunarak verdiği bir emirliktir. Şöyle ki, halife o şahsa bir belde veya bölge üzerinde oranın tüm halkına karşı bir yetki ve bilinen diğer işlerine dair de karar ve idare hakkı verir. Böylece amel yönünden sınırlı ve bilinen bir yetkiye sahip olduğu vazifesinde genel yetki sahibi olur. Yani o kendisine verilen tüm işlerde genel yetki almış birisidir. Bu emirlik Mısır, Yemen, Şam ve Irak gibi bölgelere valiler atayarak hulefa-i raşidin döneminden Emeviler dönemine ve Abbâsiler Devleti'nin altın dönemine kadar devam etmiştir. Daha sonra hicri üçüncü yüzyılın ikinci yarısından itibaren istila emirliği intişar etmiştir. Öyle ki, bu dönemde doğuda ve batıda küçük devletçikler ortaya çıkmıştır. Doğuda Büveyhiler, Semâniler, Gazneliler ve Selçuklular; batıda ise Tolonoğulları, İhşidîliler ve Ağlebîler gibi.

Bu tür emirlik görevine atanan şahsın yaptığı işler aşağıda gösterildiği şekilde yedi kısımdır:

1- Orduların idaresi, bölgelerde tertip edilmeleri, askerlerin maaşlarının tespit edilmesi. Ancak halifenin buna dair bir tespiti varsa o karara göre uygulama gerçekleşir.

2- Hükümlerle ilgilenmek, hâkim ve yöneticileri görevlendirmek.

3- Harac toplamak, zekât tahsil etmek, bunlar için memurlar tayin edip hak sahiplerine dağıtmak.

4- Dini korumak ve mukaddesâtı müdafaa etmek. Dinin herhangi bir şekilde değişikliğe ve tahrife uğratılmasına müsaade etmemek.

5- Allah'a ait haklarda ve insan hakları hususunda hadleri uygulamak.

255. Mâverdi, *el-Ahkâm-ı Sultânîyye*, 62.

6- Cuma ve cemaat namazlarını bizzat kıldırmak veya bu namazları kıldırmak üzere yerine birini tayin etmek.

7- Her sene hac farızasının eda edilmesini kolaylaştırmak.

Sahil beldeleri veya düşman sınırlarına komşu olan beldelerin valileri için söz konusu olan sekizinci bir vacib daha vardır ki, bu vacib; düşmanlara karşı cihad etmek ve şeriatın hükümlerine göre ganimeti pay etmektir.

Bu emirliğe tayin edilecek zatta itibara alınan şartlar, tefviz vezirliğinde belirtilen şartların aynısıdır. Çünkü bu emirlikle o vezirlik arasındaki fark sadece bölgesel bir farktır. Nitekim tefviz vezirinin otoritesi devletin her bir yanına yönelikken, bölge emirinin sulta alanı kendi bölgesiyle sınırlıdır. Öyleyse tefviz vezirinin bölge valilerinin işlerini denetleme hakkı vardır. Hatta onun bir de eğer kendilerini atayan o ise onları azletme yetkisi vardır. Eğer onları atayan halife ise veya atama halifenin izniyle olmuşsa halifenin azli onaylaması gerekir.

Bölge valisinin halifenin izniyle veya izinsiz olarak kendisi için bir tenfiz veziri ataması caizdir. Ancak halifenin izni olması hariç tefviz veziri ataması caiz değildir. Çünkü tenfiz veziri yardımcıdır, tefviz veziri ise bağımsız fıkirlidir.

İstila Emirliği

Bu mecburilikten ötürü akdedilen bir emirliktir. Şöyle ki, Abbâsilerin ikinci çağında (küçük devletler çağı) olduğu gibi bir şahıs otoriteyi başına buyruk eline alır. Daha sonra halife onun bölgeye emirliğini onaylar ve ona o bölgenin işlerini idare ve siyaset yetkisini tefviz eder. Fakat halife din ile alakalı hususları muhafaza eder. Bu durumda emir -Mâverdi'nin dediği gibi- istila etmesiyle siyaset ve idare bakımından bağımsız birisi olur. Halife de onun izniyle dinin hükümlerini uygulayan birisi olur. Tâ ki mevcut durumda fesattan sıhhate, haramlıktan mübahlığa geçilebilsin.

Bu, yaşanmış bir olguyu veya zarureten ötürü doğan hükmü kabul etmektir. Dinin hükümlerini hafife almak ise caiz değildir. Mâverdi geçen ifadesinden sonra şöyle diyor: "Böyledir! Her ne kadar bu, şartları ve hükümleri bakımından mutlak atama örfünün dışında kalsa da bunu benim-

semekle ihlal edilmiş, fesada ve bozguna uğramış bir hâlde bırakılması caiz olmayan şer'i kanunlar korunmuş, dinî ahkâm muhafaza edilmiş olur."

Bu anlatılanın manası şudur: Fâkihler devletin bölünmesi ve yeni gelişme karşısında devletin meşruluğu ilkesini muhafaza etmek ve bir de buna bağlı olarak insanların merkezi hilafete isimsel bir bağlılık yoluyla şeriatın gölgesinde yaşadıklarına dair duygularını korumak istemişlerdir. Böylece genel sorunlarda vahdet ve yardımlaşma ruhu hâkim bir hâlde kalır. Ancak bu istisna-i türü kabul etmek veya yaşanmış olguyu kabullenmek geneli istila eden emiri, bazısı ise halifeyi bağlamak üzere yedi şartla kayıtlandırılmıştır. Bu şartlar şunlardır:

1- Şeriatın hükümlerini ve sınırlarını, bunlardan ortaya çıkan hakları korumak için Peygamber'e halifelik demek olan imamet makâmını muhafaza etmek ve halkın işlerini sevk-i idare etmek.

2- İnat ve bölünmenin etkisini ortadan kaldıran dinî itaatin oraya çıkması.

3- Başkalarına karşı güçlü olabilmeleri için Müslümanların kelimelerinin ülfet ve yardımlaşmada birleşmesi.

4- Dini velayet akitlerinin caiz, hüküm ve yargıların geçerli olması.

5- Şeriatın belirlediği malların haklı yollarla tahsil edilmesi ve böylece eda edenlerin zimmetlerinin sorumluluktan kurtulmaları ve malların alanlar için mübah olmaları.

6- Hadlerin hakka uygun ve hak edenlere uygulanması.

7- Emirînin dinî korumakta Allah'ın haramlarından çekinen, itaat görmesi halinde hakkı olanı emreden, isyan hâlinde itaat edilmesine çağıran birisi olması.

İstikfa Emirliği ile İstila Emirliği Arasındaki Fark

Bu noktada b"efviz ve tenfiz veziri ataması caizdir. İstikfa emirinin ise devlet başkanının izni olmadıkça tefviz veziri ataması caiz değildir ama tenfiz veziri atama hakkı vardır.

2- Özel Emirlik

Bu, emirin otoritelerinin belirli salahiyetlerle kısıtlandığı emirliktir. Mâverdi bu emirliği emniyet ve savunma işleriyle tahsis etmiştir. Şöyle der: “Bu, emirin emirliğinin ordu ve toplumu idare etme, devlet bölgesini himaye ve mukaddesâtı savunmakla kısıtlı olduğu bir emirlik türüdür. Bu tür emirin yargıya, hükümlere, haraç ve zekât toplamaya el atma hakkı yoktur.

Gözlemlenen şu ki, İslâm'ın ilk dönemlerinde emirlikler geneldi. Sonra devletin genişlemesi ve idari organın karmaşılaşmasıyla birlikte emirlikler özelleşmeye başladı. Amr b. Âs Mısır üzerinde genel yetki sahibi oldu. Daha sonra halife Ömer harac toplama işi için başka bir şahsı, Abdullah b. Ebû Serh'i tayin etti. Sonra davalarda kâdı olması üzere Ka'b b. Sûr'u atadı. Böylece valinin sultanı orduya komutanlık ve namaz imamlığıyla kısıtlı oldu.

Genel İşlerdeki Özel Yetki Sahipleri

Bu kimseler günümüzde “bakanlar” diye isimlendirilen ve yetkilerinin bütün işler özel olduğu kişilerdir. Örneğin savunma bakanı, ekonomi bakanı, içişleri bakanı, eğitim-öğretim bakanları... Hükümdarlıkta bütün bakanlıklar önemlidir. Çünkü bunlar hükümdarlığın temel merkezidir. Ancak bunlar içerisinde en önemli bakanlıklar; savunma bakanlığı, ekonomi bakanlığı ve eğitim-öğretim bakanlığıdır.

Savunma Bakanlığı

Bundan maksat ordudaki askerleri yönetmek ve eğitimlerini yapmaktır.

İslâm Ordusunun ve Askerlerinin İdaresi

İslâm ordusunun vazifesi cihâdî bir vazifedir. Askerler vazifelerinde oldukları müddetçe Yüce Allah yolunda olan mücahitlerdir. Çünkü onlar Müslümanların mukaddesâtını, canlarını, mallarını, mescitler ve medreseler gibi dinlerinin şiarlarını korurlar.

Bil ki, orduyu idare etmek hükümdarlığın esaslarından. Çünkü devlet başkanı askerler vesilesiyle hükümdar olmuştur. Böylece belirli bir kaderle galip gelmiş ve egemen olmuştur. Yani askerler düzgün olurlarsa güçleri devlet başkanının lehine, bozulurlarsa güçleri yine onun aleyhine olur.

Askerlerin kendisi tarafında olmalarının ardından karşıtı hâline gelmeleri gibi bir durum yaşayan hükümdarın o askerlerle birlikte muvaffakiyet görmesi ihtimalden uzaktır. Askerleri idare etmek evvela onlara İslâm ahlakını öğretmek ve bununla onları arındırmaktır. Çünkü zafer İslâm ahlakıyla olur. Daha sonra savaş araçlarına dair eğitim ve araç icat etmek gelir. Rebîa b. Zeyd'den naklen Ebu'd-Derdâ (*radiyallahu anhu*) şöyle dedi: "Ey insanlar! Savaştan önce salih amel işleyin. Zira sizler ancak amelleriniz yardımıyla savaşıyorsunuz."²⁵⁶ Yüce Allah da şöyle buyuruyor:

وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ
وَالْآخَرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ
يُوفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ

"Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve (cihad için tahsis edilmiş) besili atlar hazırlayın. Onunla Allah düşmanlarını, kendi düşmanlarınızı ve sizin bilmediğiniz Allah'ın bildiği (gizli düşmanlarınızı) korkutursunuz. Allah yolunda infak ettiğiniz her ne varsa, size eksiksiz ödenir ve siz zulme de uğramazsınız." (*Enfâl, 60*)

İmam Râzi şöyle diyor: "Bu ayet ok, silah, binicilik ve atıcılık öğreterek cihad için hazırlık yapmanın farz olduğuna delalet ediyor. Ancak bu farz-ı kifayedendir."²⁵⁷ Ayetteki "hazırlayın" ifadesi her çağa uygun savaş aletlerini ve en yüksek seviyede olacak şekilde savaşacak orduyu hazırlamayı içermektedir. Çünkü ordu ümmetin zırhı ve muhkem kalesidir. Bu hazırlama işlemi güç, imkân ve takate göre olur. Bu yüzden Allah Teâlâ şöyle buyurdu: **"gücünüzün yettiği."**

Askerleri İdarenin Şartları

Mâverdi dedi ki: "Askerlerin devlet başkanına itaat etmelerini sağlayacak, yardımcı olmalarını temin edecek şekilde idaresi dört şartla olur. Eğer devlet başkanı bunlara riayet ederse askerler ona karşı iyi ve istikamet üzere olur. Eğer devlet başkanı bu şartları ihlal ederse askerler ona karşı kötü bir konumda olur ve hükümdarlığını ifsad ederler."

256. Aynî, *Umdetu'l-kâri şerhu Sahihi'l-Buhâri*, 14/104.

257. Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb (et-Tefsiru'l-Kebir)*, 15/499.

Birinci şart

Askerleri devlet başkanına yardım edecekleri ve iyi bir asker olacakları hâle getirecek olan edep ile düzeltmek. Tâ ki devlet başkanı böylece onları önce kendileri, sonra kendisi, son olarak da toplum için iyi bir hâle getirebilsin. Askerlerin kendilerine karşı salahları üç şeyle olur:

1- Binicilik eğitimi ve savaş uzmanlığı gibi hükümdarların askerlerinin ihtiyaç duyduğu şeyleri onlara sağlamak. Çünkü savaş bilgiyi ve pratiği aynı anda isteyen bir sanattır.

2- Başka şeylerle uğraşıp ondan geri kalmamaları ve bu yüzden askerlikte yeterli seviyeden eksik olmamaları için askerlerin sadece askerlik vazifesiyle sorumlu olmaları.

3- Lezzetler noktasında mübah bir itidal üzere olmaları. Kendilerini oyalamaması için lezzetlere büsbütün bırakılmazlar. Keza fitneye düşürmesin diye de tam olarak lezzetlerden mahrum edilmezler.

Askerlerin Devlet Başkanına Karşı İyi Olmaları

Bu da üç şeyle olur:

1- Devlet başkanını sevgisinin askerlerin iç dünyasına yerleşmesi. Bu ona karşı samimi olmaları içindir.

2- İtaat etmeleri için devlet başkanının heybetinin kalplerinde büyük olması.

3- Devlet başkanının hükümdarlığının iyi bir hâlde olmasının kendilerinin lehine, kötü bir hâlde olmasının da aleyhlerine kötü sonuçlu olacağına inanmaları.

Askerlerin Devlet Başkanının Toplumuna Karşı İyi Olmaları

Bu da üç şeyle mümkündür.

1- Hükümdarı askerlere sıkıntı vermemesi.

2- Onları kendilerine karşı kötülük etmek isteyenlerden müdafaa etmesi.

3- Yararları hakkında onlara yardımcı olması.

Eğer devlet başkanı askerleri bu şekilde edeblendirir, onlar böyle bir arındırma üzere istikamette olurlarsa, en mutlu hükümdarın en iyi askerleri olurlar.

İkinci Şart

Savaşlarda gösterdikleri mücadele, hükümdarı savunmaları ve ona çabucak itaat etmelerine göre bir hiyerarşiye konulup tertip edilmeleri. Maksat askerler çabalarının şükranla karşılandığını, samimiyetlerinin bir kenarda göz önünde bulundurulduğu, buna göre ilerilere geldiklerini ve karşılık aldıklarını bilsinler. Zira böyle bir idare onları işlerinin iyileşmesini sağlayacak ve idarelerinin intizamlı olmasını getirecek üç şeye götürür:

1- İyi olan askerlerin daha çok ileri geçmeyi isteyerek ve karşılığın kat kat olmasına rağbet ederek daha çok itaat etmesi ve daha dürüst olması.

2- Askerler arasında eksik ve kötü olanların, iyi olan askerlerin elde ettiği makam ve mükafata rağbet etmeleri ve böylece itaatte onlara uyup samimiyette müsavi olmaları.

3- Taksir sahibi askerin hak etmediğini istemekten geri durması, layık olmadığı makamdan uzak düşmesi. Himmeti düşükse durgunluğa razı gelir, ihsanı zayıfsa taksirine kanaat eder. Hamiyet onu hareket ettirse -eğer himmet ve gayreti artmamışsa- yerinden ayrılmaz.²⁵⁸

Devlet başkanının herkese liyakatine göre davranması gerekir. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا

“Muhakkak Allah size emanetleri ehline teslim etmenizi emrediyor.” (Nisâ, 58) Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) de şöyle buyurmaktadır:

فاذا ضيعت الامانة فانتظر الساعة

258. Mâverdi, *Teshilü'n-Nazar ve Ta'cilu'z-Zafer fî Ahlâki'l-Melik*, 145.

"Emanet zayi edilince kıyameti bekle." Ravi dedi ki: "Nasıl zayi olur?" Bu-yurdu ki:

إذا وسد الامر الى غير اهله فانتظر الساعة

"İşler ehil olmayana verildiğinde kıyameti bekle."²⁵⁹

Üçüncü Şart

Devlet başkanı askerlere yetecek maişeti sağlamalıdır ki, ihtiyaç sahibi durumuna düşmesinler. Zira ihtiyaç onları hiçbirinde hayır olmayan üç haslete götürür:

Ya gider toplumun mallarına musallat olurlar. Ya kendilerine yeterli ma-işeti sağlayacak kişilere giderler. Ya da kazanç işiyle uğraşırlar ve zayıf dü-şerler. Kendilerince ihtiyaç duyulduğunda kendilerini heba ettikleri işlerini sırf maişetlerini karşılıyor diye bırakmazlar.

Şöyle denilmiştir: "İyiliğine güvenen otoritenin sağlam olmasına düş-kün olur." Hükümdarlar askerlere bolca vermektense yeterli miktarda ver-meyi daha doğru buluyorlardı. Çünkü fazla maaş onları şu iki mezmum hasletten birine götürür: Ya malları bozuk şeylere harcarlar ve bozulurlar. Ya da ellerindeki malla yetinirler ve işlerine gelmezler.²⁶⁰

Dördüncü Şart

Devlet başkanının ordusunun hallerini denetlemesi, onlardan gafil ol-maması, haberlerinden bilgisiz kalmaması, izlerinin ona gizli olmaması ge-rekir. Onlar devletin gözeticileri, toplumunun hâmleridir. Onların sıkıntı yaşıyanları açığa çıkmaz, iyileri gizli kalırsa; içlerinde iki şeyden en pis ola-nı yaygınlaştır. Çünkü şer hayırdan daha çabuk yayılır. Böylece hem saparlar hem de saptırırlar.

259. Buhâri, *el-Câmi*, sy 59.

260. Mâverdi, *Teshilu'n-Nazar ve Ta'cilu'z-Zafer fî Ahlâki'l-Melik*, 173.

İslâm Ordularının Komutanlarının Özellikleri

İslâm hükümdarlığının ordusunun muhakkak fazilet sıfatlarıyla muttasıf ve İslâm ahlakı ile arınmış olması gerekir. Çünkü ordu hükümdarlık bölgesinin en kuvvetli esaslarından, i'lâ-i kelimetullah'ın medarıdır. Buna binaen ordu komutanında şu özelliklere riayet edilmesi lazım gelir:

1- Zaruri şer'i hükümleri bilmek: İlim, kulların ıslah edilmesinin vesilelerinden en güçlü olanıdır. Çünkü kişi ilimle helali haramdan, iyiliği kötülükten ayırır. Ömer (radiyallahu anhu) hassaten ordu emirlerinde olmak üzere yöneticilerde ilim şartına riayet ediyordu. Taberi dedi ki: "Emirü'l-mümininin yanında imanlı erlerden oluşan bir ordu toplandığında onların başına fıkıh sahibi ve ilim ehli birini komutan olarak seçerdi."²⁶¹

2- Takva, ibadet ve taatlara devam etme ve kötü amellerden sakınmak: Hulefa-ı raşidin âmillerine takvayı tavsiye ederdi. Kâsım b. Muhammed dedi ki: "Ebû Bekir (radiyallahu anhu) Amr'a ve Velid b. Ukbe'ye mektup yazdı. Bu ikisini zekât için göndermişti. Mektubunda ikisine de tek bir şeyi tavsiye etti: "Gizli ve açık hâllerinde Allah'tan kork. Çünkü kim Allah'tan korkarsa Allah ona bir çıkış nasip eder ve onu ummadığı yerden rızıklandırır. Kim Allah'tan korkarsa Allah onun kötü amellerini siler ve büyük bir ecir verir. Zira Allah'a karşı takvalı olmak Allah'ın kullarının birbirlerine tavsiye edebileceği en hayırlı şeydir. Sen Allah'ın yolundasın. Bu yolda yumuşak olmak, gevşeklik göstermek, dininizi ayakta tutan, hâlinizi muhafaza eden şeylerden gaflete düşmen doğru olmaz. Aman ha sakın zaaf gösterme ve gevşeme."²⁶²

Nâfi'den rivayete göre Ömer b. Hattâb (radiyallahu anhu) âmillerine şöyle yazdı: "Benim katımda en önemli işiniz namazdır. Her kim onu korur ve devamlı olursa dinini korumuş olur. Kim de onu zayi ederse diğer şeyleri daha çok zayi eder."²⁶³

3- Kuvvet ve Emanet: Çünkü devlet başkanının bir göreve getirdiği her kimsede muhakkak kuvvet ve emanet bulunmalıdır. Zira görevli gücüyle işleri yerine getirir, emanetiyle ve güvenilirliğiyle de işleri korur. Bu yüzden Şuayb (aleyhisselam)'ın kızı babasına şöyle demiştir:

261. Muhammed Ali Sallâbi, *Târihu'l-hulafâi'r-raşidin*, 2/401.

262. el-Hindi, *Kenzü'l-'ummâl fî süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl*, sy 44185.

263. Ma'mer Râşid, *el-Câmi'* (Abdurrezzâk'ın *Musannef'i* ile birlikte basım), sy 2038.

يَا أَبْتَ اسْتَأْجِرْهُ إِنَّ خَيْرَ مَنْ اسْتَأْجَرْتَ الْقَوِيُّ الْأَمِينُ

“..Babacığım, onu işçi olarak tut. Çünkü senin işçi olarak tutacağın en hayırlı kişi güçlü ve güvenilir kişidir.” (Kasas, 26)

4- Zekilik ve işte basiret: Çünkü işi ve görevine dair basireti olmayan kişi -ilim sahibi, güçlü ve güvenilir olsa da- işini en iyi şekilde yerine getiremez. İşinde basiret sahibi olmak kesinlikle riayet edilmesi gereken bir husustur. Ömer b. Hattâb (radiyallahu anhu) daha faziletli kişileri bırakıp onlardan daha düşük olan kimseleri işlerinde basiretli oldukları için âmil olarak atıyordu.²⁶⁴

5- Emri altında bulunanlara merhamet ve şefkat: Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

اللهم من ولي من امر امتي شيئا فشق عليهم فاشقق عليه ومن ولي من امر امتي شيئا فرفق بهم فرفق به

“Allah’ım, her kim ümmetimin işlerine dair bir şeyde yetkili olur ve onlara sıkıntı verirse sende ona sıkıntı ver. Her kim de ümmetimin işlerine dair bir şeyde yetkili olur ve rıfk ile muamele ederse sende ona karşı rıfk ile muamele et.”²⁶⁵

Ömer (radiyallahu anhu) emri altında bulunanlara merhametli olmayanları âmil olarak atamıyordu. Ebû Osman dedi ki: “Ömer (radiyallahu anhu) Ben-i Esed’den bir adamı bir göreve âmil tayin etti. Adam selam vermek için Ömer (radiyallahu anhu)’nun yanına geldi. O sırada evlatlarından biri Ömer’in yanına geldi, Ömer onu öptü. O adam şöyle dedi: “Ey müminlerin emiri, sen bu çocuğu öpüyor musun? Vallahi ben hiçbir çocuğu öpmedim.” Ömer dedi ki: “Öyleyse vallahi sen insanlara daha merhametsiz olursun. Asla benim bir görevimde çalışma.” Sonra onun tayinini bozdu.

Ömer (radiyallahu anhu)’nun ordularından biri Fâris beldelerine gazveye çıktı. Üzerinde köprü olmayan bir nehre vardıklarında ordu emiri askerlerinden birine çok soğuk bir gün suya inip ordu için üzerlerinden geçecek-

264. Cemalüddin Yûsuf b. Hasan İbnü'l-Müberraîd, *Mahduş-savâb fî fedâilî emirî'l-mü'minin Ömer b. Hattâb*, thk. Abdulaziz b. Muhammed b. Abdulmuhsin (Medine: İmâdatü'l-bahsi'l-ilmi bi'l-Câmiati'l-İslâmiyye, 1420), 1/319.

265. Müslim, *Müslim*, sy 1828.

leri sığ bir yer bakmasını emretti. Asker dedi ki: "Ben suya girecek olursam ölürüm diye korkuyorum." Komutan onu bu işe zorladı. Adam suya girdi, şöyle bağıırıyordu: "İmdat ey Ömer! İmdat ey Ömer!" Çok az vakit geçti ki, adam öldü. Bu haber Ömer'e ulaştı. Ömer o esnada Medine'nin çarşısında dı. Şöyle dedi: "Âh buyur amadeyim! Buyur amadeyim!" Ordunun emirine haber gönderdi ve görevden aldı. Ona şöyle dedi: "Şayet devam ettirilecek bir sünnet olmasaydı sana kısas uygulardım. Asla benim hiçbir görevimde, işimde çalışma!"²⁶⁶

6- Cesaret: Çünkü ordunun komutanı cesur bir idareci olmazsa yanındakilere afet olur. Cesur komutanı olan zayıf ordu güçlüdür; korkak komutanı olan güçlü ordu zayıftır. Turtûşi dedi ki: "Acem hakimler şöyle dedi: 'Bin tilkiyi kumanda eden bir aslan, bin aslanı kumanda eden bir tilkiden daha iyidir.' Bu yüzden ordunun başına ancak şecaat, güç, cesaret ve cüret-kârlığı kuşanmış, sağlam görüşlü, keskin ve atılgan bir kalp taşıyan birisi getirilmelidir."²⁶⁷

İslâm Ordularının Komutanlarının Vecibeleri

Ordu komutanlığı üstlenen kişinin aşağıdaki hususları yerine getirmesi gerekir:

1- Orduyu muhafaza etmek için mesai sarf etmek. Komutanın orduyu düşmanın değerlendirip kendilerine saldıracağı amansız bir fırsattan koruması gerekir.

2- Düşmanın tuzağından emin olmaması, düşmanı zayıf ve basit görmemesi. Düşman hakikaten zayıf olsa bile o yine de onu zayıf görmez. Bilakis onun bu düşmana karşı güçlü düşmana yaptığı hazırlığın aynısını yapması gerekir. Turtûşi dedi ki: "Hakikaten zelil olsa dahi düşmanını küçük görmemesi, hakir olsa bile ona karşı gaflete düşmemesi hükümdarın işini sağlama alması kabilindendir. Zira filleri gece uyanık bırakan, ulu hükümdarları uykudan alıkoyan nice pireler vardır. Şair şöyle der:

Sana ok atan düşmanı küçümseme;

Kolları kısa dahi olsa!

266. Ebû'l-Ferec Cemâlüddin Abdurrahmân b. Ali İbnü'l-Cevzi, *Menâkıbu emiri'l-mü'minin*, ts., 150.

267. Ebû Bekir Muhammed b. Muhammed el-Fihri el-Mâlîki et-Turtûşi Turtûşi, *Sirâcu'l-mülûk* (Mısır, 1872), 184.

Çünkü kılıçlar boyunları keser de,

İğnelerin ulaştığı yerlere ulaşamaz.

3- Düşmanla savaşta yerleşecekleri yeri onlar için seçmesi. Askerlerin en düz, en çok ot ve bitki bulunan ve su bulunan, etrafı en korunaklı yerde olmaları bunu temsil eder. Yerin böyle olması onların konaklaması için daha müsait ve düşmana karşı durmaları için daha sağlam olması içindir.

4- Düşmana dair haberleri bilmeli, onların askerleri arasına casuslar sızdırmalı, sayıları, komutanları ve savaş aletlerine dair enformasyon edinmeye çalışmalıdır. Câbir (radiyallahu anhu) dedi ki: Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

من ياتيني بخبر القوم يوم الاحزاب

“Ahzab günü kim bana düşman kavmin haberlerini getirecek.” Zübeyr dedi ki: “Ben.” Sonra Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) buyurdu:

من ياتيني بخبر القوم

“Düşman topluluğunun haberini kim bana getirecek?” Zübeyr yine “Ben” dedi. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) buyurdu ki:

ان لكل نبي حواريا وحوارى الزبير

“Her Peygamberin bir havarisi vardır. Benim havarim de Zübeyr’dir.”²⁶⁸

5- Ordunun hacet duyacağı azığı ve hayvan yemini hazırlaması. Bu hazırlanan şeyler ihtiyaç vakti onlara dağıtılır ki, nefisleri sakin bulsun.

6- Orduyu saflara düzenli yerleştirmesi ve saflarda bir ihlalin yaşanmaması için safları yoklaması, düşmanın kendisine yardımcı olarak kullanabileceği her bir yöne dikkat etmesi.

7- Ordusunu tartışma ve ihtilaftan koruması. Çünkü tartışma zaaf sebebidir. Yüce Allah buyurdu ki:

268. Buhâri, *el-Câmi*, sy 2846.

وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ

“Çekişmeyin, yoksa zaafa uğrarsınız ve gücünüz gider.” (Enfâl, 46) Aralarında bir ihtilaf olursa adaletle hükmeder.

8- İç dünyalarına onların muzaffer olacaklarına dair düşünceyi güçlü bir şekilde yerleştirmesi ve zafer sebeplerini zihinlerine naksetmesi. Tâ ki gözlerinde düşman az görünsün ve ona karşı daha cüretli olsunlar. Zafer cüretle kolaylaşır. Yüce Allah şöyle buyurdu:

إِذْ يُرِيكَهُمُ اللَّهُ فِي مَنَامِكَ قَلِيلًا وَلَوْ أَرَايَكَهُمْ كَثِيرًا لَفَشَلْتُمْ وَلَتَنَازَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَلَكِنَّ اللَّهَ سَلَّمَ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ

“(Hatırlayın)! Hani Allah, onları sana rüyada az gösteriyordu. Şayet onları (gerçek sayıları gibi) çok gösterseydi, yenilmişlik (psikolojisi-ne) kapılacak ve o iş (savaşmak) konusunda anlaşmazlığa düşecektiniz. Ama Allah (sizi) korudu. Şüphesiz ki O, sinelerde olanı bilendir.” (Enfâl, 43)

Nitekim Yüce Allah onlara düşmanı az göstererek mücahidlerin iç dünyalarını güçlü kıldı. Böylece mücahidler savaşta cüretkâr oldular ve zafere ulaştılar. Bu, Allah'ın Bedir mücahidlerine lutfettiği nimetlerdendir. Semerkandi dedi ki: “**Hani Allah, onları sana rüyada az gösteriyordu.**’ Bu şöyle gerçekleşti: Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) daha karşılaşmadan önce rüyasında düşmanı az gördü. Sahabesine de rüyasında düşmanın az olduğunu gördüğünü haber verdi. Sahabe dedi ki: ‘Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)’in rüyası haktır. Düşman azdır.’ Bedir’de düşmanla mülaki olduklarında Allah Peygamber’inin rüyasını tasdik etmek için müşrikleri müminlerin gözünde az gösterdi.

Sonra şöyle buyurdu:

‘Çok gösterseydi zaafa uğrar’ Yani korkar ve safı terk ederdiniz. ‘Ve o iş (savaşmak) konusunda anlaşmazlığa düşecektiniz.’ Yani Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)’in emrinde. ‘Ama Allah (sizi) korudu.’ Yani, fakat Allah Müslümanların düşmanlarına karşı olan işlerini tamamen erdirdi.”²⁶⁹

269. Ebû'l-Leys-Naşr b. Muhammed Ebû'l-Leys-es-Semerkandi, *Bahru'l-'Ulûm*, thk. Maḥmûd Matara-

9- Düşmana karşı savaşa teşvik etmeli, musibete ve düşmanlara karşılaşmanın meşakkatine karşı Allah Teâlâ'nın vereceği sevabı, mükafatı ve ganimeti anlatarak sabır telkin etmelidir. Yüce Allah buyurdu ki:

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ

“Ey Peygamber, müminleri savaşa teşvik et.” (Enfâl, 65) Ayette ifade edilen teşvik sevabı veya ganimeti anlatmaktan daha umumdur. Bu yüzden bizim mezhebimize göre tenfil²⁷⁰ vacib değil müstehabtır. İbn Hümâm dedi ki: “Bil ki, mezkûr nastan dolayı teşvik vacibdir. Ancak teşvik sadece tenfile [ganimet payının arta kalanı ile] sınırlı değildir ki tenfil vacib olsun. Bilakis teşvik güzel öğüt, Allah katında bulunana rağbet ettirme gibi başka şeylerle de olur. Tenfil; teşvik unsurlarından birisi olduğu için muhayyer vacibdir. Bir de şu var ki, tenfil maksada ulaştıran en iyi unsur olduğu için vacibi diğer ıskat edebilecek şeylerle değil de onunla ıskat etmek daha evladır. Yani tenfil mendubdur. Bu durumda vacibi başka şeyle değil de onunla ıskat etmeyi seçmek mendub oldu. Yoksa tenfilin bizzat kendisi böyle değildir. Bilakis o muhayyer vacibdir.”²⁷¹

10- Hatadan güvende olmak için çetrefilli konularda sağlam görüşlü kişilerle istişare etmesi. Hukemâdan birisi şöyle dedi: “Akıllı kişinin görüşüne âlimlerin görüşünü eklemesi, aklıyla hikmet ehlinin aklını birleştirmesi gereklidir. ‘Sağlam görüş’ kimi zaman yanılabilir, tek akıl bazen yanlış düşebilir.”²⁷² Yanlışlardan salim olmak için problemlili şeylerde iyi görüşlü kişilere başvurmalıdır. Böylece zafere daha yakın olur.

11- Ordusuna Allah'ın kendi hakları kabilinden vacib kıldığı şeyleri emretmelidir. Bilhassa onlara cemaatle namazı emreder, münkerden nehyeder. Zira Yüce Allah'ın dini için cihad eden kişi O'nun hükümlerine daha çok sarılmalı, helalleriyle haramlarına daha fazla dikkat etmelidir.

cı (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 2/23.

270. Ahmet Yaman, “Tenfil”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011).

Savaşta önce askeri teşvik etmek ya da büyük yararlılık gösterenleri savaşta sonra ödüllendirmek amacıyla ganimet payları yanında fazladan mal vermeyi ifade eden fıkıh terimi.

271. İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-kadir*, 5/249.

272. Mâverdi, *Teshilu'n-Nazar ve Ta'cilu'z-Zafer fi Ahlâki'l-Melik*, 100.

12- Ordusundan olan kimseye bir başka meşgaleyle uğraşma imkânı tanımamalıdır. Çünkü böyle bir imkân askerin cihad meşakkatine sabretme-
sindeki kararlılığını sıkıntıya sokar.

13- Bizzat veya güvendiği birisi aracılığıyla ordusunun ahvâlini gece
gündüz yoklaması.

Komutan ordusunda zikredilen bu vazifeleri icra ederse ordusuyla bir-
likte muzaffer olur. Ordusunu fesattan korumuş, hakkını eda etmiş olur.
Eğer bunları yapmazsa ordusuyla birlikte rüsva olur ve onun hakkını ifa
etmemiş konumuna düşer. Allah'ım, bizleri sırât-ı müstakîme ilet.

Orduya Düşen Sorumluluklar ve Vecibeler

Nasıl ki emirin ordusuna karşı sorumlulukları ve vecibeleri varsa ordu-
nun da aynı şekilde ifa etmesi gereken sorumluluklar ve vecibeler vardır.
Mâverdi dedi ki: "Cihad sorumlulukları kapsamında mücahidlere gerekli
olanlar iki kısımdır:

1. Onlara Allah Teâlâ'nın hakkına dair gerekli olan sorumluluklar.
2. Emir in hakkına dair gerekli olan sorumluluklar.

Onlara Allah Teâlâ'nın hakkına dair gerekli olan sorumluluklar dört ta-
nedir:

1- İki ordu karşılaşınca düşmana karşı sabır göstermek: Yani iki katı
veya daha az olan düşman karşısında geri dönüp kaçmamak. İki katı olan
düşman karşısında durmayıp kaçmak Müslümanlara haramdır. Ancak şu
iki hâl bu haramlığın istisnasıdır: Savaşa geri dönmek üzere saftan ayrıl-
mak, istirahat veya tuzak için oradan ayrılır, sonra onlara karşı savaşa geri
döner veya bir başka gruba katılıp onlarla birlikte düşmana karşı savaşmak
üzere saftan ayrılmak. Bu iki istisnanın gerekçesi Yüce Allah'ın şu buyru-
ğudur:

وَمَنْ يُؤْلِهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبرَةً إِلَّا مَتَحَرِّفًا لِّقِتَالٍ أَوْ مُتَحَيِّرًا إِلَىٰ فِتْنَةٍ فَقَدْ بَاءَ بِغَضَبٍ مِّنَ
اللَّهِ

“Öyle bir günde, tekrar savaşmak için başka bir tarafa yönelme yahut diğer bir birliğe katılma gibi bir amaç dışında kim düşmana arkasını dönerse, Allah’tan bir gazaba uğramış olur.” (Enfâl, 16) Katılacağı birlik (fietun فَيْتُون) yakın olsun veya uzak olsun fark etmez. Nitekim Ömer (radiyallahu anhu) saftan ayrılıp yanına geldiklerinde Kâdisiyye mücahidlerine şöyle demiştir: “Ben her Müslüman için bir birliğim.”²⁷³

2- Savaşıyla Yüce Allah’ın dinine yardımı ve ona muhalif olan dinleri ortadan kaldırmayı amaçlaması:

لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ

“Onu bütün dünlere üstün kılsın diye. Müşrikler istemese de.” (Tevbe, 33) Ordudaki asker bu itikadla Yüce Allah’ın sevabına nail, emirlerinde ve dinine yardımda O’na mûti [itaat eden bir kimse] olur. Keza karşılaşılabilecek şeyler kolaylaşsın diye düşmanlarına karşı O’ndan yardım istemiş olur. Böylece sebatı daha çok, darbe ve zararı daha yüksek olur. Cihadıyla dini yüce kılmak ve ona yardımdan başka bir şeyi amaçlamamalıdır.

3- Ele geçirdiği ganimetlerde emaneti ifa etmesi: Savaşa katılan bütün ganimet; hak edenler ve düşmana karşı koyanlar arasında pay edilmeden önce askerlerden hiçbirisi ganimetten aşırırmamalıdır. Çünkü onlardan her birinin ganimette hakkı vardır.

4- Allah’ın onlar üzerindeki haklarından biri de onlardan hiç kimsenin düşman saflarından olan bir akrabaya meyletmemesi ve Allah’ın dinine yardımda sevdiği kişilere iltimas geçmemesidir: Zira Allah’ın hakkı daha gerekli, O’nun dinine yardım daha büyüktür. Yüce Allah şöyle buyurdu:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ تُلْقُونَ إِلَيْهِم بِالْمَوَدَّةِ وَقَدْ كَفَرُوا بِمَا جَاءَكُمْ مِنَ الْحَقِّ

“Ey iman edenler! Bana ve size düşman olanları dost edinmeyin. Siz onlara sevgi gösteriyorsunuz; ama onlar size hak olarak geleni inkâr etmişlerdir.” (Mümtehine, 1)

273. Ebû Manşûr Muhammed b. Muhammed el-Mâturidi, *Te vilâtu Ehli's-Sunne*, thk. Mecdi Bâsellûm (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l- İlmiyye, 1426/2005), 5/168. (Mütercim)

Ordudaki Askerlere Emir Hakkına Dair Vacib Olanlar

Bunlar dört şeydedir:

1- Emire itaat etmeleri ve yetkisine girmeleri: Çünkü onun onlara yetkisi gerçekleşmiş, yetkiden ötürü ona itaat vacib olmuştur. Yüce Allah şöyle buyurdu:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ

“Ey iman edenler! Allah’a itaat edin, Rasûlü’ne itaat edin ve sizden olan emir sahiplerine de.” (Nisâ, 59)

2- İşleri onun görüşüne bırakmaları ve onun idaresine tevkil etmeleri: Tâ ki görüşleri aykırı düşmesin, bundan ötürü de sözleri dağılıp birlikleri bozulmasın. Yüce Allah şöyle buyurdu:

وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَى أُولَى الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ

“Halbuki onu Peygambere ve içlerinden yetkili olan kimselere havale etselerdi, onların araştırmaya ve hüküm çıkarmaya ehil olanları, işin doğrusunu bilirlerdi.” (Nisâ, 83) Yüce Allah işi yetkilisine bırakmayı bilginin ortaya çıkması ve işin doğru düzgün olmasına sebep olarak belirtti. Mamefih emire gizli kalan bir doğru, askerlere aşikâr olursa bunu emire anlatırlar ve işaret ederler. Bu yüzden emir meşverete teşvik edilmiştir, tâ ki bu sayede doğruya dönebilsin.

3- Emir olan kişinin emirlerine itaatte, yasak ve sakındırmalarında geri durmada çabuk olmaları: Çünkü bu ikisi ona itaatin ayrılmaz parçalarındandır. Eğer emrettiğini yerine getirmezler veya yasakladığını yaparlarsa emir hallerine göre onları muhalefetlerinden ötürü te’dib etme hakkına sahiptir. Ancak bu te’dibinde sertliğe kaçmaz. Yüce Allah şöyle buyurdu:

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لَنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًا غَلِظَ الْقَلْبُ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ

“Allah’tan bir rahmet sayesinde ki, sen onlara yumuşak davran-
dın. Eğer sen kaba ve katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağı-
lıp gitmişlerdi.” (Âl-i İmrân, 159)

4- Taksim ettiğinde ganimetlere dair emirle çekişmemeleri ve paylaşımın kendilerine karşı orantılı verilmesiyle razı olmaları: Zira Allah Teâlâ ganimet taksiminde eşraftan olanla olmayana, güçlü ile zayıfı eşit tutmuştur. Bu konuya dair anlatılacaklar özetle nihayete erdi.

Ekonomi Bakanlığı

Bil ki, muasır hükümetlerde hükümet idaresinin kendilerinden teşekül ettiği bakanlıklar çoktur. Biz burada İslâm şeriatının ışığında bunların en önemlilerini özetle anlatıyoruz.

En önemlilerinden birisi de ekonomi bakanlığıdır. Bil ki, iyi ve helal mal ferdin, toplumun ve hükümetin ayakta durma sebebidir. İslâm salih malı methetmiş, idaresini ve değerlendirilmesini güzelce belirtmiş, zayi edilmesini yasaklamıştır. Nitekim Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

نعم المال الصالح للمرء الصالح

“Salih kişi için salih mal ne güzeldir.”²⁷⁴ Ayet-i kerimde de şöyle geçer:

وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا

“Allah’ın size geçim vasıtası kıldığı mallarınızı, akli başında olmayanlara vermeyin. Fakat o maldan onları yedirip içirin, giydirin ve onlara güzel söz söyleyin.” (Nisâ, 5)

Bu ayet ele alınırken *et-Tefsîrü'l-Kebîr*’de şöyle geçer: “Bil ki, Yüce Allah kitabının bazı yerlerinde mükelleflere malları muhafaza etmelerini emretmiştir. Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

وَلَا تُبْذِرْ تَبْذِيرًا إِنَّ الْمُبْذِرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُورًا

274. İbn Hibbân, *Sahihu İbn Hibbân el-müsnedü's-sahih ale't-tekâsım ve'l-envâ*, sy 3210; Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhâri, *el-Edebü'l-müfred*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1989), sy 299.

“Saçıp savurma. Çünkü saçıp savuranlar şeytanların kardeşleridir. Şeytan ise Rabbine karşı çok nankördür.” (İsrâ, 26-27)

وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَّخْسُورًا

“Elini kısma; onu büsbütün de açiverme ki, kınanmış ve pişman bir hâlde kalmayasın.” (İsrâ, 29)

وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا

“Onlar harcadıklarında ne saçıp savururlar ne de cimrilik ederler.”

(Furkân, 67)

Allah Teâlâ müdâyene [borçlanma hukuku] ayetinde malı muhafaza etmeye teşvik etmiştir. Nitekim yazmayı, şahit tutmayı ve rehin bırakmayı emretmiştir. Akıl da bunu teyid etmektedir. Çünkü insan kafası rahat olmadıkça dünya ve ahiret maslahatlarını yerine getirmesi mümkün değildir. Kafasının rahat olması ise ancak mal aracılığıyla olur. Çünkü yararlı şeyleri elde etmeyi, zararları savmayı onunla becerebilir. Her kim dünyayı bu amaçla isterse onun hakkında dünya, kendisi için ahiret saadetini kazanmada yardımcı olacak en büyük sebeplerden biri olur. Ama kim de dünyayı bizzat onun için isterse, dünya onun için ahiret saadetini elde etmesine dair en büyük engellerden birisi olur.”²⁷⁵

Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) de şöyle buyurmuştur:

ان الله حرم عليكم عقوق الامهات وواد البنات ومنع وهات وكره لكم قيل وقال
وكثرة السؤال واضاعة المال

“Allah size şunları haram kıldı: Annelere isyan, kız çocuklarını gömmek, vermeniz gerektiğini vermemek ve almamanız gerekeni istemek. Sizin için şunları da hoş görmedi: Dedikodu, çok soru sormak (veya çok istemek) ve malı zayi etmek.”²⁷⁶ Bu bâbdaki naslar çoktur.

275. Fahreddin er-Râzi, *Mefâtihu'l-ğayb (et-Tefsiru'l-Kebir)*, 9/496.

276. Buhâri, *el-Câmi'*, sy 2408.

Malı, zenginliği ve serveti yermeye dair varid olan naslarla maksat, had-di aşmaya, fitne ve israfa götüren; günah, masiyet, fîsk-ı fücür ve Yüce Allah'a küfrân-ı nimette kullanılan maldır.

Ekonomi üç şeyle iyi seviyeye gelir: Ziraat arazilerini imar, ticaret ve meslek/ sanayi.

Ziraat arazilerine gelince, bunlar hükümdarın gücünü oluşturan maddelerin ve toplumun durumunun düzgün olacağı unsurların esaslarıdır. Bu arazilerin iyi olması yeşillik ve servet; kötü olması kuraklık ve boş arazidir. Bu araziler stoklanmış hazineler, destek alınan mallardır. Meyveleri ve ziraat arazileri çok olan memleketler malıyla bağımsız olur ve başkasına taşar. Mallar ona getirilir, azıklar ondan talep edilir. Eğer meyve ve ziraat arazileri az olur veya işlenmemiş bir hâlde terkedilirse netice tam aksi olur. Bu yüzden bu arazilere dair hükümdarlık idarecisinin üç sorumluluğu vardır:

1- Üzerinde daha muktedir ve baskın olduğu suya dair maslahatları yerine getirmek. Tâ ki sular bol bol aksın, kesilmesin, etrafı kapsasın geri kalmasın, yakın ve uzak kimseler onda ortak olsun, ondan yararlanmada güçlü ve zayıf eşit olsun.

2- Ziraatla uğraşanları otorite sahiplerinin ellerine maruz kalmaktan koruması ve onları sıkıntılara karşı savunması. Çünkü onlar otorite sahiplerinin tamah noktaları, güçlülerin yemek isteyeceği kimselerdir. Hükümdar böyle yapacak ki, onlar ziraat alanlarına dair güvende olsunlar, kendilerini savunmakla uğraşmasınlar, tek işleri ziraat olsun. Çünkü her zanaatın bir erbabı vardır. Böylece ziraatla ilgilenen bu kimseler bakımı yapılmış aktif yerleri artırırılar, ziraatı genişletirler, başkalarına yardımcı ve destek veren olurlar. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

التمسوا الرزق في خبايا الارض

"Rızkı yerde saklı olanlarda arayın." Şeyh Ahmed (rahimehullah) dedi ki: "Manası şudur: Ekin ekmek ve yeri ziraat için sürüp kazmaktır."²⁷⁷

277. Ebu Bekr Ahmed b. Hüseyin el-Beyhaki, *el-Âdâb* (Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekafiyye, 1988), sy 784.

3- Onlardan alınacakları şeriatın hükmüne ve adaletin yargısına göre belirlemek. Maksat bu şekilde onlardan alınacaklara dair bir zulüm olmasın, bunların alınmasında zorbalık edilmesin. Çünkü ancak hükümdar onlara karşı adil olursa onlar hükümdara karşı insaflı olur. Mahsûlden verilmesi gerekeni vermeye nefisleri isteyerek boyun eğsin, külfetlerinin azaltılması onlara lütuf olsun diye böyle muamele edilmelidirler. Eğer miktarda onlara zulmedilse veya gerekenin alınmasında sertlik görseler düzgün hâl tam tersine döner, velayet adalet ve insaftan çıkıp baskı velayeti olur.

İbn Haldûn şöyle diyor: “Umranın oluşmasına dair en güçlü sebep, mümkün olduğu kadarıyla umranla meşgul olanların vermeleri gereken malı azaltmaktır. Bu sayede benlikleri umranı oluşturmakta dinç olur. Çünkü benliklerinde umranla uğraşmanın menfaatlerine olacağı bilinci kesin bir şekilde yerleşir. İşlerin mutlak Mâlikî Allah’tır.”²⁷⁸

Ziyâd, Sevâd’daki âmillerine şöyle yazdı: “Ziraatçilere iyi davranın. Çünkü onlar semiz oldukça siz de semiz olursunuz.”²⁷⁹

Ahvâlu Ahmed Şâh Baba kitabında şöyle geçer: “Ahmed Şâh zekâsı ve âli himmeti sayesinde saltanatını pekiştirebildi, kabileleri etrafında topladı, onlara rıfk ile muamele etti, gelirleri noktasında vergilerden daha çok dış savaşımlara yöneldi. Bu şekilde Ahmed Şâh Afganlıların sevgisini kazandı ve Afganlar onun Yüce Allah’a yakın biri olduğuna inandılar, onu babaları saydılar ve “Baba” lakabını verdiler.”

Ticarete gelince, yönetilen toprakların serveti, hükümdarlığın ve halkın zenginliği onun üzerine kuruludur. Çünkü memleket ithal edilecek ve ihrac edilecek mallara gerek duyar. Yönetim topraklarında bulunmayan mallar ve ürünler artsın, beldelerinde bulunmayan şeyler bollaşsın diye buna dikkat edilmelidir. Böylece fayda genel ve verimlilik fazla olur. Hükümdarlığı idare edene ticarete dair dört sorumluluk düşer:

1- Hükümdar yolların emniyet içinde olmasına, yolların ve sahraların iyileştirilmesine azami dikkat etmelidir ki, insanlar yolda güven içinde olsunlar, yolda giderken canları ve mallarına dair güven ve huzur duygusu taşınsınlar.

278. İbnü'l-Ezrâk, *Bedâiü's-silk fî tabâiü'l-mülk*, 222.

279. Mâverdi, *Teshîlu'n-Nazar ve Ta'cîlu'z-Zafer fî Ahlâki'l-Melik*, 161.

2- İthal ve ihracat malları artsın diye memleketin çıkış ve giriş yollarını düzgün yapmalıdır.

3- Tacirlerden alınacakları şeriatın hükmüne ve adaletin yargısına göre belirlemek. Maksat bu şekilde onlardan alınacaklara dair bir zulüm olmasın, bunların alınmasında zorbalık edilmesin. Çünkü ancak hükümdar onlara karşı âdil olursa onlar hükümdara karşı insafılı olur. Ticaret gelirlerinden gerekeni vermeye nefisleri isteyerek boyun eğsin, külfetlerinin azaltılması onlara lütuf olsun diye böyle muamele edilmelidirler.

4- İhracatın ithalattan çok olması için yoğun bir şekilde çaba harcaması. Bu ise, sanayi ve ziraat yollarını kolaylaştırmakla olur. Bu şekilde memleket başka beldelerden müstağni olur. İslâm'a ve asıllarına uyan bir yol üzere, bireyin ve hükümetin ekonomisinin güçlü olmasını sağlayacak iki temel esas vardır. Kur'an-ı Kerim bunları açıklamıştır:

a. Mal kazanmaya dair iyi bir idare ve tasarruf.

b. Malı gerekli yerlere sarf etmeye dair iyi bir idare ve tasarruf.

Yüce Allah'ın kitabında mürüvvete ve dine uygun araçlarla mal kazanma yollarını nasıl açtığına, buna dair yolu nasıl aydınlattığına bir bak. O şöyle buyuruyor:

فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ

“Namaz bitince yeryüzünde dağılın ve Allah'ın lütfundan arayın.”

(Cumâ, 10)

وَأَخْرُونَ يَضْرِبُونَ فِي الْأَرْضِ يَبْتَغُونَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ

“Bir kısmınız Allah'ın lütfundan nasibini aramak için yeryüzünde dolaşacak.” (Müzzemmil, 20)

لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ

“Allah'ın ihsan ve lütfunu elde etmek için (hac döneminde ticaret yapmanızda) bir sakınca yoktur.” (Bakara, 198)

إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ

“Aranızda rızalaşma yoluyla olan bir ticaret olması müstesna.” (Nisâ,

29)

وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ

“Allah alışverişi helal kıldı.” (Bakara, 275)

فَكُلُوا مِمَّا غَنِمْتُمْ حَلَالًا طَيِّبًا

“Ganimet aldıklarınızdan helal hoş olarak yeyin.” (Enfâl, 69) ve daha bunlar dışındaki ayetler...

Bak, Allah Teâlâ nasıl da malı harcamada orta yollu olmayı emrediyor. Şöyle buyuruyor:

وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ

“Ellerini boynuna bağlı yapma (cimrilik etme) ve ileri derecede de açma (aşırı harcamada bulunma).” (İsrâ, 29) Yine o şöyle buyurdu:

وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا

“Onlar ki harcama yaptıklarında israf etmezler ve aşırı kısmazlar. İkisi arasında orta bir yol tutarlar.” (Furkân, 68)

وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ

“Sana neyi infak edeceklerini soruyorlar. De ki: “Asli ihtiyaçlarınızdan arta kalanı infak edin.” (Bakara, 219)

Harcama yapılması helal olmayan bir yere malı sarf etmeyi nasıl yasakladığına bir bak, şöyle buyuruyor:

فَسَيُنْفِقُونَهَا ثُمَّ تَكُونُ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً ثُمَّ يُغْلَبُونَ

“Daha da harcayacaklar; sonra harcadıkları onlara bir pişmanlık olacak, sonra da mağlûp düşecekler.” (Enfâl, 36)

Kazanç ve sanayiye gelince, bilinmelidir ki İslâm çalışmaya ve kazanca teşvik etmiş, işçilere ve zanaatkarlara büyük övgüde bulunmuştur. Nitekim Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

ما اكل احد طعاما قط خيرا من ان ياكل من عمل يده وان نبى الله داود عليه السلام كان ياكل من عمله من عمل يده

“Hiç kimse elinin çalışmasıyla kazanarak yediğinden daha iyisini kesinlikle yememiştir. Allah’ın Peygamberi Davud (aleyhisselam)’da eliyle kazandığından yerdi.”²⁸⁰ Yine şöyle buyurmakta:

لَأَن يَخْتَطِبَ أَحَدُكُمْ حُرْمَةً عَلَى ظَهْرِهِ، خَيْرٌ لَهُ مِن أَن يَسْأَلَ أَحَدًا، فَيُعْطِيَهُ أَوْ يَمْنَعَهُ

“Sizden birinin sırtına bir bağ odun atması, birilerinden bir şeyler isteyip kendisine verilmesinden veya verilmemesinden daha hayırlıdır.”²⁸¹

Enes b. Mâlik’ten gelen bir hadiste şöyle geçer: “Ensar’dan bir adam Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)’e gelip bir şeyler istedi. Peygamber buyurdu ki:

لك في بيتك شيئا

“Evinde bir şeyin var mı?” Adam “Evet. Birazını giydiğimiz, birazını yere serdiğimiz keçe ve içinde su içtiğimiz bir kap var” dedi. Rasûlullah buyurdu ki:

اتننى بهما

“Onları bana getir.” Adam getirdi. Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) onları eline aldı ve şöyle buyurdu:

280. Buhârî, el-Câmi’, sy 2072.

281. Buhârî, el-Câmi’, sy 2074.

من يشتري هذين

“Bunları kim satın alacak?” Bir adam “Ben bir dirheme alırım” dedi. Rasûlullah:

من يزيد على درهم

“Bir dirhemden fazla veren var mı?” dedi, iki veya üç defa böyle söyledi. Bir adam “Ben iki dirheme alırım” dedi. Rasûlullah bunları o adama verdi ve iki dirhemi aldı. Dirhemleri Ensar’dan olan adama verdi ve şöyle dedi:

اشترى باحدهما طعاما فانبذه الى اهلك واشتر بالآخر قدوما فانتى به

“Bir dirheme yiyecek al ve ailene ver. Diğerine de keser al ve bana getir.” Adam Hz. Peygamber’in dediğini yaptı. Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) keser başına kendi eliyle bir odun parçası geçirdi ve şöyle buyurdu:

اذهب فاحتطب ولا اراك خمسة عشر يوما

“Git ve odun topla. Seni on beş gün görmeyeyim.” Adam odun toplayıp satmaya başladı. Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)’in yanına geldi, on dirhem kazanmıştı. Rasûlullah buyurdu ki:

اشتر ببيعها طعاما وبيعها ثوبا

“Bunların bir kısmına yiyecek, bir kısmına da elbise al.” Sonra şöyle buyurdu:

هذا خير لك من ان تجيء والمساءلة نكتة فى وجهك يوم القيامة ان المسألة

لا تصلح الا الذى فقر مدقع او لذى غرم مظع او دم موجه

“Bu senin için kıyamet gününde yüzünde dilencilik lekesi ile gelenden hayırlıdır. Dilencilik ancak şu üç kişi için caiz olabilir: Şiddetli fakirlik çeken, çok ağır bir borç altında bulunan ve can yakıcı kan diyetini ödemeyi yüklenen.”²⁸²

Ömer b. Hattâb (radıyallahü anhu) dedi ki: "Sizden biri gökyüzünden altın ve gümüş yağmadığını bilmesine rağmen "Allah'ım bana rızık ver" deyip rızık için çalışmamazlık etmesin."²⁸³

Kazanca dair sevk-ü idarede hükümdarlık idarecisinin üç sorumluluğu vardır:

1- Zanaatkarlara kazanç, meşguliyetlerinde gerekli olan elektrik ve diğer şeyleri temin etmesi.

2- Dışarıyla ihracatları için yolları uygun hâle getirmek.

3- Vergilere dair onlara kolaylık sağlamak.

Faide: İslâm'ın Perspektifinde Mal

İslâm'ın ilk kararlaştırdığı şudur: Mallar, yerde bulunan her şey, gökte bulunan her şey sadece Yüce Allah'ın mülküdür. Bunda hiç kimse onunla çekişemez. Kur'an'da bu manaya delalet eden birçok ayet tekrarlar varid olmuştur. Aziz ve Celil olan Allah şöyle buyurdu:

لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

"Göklerin ve yerin mülkü O'nundur." (Hadid, 5)

لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ

"Göklerde ve yerde bulunanlar Allah'ındır." (Necm, 31)

وَمَا بِكُمْ مِنْ نِعْمَةٍ فَمِنَ اللَّهِ

"Sizdeki her bir nimet Allah'tandır." (Nahl, 53)

Bu konuda İslâm'ın ikinci beyanı şudur: Hayatta Allah'ın yarattıklarının en değerlisi insandır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ

283. Ebû Amr Ahmed b. Muhammed b. 'Abdi Rabbih İbn 'Abdi Rabbih, el-İkdu'l-Ferid (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1404/1983), 45.

“Yemin olsun ki biz Âdemoğlunu değerli kıldık.” (İsrâ, 70)

Evrende bulunan her şeyi insanın hizmetine vermiş ve bu şeylerden faydalanmada insanları eşit kılmıştır. O (*subhânehu*) şöyle buyuruyor:

“Gemiği sizin hizmetinize verdi.” “Nehirleri sizin hizmetinize verdi.” “Geceyi ve gündüzü sizin hizmetinize verdi.” “Yeryüzünde bulunanları sizin hizmetinize verdi.” “Göklerde ne var, yerde ne varsa, hepsini O kendi tarafından bir lütuf olarak sizin hizmetinize verdi.” “O yeryüzünde bulunan her şeyi sizin için yaratandır.”

Üç: Mal gaye veya maksat değildir, araçtır. O hayattaki hayır vesilelerinden biridir. Hayra vesile olarak kullanılırsa mal hayırlıdır, aksi takdirde ise insanlara zarar vermeye sebep olan bir şerdir. Bu yüzden bireylere ve hükümetlere düşen görev, malı şeriata uygun yollarla elde etmek için çalışmaktır. Tâ ki bu sayede malı dünyalarına ve ahiretlerine faydalı olacak şeylere vesile olarak kullanabilsinler.

İnsanın çabasıyla ve işçiliğiyle topladığı mal elinde emanettir. O malın gerçek sahibi Allah (*subhânehu ve teâlâ*)’dır. Allah malı o insanın eline vermiştir ki, onu gerek kendi menfaati gerek akrabaları, yoksullar, zayıflar, mahpuslar ve mazlumlar için kullansın. Bundan ötürü, orduları teçhiz, dini ve İslâm’ın hükümlerini muhafaza ve mazlumları kurtarmak için devlet başkanının şeriatın beyan ettiği yolla zenginlerden mal alması caizdir. Tabii ki bu hüküm beytül-malda bu ihtiyaçlara yeterli gelecek malın bulunmaması durumunda geçerlidir. Bu konunun tafsilatı fıkıh kitaplarında mevcuttur. Oraya müracaat edilebilir.

İçişleri Bakanlığı

En önemli bakanlıklardan birisi de içişleri bakanlığıdır. Buna iç siyaset de denilmektedir. Kur’ân bunun temellerini anlatmış, temel taşlarına ışık tutmuş ve yollarını açıklığa kavuşturmuştur. Buna dair meselelerin dönüp vardığı yer; toplum bünyesinde emniyet ve huzuru yaymak, haksızlıkların ve zulümlerin önüne geçmek, hakları sahiplerine teslim etmektir. İç siyasetin medarı olan büyük esaslar altıdır:

1- Din: Şeriat dinin muhafazasına dair hükümler getirmiştir. Bu yüzden Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmaktadır:

من بدل دينه فاقتلوه

“Kim dinini değiştirirse öldürün.”²⁸⁴ Bunda dini değiştirme ve zayi etmeye karşı ciddi bir caydırıcılık vardır.

2- Can: Yüce Allah Kur’ân’da canı korumak için kisası meşru kılmıştır:

وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَوةٌ

“Kisasta sizin için hayat vardır.” (Bakara, 179)

كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلِ

“Öldürülenler hakkında kisas size farz kılındı...” (Bakara, 178)

وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لَوْلِيهِ سُلْطَانًا

“Her kim zulmen öldürülürse biz onun velisine bir yetki verdik...”

(İsrâ, 33)

3- Akıl: Kur’ân aklın muhafazasına dair hükümler belirtmiştir. Yüce Allah buyurdu ki:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

“Ey iman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları birer şeytan işi pisliktir; bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz.” (Mâide, 90) Hadiste şöyle geçer:

كُلُّ مُسْكِرٍ حَرَامٌ، مَا أَسْكَرَ كَثِيرُهُ فَقَلِيلُهُ حَرَامٌ

“Her sarhoş edici haramdır. Çoğu sarhoş edenin azı da haramdır.”²⁸⁵ Şarap içene had cezası uygulamak, akli muhafaza maksadıyla vacib olmuştur.

4- Neseb: Nesebi muhafaza etmek için Yüce Allah zina yapan kimseye had cezasını teşri kılmıştır:

الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ

“Zina eden kadın ve zina eden erkeğe yüz değnek vurun...” (Nûr, 2)

5- Namus: Yüce Allah namusu koruma altına almak için namus iftirası atana seksen değnek vurulmasını meşru kılmıştır:

وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً

“İffetli kadınlara zina isnad eden, ancak dört şahit getiremeyen kimselere seksen değnek vurun...” (Nûr, 4)

6- Mal: Malın korunması adına Yüce Allah hırsızın elinin kesilmesini teşri kılmıştır:

وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا جَزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِنَ اللَّهِ

“Hırsız erkeğin ve hırsız kadının, işlediklerine Allah tarafından ibret verici bir ceza olmak üzere, ellerini kesin...” (Mâide, 38)

Bu anlatılanlara anlaşıldı ki, Kur’ân’ın çizdiği yoldan gitmek, topluma bütün iç ve dış yararlarını temin etmenin kefilidir.

Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) valilere ve âmillere yazdığı mektuplarında içişleri bakanlığının temellerini izah etmiştir. Nitekim O (sallallahu aleyhi ve sellem) Alâ b. el-Hadramî’yi Bahreyn’e gönderdiğinde ona şöyle bir mektup yazmıştır:

285. İbn Mâce, *Sünen*, sy 3392. (Mütercim)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ،

هذا كتاب من محمد بن عبد الله النبي الأمي القرشي الهاشمي رسول الله ونبية إلى خلقه كافة للعلاء بن الحضرمي ومن معه من المسلمين، عهدا عهده إليهم؛ اتقوا الله أيها المسلمون ما استطعتم، فإني قد بعثت عليكم العلاء بن الحضرمي وأمرته أن يتقي الله وحده لا شريك له، وأن يلين لكم الجناح، ويحسن فيكم السيرة بالحق، ويحكم بينكم وبين من لقي من الناس بما أنزل الله عز وجل في كتابه من العدل، وأمرتمكم بطاعته إذا فعل ذلك، وقسم فأقسط، واسترحم فرحم، فاسمعوا له وأطيعوا، وأحسنوا مؤازرته ومعاونته، فإن لي عليكم من الحق طاعة وحقا عظيما لا تقدرון كل قدره، ولا يبلغ القول كنه حق عظمة الله وحق رسوله، وكما أن الله ولسوله على الناس عامة وعليكم خاصة حقا واجبا بطاعته والوفاء بعهده، ورضي الله عنن اعتمص بالطاعة، وعظم حق أهلها وحق ولائها، كذلك للمسلمين على ولائهم حقا واجبا وطاعة، فإن في الطاعة دركا لكل خير يبتغي به، ونجاة من كل شريقتي، وأنا أشهد الله على من وليته شيئا من أمر المسلمين قليلا أو كثيرا لم يعدل فيهم فلا طاعة له، وهو خليع ما وليه، وقد برئت للدين معه من المسلمين أيمانهم وعهدهم وذمتهم، فليستخيروا الله عند ذلك، ثم ليستعملوا عليهم أفضلهم في أنفسهم، ألا وإن أصابت العلاء بن الحضرمي مصيبة فخالد بن الوليد سيف الله خلف فيكم للعلاء بن الحضرمي، فاسمعوا له وأطيعوا ما عرفتم أنه على الحق حتى يخالف الحق إلى غيره، فسيروا على بركة الله وعونه ونصره وعافيته ورشده وتوفيقه، فمن لقيتم من الناس فادعوه إلى كتاب الله المنزل وسننه وسنة رسوله، وإحلال ما أحل الله لهم في كتابه، وتحريم ما حرم الله عليهم في كتابه، وأن يخلعوا الأنداد وينبرءوا من الشرك والكفر، وأن يكفروا بعبادة الطاغوت واللات والعزى، وأن يتركوا عبادة عيسى ابن مريم وعزير بن حروة والملائكة والش والقمر والنيران وكل شيء

يتخذ ضدا من دون الله، وأن يتولوا الله ورسوله، وأن يتبرءوا ممن برئ الله ورسوله منه، فإذا فعلوا ذلك وأقروا به ودخلوا في الولاية فبينوا لهم عند ذلك ما في كتاب الله الذي تدعونهم إليه، وأنه كتاب الله المنزل مع الروح الأمين على صفيه من العالمين محمد بن عبد الله ورسول الله ونبيه أرسله رحمة للعالمين عامة الأبيض منهم والأسود والإنس والجن، كتاب فيه نبأ كل شيء كان قبلكم، وما هو كائن بعدكم؛ ليكون حاجزا بين الناس يحجز الله به بعضهم عن بعض، وأعراض بعضهم عن بعض، وهو كتاب الله مهيمنا على الكتب مصدقا لما فيها من التوراة والإنجيل والزبور، يخبركم الله فيه بما كان قبلكم ما قد فاتكم دركه في آبائكم الأولين الذين أتهم رسل الله وأنبياءه، كيف كان جوابهم لرسولهم، وكيف كان تصديقهم بآيات الله، وكيف كان تكذيبهم بآيات الله، فأخبر الله عز وجل في كتابه هذا أنسابهم وأعمالهم وأعمال من ملك منهم بدينه؛ ليجتنبوا ذلك أن يعملوا بمثله؛ كي لا يحق عليهم في كتاب الله لا يحق عليهم في كتاب الله من عقاب الله وسخطه ونقمته مثل الذي حل عليهم من سوء أعمالهم وتهاونهم بأمر الله، وأخبركم في كتابه هذا بأعمال من نجا ممن كان قبلكم؛ لكي تعملوا بمثل أعمالهم، فكتب لكم في كتابه هذا نبأ ذلك كله رحمة منه لكم وشفقا من ربكم عليكم، وهو هدى من الضلالة وتبيان من العمى، وإقالة من العثرة، ونجاة من الفتنة، ونور من الظلمة، وشفاء عند الأحداث، وعصمة من من الغواية، وبيان من اللبس، وبيان ما بين الدنيا إلى الآخرة، فيه كال دينكم، فإذا عرضتم هذا عليهم فأقروا لكم به استكملوا الولاية، فاعرضوا عليهم عند الزكاة وحج البيت وصيام ن الإسلام، والإسلام: الصلوات الخمس و رمضان والغسل من الجنابة والطهور قبل الصلاة وبر الوالدين وصلة الرحم المسلمة وحسن صحبة الوالدين المشركين، فإذا فعلوا ذلك فقد أسلموا، فادعوهم من بعد ذلك إلى الإيمان، وانصبوا لهم شرائعه ومعامله، ومعالم الإيمان :

شهادة أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له وأن محمدا عبده ورسوله، وأن ما جاء به محمد الحق، وأن ما سواه الباطل، والإيمان بالله وملائكته وكتبه ورسله وأنبيائه واليوم الآخر، والإيمان بما بين يديه وما خلفه وبالتوراة والإنجيل والزمبور، والإيمان بالسيئات والحسنات والجنة والنار والموت والحياة، والإيمان الله ورسوله والمؤمنين كافة، فإذا فعلوا ذلك فأقروا به فهم مسلمون مؤمنون، ثم تدلوهم بعد ذلك على الإحسان، وعلموهم الإحسان أن يحسنوا فيما بينهم وبين الله في أداء الأمانة وعهده الذي عهد إلى رسله وعهد رسله إلى خلقه وأئمة المؤمنين، وسلامة المسلمين من كل غائلة لسان أويد، وأن تبتغوا لبقية المسلمين كما يبتغي المرء لنفسه، والتصديق بمواعيد الرب ولقائه ومعاتبته، والوداع من الدنيا في كل ساعة، والمحاسبة للنفس عند استئناف كل يوم وليلة، والتزود من الليل والنهار والتعاهد لما فرض الله يؤذونه إليه في السر والعلانية، فإذا فعلوا ذلك فهم مسلمون مؤمنون محسنون، ثم انصبوا أو انعتوا لهم الكبائر ودلوهم عليها وخوفوهم من الهلكة في الكبائر، وأن الكبائر هي الموبقات، وأولاهن الشرك بالله وإن الله لا يغفر أن يشرك به. * [النساء: 84] والسحر وما للساحر من خلق، وقطيعة الرحم - لعنهم الله -، والفرار من الزحف فقد باءوا بغضب من الله، والغلول « يأت بما غل يوم القيمة » * [آل عمران: 161] لا يقبل منهم، وقتل النفس المؤمنة « فجزاؤه جهنم » [النساء: 39]، وقذف المحصنة و لثوا في الدنيا والآخرة * [النور: 32]، وأكل مال اليتيم م يأكلون في بطونهم نارا وسيصلون سعيرا ﴿ [النساء: 01]، وأكل الربا فأذنوا بحرب من الله ورسوله ، ﴿ [البقرة: 972]، فإذا انتهوا عن الكبائر فهم مسلمون مؤمنون محسنون متقون، وقد استكملوا التقوى، فادعوهم عند ذلك إلى العبادة، والعبادة الصيام والقيام والخشوع والركوع والسجود واليقين والإنابة والإحسان والتهليل والتسبيح والتحميد والتكبير والصدقة بعد الزكاة والتواضع والتسكين والسكون والمواساة

والدعاء والتضرع والإقرار بالملائكة والعبودية والاستقلال لما كثر من العمل الصالح، فإذا فعلوا ذلك فهم مسلمون مؤمنون محسنون متقون عابدون، وقد استكملوا العبادة، فادعوه عند ذلك إلى الجهاد وبينوه لهم، ورجبوه فيما رغبهم الله من فضيلة الجهاد، وثوابه عند الله، فإن انتدبوا فبايعوهم وادعوهم حتى تبايعوهم إلى سنة الله وسنة رسوله، عليكم عهد الله وذمته وسبع كفالات، قال داود بن المحبر: الله كفيل علي الوفاء سبع مرات؛ لا تنكثوا أيديكم من بيعة، ولا تنقضوا أمر وال من ولاية المسلمين، فإذا أقروا بهذا فبايعوهم واستغفروا الله لهم، فإذا خرجوا يقاتلون في سبيل الله غضبا لله ونصرا لدينه فمن لقوا من الناس فليدعوهم إلى مثل ما دعوا إليه من كتاب الله إجابته وإسلامه وإيمانه وإحسانه وتقواه وعبادته وهجرته، فمن اتبعهم فهو المس ستجيب المسكين المؤمن المحسن المتقي العابد المهاجر، له ما لكم وعليه ما عليكم، ومن أبي هذا عليكم فقاتلوهم حتى يفيء إلى أمر الله والفيء إلى دينه، ومن عاهدتم وأعطيتموهم ذمة فوا له بها، ومن أسلم وأعطاكم الرضا فهو منكم وأنتم منه، ومن قاتلكم على هذا من بعد ما بينتموه لهم فاقتلوههم، ومن حاربكم فحاربوه، ومن كايدكم فكايده، ومن جمع لكم فاجمعوا له، أو غالكم فغيلوه، أو خادعكم فاخدعوه من غير أن تعتدوا، أو ماكركم فامكروا له من غير أن تعتدوا سرا أو علانية، فإنه من ينتصر من بعد ظلمه فأولئك ما عليهم من سبيل، واعلموا أن الله معكم يراكم ويرى أعمالكم ويعلم ما تصنعون كله، فاتقوا الله وكونوا على حذر، فإنما هذه أمانة ائتمني عليها أبلغها عباده عذرا منه إليهم وحجة منه احتج بها على من بلغه هذا الكتاب من الخلق جميعا، فمن عمل بما فيه نجا، ومن اتبع ما فيه اهتدى، ومن خاصم به فله، ومن قاتل به نُصر، ومن تركه ضل حتى يراجعه، فتعلموا ما فيه وأسمعوه آذانكم وأوعوه أجوافكم واستحفظوه قلوبكم، فإنه نور للأبصار وربيع للقلوب وشفاء لما في الصدور، وكفى بهذا أمرا ومعتبرا، وزاجرا وعظة،

وداعيا إلى الله ورسوله، فهذا هو الخير الذي لا شرف فيه». كتاب محمد بن عبد الله رسول الله ونبيه للعلاء بن الحضرمي حين بعثه إلى البحرين يدعو إلى الله ورسوله بأمره إلى ما فيه من حلال، وينهى عما فيه من حرام، ويدل على ما فيه من رشد، وينهى عما فيه من غي، كتاب ائتمن عليه نبي الله العلاء بن الحضرمي وخليفته خالد بن الوليد سيف الله، وقد أعدت إليهما في الوصية ما في هذا الكتاب إلى من معهما من المسلمين، ولم يجعل لأحد منهم عذرا في إضاعة شيء منه للولاية، ولا المتولى عليهم، فمن بلغه هذا الكتاب من الخلق جميعا فلا عذر له ولا حجة، ولا يعذر بجهالة شيء ما في هذا الكتاب، كتب هذا الكتاب لثلاث من ذي القعدة ولأربع سنين مضين من ظهور رسول الله ﷺ إلا شهرين، شهد الكتاب - يوم كتب - ابن أبي سفيان، وعثمان بن عفان يمله عليه، ورسول الله ﷺ جالس، والمختار بن قيس القرشي، وأبو ذر الغفاري، وحذيفة بن اليان العبسي، وقصي بن أبي عمير، والحميري، وشبيب بن أبي مرثد الغساني، والمستنير بن أبي صعصعة الخزاعي، وعوانة بن شماخ الجهني، وسعد بن مالك الأنصاري، وسعد بن عباد الأنصاري، وزيد بن عمرو، والنقباء رجل من قریش، ورجل من جهينة، وأربعة من الأنصار حين دفعه رسول الله ﷺ إلى العلاء بن الحضرمي وخالد بن الوليد سيف الله

“Bu, Allah'ın bütün yaratıklara gönderdiği Rasûlü ve peygamberi, ümmi peygamber Muhammed b. Abdullah el-Kuraşi el-Hâşimî'den, Alâ b. el-Hadramî ve beraberinde olan Müslümanlara bir mektuptur, onlara yönelttiği bir fermanıdır. Ey Müslümanlar! Elinizden geldiği kadarıyla Allah'tan korkun. Zira ben size yetkili olarak Alâ b. el-Hadramî'yi gönderdim, O'na tek ve ortağı bulunmayan Allah'tan korkmasını, size yumuşak davranmasını, hakka riayet ve güzel muamele etmesini, sizinle karşılaştığı diğer insanlar arasında Allah (azze ve celle)'nin kitabında indirdiği adaletle hükmetmesini emrettim. Ona emrettiklerimi yapacak olur, taksimatında adaletle riayet eder, merhameti istendiğinde merhamet ederse size ona itaat etmenizi emrederim.

yorum. Onu dinleyin ve itaat edin. Ona güzelce destek verin ve yardımcı olun. Çünkü benim sizin üzerinizde itaat hakkım ve gerçek manada takdir edemeyeceğiniz büyük bir hakkım vardır. Allah'ın azametinin hakkının ve elçisinin hakkının tamamını dile getirmekte sözler yeterli olmaz. Allah'ın ve Rasûl'ünün genel olarak insanlar üzerinde, hususen sizin üzerinizden Allah'a ve Rasûl'üne itaat etmeniz ve ahbine vefa göstermenize dair vacib bir hakkı vardır. Allah itaate sarılan, Allah, itaat edilmesi gereken yetkililerin hakkını tazim edenlerden razı olsun. Nasıl ki Allah ve Rasûl'ünün böyle bir hakkı varsa, Müslümanların da yöneticilerine karşı vacib bir sorumlulukları ve itaat zorunlulukları vardır. Çünkü itaatın, hedeflenen her iyiliği sağlayıcı, sakınılan her kötülükten kurtarıcı yönü vardır. Ben, kendisini Müslümanların işlerine dair az veya çok yönetici kıldığım ama onlar arasında adaletlice davranmayan kişiye karşı Allah'ı şahid tutuyorum, ona itaat yoktur. Böylesi, yüklediğim görevden çıkmıştır. Onunla birlikte olan Müslümanların itaate dair yeminleri ve ahidleri bitmiştir, zimmetleri beri olmuştur. Bu durumda Allah'a istiharede bulunsunlar. Bundan sonra, kendileri arasındaki en faziletli kişiyi başlarına getirsinler. Bilin ki, Alâ b. el-Hadramî'nin başına bir musibet gelirse, Allah'ın kılıcı Halid b. Velid, size yönetici olarak Alâ b. el-Hadramî'nin halefidir. Hak üzere olduğunu bildiğiniz sürece, hakkı bırakıp başka şeye kaymayana dek onu dinleyin ve itaat edin. Allah'ın bereketi, inayeti, nusreti, afiyeti, lutfedeceği rüşdü ve tevfiğiyle yolunuzda yürüyün. Karşılaştığınız insanları Allah'ın indirdiği kitabına, kanunlarına, Rasûl'ünün sünnetine, Allah'ın kitabında kendilerine helal kıldıklarını helal görmeye, kitabında onlara haram kıldıklarını haram görmeye, ortaklardan vazgeçmeleri, şirk ve küfürden uzak durmaları, Tağut'a, Lât'a ve Uzzâ'ya tapmayı inkâr etmeye, İsa b. Meryem'e, Üzeyr b. Harve'ye, meleklerle, güneşe, aya, ateşe ve Allah dışında ortak edinilen her şeye ibadeti terk etmeye, Allah'ı ve Rasûl'ünü dost edinmeye, Allah ve Rasûl'ünün beri olduklarından beri olmaya davet edin. Bunları yapar, ikrar eder ve velayete (dine bağlılık) dahil olurlarsa o zaman onlara kendilerini davet ettiğiniz Allah'ın kitabında bulunanları, bu kitabın Allah'ın güvenilir ruh (Cebrail) ile tüm mahlukat arasındaki seçkin kulu, Allah'ın bütün âlemlere; beyazına siyahına, insanına cinnine rahmet olarak gönderdiği Rasûl'ü ve nebisi Muhammed b. Abdullah'a indirmiş olduğu bir kitap olduğunu anlatın. Bu kitap insanlar arasında bazısını bazısından alıkoyan, kiminin ırzını kiminden men eden bir engel konumunda olması için sizden önceki her şeyin ve sizden sonraki her şeyin haberini taşıyan bir ki-

taptır. O, Allah'ın diğer kitaplara, Tevrat, İncil ve Zebur'a hâkim, onlarda bulunanları tasdik edici bir kitaptır. Allah onda sizin yetişmediğiniz, sizden önce yaşamış, kendilerine Allah, Rasûl ve nebilerinin geldiği ilk atalarını-
 zı, kendilerine gelen Rasûllere nasıl cevap verdiklerini, Allah'ın ayetlerini nasıl doğruladıklarını ve nasıl yalanladıklarını haber veriyor. Allah (*azze ve celle*) kitabında onların neseplerini, amellerini, dinlerine sahip çıkanların amellerini anlatıyor ki, insanlar onların amellerinin benzerini yapmasınlar da kötü amellerinden ve Allah'ın emrini basite almalarından ötürü Allah'ın kitabında geçen cezası, öfkesi ve azabı onlara değdiği gibi bu insanlara da değmesin. Bu kitabında size eskilerden kurtulanların amellerini de haber verdi ki, onların amellerinin mislini yapasınız. Bu kitabında size tüm bunlara dair haberleri size merhameti ve Rabbinizin size şefkati olarak yazdı. Bu kitap dalaletten kurtaran hidayet rehberidir, tüm körlüklere karşı açıklayıcıdır, hataları izale edici, fitneden kurtarıcı, zulümâta karşı nur, kötü olaylara karşı şifa, helaktan muhafaza edici, sapmaya karşı mürşid, karışıklığa karşı beyan, dünya-ahiret arasındakileri açıklayıcıdır. Dininizin kemali ondadır. Bunları o insanlara arz eder, onlarda bunları ikrar ederlerse velayeti tamamlamış olurlar. O zaman onlara İslâm'ı sunun. İslâm: Beş vakit namaz, zekatı vermek, beytullah'ı haccetmek, Ramazan orucunu tutmak, cenabetten ötürü gusûl almak, namazdan önce taharet, ebeveyne iyilik etmek, Müslüman akrabalara sıla-i rahim, müşrik ebeveynle iyi geçinmektir. Bunları yaparlarsa (gerçek manada) Müslüman olmuşlardır. Daha sonra onları imana davet edin. Onlara imanın şer'i hükümlerini ve temellerini anlatın. İmanın temelleri: Allah'tan başka ilah olmadığına, O'nun tek ve ortaksız olduğuna, Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna, Muhammed'in getirdiklerinin hak, başka şeylerin batıl olduğuna şehadet etmek, Allah'a, meleklerine, kitaplarına, Rasûllerine, nebilerine ve kıyamet gününe iman, kıyametten önceki ve sonraki şeylere iman, Tevrat, İncil ve Zebur'a iman, kötü ve iyi amellere, cennete, cehenneme, ölüm ve hayata imandır. İman, Allah, Rasûlü ve bütün Müminler içindir. Bunları yaparlar ve ikrar ederlerse (gerçek manada) Müslüman ve müminlerdir. Daha sonra onlara ihsanı bildirirsiniz. Onlara ihsanın kendileriyle Allah arasında emaneti ifa, Allah'ın Rasûllerine, Rasûllerinin Allah'ın yarattığı kullara ve müminlerin önderlerine bildirip aldığı ahde vefalı olup gereğini yerine getirmek, Müslümanların her türlü dil ve elden gelecek sıkıntılardan selamette olması, kişi kendisi için neyi istiyorsa diğer Müslümanlar için de aynı şeyi istemesi, Rabbimizin vaadlerini, O'nunla mülaki olmayı ve kınamasını tasdik, her

an dünyaya veda içerisinde olmak, her gündüz ve gece olduğunda nefsi muhasebe etmek, gece ve gündüz manevî azık edinmek, Allah'ın kendilerine farz kıldığı amellere sürekli dikkat etmek ve bunları gizli ve açık hâllerde yerine getirmektir. Bunları yaparlarsa artık onlar (gerçek manada) Müslüman, Mümin ve Muhsin'dirler. Daha sonra onlara büyük günahları anlatın, bildirin. Büyük günahlardan ötürü helak olmalarına karşı onları korkutun. Büyük günahların helak edici olduğu bildirin. Bu helak edici büyük günahların ilki şirktir:

إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ

“Şüphesiz Allah kendisine şirk koşulmasını bağışlamaz.” (Nisâ, 48) Sihirdir. Sihir yapanın (ahiretten) bir nasibi yoktur. Akrabalık bağlarını koparmaktır, Allah bunu yapanlara lanet etsin. Savaşta düşmanla karşı karşıyayken arkasını dönüp kaçmak. Bu kaçanlar Allah'ın gazabıyla dönmüştür. Ganimetten aşırarak:

يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَمَةِ

“Kıyamet günü aşırılığıyla birlikte gelir.” (Âl-i İmrân, 161) Ama bu onlardan kabul edilmez. Müminin canına kıymak:

فَجَزَاءُ جَهَنَّمَ

“Onun karşılığı cehennemdir.” (Nisâ, 93) İffetli kadına iftira atmak

لُعِنُوا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ

“Dünya ve ahirette lanetlenmişler.” (Nûr, 23) Yetim malı yemek:

يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا

“...Karınlarına ateş dolduruyorlar. Sonra da onlar alevli bir ateşe gireceklerdir.” (Nisâ, 10) Faiz yemek:

فَاذْنُوا بِحَرْبٍ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ

“Allah ve Rasûlü'nün size avaşa açtığını bilin.” (Bakara, 279)

Büyük günahlardan sakınırlarsa artık onlar (gerçek manada) Müslüman, mümin, muhsin ve muttakidirler. Takva'yı kâmil kılmışlardır. Bu durumda onları ibadete davet edin. İbadet: Oruç, namaz, huşû, rükû, secde, yakîn, inâbe, ihsan, tehlil, tesbih, tahmid, tekbir, zekattan sonra sadaka, tevazu, teskin etmek, sükûnet içinde olmak, teselli, dua, yakarış, melekleri kabul etmek, ubudiyet ve çoğalan salih amellerini az görmektir. Bunları yaparlarsa onlar Müslüman, mümin, muhsin, muttaki ve âbidirler. İbadeti tamamlamış olurlar. O zaman da onları cihada davet edin, cihadı anlatın, Allah'ın teşvikte kullandığı cihad faziletini, Allah katındaki sevabını onlara anlatıp teşvik edin. İcabet ederlerse onlarla biat yapın. Onlarla biat yapana dek onları Allah'ın sünneti ile Rasûl'ünün sünnetine davet edin. Bu durumda üzerinizde Allah'ın ahdi, sözleşmesi ve yedi kefalet vardır. (Davud b. Muhabber dedi ki: "Yani yedi defa şöyle der: Vefalı olacağıma dair Allah bana kefildir.) Ellerinizi biattan çekmeyin. Müslüman yöneticilerden birine itaatsizlik etmeyin. Bunları kabul ederlerse onlarla biat yapın ve onlar için Allah'tan bağışlanma dileyin. Allah için duydukları öfkeden ve O'nun dinine yardım için Allah yolunda savaşa çıktıklarında karşılaştıkları insanlara kendilerine davet edilenleri; Allah'ın kitabına icabete, İslâm'a, Allah'a imana, ihsana, takvaya, ibadete ve rızası için hicrete davet etsinler. Kim bu davetlerinde onlara tâbi olursa o icabet eden, miskin, mümin, muhsin, muttaki, âbid ve muhacirdir. Artık O da sizin sahip olduğunuz haklara sahip, omuzlarınızdaki sorumluluklarla mükelleftir. Kim bu tekliflerinizi kabul etmezse Allah'ın emrine, dinine dönünceye dek onlara karşı savaşın. Kimle de ahidleşir ve zimmet verirsiniz bunlara riayet edin. Kim Müslüman olur ve davetinizi memnuniyetle karşılarsa artık o sizden, siz de ondansınız. Kendilerine anlatmanızdan sonra bunlardan ötürü sizinle savaşanlarla siz de savaşın, sizinle harb edenlerle siz de harb edin. Size tuzak kurana siz de tuzak kurun. Size karşı adam toplayanlara karşı siz de adam toplayın veya size öldürme teşebbüsü gerçekleştirenlere siz de böyle karşılık yapın, aldatanı aldatın. Tüm bunlarda haddi aşmayın. Size desise kurana siz de gizli veya açık haddi aşmadan desise kurun. Çünkü her kim zulme maruz kaldıktan sonra intikam alırsa ona yaptığından ötürü bir beis yoktur. Bilin ki, Allah sizinle beraberdir, sizi görmekte, amellerinizi görmekte, tüm yapıp ettiklerinizi bilmektedir. Öyleyse Allah'tan korkun ve dikkatli olun. Zira bunlar bir emanettir. Rabbim bu emaneti bana kendisinden kullarına; bu mektubun ulaştığı kulların tamamına bir gerekçe ve getirdiği hüccet olarak ulaştırmam üzere bana tevdi etti. Her kim bu mektupta yer alanlarla amel

ederse kurtulur, onda bulunanlara tâbi olursa hidayet üzere olur, bunlarla muhalefet ve husumet ederse felah bulur, bunlara dayanarak kıtal ederse muzaffer olur, kim bunları terk ederse dönene dek sapmış olur. Bu mektupta bulunanları bilin, kulaklarınıza iyi belletin, iç dünyanızda iyice belleyin, kalplerinize bunu yerleştirin. Zira bu mektup gözlere nur, kalplere bahar, göğüslerde bulunanlara şifadır. Bu mektub emir ve ibret alınacak bir şey olarak yeter. Keza caydırıcı ve öğüt verici olarak, Allah'a ve Rasûl'üne davetçi olarak kâfi gelir. İşte bu, içinde şer olmayan mahza hayırdır."

Allah'ın Rasûlü ve nebisi Muhammed b. Abdullah'ın Bahreyn'e gönderdiği zaman Alâ b. el-Hadramî'ye mektubu. Allah'a ve Rasûl'üne davet ediyor. Bu mektupta bulunan helalleri emrediyor, haramları yasaklıyor, bunda yer alan doğru işlere rehberlik edip sapkın işlerden sakındırıyor. Bu mektup Allah'ın peygamberinin Alâ b. el-Hadramî'ye ve halifesi, Allah'ın kılıcı Hâlid b. Velid'e karşı emanet olarak aldığı bir mektuptur. Bu mektupta yer alan tavsiyeleri o ikisiyle birlikte bulunan Müslümanlara da yönlendirmiş ve onda yer alan şeyleri ne yönetim erbabının ne de yönetilenlerin zayi etmesine karşılık bir özür belirtmemiştir. Hangi kula bu mektup ulaşırsa onun ne bir özü ne de bir bahanesi vardır. Bu mektupta yer alan şeylerle ilgili cehaletiyle mazur olmaz. Bu mektup Rasûlullah (*sallallahu aleyhi ve sellem*)'in hicretinden 3 yıl 10 ay sonra Zilkade'nin üçünde yazıldı. Bu mektuba yazıldığı gün şu kişiler tanıklık etmişti: Osmân b. Affân -İbn Ebi Süfyân'a imla ediyordu, Rasûlullah (*sallallahu aleyhi ve sellem*) oturuyordu, Muhtâr b. Kays el-Kuraşi, Ebû Zer el-Ğifârî, Huzeyfe b. Yemân el-Absî, Kusay b. Ebû Umeyr, Himyeri, Şebîb b. Ebû Mersed el-Ğassânî, Müstenîr b. Ebû Sa'saa el-Huzâî, Avâne b. Şemmâh el-Cühenî, Sa'd b. Mâlik el-Ensârî, Sa'd b. Ubâde el-Ensârî, Zeyd b. Amr, ilaveten şu nakibler: Kureys'ten bir adam, Cüheyne'den bir adam, Ensâr'dan dört adam. İşte bu zatlar Rasûlullah (*sallallahu aleyhi ve sellem*) Alâ b. el-Hadramî ve Allah'ın kılıcı Hâlid b. Velid'e mektub gönderdiğinde hazır bulunuyordu."²⁸⁶

286. Hâris b. Ebû Usâme Hâris, *Buğyetü'l-bâhis an zevâidi müsnedi'l-Hâris*, thk. Hüseyin Ahmed Salih (Medine: Merkezi Hıdmeti's-Sünne ve's-Sirati'n-nebeviyye, 1992), sy 642.

3- Yargı Otoritesi

Lugatte yargı/kadâ insanlar arasında hükmetmek demektir. Kâdı, hâkim demektir. Şeriatta kadâ/yargı, husumetleri bitirmek ve tartışmayı izalet etmektir. Yargı ve hüküm İslâm'ın istediği bir şeydir. Çünkü Yüce Allah Rasûl'üne hitaben şöyle buyurmuştur:

وَأَنِ احْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ

“Sana şunu da bildirdik: Onlar arasında Allah'ın indirdiğiyle hükmet.” (Mâide, 49)

وَأِنْ حَكَمْتَ فَاحْكُم بَيْنَهُم بِالْقِسْطِ

“Hüküm verecek olursan, aralarında adaletle hükmet.” (Mâide, 42)

إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَىٰكَ اللَّهُ

“Şüphesiz biz, insanlar arasında Allah'ın sana gösterdiğiyle hükmetmen için sana hak olarak Kitab'ı indirdik.” (Nisâ, 105)

Yargının Şer'i Hükümü

Yargı, bütün mezheplerin ittifakıyla farz-ı kifayelerden olup muhkem bir farzdır. Bu yüzden devlet başkanının kâdı tayin etmesi vacibdir. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ

“Ey iman edenler, adaleti ayakta tutanlar olun.” (Nisâ, 135) İlim ehlinen bir zat şöyle demiştir: “Yargı dinin yer verdiği konulardan biridir, insanların maslahatlarından bir cüzdür. Ona riayet etmek vacibdir. Çünkü insanların ona olan ihtiyacı büyüktür. Bir de o Allah (azze ve celle)'ye yaklaştırıcı amel türlerinden biridir. Bu yüzden bu yargı işini peygamberler (aleyhimusselâm) üstlenmiştir. İbn Mesûd dedi ki: “İki kişi arasında kâdı olarak oturmam, yetmiş sene ibadetten bana daha sevimlidir.” Bu celil sahabinin muradı şudur: Bir gün hak ile hükmederse bu ameli yetmiş sene ibadetten daha efdaldır. Keza insanlar arasında adil olmak en üstün iyilik amellerden ve ecir dereceleri en yüksek olan güzel işlerden birisidir. Yüce Allah şöyle buyurdu:

وَأَن حَكَمْتَ فَأَحْكُم بَيْنَهُم بِالْقِسْطِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ

“Hükmedecek olduğunda aralarında adaletle hükmet. Şüphesiz Allah adaletli olanları sever.” (Mâide, 42) Hangi şey Allah’ın sevmesinden daha üstündür?!”²⁸⁷

Hz. Peygamber Döneminde Yargı Organı

İslâm geldiğinde Allah (*subhânehu ve teâlâ*) ve Peygamber (*sallallahu aleyhi ve sellem*) insanlar arasında din ve dünya işlerinde Allah’ın indirdikleriyle hükmetmesini emretti. Bu esas âyet-i kerimelerde sabit oldu:

وَأَن احْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ

“Sana şunu da bildirdik: Onlar arasında Allah’ın indirdiğiyle hükmet.” (Mâide, 49)

إِنَّا أَنزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَىٰكَ اللَّهُ

“Şüphesiz biz, insanlar arasında Allah’ın sana gösterdiğiyle hükmetmen için sana hak olarak Kitab’ı indirdik.” (Nisâ, 105) Peygamber (*sallallahu aleyhi ve sellem*) yargı yetkisini bu ayetlerden almıştır. İslâm devletlerinin yeni yargı sisteminin temel yapı taşları çizilmeye başladı. Evvel emirde Müslümanların başından bir hâdise geçtiğinde veya aralarında ihtilaf olduğunda İslâm’ın hükmünü bilmek için Rasûlullah (*sallallahu aleyhi ve sellem*)’e müracaat ettiler. Peygamber (*sallallahu aleyhi ve sellem*) müşerri, kâdı ve uygulayıcıydı. Bu şekilde o şu üç yetkiyi kendisinde topladı: Yasama, yürütme ve yargı. Peygamber (*sallallahu aleyhi ve sellem*) muhâkemenin esaslarını, kâdının sözlerinde ve davayı dinlemede dikkat etmesi gerekenleri beyan etti. Ebû Dâvud, Abdullah b. Zübeyr (*radiyallahu anhu*)’nun şu sözünü zikreder: “Rasûlullah (*sallallahu aleyhi ve sellem*) hasımların hâkimin önünde oturmasına hükmetti.”²⁸⁸

İki hasım aynı hizada oturmalı, biri diğerinden hâkime daha yakın durmamalı, oturduğu yer daha yüksek olmamalıdır. Hasımların oturuşuna dair en güzel vaziyet kâdının karşısında olmalarıdır. Çünkü Peygamber

287. Ebûl-Hasan Alâeddin Ali b Halil Trablusi, *Muinü'l-hükkam fima yetereddedu beyne'l-hasmejn mine'l-ahkâm* (Dâru'l-Fikr, ts.) (Erişim 05 Kasım 2022), 8.

288. Ebû Dâvud, *Sünen*, 2015, sy 3588.

(sallallahu aleyhi ve sellem) hadisinde böyle belirtmiştir. Bir de bununla Şâri'nin hükmüne tam bir şekilde boyun eğme, onun huzurunda küçük oldukları suuru hasıl olur. Bir de bu aralarındaki eşitliği sağlar. Hakeza Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bakış, konuşma ve işaretle adil olmasının zaruriliğine vurgu yapmıştır. Buna dair Dârekutnî bize Ümmü Seleme'den naklen şöyle aktarıyor: Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

من ابتلى بالقضاء بين المسلمين فليعدل في لحظه ولفظه وإشارته ومقعده

“Her kim Müslümanlar arasında yargı imtihanına tâbi olursa gözetlemesi, sözü, işareti ve oturuşu hususunda âdil olsun.” Bir rivayette şöyle geçer:

من ابتلى بالقضاء بين المسلمين فليعدل بينهم في المجلس والإشارة والنظر

“Her kim Müslümanlar arasında yargı imtihanına tâbi olursa onlar arasında meclis, işaret ve bakışlarına dair adil olsun.”²⁸⁹

Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) kâdının hasımlardan sadece birine ses yükseltip diğeri veya diğerlerine böyle yapmamayı yasaklamıştır. Bu, Dârekutnî'nin şu rivayetinden anlaşılmaktadır: O dedi ki: Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

من ابتلى بالقضاء بين الناس فلا يرفعن صوته على أحد ما لا يرفع على الآخر

“Kim insanlar arasında yargıda bulunma imtihanına tâbi tutulursa, sakın birine ses yükseltip diğerine yükseltmemezlik etmesin.”²⁹⁰

Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) davacıya aşmaması gerektiğini belirterek hakkının sınırını bildiriyordu. Nitekim Ebû Saîd el-Hudrî'den gelen hadiste bu hakikat yer alır. Ebû Saîd dedi ki: “Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)’in döneminde bir adamın satın aldığı meyvelerine bir zarar geldi. Adamın borçları çoğaldı. Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) buyurdu ki:

تصدقوا عليه

289. Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî Dârekutnî, *Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaût vd. (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 2004), sy 446.

290. Dârekutnî, *Sünen*, sy 4467.

“Bu adama sadaka verin.” İnsanlar ona sadaka verdi ama verilenler yine de borcunu ödemesine yetmedi. Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) adamdan alacaklı olanlara dedi ki:

خذوا ما وجدتم لکم الا ذلك

“Bulduğunuzu alın. Tek hakkınız budur.”²⁹¹

Nitekim görüldüğü üzere Rasûl (sallallahu aleyhi ve sellem) alacaklılara haklarını aşmalarını yasaklamıştır. Hakları borçlunun buldukları mallarını almalarıdır. Yani müflis ilaveten hapsedilmez, aksine varlıklı olduğu hâlde borcunu ödemeyi erteleyen hapsedilir. Nitekim Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

مطل الغنى ظلم

“Varlık sahibinin borç ödemesini geciktirmesi zulümdür.”²⁹²

Medine’de Müslümanların Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)’den başka kâdılar yoktu. Çünkü o yargı işini bizzat üstlenmişti. Kimi zaman bu vazifeyi kendi huzurunda bazı sahâbilere tevdi etmiştir ki, onlara insanlar arasında hükmetmenin keyfiyetini ve esaslarını öğretsin de o bizzat yokken veya vefat ettikten sonra bu vazifeyi ifa edebilsinler. Yahut ta bu uygulamayı sahabeyi devletin muhtelif şehirlerine yargı işi için göndermeden önce eğitmek ve denemek için yapmıştır. Hâkim şöyle rivayet etti: Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)’e iki hasım geldi. Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Amr’a dedi ki:

اقض بينهما

“Aralarında hükmet.” Amr dedi ki: “Ya Rasûlallah, sen buradayken ben mi hükmedeyim?” Buyurdu ki:

نعم على انك ان اصببت فلك عشر اجور وان اجتهدت فاء خطاءت فلك اجر

291. Müslim, Müslim, sy 1556.

292. Buhârî, el-Câmi’, sy 2400.

“Evet, eğer isabet edersen sana on ecir vardır. Eğer ictihad eder ve hata edersen sana bir ecir var.” Hâkim dedi ki: “Bu, isnadı sahih bir hadistir ama Şeyhân bu hadisi bu ifadeyle tahrir etmemiştir.”²⁹³

Dârekutni rivayet etti: “Bir topluluk Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)’e aralarında ortak olan, kamıştan bir ev hakkında muhâkeme başvurusu yaptılar. Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) onlara aralarında hükmetsin diye Huzeyfe’yi gönderdi. Huzeyfe evi kamışları ve başka şeyleri bağlamada kullanılan ipin düğümlerine bitişik olanların lehine hükmetti. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)’in yanına dönünce ona haber verdi, şöyle buyurdu:

اصبت او احسنت

“İsabet ettin (veya iyi ettin).”²⁹⁴

İslâm devleti büyüyüp genişleyince artık illa ki devletin muhtelif yerlerine bölge işleri idaresi kapsamında görevlerinin bir parçası olarak yargıdan sorumlu tutulacak valiler göndermek icab etti. Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) bu vâkıa karşısında Ali (radiyallahu anhu)’yu Yemen’e gönderdi ve ona şöyle dedi:

علمهم الشرائع وافض بينهم

“Onlara şer’î hükümleri öğret ve aralarında hüküm ver.” Ali dedi ki: “Benim yargıya dair bilgim yok.” Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) onu göğsünden itti ve şöyle dedi:

اللهم اهده للقضاء

“Allah’ım ona hükmetme yeteneği ver.” Bu hadisi Hâkim rivayet etmiş ve şöyle demiştir: “Bu, Şeyhâ’nın şartlarına göre sahih bir hadistir ancak tahrir etmemişlerdir.”²⁹⁵

293. Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrekü ala’s-Sahihayn*, sy 7004.

294. Dârekutni, *Sünen*, sy 4545.

295. Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrekü ala’s-Sahihayn*, sy 7003.

Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Ali (radiyallahu anhu)'yu yargı ve hükmetme yolunu öğretmiştir. Nitekim bu Ebû Dâvud'un şu rivayetinde geçer: Ha-neş'den, o Ali (radiyallahu anhu)'dan, o dedi ki: "Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) beni Yemen'e kâdı olarak gönderdi. Ben dedim ki: "Ya Rasûlallah, beni gönderiyorsun ama ben yaşı küçük genç biriyim, yargıdan da anlamam." Rasû-lullah buyurdu ki:

ان الله سيهدى قلبك ويثبت لسانك فاذا جلس بين يديك الخصمان فلا
تقضين حتى تسمع من الاخر كما سمعت من الاول فانه احري ان يتبين لك
القضاء

"Şüphesiz Allah senin kalbine hidayet edecek ve diline sebat verecek. Önünde iki hasım oturduğunda birini dinlediğin gibi diğerinden de dinlemeden sakın hüküm verme. Zira bu, doğru hüküm vermek için dikkat etmene son derece şayandır." Ali dedi ki: "Ben daha sonra sürekli kâdı olarak kaldım" veya şöyle dedi: "Daha sonra hiçbir yargıda şüphe etmedim."²⁹⁶

İbn İshâk anlatıyor: Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Ebû Ubeyde b. Cer-râh'ı (radiyallahu anhu) Necrân'a kâdı olarak gönderdi. Bu olay, Necrân'ın tem-silci olarak gelip Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'den kendileriyle birlikte sahabesinden kendileri için razı olduğu, ihtilaf ettiği meselelerde araların-da hüküm verecek bir adamı göndermelerini istemelerinden sonra oldu. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'de Ebû Ubeyde'yi çağırdı ve ona şöyle dedi:

اخرج معهم فاقض بينهم بالحق فيما اختلفوا فيه

"Onlarla birlikte yola çık ve ihtilaf ettiği şeylerde aralarında hak ile hük-met." Keza Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Attâb b. Esîd'i fethettikten sonra Mekke'ye vali ve kâdı olarak görevlendirdi.

Peygamber'in Döneminde Yargının Kaynakları

Rasûlullah döneminde yargı ve diğer hükümler şu kaynaklara dayanı-yordu:

296. Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî Ebû Dâvud, *Sünen*, thk. Şuayb el-Arnâvut, Muhammed Kamil (Dârü'r-risâle el-Alemiyye, 2009), sy 3583.

1- Açık vahiy [Vahy-i Celi]: Bu Kur'ân-ı Kerîm'dir.

2- Gizli vahiy [Vahy-i Hâfî]: Bu da Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'den sadır olan söz, fiil ve takrirlerdir.

3- Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'den ve sahabe (radiyallâhu anhum)'dan sadır olan ictihad: Ancak bu ictihad vahyin denetimindeydi. Şeriata ve dine muvafakat eden ictihadı Yüce Allah ve vahiy onaylıyordu. Bu daireye girmeyenleri ise vahiy iptal ediyor ve konuyla ilgili hakikati açıklıyordu.

Bu kaynaklar üzerinde ittifak edilen ve delillerle sabit kaynaklardır. Bu delillerden birisi Muâz hadisidir: Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Muâz'ı Yemen'e göndermeyi isteyince ona şöyle buyurdu:

كَيْفَ تَقْضِي إِذَا عَرَضَ لَكَ قَضَاءٌ

“Hüküm vermen gereken bir durumda kaldığında nasıl hükmedeceksin?”
Muâz: “Allah'ın kitabıyla” dedi. Rasûlullah:

فَإِنْ لَمْ تَجِدْ فِي كِتَابِ اللَّهِ؟

“Allah'ın kitabında bulamazsan ne olacak?” dedi. Muâz dedi ki: “O zaman Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'in sünnetiyle.” Buyurdu ki:

فَإِنْ لَمْ تَجِدْ فِي سُنَّةِ رَسُولِ اللَّهِ وَلَا فِي كِتَابِ اللَّهِ؟

“Rasûlullah'ın sünnetinde de Allah'ın kitabında da bulamazsan?” Muâz dedi ki: “O zaman da görüşümle ictihad ederim ve taksirde bulunmam.” Bunun üzerine Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Muâz'ın göğsüne vurdu ve şöyle buyurdu:

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي وَفَّقَ رَسُولَ رَسُولِ اللَّهِ لِمَا يُرْضَى رَسُولَ اللَّهِ

“Allah Rasûl'ünün elçisini Allah Rasûl'ünün memnun olduğuna muvaffak kılan Allah'a hamdolsun.”²⁹⁷

297. Ebû Dâvud, Sünen, 2009, sy 3592. Hadis başka kaynaklarda da yer almaktadır.

Bunlardan birisi de şu hadistir: Ümmü Seleme (radıyallâhu anhá)'dan nakle-
dildiğine göre Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) alâmetleri silinip gitmiş mi-
ras malları ve eşyalar hakkında muhâkemeye gelen iki kişi hakkında şöyle
buyurdu:

انما افضى بينكم برأى فيما لم ينزل على فيه

“Ben sizin aranızda bana hakkında bir vahiy inmeyen şeylerde ancak kendi
görüşümle hükmediyorum.”²⁹⁸

Bir diğeri de şu hadistir: Abdullah b. Mes'ûd (radıyallahu anhu) dedi ki: “Siz-
den her kime hükmetmesi gereken bir dava gelirse Allah'ın kitabında bulu-
nan hükümle hükmetsin. Eğer ona Allah'ın kitabında bulunmayan bir şey
gelirse Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in hükmettiğiyle hükmetsin. Eğer
ona Allah (azze ve celle)'nin kitabında bulunmayan, Peygamber (sallallahu aleyhi ve
sellem)'in hakkında hüküm vermediği bir mesele gelirse salihlerin hükmetti-
ğiyle hükmetsin. Eğer ona Allah (azze ve celle)'nin kitabında bulunmayan, Pey-
gamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in hakkında hüküm vermediği, salihlerin de
hakkında hüküm vermediği bir mesele gelirse görüşüyle ictihad etsin. Eğer
güzelce cevap veremeyecek olursa bunu açıkça ifade etsin ve utanmasın.”²⁹⁹

Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in ictihadındaki ve sahâbeye ictihad izni
vermesindeki hikmet şudur: Bu şeriat, şeriatlerin sonuncusudur, insanla-
rın kıyamet gününe kadar ki dinidir. Bu yüzden Rasûlullah (sallallahu aleyhi
ve sellem) onlara hüküm istinbat yolunu öğretmeyi, hükümleri delillerinden
nasıl elde edeceklerine dair eğitmeyi istedi. Zira dinin temelleri ve nasları
tafsilata ve cüzüyyata temas etmemiştir. Çünkü olayların durduğu bir had
yoktur. Her zaman içerisinde yaşayan insanlar daha önceki zamanda yaşa-
yanları bilip duymadığı vâkıalarla karşılaşır.

Bil ki, rivayetler şunu ihsas ediyor: Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) yargı
vazifesiyle Peygamber vasfıyla değil hâkim vasfıyla ilgilenmiştir. Nitekim
Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) müşerri, kâdı ve yürürlüğe koyucuydu. Bu
şekilde O şu üç yetkiyi kendinde toplamıştır: Yasama, yürütme ve yargı.
O'nun hükümleri teşrî etmesi hâkim sıfatıyla değil, Rasûl sıfatıyla idi. Bu
teşrî görevi onun vefatıyla birlikte sona erdi. O'nun yargı ve yürütme vazifesi

298. Ebû Dâvud, *Sünen*, 2009, sy 3585.

299. Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrekü ala's-Sahihayn*, sy 7003.

felerini yerine getirmesine gelince, onun bu iki görevle mükellef tutulması umumi bir şekildeydi. Çünkü ondan sonra halifeler de Müslüman toplumun menfaatinin iktiza ettiği bir amel olarak bu iki işi yerine getirirler.

Raşid Halifeler Devrinde Yargı Organı

Raşid halifeler dönemi Rasûlullah (*sallallahu aleyhi ve sellem*)'in vefat etmesinden ve refik-ı âlâya yükselmesinin ardından Ebû Bekir (*radiyallahu anhu*)'ya biat edilmesi ve onun h. 11/632 yılında hilafet makamına geçmesiyle başladı, Ali b. Ebî Tâlib (*radiyallahu anhu*) h. 40/661 yılında şehid edilene dek devam etti. Rasûl (*sallallahu aleyhi ve sellem*)'in döneminden sonra raşid halifeler dönemi en parlak çağlardan biridir. İşin özünde bu dönem yargının yayılması, hükümlerin tatbik edilmesi, Yüce Allah'ın dinine ve şeriatına bağlılık bakımından Hz. Peygamber'in döneminin bir uzantısıdır.

Ancak şu var ki raşid halifeler dönemi İslâm'ın Arap yarımadası dışına yayılmasına tanıklık etti. Büyük memleketler fethedildi, insanlar bölük bölük İslâm'a girdi. Malumdur ki, fethedilen beldelerin durumu Hicâz'ın ve Arap yarımadasının durumu gibi değildi. Yine İslâm'a yeni girenlerin hâli Muhacirlerden, Ensar'dan ve diğer Arap kabilelerden müteşekkil sahabenin hâli gibi değildi. İman dereceleri farklılık arz etti, dine bağlılık derecesi seviye seviye değişiklik gösterdi. İşte bundan ötürü raşid halifeler dönemi bu değişimlerle ve yeni olaylarla karşılaştı, hakların himayesini, adaletin teminini, mal, can ve nesebin korunmasını garanti eden temeller, kaideler ve düzenlemeler vaz etti. Maksat Müslümanlar hanif dinin gölgesinde gölgelenebilsinler ve onun kapsamlı hayrından yararlanabilsinler. Hakikaten de bu hasıl oldu.

Ebu Bekir es-Sıddık (*radiyallahu anhu*)'nun Döneminde Yargı Organı

Bil ki, es-Sıddık'ın dönemi, öneminin Hz. Peygamber dönemiyle bağlantısı ve ona yakınlığı ile açığa çıktığı raşid halifeler döneminin başlangıcı sayılmaktadır. Bu dönemde yargı bölümü, Peygamber (*sallallahu aleyhi ve sellem*)'in döneminde sabit olan her şeyi kâmil bir şekilde muhafaza ederek, onun dönemindeki yargının bir uzantısı oldu. Bir davayla karşılaştığında Ebu Bekir es-Sıddık (*radiyallahu anhu*) bizzat kendisi hüküm veriyordu. Onun döneminde yargı genel yetkiden ayrılmadı, yargının özel ve bağımsız bir yetkinlik alanı olmadı. Bilakis yargı, genel yetkiye bağlıydı. Tıpkı Rasûlullah (*sallallahu aleyhi ve sellem*)'in döneminde olduğu gibi. Ebu Bekir bazı davalarda başkalarından

da yer yer yardım alıyordu. Medine-i Münevvere'de Ömer (*radiyallahu anhu*)'ya yargı görevi tevdi etti. Ancak ona yargıda bağımsızlık vasfını vermedi. Ebu Bekir (*radiyallahu anhu*) Rasûl (*sallallahu aleyhi ve sellem*)'in tayin ettiği kâdı ve valilerin büyük çoğunluğuna karışmayıp olduğu gibi bıraktı.

Ebû Bekir'in (*radiyallahu anhu*) Döneminde Yargı Kaynakları

1- Kır'ân-ı Kerim

2- Nebevi sünnet. Buna Rasûlullah'ın hükümleri ve yargıları da dahil olmaktadır.

3- İcma

4- İctihad ve rey. Bu Kitab, sünnet veya icma da hükümde başvurulacak bir delil bulunmadığında söz konusudur.³⁰⁰

Ömer el-Fârûk (*radiyallahu anhu*) Döneminde Yargı Organı

Bil ki, Ömer (*radiyallahu anhu*)'nun döneminde İslâm intişar etti, devletin sınırları genişledi, halifenin meşguliyetleri çoğaldı, şehirlerdeki valilerin işlerini biri diğerini takip etti, tartışma ve ihtilaflar çoğaldı. Ömer (*radiyallahu anhu*) bu durumu gördü ve vali bölgesinin işlerini idareyle kendini vererek ilgilenebilsin diye yargı organını müstakil yapmayı uygun gördü. İslâm şehirlerine; Kûfe'ye, Basra'ya, Şam'a ve Mısır'a kâdılar atadı. Kûfe'ye Şurayh'ı kâdı olarak atadı. On iki nakibden birisi olan Ubâde b. Sâmit'i Şam'a kâdı olarak gönderdi. Basra'ya kâdı olarak Ka'b b. Sûr'u gönderdi. Ka'b'ın kâdı olarak atanması ilginç bir olaya dayanır. Olay şöyledir: Ka'b, Ömer'in yanında oturuyordu. Bir kadın geldi ve şöyle dedi: "Kocamdan daha faziletli kimseyi asla görmedim. Gece sabaha kadar namaz kılar, gündüzleri de oruç tutar." Ömer kadın için istiğfarda bulundu ve şöyle dedi: "Senin gibi birisi hayırla senada bulundu." Sonra kadın utandı ve kalkıp geri gitti. Ka'b dedi ki: "Ey müminlerin emiri, kadına kocasına karşı yardımcı olsan ya?" Ömer dedi ki: "O böyle bir şeyi mi kasedetti?" Ka'b "Evet" dedi. Ömer dedi ki: "Kadını bana geri getirin." Kadın geri getirildi. Ömer dedi ki: "Problem yok. Sen doğru söylüyorsun. Bu adam senin şikâyet için geldiğini iddia ediyor." Kadın dedi ki: "Doğrudur. Ben genç bir kadını. Kadınların istediklerini istiyorum." Ömer kadının kocasına elçi gönderdi. Ka'b'a dedi ki: "Aralarında

300. *Vekâiu nedveti'n-nuzumi'l-İslâmiyye*, 1/390.

hükmet." Ka'b dedi ki: "Benim görüşüm şu: Dört günden biri kadına aittir. Sanki kocasının dört eşi var gibi değerlendiriyorum. Eğer sadece bu kadınla evliyse, ben onun üç gün ibadete ayırmasını, bir gün ve geceyi de kadına ayırmasını uygun görüyorum." Ömer dedi ki: "Vallahi, kadının şikâyetini fark etmen bana bu ikinci tesbitinden daha dikkat çekici gelmiş değil. Haydi git, sen artık Basra kâdısısın."³⁰¹

Ömer b. Hattâb (*radiyallahu anhu*) yargı organını emirlik ve velayetten ilk bağımsızlaştıran kişi oldu. Keza Ömer (*radiyallahu anhu*) kâdılarının maaşlarını resmi yolla beytül-mal'dan tahsis eden ilk kişi oldu.

Osman (*radiyallahu anhu*)'nun Döneminde Yargı Organı

Osman (*radiyallahu anhu*)'nun döneminde yargı müessesesi tamamen Ömer döneminde olduğu hâl üzereydi. el-Fârûk (*radiyallahu anhu*) evvela Yüce Allah'ın tevfiği, sonra harika dehası ile İslâm devletinin yargı müessesesini geliştirebildi. Bu müessesenin temelleri ve sistemleri oluştu. Raşid halife Osman (*radiyallahu anhu*) kâdı atamada, maaşlarını belirlemede, yargı yetkilerinde, kâdının özelliklerini, ona düşen vecibeleri, kâdının itimat edeceği mahkeme hükümlerinin kaynaklarını ve delilleri bilme noktasında Ömer (*radiyallahu anhu*)'dan istifade etti.³⁰²

Lakin Peygamber (*sallallahu aleyhi ve sellem*) devrinde yargı vazifesinin özel bir yeri yoktu. Ebu Bekir ve Ömer (*radiyallahu anhumâ*) dönemleri de böyledir. Kâdı davalara bakar ve husumetleri genelde mescitte, evinde veya umumi mekânlarda çözerdi. Çünkü davalar azdı. Osman (*radiyallahu anhu*)'nun döneminde ise farklı bir durum oldu; Osman, yargıya özel tahsis edilmiş bir yer olması, mescidi gürültüden uzak tutmak ve boş sözlerden tenzih etmek için yargı vazifesi için bir bina ayarladı. Böylece Medine'de yargı için ilk bina ayarlayan kişi Osman (*radiyallahu anhu*) oldu. Sonra bu vakıa tedrici olarak yayılıp intişar etti. Şu da var ki, bu anlatılanlar kâdılarının basit davalara da mescitte veya evde bakmaktan geri durduklarını ifade etmez. Fakat resmi ve ana yargı meclisi yargı binasında oldu.³⁰³

301. Ebü'l-Hasen Ali b. Abdillâh b. Muhammed en-Nübâhi el-Cüzâmî Nübahi, *Târihu kuâti'l-Endelüs*, ts., 41.

302. Muhammed Ali Sallâbi, *Mevsûatu's-siyer*, 5/133.

303. Muhammed Zuhayli, *Târihu'l-kadâ fi'l-İslâm*, ts., 105.

Ali (radiyallahu anhu)'nın Döneminde Yargı Organı

Bil ki, Ali b. Ebi Tâlib (radiyallahu anhu)'nın döneminde yargı önceki halifelerin (Allah onlardan razı olsun) yargı menheci üzereydi. Ali (radiyallahu anhu) zamanında patlak veren Müslümanların söz birliğinin bozulması olayına rağmen yargıya önem vermeyi ihmal etmemişti. Mısır'a atadığı valisi Eşter en-Ne-hai'ye gönderdiği mektubu bunu işaretlemektedir. Mektupta Ali (radiyallahu anhu) şöyle diyor: "Sonra, insanlar arasında hükmetmesi üzere halktan en faziletli olduğuna inandığın, işleri çıkmaza sokmayacak, hasımların kendisiyle boş boş tartışmayacağı, hatasında ısrarcı olmayan, bildiğinde hakka dönmekten gocunmayacak, tamahkârlığın pençesine düşmeyen, ileri düzeyde değil de basit bir fehme kanaat etme gibi bir hataya düşmeyen, toplumdaki diğer kişilere nazaran şüpheli şeylerden en çok sakınan, delillere ve hüccetlere daha ziyade tutunan, hasımlarla ilgilenmekten usanmamada en vasıflı, olay ve durumları keşfetmede sabırlı, verilmesi gereken hüküm netleşince tavizsiz, övüldü diye gururlanmayan, kıskırtıldı diye meyletmeyen birini seç. Bu kimseler azdır. İlaveten sen onun hükmünü sürekli gözden geçir, muhtaçlığını giderecek, insanlara ihtiyaç duyması azalacak kadar mal ver. Ona kendi katında diğer yardımcılarının ve özel adamlarının istemeyeceği bir makam ver ki, O diğer insanların kendisine senin yanında zarar veremeyeceğine dair emin olsun."³⁰⁴

Bu mektup kâdının vasıflarını, sorumluluklarını ve haklarını özetle, usandırmadan ele almaktadır. Bu, Ali (radiyallahu anhu)'nın yargı sistemine ve hakların sahiplerine ulaşmasına verdiği önemin ve hususen yargı konusuna dair dakikliğinin ve ilminin kemalindendir. Bu yüzdendir ki, Abdullah b. Mes'ûd'un şöyle dediği varid olmuştur: "Biz Medine'de bulunanlar arasında hüküm vermede en iyi kişinin Ali b. Ebi Tâlib olduğunu konuşuyorduk."³⁰⁵

Ali (radiyallahu anhu) şahidler arasını ayıran ilk kişidir. İbn Ebi Şeybe *Musannef*'te şöyle tahrir etti: Ali b. Hâşim'den, o babasından, o Mahrez b. Salih'ten, o dedi ki: "Ali şahidler arasını ilk ayıran kişidir."³⁰⁶

304. Ebû Hâmid İzzüddin Abdülhamid b. Hibetillâh b. Muhammed el-Medâini İbn Ebu'l-Hadid, *Şerhu nehci'l-belâğa*, ts., 2/103.

305. Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrekü ala's-Sahihayn*, sy 45.

306. İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, sy 35880.

İbnü'l-Kayyim *et-Turuku'l-hükmiyye fi's-siyâseti's-şer'iyye*'de dedi ki: "Ben *Ekdıyetu Ali (radiyallahu anhu)* kitabında isnadı yer almaksızın şöyle okudum: "Ali (*radiyallahu anhu*)'ya bir kadın davalı olarak getirildi. Kadının zina ettiğine dair aleyhine şahitlik edildi. Kadının başından geçen olaydan bir kısmı şöyleydi: Bu kadın bir adamın yanında kalan bir yetimdi. Adamın bir karısı vardı. Adam çoğu zaman ailesinin yanında bulunmuyordu. Bu yetim büyüdü. Adamın karısı kocasının onunla evlenmesinden korktu. Bir grup kadını topladı ve bu kadınlar o yetim kızı tuttu. Kadın parmağıyla o yetimin bekâret zarını bozdu. Kocasını evinden ayrılmasının ardından gelince o yetim kadına çirkin iş ithamında bulundu ve mezkûr işine yardım eden kadın komşularını da şahit tuttu. Ali kadına sordu: "Şahitlerin var mı?" Kadın dedi ki: "Evet. İşte bu bayan komşularım söylediklerime şahitlik ederler." Ali o kadınları getirdi. Bir de kılıç getirtti ve kılıcı önüne attı. Şahit kadınları ayırdı. Her bir kadını bir eve koydu. Adamın karısını çağırdı ve kadınla her türlü şekilde konuştu, kadın söylediğinde sebat etti. Kadını oturduğu eve gönderdi. Sonra şahitlerden birini çağırdı, dizleri üzere çöktü ve şöyle dedi: "O kadın birtakım sözler söyledi ve doğruya döndü. Ben de ona eman verdim. Eğer sen bana doğru söylemezsen kesinlikle şöyle yapacağım, şöyle yapacağım." Şahit kadın dedi ki: "Hayır, vallahi o kız öyle bir şey yapmadı. Fakat o davacı kadın o kızın güzelliğini ve endamını gördü. Bu yüzden kocasının gönlünün kaymasından korktu. Bizi çağırdı, biz o kızı onun için tuttuk. O kızın malum yerine parmağını geçirip zarı yırttı." Ali (*radiyallahu anhu*) dedi ki: "Allah-u Ekber! Ben şahitleri birbirinden ayıran ilk kişiyim." Sonra Ali davacı kadına zina haddi cezası, kadınların hepsine ukr³⁰⁷ ödemeyi lazım kıldı. Adama karısını boşamasını emretti. Onu yetim kadınla evlendirdi ve kendi hesabından o kadına mehir verdi."³⁰⁸

Ali (*radiyallahu anhu*) töhmet ve yalan zannı olduğunda davalıları cevap alırken ayırırdı. İbn Kayyim'in *et-Turuku'l-Hükmiyye*'sinde şöyle geçer: "Bir genç Ali b. Ebî Tâlib (*radiyallahu anhu*)'ya şikâyetinde bulundu, dedi ki: "Bunlar babamla birlikte bir sefere çıktılar. Onlar döndüler, babam ise dönmedi. Onlara babamı sordum, "Öldü!" dediler. Malını sordum: "Ardında bir mal bırakmadı" dediler. Hâlbuki babamın yanında çok mal vardı. Şurayh'a mahkemeye gittik. Şurayh onlara yemin ettirdi ve serbest bıraktı." Ali (*radiyallahu*

307. Şüphesiz cinsi temas kurulan kadına verilen mehir. Ayrıca bkz. Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukukî Terimleri Sözlüğü*, Ukr maddesi. (Mütercim)

308. Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed İbn Kayyim el-Cevziyye, *et-Turukü'l-hükmiyye fi's-siyaseti's-şer'iyye* (: (Erişim 06 Kasım 2022), 56.

anhu) güvenlik güçlerini çağırdı. Ölen adamın arkadaşlarından her birinin başına iki adam verdi. Güvenlik güçlerine bu adamlardan birinin ötekine yaklaşmasına ve kimsenin onlarla konuşmasına müsaade etmemelerini emretti. Ali kâtibini çağırdı, davalı adamlardan da birini çağırdı. Adama dedi ki: “Bu gencin babasını bana anlat bakalım. Sizinle hangi gün yola çıktık, hangi yerde konakladınız, gidişiniz nasıldı, adam hangi illetten öldü, malının başına ne geldi, adamı öldükten sonra kim yıkadı, kim defnetti, namazını kim kıldı, nereye defnedildi...?” Kâtib bunları kayda geçiyordu. Daha sonra Ali (*radiyallahu anhu*) tekbir getirdi, onunla birlikte bulunanlar da tekbir getirdiler. Zanlıların bir bilgisi yoktu, sadece arkadaşlarının kendileri aleyhine ikrarda bulunduğunu sandılar. Ali ilkini meclisinden uzaklaştırdıktan sonra bir diğer adamı çağırdı. Arkadaşına sorduklarını ona da sordu. Sonra bir diğerini çağırdı. Nihayet her biri heybesinde ne saklıyorduyorsa hepsini öğrendi. Her birinin dediğinin ötekinin dediğine tam anlamıyla karşı olduğunu gördü. Sonra ilk çağırdığının geri getirilmesini emretti ve şöyle dedi: “Ey Allah’ın düşmanı! Arkadaşlarından dinlediklerim sayesinde kallesliğini ve yalancılığını öğrendim. Seni cezadan kurtarabilecek tek bir şey var, o da doğru söylemen. Sonra Ali bu adamın zindana atılmasını emretti ve tekbir getirdi. Hazır bulunanlar da tekbir getirdiler. Öteki zanlılar vaziyeti görünce arkadaşlarının kendileri aleyhine ikrarda bulunduğundan şüphe etmediler. Ali bir başka adamı çağırdı, tehdit etti. Adam dedi ki: “Ey müminlerin emiri, vallahi ben onların yaptıklarını hoş bulmayan birisiydim.” Sonra Ali her birini çağırdı, hepsi olayı itiraf ettiler. Ali zindanda olanı çağırdı. Ona şöyle denildi: “Arkadaşların ikrarda bulundu, seni sadece doğruluk kurtarabilir.” Adam diğerlerinin ikrar edip anlattıklarının aynısını ikrar etti. Dava sonucu olarak Ali malı onlara tazmin ettirdi, öldürülenden ötürü onlara kısas uyguladı.”³⁰⁹

Emeviler Döneminde Yargı Organı

Emeviler dönemi, dördüncü halife Ali b. Ebî Tâlib (*radiyallahu anhu*)’nun şehid edilmesinden sonra insanlar hicrî 40 yılında Şam’da ona biat ettiklerinde Muâviye b. Ebû Süfyân (*radiyallahu anhu*)’nun hilafetinden itibaren başladı. Şam’daki biattan sonra ise, Ali (*radiyallahu anhu*)’nun oğlu Hasan (*radiyallahu anhu*) hilafetten Muâviye lehine vazgeçince insanlar hicrî 41 yılında Muâviye’nin hilafeti üzere birleştiler ve Müslümanların söz birliği oluştu. Bu yıl da “Cemaat Yılı” diye isimlendirildi. Abbasilerin tarih sahnesine çıkışına ve son

309. el-Cevziyye, *et-Turukü'l-hükmiyye fi's-siyaseti's-şer'iyye*, 47.

Emevi halifesi olan Mervân b. Muhammed b. Mervân b. Hakem'in hicrî 132 senesinde öldürülmesine dek Emevilerin hilafeti devam etti.³¹⁰

Emeviler döneminde -tarih kitaplarında da anlatıldığı üzere- hilafet ve yönetime dair birçok hâdise ve ihtilaflar vâki oldu. İslâm devletinin havzası genişledi. Doğu'da Sind ve Hind'e, Batı'da Endülüs ve Güney Fransa'ya, Kuzey'de Rum diyarları, Erminiye ve Maveraünnehr'e kadar bir havza büyümesi oldu. Ancak mezkûr hâdiselerin ve genişlemenin yargıya bir etkisi olmadı. İdare güçlüydü, adalet mahfuzdu. Ömer b. Abdulaziz (rahimehullah) döneminde adalet zirveye ulaştı. Mamafih Emeviler döneminde bazı yeni düzenlemeler ortaya çıktı. Biz bunları aşağıda açıklayacağız.

Emeviler Döneminde Yargı Alanındaki Yenilikler

1- Raşid halifeler yargı işini bizzat üstleniyorlar, mahkeme, dava ve tartışmalarda hüküm veriyorlardı. Onların şehirlerdeki valileri de böyleydi. Ancak bu valilerin yetkisi kayıtlanmış, yargıdan alıkonulmuş ve insanlar arasında hüküm vermek için beraberlerinde kâdılar tayin edilmişse bu durumda valiler yargıyla ilgilenmiyorlardı. Muâviye hilafete geçince bizzat yargıyla ilgilenmedi. İslâm devletinin başşehirinde kâdılar tayin etti ve yargı yetkisini onlara verdi, davalara dair tam yetkileri onlara sundu. Onun şehirlerdeki yöneticileri bu menhec üzerinde yürüdüler. Valiler yargı işlerinden uzak durdu. Bundan ötürü biz Emeviler döneminde yargının herhangi bir başka otoriteden bağımsız olduğunu görüyoruz. Hatta halife veya valinin yetkisi dahi kâdıyı tayin etmekle veya azletmekle sınırlıydı, kâdının işlerine ve hükmüne bir müdahaleleri yoktu. Halife ve valilere düşen sadece kâdının verdiği hükümleri yürürlüğe sokmaktı. Muâviye yargıdan tamamen geri duran ve yargıyı başkasına tevdi eden ilk halife oldu. Muâviye'nin hükümdarlık binasında kâdıları vardı. Emevi halifeleri Emeviler dönemi boyunca bu çizgide devam ettiler. Üç hususta hariç olmak üzere halifelerin yargıyla ilişkileri kesildi:

a. Başkent Dımaşk'ta doğrudan, başka şehirlerde valiler aracılığıyla kâdı atama.

b. Kâdıların işlerini ve hükümlerini denetleme, kendilerinden sadır olan mahkeme hükümlerini kontrol etme.

310. Muhammed Zuhayli, *Târihu'l-kadâ fi'l-İslâm*, 162.

c. Mezalim davaları ve hisbe davalarıyla ilgilenmek. Emevi halifeleri mezalim davalarına özel bir ilgi ve tam bir riayet gösterdiler. Öyle ki, mezalim davaları ayrı tutuldu ve kendisine ait kâmil ve müstakil bir organı oldu.

Emevi halifesi Abdumelik b. Mervân Emevi halifeleri arasında mezalim davalarına bakmak için ilk oturan kişidir. Ondan sonra bu olgu yaygınlaştı. Abdumelik haksızlık ve zulüm davaları için ayrı bir gün tahsis etmişti, o gün zulme uğrayanların başlarından geçenleri inceliyordu. Bu davalarda bir probleme vâkıf olduğunda veya bunlara dair tenfiz edilecek bir hükme gerek duyduğunda bunu kâdısı Ebû İdris el-Ezdi'ye gönderirdi. Ebû İdris aracılığıyla hükümlerini tenfiz ederdi. Yani yargı işine doğrudan bakan kişi Ebû İdris, buna dair emir veren Abdumelik'ti.

Daha sonra adil halife Ömer b. Abdulaziz bu önemli işi yerine getirdi. İşe evvela kendinden başladı. Kendisinin ve eşinin mallarını beytül-mala gönderdi. Sonra Ben-i Ümeyye'den akrabalarını mallarına dair hesaba çekti. Sonra âmillere ve valilere yöneldi. Meşru olmayan bir şekilde servet sahibi oldukları için tek seferde on iki âmilin malını beytül-mal ile bölüştü. Memleketin dört bucağından şikayetleri ve haksızlıkları dinlemek üzere evini halka açtı. Onun insanı sarsan kıssaları, hoş hikâyeleri ve darb-ı mesel olmuş âdil hükümleri vardır.³¹¹

2- Emeviler döneminde Peygamber (*sallallahu aleyhi ve sellem*)'in dönemi ve raşid halifeler döneminde olmayan yeni kaynaklar ortaya çıktı. Bunlar saha-be kavli, icma ve sâbık hükümlerdir.

3- Emeviler döneminde ilk defa mahkemede kâdı tarafından verilen hükümler kâdının siciline ve mahkeme divanına kaydedilmeye başladı. Kâdı gerek duyduğunda müracaat edebilsin, unutma korkusuyla veya hükmün inkâr edilmesinin önüne geçme amacıyla bu uygulama gerçekleştirildi.

Hükümleri ilk kaydeden kişi Muâviye dönemindeki Mısır kâdısı Süleym b. İtr et-Tucibi'dir. Onun kayda geçirmesinin öncesi şöyleydi: Birkaç kişi miras taksimi için ona mahkemeye geldiler. Süleym de aralarında hükmetti. Adamlar bir müddet ortalıkta görünmediler. İhtilaf ettiler ve mahkeme hükmünü inkâr ettiler. Aralarındaki ihtilafın ikinci kez çözülmesi üzere tekrar geldiler. Kâdı Süleym onların olayını hatırladı ve onlara anlattı. Onlar da itiraf ettiler. Süleym aralarında tekrar aynı hükmü verdi. Kâtibinden

311. Muhammed Zuhayli, *Târîhu'l-kadâ fi'l-İslâm*.

mahkeme hükümlerini kayıt altına almasını istedi. Onlara hükmüne dair bir tutanak yazdı ve buna dair onları şahit tuttu.³¹²

Kindi dedi ki: “Süleym Mısır’da hükümlerini kaydettiren ilk kişi oldu. Bize ulaştığına göre sağlama almak ve inkâr edilmesinin önüne geçmek için mahkeme hükümlerine şahit tutan ilk kişidir.”

4- Davaların tertibi, hasımları mahkemeye almak ve insanları sırayla çağırarak için kâğıt kullanımı.

5- Kâdılara yardımcı olan kişilerin bulunması. Bunlar kâdıların meclislerinde bulunan yardımcıları, hâcib ve güvenlik güçleridir.

Mevsûatü's-siyer'de şöyle geçer: “İnsanların başları aralarında hak ile hükmetmeyip debelenip duran bir kâdıyla belaya girmesin diye Ömer b. Abdulaziz kâdı seçiminde çok dikkatli davranıyordu. Bu yüzden Ömer b. Abdulaziz kâdıda bulunması gereken beş şart koşmuştur ve bu şartları haiz olmayan birinin kâdılık vazifesine geçmesi caiz değildir. Bu şartlar şunlardır: İlim, hilim, iffet, istişare ve hak hususunda güçlülük ile sağlam duruş.”³¹³

Abbasiler Döneminde Yargı Organı

Abbasiler dönemi hicri 132 yılında Ben-i Abbâs'ın Emevilere başkaldırması ve Ebu'l-Abbâs es-Seffâh'a hilafet biatı edilmesiyle başladı. Hicri 656 yılında Moğol Tatarlarının eliyle Bağdâd'ın düşmesi ve Abbasilerin son halifesi Mutasım Billah'ın öldürülmesiyle son buldu. Abbasi hilafetinin ömrü nisbeten uzundur. Tarihi olarak İslâmî dönemlerin en uzunudur. Beş çağdan fazla sürmüştür. Abbasilerin hilafeti 524 sene devam etmiştir. Bu müddet, Emeviler döneminin yaklaşık altı katına, raşid halifeler döneminin de 18 katına tekâbül etmektedir.

Abbasiler hilafeti coğrafi olarak İslâm devletlerinin en genişidir. Devlet havzası çok geniştir. Kuzey'de doğru tüm uçlarıyla birlikte Arap Yarımadası'nın güneyinden başlayıp Maveraunnehir, Azerbeycan, Erminiyye, Afganistan, Buhara ve Taşkent'e uzanmakta, Doğu'da Bengal, Sind ve Türkistan'dan Batı'da Afrika'ya kadar uzanmaktadır.

312. Muhammed Zuhayli, *Târihu'l-kadâ fi'l-İslâm*.

313. Muhammed Ali Sallâbi, *Mevsûatü's-siyer*, 9/270.

Abbasiler hilafeti farklı iki evreden müteşekkildir. Birinci evre, altın çağdır. Bu evre hicri 132'den başlar, Türkler Mütevekkil Billah'ı öldürüp, yerine oğlu Muntasır Billah'ı geçirdikleri hicri 246'da son bulur. Bu evrede yetki halifelerin elindeydi, devlet işlerinin gidişatını belirlemede söz sahibi onlardı. İlimler, fenler ve medeniyet parlamıştır. Bu evre egemenlik, nüfuz, güç ve devletin içte, dışta ve beynelmilel heybeti bakımından çağlara karşı övüldüğü bir evredir.

İkinci evre: Hicri 247'de başlayıp 656'da son bulan, zayıf düşme, vaziyetlerin karışması ve söz birliğinin dağılma evresidir. Bu evrede işler birbirini izleyen müteaddit unsurların; sultanın (başbakan) veya ordu komutanlarının veyahut ta bölge yöneticilerinin ellerindeydi. İşler kimi zaman kötüleşiyor, kimi zaman iyi oluyordu. Halifeler farklı ve değişken haller arasındaydı. Bununla birlikte, dahili bölünmeler, otoritenin ve devletin yıpranması, zaaf ve çözülmüslük, nüfuz sahiplerinin birden fazla olması, bazı bölgelerin tam manada bağımsızlaşması veya Bağdâd'daki hilafeti kabul etmekle birlikte özerk yönetimle yetinme mevcuttu.

Bu vaziyetin ilk evrede tek olan yargıya da tesiri oldu. İlk evrede böyle olmasından sonra bağımsız yöneticiler kâdılar tayin etmeye başladılar. Öyle ki, şehirlerin ve bölgelerin büyük çoğunluğunda kâdî'l-kudâtlar ortaya çıktı.³¹⁴

Abbasiler dönemi siyasi bakımdan Emeviler hilafetine karşı bir inkılab ve devrimdir. Emeviler hilafetinin temel yapı taşları değiştirildi, alametleri silindi, devletin başkenti Dimaşk ve bilâd-i Şam'dan Irâk bölgesine ve Bağdâd'a geçti, siyasi hayata yönelik Arap unsuru etkisi kayboldu, önce Farisi sonra Türk unsuru ortaya çıktı.

İlmî ve yargısal bakımdan ise durum bu minvalde değildi. Bu bakımdan bir devamlılık ve gelişim gerçekleşti. Mezkûr inkılab ve devrim neticesiyle bu bağlamda çok bir değişiklik olmadı. İlmî ve yargısal anlamda durum Emeviler döneminin uzantısıydı. İslâmî yargının esasları Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) döneminden ve raşid halifeler döneminden ne şekilde gel-diye öyle kaldı. Abbasilerin hilafeti ve sultayı ele geçirmesinin ardından Emeviler döneminde kâdılarının birçoğu görevlerinde kaldılar. Birçok imam, âlim ve fakih her iki dönemde de bulunmuş ve iki hilafete de çağdaşlık et-

314. Muhammed Zuhayli, *Târihu'l-kadâ fi'l-İslâm*, 218.

mişlerdi. Örneğin Ebû Hanife ve Evzâî (*Allah Teâlâ ikisine de rahmet etsin*) böyledir. Emeviler döneminde Medine kâdısı olan Yahya b. Saîd el-Ensâri Abbasilerin kâdısı oldu. Ebû Cafer Mansûr onu Irak'ta Hâşimîyye kâdısı yaptı. Bel-delerin kâhir ekseriyetinde Abbasi halifeleri Emeviler döneminde atanmış kâdıları azletmediler. Nitekim Emevilerin Medine'deki son kâdıları olan Muhammed b. İmrân, Mansûr'un yanına geldi, Mansûr'da onun Medine kâdılığı görevini onadı.

Abbassiler hilafeti -Emevilerin sistematize ettiği- yargı düzenlemesi ve idaresi noktasında Emevilerden istifade ettiler. Bu yargı düzenlemesine gelişim ve genişlemeye uyumlu birçok şey eklediler. Yargı dairesi genişledi. Bunun delili Mâlik'in Ömer b. Abdulaziz'den (*Allah Teâlâ ikisine de rahmet etsin*) aktardığı şu sözüdür: "İnsanlara verilecek yargı ve hükümler işledikleri günahlara göre olur."³¹⁵ Hayatın, bilhassa fıkıh olmak üzere ilimlerin gelişmesine bağlı olarak yargı gelişti.

Abbassiler, Emeviler hilafetinin son çağına darbe vuran gevşeklik ve zayıflığı telafi ettiler, idareyi ıslah ettiler, yargı düzenlemesine ilgi gösterdiler, ona özel bir ilgi ve alakayla yaklaştılar. Ebû Cafer Mansûr bölgelere kâdı tayin etme hakkını tekrardan Bağdâd'daki halifenin eline verdi. Abbasi halifeleri mezalim davalarına dair hükümlere ziyadesiyle ilgi gösterdiler. Hisbe yargısına dair özel bir düzenleme icad ettiler. Abbassiler döneminde ilk defa mezalime has, "Adalet Binası" adı verilen bir yapı bina edildi. Halifelerin çoğu mezalim yargısı için oturdu. Yargı halifelerden ve valilerden müstakil biçimde kaldı. Halife ve valinin yetkisi sadece kâdı atama ve azletmekle sınırlıydı, yargı ve hüküm işlerine müdahaleleri yoktu. Lakin bazı halifeler kâdıları belirli mezhebe veya rey'e göre hüküm vermeye hamletmek için kâdılarının işlerine müdahale etmeye teşebbüs ettiler. Buna karşılık âlimlerin yargı makamını üstlenmemeye dair özür beyan etmeleri arttı.³¹⁶

Abbassiler Döneminde Yargı İdaresine Dair Değişimler ve Eklèmeler

İlerde anlatılup görüleceği üzere Abbassiler döneminde yargı, yargı tanzimi, usul ve salahiyetlerin belirlenmesine ilişkin yeni birçok şey gerçekleşti. Emeviler döneminin sonunda eksilen şeyler Abbassiler döneminde müte-

315. Ebû'l-Abbas Şehabeddin Ahmed İbn Hacer el-Heytemi, *es-Savaikü'l-muhrika ala ehli'r-Rafz ve'd-dalalü'z-zendeka*. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1997), 1/133.

316. Muhammed Zuhayli, *Târihu'l-kadâ fi'l-İslâm*, 224-226.

kamil oldu. Nübâhi dedi ki: "Yetki Muâviye b. Sahr'a geçince o kendinden öncekilerin yolu üzere kâdılarını mülhaza etmeye yoğun mesai harcadı. Bir müddet eski yöntem ve sistem uygulandı. Sonra Yezid b. Abdülmelik ve oğlu Velid döneminde bir duraksama oldu. Tâ ki, Abbasiler çıktı ve hükümdarlığı ele geçirdiler. Yargı işine dair hayli ciddi oldular, şer'i görevler için gözde âlimleri seçtiler."³¹⁷

1- Abbasiler Döneminde Kâdı Tayini: Yargı, devletin bir cüzüdür. Kâdı tayinini ve yetkisini halifeden veya halifenin kâdı tayin işini havale ettiği kimseden alır. Bu yüzden halife yargıya dair bazı kayıtlamalarda bulunur. Emeviler döneminde başkent Dimaşk'ın kâdılarını atama işi halifeler tarafından icra ediliyordu. Sair şehirlerde kâdı tayin işini halifeler oraların valilerine bıraktılar. Ebû Cafer Mansûr halife olunca sair şehirlere kâdı atama fonksiyonunu da kendisinde mahfuz tuttu. Ancak halifenin tüm şehirlere kâdılarını tayin etmesi umumi, sabit, değişmez ve müstemir değildi. Bilakis daha sonra halifeler kimi zaman kâdı tayin fonksiyonunu bazı valilere verdiler. Onlar beldelerindeki kâdıları tayin ediyorlardı. Mansûr dönemine kadar vâkıa buydu.

2- Kâdılkudâtın Yargı Organında Yer Alması: İslâm kâdılarında ilk defa ortaya çıkan yeni bir durum, Abbasi halifesi emirü'l-müminin Harun er-Reşid'in hicri 170 yılında Bağdâd'da ortaya çıkardığı kâdılkudâtlık statüsüdür.

Bu statünün ortaya çıkma sebebi İslâm devletinin havzasının genişlemesi ve halifenin hilafet dönemi içerisinde ağır önemli işlerle meşgul olmasıdır. Buna karşı halife önemli ve azim olan bu alanda kendisine naiblik edecek birine gereksinim duydu. Bu makâmı ihdas etmede ve bu kâdılkudât ünvanını vermede ilk görülen aktif kişi Harun er-Reşid'dir. Harun er-Reşid, imam Ebû Hanife (*rahimehullah*)'ın öğrencisi Ebû Yusuf Yakub b. İbrahim el-Ensârî'yi Irâk'ta ve sair şehirlerde kâdılar seçmesi, onların isimlerini er-Reşid'e takdim etmesi ve kendisinin Ebû Yusuf'un belirlediklerini ataması gibi vazifelerden sorumlu olması üzere (*rahimehullah*) kâdılkudât [başkâdı yahut adalet bakanı] olarak atadı. Kâdılkudâtın görevi ilim ve salah erbabından uygun gördüğü kişileri aday gösterip halifeye arz etmesidir. Halifede bu arz edilenleri vazifeye atar. Harun er-Reşid ancak Ebû Yusuf'un aday gösterdiği kişileri kâdılığa atardı. Ebû Yusuf hicri 182'de vefat edene dek

317. Nübâhi, *Târihu kudâti'l-Endelüs*, 24.

bu makâmda kaldı. Bağdâd'da üç Abbasi halifesinin yargı işini üstlenmiştir: Hâdi, Mehdi ve Harun er-Reşid. er-Reşid Ebû Yusuf'a izzet-i ikramda bulunurdu. Sonra ona doğuda ve batıda kâdı atama makamını verdi. Ebû Yusuf'a "Dünyadaki kâdıların kâdısı" deniliyordu. O zamanki kâdılkudât makamı bugünkü adalet bakanı makamına karşılık gelmektedir.³¹⁸

Abbassiler Döneminde Hüküm Kaynakları

İkinci ve üçüncü asırda kâdı genelde ictihadı ile ulaştığı hükümle hükmeder, maruf şer'i hüküm kaynaklarına dayanırdı. Bu kaynaklar: Kur'an, sünnet, sâbık yargılar, sahabi kavli, örf, icma, reyle ictihad ve kıyastır.

Hicri dördüncü asırda fâkihlerin ve kâdılarının ekserisi müntesip oldukları mezheplerinde müctehidlerdi. Birçok kâdı da -mutlak ictihad seviyesinde olduğu için- yargıda belirli bir mezhebe bağlı kalmıyor, aksine meselelere dair reyleriyle ictihad ediyordu.

Hicri beşinci asırda fikhî mezhepler yerleşiklik kazandı. Büyük bir kitleden müteşekkil âlimler, fâkihler, kâdılar ve avam halk tedris, fetva ve yargıda belirli bir imama, müctehide müntesib olduklarını ilan ettiler. Kâdılar da avam hükümlerinden şüphe duymasın diye kendinden önce geçmiş ilimde önder imamların görüşlerini açıkça söylemeye mecbur kaldı. Bundan ötürü Mâverdi şöyle demiştir: "Bazı fâkihler, bir mezhebe kendisini nisbet edenlerin ondan başkasıyla hükmetmesinin yasak olduğunu belirtti. İctihadı kendisini böyle aykırı bir görüşe götürdüğünde, Şâfiî bir kâdının Ebû Hanife'nin görüşüyle, Hanefî bir kâdının Şâfiî'nin mezhebiyle hüküm vermesi yasaklandı. Çünkü böyle farklı bir görüşle hükmettiğinde yargılar ve hükümlere dair töhmet ve kayma ithamına maruz kalma durumu vardı. Farklı bir görüşe geçmediği bir mezhep ile hükmettiğinde bu, töhmeti ortadan kaldırma açısından daha uygun ve mahkemedeki hasımların rızası için daha etkiliydi."³¹⁹

Dihlevî şunu naklediyor: Kâdılar hükümlerinde haksızlığa kayınca yöneticiler kâdırlara sadece belirli bir mezhebe göre hükmetmeyi ve onu aşmamayı zorunlu yaptılar. Kâdırlardan ancak avamın şüphe duymayacağı ve daha önce kabul edilmiş hükümler makbul görüldü.

318. Muhammed Zuhaylî, *Târihu'l-kadâ fi'l-İslâm*. 243.

319. Mâverdi, *el-Ahkâm-ı Sulţânîyye*, 115.

Fakihlerin ve kâdılarının itimadı her mezhebin kendine özgü kitaplarında yer alan muteber kavil ve görüşler üzere oldu. Yargı ve fetvanın ancak adil bir kişinin adil bir kişiden, onun da müftü veya kâdının taklid ettiği müctehitten rivayet ettiği görüş üzere olması riayet edilen bir asıl oldu. Ancak o müctehitten görüşle hüküm verme şartı bir de şununla kayıtlıdır; nasıl ki hadis müctehidin nazarında sahih oluyorsa, nakledilen görüşün de kâdının veya müftünün nezdinde sahih olması gerekir. Çünkü hadis meselesinde de aktarılan görüş meselesinde de yapılan iş, Yüce Allah'ın dininin nakledilmesidir. Lakin³²⁰ meşhur kitaplar iştiharlarından ötürü tahrif ve tezvirat-
tan son derece uzak oldular. İnsanlar da ittifakla bu kitaplara itimat ettiler.

Araştırmanın hasılı şudur: Bu dönemde mahkeme hükümlerinin kaynakları fıkıh kitaplarıyla kısıtlı hâle geldi. Mezhebin nakline dair her mezhebin mutemet ve meşhur, senede gerek duyulmayan kitapları vardır. Kâdı da hükmünün kaynağı olarak mezhebinde bilinen ve muteber olan bir kitaba dayanır.

Abbassiler Döneminde Mezalim Yargısı

Emevi halifeleri toplumun bölge yöneticileri, valiler ve emirlerden gördükleri mezalime bakmak için belirli bir gün tahsis etmişlerdi. Sonra bazı halifeleri bu hususta esnek davrandı. Ardından Abbassiler devleti kurulunca halifeler kâh bizzat kendileri bakarak mezalimle ilgilendiler, kâh vezirlerinden veya kâdılarından birine bu görevi tevdi ettiler. Mansûr âmillerini denetlemeye çok düşküdü, âmilleri hesaba çekiyordu. Ondan sonra Mehdi geldi ve mezalim yargısı için oturdu. Zulmedenler ve zulme uğrayanlar arasında adaleti tesis etmek, hakları sahiplerine teslim etme amacıyla mezalim için oturan ilk Abbasi halifesi O olmuştur. Mehdi mezalime özel bir yetkili tayin etti. Yine "Mezalim Divanı" diye bilinen mezalime has bir divan kurdu.

Sonra mezalim için halife Hâdi oturdu. Sonra Harun er-Reşid mezalime ihtimam gösterdi. *Kitâbu'l-Harâc*'da zikredildiği üzere Ebû Yusuf (rahimehullah)'ın nasihatinden ötürü birçok zaman mezalim için otururdu. er-Reşid

320. Buradaki "Lakin..." ifadesi tam anlaşılmamaktadır. Yani müellif burada neyin önüne geçmek için böyle demiştir? Aslında müellifin bu sözleri Karâfi'nin *el-İhkâm*'ından alıntıdır. Karâfi ilgili yerde bu "Lakin..." ifadesinden önce şöyle der: "Ancak şu var ki, bu asırda insanlar esnek davrandılar ve rivayet söz konusu olmaksızın sırf okudukları kitaplardan fetva verir oldular. Bu dine dair büyük bir tehlike ve temel kuraların dışına çıkmaktır." (Bkz. Karâfi, *el-İhkâm*, 244) İşte "Lakin..." ifadesi bu ifadedden sonra daha rahat anlaşılmaktadır. (Mütercim)

halkın sırlarını en çok araştıran ve en fazla ilgi gösteren hükümdardı. Emir-rü'l-müminin Me'mûn her hafta pazar günü mezalim için otururdu.

Vâsık Ben-i Ümeyye'ye mallarını geri veriyordu. Mühtedi Billah gelince dört kapılı bir kubbe inşa etti. Bu kubbede oturuyordu. Bu kubbeye "Mezalim Kubbesi" ismini verdi. Mühtedi Billah mezalim ve mezalime dair yargıda bulunmak için son oturan Abbasi halifesidir. Daha sonra mezalim için vezir veya kâdılardan biri oturmaya başladı.³²¹

Abbasiler Döneminde Şahitlerin Tezkiyesi

Yargı sistemi geliştiği, işler genişlediği ve yalan şahitlikler başladığı için kâdılar şahitler hakkında soruşturma ve inceleme yapma işlemini ihdas ettiler. Eğer şahid adaletle biliniyor ve hakkında cerh (karalama) sebebi olacak bir şey bilinmiyorsa kâdı şahitliğini kabul ediyor, cerh sebebi bir şey taşıyorsa şahitliğini kabul etmiyordu. Hâli meçhul ise komşularına, kendisiyle ortaklık etmiş, yolculuk yapmış veya ticari işlem yapmış kişilere onu sorardı. Hıraşe b. Hür dedi ki: "Bir adam Ömer b. Hattâb (radiyallahu anhu)'nın yanında şahitlikte bulundu. Ömer ona dedi ki: "Ben seni tanımıyorum. Tabii seni tanımamam sana zarar verecek değil. Git seni tanıyan birini getir." Bunun üzerine orada hazır bulunan bir adam dedi ki: "Ben bu adamı tanıyorum." Ömer dedi ki: "Onu neyle tanıyorsun?" Adam "Adalet ve faziletle" dedi. Ömer dedi ki: "O gecesini, gündüzünü, girişini, çıkışını bildiğin yakın komşun mu?" Adam "Hayır" dedi. Ömer dedi ki: "Kişinin verasına delil olarak kullanılabilecek, dinar ve dirhemle ticarete bulunduğu birisi mi?" Adam "Hayır" dedi. Ömer dedi ki: "Kişinin güzel ahlakına mesned olabilecek bir yolculukta beraber olduğun yol arkadaşın mı?" Adam "Hayır" dedi. Ömer dedi ki: "Sen bu adamı tanıyorsun." Sonra şahitlik edecek adama "Seni tanıyan birini getir" dedi." Bunu İbn Kesir *Müsnedü Umer*'de rivayet etti.³²²

Raşid halifeler döneminde uygulama buydu. Bu fikir, şahitleri tezkiye fikri Abbâsiler döneminde de mevcuttu. "Daimi şahitler" "Adaletleri tescilliler" "Tezkiye edilmişler" "Mesele erbabı" isimleriyle bilinen şahitler topluluğu da mevcuttu. Bunların vazifesi dava şahitlerini soruşturmaktı. Gavs b. Süleymân, halife Mansûr döneminde Mısır'da şahitleri soruşturma işini

321. Muhammed Zuhayli, *Târihu'l-kadâ fi'l-İslâm*, 251.

322. Ebû'l-Fida İmamüddin İsmail b Ömer İbn Kesir, *Müsnedü'l-Fâruk emiri'l-mü'minin Ebi Hafs Ömer b. el-Hattâb ve akvâluhu ala ebvâbi'l-ilm*. (Feyyum: Darü'l-Felah, 2009), sy 769.

ilk yapan kişidir. Kindi şöyle rivayet etti: "Saîd dedi ki: 'Şahitleri ilk soruşturan kişi Mansûr döneminde Mısır'daki Gavs b. Süleyman'dır.' Öncesinde insanlar şahitlik ederlerdi; hayırlı bilinenler kabul görür, başka şeylerle malum olanlar reddedilirdi. Bu işlem zahir üzereydi. Tâ ki, Gavs döneminde yalan şahitlik arttı ve yayıldı. O da buna karşılık şahitlerin iç hâllerini soruşturmaya başladı. Daha sonra bu işlem böyle devam etti."³²³

Abbâsiler Döneminde Sicil Tutma

Emeviler döneminde de hükümler tescil ediliyordu, fakat bu az ve sınırlı bir durumdu. Abbâsiler döneminde ise kâdılar hükümler, hükümlerin tes-cili ve sicil tutma işine yoğun ilgi gösterdiler. İnsanların haklarını korumak ve hükümlerin istikrarı için bu yola başvurdular.

Abbâsiler Döneminde Yargı Divanı

Abbâsiler döneminde yargı divanı oluştu. Bu divan, adli defterler, siciller, asli ve aslından istinsah edilmiş belgelerle birlikte yargı idaresini içermektedir. Kâtib, hâcib ve kâdının yardımcıları gibi divana has belirli sayıda görevli personeller bulunur. Bu divanın aslı Bağdat'taydı. Harun er-Reşid döneminde Cafer el-Bermeki bu divana riyaset görevine geçti. Sonrasında ise bu divan farklı şehir ve memleketler yaygınlaştı."³²⁴

Osmanlı Döneminde Yargı Organı

Osmanlı dönemi iki merhaleiydi. Birincisi Osmanlı Devleti'nin kurulmasından, miladi 19. yüzyılın ortasına, Sultan Abdülmecid'in dönemi olan hicri 1255/miladi 1839 yılına kadar ki dönemdir. Yani yaklaşık üç buçuk çağlık bir süre. Bu dönemde yasama İslâmiydi. Yargı dine ve şeriata uygundu.

İkincisi ise, miladi 19. yüzyılın ortasından, Arap ülkelerinin Osmanlı devletinden ayrılmasıyla sonuçlanan 1. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar ki dönemdir. Bu merhalede Osmanlı devletinde yasama birden fazla şekilde oldu. Yargıda çiftelik ortaya çıktı. Ecnebi sistemler ve kanunlar dahil oldu, ecnebi mahkemeler kuruldu. Bu bağlamda ilk uygulama gayrı Müslim azınlıklara ve devlet içerisinde mevcut ecnebilere yargısal hak ve imtiyazların

323. Ebû Omer Muhammed b. Yûsuf el-Mısrî el-Kindî, *Kitâbu'l-Vulât ve Kitâbu'l-Kudât*, thk. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmâ'il - Ahmed Ferid el-Mezidi (Beyrut: y.y., 1424/2003), 261.

324. Muhammed Zuhayli, *Târihu'l-kadâ fi'l-İslâm*, 269.

verilmesi oldu. Bu imtiyazlar sultanlar tarafından bazı devletlere ve topluluklara ticari ve siyasi amaçlar uğruna veriliyordu.

Yabancılar verilen bu imtiyazların neticesi vahim oldu, devletin heybet ve görkemini sarstı, topraklarına olan egemenliğini azalttı, yabancılar bu imtiyazları devlet işlerine müdahil olma yolunda değerlendirdi. Bu imtiyazlar Kanuni Sultan Süleyman'ın gerçekleştirdiği Osmanlı-Fransız Muahdesinde açık bir şekilde belirmişti. Ayrıca bu muahde, Osmanlı devletinin esneklik gösterdiğini belirten ilk ittifaktır. Halbuki bu dönemde Osmanlı Devleti güç ve azametinin doruğundaydı. Yapılan bu muahde ise Frenk sultanına boyun eğme ve teslim olma gibi bir hava estiriyordu. Muahdede geçen maddelerden bazıları:

1- Fransız konsolosu kendi dairesinde gerçekleşecek, Fransa memalinde bulunan halk arasındaki medeni ve cinai mahkemelerin tamamında kendi kanununa göre davaları dinleyip hüküm verecek ve kesinlik kazandıracak. Hiçbir şer'i hâkim, kâdı veya başka bir görevli bu hususta ona engel olmayacak.

2- Şer'i kâdı ne olursa olsun Fransız tüccarlar ve diğer Fransız halk arasındaki çekişmelerde hüküm verme yetkisine sahip değildir. Hatta onlar ondan kendi aralarında hüküm vermesini isteseler, o da hüküm verse, böylesi durumlarda hükmü lağvedilmişdir, konsolos tevsik etmedikçe onunla asla amel edilmez ve geçerli olmaz.

3- Şer'i kâdılarının Türkler'in, haraç tahsildarlarının veya Devleti Âliye'nin halkından olan kişilerin şikayetiyle Fransa tüccar ve halkına karşı cinai bir davayı dinlemeleri veya hüküm vermeleri yasaktır. Bilakis bu noktada kâdıya düşen, zanlıları resmi sadrazamın mahalli ikâmetine, bâb-ı âliye gelmeye davet etmektir.

4- Devletin konsolosu vasıtasıyla olmadıkça bir ecnebiyi tutuklamak, evine girmek, ona mahkeme evraklarını tebliğ etmek, muhakemeye götürmek ve isdar edilmiş hükmü uygulamak yasaktır.

İçerisinde zillet ve boyun eğmeyi barındıran bu ve başka maddeler İslâm devletinin zayıflama sebebidir.³²⁵

325. Muhammed Zuhayli, *Târihu'l-kadâ fi'l-İslâm*.

Osmanlı Devleti'nde Yargı Düzenlemeleri

Kâdı Tayini

Osmanlı Devleti döneminin başlarında kâdı tayinlerini doğrudan sultan yapıyordu. Daha sonra bu, Şeyhu'l-İslâm'a ait bir yetki oldu. Ancak Şeyhu'l-İslâm'ın kâdı ataması da sultanın muvafakatıyla oluyordu. (Osmanlı Devleti'nde Şeyhu'l-İslâm, başkent müftüsüdür. Bu makâm Kanuni Sultan Süleyman döneminde çıkmıştır.) Müftü Ebû Suûd Muhammed b. Muhammed b. Mustafa h. 951 yılında fetva makâmına geçince kâdı seçimine dair yöntemini sultana arz etti, şöyle dedi: "Zamane kâdılarımızda adalet sahibi olma yönü eşit olduğu için ilim, dindarlık ve adalette en efdal olanın takdim edilmesine dair emir varid oldu."³²⁶ Buradan anlaşıldığına göre Ebû Suûd kâdı seçim komitesi oluşturmak istiyor.³²⁷

Kâdı tayini bilfiil şu şekilde olmaya başladı: Rumeli veya Anadolu'daki kazasker kâdı adayları sunar, emrini Şeyhu'l-İslâm'a arz eder, Şeyhu'l-İslâm'dan onay aldıktan sonra, kâdı tayinine dair ferman çıkarma yetkisine sahip olan sultana arz eder. Kâdı naiblerini ise doğrudan kazasker atardı.

Vilayet ve bölgelerdeki kâdılar da keza Âsitâne Bâb-ı Âli'den tayin edilirdi. Sonra bu durum gelişim gösterdi. Kâdı tayin işine vali bakmaya başladı. Mısır'da Mısır valisi Said Paşa (h.1232) Âsitâne Hükümeti'yle kendisinin Mısır'da vilayet kâdılarını atama görevini icra etmesine dair anlaştı. Mısır kâdısı ise Âsitâne'den belirleniyordu ve bu kâdının Türk olma şartı vardı. Göreve atanan Mısır kâdısı daha sonra Mısır bölgelerine kâdı tayin işine bakıyordu.

Sonra Osmanlı döneminde Mısır'da mahkeme layihalarının koyduğu şartlara göre kâdıların seçimi ve tayini için bir komite teşkil edildi. 1880 yılına ait mahkemeler layihasında şöyle geçer: Şeriat kâdılarının ataması seçim ve belirleme olmasının ardından Hidiv'in (Mısır yöneticisi) emriyle Mısır Büyük Şer'i Mahkeme kâdısının bilgisi dahilinde, Ezher Cami Şeyhi, Müfti's-sâdeti'l-Hanefiyye, Nazır-ı Hakkaniyye (adalet bakanı) veya onun naibi huzurunda (bunlarla birlikte başka âlimlerin heyete eklenmesi

326. Atıf yapılan, Arnûs'un *Târihu'l-kudât* namlı eserde Ebû Suûd'un ifadesi bu şekildedir ancak daha eski bir kaynak olan ve Arnûs'un da sözü nisbet ettiği *ed-Dürrü'l-muhtâr*'da ifade tam olarak böyle değildir. Biz tercümede *ed-Dürrü'l-muhtâr*'da geçen ibareyi esas aldık. Bkz. *Ed-Dürrü'l-muhtâr*. 463.(Mütercim)

327. İbn Arnûs, *Târihu'l-kudât*, 212.

de mümkündür) gerçekleşir. 1897 Genel Mahkemeler layihasında şunlar belirtilmiştir: Bizzat nâzırının veya naibinin huzurunda Hakkâniyye'den (adalet bakanlığından), Ezher şeyhi, Mısır Diyarı müftüsü, Hakkâniyye müftüsü ve şer'i mahkeme müfettişlerinden iki kişiden müteşekkil bir komite teşkil edilecek.

1855 yılında başkent İstanbul'da "Şer'i Kâdî Yetiştirme Okulu" inşa edildi. Bu tarihten itibaren kâdılar bu okulun mezunlarından atandı. Akabinde Mısır'da 1909 yılında 25 numaralı bir kanun çıktı. Bu kanunun 10-14 maddelerinde kâdıların, âzâ ve müftülerin seçim ve tayininin keyfiyetine dair düzenlemeler tasrih olundu. Sonra bunlar yürürlüğe sokuldu.

1914 yılında 1. Dünya Savaşı'nın ilanı sırasında Mısır, Türk bağılılığından ayrıldığını bildirdi. Bundan sonra Mısır'da bütün kâdılarını tayin etme hakkı anayasal rejime göre Mısır kralına ait oldu.³²⁸

Osmanlı Döneminde Kâdî'da Aranılan Şartlar

Osmanlı döneminde yönetim kâdılarının tayinine dair belirli şartlar koydu. Bu şartlar şunlardır:

- 1- Kâdî 25 yaşını tamamlamış olacak.
- 2- Tüm kanuni özürlerden müstesna olacak. Yani, herhangi bir kanun gereğince yargı makamına geçmesi yasak olan birisi olmayacak.
- 3- Âdi suç işlemeden ötürü bir haftadan daha fazla hapis cezasına mahkûm edilmemiş olması.
- 4- Anlayışı güçlü, istikamet sahibi, emin, ilim ve amel bakımından sağlam birisi olacak.
- 5- Davalar, çetrefilli meseleler ve problemler karşısında kâmil bir temyiz gücüne sahip olacak.
- 6- Kaza (yargı) okulu mezunu olacak veya imtihana girecek ve Kaza Okulu'nda okutulan derslerden başarıyla geçecek.

328. Muhammed Zuhayli, *Târihu'l-kadâ fi'l-İslâm*, 438-439.

7- Kâdı Hanefî mezhebine mensub olacak. Bu şart kâdı naiblerinde aranmamaktadır. Yani kâdının Hanefî mezhebinden olması şarttır. Bu kâdı da dört fikhi mezhebe mensub kişilerden kendisine naibler seçecek.

8- Vilayet merkez kâdısının Türk olması şarttır. Diğer kâdı ve naiblerde ise bu şart aranmaz. Onların Mısırlı veya başka bir uyruktan olması serbesttir.³²⁹

Muhtelif Yargı Dereceleri

Yeni yargı sistemi, ıslahat, kanunlar ve düzenlemeler isdar etmenin neticelerinden birisi de bidayet mahkemelerinden hüküm sadır olduktan sonra davaya müstakil ve kâmil bir biçimde bakması üzere ikinci dereceden mahkemeler olan istinaf yargısının ortaya çıkmasıdır. 1880 tarihli Mısır Layihasında şunlar belirtildi: Davalara üç defa üç heyetin huzurunda bakılacak. Evvela dava şer'i meclis huzurunda görülecek. Hasımlar veya birisi verilen hükme kanaat getirmezler ve hükümden şikâyetçi olurlarsa, dava ikinci defa Mısır Mahkemesi Şer'i Meclisi'nde görülür. Eğer bu meclisten sadır olan hükme dair de bir problem bulunur veya şüphe hasıl olursa davaya Ezher şeyhi ve Hanefiyye müftüsü bakar.³³⁰

Osmanlılar Döneminde Yargının Hanefî Mezhebine Hasredilmesi

Osmanlıların tamamı imam Ebû Hanife (rahimehullah)'ın mezhebine tâbiydi. Şeyhu'l-İslâm'ı (yani genel baş müftüyü) Hanefîler arasından tayin ediyorlardı. Şeyhu'l-İslâm da fetvayı mezhebine muvafık olarak veriyordu. Sultan Süleyman tahta geçince bir ferman çıkardı ve bu fermanla kaza/yargı ve fetva işlerinde Hanefî mezhebinin devletin resmî ve zorunlu mezhebi olduğunu bildirdi. Bundan böyle Şeyhu'l-İslâm, bütün kâdılar ve müftüler Hanefî mezhebine uygun hükümler ve fetvalar vermeye başladılar.

Ali Haydar'ın *Dürerü'l-Hükkâm*'ında (1/491) şöyle geçer: "Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan beri kâdılar -diğer mezheplerin mukallitlerinden dahi olsalar Osmanlı mahkemelerinde oldukları sürece- Hanefî mezhebiyle hükmetmekle memurdu."

329. İbn Arnûs, *Târihu'l-kudât*, 212.

330. Muhammed Zuhayli, *Târihu'l-kadâ fi'l-İslâm*, 447.

Daha sonra Osmanlı Devleti Osmanlı hilafet mahkemelerinde uygulanması zorunlu bir kanun mesabesinde olması için Hanefî mezhebinin muamelâta dair hükümlerini tedvin etti. Mahkemelerde çokça gündem olan şer'î hükümlerin tedvini için bir heyet oluşturulmasına dair sultan kararı çıktı. Bu heyet h. 1286 yılında, maslahata veya zamanın tagayyürüne mebnî olarak bazı mercuh görüşler barındırmasının yanı sıra devletin itimat ettiği Hanefî mezhebinin racih görüşlerine bağlı, muamelâta dair belirli hükümler bulunan bir mecmua çıkardı. Heyet, müracaatı kolay olsun diye ithal yabancı kanunların yönteminde olduğu şekliyle sıralı rakamlara sahip maddeler hâlinde bu hükümleri tertip etti. Bu mecmuaya *Mecelle-i Ahkâm-i Adliyye* ismini verdiler. Bu mecmuada, mecmuanın çıkmasını gerektiren sebepleri (İzah Bölümü), fıkıhın tanım ve taksimi ele alındı. 99 fikhî kâideden bahsedildi. 1293 yılında Sultan 2. Mahmud'un oğlu Sultan Abdulaziz Han tarafından, Mecelleyle amel etmenin ve devlet mahkemelerinde onun tatbikinin zorunlu olduğuna dair sultan kararı sadır oldu. Böylece *Mecelle* Hanefî mezhebine uygun olarak fikhî hükümlerden esinlenmiş umumi medeni kanun oldu.³³¹

Bu anlattıklarımız, İslâm yargı tarihine dair özet bir açıklamadır. Buna dair tafsili bilgi arzu ederseniz *Tetimmetü'n-nizâm fî târihi'l-kadâ fî'l-İslâm* isimli kitabıma bakınız.

331. Muhammed Zuhayli, *Târihu'l-kadâ fî'l-İslâm*, 453.

ŞÛRÂ

Şûrâ'nın Tarifi

Arapça'da şûrâ, müşâvere, meşvere ve şivâr, şêvera fiilinin masdar kipleridir. İmam Râzî dedi ki: "Şöyle denilir: مشاوره, مشاورا, ومشورة, والقوم / şâverahüm müşâveraten ve şivâran ve meşvereten' ve 'el-kavmu şûra (Kavim, şura yapan kimseler.)' Bu son örnekte şûra kelimesi kavme isim olarak verilen bir masdardır. Tıpkı Yüce Allah'ın şu ayetinde olduğu gibi:

وَإِذْ هُمْ نَجْوَى

"Ve aralarında fısıldaştıkları (necvâ) zaman" (İsrâ, 47) Şu da denilmiştir: 'Şûrâ Arapların 'şurtu'l-asele (Balı kovandan aldım [fiilin masdarı şevr'dir])' sözlerinden alınmıştır. Hayvan pazarına 'mişvâr' denilir. Sanki pazara sunularak hayvanın iyisi ve kötüsü bilinmektedir. İşte böyle şûrayla da işlerin hayırlısı ve şerlisi bilinir."³³² Müşaveret, istişare yapılan kişilerde, meseleye dair en uygun bilgiyi fikirlerin birbirleriyle temas etmesiyle çıkarmaktır. Tabii bu, âdeten böyledir. Yoksa olacak gaybî şeyleri bilen sadece Allah Teâlâ'dır."³³³

Şûrâ'nın Meşruluğu

Hükümdar 'aman sırrım yayılmasın' düşüncesiyle ve başkalarından yardım almaya karşı büyüklenir bir tavır takınarak kapalı işlerde ve muhtemel kararlarında direk kendi aklına gelen fikirlerle hüküm verip bunları yürürlüğe sokmamalıdır. Evvelinde muhakkak akıl ve sağduyu sahipleriyle meşveret etmelidir. Emin, muttaki, tecrübe ateşlerinde yanıp yetişmiş, işlerin kaynaklarını ve arka planlarını çözmüş kişilerin fikrine başvurmalıdır. Zira sırf kendi fikriyle iş yapması onun için sırrının yayılmasından nice defa daha zararlı olur. Bir de öyle her şey gizli sırlar kabilinden değildir, samimi zatlarla istişare edilince de gizli sırlar açılıp malum olmaz. Denildi ki: "İstişare hidayetin ta kendisidir. Kendi fikriyle yetinen riske atılmıştır." Hukemâdan biri dedi ki: "Akıllı kişinin görüşüne âlimlerin görüşünü ekle-

332. Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb (et-Tefsiru'l-Kebir)*, 9/409.

333. Muhammed Senaullah Osmani Müceddidi Panipeti, *Tefsir-i Mazhari*. (Karaçi: Daru'l-İşaat. 1991), 2/162.

mesi, aklıyla hakimlerin aklını birleştirmesi gereklidir. 'Sağlam görüş' kimi zaman yanılabilir, tek akıl bazen yanlışla düşebilir."³³⁴

Kur'an, sünnet, icma ve kıyasın delaletiyle sabittir ki şûrâ, İslâmi düzenin temel esaslarından birisidir. Kurtubî dedi ki: "İbn Atiyye şöyle dedi: 'Şûrâ, şeriatın temel kâidelerinden ve kesin hükümlerden biridir.' Bunda hiçbir ihtilaf yoktur. Yüce Allah müminleri şu buyruğuyla methetmiştir:

وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ

"Onların işleri aralarında şura ileilir." (Şûra, 38) Bir bedevi dedi ki: 'Kavimim aldanmadıkça ben hiç aldanmadım.' Ona denildi ki: 'Bu nasıl olur?' Bedevi dedi ki: 'Ben onlarla istişare etmeden hiçbir şey yapmam.' İbn Huveyzimendâd dedi ki: 'Yöneticiler dine dair bilmedikleri ve kendilerine müşkil gelen hususlarda âlimle; savaşla ilgili hususlarda önde gelen ordu mensuplarıyla; maslahatlarla alakalı insanların ileri gelenleriyle; memleketin maslahatı ve imarıyla ilgili önde gelen kâtibler, vezirler ve âmillerle istişare etmelidir, bu onlar üzerine vaciptir.' Eskiler şöyle dermiş: 'İstişare eden pişman olmamıştır.' Yine şöyle demişler: 'Kendi görüşünü beğenen sapper."³³⁵

Şûrâ'nın Meşruluğunun Delilleri

Şûrâ'nın meşruluğunun Kur'an'dan delili Yüce Allah'ın şu kavlidir:

فِيمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لَئِنْ لَمْ يَنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ
فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ
اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ

"Allah'tan bir rahmet sayesinde ki, sen onlara yumuşak davran-
dın. Eğer sen kaba ve katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından da-
ğılıp gitmişlerdi. Onları affet, onların bağışlanmaları için dua et ve iş-
lerinde onlarla istişare et. Kararını verdiğinde de yalnız Allah'a dayan.
Çünkü Allah kendisine tevekkül edenleri sever." (Âl-i İmrân, 159)

334. Mâverdi, *Teshîlu'n-Nazar ve Ta'cilu'z-Zafer fî Ahlâkı'l-Melik*, 99.

335. Kurtubî, *el-Câmiu'li ahkâmi'l-Kur'an*, 4/250.

İbn Cerir selefin birçok eserini nakletmesinin ardından bu ayet hakkında şöyle demiştir: “Bu hususta doğruya en yakın olarak söylenebilecek söz şudur: ‘Allah (azze ve celle) Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)’e karşılaştığı düşmanla ilgili mesele ve savaşında kullanacağı tekniklerle ilgili ashabıyla istişare etmesini emretti. Bu istişare sayesinde İslâm’a dair basireti şeytanın fitnesinden emin olunamamış kişilerin kalbini ısındıracak, ümmetine de kendisinden sonra başlarına gelecek önemli iş ve meselelere nasıl yaklaşmaları ve halletmeleri gerektiğini göstermiş olacak. Maksat bu şekilde ümmet başına gelen olaylarda -tıpkı Peygamberlerini hayattayken yaptığını gördükleri şekilde- Peygamberlerine uysunlar ve aralarında istişare etsinler. Yüce Allah Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)’e başına gelen işler ve karşılaştığı olaylara dair ne yapması gerektiğini ve doğru tutumu ona vahiy ve ilhamıyla bildiriyordu. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)’in ümmeti ise bu hususta onun sünnetine uyarak, hevalarına meyletmeden ve hidayetten yanzırmadan, sadakat, hakkı arama ve hepsinin doğruyu irade etmesi çizgisinde istişare ederlerse Yüce Allah onları doğruya iletir ve muvaffak kılar.”³³⁶

Beğavi dedi ki: “Hasan şöyle dedi: ‘Allah (azze ve celle) Peygamberi (sallallahu aleyhi ve sellem)’in ashabı ile istişareye ihtiyacı olmadığını bilmektedir. Fakat O (azze ve celle) Peygamber’den sonra ümmetinin onun bu noktada yolundan gitmesini istedi.”³³⁷

Delillerden birisi de Allah Teâlâ’nın müminleri överken buyurduğu şu sözüdür:

وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَمْرُهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ

“Onlar Rablerinin çağrısına uyarlar ve namazı dosdoğru kılarlar. Aralarındaki işleri ise istişare iledir. Onlara rızık olarak verdiğimiz şeylerden de bağışta bulunurlar.” (Şûra, 38)

336. Muhammed b. Cerir Taberi, *Câmi’u’l-beyân fi te’vili’l-Kur’ân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Müessesetü’l-Risâle, 2000), 7/345.

337. Ebu Muhammed el-Hüseyn b. Muhammed el-Beğavi, *Me’âlimu’t-tenzîl fi tefsiri’l-Kur’ân* (Tefsiru’l-Beğavi), thk. Abdurrezzâk el-Mehdi (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabi, 1420), 1/526.

Kurtubi dedi ki: “Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) kendilerine gelmeden önce Ensar bir işi yapmak istediklerinde önce aralarında ona dair istişare ederler, sonra yaparlardı. Allah Teâlâ da bu vasıflarından ötürü onları övdü.”³³⁸

Şûrâ'nın meşruluğunun sünnetten delilleri:

Ebu Hureyre (radiyallahu anhu) dedi ki: Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

المستشار مؤتمن

“İstîşare edilen güvenilir kişidir.”³³⁹

Ebu Hureyre (radiyallahu anhu) dedi ki: “Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)’den daha çok ashabıyla istişare eden hiç kimseyi görmedim.”³⁴⁰

Şûrâ'nın Meşru Oluşundaki Hikmet

Bu hikmetler şöyle değerlendirilebilir:

Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)’e bakan yönü açısından:

- 1- Kendisinden sonra ümmeti bu hususta ona uysun diye.
- 2- Ashabının (radiyallâhu anhum) gönlünü hoş tutmak.
- 3- Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) ashabı hakkında en doğru görüşe sahip olması, onların akıllarının ve anlayışlarının boyutunu anlaması.

Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) dışındakiler açısından:

- 1- Genel olarak doğruya nail olmak. Çünkü bir iş şûrâ’ya sunulur ve istişare yapılanların her biri en güzel görüşü bulmak için azami derecede çaba sarfeder, fikirler en uygun ve doğruyu bulmak için yardımlaşır ve böylece genelde doğruya nail olunur. Suyûtî hasen bir sened ile şöyle dedi: “Hasan İbn Abbâs’tan şöyle dediğini aktardı: ‘İş hususunda onlarla istişare et’ ayeti nazil olunca Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

338. Kurtubi, *el-Câmiu’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, 16/36.

339. Ebû Dâvud, *Sünen*, 2009, sy 5128. Meşveret Bâbı.

340. Tirmizi, Meşveret.

اما ان الله ورسوله لغنيان عنها ولكن الله جعلها رحمة لامتى فمن استشار من امتى لم يعدم رشدا ومن تركها لم يعدم غيا

"Allah ve Rasûlü mutlaka istişareden müstağnidir. Ancak Allah istişareyi ümmetime rahmet olarak meşru kıldı. Ümmetinden kim istişare ederse doğruluk ve muvaffakiyeti yitirmez. Kim de istişare etmezse yanlış ve dalaleti yitirmez."³⁴¹

2- Başına buyruk hareket etmenin vereceği pişmanlıktan selamette kalmak. Enes b. Mâlik (radiyallahu anhu) dedi ki: Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

ما خاب من استخار ولا ندم من استشار ولا عال من اقتصد

"İstihare yapan ziyana uğramaz. İstişare eden pişman olmaz. İktisatlı davranan muhtaç kalmaz."³⁴²

3- Aklın kapasitesinin artması. Turtüşî dedi ki: "İstişare eden, istişare ettiğinden daha sağlam ve iyi görüşlü olsa bile yine de onun görüşüyle görüşü artmaktadır. Tıpkı ateşin ışığının zeytinyağıyla artması gibi. 'Başkalarıyla istişare edersem insanlara benim başkalarının görüşüne muhtaç olduğum izlenimini veririm' diye bir şeyi sakın aklından geçireyim deme, aman bu seni istişareden alıkoymasın. Çünkü sen fikri kendisiyle övünmek için değil, faydalanmak için istiyorsun."³⁴³

4- Yanlış yaptığında insanların azarından emin olmak. İbnü'l-Mu'tezz dedi ki: "Çokça istişare yapanlar isabet ettiklerinde öven birilerini, hata ettiklerinde ise mazur sayacak kişileri muhakkak bulurlar."

5- İstişare sayesinde hevadan arınmak. Hukemâdan biri şöyle der: "Ancak kendisi sayesinde görüşü hevasından arınsın diye istişare eden akıllı ve zeki kişi istişareye ihtiyaç duyar." Hürmüz'e soruldu: "İstişare edilenin fikri

341. Ebü't-Tayyib Muhammed el-Kannevci Sıddik Hasan Han, *Fethü'l-beyân fî makasidi'l-Kur'an*. (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1992), 2/364.

342. Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, sy 6627.

343. Turtüşî, *Sirâcü'l-mülûk*, 78.

neden dolayı istişare edenin fikrinden daha kıymetlidir?" Hürmüz dedi ki: "Çünkü istişare edilen kişinin vereceği fikir hevadan âridir."³⁴⁴

6- Rahmet ve bereket lütfedilmesini ummak. Ömer b. Abdulaziz (*radiyallahu anhu*) dedi ki: "İstişare ve münazara rahmet kapısı ve bereket anahtarı. Onlar vesilesiyle görüş sapmaz, işleri sağlama almak hasıl olur."³⁴⁵

7- İnsanların akıllarını keşfetmek. Birini bir iş için seçmeyi istediğinde onunla herhangi bir hususta istişare et. Böylece sana onun aklının ve fikrinin rütbesi, hayrı ve şerri ayan olur.

Şûrâ Alanı

Şûrâ'nın alanı, hakkında nas bulunmayan her şeydir. İstişare edilecek konunun savaşıyla veya başka bir şeyle alakalı olması farklılık arz etmez. Ali b. Ebi Tâlib (*radiyallahu anhu*) dedi ki: "Şöyle dedim: "Ya Rasûlallah, başımıza Kur'an hakkında ayet inmemiş ve sünnetinin de bir hükmü olmayan bir iş geldiğinde ne yapalım?" Rasûlullah buyurdu ki:

<اجمعوا له العالمين> او قال <العابدين من المؤمنين فاجعلوه شوري بينكم
ولا تقضوا فيه براءى واحد>

"Böyle bir mesele için âlimleri (veya âbid müminleri) toplayın. Aranızda o meseleyi istişare edin, tek kişinin görüşüyle hüküm vermeyin."³⁴⁶

Şûrâ'nın Hükümü

Eski dönemlerde de sonraki zamanlarda da âlimler Şûrâ'nın hükmü konusunda ihtilaf etmiştir. Kimi âlimler devlet başkanı ve yöneticilerin istişare etmesinin vacib olduğunu söylemiştir. İbn Huveyzimendâd el-Mâlikî bunlardan biridir. Nitekim Kurtubî ondan bunu şöyle diyerek nakletmiştir: "İbn Huveyzimendâd dedi ki: 'Yöneticiler dine dair bilmedikleri ve kendilerine müşkil gelen hususlarda âlimle; savaşıyla ilgili hususlarda önde gelen ordu mensublarıyla; maslahatlarla alakalı insanların ileri gelenleriyle-

344. İbnü'l-Ezrâk, *Bedâiü's-silk fi tabâi'l-mülk*, 1/305.

345. İbnü'l-Ezrâk, *Bedâiü's-silk fi tabâi'l-mülk*.

346. Ebü Ömer Cemâlüddin Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed İbn 'Abdulber en-Nemeri, *Câmi'u Beyâni'l-İlm ve Fadlih*, thk. Ebû'l-'Eşbâl ez-Zehiri (Suudi Arabistan: Dâru İbni'l-Cevzi, 1415/1994), sy 1611.

le, memleketin maslahatı ve imarıyla ilgili önde gelen kâtibler, vezirler ve âmillerle istişare etmelidir, bu onlar üzerine vacibdir.”³⁴⁷

Bu görüşte olanlardan birisi de İbn Atiyye el-Mâlikî'dir. Ondan da Kurtubi şöyle diyerek nakilde bulunmuştur: “İbn Atiyye dedi ki: ‘Şûrâ, şeriatın temel kâidelerinden ve kesin hükümlerden biridir. İlim ehliyle ve dindar salih kişilerle istişare etmeyen azli vaciptir. Bunda hiçbir ihtilaf yoktur.’”³⁴⁸

Kimi âlimler ise Şûrâ'nın müstehab olduğu görüşündedir. İbn Kudâme dedi ki: “Yöneticiler bir uygulasa, istişare etseler ve teenni ile hareket etseler bu istişare işi ne güzeldir. Çünkü kişi olur ki, fark edemediği bir şeyi istişareyle fark eder, unuttuğu şeyi müzakere ederek hatırlar.”³⁴⁹

İbn Hacer istişarenin müstehab oluşunu tercih etmiş ve şöyle demiştir: “İstişarenin vucubu hakkında âlimler ihtilaf etti. Beyhaki *Marife*'de istişarenin müstehab olduğunu Şâfiî'nin açık ifadesinden nakletti. Ebû Nasr el-Kuşeyri de *Tefsîr*'inde bunu kesin olarak belirtti. Racihi olan da budur.”³⁵⁰

Âlimlerden bazıları ise istişarenin Peygamber (*sallallahu aleyhi ve sellem*) hakkında vacib, ümmet hakkında ise müstehab olduğu görüşündedir. Nevevi dedi ki: “Mezheb imamlarımız istişarenin Rasûlullah (*sallallahu aleyhi ve sellem*)'e vacib mi yoksa bizim hakkımızda olduğu gibi onun hakkında da sünnet mi olduğu hususunda ihtilaf etmiştir. Onlara göre sahih görüş istişarenin Rasûlullah (*sallallahu aleyhi ve sellem*)'e vacib olduğudur. Yüce Allah buyurdu ki:

“İş hususunda onlarla istişare et.” Fâkihlerin cumhurunun ve muhakik usulcülerin benimsediği tercih edilen görüş, emrin vucub için oluşudur. Bu ayette şuna da değinilmektedir: İstişare edilen kişilerin sahip oldukları fikirleri paylaşmaları gerekir. Sonrasında işle asıl ilgili kişi kendisine maslahat olarak zahir olanı yapar. Allah en doğrusunu bilir.

Racihi olan herkes için istişarenin müstehab olmasıdır. Lakin iş içinden çıkılmaz bir hâl aldığında istişare vacib olur. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurdu:

347. Kurtubi, *el-Câmiu' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 4/250.

348. Kurtubi, *el-Câmiu' li ahkâmi'l-Kur'ân*.

349. Ebû Muhammed Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed İbn Kudâme, *el-Muğni* (Kâhire: Mektebetu'l-Kâhire, 1968), 10/46.

350. İbn Hacer el-Askalâni, *Fethu'l-bâri Şerhu Sahihi'l-Buhâri*, 13/341.

فَسْتَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ

“Bilmiyorsanız bilenlere (zikir ehline) sorun.” (Nahl, 43) Zira Allah Teâlâ'nın **“İşlerinde onlarla istişare et”** buyruğundaki emir vücut için değil, mendubluk içindir. Çünkü Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in istişareye haceti yoktur. Yüce Allah onu vahyederek doğruya muvaffak kılmasıyla istişarenin vücutundan müstağni kılmıştır. Bu yüzden kibâr-ı tâbiinden kimilerinden Rasûlullah'a istişare emrinin verilmesindeki maksat, mana ve hikmete dair çeşitli rivayetler gelmiştir. Bu rivayetlerin cümlesi mendubluğa işaret eder, vücuta değil. Bu rivayetler şöyledir:

Katâde dedi ki:“

وَشَاوَرَهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ

“İşlerinde onlarla istişare et. Kararını verdiğinde de yalnız Allah'a dayan. Çünkü Allah kendisine tevekkül edenleri sever.” (Âl-i İmrân, 159) ayetinde Allah (azze ve celle) Peygamber -kendisine semadan vahiy gelmesine rağmen- (sallallahu aleyhi ve sellem)'e işleri hususunda ashabıyla istişare etmesini emretmiştir. Çünkü böyle yapması toplumun gönlünün hoş tutulması için daha iyidir. Bir de topluluk birbiriyle istişare ettiğinde ve bununla Allah rızasını amaçladıklarında Allah onları işlerine dair en doğru şeye muvaffak kılar.

Hasan dedi ki: “Allah (azze ve celle) Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in ashab ile istişareye ihtiyacı olmadığını bilmektedir. Fakat O (azze ve celle) Peygamber'den sonra ümmetinin onun bu noktada yolundan gitmesini diledi.” İmam Râzî dedi ki: “Şâfiî (rahimehullah) bu emri mendubluğa hamletti ve şöyle dedi: ‘Bu, Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'in şu hadisi gibidir:

البكر تستامر في نفسها

‘Bekar kız kendisine dair yetkili tayin edilir.’ Halbuki babası onu biriyle nikâha zorlarsa caizdir. Ama evla olan gönlünü hoş etmek için işi ona bırakmasıdır. İşte bu ayette de durum bu hadisteki gibidir.”

Bazı âlimlerin şu sözüne gelince: "İstişare cahil yönetici ve idarecilere vacib olmasa, onlar idareleri altlarında bulunanlara despotça zulmederler. İstişarenin onlara vacib olması ise onları despotluk ve zulümden alıkoyar." Şöyle deriz: Onları zulümden alıkoymanın yolu bu değildir. Zira zalim yöneticilerin istişare kurulları da aynı onlar gibi adamlardır. Yani bu yolda hiçbir fayda yoktur. Bu sadece Batı demokrasilerine uyum göstermektir. Doğru çözüm, İslâm'ı doğru bir şekilde temsil eden, pak ve duru İslâmi hilafeti kurmak için mücadele etmektir. İslâm ülkelerinin birçoğunda olduğu gibi şekilsel şûrâ meclisleri olsa bile, İslâm kitapların arasında kaldığı sürece zulüm ve despotluk var olmaya devam edecektir. Yüce Allah en doğrusunu bilir.

Şûrâ Bağlayıcı mıdır, Yoksa Bilgilendirici midir?

Âlimler Şûrâ'nın bağlayıcı mı yoksa bilgilendirici mi olduğunda ihtilaf etmiştir. Bazı âlimler ve çağdaş yazarların ekserisi şöyle demektedir: "Şûrâ devlet başkanını bağlayıcıdır, onun çoğunluğa teslim olması gerekir." Bu görüşlerine Yüce Allah'ın şu ayetiyle delil getirmişlerdir: **"İşlerinde onlarla istişare et. Kesin karar verdiğinde (azmettiğinde) Allah'a dayan."** Onlar şöyle diyorlar: "Ayette geçen 'azm' çoğunluğun görüşünü almaktır veya bu ifade çoğunluğun görüşünü almaya delalet etmektedir. Şu rivayetler buna delalet etmektedir: Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'in şu hadisi: Müminlerin emiri Ali (radiyallahu anhu) dedi ki: "Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'e azmin ne olduğu soruldu." Buyurdu ki:

مشاورة اهل الراى ثم اتباعهم

"Düzgün fikir sahipleriyle istişare etmek, sonra da onlara tâbi olmaktır."³⁵¹

Sevr, Hâlid b. Ma'dân'dan, o dedi ki: Bir adam şöyle dedi: "Ya Rasûlullah, işi sağlama almak nedir?" Buyurdu ki:

ان تشاور ذا راى ثم تطيعه

"Sağlam fikir sahibi ile istişare etmen, sonra da ona itaat etmendir."³⁵²

351. İbn Kesir, *Tefsiri'l-Kur'ânî'l-azim*, 2/131.

352. Suleymân b. el-Eş'â es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *el-Merâsil*, thk. Şu'ayb el-'Arna'ût (Beyrut: yy., 1408/1987), sy 482.

Âlimlerin ekseri şöyle dedi: “Şûrâ devlet başkanını bağlayıcı değildir. Sadece kendisiyle doğruyu çıkarabileceği öğretici bir unsurdur. Devlet başkanı sağlam fikirleriyle istişare ettiğinde onların fikirlerine bakar, sonra fikirler arasından doğruya en yakın zannettiğini tercih eder. Seçtiği görüşün ağırlığın, çoğunluğun yahut azınlığın veya sadece kendi görüşü olması arasında bir fark yoktur.” Bu gruptaki âlimler de mezkûr ayetle delil getirmiştir. Taberi dedi ki: “**Karar verdiğinde Allah’a dayan’** ayeti şunu ifade ediyor: Başına gelen dini veya dünyevi işlerde seni sebat üzere eylememiz ve doğruya erdirmemiz sayesinde kararın oluşunca sana emrettiğimiz şekilde emrettiğimizi yerine getir ve artık bunun ashabının görüşlerine ve işaretlerine uygun olup olmamasına aldırmış etme. **‘Allah’a dayan.’** Yani yapacağın ve terk edeceğin, uğraşıp çabaladığın işlerde Rabbine dayan. Tüm bunlarda ona güven. Tüm bunlarda O’nun mahlukatının görüşlerine ve yardımlarına değil, O’nun takdirine razı ol. **‘Çünkü Allah kendisine tevekkül edenleri sever.’** Onlar ise -hevalarına uysun veya uymasın- Allah’ın takdirine razı olanlar ve Allah’ın haklarındaki hükmüne teslimiyet gösterenlerdir.”³⁵³ Birçok müfessir bu ayeti böyle tefsir etmiştir. Bu tefsire binaen bu ayet Şûra’nın bağlayıcı olmadığına delalet etmektedir. Ayrıca **‘Karar verdiğinde’** buyruğu da müfred kipiyle karar vermenin sadece istişare edenden olacağına delalet etmektedir. Şayet istişare edenin şûradakilere tâbi olması vacib olsaydı Yüce Allah **“Karar verdiğinizde”** diye [çoğul biçimde] buyururdu.

İlaveten, çokluk doğruluğun ölçütü, kesin bir delili veya tercih edilme sebebi değildir. Çünkü bir görüşün doğruluğu veya yanlışlığı görüş sahiplerinin çokluğundan veya azlığından değil görüşün bizzat kendisinden kaynaklanır. Çağdaş demokrasinin belirlediği gibi, İslâm sayı çokluğunu hak ile batılın mizanı kılmamıştır. Bu çoğunluk ilkesi gayr-ı İslâmi bir ilkedir.”³⁵⁴

Zuhayli dedi ki: “İslâm şeriatındaki şûrâ meclisleri ile beşerî kanunların rejimlerindeki şûrâ meclisleri arasındaki fark görülmektedir. Zira İslâm’da şûrâ meclisi teşride bulunan bir şey değildir. O sadece Yüce Allah’ın hükmünü keşif ve araştırma aracıdır. Bu yüzden bu şûrada azlık ve baskın çokluk eşittir. Beşerî rejimlerdeki şûrâ meclisi ise teşride bulunan bir meclistir. Bu yüzden ekseriyetin görüşü yöneticiyi bağlar.”³⁵⁵

353. Taberi, *Câmi’u’l-beyân fî te’vili’l-Kur’ân*, 7/346.

354. ed-Dümeyci, *el-İmâmetü’l-uzmâ inde Ehli’s-sünne ve’l-cemâa*, 460.

355. Vehbe ez-Zuhayli, *el-Fıkhü’l-İslâmi ve edilletuhu*, 8/620.

Birçok yerde Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) çoğunluğun görüşünü değil kendi görüşünü almıştır. Nitekim bu Hudeybiye antlaşmasında böyledir. Ebû Bekir es-Sıddık (radiyallahu anhu)'da mürtedlerle savaşta, etrafındaki insanlarla mürtedlerle savaşmayı istişare ettiğinde böyle bir tavır takındı. Müslümanların kahir ekseriyeti -ki Ömer de bunlardan biridir- onlarla savaşma fikrinde değildi. Ebu Bekir ise kendi görüşünü aldı. Onun görüşü namaz ve zekâtı birbirinden ayırmamaktı. O durumda şöyle dedi: "Vallahi Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'e eda ettikleri bir deve ipini dahi bana vermezlerse, bu yüzden onlara karşı savaşacağım."³⁵⁶ Usâme ordusunun harekete geçmesinde de böyle bir duruş sergiledi.

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in siyerini ve raşid halifelerin (radiyallahu anhum) hayatlarını incelediğimizde şûrâyla ilgili şu karşımıza çıkmaktadır: Devlet başkanının veya yöneticinin şûrâdan çıkan görüşü alması zorunlu değildir. Şûrânın faydası fikir alış-verişi sayesinde meselenin bütün yönlerinin keşfedilmesidir. Münakaşa ve fikir alış-verişi ile meselenin tüm yönleri açığa çıkınca, istişarede bulunan kişi için meseleye dair en uygun ve faydalı taraf belirginleşir. Buna binaen, bazı çağdaşların söylemiş olduğu: "Şûrâdan çıkan görüş bağlayıcı olmasa şûrânın bir faydası yoktur, hâlbuki şûrâ İslâm nizamında önemli şeylerden biridir" sözü, bu anlattığımıza itiraz olarak ileri sürülemez. Yüce Allah en doğrusunu bilir.

Tenbih

Bu konuda ele alınan şûrâdan maksat devlet başkanının şûrâsıdır. Yani, devlet başkanı varken olacak şûrâdır. Ehl-i hal ve'l-akd'ın devlet başkanı seçmek için yaptıkları şûrâ ise seçim şûrâsıdır ve bu şûrâ ise ehl-i hal ve'l-akd devlet başkanını seçip ona biat ettiklerinde insanları mutlaka bağlayıcıdır. Nitekim bu geçtiğimiz sayfalarda anlatıldı.

Şûrâ Üyelerinin Seçimi

Bil ki Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in ve raşid halifelerin döneminde şûrâ üyelerinin seçimine dair maruf bir yöntem bulunmamaktadır. Aksine bu dönemlerde istişare edilenlerde dikkat edilen ana husus onlarda bulunacak özelliklerdi. Nitekim Ebu Hureyre (radiyallahu anhu)'nun hadisi bunu göstermektedir. Ebu Hureyre dedi ki: Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

356. Vehbe ez-Zuhayli, *el-Fıkhu'l-İslâmi ve edilletuhu*, 8/6203.

المستشار مؤتمن "İstişare edilen güvenilir kişidir."³⁵⁷ Raşid halifeler Müslümanların önde gelenleriyle ve âlimleriyle istişare ederlerdi. Nitekim Beyhaki bunu 20341 numaralı hadiste "Kâdının kendisiyle hükmedeceği, müftünün kendisiyle hükmedeceği şey" bâbında bunu Meymûn b. Mihrân'dan rivayet etmiştir.

İstişare edilen kişi ister genç ister olgun olsun, İslâmî şûrâda asıl bakılan unsur, övülesi vasıfları haiz olmaktır. İbn Arabî *Ahkâmu'l-Kur'ân*'da dedi ki: "İster olgun ister genç olsun fark etmeksizin kârilere Ömer meclislerinde bulunan ve istişare ettiği kimselerdi."

İbn Abbâs (*radıyallâhu anhumâ*) dedi ki: "Ömer beni Bedir'in ihtiyarlarıyla birlikte meclise dahil etti. Onlardan birisi şöyle dedi: 'Bu genci niye meclise alıyorsun, daha bizim onun kadar çocuklarımız var?' Ömer dedi ki: "O bildiğiniz kimselerdendir." İbn Abbâs dedi ki: 'Ömer bir gün onları çağırdı, beni de onlarla birlikte çağırdı. Zannımca o beni sırf onlara benim hakkımda bir şeyler göstermek için çağırdı.' Ömer dedi ki: "Siz '**Allah'ın yardımı ve fetih geldiğinde, insanların bölük bölük Allah'ın dinine girdiklerini gördüğünde...**' (Ömer sureyi bitirdi) ayetleri hakkında ne dersiniz?" Bazıları dedi ki: 'Yardıma mazhar olduğumuzda ve bize fetih nasib edildiğinde Allah'a hamd etmek ve istiğfar etmekle emrolunduk.' Kimileri 'Bilmiyoruz' dediler. Kimileri hiçbir şey demedi. Ömer bana "Ey İbn Abbâs, sen de böyle mi diyorsun?" diye sordu. Ben dedim ki: 'Hayır.' Dedi ki: 'Peki ne diyorsun?' Dedim ki: 'Bu Rasûlullah (*sallallahu aleyhi ve sellem*)'in ecelidir, Allah bunu ona şöyle buyurarak bildirdi: 'Allah'ın yardımı ve fetih geldiğinde' yani Mekk'e'nin fethi. İşte bunların gelmesi senin ecelinin alametidir. 'Rabbini hamd ile tesbih et ve O'ndan bağışlanma iste. Çünkü O tevbeleri çok kabul edicidir.' Ömer dedi ki: 'Benim bu ayete dair bildiğim de senin bildiğinin aynısıdır.'"³⁵⁸

Naslar, istişare edilecek kişiyi seçme hakkının istişare edecek kişide olduğuna delalet etmektedir. Nitekim geçen rivayette de böyledir. Ömer (*radıyallâhu anhu*) İbn Abbâs (*radıyallâhu anhumâ*)'yı istişare için seçmiştir.

357. Ebû Dâvud, *Sünen*; vd.

358. Buhârî, *el-Câmi*, sy 4294.

İslâmî Şûrâ ile Demokratik Şûrâ Arasındaki Fark

İslâmî şûrâ ile demokratik şûrâ arasındaki fark şudur: İslâmî şûrânın temel eksenini şeriatı göre muteber olan vasıflardır; demokratik şûrânın temel ise halkın seçimidir ve bu seçmenlerin şer'î sıfatlara sahip olup olmasına itibar edilmez, hatta onlara göre seçmenin Müslüman olması dahi şart değildir.

Yüce Allah'ın teşvik ettiği ve yönlendirdiği şûrâdan ümmet bireylerinin tamamı veya içerisindeki mutlak baskın çoğunluk anlaşılmaz. Allah (azze ve celle)'nin teşvik ettiği şûrâ ancak ehl-i hal ve'l-akd için mevzuu bahistir. İyi seviyede akıl sahibi, mütehassıs ilmi liyakatlara sahip, ümmetin seçkin ve ileri gelenleriyle kısıtlıdır. Bu bahsedilen ehl-i hal ve'l-akd ümmetin önderleri, liderleri; şeriatı, siyasi, sosyal, yargısal ve idarî maslahatlarını bilen âlimlerdir. Dini İslâm olan devletlerin birçoğunun parlamento ve millet meclislerinde olduğu gibi siyaset uzmanı ve tacirlerinden oluşan üç beş ayak takımı tipler değildir.

Şûrâ Üyelerinin Vasıfları

Şûrâ üyelerinin vasıfları iki kısımdır:

1) Her işte riayet edilmesi muhakkak zaruri olan genel özellikler: Bunlar şeriat bilgisine sahip olmak, eminlik ve takvadır. Zira helallik ve haramlık yönü bulunan her meselede helal ilimle tercih edilebilir. Hıyanetten eminlik, takva ve kişinin zararlı şeyleri işaret edip belirtmesiyle sakınılır. Buhârî dedi ki: "Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'den sonra devlet başkanları en kolayını alabilmek için mübah işlere dair güvenilir ve emin ilim sahipleriyle istişare ederlerdi." Süfyân es-Sevri dedi ki: "İstişare edeceğin kişiler takvalı, emin ve Yüce Allah'a haşyet duyan kişiler olsun."³⁵⁹

2) Hususi özellikler: İstişare edilen konu savaş işlerine taalluk ediyorsa ordu komutanlarıyla istişare etmelidir. Ekonomi meseleleri ile ilgili ise ekonomi uzmanlarıyla istişare etmelidir... Ancak tüm istişare meselelerinde hususi özelliklerin yanı sıra genel özellikler de bulunmalıdır.

359. Kurtubî, *el-Câmiu' li ahkâmi'l-Kur'an*, 4/251.

Münâvî “İstişare edilen güvenilir kişidir” hadisinin şerhinde şöyle der: “Tenbih: Kâmil zatlardan birisi şöyle dedi: ‘Nasihat eden ve fikir veren kişi çok büyük bir ilme ihtiyaç duyar. Zira o evvela şeriat ilmine ihtiyaç duyar. Bu, insanların hallerini bilmeyi, zaman ve mekân ilmini içerisine alan genel ilimdir. Bir de tercih ilmi de bu kapsamdadır. Çünkü bahsedilen alanlar birbirlerine mukâbil düştüğünde; örneğin zamana uygun olan şey hali veya mekânı... bozacak mahiyette olabilir. Bu durumda ehil kişi tercihe yönelir ve kendi nezdinde en racih olana göre hareket eder. Bunun örneği şudur: Bir zaman içerisinde hâlin iktiza ettiği iki iş için vakit darlığı olur, bu durumda fikir veren kişi o iki işten en mühim olanı işaret eder. Akıl verecek kişi bir insanın yapısının muhalif olduğunu, onu bir şeye yönlendirdiğinde tersini yapacağını bildiğinde ona uygun olmayan şeyi işaret eder ki, o uygun ve gerekli olanı yapsın. İşte buna siyaset ilmi derler. Zira bu ilmi uygulayan zat bu ilimle serkeş ve maslahatlarının yörüngesinden çıkan nefisleri idare/siyase eder. Bundan ötürü şöyle demişlerdir: ‘Fikir verecek ve nasihat edecek kişi ilim, akıl, doğru fikir, güzel bakış, mutedil mizaç, sükûnet ve teenniye muhtaçtır. Eğer bu hasletlere sahip değilse yanlış yapması, isabet etmesinden daha süratli olur. Bu durumda akıl vermemesi ve nasihat etmemesi gerekir.’”³⁶⁰

Mâverdi dedi ki: “O istişare yapmak istediğinde istişare için ehil olan, şu beş hasleti taşıyan kişileri talep eder:

1) Tecrübe geçmişiyile birlikte kâmil bir akıl. Zira düşünce tecrübelerin kesretiyle sağlam bir yüzeye oturur.

2) İstişare edilen kişi dindar ve takvalı olmalıdır. Zira bu her salâhın temel direği ve bütün başarıların kapısıdır. Dinini yaşamakta sağlam olan kişinin içi iman doludur, kararında muvaffaktır.

3) Samimi ve muhabbet dolu olmalıdır. Çünkü samimiyet ve muhabbet düşünceyi onaylar, görüşü sâfiyane kılarlar. Âlimlerden biri şöyle demiştir: ‘Sadece hasetçi olmayıp işini sağlama alan ve nefret dolu olmayıp zeki olan kişilerle istişare et.’

360. Zeynüddin Muhammed Abdürreâf b. Tâcîl'ârifin el-Münâvî, *Feyzu'l-Kadir şerhu'l-Câmi'i's-sağir* (Mısır: Mektebetü't-Ticâriyyeti'l-Kübrâ, 1356), 6/268.

4) Düşüncesini etkileyecek ağır bir dert ve meşgul edici bir gam ve kederi olmamalıdır. Zira düşüncesine dertler ordusunun akın ettiği kişinin görüşünün selamette kalması mümkün değildir; bilakis zihnine gelen fikirler istikamet taşımasına engel olur. Hikmetli bir nesirde şöyle denilmiştir: 'Her şey akla, akıl ise tecrübelerle muhtaçtır.'

5) Kendisiyle istişare edilen hususta peşine düştüğü kişisel bir gayesinin ve yardımında olan hevasının olmaması. Zira gayeler çekici, heva ise engeldir. Görüş hevanın karşı koymasına, gayelerin ise çekiciliğine maruz kaldığında fasit olur.

İşte bu beş haslet bir adamda toplandığında o kişi istişareye ehildir, görüş madenidir. Sakın ola kendi görüşünü üstün görme ve bakış açının sağlamlığına güven duymak gibi vehimlere kapılıp böyle kişilerle istişare etmekten yüz çevirme. Zira ihtiyaç sahibi olmayanın görüşü daha selamettedir, doğruya daha yakındır. Çünkü onun fikri halis, düşüncesi hâlidir, şehveti aklını örtüp engel olabilecek kuvvette değildir."³⁶¹

Şurâ üyelerinin özelliklerinden birisi de erkekliktir. Çünkü Allah Teâlâ yaratılış, var ediliş ve güç bakımından kadını erkekle eşit kılmamıştır. Bu yüzden Allah Teâlâ erkeğe yaratılışı, var edilişi ve gücüne uygun olan cihad ve genel velayetler gibi işleri yüklemiştir. Kadına da evine bakmak ve evlatlarını terbiye etmek gibi kendi yaratılış ve var edilişine uygun işler ve sorumluluklar yüklemiştir. Bu sebepten ötürü nübüvvet erkeklere has kılınmıştır. Devlet otoritesi demek olan büyük hükümdarlık da böyledir. Yüce Allah buyurdu ki:

وَلِّلرَّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ

"Erkeklerin kadınlar üzerinde derecesi vardır." (Bakara, 228) Yani makam ve üstünlükleri vardır.

361. Ebû'l-Hasen 'Alî b. Muhammed el-Başri el-Mâverdi, *Edebu'd-Dunyâ ve'd-Din* (b.y.: y.y., 1986). 260-263. (Bazı tasarruflarla birlikte).

Ömer (*radiyallahu anhu*) dedi ki: "Biz cahiliyyede kadını bir hiç olarak görürdük. Ne zaman ki, İslâm geldi ve Allah Teâlâ onlardan söz etti, o zaman biz bundan ötürü kadınların üzerimizde hakkı olduğunu gördük. Fakat onları işlerimize müdahil kılmadık."³⁶²

İslâm düşmanı kâfirler ve münafıklar kadının yörüngesinden sapmasının aileyi yıkıma uğratma, çocukları zayi etme ve toplumu ifsad için en büyük araçlardan biri olduğunu biliyorlar. Bu yüzden kadını evinden çıkarmak, onu hayadan ve örtüden ayırmak için gayret gösteriyorlar. Nitekim bu durum birçok ülke ve diyarda açıkça müşahede edilmektedir.

Bu anlattıklarımız İslâmî siyasette şûrânın durumuna dairdir. Demokratik düzende ise şûrâ İslâm'a ve küfre dair farklı akımlardan, muhtelif kavimlerden olan kişilerden oluşur. Bunlar arasında tastamam bir karışım vardır. Öyle ki, hiçbirinin diğerinden ayrılacağı özgün bir medeniliği yoktur. Hepsi eşdeğerdir. Bu karışıklık ya muhtelif dinlerden toplama bileşik bir din ihdas edilerek ya da iç dünya hariç dinin ve mezhebin görülmeceği bir şekilde oluşur. Din ve mezhep etkileri içlerindendir, zahirde ise tek bir kavim gibi olurlar. Yönetim ve vatan bakımından ortak oldukları için hepsi tek bir isimle adlandırılır. İçlerinden hiçbir kavmin ayrı başına bir nizamı olmaz. Bilakis nizamlarının bu kavimlerin karışmasından elde edilmiş cumhuriyet düzeni olması gereklidir. Bu nizamın bileşik yapısı ve kanunlarında içlerindeki baskın çoğunluğun görüşleri itibara alınır. Baskın çoğunluğun razı olduğuyla hükmedilir, reddettiğiyle asla hükmedilmez. Ve onların fikirlerinin şeriata uyup uymamasına hiçbir kıymet verilmez.

Böyle bir şûrânın İslâm'da reddedilen bir yapı olduğunda şüphe yoktur. Bunun dayanağı şu hadistir: Ebu Hureyre (*radiyallahu anhu*) dedi ki: Rasûlullah (*sallallahu aleyhi ve sellem*) şöyle buyurdu:

ان الله عز وجل قد اذهب عنكم عبية الجاهليه، وفخرها بالاباء مؤمن تقى،
وفاجر شقى، انتم بنو ادم، وادم من تراب ليدعن رجال فخرهم باقوام، انما هم
فحم من فحم جهنم، او ليكونن انا اهون على الله من الجعلان التى تدفع بانفها
النتن

362. Buhâri, *el-Câmi'*, sy 5843.

*"Allah (azze ve celle) sizden cahiliyye kibrini ve atalarla övünme âdetini giderdi. İnsanlar iki sınıftır: Muttaki mümin ve bedbaht facir. Siz Âdem'in çocuklarısınız, Âdem ise topraktan yaratıldı. Bazı kişiler birileriyle övünmeyi hemen terk etsin! O övündükleri kişiler sadece cehennem odunudur. Eğer terk etmezlerse onlar Allah katında burnuyla dışkı ittiren bok böceğinden daha düşük olacaklardır."*³⁶³

Bir de şu var ki, İslâm kendisine küfür namına bir şeyin dahil olmasına tahammül etmez. Zira İslâm'dan ve küfürden oluşmuş bileşik şey -aşikâr olduğu üzere- muhakkak küfürdür. Buna binaen, İslâm topraklarında yaşayan Müslümanların -bilhassa da Afganistan Müslümanlarının- tek bir İslâmî çizgide sıralanmaları gerekmektedir. Tâ ki, böylece sözleri birlik içinde bulunsun ve kurşun gibi kenetlenmiş yapılar gibi olsunlar. İşte o zaman, düşmanları çok olsa bile galip gelenler sadece onlar olacaktır. Kendilerini bırakıp da kâfirlerden yardım almaya muhtaç olmayacaklardır.

Ama mesele tam tersi olursa, farklı partilere bölünmüş, tefrika ve ayrılık içinde olurlarsa, sistemleri de çoğunluğun görüşleri üzere kurulu olursa yenik düşerler, dini şiarları silinir, İslâmî temeddünleri ve hakiki hürriyetleri kaybolur. Zira cumhuriyet otoritesi sadece sayısı daha fazla olan partilerin özgürlüğünü ifade eder. Sayı bakımından az olan partilerin hürriyet namına sahip oldukları bir şeyleri yoktur. Şüphe yok ki, çağımızda büyük kitlelere sahip olarak ulaşanlar fasıklar ve mülhidlerdir. Bilhassa da salihlerin ve cihad edenlerin tefrika içinde olduğu sıralarda böyledir. Allah Teâlâ en doğrusunu bilir.

363. Ebû Dâvud, *Sünen*, 2009, sy 5116.

ÇAĞDAŞ EĞİTİM ³⁶⁴

İslâm devletinde dini eğitim çağdaş eğitime tercih edilmelidir. Bununla maksat çağdaş eğitimin kökten bırakılması değildir. Bilakis kastedilen: Çağdaş eğitimin dini eğitimin gölgesinde ilerlemesidir. Çünkü bütün Müslümanlar nezdinde sabit olan hususlardan birisidir ki; kulun dinin ve kemalinin temel ekseni faydalı ilim ve salih ameldir. Faydalı ilim ve salih amelin dayanağı ise kendisine batılın önden veya arkadan gelemeyeceği Allah'ın Kitâb'ı ve Allah'ın tüm dinlere baskın kılması için hidayet ve hak din ile gönderdiği Rasûl (*sallallahu aleyhi ve sellem*)'in sünnetidir. Bu ümmetin başının istikâmeti ancak ve ancak Kitâb ve sünnetin korunması ile oldu. Bütün sapma ve yamuklar bu iki esasın terk edilmesi yüzünden gerçekleşti. Bu ümmetin ıslah ve düzelmesi ancak yeniden bu iki kaynağa dönmesiyle mümkündür.

İslâm devletindeki zaaf ancak gayr-ı dini ilimlerin galebe çalmasıyla oluşur. Hafız Şemsüddin ez-Zehebî *Tezkiratü'l-huffâz*'da³⁶⁵ şöyle dedi: “200 yılının başında Emîn öldürölüp yerine Memûn geçince Şiilik ortaya çıktı, muhalefetini izhar etti, kelâmın fecri doğdu, eskilerin felsefesi ve Yunan mantığı Arapça'ya tercüme edildi. Rasathane kuruldu. İnsanlar için nübüvvet ilmine uygun düşmeyen, müminlerin tevhideyle muvafık olmayan, daha öncesinde ümmetin kendisinden afiyette olduğu mahvedici ve helak edici yeni bir ilim ortaya çıktı.”

Bilindiği ve tecrübe edildiği üzere çağdaş ilimlerde derinlere dalmak akideyi ve ameli helak edicidir. Bu ilimleri öğretenler ve öğrenenler Kur'ân, sünnet, selef ve imamların sözlerini terk ederler, akliyyâta bakıp şeriiyyâta bakmazlar. Nitekim Afganistan hükümetine karşı olan “Dehriyye devrimi” Afganistan okullarında çağdaş ilimler dini ilimlere baskın geldiği için olmuştur.

Hafız Zehebî *Tezkiratü'l-huffâz*'da³⁶⁶ Ali b. Hasan ez-Zühli'nin biyografisinde şöyle dedi: “O vakitte tek bir mecliste on binden fazla divit sahibi kişi toplanırdı. Bunlar nebevi eserleri yazarlar, bununla meşgul olurlardı. Ara-

364. Çağdaş düzende okullarda gözetilen sistemin 'eğitim' olduğunu söylemek güçtür, bu olsa olsa 'öğretim'dir. Fakat kimi zaman yaygın kullanıma uyarak 'ta'lim' Arapça kelimesini 'eğitim' diye tercüme ettik. Yer yer ise bu kelimeyi 'öğretim' kelimesi ile karşıladık. (Mütercim)

365. Şemsüddin Ebû Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz* (Beyrut, TS), 1/240.

366. Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, 2/86.

larında iki yüz kadar fetvaya ehil imam bulunurdu. Şimdi ise ashabı hadis yok oldu, kayboldu gitti. Onların yerini hadis ve sünnet düşmanlarının alay edip kafa bulduğu talebeler aldı. Çağımızın âlimleri genelde fûrûda detaylı inceleme yapmadan taklide yönelen, -birçoğunu anlamamalarıyla birlikte- eskilerin felsefesi ve mütekellimûnun görüşlerine, akliyyâta kendilerini veren kişilerdir. Bela her yeri sardı, hevalar iyice yerleşip kök saldı. İlmin insanlardan kaldırıp kabzedilmesinin işaretleri [âlimlerin ölüp cahillerin geride kalması] zuhur etti. Artık bu durumda Allah kendi işine bakan, dilini tutan, Kur'ân'ını okuyan, zamanına ağlayan, Sahihayn'a (Buhâri ve Müslim) sürekli bakan, ecelin pençesine düşmeden Allah'a ibadet edene merhamet etsin. Allah'ım, bu hâlimize karşı sen muvaffak kıl ve merhamet et." Vefat yılı h. 848 olan allâme Zehebi'nin çağında hâl böyle ise senin şimdiki çağımıza dair zannın ne olur?!

Müslüman yöneticilere ve din-i mubinin âlimlerine düşen görev, terviç edilen bu tür okullardan insanları şiddetle sakındırmaktır. Çünkü bu okullar Müslümanların ahlakının bozulması ve onların Allah Teâlâ'nın dininden sapmaları için mücadele eden kâfirlerin etki uyguladığı araçlardan birisidir. Yüce Allah buyurdu ki:

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَسْمَعُوا لِهَذَا الْقُرْآنِ وَالْغَوْا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَغْلِبُونَ

"Kâfirler dediler ki: "Kur'ân'ı dinlemeyin ve o okunurken (anlaşılmasın diye) sesler çıkarın. Umulur ki siz galip gelirsiniz." (Fussilet, 26) Kureyş kâfirlerinin Kur'ân'a karşı koymak için hiçbir yolları kalmayıp oluşturduğu etkiye de engel olmada âciz kaldıklarında; Kur'ân okunurken gürültü çıkarmaya, saçma saçma sözler etmeye, alkış tutma ve ıslık çalmaya başvurdular. Bu, hakkın avazı çıktığında ve İslâm hükümleri yayıldığında her zaman cahillerin ve sefillerin düştüğü durumdur. Hakikatleri tersyüz etmek için saçma söz etme üslubunu kullanırlar, Kur'ân ve Müslümanlar arasında farklı türlerden setler çekerler. İşte bu setlerden birisi de içerisinde kadınların ve erkeklerin çirkin bir şekilde karışık bulunduğu mektepler ve okullardır. Buralarda öğretmenlerin ve öğrencilerin kıyafetleri batılların ve Avrupa'nın kıyafetidir. Bu okullar İslâm'a ve Müslümanlara karşı en büyük musibetlerdendir. Kur'ân'ın, şer'i hükümlerin ve İslâm ahlakının öğretilmesine karşı en çetin engellerdendir.

Allâme Muhammed Şefî bu ayet hakkında şöyle der: "İnsanları Kur'an'ın esintisiyle alınmış dini ilimlerden alıkoyup uzaklaştırmak ta Kur'an'ı dinlemeye engel olma mesabesinde olsa gerek. Zira işittirmekten ana maksat, Kur'an'daki ilimleri işittirmektir. Kâfirlerin bağırıp çağırarak ve boş sözler ederek insanları Kur'an'ı dinlemekten alıkoymaları ve buna mâni olmalarının terk amacı Kur'an ilimlerine mâni olmaktır. Müslümanların çocuklarının, bir Müslümanın muhakkak öğrenmesi gereken dini ilimleri öğrenmelerinden önce yeni ilim dallarını vehmetmeleri için kurulmuş mekteplere çağırılar dikkatli olsunlar. Zira böyle bir öğretim -âdeten ve tecrübe ile sabittir ki- dinin ve din ilimlerinin ihmaline götürür. İşte Kur'an'ın terkedilmiş bir hâlde bırakılmasına sebep olan ve Müslümanları Yüce Allah'ın boyasından başka bir boyayla boyayıp sonrasında helak olmuş bir topluluğa uymalarına aracılık eden devasa felaket budur."³⁶⁷

Yüce Allah'ın dininden bihaber olan bazı cahiller diyorlar ki: "Çağdaş ilimleri öğrenme sayesinde rızık ve maişet tahsili gibi faydalar elde edilir. Dini ve İslâmi ilimlerde ise böyle bir şey yoktur." Bu, büyük bir cehalettir, fakirlik korkusundan ötürü çocukları öldürmektir. Yüce Allah şöyle buyurdu:

وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ إِن قَتَلْتُمْ كَبِيرًا

"Fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin. Onların da sizin de rızıkınızı biz veriyoruz. Şüphesiz onları öldürmek büyük bir günahıdır."

(İsrâ, 31) Müftü Cemil Ahmed et-Tehânevî dedi ki: "Böyle bir korku gerekçeyle öldürmenin haramlığı; fakirlik korkusu ve endişesinden ötürü yapılan her şeyin haram olduğuna delalet eder."³⁶⁸

Çağdaş ilimleri öğrenme ve öğretmenin bizzat kendisinin caiz oluşunu ve insanların maişet ve kazançlarının onlar aracılığıyla gerçekleştiği için, savaş gücü ve düşmanı def etmek için onlara duyulan ihtiyacı inkâr etmiyoruz. Bu ihtiyaç tıpkı diğer hayat araçlarına olan ihtiyaç gibidir. Yüce Allah buyurdu ki:

³⁶⁷ Mevlânâ Muhammed Şefî, *Ahkâmü'l-Kur'an* (Karaçi, ts.), 4/127.

³⁶⁸ Müftü Cemil Ahmed, *Ahkâmü'l-Kur'an*, ts., bol. İsrâ, 90. ayet tefsiri.

قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ آمَنُوا
فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا خَالِصَةٌ يَوْمَ الْقِيَمَةِ كَذَلِكَ نَفْصِلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ قُلْ إِنَّمَا
حَرَّمَ رَبِّي الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَالْإِثْمَ وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ

“De ki: Allah’ın kulları için çıkardığı ziyneti ve hoş ve temiz rızıkları kim haram kıldı? De ki: Bunlar zaten dünya hayatında da iman edenler içindir; kıyamet gününde ise sadece iman edenlere mahsus kalacaktır. Bilen bir topluluk için âyetleri biz böyle açıklıyoruz. De ki: Rabbim ancak açığı ve gizlisiyle her türlü fuhşiyatı, günahı, haksızlıkla tecavüzde bulunmayı... haram kılmıştır.” (A’raf, 32-33)

Müslümanların çağdaş ilimleri öğrenmeleri caiz diye Kur’ân ve sünnet ilimleri ve fıkıh ilminden müstağni mi olacaklar? Yoksa çağdaş ilimler onlar için muhakkak gerekli mi?! Nasıl olur da din işlerinin ve dünya ile ahirette kurtuluşlarının kendisine bağlı olduğu şeylerden müstağni olurlar? Onlara her şeyden önce Kur’ân ve sünneti öğrenmeleri vacibse; çağdaş ilimlerle il-gilerinin hangi boyutta ve ne miktarda olması gerekir?

Dünya hayatını ölümden sonra beklediğimiz hayat ile karşılaştırdığımızda bu sorunun cevabı ortaya çıkacaktır. Nitekim çağdaş ilimler özü itibariyle salt olarak dünya hayatıyla ilgili meselelere özgüdür. Kur’ân ve sünnet ilimleri ise böyle değildir. Zira bunlar bizi dünyada ve ahirette sırât-ı müstakime irşad ederler. Bir de çağdaş ilimler ve zanaatları ortaya koyma ile kullanmada Müslüman, kâfir ve bütün insanlar eşittir. Kâfir bunları sadece dünyalık işleri için kullanır. Müslüman ise bunları -tıpkı hayatındaki diğer işlerinde olduğu gibi- dünya ve ahirette kazananlardan olmak için araç olarak kullanır.

Kitâb ve sünnet ilminin maksadı Allah’ı bilmeyi, tevhid etmeyi ve sadece Ona ibadet etmeyi gerçekleştirmektir. Bu öyle bir amaçtır ki, dünya ve içindekiler onun için yaratılmıştır. Öyle bir amaçtır ki, cennet ve cehennem onun için yaratılmıştır. Çağdaş ilmin maksadı ise tıpkı bu amacın araçları gibi fani olan ve maddi olan bazı menfaatleri elde etmektir.

İki maksat arasındaki fark Allah’ı zikretmek ve O’nu sevmek ile yeme, içme ve elbise arasındaki fark gibidir. İkincisinden yüce Allah’ı sevenlerin de sevmeyenlerin de nasibi vardır. Birincisine ise sadece yüce Allah’ı

sevenler nail olur. Bu fark, öncelemeye ve tercihe hangi amelin daha layık olduğunu ve aralarındaki nispetin ne olduğunu açıklayıcı kapsamdadır. Bir Müslümanın dini ilimlere zaruretiyle birlikte çağdaş ilimleri de öğrenmesi gerekiyorsa, her iki ilimle de hakikatlerine dair farkı göz önünde bulundurarak ilgilensin. Örneğin bir öğrenci matematik, ziraat ve kimya bilimlerine bir saat ayırıyorsa dini ilimleri öğrenmeye en az iki saat ayırsın. Bunun tam tersini yapmasın.

Çağdaş Eğitimin Dini Eğitimden Soyutlanmasının Zararı

Bil ki, Avrupa ülkelerinde ve Amerika'daki Batı halklarını taklid ederek çağımızda İslâm devletlerinde inşa edilen çağdaş ilimlerle ilgili fakülte-lerdeki genel âdette olduğu gibi, eğitim aşamalarının herhangi bir aşamasında bir öğrencinin vaktini dini ilimler olmaksızın sadece çağdaş ilimleri öğrenmekle doldurmak son derece zararlıdır. Çünkü bu, talebelerin sahip oldukları faydalı ilimden ve salih amelden sıyrılmalarını beraberinde getirir. Çünkü kalp hazırda bulunana meyleder, -bilhassa bu hazırda bulunan şey hemen olan şeyler cinsindense- hazırda bulunmayandan ise yüz çevirir. Yüce Allah'ın buyurduğu gibi:

كَلَّا بَلْ تُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ، وَتَذَرُونَ الْآخِرَةَ

“Hayır, siz hemen olanı seviyorsunuz. Ahireti ise terk ediyorsunuz.”

(Kıyâmet, 20-21) Bu ayetlerin tefsirinde Ebu Suûd şöyle diyor: “Yani, bilakis ey Âdemoğulları siz aceleden yaratıldığınız, hamurunuz aceleden olduğu için her şeyde acele ediyorsunuz. Bu yüzden hemen olanı seviyorsunuz, ahireti ise terk ediyorsunuz. Denildi ki: ‘Ayette geçen كَلَّا (Hayır) ifadesi insanı hemen olana aldanmaya karşı bir caydırmaadır. Buna göre iki fiildeki zamirin birleşmesi cins manası itibarıyladır. Her iki fiilin gaib sığada okunduğu kıraat ta bunu teyid etmektedir.”³⁶⁹

Evet, dünya ilimlerine böylesine kendini vermek ahiretten nasibi olmayan, Allah Teâlâ'yla karşılaşacaklarını ummayan, dünya hayatıyla razı olup onunla huzur bulanlara hoş gelir. Ama dünyada da ahirette de iyilikler isteyen müminin böyle bir şey yapması olacak iş değildir. Çünkü o zarara uğramayacak bir ticareti umanlardandır. Bu yüzden müminin çağdaş ilim-

369. Muhammed b. Muhammed b. Muhyiddin İmâd Ebü Suûd Ebü Suûd Efendi, *İrşâdül-akli's-selim ilâ mezâya'l-Kur'âni'l-Kerim* (Kâhire: Dârü'l-Mushaf, ts.), 9/67.

lere; dini ilme, sahih akideye ve salih amele zarar verecek düzeyde ihtimam vermemesi gerekir. Zira çağdaş ilmin durumu mecburiyetle ilgilidir. Dini ilmin ve salih amelin durumu ise maksat işlerin durumudur. Mecburi olanla maksat arasında fark vardır.

Tenbih

Çağdaş öğretimdeki büyük tehlike öğrencilerin etrafının bozuk olmasından kaynaklanmaktadır. Zira öğrencilerin okullardaki meclisleri fık-ı fücür ve dinsizlik meclisleridir. Malumdur ki, her meclisin etkisi vardır. Meclis arkadaşının insan ahlakına etkisi vardır. Çünkü hadiste bu şöyle belirtilmiştir: Ebû Hureyre (radiyallahu anhu) dedi ki: Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

الرجال على دين خليله فلينظر احدكم من يخالل

“Kişi dostunun dini üzeredir. Kiminle dostluk ettiğinize dikkat edin.”³⁷⁰

Şair şöyle diyor:

Kişiye soruşturma, arkadaşını soruştur

Zira arkadaş arkadaşına uyar

Bir toplulukta bulunduğunda hayırlı olanlarla arkadaşlık et

Sapkın kişiyle arkadaş olma, yoksa saparsın onunla birlikte

Ebû Saîd (radiyallahu anhu)’dan rivayet edildiğine göre Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

لا تصاحب الا مؤمنا ولا يأكل طعامك الا تقي

“Sadece müminle arkadaşlık et. Yemeğini sadece takva sahibi yesin.”³⁷¹ Tecrübe ile sabittir ki, karakter hiç fark etmeden başka karakterden çalar. Bu yüzden okullarda öğrencilerin etrafı emr-i bi’l-maruf ve nehy-i ani’l-münker ile düzeltilmelidir. Okullardaki öğretmenlerin akidelerinin ve amellerinin düzgün olması, dini ilimlerde birikim sahibi olmaları gerekir. Okulların

370. Tirmizî, Sünen, sy 2378.

371. Ebû Dâvud, Sünen, 2009, sy 4832.

temel sistemi dinen yasak olan şeylerden uzak olmalıdır. Okullar ân be ân basiret sahibi âlimler tarafından denetlenmelidir. Benim söyleyeceklerim bunlar. Allah Teâlâ en doğrusunu bilir.

KADINLARIN EĞİTİM-ÖĞRETİMİ

Kadının eğitim ve öğretimi konusunda, eğitim-öğretimin bizzat kendisiyle; eğitim ve öğretimin keyfiyetini birbirlerinden muhakkak ayırmak durumundayız. Zira ilkinin [kadınların eğitim görmesinin] caiz olduğunda hiçbir şüphe yoktur. Bilakis kadının yapması vacib olan işleri bilmesi vaciptir. Yapması müstehab olan şeyleri bilmesi de müstehaptır. Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ

“İlim talep etmek her Müslümana farzdır.” Hadisteki [eril kipte gelen] ‘Müslim (Müslüman)’ kelimesi [Müslüman kelimesinin dişil kipi olan] ‘Müslime’yi de kapsar. Nitekim hadiste böyle olmuştur:

الْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ

“Müslüman, Müslümanların dilinden ve elinden güvende olduğu kişidir.”³⁷²

Kadınların eğitimi Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) zamanında mevcuttu. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) kadınlara dini meselelerini öğretiyordu. Ebu Said el-Hudrî dedi ki: “Kadınlar Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)’e şöyle dediler: “Sana dair erkekler bize galip geldi. Bize özel bir gün ayır.” Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) onlara özel bir gün söz verdi. O gün onlarla buluştu. Onlara vaaz-u nasihatte bulundu, bazı emirler verdi. Onlara söyledikleri arasında şu da yer alıyordu:

مَا مِنْكُنَّ امْرَأَةٌ تُقَدِّمُ ثَلَاثَةً مِنْ وَلَدِهَا، إِلَّا كَانَ لَهَا حِجَابًا مِنَ النَّارِ

“Sizden hangi kadın üç evladını toprağa takdim ederse bu evlatları onun için cehenneme karşı bir hicab olur.” Bir kadın dedi ki: “İki evlatta öyle olur mu?” Peygamber buyurdu ki:

وَاثْنَتَيْنِ “İki evlatta öyledir.”³⁷³

372. Buhârî, Sahih; vd.

373. Buhârî, el-Câmi', sy 101.

Ayni dedi ki: "Hadisteki 'Sana dair erkekler bize galip geldi' ifadesi şu manadadır: Erkekler her gün seninle birlikte. İlim ve dine dair meseleleri dinliyorlar. Biz kadınlar ise zayıfız, onlara karşı koymaya gücümüz yok. Bu yüzden sen bize özel bir gün ayır da biz o gün ilim dinleyelim ve dinimize dair meseleleri öğrenelim. Bu hadiste kadınların dini meselelerine dair soru sorabileceğine, erkeklerle bu konuda ve ihtiyaçları olan diğer konularda konuşmalarının caiz olduğuna işaret vardır."³⁷⁴

Kadınlar dini yaşamakla mükellef olmalarına rağmen nasıl olur da din eğitim ve öğretimleri onlara caiz olmayabilir ki?! İlim insanın kemâl ve şerefi elde etmesini sağlayan bir şeydir. Yüce Allah buyurdu ki:

قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُوا الْأَلْبَابِ

"De ki: 'Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?' Ancak akıl sahipleri ders ve ibret alır." (Zümer, 9) yine şöyle buyurdu:

وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا

"Âdem'e bütün isimleri öğretti..." (Bakara, 31)

Allah Teâlâ Âdem (aleyhisselam)'ın fazilet ve hilafete ehil olmasını ilim ile açıkladı. Ayette ta'lim masdarından olan 'alleme (öğretti)' fiili geçti. İ'lâm ve inbâ'dan olan fiiller yerine bu lafzın tercih edilmesiyle ilgili Ebû Suûd şöyle der: "Çünkü ta'lim hakikatte kendisi üzerine -geri kalma olmaksızın- bilginin zuhur ettiği bir fiildir. Bu ise sadece öğreticinin bilgi eklemesiyle olmaz. Aksine feyzi kabul ve onu kendi cihetinden alabilmesi için öğrenecek olanın kapasitesine bağlıdır. Ayette ta'lim'den gelen fiilin i'lâm ve inbâ'ya³⁷⁵ tercih edilmesindeki sır budur. Zira i'lâm ve inbâ sadece beşerin ve meleğin ortaklaşa sahip olduğu, haberi dinleme işine bağlıdır. Âdem'in yeryüzünde halifelik görevine meleklerden (aleyhimüsselam) daha şayan olduğu da bu ilimle ortaya çıkar. Çünkü onların tabiatları cismanî cüziyyâtın hâllerine dair tafsilatları ilmi olarak ihata etmeye elverişli değildir. Allah Teâlâ'nın ona talimi onda bu bilgileri yaratmasıdır. Çünkü onun hilafete müstahak olması, onun bütün müsemmaların isimleri, ahvali ve her birine layık hususi

374. Ayni, *Umdetu'l-kâri şerhu Sahihi'l-Buhâri*, 2/134.

375. İksî de Arapça'da bildirme manası ifade eder.

niteliklere dair zaruri ve tafsili ilim istidadının bir gereği olarak belirginleşmiştir.”³⁷⁶

Kadınların Yazı Yazması

Kadınların yazı yazması meselesinde fâkihlerin çoğu bunun caiz olduğu görüşündedir. Şu hadise gelince: Âişe (radıyallâhu anhâ) dedi ki: Rasûlullah (sal. lallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

لا تنزلوهن الغرف ولا تعلموهن الكتابة وعلموهن المغزل وسورة النور

“Kadınları (göze çarpan) yüksek yerlere oturtmayın. Onlara yazı yazmayı öğretmeyin. Onlara iği (yün eğirmede kullanılan alet) ve Nûr suresini öğretin.”³⁷⁷ Âlimler bu hadisin zayıf olduğunu belirtmiştir. Çünkü Taberânî'nin senedinde Muhammed b. İbrahim vardır ki, bu adam hadis uyduruyordu. Hâkim'in senedinde ise Abdülvehhab b. Dahhâk var. İbn Hacer dedi ki: “Abdülvehhab b. Dahhâk b. Ebân el-Urdi, Ebu'l-Hâris el-Humsi. Selem-ye'de mukimdi. Metrûktur. Ebû Hâtim onun yalancı olduğunu söylemiştir. Onuncu tabakadan bir ravidir.”³⁷⁸

İbnü'l-Cevzi *el-Mevdûât*'ta dedi ki: “Bu hadis sahih değildir. Ebû Abudlah Hâkim en-Neysâbüri onu sahihinde rivayet etmiştir. Şaşılacak iş; nasıl olur da bu hadisin hâli ona gizli kalır? Ebû Hâtim İbn Hibbân dedi ki: ‘Muhammed b. İbrahim eş-Şâmi Şâmlılar üzerinden hadis uyduruyordu. İ'tibar durumu hariç ondan rivayette bulunmak helal değildir.’”³⁷⁹

İbnü'l-Kayserânî *Tezkiratü'l-huffâz*'da şöyle dedi: “Bu hadisi Muhammed b. İbrahim eş-Şâmi şöyle rivayet etti: Şuayb b. İshâk'tan, o Hişâm'dan, o babasından, o Âişe'den. Bu mezkûr Muhammed Irâk'tadır. Abâdân'dan ayrılmıştır. Şâmlılar üzerinden hadis uyduran biridir.”³⁸⁰

376. Ebû Suûd Efendi, *İrşâdü'l-akli's-selim ilâ mezâya'l-Kur'âni'l-Kerim*, 1/84.

377. Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, sy 5713; Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrekü ala's-Sahihayn*, sy 3494.

378. Hâfız Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *Takribu'r-tehzib*, thk. Muhammed Avvâme (Suriye: Dâru'r-Reşid, 1986), 368.

379. Ebul-Ferec Abdurrahman b. Ali İbnü'l-Cevzi, *el-Mevdûât*, thk. Abdurrahman Muhammed Osman (Medine, 1968), 2/269.

380. Muhammed b. Tâhir el-Makdisi İbnü'l-Kayserânî, *Ma'rifetü't-tezkira fi'l-châdisi'l-mevdû'a*, thk. İmaduddin Ahmed Haydar (Beyrut: Müessesetü'l-Kütübî's-Sekâfiyye, 1985), 382.

Sahih hadiste şöyle geçer: Ebu Bekir b. Ebû Hasme'den, o Ömer'in amca kızı Şifâ'dan, o dedi ki: "Hafsa'nın yanıdaydım. Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) yanımıza geldi ve şöyle buyurdu:

الَا تَعْلَمِينَ هَذِهِ النَّمْلَةُ كَمَا عَلَّمْتِهَا الْكِتَابَةَ

"Bu kadına yazı yazmayı öğrettiğin gibi nemle (vücudun yan tarafında çıkan bir tür yara) rukyesini de öğretsen ya?"³⁸¹

Ayni dedi ki: "Bu hadiste kadınlara yazı yazmayı öğretmenin mekruh olmadığına delil vardır."³⁸²

Kadınlara Eğitim Öğretimlerinin Nasıl Olacağına Dair

İkinci konu ise kadınların eğitim öğretiminin nasıl olacağıdır ki, araştırma konumuz budur. Evvela bir giriş sunmamız gerekiyor. Bu girişi şöyle ifade edebiliriz: Şâri' şer'i zaruretler olması dışında kadınlara evlerinden çıkmayı yasaklamıştır. Yüce Allah buyurdu ki:

وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى

"Evlerinizde oturun ve ilk cahiliyede olduğu gibi açılıp saçılmayın."

(Ahzâb, 33; Rûhu'l-beyâb müellifi dedi ki: "Manası şudur: Ey Peygamber hanımları, evlerinizde durun, meskenlerinizde kalın. Her ne kadar hitab Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in eşlerineyse de diğer kadınlar da buna dahildir. Rivayet edildi ki Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'in tertemiz eşlerinden olan Sevde bt. Zem'a (radiyallâhu anhâ) Ömer b. Hattâb (radiyallahu anhu) döneminde cenazesi evinden çıkarılana dek ne namaz ne hac ne de umre için odasının kapısından dışarı çıkmamıştır. Ona "Neden hac yapmıyorsun, neden umre yapmıyorsun?" diye sorulunca şöyle dedi: Bize:

وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ

381. Ebu Ca'fer Ahmed b. Muhammed et-Tahâvi, Şerhu me'âni'l-âsâr, thk. Muhammed Zuhri en-Necâr - Muhammed Seyyid Câdilhak (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1414/1994), sy 7182; Ebû Davud, Sünen, 2009, sy 3887.

382. Ebû Muhammed Maḥmûd b. Ahmed Bedruddin el-'Ayni, Nuḥabul-Efkâr fî Tenkihi Me-bâni'l-Aḥbâr fî Şerhi Me'âni'l-Âsâr, thk. Ebû Temim Yâsir b. İbrâhim (b.y.: y.y., 1429/2008), 13/193.

“Evlerinizde oturun!” denildi.³⁸³

Kurtubi dedi ki: “Ancak durum böyle değildir. Aksine şeriat ilgili birçok yerde geçtiği üzere kadınların evlerinde durmaları ve zaruret olmadıkça çıkmamalarına dair delillerle doludur. Yüce Allah Peygamber (*sallallahu aleyhi ve sellem*)’in eşlerine evlerinde bulunmalarını emretmiş, kendilerini teşrif ederek onlara bu buyruğuyla hitapta bulunmuştur.”³⁸⁴

Bundan şu bilindi: Kadınların saygınlığı evlerinde kalmalarındadır. İlk câhiliyye ile muradın ne olduğu noktasında Kurtubî’nin nakline göre müfessirler farklı görüşlere sahiptir. Zahir olana göre bu ayetle maksat İbn Atiyye’nin dediğidir: ‘Bu, onların geçirdiği câhiliyye evresidir. Onlar o câhiliyyedeki tutumlarını terk etmekle emrolundular. O zamanki tutumları şeriatın emirlerinden önce bulunan ve kâfirlerin gösterdiği tutumlardır. Çünkü önceden onlarda kıskanma diye bir şey yoktu, kadınlar örtüsüzdü. Allah Teâlâ da kadınların daha önce bulundukları hâle nisbeten o evreyi ilk câhiliyye diye ifade etti. Yoksa burada maksat bir başka câhiliyyenin daha olduğu değildir.”³⁸⁵

Cessâs şöyle der: “İkinci câhiliyye, İslâm döneminde o kâfirlerin işlerini yapanların hâlidir.”³⁸⁶ Ben derim ki: İçinde yaşadığımız bu çağ ikinci câhiliyyedir.

Abdullah b. Mes’ûd (*radiyallahu anhu*)’dan rivayet edildiğine göre Peygamber (*sallallahu aleyhi ve sellem*) şöyle buyurdu:

المرأة عورةٌ، وإنها إذا خرجت استشرفها الشيطانُ، وإنها لتكون إلى وجه الله أقرب منها في قعر بيتها

“Kadın avrettir. Evinden çıktığı zaman şeytan onu gözetler. Kadının rabbinin merhametine en yakın olduğu an evinde bulunduğu andır.”³⁸⁷

383. İsmâ’il Hakkî b. Muştafâ el-İstânbûlî el-Hanefî el-Halvetî İsmâ’il Hakkî Bursevi, *Rûhu l-Beyân* (Beyrut: Dâru’l-Fikr, ts.), 7/170.

384. Kurtubi, *el-Câmiu’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, 14/179.

385. Kurtubi, *el-Câmiu’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, 14/179.

386. Cessâs, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, 3/471.

387. İbn Hibbân, *Sahihu İbn Hibbân el-müsnedü’s-sahih ale’t-tekâsim ve’l-envâ*, sy 5598.

Kadınların ıslahı, evlerinde olmalarındadır. Hatta Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) kadınların evlerinde kılacakları namazlarının mescitte cemaatle olan namazlarından daha üstün olduğunu belirtmiştir. Abdullah b. Mes'ûd (radiyallahu anhu)'dan rivayet edildiğine göre Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

صلاة المرأة في بيتها افضل من صلاتها في حجرتها وصلاتها في مخدعها

افضل من صلاتها في بيتها

“Kadının evin içinde kıldığı namaz evin avlusunda kıldığı namazdan, (eşyalarının gizlendiği) küçük ve özel odada kıldığı namaz da evin içinde herhangi bir yerde kıldığı namazdan daha faziletlidir.”³⁸⁸ Aynî dedi ki: “İb-nü'l-Esir dedi ki: Hadiste geçen المخدع kelimesinin manası, büyük evin içindeki küçük odadır. Kadının eşyalarının gizlendiği küçük ve özel odadaki namazının evin içindeki herhangi bir yerde ve avluda kıldığı namazdan daha üstün olmasının sebebi o küçük odanın kadın için daha örtücü olması ve insanların bakışından daha çok koruyucu olmasıdır. Kadınların durumunun temel noktası mümkün oldukça örtünmek ve bakışlardan uzak olmaktır.”³⁸⁹ Âişe (radiyallâhu anhâ) dedi ki: “Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) kadınların ihdas ettiği şeylere yetişseydi İsrailoğlularının kadınlarının men edildiği gibi o da kadınları (mecsîde gitmekten) men ederdi.”³⁹⁰ Hafız Aynî dedi ki: “Hadisteki ‘kadınların ihdas ettiği’ ifadesiyle maksat, onların ortaya çıkardığı süs, güzel koku, hoş elbise vb. şeylerdir. Ben derim ki: Şayet Âişe (radiyallâhu anhâ) bu zamanın kadınlarının ihdas ettiği bid'atleri ve münkerleri görseydi daha şiddetli karşı çıkardı. Bilhassa da Mısır kadınları böyle. Zira onlarda anlatımı mümkün olmayan bid'atler, karşı konulamayan münkerler var. Sîddika (radiyallâhu anhâ)'nın söylediği şu söze bak: ‘Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) kadınların ihdas ettiği şeylere yetişseydi’ Bu söz ile Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in vefatı arasında sadece az bir zaman var! Bir de o zamanın kadınları zamane kadınlarının ihdas ettiklerinin binde birini dahi ihdas etmemişlerdir.”³⁹¹

388. Ebû Dâvud, *Sünen*, 2009, sy 570.

389. Ebû Muhammed Maḥmûd b. Aḥmed Bedruddin el- Aynî, *Şerhu Ebi Dâvûd*, thk. Ebu'l-Munzir Ḥâlid b. İbrâhim el-Mıṣrî (Riyad: Mektebetu'r-Ruṣd, 1420/1999), 3/56.

390. Buhârî, *el-Câmi'*, sy 869.

391. Aynî, *Umdetu'l-kârî şerhu Sahihî'l-Buhârî*, 6/159.

Ben derim ki: Allame Aynî'nin -ki vefat yılı hicri 855'tir- zamanında kadınların durumu buysa, bizim zamanımızdaki kadınların o kadınların hâline bin kat, hatta daha fazla beterdir ve daha bozuktur. Müteahhirun âlimlerimiz kadınların cemaate katılmalarının mutlak olarak mekruh olduğuna fetva vermiştir. Haskefi dedi ki: "Kadınların cemaatte bulunması -Cuma ve Bayram namazı ve vaaz dahi olsa- mutlak olarak mekruhtur. Vele ki gece vakti ve ihtiyar kadın dahi olsa. Müftâ bih görüş budur. Çünkü zaman bozuk bir zamandır." Haskefi'nin "Vele ki gece vakti ve ihtiyar kadın dahi olsa" sözü mutlaklığı beyandır. Yani gündüz veya gece vakti ister genç kız ister ihtiyar kadın olsun hüküm budur. "Müftâ bih görüş" sözüyle maksat müteahhirunun mezhebidir. *Bahr*'da müellif dedi ki: "Şöyle denilebilir: 'Müteahhirunun itimat ettiği bu fetva İmam'ın ve sahibeynin görüşüne muhaliftir. Çünkü onlardan genç kızın mutlak olarak ittifakla men edileceği, ihtiyar kadının ise öğle, ikindi ve Cuma namazı hariç ihtiyar kadının katılabileceği nakledilmiştir. İmameyne göre ise ihtiyar kadınlar tüm namazlara katılabilirler. Nitekim *Hidâye* ve *Mecma*'da ve diğer eserlerde böyle geçer. Bu yüzden ihtiyar kadınların her namazda cemaatten alıkonulmalarına dair fetva tüm bu imamlara muhaliftir. Mutemed olan İmam'ın mezhebidir'" *Nehir*'de müellif dedi ki: "Bunda bir problem var. Bilakis müteahhirunun bu fetvası İmam'ın kavline alınmadır. Şöyle ki, imam belli vakitlerde men ettiği kadınları etkin faktör -ki bu şehvetin ziyadeliğidir- bulunduğu için men etmiştir. Ayrımı ise şuna mebnidir: Fasıklar akşam vakti etrafta bulunmazlar. Çünkü yemekle meşguldürler. Sabah ve yatsıda da bulunmazlar, uyurlar. Ancak fısık fücurlarının baskınlığından ötürü fasıkların bu vakitlerde de etrafta cirit atması varsayıldığında -tıpkı günümüzde olduğu gibi-, hatta cemaate gidecek kadınları araştırmaları varsayıldığında bu vakitlerde de men edilmeleri öğle namazında cemaate gelmelerinden daha baskın olur."³⁹²

İbn Nüceym dedi ki: "Musannın *el-Kâfi*'de dedi ki: "Bugün fetva bütün namazlara kadınların cemaate katılmasının mekruh olması üzeredir. Çünkü fesat yaygındır. Namaz için mescide gelme mekruh olunca vaaz meclislerine, hele hele âlimlerin süsüyle süslenip kendilerini öyle sunan filanların yanlarına gelmekten men edilmeleri daha evladır." Bunu Fahu'l-İslâm zikretmiştir."³⁹³

392. Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülaziz İbn Abidin, *Reddül-muhtâr ala'd-Dürri'l-muhtâr* (Beyrut: Dâru'l-fıkr, 1992), 1/418.

393. İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik*, 1/380.

Bu anlattıklarımız sabit olunca, kadınların evlerinde mahremlerinden eğitim almaları evladır. Çünkü onların eğitim hakları velileri üzerine bir borçtur. Yüce Allah buyurdu ki:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ غِلَاطٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ

“Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi öyle bir ateşten koruyun ki, yakıtı insanlar ve taşlardır; başında ise hiçbir emrinde Allah’a isyan etmeyen ve ne emredilirse onu yapan güçlü ve sert tabiatlı melekler vardır.” (Tahrîm, 6) “Kendinizi koruyun...” ayetinin tefsirinde *Tefsîrü'l-Hâzin*'de şöyle geçer: “İbn Abbâs dedi ki: “Allah’ın size yasak kıldıklarından kaçınarak ve itaat ederek amelde bulunarak. **“Ve ailenizi”** yani onlara hayrı emredin, şerden nehyedin. Onlara eğitim verin ve edeplendirin. Böylece onları yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten korursunuz.”³⁹⁴

Abdullah b. Ömer (*radiyallahu anhu*)’dan gelen hadiste şöyle geçer: Abdullah dedi ki: Rasûlullah (*sallallahu aleyhi ve sellem*)’i şöyle buyururken işittim:

كلکم راع وكلکم مسؤول عن رعیته الامام راع ومسؤول عن رعیته والرجال راع فی اهلہ وهو مسؤول عن رعیته والمرأة راعیة فی بیت زوجها ومسؤلة عن رعیته والخادم راع فی مال سیده ومسؤول عن رعیته

“Hepiniz çobansınız ve hepiniz idarenizde bulunanlardan mesulsünüz. Devlet başkanı toplumundan mesuldür. Erkek ailesinin çobanıdır, idaresinde bulunanlardan mesuldür. Kadın kocasının evinin çobanıdır ve idaresinde bulunanlardan mesuldür. Hizmetçi efendisinin malının çobanıdır ve idaresinde bulunanlardan mesuldür.”³⁹⁵

İbnü'l-Hâc dedi ki: “Kadının kocası varsa ve kadın hükümleri bilmiyorsa kocasının ona öğretmesi vaciptir. Eğer koca bunu yapmazsa kadın bunu ondan talep eder. Eğer koca yine yapmazsa kadın ondan ilim öğrenmek için

394. Alaeddin Ali b Muhammed b İbrâhim el-Bağdadi Hazin, *Lübabü't-te'vil fi meani't-tenzil = Tefsîrü'l-Hazin*. (:) (Erişim 28 Kasım 2022), 4/316.

395. Buhâri, *el-Câmi*', sy 893.

çıkmayı ister. Eğer koca izin vermezse kadın izinsiz çıkar.”³⁹⁶ Hatib el-Bağdadi dedi ki: “Devlet başkanı evli kadınların kocalarını ve cariyelerin efendilerini onlara ilim öğretmeye icbar eder.”³⁹⁷

Kadın öğrenim için evden çıkma gereği duyduğunda evla olan öğretmenin kadın olmasıdır. İbnü'l-Hümâm dedi ki: “Kadının kadından öğrenim görmesi, kör bir erkekten öğrenim görmesinden daha hoştur.”³⁹⁸

Kadın yabancı bir erkekten öğrenim görme ihtiyacı duyarsa kendisiyle öğretmeni arasında örtücü bir engel olmalıdır. Yüce Allah şöyle buyurdu:

وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَسْأَلُوهُنَّ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ ذَلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ

“Peygamber hanımlarından birşey isteyeceğiniz zaman da onu perde arkasından isteyin. Sizin kalbiniz için de onların kalpleri için de böylesi daha nezih bir davranış olur.” (Ahzâb, 53)

Kurtubî dedi ki: “Bu ayette Yüce Allah’ın birisinin Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) eşlerinden birinden bir ihtiyacı olduğunda veya onlara fetva sorması gereken bir mesele olduğunda onlara perde arkasından soru sormalarına veya istekte bulunmalarına izin verdiğine delil vardır. Bu hükme manen bütün kadınlar dahildir.”³⁹⁹

Ayette iffet, iffetin korunması, saygınlık ve şerefın muhafazasını kesin temin eden semavi bir edeb yer almaktadır. Bu ayetin hükmü kıyamete kadar ki bütün Müslüman eşlerini kapsar. Her ne kadar lafzı Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) eşlerine has olsa da hüküm budur. Çünkü Allah Teâlâ bu semavi edebın hikmet, illet ve neticesini şöyle buyurarak açıklamıştır: **“Sizin kalbiniz için de onların kalpleri için de böylesi daha nezih bir davranış olur.”** Yani perde arkasından istemenin hikmeti iki cinsten olan tarafların kalplerinin tertemiz olmasını muhafaza etmektir. Bir de Allah Teâlâ tafdil sıgasıyla bunu ifade etmiştir. Bu muhafaza, şeriatin kıyamete kadar erkek ve kadınlardan talep ettiği bir durumdur.

396. Ebü Abdullah Muhammed b. Muhammed el-Maliki İbnü'l-Hâc, *el-Medhal* (Dâru't-Turâs, ts.), 1/276.

397. Ebü Bekr Ahmed b. Ali b. Sabit el-Hatib el-Bağdadi, *el-Fakih ve'l-mütefakkih*, thk. Ebü Abdurrahman Âdil b. Yûsuf el-Garâzi (Suudi Arabistan: Dâru İbnî'l-Cevzi, 1421), 1/174.

398. İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-kadir*, 1/343.

399. Kurtubî, *el-Câmiu'li ahkâmi'l-Kur'ân*, 14/227.

Kadının Dışarı Çıkması Durumunda Riayet Etmesi Gereken Âdâb

Eğitim için veya başka bir amaç için dışarı çıkacak olan kadın örtüye dair şer'i edebe dikkat etmelidir, bu onun üzerine dinen vecibedir. Şer'i elbisenin detaylı anlatımı fıkıh ve ahlaka dair geniş eserlerde zikredilmiştir. Oraya müracaat edilebilir. Biz burada kadının dışarıya çıkacağı zaman elbisesiyle ilgili zaruri bazı şartları anlatacağız.

Bil ki, kadın evden çıkacağı zaman giyimine dair şu şartlara riayet etmelidir:

Tenbih: Aşağıdaki şartların tamamı sadece kadının evden çıkma zamanına has değildir. Bilakis bazı şartlar hem çıkma vaktini hem de evdeki hâli kapsar. Hatta bazıları -açıkça görüleceği üzere- erkekleri de kapsar.

1- Kadın müstesna tutulan bölgeler hariç bütün bedenini örtmelidir. Yüce Allah şöyle buyurdu:

وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَى جُيُوبِهِنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ أَوْ آبَائِهِنَّ أَوْ أَبْنَاءِ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنَى إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنَى أَخَوَاتِهِنَّ أَوْ نِسَائِهِنَّ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ أَوِ التَّابِعِينَ غَيْرِ أُولَى الْاِرْزَةِ مِنَ الرِّجَالِ أَوِ الطِّفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلَى عَوْرَاتِ النِّسَاءِ وَلَا يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّ وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهُ الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

“Mü'min kadınlara söyle: Onlar da bakışlarını sakınsınlar, iffetlerini korusunlar, görünen dışında ziynetlerini göstermesinler; örtülerini, yakalarını kapatacak şekilde örtsünler. Kocalarından, babalarından, kocalarının babalarından, oğullarından, kocalarının oğullarından, erkek kardeşlerinden, erkek kardeşlerinin oğullarından, kız kardeşlerinin oğullarından, kendi kadınlarından, ellerinin altında bulunan kölelerden, erkeklikten kesilmiş hizmetçilerinden ve kadınların mahremiyetlerine henüz vakıf olmayan çocuklardan başkasına ziynet yerlerini göstermesinler. Saklı ziynetlerini fark ettirmek için de ayaklarını yere vurmasınlar. Hepiniz Allah'a tevbe edin, ey mü'minler, tâ ki kurtuluşa eresiniz.” (Nûr, 31)

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِّأَزْوَاجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيسِهِنَّ
ذَلِكَ أَذْنَى أَنْ يُعْرِفْنَ فَلَا يُؤْذِينَ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا

“Ey Peygamber! Eşlerine, kızlarına ve mü’minlerin hanımlarına söyle, örtülerini üzerlerine alsınlar. Onların iffetli hanımlar olarak tanınmaları ve eziyete uğramamaları için bu daha uygundur. Allah ise çok bağışlayıcı, çok merhamet edicidir.” (Ahzâb, 59)

İlk ayette Allah (*azze ve celle*)’nin istisna tuttuğu bölgeler hariç bütün ziynetleri örtmenin vacib olduğuna dair açık ifade vardır. Âlimler ayette müstesna tutulan bölgelerin ne olduğu hususunda ihtilaf etmiştir. Taberi dedi ki: “Yüce Allah’ın ‘**Görünen dışında ziynetlerini göstermesinler**’ buyruğu. Ziynet ikidir: 1) **Gizli kalan ziynet**: Örneğin halhal, bilezikler, küpeler ve gerdanlıklar böyledir. 2) **Açık olan ziynet**: Bu ayette bununla maksadın ne olduğunda ihtilaf edilmiştir. Bazı âlimler şöyle der: Bu görünen elbiseler ziynetidir. Bu kapsamdaki görüşlerden biri İbn Mes’ûd’dan gelen rivayettir. O dedi ki: “Ziynet iki kısımdır. Açık olanı elbiselerdir. Gizli olanı ise halhaller, küpeler ve bileziklerdir.” İbrahim ve Hasan’dan da böyle rivayet edilmiştir. Başkaları ise şöyle dediler: “Kadına göstermesi mübah kılınan görünen ziynet sürme, yüzük, bilezikler ve yüzdür. Bu, İbn Abbâs (*radiyallâhu anhumâ*), Saîd b. Cübeyr ve Atâ’dan rivayet edilmiştir.

Başkaları şöyle dediler: Bununla yüz ve elbiseler kastedilmiştir. Bu hususta doğruya en yakın görüş, şöyle diyenlerin sözüdür: “Ayette kastedilen yüz ve ellerdir.” Buna sürme, yüzük, bilezik ve kına dahildir. Tevile dair en doğru görüşün bu olduğunu söylememizin gerekçesi, âlimlerin her namaz kılan kişinin namazda avretini örtmesi gerektiği ve namazda kadının yüzünü ve ellerini açabileceği, bedeninin bunun dışındaki yerlerini örtmesi gerektiğine dair icmalarıdır. Bu görüş onların tamamının icması olunca, bununla şu bilindi: Kadın bedeninden avret olmayan yeri açabilir. Nitekim erkekler için de böyledir. Avret olmayan yerin açılması haram değildir. Kadının bu yerleri açabileceği söz konusu olunca bu yerlerin Yüce Allah’ın ‘**görünenin dışında**’ buyruğunda istisna tuttuğu yerlerden olduğu malum oldu. Çünkü bunların tamamı görünen ziynetlerdir.” Taberi tefsirinden özetleyerek yaptığımız alıntı burada sona erdi.⁴⁰⁰

400. Taberi, *Câmi’u’l-beğân fî te’vili’l-Kur’ân*, 19/159.

Mâturîdî dedi ki: “**Görünen dışında ziynetlerini göstermesinler.**’ Abdullah b. Mes’ûd (*radıyallâhu anhu*)’dan şöyle rivayet edildi: “**Görünen dışında**’ Bu rida ve elbiselerdir. İbn Abbâs (*radıyallâhu anhumâ*)’dan şöyle rivayet edildi: “**Görünen dışında**’ Bu sürme ve yüzüktür.” Bir başka rivayette ise şöyledir: “El ve yüzdür.” Âişe (*radıyallâhu anha*)’dan şöyle dediği mervidir: “**Görünen dışında**’ Bu bilezik ve ayak parmağı yüzüğüdür.”

Eğer ayetin tevili İbn Mesûd’dan gelen rivayette belirtilen ise -ki o görünen yerlerin elbise vb. diğer şeyler olduğunu söylemiştir- bunda yabancı kadının yüzüne bakmanın helal olmamasına delalet vardır. Eğer tevili İbn Abbâs’tan gelen rivayette olduğu gibiyse bunda şehvetsiz bir şekilde bir kadının yüzüne bakmanın helal olduğuna delalet vardır. Eğer Âişe’nin dediği gibi bilezik ve ayak parmağı yüzüğüyse bunda ellere ve ayaklara bakmanın caizliğine delalet vardır. Çünkü ikisi de görünen ve aşikâr şeylerdir. Bir bak-sana, ikisi de abdestte yıkama farzında görünen yerlerdendir. Eğer ayetin tevili böyleyse bunda kadının ayağı açıkken namaz kılmasının caizliğine delalet vardır.”⁴⁰¹

Binaenaleyh kadının yüzü, elleri ve ayakları avret değildir. Yabancı bir erkek bir kadının bu bölgelerine bakabilir, caizdir. Ebu Bekir el-Cessâs böyle demiştir.⁴⁰²

Kadının ayağı avret değildir. *el-Hidâye*’de de geçtiği üzere en sahih olan budur. *el-Înâye*’de şöyle geçer: “Çünkü kadın yalınayak veya ayakkabı ile yürüdüğünde ayağını göstermekle mübtela olur. Olur ki, mest bulamaz. Bir de şu var ki, yüz bakmakla hasıl olduğu gibi ayağa bakmakla öyle şehvetlenme hasıl olmamaktadır. Çokça şehvetlenme olmasına rağmen yüz avret değilse ayak avret olmamaya daha evladır.”⁴⁰³

Kenz’de şöyle geçer: “Yüzü, elleri ve ayakları hariç hür kadının bedeni avrettir.” Elin dış tarafının hükmüne dair âlimler farklı kanaatlerdedir. *Merâkı’l-felâh*’da şöyle geçer: “En sahih olan, elin dışının da içinin de av-

401. Mâturîdî, *Te vilâtu Ehli’s-Sunne*, 7/544.

402. Ebû Bekr Ahmed b Ali Râzî Cessâs, *Şerhu muhtasari’t-Tahâvi fî’l-fikhi’l-hanefi* (Beyrut: Dârul-Beşâiri’l-İslâmiyye, 2010), 1/700.

403. Ebû Abdullâh Muhammed b. Muhammed b. Maḥmûd el-Bâberti, *el-Înâye fî şerhi’l-Hidâye* (Lübnan: Dâru’l-Fikr, 1489/1970), 1/259.

ret olmamasıdır. Ayak ta böyledir, avret değildir.” Musannıf bunu zaruretin umumiliğiyle talil etmiştir.⁴⁰⁴

2- Elbisesi haddi zatında ziynet olmamalıdır. Allah Teâlâ şöyle buyurdu:

“Evlerinizde oturun ve ilk câhiliyyede olduğu gibi açılıp saçılmayın.”
“Açılıp saçılmayın.” Yani ziynet ve güzelliklerinizi erkeklere göstermeyin.
“İlk câhiliyyede olduğu gibi” Yani ilk câhiliyye kadınlarının açılıp saçılması gibi. Yani, ilk câhiliyye kadınlarının ziynet ve güzelliklerini erkeklere teşhir etmeleri gibi.

Fedâla b. Ubeyd (*radiyallahu anhu*)’dan rivayetle Rasûlullah (*sallallahu aleyhi ve sellem*) şöyle buyurdu:

ثَلَاثَةٌ لَا تَسْأَلُ عَنْهُمْ: رَجُلٌ فَارَقَ الْجَمَاعَةَ وَعَسَى إِمَامُهُ فَمَاتَ عَصِيًّا، وَامْرَأَةٌ غَابَ عَنْهَا زَوْجُهَا وَقَدْ كَفَاهَا مَوْنَةُ الدُّنْيَا
 عَبْدُ ابْنِ مَرْثَدَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: ثَلَاثَةٌ لَا تَسْأَلُ عَنْهُمْ

*“Şu üç kişiyi hiç sorma: Müslümanların cemaatini terk eden ve imamına (devlet başkanına) isyan edip âsi olarak ölen kişi. Efendisinden kaçan ve ölen köle veya cariye. Kocasını yanında bulunmayan, dünyevî ihtiyaçları tarafınca karşılanan ama ondan sonra açılıp saçılan kadın. Bunları hiç sorma.”*⁴⁰⁵

Açıktır ki, kadının süslü renk barındıran elbisesindeki kadar ziynet başka bir şeyde yoktur. Kadının ziynet taşıyan bir elbiseyle dışarı çıkması -kaçarı yok- fitneye mahal verir. Bilhassa da halkının bozuk olduğu bu zamanda.

3- Elbisesi sık olmalı, içini belli etmemelidir. Çünkü örtünme ancak böyle gerçekleşir. İçini belli eden ince elbise ise kadının erkekleri fitneye düşürmesini ve ziynetini ziyadeleştirir. Bu hususta Peygamber (*sallallahu aleyhi ve sellem*) şöyle buyurmaktadır:

404. Ebü'l-İhlâs Hasan b. Ammâr b. Ali el-Vefâi Şürûnbülâli, *Merâkı'l-felâh şerhu nûri'l-izâh* (Kâhire: el-Matbaatu'l-Meymeniyye, ts.), 91.

405. Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrekü ala's-Sahihayn*, sy 411. Hâkim dedi ki: "Bu, Şeyhayn'ın şartlarına göre sahih bir hadistir. Bunun tüm ravileriyle hüccet getirmişler ama bu hadisi tahrir etmişlerdir. Ben bu hadise ait bir illet de bilmiyorum."; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, sy 23943.

سیکون فی اخر امتی نساء کاسیات عاریات، علی رؤوسهن کاسنمة البخت،
العنوهن؛ فانهن ملعونات، لو کان ورائکم امة من الامم خدمنهن کما تخدمکم
نساء الامم قبلکم

“Ümmetimin son döneminde giyinmiş çıplak kadınlar olacak. Başlarının üzerini Horasan devesinin hörgücü gibi yaparlar. Onlara lanet edin. Zira onlar melundur. Şayet sizden sonra bir ümmet daha olsaydı, tıpkı sizden önceki ümmetlerin kadınları size hizmet ettiği gibi bu kadınlar da onlara hizmet ederdi.”⁴⁰⁶

Ebu Hureyre (radiyallahu anhu) dedi ki: Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

صِنْفَانِ مِنَ أَهْلِ النَّارِ لَمْ أَرَهُمَا، قَوْمٌ مَعَهُمْ سِيَاطُ كَأَذْنَابِ الْبَقَرِ يَضْرِبُونَ بِهَا
النَّاسَ، وَنِسَاءٌ كَاسِيَاتٌ عَارِيَاتٌ مُمِيلَاتٌ مَائِلَاتٌ، رُؤُوسُهُنَّ كَأَسْنِمَةِ الْبُخْتِ
الْمَائِلَةِ، لَا يَدْخُلْنَ الْجَنَّةَ، وَلَا يَجِدْنَ رِيحَهَا، وَإِنَّ رِيحَهَا لَيُوجَدُ مِنْ مَسِيرَةِ كَذَا
وَكَذَا

“Cehennemliklerden olup benim görmediğim iki sınıf insan var: Yanlarında inek kuyruğu gibi kamçılar taşıyan ve bunlarla insanlara vuran kimseler. Bir de giyinmiş ama çıplak olan, meylettiren ve meyleden, başları Horasan devesinin meyilli hörgüçleri gibi olan kadınlardır. Bunlar cennete giremeyecekler. Cennetin kokusu şu kadar mesafeden hissedilmesine rağmen bunlar cennetin kokusunu dahi alamayacaklar.”⁴⁰⁷

Giyinmiş çıplaklarla maksadın ne olduğuna dair muhaddisler farklı görüşleri vardır. Bu görüşlerden birisi şudur: Bu kadınlar bedenlerini belli eden ince elbise giyecekler. Her ne kadar elbiselerden ötürü giyinmiş olsalar da işin özünde çıplaktırlar. Ali el-Kâri *Mirkât*'ta böyle demiştir.

406. Taberâni, *el-Mu'cemu'l-ı-ırsat*, sy 9331. Ravi: Abdullah b. Amr.

407. Müslim, *Müslim*, sy 2128.

Alkame b. Ebû Alkame annesinin şöyle dediğini aktardı: “Hafsa bt. Abdurrahman, müminlerin annesi Âişe'nin yanına geldi. Hafsa'nın başında ince bir başörtüsü vardı. Âişe o başörtüsünü yırttı ve Hafsa'ya kalın bir başörtüsü taktı.”⁴⁰⁸

4- Elbisesi geniş olmalıdır. Dar olup da bedeninin bölgelerini belli etmemelidir. Çünkü elbiseden maksat fitneyi izale etmektir. Bu ise ancak geniş elbiseyle mümkündür. Dar elbise ise her ne kadar derinin rengini örtse de beden yapısını teşhir etmektedir. Bunda ise fesat ve bedene davet vardır.

Ebû Yezid el-Müzenî dedi ki: “Ömer kadınlara ‘kubtiyye’ elbisesini giymelerini yasakladı. Bazı kimseler şöyle dedi: “O elbise içini göstermiyor.” Ömer dedi ki: “İçini göstermese de beden yapısını teşhir ediyor.”⁴⁰⁹

5- Elbisesi parlak ve kokulanmış olmayacak. Çünkü kadınların evlerinden çıkacakları vakit güzel koku sürmelerini yasaklayan birçok hadis vardır. Ben bu hadislerden bazısını arz edeyim:

Birinci hadis: Ebû Musa el-Eş'arî (radiyallahu anhu) dedi ki: Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

أَيُّمَا امْرَأَةٍ اسْتَعْطَرَتْ فَمَرَّتْ عَلَى قَوْمٍ لِيَجِدُوا مِنْ رِيحِهَا فَهِيَ زَانِيَةٌ

“Koku süren, sonra da kokusunu hissetsinler diye erkeklerin yanından geçen kadın zinakârdır.”⁴¹⁰

İkinci hadis: Abdullah b. Mes'ûd (radiyallahu anhu)'dan eşi Zeyneb es-Sekafiyye'den nakledildiğine göre Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) ona şöyle buyurdu:

إِذَا خَرَجْتَ أَحَدًا كُنَا إِلَى الْعِشَاءِ فَلَا تَمَسْ طِيْبًا

“Siz kadınlardan birisi yatsı namazına gidecek olduğunda güzel koku sürmesin.”⁴¹¹

408. Ebu Bekr Ahmed b. el-Huseyn el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkadir Ata (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003), sy 3265.

409. İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, sy 24792.

410. Ahmed b. Şu'ayb en-Nesâî, *Sünen*, thk. 'Imadu't-Tayyâr vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risale Nâşirün, 2010), sy 5126.

411. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, sy 27047.

Üçüncü hadis: Ebu Hureyre (radiyallahu anhu)'dan nakledildiğine göre onun yanından kokusu hissedilen bir kadın geçti. Ebu Hureyre ona dedi ki: "Ey Cebbâr olanın kulu. Mescide mi gidiyorsun?" Kadın "Evet" dedi. Ebu Hureyre dedi ki: "Mescid için mi güzel koku sürdün?" Kadın "Evet" dedi. Ebu Hureyre dedi ki: "Geri dön ve yıkan. Çünkü ben Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)"i şöyle buyururken işittim:

ما من امرأة تخرج الى المسجد تعصف ريحها فيقبل الله منها صلاتها حتى
ترجع الى بيتها فتغتسل

"Bir kadın mescid için yola çıkar ve kokusu hissedilirse, evine dönüp yıkanmadıkça Allah onun namazını kabul etmez."⁴¹²

Dördüncü hadis: Ebu Hureyre (radiyallahu anhu)'dan rivayet edildiğine göre Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

لا تمنعوا اماء الله مساجد الله وليخرجنا تفلات

"Allah'ın kadın kullarını mescidlerden men etmeyin. Mescidlere koku sürmeden gitsinler."⁴¹³

Beşinci hadis: Âişe (radiyallâhu anhâ) dedi ki: "Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) mescidde oturmakta iken Müzeyne kabilesinden bir kadın girdi. Ziyneti içerisinde mescidde eteğini sürterek ve böbürlenerek yürüdü. Bunun üzerine Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

يا ايها الناس انهوا نسائكم عن لبس الزينة والتبختر في المسجد فان بنى
اسرائيل لم يلعنوا حتى لبس نسائهم الزينة وتبخترن في المساجد

"Ey insanlar! Kadınlarınızı ziyet giymekten ve böbürlenerek yürümekten nehyedin. Zira Ben-i İsrail, kadınları ziyet giyince ve mescitlerde böbürlenerek yürüyünce lanetlendi."⁴¹⁴

412. Beyhaki, es-Sünenü'l-kübrâ, sy 5973.

413. Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, sy 9645.

414. İbn Mâce, Sünen, sy 4001.

Kadın dışarı çıkacağı zaman koku sürmesinin yasaklığının sebebi, bu kokunun tıpkı güzel elbise, görünen takılar ve hoş ziynet gibi şehveti tetikleyici olmasıdır. Erkeklerin arasına karışmak da böyledir.”⁴¹⁵

Ben derim ki: Mescide gidecek kadın için dahi koku sürünme haramsa, çarşı, cadde ve okula gidecek kadın için hüküm nedir? Şüphe yok ki, bu daha büyük bir günahdır. Nitekim Heytemî şunu zikretmiştir: Kocasını izin vermiş dahi olsa bir kadının evinden koku sürmüş ve süslenmiş olarak çıkması büyük günahlardandır.

6- Elbisesi erkeklerin elbisesine benzememelidir. Çünkü, elbise ve başka hususlarda kendisini erkeğe benzeten kadınlara lanet edildiği sahih hadislerde varid olmuştur. Bu hadislerden bazıları:

Bir: Ebû Hureyre (radiyallahu anhu) dedi ki: “Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) kadın gibi giyinen erkeğe de erkek gibi giyinen kadına da lanet etti.”⁴¹⁶

İki: İbn Abbâs (radiyallahu anhumâ) Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)’den hikâye ederek şöyle dedi: “Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) kendini erkeklere benzeten kadınlara ve kendisi kadınlara benzeten erkeklere lanet etti.”⁴¹⁷

Üç: İbn Ebî Müleyke dedi ki: “Âişe’ye şöyle denildi: “Bir kadın erkek ayakkabısı giydi.” Âişe dedi ki: “Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) kendini erkeklere benzetmeye çalışan kadınlara lanet etti.”⁴¹⁸

Dört: Hüzeyl’den bir adam dedi ki: “Abdullah b. Amr b. Âs (radiyallahu anhu)’yu gördüm. Evi Hil bölgesinde. Mescidi ise harem bölgesindeydi. Ben onun yanınayken o Ebû Cehil’in kızı Ümmü Saîd’i bir yay kuşanmış, erkek gibi yürürken gördü. Abdullah dedi ki: “Bu kadın kim?” Hüzeyl’den olan adam dedi ki: “Bu Ebû Cehil’in kızı Ümmü Saîd’dir.” Abdullah dedi ki: Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)’i şöyle buyururken işittim:

لَيْسَ مِنَّا مَنْ تَشَبَّهَ بِالرِّجَالِ مِنَ النِّسَاءِ وَلَا مَنْ تَشَبَّهَ بِالنِّسَاءِ مِنَ الرِّجَالِ

415. İbr. Hacer el-Askalâni, *Fethu'l-bâri Şerhu Sahihi'l-Buhâri*, 2/349.

416. Ebû Dâvud, *Sünen*, 2009, sy 4098.

417. Ebû Dâvud, *Sünen*, 2009, sy 4098.

418. Ebû Dâvud, *Sünen*, 2009, sy 4098.

“Erkeklerle benzemeye çalışan kadınlar ve kadınlara benzemeye çalışan erkekler bizden değildir.”⁴¹⁹

Beş: İbn Abbâs dedi ki: “Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) kendisini erkeklerle benzeten kadınlara ve kendisini kadınlara benzeten erkeklere lanet etti ve şöyle buyurdu:

اخر جوهم من بيوتكم

“Onları evlerinizden çıkarın.”

İbn Abbâs dedi ki: “Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) falan kişiyi, Ömer de falan kişiyi çıkardı.”⁴²⁰

Zehebi kadınların erkeklere, erkeklerin kadınlara benzemesini *el-Ke-bâir*’inde zikretmiş ve yukarıda geçen bazı hadisleri verdikten sonra şöyle demiştir: “Kadın dar yenli vb. diğer erkek elbiseleri⁴²¹ giydiğinde kıyafetleri hususunda erkeklere benzemiş olur. Allah ve Rasûl’ünün laneti onu bulur. Eğer karısına bu hususta imkân tanımış, yani yaptığından razı olmuş ve nehyetmemiş ise kocasını da lanet bulur. Çünkü koca karısını Allah’a itaat etmeye yönlendirerek eğitmekle ve onu masiyetlerden nehyetmekle me-murdur. Zira Yüce Allah şöyle buyurdu:

قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ

“Kendinizi ve ailenizi yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun.”

(Tahrim, 6) Yani ailenize edeb verin, eğitin, ilim öğretin, Allah’a itaat etmele-rini emredin, Allah’a isyan etmekten nehyedin. Nitekim bunlar size bizzat kendinize dair de vaciptir. Kocanın sorumluluğu bir de Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)’in şu hadisinden ötürüdür: “Hepiniz çobansınız ve hepiniz idareniz altında bulunanlardan mesulsünüz. Erkek ailesinin çobanıdır ve kıyamet günü onlardan mesuldür.” Yine Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)’in şöyle buyurduğu varit oldu:

419. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, sy 6875.

420. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, sy 2006.

421. Zehebi döneme has iki elbiseyi örnek vermiştir. Bu elbiselerin mahiyetlerine dair bir veri bula-madık. (Mütercim)

الا هلك الرجال حين اطاعوا النساء

“Bilin ki, erkekler kadınlara itaat ettiklerinde helak olurlar.” Hasan dedi ki: “Vallahi bugünlerde karısına hevasının yönlendirdiği şeylerde itaat eden erkeği Allah Teâlâ yüzüstü cehenneme girdirecek.”⁴²² Heytemi de bunu büyük günahlardan saymıştır.⁴²³

7- Elbisesi kâfir kadınların elbiselerine benzememelidir. Çünkü şeriâtın sabitelerinden birisi şudur: Erkek olsun kadın olsun Müslümanların kıyafetlerinde, yeme-içme ve diğer âdetlerinde kâfirlere benzemeleri caiz değildir. Bu, İslâm şeriâtındaki büyük kâidelerden biridir. Maalesef bugün birçok Müslüman bu kâidenin dışına çıkmıştır. Hatta öyle ki, dini isimleri taşıyan kimseler dahi dinlerini bilmemelerinden, hevalarına tâbi olmaktan veya kâfir Avrupa’yı taklitlerinden ötürü bu hâle düşmüşlerdir. Bu konuda çokça hadis vardır. Birisi şudur: İbn Ömer (radiyallahu anhu) dedi ki: Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

من تشبه بقوم فهو منهم

“Kim bir kavme benzer ise onlardandır.”⁴²⁴ Bir diğeri şudur: Ebû Hureyre (radiyallahu anhu) dedi ki: Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

جعل رزقي تحت ظل رمحي وجعل الذلة والصغار على من خالف امرى ومن

تشبه بقوم فهو منهم

“Benim rızkım mızrağımın gölgesinin altında kılındı. Emrime muhalefet edene zillet ve hakirlik takdir edildi. Kim bir kavme benzerse onlardandır.”⁴²⁵

8- Elbisesi şöhret elbisesi (kibirlenmeye ve gözleri üzerine çekmeye götürecek elbise) olmamalıdır. Çünkü şu hadis bunu gerektirir: İbn Ömer (radiyallahu anhu) dedi ki: Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

422. Ebû ‘Abdillâh Şemsüddin Muḥammed b. Aḥmed b. ‘Osmân ez-Zehebî, *el-Kebâir* (Beyrut: y.y. ts.), 135.

423. Ebû'l-‘Abbâs Şihâbüddin Aḥmed b. Muḥammed b. Muḥammed İbn Ḥacer el-Heytemî, *ez-Zevâcir an ‘İktirâfî'l-Kebâir* (b.y.: Dâru'l-Fikr, 1407/1987), 1/256.

424. Ebû Dâvud, *Sünen*, 2009, sy 4098.

425. Bezzâr, *Müsned*, sy 8606.

من لبس ثوب شهرة البسه الله يوم القيامة ثوب مذلة ثم الهب فيه نارا

“Kim şöhret elbisesi giyerse kıyamet günü Allah ona zillet elbisesi giydirir, sonra o elbisenin içinde ateş yakar.”⁴²⁶ Bir de şu hadis vardır: Ebû Zerr (radiyallahu anhu)’dan naklen Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

من لبس ثوب شهرة اعرض الله عنه حتى يضعه متى وضعه

“Kim şöhret elbisesi giyerse Allah ondan yüz çevirir. Nihayetinde onu alçaltır ve hakir biri kılar.”⁴²⁷

Kadınların eğitiminde elbiseye dair ve kadının ırzını, şeref ve iffetini koruması için şeriatın ona bağlı kalmasını emrettiği adaba riayet edilmesiyle birlikte eğitim ortamının erkeklerle birlikte olmaması, yabancı erkeklerle konuşma ihtiyacı doğduğunda ilgi çekici şekilde konuşulmaması vaciptir.

Bu anlattıklarımız kadının dini ilimleri öğrenmesine dairdir. Dünyevi ilimlerden de dikiş dikmek ve tıp bilimi gibi kadınlara uygun olanlar vardır. Kimya, geometri vb. kadınlara uygun olmayan dünyevi ilimlere gelince, kadınların bunlar için dışarı çıkma ihtiyaçları söz konusu değildir. Her ne kadar bu ilimler farz-ı kifaye olsa da. Çünkü farz-ı kifaye olan ilim, din veya dünya işlerini yolunda götürmek için zorunlu olarak gereken ilimlerin hepsidir. İbn Âbidin *Raddü'l-muhtâr*’ın mukaddime bölümünde şöyle der: “Müellif *Tebîyünü'l-mehârim*’de dedi ki: ‘Farz-ı kifaye olan ilim, dünya işlerini yolunda götürmede illa ki, lazım olan her ilimdir. Örneğin tıp, hesap, nahiv, lügat, kelam, kıraat, hadis isnadları, vasiyet ve miras taksimi, yazı, meâni, bedî, beyân, usûl; nâsih, mensûh, âmm, hâs, nas ve zâhir bilgisi böyledir. Tüm bunlar tefsir ve hadis ilmi için âlettir. Şu ilimler de böyledir: Âsâr ve ahbâr ilmi, ricâl, ricâl isimleri, sahabe isimleri ve özelliklerine dair bilgi, rivayette adalet ilmi, zayıf rivayeti güçlüden ayırmak için ravi ahvâl ilmi, râvilerin ömürlerini bilmek; dokuma, siyaset ve hacamat gibi temel zanaatlar ve çiftçilik.”⁴²⁸ Fakat erkeklerin bunların eğitim öğretimini görmesi ile herkesin zimmeti beraat altında olur. Öyleyse bunlara dair kadınların çıkması için hangi şer’î ihtiyaç vardır?!

426. İbn Mâce, *Sünen*, sy 3607.

427. İbn Mâce, *Sünen*, sy 3607.

428. İbn Âbidin, *Reddu'l-muhtâr 'alâ'd-Durri'l-muhtâr*, 1/42.

KARMA EĞİTİM

Mekteplerde, okullarda ve üniversitelerde gördüğümüz kadın-erkek karma eğitimin haramlığında hiçbir şüphe yoktur. Göklerin ve yerin yaratıcısının yasalarını yaratılmışların en hayırlısının diliyle (*sallallahu aleyhi ve sellem*) belirttiği İslâm dini kesin bir şekilde yasaklamış olmasına rağmen Müslüman bir ümmette iki cinsin üniversite, okul ve mekteplerde karışık olması garip ve acayip bir durumdur. İnsanî saygınlık ve onurla dolu doğal Afgan kıskançlığı bu karma durumdan ve ona götüren bütün araçlardan kesinlikle uzak durup sakınmayı gerekli kılar. Ey Müslümanlar -Allah bizi ve sizi muvaffak kılsın- burada size Kur'ân ve nebevî sünnette ilgili delillerden bir bölüm sunacağız. Sonra da -Müslüman olmayan kesimden kimseler olsa bile- Afgan ulusunun saygınlığına ve uygun düşmeyen şeylere bulaşmaktan uzaklıklarına işaret edeceğiz.

Kur'ân-ı Kerîm'den deliller:

Buna dair Kur'ân'ın her hâlükârda terkedilmemesi gereken azim delillerinden birisi şudur: Allah (*azze ve celle*) Kur'ân'da semavî bir edep indirmiş ve bu edeple dünya kadınlarının en hayırlıları olan, yaratılmışların efendisi Muhammed (*sallallahu aleyhi ve sellem*)'in eşlerini edeplendirmiştir. Kur'ân'da bütün erkeklere onlardan ancak perde arkasından eşya istemelerini emretmiş, sonra da buna dair hikmetin, bu yolun iki tarafından da kalplerinin karşı cinsler arasında töhmet kirlerinden son derece temiz olması olduğunu beyan etmiştir.

İlletin malulünü umumileştirdiği ve tahsis ettiği, usul ilminde mukarardır. Her ne kadar lafzı Nebî (*sallallahu aleyhi ve sellem*)'in eşlerine has olsa da bu ayette belirtilen illet kıyamete kadar ki bütün Müslüman eşlerini kapsar. Bu konu şu ayette geçer: **“Peygamber hanımlarından bir şey isteyeceğiniz zaman da onu perde arkasından isteyin.”** Sonra bu semavî edebî hikmetini, illetini ve neticesini Allah (*azze ve celle*) şu buyruğuyla ifade etti:

ذَلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ

“Sizin kalbiniz için de onların kalpleri için de böylesi daha nezih bir davranış olur.” (*Ahzâh, 53*) Bu buyruk, illet yollarından birisi olan ima ve tembih yoluyla perde arkasından istemenin illetinin iki taraftan her bir bireyin

kalplerinin temizliğini en iyi şekilde korumak olduğuna delalet etmiştir. Nitekim Allah Teâlâ **“Sizin kalbiniz için de onların kalpleri için de böylesi daha nezih bir davranış olur.”** buyruğunda tafdil sığasını kullanmıştır. İki cinsin de kalplerinin en temiz ve nezih olmasıyla yapılan bu illetlendirme, ayetin hükmünün kıyamete kadar gelecek bütün Müslüman kadınları kapsadığına delalet etti. Zira kadınların kalplerinin en temiz oluşu ve erkeklerin kalplerinin de onlara karşı töhmetten son derece temiz oluşu talep edilen bir şeydir, bunda icma vardır. Binaenaleyh, herhangi birinin “Şer’ân talep edilen, sadece Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) eşlerinin kalplerinin ve erkeklerin kalplerinin onlara karşı töhmetten temiz kalmasıdır” diye bir şey söylemesi doğru olmaz. Bilakis kalbin bu bağlamda temizliği -açıkça görüldüğü üzere- bütün kadınlar hakkında matluptur. Bu gerçek, **“Sizin kalbiniz için de onların kalpleri için de böylesi daha nezih bir davranış olur.”** ayetinde işaret edilen illetin; kâmil sıyanet ve iffeti, üstün ahlakı muhafaza ve töhmetle kirlenmekten uzak durmayı sağlayan değerli edeb ile inen bu semavî hükmün genelleştirilmesini iktiza eder. Bu hükmü indiren tüm eksiklerden münezzehtir! O (azze ve celle) yarattıklarının maslahatlarına ve onlara güzel ahlakı öğretmeye dair ne engin ve uçsuz bucaksız ilme sahiptir!

Şayet biz bazı ilim adamlarının ve kadınların açılması daveti yapan herkesin dediği gibi **“Peygamber hanımlarından bir şey isteyeceğiniz zaman da onu perde arkasından isteyin”** ayetinin Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) eşlerine has olduğunu faraza tartışma bakımından kabul etsek bile, şöyle bir durum var: Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)’in eşleri Müslüman kadınlar uyabileceği en hayırlı ve üstün örnektir. Bilhassa da kerametın, şeref ve iffetin korunmasını temin eden semavî bir edepte uymaları böyledir. Yani bu hususta onlara uymak, ahlak ve şerefın kökünü kurutup şerden ve iffeti muhafazadan hiçbir eser bırakmayan, hayvanca ibahiye ve serbestlikte batılı kadınlara uymaktan daha yerindedir. Şerefi, sıyaneti, saygınlığı, iffeti, nezihliği, kalplerin töhmet pislikleriyle kirlenmesinden uzak kalmayı gerçekleştiren, semavî vahiyle gelmiş bir öğretide Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)’in eşlerine uymanın ırzı kirleten, saygınlık ve erdemin köküne kibrit suyu döken bir şerde batılı kâfir kadınları taklit etmekten daha hayırlı ve evla olduğunda insaf sahibi ve akıllı hiç kimsenin itiraz edip çekişmesi düşünülemez. Her kim Müslümanların kızlarını bu saygın semavî edeb noktasında Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)’in eşlerine uymaktan alıkoyuyorsa, o kalbi hasta biridir, ümmetini en kötü şekilde aldatan biridir. Ve:

من غشنا فليس منا

“Bizi aldatan bizden değildir.”⁴²⁹

Bu konuya dair Kur’ânî delillerden birisi de şudur: Allah Teâlâ iki cinsten her bir bireye gözlerini karşı cinsten sakındırıp kısımlarını emretmiş ve bu semavî edebini onlar için daha nezih, yani töhmete karşı daha temiz olacağını beyan etmiştir. Bu emre bağlı kalmayan iki cinsten herkesi onların yaptıklarından son derece haberdar olduğu ve kendisine hiçbir şeyin hafı kalmadığını belirterek tehdit etmiştir. Bu şu ayette yer alır:

قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ذَلِكَ أَزْكَى لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ

“Mü’minlere söyle: Bakışlarını sakınsınlar ve iffetlerini korusunlar. Bu, onlar için daha nezih bir davranıştır. Allah ise onların işlemekte oldukları şeylerden haberdardır.” (Nûr, 30) “Bu onlar için daha nezih bir davranıştır” buyruğuna bak. Bu buyruğun töhmet kirlerine karşı fazileti muhafazada son derece etkin bir semavî edebi tazammun ettiğini göreceksin. “Allah ise onların işlemekte oldukları şeylerden haberdardır” buyruğuna da bak. Zira bu, bakışını kısımayan, aksine Allah’ın haram kıldığı şeylere bakmasına sebep olanlara yönelik büyük bir tehdittir. Yüce Allah daha sonra şöyle buyurdu:

وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَى جُيُوبِهِنَّ

“Mü’min kadınlara söyle: Onlar da bakışlarını sakınsınlar, iffetlerini korusunlar, görünen dışında ziynetlerini göstermesinler; örtülerini, yakalarını kapatacak şekilde örtsünler...” (Nûr, 31) Bu ayette Allah (azze ve celle)’nin iki cinse de gözlerini bakılması helal olmayan karşı cinsten kısımasına dair açık emri vardır. “Bakışlarını sakınsınlar” ifadesinden hemen sonra “ve iffetlerini korusunlar” buyurdu. İffetini koruma emrinden önce evvela bakışı sakınmayı emretti. Çünkü gözle bakmak, gerçek zinanın sebebidir. Zira bakış, zinanın postacısıdır. Kimi zaman erkek güzel bir kadına

429. İbn Mâce, Sünen, sy 2225.

bakar da kadına duyduğu sevgi kalbine hâkimiyet kurar ve bu sevgi ikisine de o çirkin işe iter. Bilhassa da kalplerden Allah korkusunun çekilip alındığı, fesadın ve her şeyi serbest saymanın yaygınlaştığı bu zamanımızda. Allah'ın dilediği nadir azınlık müstesna, Allah'tan haya ettiği ve korktuğu için bakışını kisan birini neredeyse göremezsin. Hizlandan ve basiretin körelmesinden Allah'a sığınırız. Müslim b. Velid el-Ensârî bir şiirinde haram bakışın kötü akıbetini şöyle dile getirmiştir:

Gözüm kalbime onu sevindirmek için bir bakış sundu

Ama o bakış bedbahtlık ve kötü son oldu

Başıma hevedan daha şiddetli bir şey gelmedi

Hevayı yaratan tüm eksiklerden münezzehtir ve yücedir

Bu ayetteki mezkûr semavî adabı düşündüğünde, kadın erkek karışık bulunmaya çağıran açıklık davetçilerinin bu adaba kendisi vesilesiyle şeref ve iffetin zayi olabileceği, ırzların kirleneceği, yatakların berbat olacağı, neseblerin selametini kaybedeceği ve karşı cinslerin bir arada bulunması kirlerinden arınamayacağı şeytanca bir felsefeyle karşı koyduklarını görürsün. Bu hususun açıklaması şöyle: İthal ve uyulan âdetlere uygun olarak, erkekleri kadınlardan, kadınları erkeklerden alıkoyacak din veya mürüvvet namına bir engel olmadığı bir koşulda; gençliklerinin baharında ve güzelliklerinin göze çarptığı bir zamanda, son derece süslenmiş ve kendini güzel göstermek için uğraşmış kız öğrencileri başları, yüzleri, boyunları ve bedenlerinin başka bölgelerinin açık olması yüzünden tabii güdüyü kışkırtıcı ve tahrik edici batı elbiseleri içinde; gençlikleri ve kadınlara yakınlık ve birlikteliğe yönelik fitrattan gelen tabii meyillerinden ötürü içlerinde doğal cinsel güdü ve şehvet ateşinin yandığı genç erkeklerle beraber aynı ortamda bulunmaya çağıran kimse sanki bu kızlara ve genç erkeklere şöyle demektedir: “Ben doğru olmayan şeyleri işlemeniz, güdülerinizi ırzları, yatakları ve nesebleri kirletecek gayr-ı meşru şekilde tatmin etmeniz için size her yolu hazırlayıp kurdum.” Şeytan da bu kötü çağırıcılara sanki şöyle demektedir: “Mümin erkeklere söyleyin: Bakışlarını kısasınlar ve iffetlerini muhafaza etmesinler. Mümin kadınlara da böyle söyleyin.” Her ne kadar bu kimseler bunu açıkça söylemeseler de -insaf sahibi herkes tarafından açıkça görüldüğü üzere- kötü işlere götürücü sebepleri hazırlamaya dair yaptıklarının manası tam olarak budur.

Ey saygın ve mümin Afgan baba! Şeref, erdem ve iffeti ziyan ederek, şeytani ve batılı kâfirleri körce taklit etme uğruna, bedavadan istismar edilen güzelliğine kalleslik, ihanet ve düzenbazlık ederek ciğerparen olan kızını, akıl, din veya insani mürüvvet namına hangi gerekçeye dayanarak bütün facir ve yoldan çıkmış gözlerin sofrasına ve pençesine atıyorsun?!

Bir de şu var ki, şayet sen ciğerparen olan bu kızını şefkat göstererek, şeref ve fazileti muhafaza edip koruyarak İslâmî bir terbiye ile yetiştirirsen, bu durumda o dünyanın değerli taşı ve içindeki mevcut en nadide ve enfes şey olur. Nitekim Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmaktadır:

الدنيا متاع, وخير متاعها المرأة الصالحة

“Dünya bir metadır. Onda bulunan en hayırlı meta salih kadındır.” Kadının salih olması ise ancak dini terbiye ve eğitimle mümkündür.

Sünnettten deliller:

Hadiste şöyle sabit olmuştur: Ukbe b. Âmir el-Cühenî (radiyallahu anhu)’dan naklen Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

اياكم والدخول على النساء

“Sakın ola (namahrem) kadınların yanına girmeyin.” Ensar’dan bir adam dedi ki: “Ya Rasûlullah, kocanın akrabaları hakkında ne dersin?” Buyurdu ki:

الحمو الموت

“Koca yoluyla olan akraba ölümdür.”⁴³⁰

Buhâri bu hadisi *Kitâbu'n-nikâh*'ın “Mahrem olan hariç bir erkek bir kadınla baş başa kalmamalıdır” bâbında tahrir etmiştir. Müslim ise bu hadisi *Kitâbu's-selâm*'ın “Yabancı kadınla yalnız kalmanın ve yanına gelmenin haramlığı” bâbında tahrir etmiştir. Hadiste geçen ‘hamv’ kocanın örneğin erkek kardeşi, erkek kardeşinin oğlu, amcası vb. gibi karısına mahrem olmayan akrabasıdır. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bu hadiste sözünü tahzir siğasıyla sunmuştur. Bu siğa şudur: “Sakın ola (namahrem) kadınların yanı-

430. Buhâri, *el-Câmi*’, sy 4934; Müslim, *Müslim*, sy 2172; Tirmizi, *Sünen*, sy 1171.

na girmeyin.” Bu, kadınlarla karma ortamda bulunmaya karşı oldukça keskin bir nebevî sakındırmadır. Sonra Ensar’dan bir adam ona kadının yanına gelen koca tarafından akrabayı sordu. O (sallallahu aleyhi ve sellem) kocanın akrabasının o kadının yanına girmesini ‘ölüm’ diye tabir etmiştir. Ölüm, dünyada insanın başına gelebilecek en feci şeydir. Öyleyse siz yabancı erkeklerin yabancı kadınlarla bir ortamda bulunmasının ölüm olduğunu idrak etmek için Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)’in kocanın akrabasının onun karısının yanına gelmesine dair “Koca yoluyla olan akraba ölümdür” buyruğunu düşünün, üzerinde kafa yorun. Zahir olan şu ki, Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) kocanın akrabasının onun karısının yanına gelmesini ‘ölüm’ diye isimlendirmesinin sebebi, bunun çirkin iş olan zinaya götürmesidir. Çirkin bir iş olan zina; fazileti, şeref ve dini öldürmektir. Hadiste bahsedilen, edebe ve dine ilişkin bu ölüm, ruhun bedenden ayrılması demek olan hissi ölümden daha büyüktür. Çünkü hissi ölüm Rabbine itaat eden birini bulursa, o itaatkâr kul daha güzel bir hâle ve daha iyi bir nimete intikâl eder.

Anlattıklarımız ışığında şu husus açıklığa kavuşmaktadır: Kadın erkek karışık ortamlarda bulunmaya davet etmek, ölüme davettir. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)’in bu karışıklığa ‘ölüm’ adını vermesinin sebebi -gizli kalmadığı üzere- bunun şiddetli zarara sahip ve son derece tehlikeli oluşudur. Müslim *Sahih*’inde yukarıda zikrettiğimiz hadisi vermesinin ardından senediyle Leys b. Sa’d’ın şöyle dediğini nakletmiştir: “Hamv, kocanın erkek kardeşi, bunun dışında kocanın amca oğlu vb. akrabalarıdır.” Nevevî Müslim’e yazdığı şerhinde mezkûr hadis ile ilgili şöyle der: “‘Hamv (koca tarafından akraba) ölümdür.’ Bunun manası şudur: Ona dair korku, haşkasına dair korkudan daha yüksektir, şer ve fitne ondan daha çok beklenilir. Çünkü o -yabancı erkeğin tam aksine- kendisine karşı çıkılmaksızın kadına ulaşabilme ve onunla yalnız kalma imkânına sahiptir.”⁴³¹

Bu ifadeden ve kocanın akrabası demek olan ‘hamv’daki özellikte üzerinde durulan asıl illet, eğitim aşamasındaki okul arkadaşlığında da tam olarak mevcuttur. Çünkü, kız okul arkadaşı erkek okul arkadaşıyla görüşüp onunla ders çalışmaktadır. Erkek arkadaş da onunla çalışmakta ve bakışlardan uzak bir yerde onunla yalnız kalmaktadır. Çünkü bu erkek, o kızın okul arkadaşı ve derslerde beraber bulunduğu birisidir. Bu ise -gördüğünüz üzere- ölümdür.

431. Ebu Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *el-Minhâc şerhu Sahih’i Müslim b. el-Haccâc* (Beyrut: Dâru İhyâ’i’t-Turâsî’l-Arabi, 1392), 14/154. (Mütercim)

İbn Hacer Fethu'l-Bârî'de mezkûr hadisin şerhinde şöyle demiştir: “إياكم إياك والأسد (As-lana karşı dikkatli ol!) cümlesinde olduğu gibi, muhatabı sakınılacak şeye dair ikazdır... Sözün takdiri şöyledir: “Kadınların yanına gitmekten, kadınların da sizin yanınıza gelmesinden kendinizi muhafaza edin.” İbn Vehb'in rivayetinde hadisin lafzı şöyle gelmiştir: “Kadınların yanına girmeyin.” Kadınların yanına girmenin yasaklanması, onlarla baş başa kalmanın yasaklanmasını daha evla olarak tazammun eder.” Bir de Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in “*Hanv ölümdür*” ifadesi hadis âlimleri nezdinde maruf olan bazı açıklamalarla tefsir edilmiştir. Nevevî de buna yorum düşmüştür. Bizim yaptığımız açıklama, bu açıklamaların en zahiridir.

Şeyhayn'ın ittifakla tahric ettiği bu sahih hadis, erkeklerin kadınlarla bir arada aynı ortamda bulunmalarından şiddetle sakındırmaya ve eğer bu bir arada bulunma -örneğin kocanın akrabaları gibi- ulaşma yolu kolay olan kişiler tarafından olursa, bunun ölüm olacağına dair sarıhtır.

Öyleyse siz ey Müslümanlar! Kızlarınızın ve erkeklerinizin karışık ortamlarda bulunmasına karşı yaratılmışların efendisinin bu sakındırmasını alıp duvara vurmanız, sâdik ve sâdıklığı belirtilmiş Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in açıkça ifade ettiği üzere bu karışıklığın ölüm olduğunu bilmezden gelmeniz size yakışmaz. Karşı cinslerin aynı ortamda yan yana bulunmalarının Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in tahzirine aykırı olduğu gizli kalan bir şey değildir. Şeytana itaat etmek ve batılı kâfir kadınları körce taklid etmek için Ebu'l-Kâsım'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) tahzirini oyuncak etmek en pis şeylerdendir.

Bilin ki, erkekler ve kızlar karma olarak öğretmenin önünde bulunduklarında zina ismi onların tamamına genel olarak kullanılmaktadır. Ancak bu zina, meşhur zinadan ayrı bir zinadır. Nitekim Müslim *Sahih*'inde isnadıyla Abdullah b. Abbâs'tan bir söz aktarmıştır. Müslim'in ifadesi şöyle: İbn Abbâs dedi ki: Küçük günahlara Ebû Hureyre (radiyallahu anhu)'nun şu naklinde geçen ifadedden daha çok benzeyen bir şey görmedim: Ebû Hureyre'den nakledildiğine göre Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

إِنَّ اللَّهَ كَتَبَ عَلَى ابْنِ آدَمَ حَظَّهُ مِنَ الزَّيْنَةِ، أَدْرَكَ ذَلِكَ لَا مَحَالَةَ، فَرِنَا الْعَيْنَيْنِ النَّظْرَ، وَزَيْنَا اللِّسَانِ النَّطْقَ، وَالنَّفْسُ تَمْنَى وَتَشْتَهَى، وَالْفَرْجُ يُصَدِّقُ ذَلِكَ، أَوْ

يَكْذِبُهُ

“Allah Âdemoğluna zinadan nasibini yazmıştır. Buna mutlaka düşecektir. Gözün zinası bakmaktır. Dilin zinası konuşmaktır. Nefis temenni eder ve şehvet duyar. Tenasül uzvu da bunu doğrular veya yalanlar.” Sahih-i Müslim’de geçen lafız şöyledir:

كُتِبَ عَلَى ابْنِ آدَمَ نَصِيبُهُ مِنَ الزِّنَا، مُذْرِكُ ذَلِكَ لَا مَحَالَةَ، فَالْعَيْنَانِ زِنَاهُمَا النَّظَرُ، وَالْأُذُنَانِ زِنَاهُمَا الْاسْتِمَاعُ، وَاللِّسَانُ زِنَاهُ الْكَلَامُ، وَالْيَدُ زِنَاهَا الْبَطْشُ، وَالرِّجْلُ زِنَاهَا الْخُطَا، وَالْقَلْبُ يَهْوَى وَيَتَمَنَّى، وَيُصَدِّقُ ذَلِكَ الْفَرْجُ وَيُكَذِّبُهُ

“Âdemoğluna zinadan nasibi yazılmıştır. O mutlaka buna düşecektir. Gözün zinası bakmaktır. Kulağın zinası dinlemektir. Dilin zinası konuşmaktır. Elin zinası tutmaktır. Ayağın zinası adım atmaktır. Kalb arzu eder, temennide bulunur. Tenasül uzvu da bunu doğrular veya yalanlar.” Müslim’in Sahih’inde geçen lafız budur. Bu mezkûr hadisi Buhârî de rivayet etmiştir. Bu hadiste göz, kulak, dil, ayak ve elin zinası tasrih edilmiştir. Açıktır ki, ders için bir araya gelindiğinde, ders arası teneffüslerde, parklarda, yüzme yerlerinde ve etüt ortamlarında erkek ve kız öğrencilerin gözleri, dilleri ve elleri zina yapmaktadır. Malum uzuvları da fırsat ânında bunu yalanlamayacak, ancak doğrulayacaktır. Çünkü karşılarında dini bir mâni ve bundan caydırıcı bir ceza yok. Onların tüm bu alanlarda takip ettikleri batılının malum uzuvlarının kalplerinin arzu ettiklerini yalanlamadığı, aksine doğruladığı kesin derecede malumdur. Bu su götürmez bir gerçektir.

Zikrettiğimiz şekilde ifadelerin yer aldığı hadisler çoktur. Biz burada zikrettiklerimizle yetiniyoruz. Zira hakkı arzu edenler için bunlar yeterlidir. Bir de ey Müslüman Afganlar! Kızlarınızın ve erkeklerinizin bir arada karma ortamlarda bulunmasının şeriatınızda Kitâb ve sünnet naslarıyla haram kılındığını, bilhassa Allah’ın diledikleri müstesna Allah korkusunun yitirildiği, her şeyi mübah görmenin yaygınlaştığı, her ahlaki yozlaşma ve ar namusu perişan ettiği için alınları terleten her türlü cürümde kâfir batılının taklit edildiği bu çağda bunun haram olduğunu bilmeniz üzere, şunu da bilin ki: Zina fahşasına götüren yolları kapatmak Müslümanların icmasıyla vaciptir. Kitâb ve sünnetin nasları da buna delalet etmiştir.

Kitâb'dan delile gelince: Allah Teâlâ şöyle buyurdu:

وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَسُبُّوا اللَّهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ

“Onların Allah’tan başka yalvardıkları ilâhlarına sövmeyin ki, onlar da bilgisizce hadlerini aşır Allah’a sövmesinler.” (En’âm, 108) Allah (azze ve celle) putlara tapanların Allah’a sövmelerine götürecek bir yol olmasından ötürü putlara sövmeyi yasak kıldı. Buhârî ve Müslim’in tahrir ettiği sahih bir hadiste geçtiği üzere Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

ان من العقوق شتم الرجال والديه

“Kişinin ana-babasına sövmesi isyan ve serkeşliktendir.” Oradakiler şöyle dedi: “Ya Rasûlullah, insan hiç ana-babasına söver mi?” Buyurdu ki:

نعم، يسب ابا الرجل فيسب اياه ويسب امه فيسب امه

“Evet. Birinin babasına söver, sövdüğü de onun babasına söver. Birinin anasına söver, sövdüğü de onun anasına söver.” Bu sahih hadiste Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) kişinin anne ve babasına sövülmesine sebep olduğu fiili anne babasına sövmek olarak isimlendirmiştir.

Ey Afganlar! Bu anlattıklarımızı bilmenizin ardından, söyleyin: Çağlar boyunca tevarüs edilen köklü Afgan saygınlığınız nerede?! Nasıl olur da kızlarınızın dışarıya çıplak, dileyenin bedavadan bakıp istifade edeceği bir şekilde çıkmasına göz yumuyorsunuz? Bu yapılan, cahil ve zavallı kızlara ve kız kardeşlere ve onların şereflerine karşı hadsizliktir. Ailelerinize karşı işlediğiniz bu büyük zulümden sakının! Kaldı ki, Allah Teâlâ size ailenizi bu zulümden korumanızı emretmiştir: “**Kendizi ve ailenizi yakıtı insanlar ve taşlar olan cehennemden koruyun.**”

Karma Eğitimin Haramlığına İlişkin Âlimlerin Fetvaları

Son dönem âlimlerinden birçoğu karma eğitimin kesin bir şekilde şer'an yasak olduğuna fetva vermiştir. Sorularla birlikte onların fetvalarından bazıalarını paylaşalım. Hicri 1343 Cemâdiyelülâ ayında Afganistan Hükümeti

Maarif Bakanlığı tarafından Mevlâna Kifâyetullah'a (Allah kabrini pak eylesin) fetva danışıldığında o şöyle vermiştir.⁴³²

[...]

Arabistan Daimi Fetva Komisyonu'nun fetvalarında şu yer almaktadır: Genç bir kızın karma eğitim görmesi ve karma eğitim olmayan ama erkeklerin ders verdiği bir okulda eğitim görmesi caiz değildir. Çünkü bu fitneye ve hoş görülmeyecek sonuçlara götürür.

Muvaffakiyet Allah'tandır. Allah Peygamberimiz Muhammed'e, ailesine ve sahâbesine salat-u selam etsin.

İlmi Araştırmalar ve Fetva Daimi Komisyonu

Üye...Komisyon Başkan Vekili...Başkan...⁴³³

Kadınların karma eğitim görmesinin haram olduğuna allâme Şeyh Muhammed Emin Şankiti de fetva vermiştir. Bu fetvası, hicri 1389 yılı 27 Muharrem, 35 numaralı fetvadır.

Keza Abdullah b. Kaûd, Abdullah b. Ğadyân, Abdurrazzak Afîfi ve Abdulaziz b. Abdullah b. Bâz da böyle fetva vermiştir.

Fetva sorusu ve fetvanın metni:

Soru: Bir bayanın ne kadar uğraşsa da öğrenmek için aşağıda belirteceğim durumlara düşecek olmasına rağmen öğrenmesi vacib veya caiz olması durumunda tıp öğrenmek için evinden çıkıp dışarıda eğitim almasının hükmü nedir? Şunlarla karşılaşacak:

Erkeklerle bir arada bulunmak:

Erkek hasta ve tıp öğretmeniyle konuşurken

Genel ulaşım araçlarına bindiğinde

Velev ki uçakla yani, üç gün değil üç saat sürecek bir yolculukla dahi olsa mesela Sudan'dan Mısır'a yolculuk yapacak.

432. Burada müellif fetvayı Peştü ya da Farsça dilinden aktardığı için tercüme edilememiştir.

433. Fetavâ'l-İcneti'd-dâima, fetva no: 13814.

Cevap:

Bir: Eğer tıp öğrenmek için evinden çıkması yüzünden eğitim sürecinde veya ulaşım araçlarına bindiğinde fitne oluşturacak bir karışıklık içine düşecekse bunu yapması onun için caiz değildir. Çünkü bu kadının ırzını koruması farz-ı ayndır, tıp öğrenmesi ise farz-ı kifayedir. Farz-ı ayn farz-ı kifayeden önce gelir. Erkek hasta ve tıp öğretmeniyle sadece konuşmak ise haram değildir. Haram olan kadının muhatap olduğu kişiye çekici ve alımlı şekilde söz söylemesi ve böylece kalbinde fısk ve nifak hastalığı bulunanların ona tamah etmesidir. Bu ise tıp öğrenmeye has bir şey değildir.

İki: Kadının tıp öğrenmek, öğretmek veya bir hasta tedavi etmek için yapacağı yolculuğunda yanında mahremi bulunursa bu caizdir. Ama bu yolculuğunda yanında kocası veya mahremi bulunmazsa haram olur. Vele ki, yolculuğu uçakla dahi olsa. Çünkü Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

لا تسافر المرأة الا مع ذي محرم

“Bir kadın ancak mahremiyle birlikte yolculuğa çıkabilir.” Bu hükmün bir diğer dayanağı da ırzı muhafaza maslahatının, tıp öğrenme veya öğretme maslahatına tercih edilmesidir.

Muvaffakiyet Allah’tandır. Allah Peygamberimiz Muhammed’e, ailesine ve sahabesine salat-u selam etsin.

İlmi Araştırmalar ve Fetva Daimi Komisyonu

Üye... Üye... Komisyon Başkan Vekili... Başkan

Abdullah b. Kaûd... Abdullah b. Ğadyân... Abdurrazzak Afifi... Abdula-ziz b. Abdullah b. Bâz⁴³⁴

Buluğa ermiş kızın karma eğitimiyle ilgili hüküm budur. Buluğa ermiş kızın hükmü ise değişir: Eğer şehvet duyulacak bir yapıdaysa hükmü buluğa ermiş kızın hükmüyle aynıdır. Yok eğer şehvet duyulmayacak bir yapıdaysa yabancı bir erkekten eğitim alması caizdir. *el-Hidâye*’de şöyle geçer: “Küçük kız, şehvet duyulmayan bir durumdaysa ona dokunmak ve

434. Fetâvâ'l-lecneti'd-dâima, fetva no: 3229.

bakmak mübahtır. Çünkü fitne korkusu bulunmamaktadır.” *el-Binâye*’de şöyle geçer: “Çünkü bu kızın bedeni avret hükmünde değildir. Bir de âdet, kız şehvet sınırına ulaşmadıysa ona avret mahallini örtme mükellefiyeti yüklememe şeklindedir. *el-Mebsût*’ta da böyledir.”⁴³⁵

el-Bahr’da şöyle geçer: “Şehvet duyulan kızın belirtilmesindeki muteber ölçüye dair fâkihler ihtilaf etmiştir. Şârih ve başkaları şu görüşün sahih olduğunu ifade etmişlerdir: Denildiği üzere yedi yaşına veya yine denildiği üzere dokuz yaşına itibar edilmez. Muteber olan, kızın vücudu oturmuş ve tam kadınlar gibi görüldüğü bir hâle gelmesidir.”⁴³⁶ *el-Înâye Şerhu’l-Hidâye*’de de böyle geçmektedir.

Tebyîn’de şöyle geçer: “Ebû Bekir Muhammed b. Fadl dedi ki: Herhangi bir tafsilat söz konusu olmaksızın, dokuz yaşındaki kız şehvet duyulan bir kızdır. Yine herhangi bir tafsilat söz konusu olmaksızın, beş yaş ve daha düşük yaşlardaki kız şehvet duyulmayan kızdır. Sekiz, yedi veya altı yaşındaki kız ise eğer tam kadın gibi görünen ve vücudu oturmuş bir hâldeyse şehvet duyulan olarak değerlendirilir. Aksi hâlde böyle değerlendirilmez.”⁴³⁷ *el-Muhîtu’l-Burhânî*’de de böyle geçer. *Muhît* sahibi daha sonra şöyle der: “Fâkih Ebu’l-Leys (rahimehullah) *Eymânü’l-fetâvâ*’da şöyle dedi: ‘Sekiz ve yedi yaşındaki kız hakkında meşayih sükût ettiler. Ancak baskın olan, kızın dokuz yaşına gelmedikçe şehvet duyulmaya söz konusu olmamasıdır.’ es-Sadru’ş-şehîd (rahimehullah) *Şerhu kitâbi’n-nafakât*’da dedi ki: ‘Fetva bu görüş üzeredir.’ Şeyh, imam Ebû Bekir Zâhid’den (rahimehullah) şöyle dediği nakledilmiştir: “Müftü yedi ve sekiz yaşındaki kız hakkında “haram değildir” fetvası vermelidir. Ancak soru soran kişi hakkında sual ettiği kızın tam kadın görünümünde, vücudu oturmuş ve yapısı iyi olduğu yönünde mübalağalı ifadeler serdederse, bu durumda müftü haramlık fetvası verir.”⁴³⁸ Dokuz yaşında olup şehvet duyulabilecek kızın hükmünün buluşa ermiş kızla aynı olduğu fâkihlerin görüşlerinden anlaşıldı. Benim bildiklerim bunlar. Yüce Allah en doğrusunu bilir.

435. Ebû Muhammed Maḥmūd b. Aḥmed Bedruddin el-‘Aynî, *el-Binâye şerhu’l-Hidâye* (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1420/2000), 12/134.

436. İbn Nüceym, *el-Bahrü’r-râik şerhu Kenzi’d-dekâik*, 1/376.

437. Zeyla’î, *Tebyînu’l-hakâik şerhu Kenzi’d-dakâik ve Hâşiyeti’ş-Şelebi*, 2/107.

438. Ebu’l-Meâli Maḥmūd b. Ahmed b. Mâze el-Buhâri Burhaneddin el-Buhâri, *el-Muhîtu’l-Burhânî*, thk. Abdülkerim Sâmi el-Cündî (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2004), 3/64.

Kadınların Bakanlıklarda ve Devlet Dairelerinde Çalışması

Bil ki bu konuda iki husus var: 1) Bakanlıklarda ve devlet dairelerinde çalışmanın bizzat kendisi. 2) Buralarda çalışmanın keyfiyeti ve bu çalışma için dışarı çıkmak.

Bir: Vezirlik iki kısımdır: Tefviz vezirliği ve tenfiz vezirliği. Mâverdi tefviz vezirliğini şöyle tanımlamıştır: "Tefviz vezirliği, devlet başkanının işleri idare vazifesini kendi görüşüyle gerçekleştirecek ve ictihadına göre yürürlüğe sokacak birine havale etmesidir."⁴³⁹ Bu vezirlik, hilafetten sonra velayetlerin ve vazifelerin esasıdır. Çünkü tefviz veziri halifenin baktığı her işe bakar. Halife asil iken tefviz veziri ise onun yerine geçen naibdir. Neseb müstesna olmak üzere halife olmakta aranan şartlar tefviz vezirliğinde de aranır. Tenfiz vezirliğinin hükmü ise daha zayıftır, şartları daha azdır. Çünkü tefviz vezirliğinde işlere bakıp icraatlarda bulunmak, devlet başkanının reyi ve idaresiyle kısıtlıdır. Bu vezir devlet başkanı, toplum ve yöneticiler arasında aracıdır. Devlet başkanının emrettiklerini onun adına ifa eder, dile getirdiklerini icra eder, hükmünü yürürlüğe sokar, yöneticilerin göreve atanmasını ve orduların techizini haber verir. Hakkında kendisine emre-dilecek işleri yerine getirebilmesi için devlet başkanına önemli meseleleri ve mühim hâdiseleri arz eder. Tenfiz veziri, işlerin tenfizinde yardımcıdır. İşler hususunda yönetici ve yetkili değildir.

Mâverdi dedi ki: "Her ne kadar haberi makbul olsa da bu vezirliği bir kadının yapması caiz değildir. Çünkü bu görev kadınlara teslim edilmemesi gereken yetkiler dairesindedir. Zira Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

لَنْ يُفْلِحَ قَوْمٌ وَلَوْ أَمَرَهُمْ امْرَأَةٌ

"İşlerinin yönetimini bir kadına devreden bir topluluk asla iflah olmaz."⁴⁴⁰ Ahmed'in *Müsned*'inde ise şöyle geçer:

439. Kâdi Ebû Ya'lâ, *el-Ahkâmü's-sultaniyye*, 50.

440. Buhâri, *el-Câmi*', sy 4425.

لا يفلح قوم اسندوا امرهم الى امرأة

“İşlerini bir kadına isnad eden bir topluluk asla iflah olmaz.”⁴⁴¹

Bakanlıkta memuriyet konusuna gelince; kadının bu işte çalışması haddi zatında caizdir. Keza bakanlık dışındaki devlet dairelerinde de çalışması haddi zatında caizdir.

İki: Çalışmanın keyfiyeti ve çalışmak için dışarı çıkmak. Şer’i bir zaruret olmadıkça bir kadının bakanlıkta ve devlet dairelerinde memurluk işi yapmak için evden çıkması caiz değildir. Şer’i zaruret olması durumunda ise kadının şer’i örtüsüne dikkat etmesi, yabancı erkeklerle halvet hâli yaşamaması ve onlarla bir ortamda bulunmaması gerekir.

Eğer kadın bu işler için şer’i örtüye riayet etmeden çıkar veya yabancı erkeklerle yalnız kalır veyahut onlarla aynı ortamda bulunursa iş için çıkması haramdır. Örtüsüz dışarı çıkması, kadının avret olan yerlerinin erkek karşısında açık olması demektir. Bu ise haramdır. Çıkıp yabancı erkeklerle yalnız kalması veya aynı ortamlarda bulunması da haramdır. Yalnız kalmanın haram olması şu hadislerden ötürüdür: İbn Abbâs (radiyallâhu anhumâ) Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)’i şöyle buyururken işitmiştir:

لا يخلون رجل بامرأة ولا تسافرن امرأة الا ومعها محرم

“Bir erkek asla bir kadınla yalnız kalmasın. Bir kadın yanında mahremi olmaksızın zinhar yolculuk yapmasın.”⁴⁴²

Ukbe b. Âmir (radiyallahu anhu)’dan naklen Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

اياكم والدخول على النساء

“Sakın ola (namahrem) kadınların yanına girmeyin.” Ensar’dan bir adam dedi ki: “Ya Rasûlullah, kocanın akrabaları hakkında ne dersin?” Buyurdu ki:

441. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, sy 20474. Elimizdeki metinde hadisteki olumsuz fiili normal nefiy sığasıyla geçmektedir. *El-Müsne'd*’deki ifade ise tekitli nefy-i istikbaldır. Bu yüzden tercümede “asla” ifadesine yer verdik. (Mütercim)

442. Buhâri, *el-Câmi*’, sy 3006.

الحمو الموت

“Koca yoluyla olan akraba ölumdür.”⁴⁴³

İbn Ömer (*radiyallahu anhu*) dedi ki: “Ömer Câbiye’de bize hutbe irad etti...” Ravi uzun şekliyle hadisi aktardı. Hadiste şu ifade de yer alır: “Şunu iyi bilin: Bir erkek bir kadınla baş başa kalırsa üçüncüleri muhakkak ki şeytan olur.”⁴⁴⁴

Câbir (*radiyallahu anhu*) dedi ki: “Rasûlullah (*sallallahu aleyhi ve sellem*) kocası yanında bulunmayan kadınların yanına gitmemizi yasakladı.”⁴⁴⁵ Bu konuda oldukça çok hadis vardır, biz zikrettiklerimizle yetiniyoruz.

Kâsânî dedi ki: Eğer evde yabancı bir kadın varsa bir erkeğin onunla yalnız kalması helal değildir. Çünkü böylesi bir durumda fitne ve harama düşme korkusu vardır. Rasûlullah (*sallallahu aleyhi ve sellem*)’den şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur:

لا يخلون رجل بامرأة فان ثا لهما الشيطان

“Sakın ola bir erkek bir kadınla yalnız kalmasın. Zira yalnız kalırlarsa üçüncüleri şeytandır.”⁴⁴⁶

Nevevî *Şerhu Müslim*’de şöyle der: “Birbirlerine yabancı olan bir erkek ve kadın yanlarında üçüncü bir şahıs olmadan yalnız kalırlarsa, bu âlimlerin ittifakıyla haramdır. Yanlarında küçük olduğu için -mesela iki, üç vb. yaşlarda olan çocuk- utanılmayacak birinin olması durumunda da hüküm aynıdır. Çünkü böyle birinin varlığıyla yokluğu eşdeğerdir.”⁴⁴⁷

Bu zamanda halvet meselesinde ihtiyatlı olmak lazımdır. Müslüman erkekler ve Müslüman kadınlar kendilerini bundan son derece dikkatlice muhafaza etmelidir. Lisan-ı hâllerile:

443. Buhâri, *el-Câmi*’, sy 4934; Müslim, *Müslim*, sy 2172; Tirmizî, *Sünen*, sy 1171.

444. Tirmizî, *Sünen*, sy 2165.

445. İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, sy 17655.

446. Ebû Bekr Alaeddin Ebû Bekr b. Mes’ud Kâsânî, *Bedâiü’s-sanâi’ fî tertibi’ş-şerâi’* (Beyrut: Dâ-rü’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1986), 5/125.

447. Nevevî, *el-Minhâc şerhu Sahih’i Müslim b. el-Haccâc*, 9/109. (Mütercim)

قَالُوا سَوَاءٌ عَلَيْنَا أَوَعَظْتَ أَمْ لَمْ تَكُنْ مِنَ الْوَاعِظِينَ

“Öğüt versen de vermesen de bizim için fark etmez.” (Şuarâ, 136) diyen kimselere aldırış etmemelidirler. Onlar şeriatın ahkâmına karşı haddi aşan, münkeri emreden, iyiliği yasaklayan kimselerdir. Ey Allah'ım! Nasıl ki doğu ile batıyı birbirinden uzak ettiysen, bizim kadınlarımız, kızlarımız ve kız kardeşlerimiz ile bu kimseler arasını da öyle uzak eyle!

Ey Müslümanlar! Allah'tan korkun. Kadınlarınıza sahip çıkın. Onları Allah'ın haram kıldığı yüz açma, açık saçıklık, güzellikleri teşhir, Allah düşmanı olan Hristiyanlar ve onlara benzeyenlere benzemekten alıkoyun. Bilin ki, onların hâline karşı susmanız onlarla günahlarında ortak olmanız, Allah'ın öfkesine ve cezasının kapsamına maruz kalmanız demektir. Allah bizi ve sizi bunun şerrinden afiyette kılsın.

Erkekleri kadınlarla yalnız kalmaktan, onların yanına gitmekten ve mahrem olmaksızın onlarla birlikte yolculuk yapmaktan sakındırmak en büyük vaciblerdendir. Çünkü bu tür şeyler fitne ve fesat araçlarındandır. Sahih olarak sabittir ki, Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

ما تركت بعدى فتنة اضر على الرجال من النساء

“Benden sonra erkekler için kadınlardan daha zararlı bir fitne bırakmadım.”⁴⁴⁸ Yine şöyle buyurmuştur:

إِنَّ الدُّنْيَا حُلْوَةٌ خَضِرَةٌ، وَإِنَّ اللَّهَ مُسْتَخْلِفُكُمْ فِيهَا، فَيَنْظُرُ كَيْفَ تَعْمَلُونَ، فَاتَّقُوا الدُّنْيَا وَاتَّقُوا النَّسَاءَ، فَإِنَّ أَوَّلَ فِتْنَةٍ بَنَى إِسْرَائِيلَ كَانَتْ فِي النِّسَاءِ

“Şüphesiz dünya tatlı ve yeşildir. Allah sizi dünyada halife kılacak ve nasıl amel edeceğinize bakacak. Dünyadan sakının, kadınlardan sakının. Zira İsrailoğullarının düştükleri ilk fitne kadın fitnesidir.”⁴⁴⁹

Ey Müminler! Küçük kızlarınızla ilgili bu konularda gevşeklik göstermeyin. Çünkü onların bu şekilde büyütölmeleri bunu alışkanlık haline getirmelerine ve büyüdüklerinde bunun dışındaki bir davranışı hoş görme-

448. Buhâri, *el-Câmi'*, sy 5096.

449. Müslim, *Müslim*, sy 2742.

melerine götürür. Böyle olunca da büyük kadınların düştüğü fesat, mahzur ve korkulan fitne vaki olur.

Ey Allah'ın kulları Allah'tan korkun! Allah'ın size haram kıldığı şeylerden sakının, iyilik ve takva üzere yardımlaşın. Birbirinize hakkı ve hak üzere sabretmeyi tavsiye edin. Bilin ki, Allah (*subhânehü ve teâlâ*) sizi bu konuda hesaba çekecek ve amellerinizden ötürü karşılığınızı verecektir. O sabredenlerle beraberdir.

İhtilat, erkeklerin nâmahrem kadınlarla aynı ortamda bulunmasıdır. Bu ortamda birbirleriyle bakış, işaret, söz veya beden yoluyla iletişim kurabilme imkânına sahiptirler. Aralarında töhmeti ve fesadı kaldıracak bir engel ve mâni de yoktur. İhtilatta, yani kadın erkek karma ortamda bulunmakta birçok mefsedet ve kötü sonuçlar vardır. Bunlardan bazıları şunlardır:

1- Bakışı sakınmayı zorlaştırmak, harama bakma suretiyle göz zinasını kolaylaştırmak. Halbuki Allah Teâlâ Mümin erkek ve Mümin kadınlara bakışlarını sakınmalarını emretmiştir.

2- Kadın erkek karışık ortamlarda harama dokunma olabilmektedir. El sıkışmak da harama dokunma kabilindendir. Erkeğin kadınla el sıkışması haramdır, caiz değildir. Çünkü Rasûlullah (*sallallahu aleyhi ve sellem*) şöyle buyurmuştur:

لَا يَطْعَنُ فِي رَأْسِ رَجُلٍ بِمَخِيطٍ مِنْ حَدِيدٍ خَيْرٌ لَهُ مِنْ أَنْ يَمَسَّ امْرَأَةً لَا تَحِلُّ

له

“Bir erkek için başına demir bir iğne geçirilmesi, kendisine helal olmayan bir kadına dokunmasından daha hayırlıdır.”⁴⁵⁰

3- Zina türleri erkekler kadınlarla aynı ortamda bulununca gerçekleşir. Zira Ebû Hureyre'den nakledildiğine göre Peygamber (*sallallahu aleyhi ve sellem*) şöyle buyurmuştur:

كُتِبَ عَلَى ابْنِ آدَمَ نَصِيبُهُ مِنَ الزَّيْنَةِ، مُذْرِكُ ذَلِكَ لَا مَحَالَةَ، فَالْعَيْنَانِ زَيْنَاهُمَا النَّظَرُ،

450. Ebu'l-Hasen Nûruddin Ali b. Ebi Bekr el-Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid ve menbeu'l-fevâid*, thk. Hüsamuddin el-Kudsi (Kâhire: Mektebetü'l-Kudsi, 1994), sy 7718.

وَالْأَذْنَانِ زِنَاهُمَا الْاسْتِمَاعُ، وَاللِّسَانُ زِنَاهُ الْكَلَامُ، وَالْيَدُ زِنَاهَا الْبَطْشُ، وَالرِّجْلُ
زِنَاهَا الْخُطَا، وَالْقَلْبُ يَهْوَى وَيَتَمَنَّى، وَيُصَدِّقُ ذَلِكَ الْفَرْجُ وَيُكَذِّبُهُ

“Âdemoğluna zinadan nasibi yazılmıştır. O mutlaka buna düşecektir. Gözün zinası bakmaktır. Kulağın zinası dinlemektir. Dilin zinası konuşmaktır. Elin zinası tutmaktır. Ayağın zinası adım atmaktır. Kalb arzu eder, temennide bulunur. Tenasül uzvu da bunu doğrular veya yalanlar.”⁴⁵¹

Bu hadis erkeklerin kadınlarla seslerini dinlemek, onlara bakmak, dokunmak, yanlarına gitmek, kalbin onları istemesi gibi bütün yönlerden alaka kurmalarının yasak olduğuna delalet etmiştir. Çünkü bütün bunlar -hepsinden Allah’a sığınıyoruz- zina çeşitlerindendir. Akıl ve iffet sahibi her insan, organlarında kadınlarla alakalı herhangi bir eylemin gerçekleşmesine karşı dikkatli olmalıdır. Kadınlarla aynı ortamda olan erkekler ise muhakkak bu zina çeşitlerinin tamamına veya bir kısmına düşmekten kurtulamazlar.

4- Karma ortamlarda bulunmak dünyayı ve dini perişan eden aşk belasına sebebiyet verir. Nitekim şu yaşadığımız zamanda gördüğümüz gibi erkeğin kalbinin kadının kalbine tutunması ve ona vurulması ya da tam tersi kadının erkeğe karşı bu duygulara sahip olması karma ortamlarda bulunmaktan ve uzun müddet birlikte vakit geçirmekten kaynaklanmaktadır.

5- Kadın erkek karışık ortamda bulunmanın yıkıcı sonuçlarından birisi de kıskançlığın yitirilmesi, hayanın erimesi ve ahlakın ifsad olmasıdır. Nitekim örtülü kadınlara bir bak; haya etraflarını çepeçevre kuşatmış, çarşı-pazarda erkeklerle bir arada bulunmaktan uzak duruyorlar. Onların üstün ahlakına bak. Velilerinin durumuna bir nazar et. Velilerinde izzet-i nefis ve ahlaki erdemleri mahremlerinde muhafaza etme gerçeğini göreceksin. Şimdi bunu tut ve açık saçık, yüzünü açmış ve erkeklerle yüz yüze gelen, kendisinde ahlaki erdemlerin bulunmadığı kadınla karşılaştır.

Yüzü açık facir bir kadını yabancı bir erkekle konuşurken görürsün ve hâllerinden yola çıkarak onların sahih şer’î bir akidle nikahlanmış karı-koca olduklarını sanarsın! Müslümanların topraklarındaki bu büyük yozlaş-

451. Buhâri, *el-Câmi*’, sy 5889; Müslim, *Müslim*, sy 2657. Buradaki lafız Müslim’e aittir.

ma demokratik kanunu -Allah Teâlâ bizi ondan korusun- uygulamanın sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Yukarıda verilen bilgi ve açıklamalardan anlaşıldığı üzere, bir kadının iş sahasında yabancı bir erkekle aynı ortamda bulunması caiz değildir. "Kadın erkek birlikte çalışmak çağın gereksinimlerden ve medeniyetin gerektirdiği şeylerdendir" gibi bir gerekçeyle insanları gerek açıkça gerek işaret yoluyla buna davet etmek çok tehlikeli bir iştir. Kadına evinde oturmasını, evinde kendi özel sorumluluğuna giren işleri yapmasını vb. hususları salık veren şer'i naslara aykırı düşmesinin yanı sıra tehlikeli mesuliyetleri, acı semereleri ve vahim akıbetleri vardır.

Malumdur ki, Allah (*tebâreke ve teâlâ*) kadını erkeğin yapısından farklı özel bir yapıda, bir terkipte yaratmıştır. Evinin içiyle alakalı ve hemcinsleri arasındaki işleri yerine getirmesi için onu bu yapıda tasarlamıştır. Bunun manası şudur: Kadının erkeklerin kendilerine has alanlarına atılması, kadını asli yapı ve tabiatından çıkarmak demektir. Bu ise kadına karşı büyük bir cinayettir. Onun maneviyatını yok etmek, şahsiyetini dumura uğratmaktır. Yüce Allah bizi bu cinayetten korusun.

Kadının Erkekle Tokalaşması (Musafaha)

Bilmiş ol ki, mevcut çağda kadının yabancı erkekle el sıkışması yaygın bir hâl aldı. Bu, Hristiyan Avrupalılardan alınma bir âdettir. Biz ise onlara muhalefet etmekle emrolunduk. Selefiyle halefiyle cümle Müslümanlar bir erkeğin yabancı bir kadının bedeninin herhangi bir yerine dokunmasının caiz olmadığına icma etmişlerdir. Böyle bir dokunma -zaruret hâli müstesna- Allah'a karşı isyandır. Çünkü erkeğin kadına bakması caiz değildir. Dokunmasının caiz olmaması daha evladır. Serahsî (*rahimehullah*) dedi ki: "Bir kadına şehvetle bakmak asla caiz değildir. Sadece zaruret hâli bundan müstesnadır. Zaruret ise şöyle olabilir: Bir erkek bir kadına karşı şahitlik etmek için çağrılır veya erkek hâkimdir ve kadının ikrarı veya şahitlerin onu tanıdıklarına dair şahitlik etmeleriyle kadın hakkında hüküm verecektir. Çünkü adam bu durumda illa ki bakmak zorundandır. Zaruretler haramları mübah kılar. Ancak bakma esnasında kadına dair şehitliği eda etmeye veya hakkında hüküm vermek kastedilmelidir. Kişi bakışıyla şehvetini gidermeyi kastetmemelidir. Çünkü bakmaktan bilfiil sakınmaya gücü olsaydı bunu yapması gerekirdi. İşte böyle, bilfiil sakınmaktan âciz olduğunda niyet ile sakınması da üzerine vaciptir. Nitekim müşrikler Müslümanların çocukla-

rıyla teterrüste bulunup onları kendilerine kalkan etseler, onlara karşı atışta bulunan Müslümanların -attığının Müslümana isabet edeceğini biliyor dahi olsalar- müşrikleri kastetmeleri gerekir. Kişi şahitliği tahammül için çağrılrsa ve kadına bakması hâlinde şehvet duyacağını biliyorsa, bu davete icabet etmesinin hükmü hususunda fâkihler ihtilaf etmiştir. Kimi fâkihler bunu da kişinin şehveti gidermeyi değil de şahitliği tahammül etmeyi kastetmesi şartıyla caiz görmüştür. Nitekim bir bak, zinaya şahit olan kişiler şahitliği tahammül etme maksadıyla avret mahalline bakabiliyorlar. Ancak en sahih olan böyle bir durumda şahitliği tahammül için bakmanın erkeğe helal olmamasıdır. Çünkü tahammül esnasında zaruret yoktur. Şehvet duymadan şahitliği tahammül edecek birileri bulunabilir. Şahitliği eda etme durumu ise böyle değildir. Zira bu durumda ilgili kişi tahammül etmesi ile bu emaneti yüklenmiştir ve şahitliği eda etmesi onun hakkında kesinleşmiştir.”⁴⁵²

Hafız İbn Kesîr (rahimehullah) *Tefsîr*’inde Mümtetine sûresinin sonunda:

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ عَلَى أَنْ لَا يُشْرِكْنَ بِاللَّهِ شَيْئًا وَلَا يَسْرِقْنَ وَلَا يَزْنِينَ وَلَا يَقْتُلْنَ أَوْلَادَهُنَّ

“Ey Peygamber! Mü’min kadınlar sana gelip de Allah’a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek...üzere biat etmek istediklerinde...” (Mümtetine, 12) şunu söylemektedir: Buhârî şöyle rivayet etti: Urve, Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)’in eşi Âişe (radiyallahu anha)’nın kendisine şöyle haber verdiğini aktardı: “Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) kendisine hicret eden mümin kadınları “Ey Peygamber! Mü’min kadınlar sana gelip de...Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, çok esirgeyendir.” ayetiyle imtihan ederdi.” Urve dedi ki: Âişe dedi ki: “Mümin kadınlardan kim bu şartları kabul ederse Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) ona şöyle derdi:

قد بايعتك كلاما

452. Muhammed b. Ahmed b. Ebi Sehl Şemsü'l-Eimme es-Serahsî, *el-Mebsût*, thk. Halil Muhyiddin el-Meyyis (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1414/1993), 10/154.

"*Seninle biatte bulundum.*" Onlarla biati sözlü yapardı. Vallahi Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'in eli biatta bulunurken asla bir kadının eline değmedi. O (sallallahu aleyhi ve sellem) kadınlarla sadece şöyle diyerek biat gerçekleştirdi:

قد بايعتك على ذلك

"*Seninle buna dair biatlaştım.*"⁴⁵³

Ahmed, Ümeyme bt. Rukayka'dan şöyle dediğini rivayet etti: "Bir grup kadınla birlikte biat etmek üzere Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'e geldim. Biz dedik ki: "Ya Rasûlullah, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, ellerimizle ayaklarımız arasında bir yalan uydurmamak, iyilikte sana isyan etmemek üzere sana biat ediyoruz." Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) buyurdu ki:

فيما استطعتن واطقتن

"*Takatiniz ve gücünüz yettikçe.*" Biz dedi ki: "Allah ve Rasûlü bize bizden daha merhametlidir. Yaklaş da sana biat edelim ya Rasûlullah." Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) buyurdu ki:

انى لا اصابح النساء انما قولى لمائة امرأة كقولى لامرأة واحدة

"*Ben kadınlarla el sıkışmam. Benim yüz kadına söylediğim söz, tek bir kadına söylediğim söz gibidir.*"⁴⁵⁴

İbn Hacer dedi ki: "Zaruret olmadıkça yabancı bir kadının tenine dokunmanın şer'an yasak oluşu bu hadisten ötürüdür."⁴⁵⁵

Ben derim ki: Malumdur ki, Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) günahlardan masumdur. Biat -ki o ahitleşme demektir- esnasında erkekler onunla el sıkışıyordu. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) erkeklerin kadınlarla el sıkışıp musafaha etmelerinin haram olduğunu beyan etmek ve ardından gelecek halifelerin kadınlarla el sıkışmayı ondan görüp de ona tâbi olmamaları için

453. Buhâri, *el-Câmi'*, sy 2713.

454. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, sy 27008.

455. İbn Hacer el-Askalâni, *Fethu'l-bâri Şerhu Sahihî'l-Buhârî*, 12/204.

kadınlarla el sıkışmaktan ise geri durdu. Bu mesele dört mezheb imamlarının ve başka âlimlerin ittifak ettiği bir meseledir. Bu meseledeki tek istisna bu çağda ihdas edilen şaz görüştür. İleride beyan edeceğimiz üzere bu şaz görüş sahipleri yabancı kadınlarla el sıkışmanın mübah kapsamında olduğunu düşünmektedirler.

Şimdi biz evvela musafaha, el sıkışma konusuna dair âlimlerin görüşlerini zikrederim.

A) Hanefilerin Görüşleri

ed-Dürri'l-muhtâr'da şu ifadeler yer alır: "İster erkek ister kadın olsun geçen yerlerden **kendisine bakılması helal olan yere dokunmak ta helaldir**. Kişinin kendisi ve kadın hakkında şehvetten emin olması kaydıyla böyledir. Eğer bu noktada emin olmaz veya kuşku olursa bakması ve dokunması helal olmaz. **Yabancı kadın hariç**. Zira kişi şehvetten emin olsa dahi yabancı kadının yüzüne ve eline dokunması helal değildir. Çünkü bu daha ağırdır. Genç kız hakkındaki hüküm budur. Erkek emin hissettiğinde şehvet duyulmayan ihtiyar kadınla el sıkışmak ve eline dokunmakta bir beis yoktur." Bazı yerleri hafız ederek alıntı burada bitti. İbn Âbidin dedi ki: "Müellifin "...İhtiyar kadınla" sözüne dair: Bir rivayette erkeğin de şehvet duyulmayan birisi olmasının şart olduğu yer almaktadır (Kirmânî'den naklen Kuhistâni). Müellif *ez-Zehîra*'da şöyle dedi: 'Eğer şehvet duyulmayan bir kadınsa onunla musafaha etmek ve eline dokunmakta bir beis yoktur. Keza erkek ihtiyarsa ve gerek kendi nefsi gerek kadının nefsinde mahzurlardan eminse kadınla el sıkışmasında bir beis yoktur. Ama bu ihtiyar adam kendi nefsi yahut kadının nefsinde mahzurlardan emin değilse el sıkışmaktan uzak durmalıdır.'"456

İbn Âbidin'in sözlerinden anlaşıldığına göre ihtiyar kadına dokunma hakkında iki rivayet vardır. Bir rivayete göre iki taraftan birisi şehvet duymuyorsa el sıkışmak mübahtır. Diğer rivayete göre ise iki tarafın da şehvet duymaması şarttır. Racih olan ikinci görüştür, bilhassa da bu zamanda. Çünkü dokunan kişi şehvet duymuyor olsa dahi, dokunduğu kişinin şehvet duymayacağından emin olmaz. Serahsî dedi ki: "Erkek nasıl ki, kendi nefsinde yana emin olmadığına musafaha etmesi helal değilse, aynı şekilde

456. İbn Âbidin, *Reddu'l-muhtâr 'alâ'd-Durri'l-muhtâr*, 5/260.

kadının da şehvet duymayacağından emin olmadığından onunla musafaha etmesi ve böylece onu fitneye maruz bırakması helal değildir.”⁴⁵⁷

İmam Merginânî *el-Hidâye*'de dedi ki: “Erkeğin -şehvet duymayacağından emin olsa bile- kadının yüzüne ve ellerine dokunması helal değildir.”

Semerkandi dedi ki: “İster şehvetli ister şehvetsiz olsun fark etmeksizin kadına dokunmak haramdır. Kadın genç ise hüküm budur. Eğer kadın yaşlıysa ve erkeğin zann-ı galibi de şehvet duymayacağı yönündeyse musafaha yapmasında bir beis yoktur. Erkek şehvet duymuyor olsa dahi kadının şehvet duyması durumunda musafaha helal olmaz.”⁴⁵⁸

Zeylai dedi ki: “Erkek şehvetten yana emin olsa dahi kadının yüzüne ve ellerine dokunması caiz değildir. Çünkü haram kılan nas mevcut, zaruret ve belvâ ise yoktur.”⁴⁵⁹

B) Mâlikilerin Görüşleri

Bâci dedi ki: “Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)’in ‘Ben kadınlarla musafaha etmem’ sözünün manası: Ben ellerimi onların eline temas ettirmem, demektir. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bu fiilden geri durmayı kastediyor olsa gerek, Allah-u a’lem. Çünkü erkeklerin biatlaşmasının gereği el sıkışıp musafaha etmektir. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) kadınlarla biatlaşmada ise bunu men etti. Çünkü bunda onlarla temas söz konusudur.”⁴⁶⁰

Eshelü’l-medârik’te şöyle geçer: “Kadın yaşlı olsa dahi erkeğin onunla musafaha etmesi caiz değildir. Çünkü mübah olan sadece görmektir.”⁴⁶¹

C) Şâfiülerin Görüşleri

İmam Nevevî dedi ki: “Güzel yüzlü, bıyık ve sakalı çıkmamış oğlanla musafaha etmekten sakınmak gerekir. Zira ona bakmak haramdır. Nitekim mezheb imamlarımız şöyle demiştir: ‘Bakılması haram olan herkese

457. Serahşî, *el-Mebsût*, 10/154.

458. Alaaddin Ebû Bekr Alâüddin Muhammed b. Ahmed b. Ebi Ahmed es-Semerkandi *Semerkandi. Tuhfetü’l-fukahâ* (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1994), 3/334.

459. Zeyla’î, *Tehyînu’l-hakâik şerhu Kenzi’d-dakâik ve Hâşiyeti’ş-Şelebi*, 6/18.

460. Ebû’l-Velid Süleymân b. Halef b. Sa’d et-Tüçibi el-Bâci Bâci, *el-Müntekâ şerhu’l-muvatta* (Kahire: Dâru’l-Fikri’l-Arabi, 1913), 7/308.

461. Ebû Bekr b. Hasan Kîşnâvî, *Eshelü’l-medarik şerhu irşâdi’s-sâlik* (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1995), 3/370.

dokunmak da haramdır.* Hatta dokunmak daha şiddetlidir. Zira kadınla evlenmeyi istediğinde, alışveriş, al-ver vb. durumlarda erkeğin yabancı kadına bakması helal olur. Ama bu gibi durumlarda ona dokunması ise caiz olmaz."⁴⁶²

Hafız İbn Hacer de şöyle demiştir: "Musafaha emrinin umumluğundan yabancı kadın ve güzel görünümlü sakalsız, bıyıksız oğlan istisna edilir."⁴⁶³

Hafız Irâkî dedi ki: "Âişe (*radıyallâhu anhâ*) hadisinde Peygamber (*sallallahu aleyhi ve sellem*)'in elinin eşleri ve cariyeleri dışında hiçbir kadının eline ne bi-atlaşmada ne de başka bir durumda asla değmediği yer almaktadır. Rasûlullah (*sallallahu aleyhi ve sellem*) ismetine ve hakkında töhmetin bulunmamasına rağmen kadınlarla el sıkışmaktan uzak durmuşsa, başkaları buna dikkat etmeye daha evladır. Zahir olan şu ki, O (*sallallahu aleyhi ve sellem*) kendisine haram olduğu için bundan geri duruyordu."⁴⁶⁴

D) Hanbelilerin Görüşleri

Keşşâfu'l-gınâ'da şöyle geçer: "Yabancı genç kadınla musafaha caiz değildir. Çünkü musafaha bakmaktan daha şerlidir. İhtiyar kadına gelince, erkek onunla musafaha edebilir."⁴⁶⁵

el-İnsâf fi ma'rifeti'r-râcihi mine'l-hilâfta şöyle geçer: "Ahmed (*rahimehullah*) kadınlarla musafahayı kerih görmüştür. Mahrem hakkında bile sert tavır göstermiştir. Babanın kızıyla musafaha etmesini ise caiz görmüştür."⁴⁶⁶

er-Ravdu'n-nedî'de şöyle geçer: "Genç yabancı kadınla musafaha caiz değildir."⁴⁶⁷

İkinci olarak bu hususta muhalefet edenlerin görüşlerini zikrelelim.

462. Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî Nevevî, *el-Ezkâr el-müntehab min kelâmi seyyidi'l-ibrâr*, ts., 228.

463. İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî Şerhu Sahihi'l-Buhârî*, 13/294.

464. Hatib el-Bağdâdî, *Tarhu't-tesrib*, 7/44-45.

465. Mañşûr b. Yûnus b. Şalâhuddin b. Hasen el-Hanbelî el-Buhûtî, *Keşşâfu'l-Kınâ 'an Metni'l-İknâ* (b.y.: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.), 2/154.

466. Ebû'l-Hasen Alâuddin Ali b. Süleymân b. Ahmed el-Merdâvî Merdâvî, *el-İnsâf fi ma'rifeti'r-râcihi mine'l-hilâf alâ mezhebi'l-İmâmi'l-mübeccel Ahmed b. Hanbel*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki (Kahire: Hecl li't-Tibâa, 1415), 20/59.

467. Ahmed b. Abdullah b. Ahmed el-Ba'li, *er-Ravdu'n-nedî şerhu kâfi'l-mübtedi*, ts., 1/114.

Takiyyüddin en-Nebhâni *en-Nizâmu'l-ictimâî fi'l-İslâm* kitabında şöyle der: “Musafaha konusuyla ilgili olarak; aralarında engel olmaksızın erkeğin kadınla musafaha etmesi, kadının da erkekle musafaha etmesi, el sıkışması caizdir.”⁴⁶⁸

Keza şöyle der: “Biat el sıkışarak veya yazı ile olur. Bu hususta erkek ve kadın arasında bir fark yoktur. Zira erkeklerin yaptığı gibi kadınlar da biat için halifeye el sıkışabilirler.”

Nebhâni şu hadisten anladıklarıyla bu sözlerine teşebbüs etmiştir: Ümmü Atiyye dedi ki: “Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)’e biat ettik. O bize şu ayeti okudu: ‘...Allah’a hiçbir şeyi ortak koşmamak...’ (Mümtehine, 12) Bize ağıt yakmayı yasak kıldı. Bizden bir kadın biat etmekten geri durdu (فقبضت امرأة منا يدها) ve şöyle dedi: “Filan kadın ağıtta bana yardım etti. Ben ona karşılığını vermek istiyorum.” Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bir şey demedi. Kadın gitti, sonra geri döndü. Ağıt yakmama sözüne sadece Ümmü Süleym, Ümmü Alâ, Muâz’ın eşi Binti Ebû Sebra veya Binti Ebû Sebra ve Muâz’ın eşi vefa gösterdi.”⁴⁶⁹

Nebhâni diyor ki: “Bu, Rasûl (sallallahu aleyhi ve sellem)’in kadınlarla el sıkışarak biat ettiğine delalet eden bir hadistir. Yer alan امرأة منا يدها ifadesi⁴⁷⁰ bunu gösterir. Zira bunun manası şudur: Ümmü Atiyye’nin yanındaki diğer kadınlar ellerini çekmemiştir. Bu da onların elleriyle biat ettiği, yani musafaha ettikleri manasına gelir.”

Bu şüpheye cevap birkaç yöndendir:

Birinci Yön: Hadiste kabdu’l-yed’den (eli çekmek) maksat kabulden geri durmaktır. Nitekim Hafız Bedreddin el-Aynî böyle demiştir: “Kabdu’l-yed’den maksat kabulden geri durmaktır.”⁴⁷¹

Yüce Allah’ın münafıklar hakkındaki şu buyruğunda da ka-be-da fiili böyle kullanılmıştır:

468. Takiyyuddin Nebhâni, *en-Nizâmu'l-ictimâî fi'l-İslâm*, ts., 35.

469. Buhâri, *el-Câmi*, sy 7215.

470. İfadede yer alan fiil kimi zaman “el çekmek”, kimi zaman ise “geri durmak” manasına gelmektedir. Nebhâni hata ederek ilk manayı esas aldığı için bu sözlerini serdetmektedir. (Mütercim)

471. Aynî, *Umdetu’l-kârî şerhu Sahihî’l-Buhâri*, 19/231.

وَيَقْبِضُونَ أَيْدِيَهُمْ

“**Ellerini çekerler (cimrilik ederler)**” (Tevbe, 67) Buradaki el çekme ifadesi, Allah yolunda infak etmemekten kinayedir.

Şemseddin el-Birmâvî dedi ki: “Bundan kadınlarla biatlaşmanın elle olduğu anlaşılmaz. Çünkü ifadeden maksat, kadınların biat ederken ellerini temas ettirdikleri değil el işaretinde bulunduklarıdır.”⁴⁷²

İkinci Yön: Biatın musafaha ile olduğu teslim edilse dahi şöyle deriz: Biatlaşma arada engel bulunarak gerçekleşmiştir. Nitekim Aynî *Umdu't-l-kârî*'de rivayetlerin arasını bulmak için böyle söylemiştir.

Üçüncü Yön: Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in kadınlarla biatına dair sabit ve sarîh rivayetler Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'in biatta kadınlarla musafaha yapmadığını tekid etmektedir. Bu rivayetlerden birisi -yukarıda geçen- Âişe'nin şu sözünün yer aldığı hadistir: “Hayır, vallahi Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'in eli biatta bulunurken asla bir kadının eline değmedi. O (sallallahu aleyhi ve sellem) kadınlarla sadece sözlü biat gerçekleştirdi.”⁴⁷³ Abdullah b. Amr (radiyallahu anhu)'dan gelen şu rivayette böyledir: “Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) biatta kadınlarla musafaha etmez, el sıkışmazdı.”⁴⁷⁴

Ümeyme bt. Rukayka hadisinde geçen ifadeler de bu kabildendir. Ümeyme dedi ki: “Ben bir grup kadınla birlikte biat etmek için Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'e geldim. Bize dedi ki: “*Gücünüz ve takatiniz yettiği kadarıyla. Ben kadınlarla musafaha etmem.*”⁴⁷⁵

Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bu sözünü biat esnasında söylemiştir. Ümmü Atiyye hadisinin tevili, Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'in sözüyle çelişmektedir. Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'in sözü başkasının sözüne bütün hâl ve koşullarda mukaddemdir.

472. Ebû Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Abdiddâim b. Mûsâ Askalânî Birmâvî, *el-Lâmiu's-sabih bi-şerhi'l-Câmi's-sahih*. (Dimaşk: Dâru'n-Nevâdir, 2012), 17/158.

473. Buhârî, *el-Câmi'*, sy 4983.

474. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, sy 6998.

475. İbn Mâce, *Sünen*, sy 2874.

İşte bu sarîh sahîh deliller, Peygamber (*sallallahu aleyhi ve sellem*)'in biat ederken hiçbir kadınla el sıkışmadığını, musafaha etmediğini ortaya koymaktadır. Binaenaleyh -bilhassa Ümmü Atiyye hadisinde musafahadan söz dahi edilmemişken- bu delilleri bir kenara bırakıp, Ümmü Atiyye hadisiyle ilgili batıl bir faside tutunmak bir Müslümana yakışmaz.

Şeyh Elbânî dedi ki: "Hasıl-ı kelâm, Rasûl (*sallallahu aleyhi ve sellem*)'in kadınlarla karşılaştığında el sıkışması gibi bir şey bir kenara, biat işlemi de dahil olmak üzere herhangi bir kadınla el sıkıştığı sahîh olarak sabit olmamıştır. Ümmü Atiyye hadisinde musafaha zikredilmemiş olmasına rağmen, birilerinin kadınlarla el sıkışmanın caizliğine dair, daha önce zikrettiğim Ümmü Atiyye hadisiyle delil getirip Rasûlullah (*sallallahu aleyhi ve sellem*)'in musafahadan kaçındığıyla ilgili sarîh hadislerden yüz çevirmesi, muhlis bir Mümin-den sadır olmayacak bir şeydir."⁴⁷⁶

Nebhânî dedi ki: "Kadının eli avret değildir. Ona şehvet olmaksızın bakmak haram değildir. El sıkışmakta haram değildir."⁴⁷⁷

Buna cevap şudur: İlim ehlinde bir taifenin dediği üzere kadının elinin avret olmaması, eline dokunmanın ve musafaha etmenin caiz olması manasına gelmez. Bilakis âlimler zaruret olmaksızın -avret olmamalarına rağmen- kadının yüzüne ve ellerine dokunmanın haram olduğunda icma etmiştir. Nitekim yukarıda âlimlerin görüşleri geçti. Aradaki fark sadece şudur: Eli ve yüzü açmada ve bunlara bakmakta zaruret ve umum-u belvâ vardır. Yüze ve ele dokunmakta ise höyle bir zaruret yoktur.

Kadının yabancı erkeklerle musafaha etmesinin caiz olduğu düşünce-sinde olanlar İbn Kesîr'in *Tefsîr*'inde aktardığı, İbn Abbâs'tan gelen uzun bir hadisi de delil olarak kullanmışlardır. İlgili hadis uzun olup içerisinde geçen bir bölüm şöyledir: "Rasûlullah (*sallallahu aleyhi ve sellem*) kadınlarla biat gerçekleştirdiğinde Ebû Süfyan'ın hanımı Hind kendisini farklı bir kılığa sokup gizlemişti. Rasûlullah (*sallallahu aleyhi ve sellem*) onu tanıdı ve çağırdı. Hind Rasûlullah'ın elini tuttu ve ondan özür diledi. Rasûlullah (*sallallahu aleyhi ve sellem*) dedi ki: "Sen Hind'sin." Hind dedi ki: "Allah geçmişte olanları affetsin." Rasûlullah (*sallallahu aleyhi ve sellem*) ondan yüz çevirdi."⁴⁷⁸

476. Muhammed Nâsirüddin Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi's-sahiha* (Riyâd: Mektebetü'l-Maârif, 1987). 2/55.

477. Takiyyuddin Nebhânî, *en-Nizâmu'l-ictimâî fi'l-İslâm*, 35.

478. İbn Kesîr, *Tefsîri'l-Kur'ânî'l-azim*, 8/126.

Cevap: Bu rivayeti İbn Kesîr'in hakkındaki eleştirisini zikretmeden delil olarak kullanmak ilmi emanete aykırıdır. Zira İbn Kesîr (*rahimehullah*) bu rivayeti irad ettiğinde hakkında sükût etmemiş, aksine sıkıntısını ve sabit olmadığını beyan etmiştir. İbn Kesîr (*rahimehullah*) şöyle der: "Bu, garib bir eserdir. Bazı kısmında münkerlik vardır. Allah-u a'lem. Çünkü Ebû Süfyân ve karısı Müslüman olduklarında Rasûlullah (*sallallahu aleyhi ve sellem*) onlara sert davranmamış, aksine onlara içten ve sevgiyle muamele etmiştir. Rasûlullah (*sallallahu aleyhi ve sellem*)'in onlara karşı tavrı işte böyleydi."⁴⁷⁹

Yine onlar şununla da delil getirirler: Enes b. Mâlik (*radiyallahu anhu*) dedi ki: "Medine halkından bir cariye Rasûlullah'ın elini tutar, Rasûlullah da o cariye ihtiyacını gidermek için Medine'nin neresine gitmek istiyorsa oraya varana kadar elini onun elinden çekmezdi."⁴⁸⁰

Cevap: Bu hadis zayıftır. Çünkü isnadında Ali b. Zeyd b. Ced'ân vardır ki, bu ravi Heysemî'nin *Mecmau'z-zevâid*'de ifade ettiği üzere zayıftır.

Yahut şöyle denilir: Burada elini tutmaktan maksat, eli tutmanın lazımıdır. Yani yumuşak davranmak ve karşı tarafın isteğini yerine getirmektir. Nitekim İbn Hacer böyle demiştir.⁴⁸¹

Ya da şöyle denilir: Şayet biz Ahmed'in şu rivayetine müracaat etsek: "Medine'nin küçük kız çocukları gelip Rasûlullah'ın elini tutardı. Kız çocuğu Rasûlullah'ı istediği yere götürene dek Rasûlullah elini onun elinden çekmezdi."⁴⁸²

Hadiste geçen الوليدة kelimesi küçük kız çocuğu demektir. Feyyûmî der ki: "الوليد el-velid doğmuş çocuk demektir. Cemisi ولدان dır (vav'ın kesri ile). الأمة والسبية [bir önceki hadiste cariye diye tercüme ettiğimiz kelime budur. Bu kelime şimdi söz edilen manaya da gelmektedir] küçük kız çocuğudur. الوليدة'nin çoğulu ولائد . Binaenaleyh bu hadis kadının yabancı bir erkekle muhafaza etmesinin caizliğine delalet etmez. Nitekim Ma'kil hadisinde şöyle sabit olmuştur: Ma'kil b. Yesâr (*radiyallahu anhu*) dedi ki: Rasûlullah (*sallallahu aleyhi ve sellem*) şöyle buyurdu:

479. İbn Kesîr, *Tefsiri'l-Kur'âni'l-azim*, 8/126.

480. İbn Mâce, *Sünen*, sy 4177.

481. İbn Hacer el-Askalâni, *Fethu'l-bâri Şerhu Sahihi'l-Buhâri*, 10/490.

482. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, sy 12780.

لأن يظعن في راس رجل بمخيط من حديد خير له من أن يمس امرأة لا تحل له

"Bir erkek için başına demir bir iğne geçirilmesi, kendisine helal olmayan bir kadına dokunmasından daha hayırlıdır."⁴⁸³ Benim bildiklerim, söyleyeceklerim bunlar. Allah Teâlâ doğruyu en iyi bilendir.

Güvenilir şer'î kitaplar arasında gerçekleştirdiğimiz bu ilmi turdan sonra, taassub ve hevadan uzak duran insaf sahibi araştırmacının bu konuda geçen şer'î delillerle kanaat etmesi ve yabancı kadınla musafaha etmenin, el sıkışmanın caiz olmadığına dair en ufak bir şüphe ve tereddüt duymayarak kesin karar kılmalıdır. Görüldü ki, Müslüman âlimlerden oluşan ve büyük kitleleri oluşturan âlimler -aralarından biri farklı düşünmeksizin- bu görüş üzeredir. Müminlerin ve elçilerin efendisine (sallallahu aleyhi ve sellem) uyanların yolu budur.

Kadının Yanında Mahremi ve Kocas Olmadan Yolculuk Yapması

Bu asrın felaketlerinden birisi de kadınların mahremsiz ve kocaları yanlarında olmadan sefere çıkmalarıdır. Bil ki, kadının mahremsiz ve yanında kocası olmadan yolculuğa çıkması ittifakla caiz değildir. Bu konuya ilişkin naslar çoktur. Bunlardan birisi Ebû Saîd el-Hudrî (radiyallahu anhu)'dan gelen hadistir. Ebû Saîd Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) ile on iki gazvede bulunmuştur. Ebû Saîd dedi ki: Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'den dört şey işittim, bunlar hoşuma gitti. Buyurdu ki:

لَا تُسَافِرِ الْمَرْأَةُ مَسِيرَةَ يَوْمَيْنِ إِلَّا وَمَعَهَا زَوْجُهَا أَوْ ذُو مَحَرَمٍ، وَلَا صَوْمَ فِي يَوْمَيْنِ:
الْفِطْرِ وَالْأَضْحَى، وَلَا صَلَاةَ بَعْدَ الصُّبْحِ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ، وَلَا بَعْدَ الْعَصْرِ
حَتَّى تَغْرُبَ

"Kadın yanında kocası veya mahremi olmadan iki günlük yolculuğa çıkamaz. İki günde; Ramazan Bayramı günü ve Kurban Bayramı gününde oruç tutulmaz. Sabah namazından sonra güneş doğana dek namaz kılınmaz. İkinci namazından sonra Güneş batana dek namaz kılınmaz."⁴⁸⁴ Şu hadisler de bu kapsamda varit olan hadislerdendir:

483. Heysemî, Mecmeu'z-zevâid ve menbeu'l-fevâid, sy 7718.

484. Buhârî, el-Câmi', sy 1995.

Rivayet edildi ki, İbn Abbâs (radiyallâhu anhumâ) Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'i şöyle buyururken işitti:

لَا يَخْلُونَ رَجُلٌ بِامْرَأَةٍ، وَلَا تُسَافِرُنَّ امْرَأَةٌ إِلَّا وَمَعَهَا مَحْرَمٌ

“Sakın ola bir erkek bir kadınla baş başa kalmasın. Sakın ola bir kadın yanında mahrem olmadan yolculuk yapmasın.”⁴⁸⁵

İbn Ömer (radiyallâhu anhumâ)'dan rivayet edildiğine göre Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

لَا تُسَافِرِ الْمَرْأَةُ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ إِلَّا وَمَعَهَا ذُو مَحْرَمٍ

“Kadın yanında mahremi olmaksızın üç gün yolculuk yapamaz.”⁴⁸⁶

Ebû Hureyre (radiyallahu anhu) dedi ki: Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

لَا يَحِلُّ لِمَرْأَةٍ تُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ، أَنْ تُسَافِرَ مَسِيرَةَ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ لَيْسَ مَعَهَا حُرْمَةٌ

“Allah'a ve ahiret gününe iman eden bir kadının bir gün bir gecelik bir yolculuğu yanında mahremi olmadan yapması helal değildir.”⁴⁸⁷

Abdullah b. Amr (radiyallahu anhu)'dan rivayet edildiğine göre Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) bir eve yaslandı ve insanlara vaaz-u nasihatte bulundu. Buyurdu ki:

لَا يَصِلِي أَحَدٌ بَعْدَ الْعَصْرِ حَتَّى اللَّيْلِ وَلَا بَعْدَ الصَّبْحِ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ وَلَا تُسَافِرُ الْمَرْأَةُ إِلَّا مَعَ ذِي مَحْرَمٍ مَسِيرَةَ ثَلَاثٍ

“İkinci namazından sonra gece oluncaya dek kimse namaz kılmasın. Sabah namazından sonra da Güneş doğana dek kılmasın. Kadın üç günlük yolculuğu ancak yanında mahremi varsa yapabilir.”⁴⁸⁸

485. Buhâri, el-Câmi', sy 3006.

486. Buhâri, el-Câmi', sy 1086.

487. Buhâri, el-Câmi', sy 1088.

488. Ahmed b. Hanbel, el-Müsted, sy 6712.

Ebü Hureyre (radiyallahu anhu) dedi ki:

لا تسافر امرأة بريدا الا ومعها ذو محرم

“Bir kadın yanında mahremi olmadan bir berid mesafe gidemez.”⁴⁸⁹

İbn Abbâs dedi ki: Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

لا تَسَافِرِ الْمَرْأَةُ ثَلَاثَةَ أَمْيَالٍ إِلَّا مَعَ زَوْجٍ أَوْ مَعَ ذُو مُحَرَّمٍ

“Kadın ancak yanında kocası veya mahremi bulunursa üç millik yolculuk yapabilir.” İbn Abbâs’a denildi ki: “İnsanlar ‘üç gün’ olduğunu söylüyor.” İbn Abbâs dedi ki: “Bu sadece onların yanılışıdır.”⁴⁹⁰

İbn Battâl dedi ki: “Eserlerin bir gün bir gece, üç gün diye farklı olması -bir de iki gün diye de rivayet olunmuştur- meselesine gelince, bilinmelidir ki üzerinde ittifak edilen mana şudur: Bu rivayetlerin tamamı, soru soran farklı kişilere cevap olarak ifade edilen sözlerdir. Adeta şöyle bir şey olmuş gibidir; birisi gelip Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)’e “Bir kadın mahremi yanında olmadan bir gün bir gecelik yola çıkabilir mi?” diye sormuş, o da “Hayır” demiştir. Sonra bir başkası iki gün diye ona aynı soruyu sormuş, O “Hayır” demiştir. Sonra bir başkası üç gün diye belirterek aynı meseleyi sual etmiş, O da “Hayır” diyerek cevap buyurmuştur. Böylece her biri O’ndan (sallallahu aleyhi ve sellem) duyduğunu rivayet etmiştir. Burada bir tearuz veya ne-sih yoktur. Çünkü esas olan, kadının asla (mahremsiz) yolculuğa çıkmaması ve namahremiyle yalnız kalmamasıdır. Çünkü kadının yaşayacağı sıkıntı bir gecede neyse, üç gecede de odur. Bu sıkıntı kadının gece karanlığında geceyi geçirmesi ve gözden kaybolması, yola beraber çıktığı kişilerin uykuya dalması, şeytanın da o kadınla namahremin üçüncüsü olmasıdır. Böyle olunca vesile yol güçlü oldu, akıl ve din yönünden nakıs olan kadınlara dair korku oluştu. Nitekim Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

لا يَخْلُونَنَّ رَجُلٌ بِامْرَأَةٍ لَيْسَتْ بِزِيٍّ مُحَرَّمٍ مِنْهُ

489. Ebü Dâvud, *Sünen*, 2009, sy 1725.

490. Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir* (Musul: Mektebetu'l-Ulûm ve'l- Hikem, 1983), sy 12652.

‘Bir erkek namahrem bir kadınla kesinlikle yalnız kalmasın.’⁴⁹¹

Nevevi *Şerhu Müslim*’de dedi ki: “Böyledir, bunların hepsi sahihtir. Bunların hiçbirinde kendisine ‘sefer’ isminin ıtlak edileceği müddetin en azına dair bir sınırlama yoktur. Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)’den ‘sefer’ adı verilecek şeyin en az müddetine dair bir şey varit olmamıştır. Hasılı, ‘sefer/ yolculuk’ adına konu olan her şeyden -yanına kocası ve mahremi yoksa- nehyedilmiştir. İster bu yolculuk üç gün, iki gün veya bir gün olsun veya bir berid ya da başka bir şey olsun, hüküm böyledir. Çünkü İbn Abbâs’ın mutlak rivayeti vardır ve bu rivayet ‘sefer’ diye adlandırılan her şeyi kapsar. Allah en doğrusunu bilir.”⁴⁹²

Bu hadislerde murad edilen mana, luğavî anlamıyla yolculuktur. Lugatte ise yolculuk uzak mesafe kat etmektir. Nitekim Ali el-Kâri *Mirkât*’ta böyle ifade etmiştir. el-Kâri, kadının mahremi yanında olmaksızın küfür diyarından hicret etmesini istisna etmiştir. Adî’nin hadisi de buna yorulur. Adî b. Hâtim (radiyallahu anhu)’dan rivayete göre Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

يُوشِكُ أَنْ تَخْرُجَ الطَّعِينَةُ مِنَ الْحَيْرَةِ تَوْمَ الْبَيْتِ لَا جَوَارَ مَعَهَا لَا تَخَافُ إِلَّا اللَّهَ

“Bir kadının Allah’tan başka hiçbir şeyden korkmadan mahfil içerisinde ve emanı olmaksızın Hîre’den Ka’be’ye doğru yola çıkması yakındır.”⁴⁹³

Esir düşmüş kadın hakkında da hüküm böyledir. Çünkü hicret eden ve esir düşmüş kadının yaptığı şey sefer değildir. Çünkü onlar muayyen bir yeri değil, fitneden korktukları için kurtuluşu kastetmektedir. Hatta böyle olan kadınlar mesela Müslümanların askeri karargâhı gibi güvenilir bir yer bulsalar, oldukları yerde durmaları ve yanlarında kocaları veya mahremleri olmadan sefere çıkmamaları vacib olur. Onlar belirli bir mekânı kastetseler bile kasıtları dikkate alınmaz ve bununla sefer sabit olmaz. Çünkü bu iki tür kadının da hâli -zahir olduğu üzere- sırf kurtulmaya çalışma durumudur. Bu da onların niyetlerini iptal eder. Seferinin sabit olması teslim edilse bile bu zaruretendir. Zira kadının sefer yapmasındaki beklenen fitne, daru’l-harbte ikâmet etmesinde beklenen fitneden daha hafiftir. Dolayısıyla

491. İbn Battâl, *Şerhu sahihi’l-Buhâri*, 3/79.

492. Nevevî, *el-Minhâc şerhu Sahih’i Müslim b. el-Haccâc*, 5/26.

493. Aliyyü’l-Kâri, *Mirkâtü’l-mefâtiḥ şerhu Mişkât’i’l-Mesâbih* (Beyrut: Dârü’l-kütübî’l-ilmiyye, 2001), sy 2515.

bu tür kadınların seferinin caizliği, ikisinden birinin lazım gelmesi hâlinde iki mefsedetten daha hafif olanın işlenmesinin vacipliğine dair icma-
dan ötürüdür. Yani burada asıl faktör, daru'l-İslâm'da mahremsiz ve koca
yanında olmadan yolculuğa çıkmaktaki mefsedetten daha büyük olan bir
mefsedet def etmek için gerekli olan zaruri yolculuktur. *Fethu'l-Kadir ve el-
Bahr*'da böyle geçer.⁴⁹⁴

Bil ki, kadının yanında kocası veya mahremi olmaksızın çıkması caiz ol-
mayan mesafenin ne kadar olduğuna dair âlimlerin görüşleri farklılık arz
etmektedir. Bu ihtilaflı görüşler şöyledir:

1- Nehaî, Şa'bi, Tâvûs b. Keysân ve Zâhirilere göre kadının yolculuğa çık-
ması mutlak olarak caiz değildir. Bu yolculuğun yakın veya uzak olması hiç
fark etmez. Ancak kadının yanında mahremi veya kocası olursa yolculuğa
çıkması caizdir. Bunlar bu bâba dair -sözelimi İbn Abbâs (*radiyailâhu anhumâ*)
hadisi gibi- mutlak hadislerle delil getirmişlerdir.

2- Atâ, Said b. Keysân ve Zâhirilerden bir gruba göre kadın bir beridlik
mesafeden daha kısa mesafeye yolculuk yapabilir. Ama mesafe bir berid ve
daha yukarısı olursa kadın mahremi veya kocası yanında olmadan yolculuk
yapamaz. Bunlar Ebû Dâvud'un Ebû Hureyre (*radiyallahu anhu*)'dan aktardığı
hadis ile delil getirmişlerdir. *el-Metâli*'de şöyle geçer: "Bir berid, dört fersah-
tır. Bir fersah ta üç mildir."

3- Evzâî, Leys, Mâlik ve Şâfiî'nin görüşü şu doğrultudadır: Kadın bir
günlük yoldan daha az sürecek yolculuğa mahremsiz çıkabilir. Ama bundan
daha uzun yolculuklara ise yanında kocası veya mahremi olmaksızın çık-
maz. Ancak, Mâlik'in ve Şâfiî'nin görüşü, kadının -kendisiyle Mekke arası
sefer mesafesi dahi olsa- mahremsiz olarak farz hac için yolculuğa çıkabile-
ceği yönündedir. Çünkü bu iki imam kadının yolculuğuna dair nehiyleri va-
cib olmayan seferlere tahsis etmişlerdir. Bu görüşte olan âlimler Buhârî'nin
Ebû Hureyre (*radiyallahu anhu*)'dan aktardığı hadis ile delil getirmişlerdir.

4- Hasan el-Basri, Zühri ve Katâde'ye göre kadın yanında mahremi ol-
madan iki gün iki geceden az sürecek yolculuklara çıkabilir. Eğer yolculuk
iki gece süren bir yolculuksa yanında mahremi veya kocası olmadan çık-
maz. Bu imamlar da Buhârî'nin Ebû Said el-Hudri (*radiyallahu anhu*)'dan aktar-
dığı hadis ile delil getirmişlerdir.

494. İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik*, 2/338.

5- Sevri, A'meş, Ebû Hanife, Ebû Yûsuf ve Muhammed ise şu görüştedir: Kadının namazların kasredildiği kadar süren mesafeye -ki bu üç günlük mesafedir- sahip yolculuklara yanında mahremi ve kocası olmadan çıkması caiz değildir. Bu imamlar da Buhâri'nin Abdullah b. Ömer (*radıyallâhu an-huma*)'dan rivayet ettikleri hadislerle delil getirmişlerdir. Bize göre hac yolculuğuyla diğer yolculuklar arasında da bu hüküm açısından bir fark yoktur. Nitekim bu *Umdetü'l-kârî*'de⁴⁹⁵ de ifade edilmiştir. Bu görüşlerin ve delillerinin etraflıca anlatımı için Bedreddin el-Aynî el-Hanefî'nin *Nuhabü'l-efkâr fi şerhi meâni'l-âsâr* eserinin Hac Kitabı'nda yer alan "Mahrem birini bula-mayan kadına hac farzı vacib olur mu olmaz mı?" bölümüne bakınız.

Hanefiler nezdinden zahirü'r-rivaye budur. Bundan ötürü *el-Hidâye* müellifi Hac Kitabı'nda şöyle demiştir: "Kadının sefer mesafesinden daha az olan bir yola mahremsiz çıkması mübahtır." Lakin İbn Âbidîn şöyle demiştir: "Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'tan kadının bir günlük yola tek başına çıkmasının mekruh olduğu rivayet edilmiştir. Zaman bozuk olduğu için fetvanın bu kavil üzere olması gerekir." (*Şerhu'l-lübâb*) Sahihayn'da geçen hadis te bunu teyid etmektedir: "*Allah'a ve ahiret gününe iman eden bir kadının bir gün bir gecelik bir yolculuğu yanında mahremi olmadan yapması helal değildir.*" Müslim'in lafzı şöyledir: "*Bir gecelik yolculuk*" Bir lafızda ise şöyledir: "*Bir günlük.*"⁴⁹⁶

Geçen bilgilerden şu anlaşılmış oldu: Fetva verilen görüşe göre kadının bir günlük yolculuğa yanında mahremi veya kocası olmadan çıkması caiz değildir. İbn Âbidîn dedi ki: "Mahrem: Akrabalık, süt bağı veya sıhriyetten ötürü kadınınla nikâhlanması ebediyen caiz olmayan erkektir. Nitekim *Tuhfe*'de böyledir. Müellif *ez-Zahîriyye*'de erkeğin zina ettiği kadının kızı da mahrem kapsamına dahil etmiştir. Çünkü zina eden adam bu kızın mahremidir. Lakin *Şerhu'l-lübâb*'da müellif şöyle demiştir: "*el-Hidâye* şârihi Kıvâ-muddin dedi ki: 'Bazı fakihlere göre erkek kadına zina yoluyla mahrem olduğunda kadın onunla yolculuğa çıkamaz. Kudûrî de bu görüştedir. Biz de bu görüşü alıyoruz.' Bu, dini bakımdan daha ihtiyatlı ve töhmetten daha uzaktır." Seyyid Ebu's-Suûd *Bezzâziyye*'nin Nafakât bölümünden şöyle nakletti: "Bizim zamanımızda kadın süt kardeşi ile yolculuğa çıkamaz." Yani zaman bozuk olduğu için. Ben derim ki: Süt kız kardeşle halvetin mekruh olması da bu görüşü destekler. Halvetin mekruh olmasında süt kız kardeş

495. Aynî, *Umdetü'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhâri*, 7/126.

496. İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr ala'd-Dürri'l-muhtâr*, 2/158.

tıpkı sıhriyet yoluyla mahrem olan genç kız gibidir. Burada sıhriyet yoluyla mahrem olan genç kızı da istisna tutmamız gerekiyor. Çünkü sefer halvet gibidir.”⁴⁹⁷

Mahremin âkil bâliğ veya mürahik olması, mecusi ve fasık olmaması gerekir. Koca hakkında da hüküm böyledir.⁴⁹⁸

el-Muhîtu'l-Burhânî'de şöyle geçer: “Kudûri *Şerh*’inde şöyle dedi: ‘Ancak mahrem erkeğin (mahrem kadınla) nikâhın mübahlığına inanan bir mecusi olması müstesnadır. Kadın böyle bir mahremle sefere çıkamaz. Çünkü onun bu kadına tamahı zail değildir. Bundan ötürü kadının onunla yalnız kalması da caiz değildir. Keza onunla sefere çıkması da caiz değildir.’ Yine Kudûri dedi ki: ‘Keza mahrem erkek Müslüman ama güvenilir olmayan biriye kadın onunla da sefere çıkamaz. Çünkü bu durumda mahremden maksat olan şey bu kişiyle hasıl olmaz. İhtilam olmamış erkek çocuğu da bu hususta muteber değildir. Akli başında olmayan deli de böyledir. Çünkü mahremden maksat olan şey, yani muhafaza bunlarla hasıl olmaz.’”⁴⁹⁹

Bu meselenin hükmü budur. Ancak ne var ki, çağımızda insanların çoğu bu meseleyi basite almaktadır. Bu insanlar arasında, şeriata dair cümle işlerde başkalarına öncü olmaları farz olan birçok âlim bile bulunmaktadır. Artık diğerleri hakkında ne dersin? Öyle ki, İslâm beldelerinde Şâri’in belirlediği sınırdan duran kişileri görmekten nadirattan olmuştur. Lakin bizler, Peygamber (*sallallahu aleyhi ve sellem*)’in ümmetinden Allah’ın emrini yerine getiren bir topluluğun hâlâ bulunmasından ötürü Allah Teâlâ’ya hamd ediyoruz. Bu taifeye onları yardımsız bırakan veya muhalefet edenler zarar veremez. Onlar Allah’ın emri gelinceye kadar Allah’ın emrini yerine getirmeye devam edecekler. Onlar insanlara karşı galibdir. Yüce Allah’tan bizi bu taifeden eylemesini niyaz ediyoruz. Şüphesiz O istenilenlerin en hayırlısıdır. Benim bildiklerim bunlar. Allah Teâlâ en doğrusunu bilir.

İslâm’da Kadının Konumu

Kadının siyasi, sosyal ve evlilik haklarına ilişkin konuşmalar bir hayli arttı. Boşboğazlar beşeri düzenlerde kadın haklarına dair güvenceler hakkında zevzek zevzek konuştu. İslâm düşmanları kadın haklarının korun-

497. İbn Abidin, *Reddû'l-muhtâr ala'd-Dürri'l-muhtâr*, 2/464.

498. Bkz. İbn Abidin, *Reddû'l-muhtâr ala'd-Dürri'l-muhtâr*, Hac Kitabı.

499. Burhaneddin el-Buhârî, *el-Muhîtu'l-Burhânî*, 2/419.

masına dair ilahi yasamaya karşı adaletsizce peşin hüküm verdiler. Bu peşin hükümlerinde şunları iddia ettiler: İslâm kadını eve tıkıyor, örtü içinde hapsediyor, erkeklerle omuz omuza yürüyerek ilerlemeye eşlik etmesine engel oluyor, erkek kadına dilediği gibi zulmedebilsin diye kadının işini erkeğin eline bırakıyor, kadının evlenmesinde tercihi erkeğe veriyor ve erkek onu dilediği kişiyle evlendiriyor, dilediği kişiyi reddediyor. . . Ve basiret sahiplerine zayıflığı ve çarpıklığı gizli kalmayan bunlar dışındaki ithamlar. Bu tür iddialar ya o zevzek zevzek konuşanların ilahi yasamayı bilmemelerinden ya da bilmiyor ayağına yatmalarından kaynaklanmaktadır. Zira ilahi yasama kadının bütün haklarını ve ıslahına ilişkin her şeyi muhafaza etmiştir. Bu zevzekler ise kadın için neyin ıslah, neyin ifsad edici olduğunu ayırt edemiyorlar. Onlar Allah (azze ve celle)'nin haklarında şöyle buyurduğu kişilerdendir:

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ
الْمُفْسِدُونَ وَلَكِنْ لَا يَشْعُرُونَ

“Onlara ‘Yeryüzünde fesat çıkarmayın’ denildiğinde ‘Biz ancak ıslah edicileriz’ derler. Bilin ki onlar ifsat edicilerin ta kendileridir ancak farkında değiller.” (Bakara, 11-12) Bu durum karşısında ben İslâm’da kadının konumuna, ilahî yasamaya göre kadına neyin caiz neyin caiz olmadığına dair açıklama yapmak istedim.

Ey Müslüman kardeşlerim! Bilin ki İslâm’dan önce câhiliyye zamanında kadının hâli şöyleydi: Bir erkeğe kız çocuğu olduğu müjdesi verilince erkek kendisini kötü, kayba uğramış, ayıplanma korkusu içerisinde hissederdi. Sonra da kendisi hoş karşılamadığı bir şeye maruz kalır korkusuyla o kız çocuğunu diri diri gömerdi. Nitekim Yüce Allah Kur’ân-ı Kerim’de şöyle buyurmaktadır:

وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِالْأُنْثَىٰ ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ يَتَوَارَىٰ مِنَ الْقَوْمِ مِنْ سُوءِ
مَا بُشِّرَ بِهِ أُمَسِّكُهُ عَلَىٰ هُونٍ أَمْ يَدُسُّهُ فِي التُّرَابِ أَلَا سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ

“Oysa onlardan biri kız çocuğuyla müjdelendiği zaman öfkeden yüzü simsiyah kesiliverir. Kendisine verilen müjdenin kötülüğünden dolayı kavminden gizlenir. Zilletine katlanıp onu elinde mi tutsun, yoksa toprağa mı gömsün? Bakın, ne kötü bir şeye hükmediyorlar!” (Nahl, 58-59)

İmam Râzi dedi ki: **“Yüzü simsiyah kesiliverir”** ifadesinin manası şudur: Yani dertli ve kederli kişinin hâlini alır. Hoş karşılamadığı bir şey ile karşılaşan kişi hakkında **“Yüzü gam ve üzüntüyle simsiyah oldu”** denilir. Ben derim ki: Yüzün simsiyah kesilmesi dertten kinaye yapıldı, çünkü insanın sevinci büyük olduğunda göğsü genişler, kalbinin ruhu kalbin ta içinden ferahlar ve azalara, bilhassa da aralarındaki güçlü alakadan ötürü yüze ulaşır. Ruh, yüzün dış yüzeyine açılır ve yüz iyice aydınlanır, açılır ve ışıldar. Ama insanın kederi çok olunca, ruhu kalbinin içinde büzülür ve bundan dolayı yüzün dış yüzeyinde, kuvvetli bir tesiri kalmaz. Böyle olunca yüzün rengi kaçır, sararır ve simsiyah kesilir. Yüzde topraklığın ve kesifliğin eseri zuhur eder. Böylece şu sabit oldu: Sevincin lazımları arasında yüzün parlaması ve ışıldaması, kederin lazımları arasında da yüzün renginin değişmesi, toz rengi olması ve siyahlığı bulunmaktadır. İşte bu sebepten ötürü, yüzün ışıldaması ve aydın oluşu, insanın sevincinden; toz rengi olması, renk atması ve siyahlaması kederinden, hüznünden ve hoşnutsuzluğundan kinaye olarak kullanılmıştır. Bu manadan ötürü Allah (*azze ve celle*) şöyle buyurdu:

“Öfkeden yüzü simsiyah kesiliverir.” Yani keder ve üzüntüyle dolu olur.

“Kendisine verilen müjdenin kötülüğünden dolayı kavminden gizlenir.” Yani verilen müjdenin kötülüğünden ötürü, köşe bucak kaçır, gizlenir. Müfessirler şöyle demişlerdir: Câhiliyye döneminde erkek, hanımının doğum sancıları başlayınca, doğacak çocuğunun ne cinsten olduğunu anlayıncaya kadar, insanlardan uzaklaşır ve saklanırdı. Eğer çocuğu erkek olursa, sevinir; kız olursa üzülür ve birkaç gün kimseciklere görünmeyip o kız çocuğuna ne yapacağını düşünür, plan yapardı. İşte bu, şu ayette yer alır: **“Onu, aşağılık duygusu içinde tutsun mu, yoksa toprağa mı gömsün?”** Yani onu yanında tutup öldürmesin mi? Burada tutmak, yanında sağ bırakmak demektir. **“Toprağa mı gömsün?”** [Ayetteki *يدس* fiilinin masdarı olan] **‘des’** bir şeyi bir şey içinde gizlemektir. Rivayete göre Araplar çukur kazar ve kız çocuğunu bu çukura gömer, kız orada ölürdü.

Rivayete göre Kays b. Âsım şöyle dedi: “Ya Rasûlullah, ben cahiliyede sekiz kız çocuğu gömdüm.” Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) buyurdu ki:

اعتق عن كل واحدة منهن رقبة

“Her birine karşılık bir köle azat et.” Adam dedi ki: “Ya Rasûlullah, ben develeri olan bir adamım.” Rasûlullah buyurdu ki:

اهد عن كل واحدة منهن هديا

“Her bir kız çocuğuna karşılık bir hediye bağışla.”

Rivayet edildiğine göre bir adam dedi ki: “Ya Rasûlullah, Müslüman olduğumdan beri İslâm'ın tadını alamıyorum. Benim câhiliyye döneminde bir kızım vardı. Karıma onu süslemesini söyledim. Karım kız çocuğumu bana getirdi. Ben de onu alıp derin bir vadiye gittim ve onu oraya attım. Kızım bana dedi ki: “Babacığım, beni öldürdün.” Ben onun sözünü her hatırladığımda hiçbir şey bana yarar sağlamıyor. Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) buyurdu ki:

ما كان في الجاهلية فقد هدمه الاسلام وما كان في الاسلام يهدمه الاستغفار

“Câhiliyyede olan şeyleri İslâm yıkıp atmıştır. İslâm'da olan şeyleri de istiğfar yıkıp atar.”

Bil ki, câhiliyye Arapları kız çocuklarını öldürmede farklı yollara başvuyorlardı. Kimileri bir çukur kazıp kızı içine gömer ve kız orada ölürdü, kimileri dağın tepesinden aşağı atar, kimileri boğar, kimileri ise boğazlardı. Onlar bunu kimi zaman kıskançlık ve hamiyetten, kimi zaman fakirlik, yoksulluk ve nafaka gerekliliği korkusundan yaparlardı. Sonra Yüce Allah buyurdu ki:

“Bakın, ne kötü bir şeye hükmediyorlar!” Çünkü onlar kız çocuktan sakınma hususunda en uç tavırları takındılar. Bunlardan ilki yüzlerinin simsiyah kesilmesidir. İkincisi, kız çocuğa karşı aşırı nefretinden ötürü kavimlerine görünmemeleri. Üçüncüsü, çocuk tabiat açısından doğal olarak sevimlidir. Câhiliyye devrindeki müşrik ise kız çocuğa olan şiddetli nefretinden ötürü onu öldürmeye girişiyor. Bunlar da onların kız çocuklarına

olan nefret ve istinkâflarının artık yukarısı olmayan en üst sınıra ulaştığına delalet etmektedir. Bu sabit olduktan sonra, kendisinden sakınmanın bu büyük sınıra ulaştığı bir şeyi akıllı kişi nasıl olur da âlemin her şeyi bilen ve bütün mahlukata benzemekten münezze ve yüce olan ilahına nisbet edebilir?!"⁵⁰⁰

Câhiliyyede insanlar kadını hayvan ve eşya yerine koyuyorlardı. Ona muaşeret namına bir hak tanımıyorlardı. Kocasını öldüğü zaman varis olarak kalıyordu ama ona mirastan hiçbir hak tanımıyorlardı. Kadın adeta hayvan ve eşya gibi satın alınıyor ve satılıyor. Evlenmeye ve fuhşa zorlanıyordu. Öldüğünde arkasındakiler ona mirasçı oluyordu ama kendisi varis olamıyordu. Ona malik olunuyordu ama o malik olamıyordu. Ona malik olanların ekseri mülkiyetinde olan şeylerde tasarrufunun erkeğin izni olmadan gerçekleşmeyeceği şeklinde hacr koyuyorlardı. Kocanın kadının malında onun izni olmaksızın tasarruf edebilecekleri düşüncesindeydiler. Kimileri erkek kadını öldürürse bu yüzden erkeğe kısas veya diyet cezası verilmeyeceği görüşündeydi. Tarihe dair kitapların kiminde şöyle geçer: Avrupalılardan bazıları ve başka kimi insanlar kadını dilsiz hayvanlar veya şeytanlar sınıfından görüyorlardı. Onun insan türü olduğunu düşünmüyorlardı. Kimileri ise buna dair şüphe içerisindeydi.⁵⁰¹

İşte kadının câhiliyyedeki durumu böyleydi. Sonra İslâm geldi ve kadının toplum içindeki konumunu ortaya koydu. Kadının şanını yüceltti, ona değer verdi, şanına yakışır meşru haklarını bahşetti, insanlara erkeklerin ve kadınların yaratılış bakımından eşit olduklarını, ikisinin de tek bir candan yaratıldıklarını bildirdi. Nitekim şerefli Kur'an'da Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ
مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ
عَلَيْكُمْ رَقِيبًا

500. Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb (et-Tefsiru'l-Kebir)*, 20/225.

501. Muhammed Reşid Rızâ, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Hakim (Tefsiru'l-menâr)* (el-Hey'etü'l-Mısriyye-tü'l-Âmmetü li'l-Kitâb, 1990), 11/233.

“Ey insanlar! Sizi tek bir candan yaratan Rabbinizden sakının ki, o tek candan da eşini yarattı, ikisinden ise nice erkekler ve kadınlar türetti. Onun adını vererek birbirinizden istekte bulunduğunuz Allah’a karşı gelmekten ve akrabalık bağlarını kesmekten sakının. Şurası muhakkak ki, Allah sizi görüp gözetmektedir.” (Nisâ, 1) Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) buyurdu ki:

إِنَّمَا النِّسَاءُ شِقَاقُ الرِّجَالِ

“Kadınlar ancak erkeklerin benzerleridir.”⁵⁰² Yani kadınlar yaratılış ve tabiat itibariyle erkeklerin naziri ve benzeridir. Sanki kadınlar erkeklerden ayrılıp alınmış gibidir. Çünkü Havvâ, Âdem (aleyhisselam)’dan yaratılmış ve ondan ayrılıp alınmıştır.

İslâm insanlara erkek ve kadının amel ve mükafat bakımından eşit olduklarını anlattı. Nitekim Yüce Allah Kur’ân-ı Kerim’de şöyle buyurmaktadır:

مَنْ عَمِلَ سَيِّئَةً فَلَا يُجْزَى إِلَّا مِثْلَهَا وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ أَوْ أَنثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ
فَأُولَٰئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ يُرْزَقُونَ فِيهَا بِغَيْرِ حِسَابٍ

“Kim bir kötülük işlerse, ancak onun misliyle karşılık görür. Herhangi bir erkek veya kadın, inanmış olarak güzel bir iş yaparsa, işte onlar cennete girerler ve orada hesapsız şekilde nimetlenirler.” (Mümin, 40) Böylece Yüce Allah erkek ve kadın hep birlikte eşit olarak itaate sarılırlarsa sevap yönünden aralarında bir fark olmadığını beyan etti. Bu, din noktasında üstünlüğün ancak amel ile olacağını, amel edenlerin diğer sıfatlarıyla olmadığını göstermektedir. Çünkü amel edenlerin bazısının erkek veya kadın olması veya düşük yahut şerefli bir nesepten gelmesinin din noktasında üstünlüğe hiçbir tesiri yoktur.

İmam Râzî dedi ki: “Bil ki, ahirette nasıl ki nimet daimiyse azap da öyle daimidir ve daimi olan nimete teşvik, daimi olan azaptan da korkutup sakındırmak, teşvik ve sakındırmanın en güçlü türlerindendir. Sonra Allah (azze ve celle) ahirette karşılık vermenin nasıl olacağına dair izahta bulundu ve

502. Ebû Dâvud, Sünen, 2009, sy 236.

karşılık vermesinde rahmet yönünün ceza yönüne baskın olduğuna işarette bulundu. Şöyle buyurdu:

“Kim bir kötülük işlerse, ancak onun misliyle karşılık görür.” Burada misilden maksat hak etme bakımından o kötülüğe mukabil olan şeydir. Eğer şöyle bir şey denilirse: “Bir anlık inkâr ebedi cezayı gerekli kılıyorken bu söz nasıl doğru olabilir?” Biz şöyle deriz: Kâfir o inkâr inancı üzerinde ısrar ederek devamlı kalmaya azmettiği için onun cezasının ebedi olmasında hiçbir sıkıntı yoktur. Fasığın durumu ise böyle değildir. Çünkü fasık, işlediği günahın hıyanet ve masiyet olduğuna itikad ediyor ve bu yüzden o bu günahta ısrarcı olarak devamlı kalmamaya azmetmiş oluyor. Buna binaen bizim, fasığın cezasının son bulacağını söylememizde bir beis yoktur. Mu'tezilenin fasığın cezasının ebedi olacağı görüşü ise batıldır. Çünkü fasığın işlediği masiyetin müddeti son bulan bir müddettir. Masiyeti işlemeye azmi de daimi değil, sonludur. Dolayısıyla ona daimi ceza ile karşılık vermek, **“Kim bir kötülük işlerse, ancak onun misliyle karşılık görür”** ayetine aykırı düşer.”⁵⁰³

İslâm, nasıl ki erkeklerin kadınlar üzerinde hakkı varsa kadınların da erkekler üzerinde hakkı olduğunu izhar etti. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

“Erkeklerin kadınlar üzerindeki hakkı gibi, kadınların da erkekler üzerinde meşru hakları vardır. Yalnız, erkeklerin onlar üzerindeki hakkı, bir derece daha fazladır. Allah'ın kudreti her şeye üstündür ve hükümlerinde hikmet sahibidir.” (Bakara, 228) Yani karı koca arasındaki haklar iki taraf açısından ortak ve karşılıklıdır. Nasıl ki kocanın karısı üzerinde hakkı varsa, kadının da kocası üzerinde hakkı vardır. İslâm âlimleri (yuce Allah onlara merhamet etsin) her birinin diğeri üzerindeki haklarını tedvin ettikleri kitaplarda açıklamışlardır. Burası bunu anlatmanın yeri değildir.

Kadın ve erkek arasındaki eşitlik -demokratların dediği gibi- her şey hakkında değildir. Zira Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

503. Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb* (et-Tefsîru'l-Kebir), 27/518.

“Yalnız, erkeklerin onlar üzerindeki hakkı, bir derece daha fazladır.”

İmam Râzî dedi ki: “Erkek bazı şeyler hususunda kadından daha üstündür. 1) Akıl. 2) Diyet. 3) Miras payları. 4) Devlet başkanlığı, yargı ve şahitlik ehliyeti. 5) Erkek kadın üzere evlenebilir ve cariye edinebilir. Kadın ise kocasına karşı böyle şeyler yapamaz. 6) Kocanın kadının mirasından alacağı pay, kadının kocasının mirasından alacağı paydan daha fazladır. 7) Koca karısını boşama yetkisine sahiptir. Boşadığında kadın istesin veya istemesin geri ona ric’at edebilir. Kadın ise kocasını boşama yetkisini haiz değildir. Talaktan sonra kocaya dönme yetkisi yoktur. Kocayı ric’atten alıkoyamaz. 8) Erkeğin ganimetten payına düşen hissesi kadının ganimetten payına düşen hissesinden daha fazladır. Erkeğin bu hususlarda kadından üstün olduğu sabit olunca, kadının erkeğin elindeki âciz bir esir gibi olduğu belirginleşir. Bu yüzden Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

استوصوا بالنساء خيرا فانهم عندكم عوان

“Size kadınlara iyi davranmanızı tavsiye ediyorum. Çünkü onlar sizin yanınızda esirler gibidir.” Bir başka haberde şöyle geçer:

اتقوا الله فى الضعيفين اليتيم والمرأة

“İki zayıf hakkında Allah’tan korkun: Yetim ve kadın.”⁵⁰⁴

Bu yüzden kocanın karısı üzerinde meşru şekilde hizmet ve itaat hakkı vardır. Âişe (radiyallâhu anhâ)’dan rivayet edildiğine göre Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

لو أَمَرْتُ أَحَدًا أَنْ يَسْجُدَ لِأَحَدٍ، لَأَمَرْتُ الْمَرْأَةَ أَنْ تَسْجُدَ لِزَوْجِهَا وَلَوْ أَنَّ رَجُلًا
أَمَرَ امْرَأَتَهُ أَنْ تَنْقُلَ مِنْ جَبَلٍ أَحْمَرَ إِلَى جَبَلٍ أَسْوَدَ وَمِنْ جَبَلٍ أَسْوَدَ إِلَى جَبَلٍ
أَحْمَرَ لَكِنْ نَوَلَهَا أَنْ تَفْعَلَ

“Şayet ben bir insanın bir başka insana secde etmesini emredek olsaydım, kadına kocasına secde etmesini emrederdim. Şayet bir adam karısına kırmızı dağdan siyah dağa, siyah dağdan da kırmızı dağa gitmesini emretse, kadına

504. Fahreddin er-Râzî, Mefâtihu'l-ğayb (et-Tefsiru'l-Kebir), 27/518.

düşün sorumluluk bunu yerine getirmesidir.”⁵⁰⁵ Bu hadiste kocanın karısı üzerindeki hakkının büyüklüğüne dair delalet gizli değildir.

İslâm'ın kadına değer verdiği noktalardan birisi de şudur: Araplardan, İsrailoğullarından ve diğer ümmetlerden olan erkekler herhangi bir sayı kaydı olmaksızın istedikleri kadar kadınla evlenirlerdi. Hanımlarına karşı adaletli olma şartı altında da değillerdi. İslâm ise erkeklere dörtten fazla hanımla aynı anda evli olamayacaklarını ve iki hanımı arasında adil davranamayacağından korkanların sadece bir kadınla evli olmalarının vacib olduğunu belirterek kısıtlılık getirdi. Birden fazla kadınla evli olmayı, buna gerek duyan, nafakayı temin edebilecek, evlilik masraflarını karşılayabilecek adaleti gözetebilecek erkeklere mübah kıldı.

Yine İslâm'ın kadınlara verdiği bir başka değer şudur: Câhiliyyede evlilik erkeklerin kadınları köleleştirme çeşitlerinden biriydi. İslâm ise evliliği nefsi cinsel sarsıntılarından kurtulup sükûnet bulmasını sağlayarak fitratın hakkını yerine getirmek için meşru kılınmış dini ve medeni bir akit olarak ortaya koydu. Evliliğe eşler arasında muhabbet, iki aşiret arasında sevgi ve ülfet dairesinin genişlemesi, insani merhamet duygusunun olgunlaşması ve ebeveynlerden evlatlara yayılması özelliklerini yükledi. Bunlar Yüce Allah'ın şu buyruğunda işaret ettiği hususlardır:

وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً
وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

“Kendilerinde sükûnet bulup (huzura kavuşasınız diye) sizin için nefislerinizden eşler yaratması, aranızda sevgi ve merhamet kılması da O'nun ayetlerindendir. Şüphesiz ki bunda, düşünen bir topluluk için ayetler vardır.” (Rûm, 21)

Tefsirü'l-Menâr'da şöyle geçer: “Avrupa ve başka yerlerdeki bazı insanlar kadının dininin olmayacağını düşünüyorlardı. Hatta onlar kadının mukaddes kitapları okumasını resmi olarak yasak kılıyorlardı. İslâm ise geldi ve “Mümin erkekler ve Mümin kadınlar” “Müslüman erkekler ve Müslü-

505. İbn Mâce, *Sünen*, sy 1852.

man kadınlar” ünvanıyla hem erkeklere hem kadınlara dini sorumluluklarını bildirdi.”⁵⁰⁶

Kadın hakkında İslâm câhiliyye ve demokrasi arasında yer almaktadır. İslâm adalet ve insaf dinidir. O, Rahmân ve Rahîm, erkek ve kadınların tamamının ıslahını bilen, iki cinsin de tabiatlarını ve düşmanlarından nasıl kurtulacaklarını bilen, tüm işleri ve her şeyi sevk-u idare eden Yaraticının kanunu iken nasıl olur da adalet ve insaf dini olmayabilir ki? Kadın ve erkek cinsinin bu düşmanı bilinen bir düşmandır. Allah Teâlâ'ya ve O'nun emin Rasûl'üne (sallallahu aleyhi ve sellem) iman edenlerin onun düşmanlığını reddetmeyeceği bir düşmandır. Bu yüzden Allah Müslümanlara onu düşman edinmelerini ve ona düşman muamelesi yapmalarını emretmiştir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوهُ عَدُوًّا إِنَّمَا يَدْعُوا حِزْبَهُ لِيَكُونُوا مِنْ أَصْحَابِ
السَّعِيرِ

“Şeytan size düşmandır; siz de onu düşman belleyin. O, kendi taraftarlarını alevli ateşe girenlerden olmaları için çağırır.” (Fâtır, 6)

Allah Teâlâ şeytanın düşman olduğunu açıkladı. Çünkü şeytanın insanları kendisine davet ettiği şey ilk bakışta insanlara şefkat ve nasihat gibi görünen bir şeydir. Tıpkı dostların davet ettiği şey gibidir. Çünkü şeytan insanları şehvet ve zevklerini tatmin etmeye, nefislerinin arzu ettiği şeyleri temin etmeye çağırmaktadır. Lakin o gizli takılmakta ve bu yaptığıyla onların helak olmasını amaçlamaktadır. Baksana, o vaktiyle Âdem'e ve Havvâ'ya onlara şefkat ve nasihat eden birisi olduğu izlenimini verdi. Nitekim şöyle demişti:

وَقَالَ مَا نَهَيْكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ هَذِهِ الشَّجَرَةِ إِلَّا أَنْ تَكُونَا مَلَكَينِ أَوْ تَكُونَا مِنَ
الْخَالِدِينَ

“Ve dedi ki: “Rabbiniz, melek olursunuz veya ebediyen Cennette kalırsınız diye sizi bu ağaçtan men etti.” Sonra da:

وَقَاسَمَهُمَا إِنِّي لَكُمَا لَمِنَ النَّاصِحِينَ

“Ben sizin iyiliğiniz için öğüt veriyorum” diye yemin etti.” (A’raf, 20-21)
Ve benzer şeyler söyledi. Halbuki bununla maksadı ayette zikredilen şu hakikatti:

فَوَسْوَسَ لَهُمَا الشَّيْطَانُ لِيُبْدِيَ لَهُمَا مَا وُورِيَ عَنْهُمَا مِنْ سَوَاتِمِهِمَا

“Derken, çirkin yerlerini kendilerine göstermek için Şeytan onlara vesvese verdi.” (A’raf, 20) Onları Rablerinin kendilerine yasak kıldığı ağaçtan yemeye davet ettiğinde gizlediği asıl amacı işte buydu. Görünürde insanları şehvetlerini ve ihtiyaçlarını gidermeye davet ettiğinde de izlediği yol bunun tam aynısıdır. O insanlara yönelik bu davetiyle onların Yüce Mevlâ’ya muhalefetten ötürü helak olmalarını amaçlamaktadır. Asla dışta onlara gösterdiği ve dem vurduğu şeyleri kastetmemektedir. Bu yüzden Yüce Allah **“Size düşmandır”** buyurdu. Yani o size dost değildir. **“Siz de onu düşman belleyin.”** Yani kişi düşmanına karşı nasıl dikkatli ve uyanık oluyorsa, onun davet ve emirlerine karşı öyle dikkatli olun.

İnsanı helaka götüren her kanun ve din şeytanın yoludur. Şeytan taraftarlarını boş yola çağırır ki, alevli ateşe girenlerden olsunlar. İnsanı helaka götüren câhiliyye ve demokrasi yolu, şeytanın yollarından birer yoldurlar. Câhiliyye ve demokrasinin arasında bulunan ve insanın kurtuluşunun kendisinde saklı olduğu İslâm dini ve kanunu ise Yüce Allah’ın yoludur. Allah, taraftarlarını bu yola çağırır ki, cennete girecek ve mutlu kimselerden olsunlar.

İslâm kadınlara örtüyü emretti. Onlara evlerinde bulunmalarını, açık saçık ve ihtiyaç olmaksızın dışarıya çıkmamalarını emretti. Nitekim Allah (azze ve celle) Kur’ân-ı Kerim’de şöyle buyurmaktadır:

وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى

“Evlerinizde oturun, ilk cahiliyede olduğu gibi açılıp saçılmayın.”

(Ahzâb, 33)

Usâme b. Zeyd (*radiyallahu anhu*) dedi ki: Rasûlullah (*sallallahu aleyhi ve sellem*) şöyle buyurdu:

ما تركت بعدى فتنة اضر على امتى من النساء على الرجال

“Benden sonra ümmetim için erkeklere karşı kadınlardan daha zararlı bir fitne bırakmadım.”⁵⁰⁷

Âlimlerin kıymetli eserlerinde açıkladığı zaruret durumu olmadıkça kadınların toplu ortamlara ve devlet dairelerine gitmeleri caiz değildir. Bilhassa fesat ve fitneler zamanı olan şu zamanımızda. Bu yüzden âlimler (*Allah Teâlâ onlara merhamet etsin*) kadınların mescidde namaz kılmalarının şer’an yasak olduğuna fetva vermişlerdir. Âişe (*radiyallâhu anhâ*) dedi ki: “Rasûlullah (*sallallahu aleyhi ve sellem*) kadınların ortaya çıkardığı şeyleri görseydi, Ben-i İsrail kadınlarının men edildiği gibi onları (mescidlere gitmekten) men ederdi.”⁵⁰⁸

Müslümanlara düşen, kadınların durumuna dair tertemiz şeriatın yolunu tutmak ve kadınlara şer’i haklarını vermektir. Câhiliyye ve demokrasi yolundan uzak durmak vazifeleridir. Çünkü bu iki yol toplumu helak ve ifsat eden yollardır. Müslüman âlimlere düşen vazife, erkeklere ve kadınlara Rahman ve Rahim olan Yaratıcı tarafından indirilmiş İslâm şeriatının onlara verdiği hakları anlatmak, onları birçok diyarda revaç bulmuş Batı medeniyetine karşı uyarmaktır. Zira Batı medeniyetinde kadınlar misyoner ve sömürgeci düşmanlarımızın arsız ve fık-ı fücür dolu eğitimle onların iç dünyalarında yapıkları tahribatla kibir, kendini beğenmişlik ve azgınlık ile dolu bir hâle gelmiştir. Zahiri tutumları açısından bakınca kendilerinin her şeyde erkeklerle eşit olduğunu iddia ediyorlar ancak işin özünde onlar kibirli ve haddi aşan kimselerdir. Evin içinde ve dışında erkeklere hükmetmek ve İslâmî yasamaya ve hatta bu yasamada yer alan sarîh Kur’ân ve sünnet naslarına karşı küstahlık etmek istiyorlar. Hatta onlar gerçek manada hâkim konumda olmak, kendilerine değil erkeklere bırakılmış işleri üstlenmek, Allah ve Rasûl’ünün emrine başkaldırmak istiyorlar. Daha da fazlası, erkeklerin kadınlar üzerinde idareci olduğunu inkâr ediyorlar. “İşlerinin idaresine bir kadını geçiren toplululuğun aslah iflah olmayacağını” reddediyorlar.

507. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, sy 21746.

508. Buhârî, *el-Câmi*, sy 869.

Ey mücahid Müminler! Yeryüzünde fesat çıkaran ve Batı medeniyetine esir olmuş kişilere itaat etmeyin. Zira onlar her ne kadar kendilerini basiret sahipleri (!) diye adlandırsalar da Yaratıcı ve O'nun dini hakkında cahildirler. İşin özünde onlar gözlerini ve basiretlerini kaybetmiş kimselerdir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

وَلَا تُطِيعُوا أَمْرَ الْمُسْرِفِينَ الَّذِينَ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ

“Yeryüzünde fesat çıkaran ve ıslahta bulunmayan haddi aşmış kimselerin emrine itaat etmeyin.” (Şuâra, 151-152)

Benim bildiklerim, söyleyeceklerim bunlar. Allah Teâlâ en doğrusunu bilir. Allah Teâlâ'dan beni ve bütün Müslümanları doğru olanı bilmeye, sonra da onunla amel etmeye muvaffak kılmasını niyaz ediyorum. Son murad ettiğim sözlerim bunlardır.

Yüce Allah'tan bu yazdıklarımı benim, ana-babam, hocalarım, bütün âlimler ve Müslümanlar için sadaka-i cariyeye kılmasını niyaz ediyorum. Başta, sonda, gizlide ve açıkta hamd ve övgü yalnızca Allah'adır. Allah'ın Peygamber'i Muhammed'e, ailesine ve sahabesine bol ve çokça salât olsun. Allah (*subhânehu ve teâlâ*) bizden, ilmiyle âmil âlimlerden, zahid meşayıhtan, kanaatkâr fakirlerden ve muhlis mücahidlerden razı olsun. Allah Teâlâ geçmişlerimize merhamet etsin. Lutfu keremiyle haleflerimizi baki kılsın. Şüphesiz O el-Hannân, el-Mennân, lutuf ve ihsan sahibidir. Yüce Allah, Peygamber'i Muhammedü'l-Emîn, onun ailesi ve yüksek şeref sahibi sahabesi hürmetine arkadaşlarımızdan, sevdiklerimizden ve bütün Müslümanlardan razı olsun. Sözümüzü yaratılmışların efendisinden (*en üstün salat-ı selam onun, ehlinin ve sahabesinin üzerine olsun*) rivayet edilen bazı kapsamlı dualarla hitama erdirelim:

اللهم اقسم لنا من خشيتك ما تحول به بيننا وبين معاصيك، ومن طاعتك ما
تبلغنا به جنتك، ومن اليقين ما تهون به علينا مصيبات الدنيا، ومتعنا بأسماعنا
وأبصارنا وقوتنا ما أحييتنا، واجعله الوارث منا، واجعل ثأرنا على من ظلمنا،
وانصرنا على من عادانا، ولا تجعل مصيبتنا في ديننا، ولا تجعل الدنيا أكبر

همنا ولا مبلغ علمنا، ولا تُسلط علينا من لا یرحمنا، رب تقبل توبتی، واغسل
 حوبتی، وأجب دعوتی، وثبت حجتی، وسدد لسانی، واهد قلبی، واسلل
 سخيمة صدري، سبحان الله وبحمده، سبحان الله العظيم، ولا حول ولا قوة إلا
 بالله العلی العظيم.

Allah'ım! Bize kendisiyle bizimle günahlar arasına engel koyacağın haş-
 yetten, kendisiyle cennetine ulaştıracağın taatinden, kendisiyle bize dünya
 musibetlerini hafifleştireceğin yakinden nasib et. Yaşadığımız müddetçe
 bizi kulaklarımız, gözlerimiz ve kuvvetimizle yararlandır. Ölene kadar göz
 ve kulaklarımızı kullanabilmemizi nasib et. Bize zulmedenlerden intikam
 almamızı nasib et. Bize düşmanlık edenlere karşı bize yardım et. Musibeti-
 mizi dinimiz hakkında eyleme. Dünyayı en büyük derdimiz ve bilgimizin
 ulaştığı tek şey eyleme. Bizce merhamet etmeyecekleri bize musallat etme.
 Rabbim, tevbemi kabul buyur, günahımı bağışla. Davetime icabet et, hü-
 cetimi sabit eyle, dilimi doğruluk üzere kıl, kalbime doğru yolu göster, göğ-
 sümdeki nefreti sök at. Allah'ı hamd ile tesbih ederim. Azim olan Allah'ı
 tesbih ederim. Güç ve kuvvet ancak yüce ve azim olan Allah ile dir.

- BİBLİYOGRAFYA -

– **Abdulķâhir el-Baġdâdî**, Ebû Mansûr ‘Abdulķâhir b. Tâhir et-Temimi. *el-Fark beyne'l-Firaķ ve Beyânu'l-Firķati'n-Nâciye*. Beyrut: y.y., 1977.

– **Ahmed b. Hanbel**. *el-Müsned* (thk. *Şuayb el-ve Âdil Mürşid*). 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1995.

– **Ahmed b. Hanbel**. *Müsned*. thk. Şu'ayb el-Arnaût - Âdil Mürşid. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.

– **Ahmed b. Hanbel**, Ebû ‘Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Câmi ‘ li- ‘Ulûmi'l-İmâm Ahmed - el- ‘Âķide*. thk. Hâlid er-Ribât - Seyyid ‘İzzet ‘İyd. b.y.: y.y., 14030/2009.

– **Aliyyü'l-Kârî**. *Mirkâtü'l-mefâtih şerhu Mişkati'l-Mesâbih*. 12 Cilt. Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 2001.

– **Aliyyü'l-Kârî**, Ebü'l-Hasen Nüruddîn. *Şerhu's-şifâ*. Beyrut: Dârü'l-Kutubî'l-İlmîyye, 1421.

– **Âlûsî**, Maĥmûd b. ‘Abdullâh el-Huseynî el-. *Rûhu'l-Me‘ânî fi Tefsîr el-Kur‘ânî'l- ‘Azîm ve’s-Seb‘u'l-Meşânî*. thk. ‘Ali ‘Abdubârî ‘Aţîyye. 16 Cilt. Dârü'l-Kutubî'l-‘İlmîyye; Beyrut: y.y., 1415.

– **Aynî**, Ebu Muhammed Maĥmûd b. Ahmed Bedruddîn el-. *Umdetu'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, ts.

– **Bâbertî**, Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. Muhammed b. Maĥmûd el-. *el-‘Înâye fi şerhi'l-Hidâye*. 10 Cilt. Lübnan: Dârü'l-Fikr, 1489/1970.

– **Bâcî**, Ebü'l-Velid Süleymân b. Halef b. Sa‘d et-Tücibî el-Bâcî. *el-Müntekâ şerhu'l-muvatta*. Kahire: Dârü'l-Fikri'l-Arabî, 1913.

– **Bağdadi**, Ebû Bekr Ahmed b Ali b Sabit el-Hatib el-. *el-Fakih ve'l-mutefakkih*. thk. Ebû Abdurrahman Âdil b. Yûsuf el-Ğarâzi. Suudi Arabistan: Dâru lbni'l-Cevzi, 1421.

– **Bedruddin el-‘Ayni**, Ebû Muhammed Maḥmûd b. Aḥmed. *el-Binâye şerhu'l-Hidâye*. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-‘İlmiyye, 1420/2000. *Nuḥabu'l-Eşkâr fî Tenkîhi Mehâni'l-Aḥbâr fî Şerhi Me‘âni'l-Âşâr*. thk. Ebû Temim Yâsir b. İbrâhim. 19 Cilt. b.y.: y.y., 1429/2008. *Şerhu Ebi Dâvûd*. thk. Ebu'l-Munzir Ḥâlid b. İbrâhim el-Mışri. 7 Cilt. Riyad: Mektebetu'r-Ruşd, 1420/1999.

– **Beğavi**, Ebu Muhammed el-Hüseyn b. Muhammed el-. *Me‘âlimu't-tenzil fi tefsiri'l-Kur‘ân (Tefsiru'l-Beğavi)*. thk. Abdurrezzâk el-Mehdi. Beyrut: Dâru lhyâi't-Turâsi'l-Arabi, 1420. *Şerhu's-sünne*. thk. Şuayb el-Arnaût vd. Dimaşk: el-Mektebû'l-İslâmi, 1983.

– Beyhaki, Ebu Bekr Ahmed b. el-Hüseyn el-. es-Sünenü'l-kübrâ. thk. Muhammed Abdulkadir Ata. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003. el-Âdâb. Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi'sSekaifiyye, 1988. <http://ktp2.isam.org.tr/detayzt.php?navdil=tr&idno=3537&tarama=el+%C3%82d%C3%A2b>. Şuabü'l-imân. 14 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-rüşd, 2003.

– **Bezzâr**, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-. *Müsned*. thk. Mahfuzurrahman Zeynullah, Âdil b. Sa'd, Sabri Abdilhâlik. Medine: Mektebetü'l-'Ulûm ve'l-Hikem, 2009.

– **Birmâvi**, Ebû Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Abdiddâim b. Mûsâ Askalâni. *el-Lâmiü's-sabih bi-şerhi'l-Câmi's-sahih*. Dimaşk: Dâru'n-Nevâdir, 2012.

– **Buhâri**, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi‘u's-şâhih*. Beryrut: Mustafa Dib el-Buğâ, 1993. *el-Edebü'l-müfred*. thk. Muhammed Fuâd Abdulbâki. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1989.

– **Buhûti**, Manşûr b. Yûnus b. Şalâhuddin b. Ḥâsen el-Ḥanbeli el-. *Keşşâfu'l-Kinâ‘ ‘an Metni'l-'İknâ‘*. 6 Cilt. b.y.: Dâru'l-Kutubi'l-‘İlmiyye, ts.

– **Burhaneddin el-Buhâri**, Ebu'l-Meâli Maḥmûd b. Aḥmed b. Mâze el-Buhâri. *el-Muḥitu'l-Burhâni*. thk. Abdulkerim Sâmi el-Cündi. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2004.

- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali Râzî. Ahkâmü'l-Kur'an. Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabi, 1985. <http://ktp2.isam.org.tr/detayzt.php?navdil=tr&idno=4634&tarama=Cessas.Şerhu muhtasari't-Tahâvi fi'l-fıkhi'l-hanefi>. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2010.
- **Cevziyye**, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed İbn Kayyim el-. *et-Turukü'l-hükmiyye fi's-siyaseti's-şer'iyye*. : Erişim 06 Kasım 2022. <http://ktp2.isam.org.tr/detayzt.php?navdil=tr&idno=165744&tarama=et+Turuk>
- **Cüveyni**, İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâli Rüknuddin Abdülmelik. *Gıyâsü'l-ümem*, ts.
- **Dârekutni**, Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutni. *Sünen*. thk. Şuayb el-Arnaût vd. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 2004.
- **Dihlevî**, Şah Veliyyullâh Ahmed b. Abdirrahim ed-. *Hüccetüllâhi'l-bâliga*. thk. Seyyid Sâbık. Beyrut: Dârü'l-Cil, 2005. *İzâletü'l-hafâ*, ts.
- **Dümeycî**, Abdullah b. Ömer b. Süleymân ed-. *el-İmâmetü'l-uzmâ inde Ehli's-sünne ve'l-cemâa*. Dâru Taybe, 1408.
- **Ebû Dâvûd**, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî. *el-Merâsil*. thk. Şu'ayb el-'Arna'ût. Beyrut: y.y., 1408/1987. *Sünen*. thk. Yâsir Hasen vd. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle Nâşirûn, 2015. *Sünen*. thk. Şuayb el-Arnâvut, Muhammed Kamil. Dârü'r-risâle el-Alemiyye, 2009.
- **Ebû Suûd Efendi**, Muhammed b. Muhammed b. Muhyiddin İmâd Ebû Suûd. *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Kâhire: Dârü'l-Mushaf, ts.
- **Ebû Yûsuf**, Ya'kûb b. İbrâhîm b. Habîb b. Sa'd el-Kûfî. *Kitâbu'l-harâc*. thk. Taha Abdurraûf Sa'd, Sa'd Hasan Muhammed. el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Turâs, ts.
- **Ebû'l-Leys es-Semerķandi**, Ebû'l-Leys Naşr b. Muḥammed. *Baḥru'l-'Ulûm*. thk. Maḥmûd Mataracı. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- **Ebû'l-İz**, Ebû'l-Hasan Sadreddin Ali b. Ali b. Muhammed. *Şerhu'l-Akideti't-Tahâviyye*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki, Şuayb el-Arnaut. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1997.

- **Efendi**, Hocaeminefendizade Ali Haydar. *Dürerü'l-hükkam şerhu Mecelleti'l-ahkam*. 4 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2016.
- **Elbâni**, Muhammed Nâsırüddin. *Silsiletü'l-ehâdisi's-sahiha*. Riyâd: Mektebetü'l-Maârif, 1987.
- **Fahreddin er-Râzi**. *Mefâtihu'l-ğayb (et-Tefsîru'l-Kebir)*. Beyrut: Dâru İhyâi't-turâsi'l-Arabi, 1420.
- **Gazzâli**, Ebu Hâmid Muhammed b. Muhammed el-. *İhyâu ulûmi'd-dîn*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- **Hâkim en-Nisâbüri**, Muhammed b. Abdillâh. *el-Müstedrekü ala's-Sahihayn*. thk. Mustafa Abdulkâdir Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1990.
- **Hallâl**, Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. Hârûn el-Hallâl. *es-Sünne*. thk. Atiyye ez-Zehrâni. Riyâd: Dârü'r-Râye, 1989.
- **Han**, Ebü't-Tayyib Muhammed el-Kannevci Siddik Hasan. *Fethü'l-beyân fi makasidi'l-Kur'ân*. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1992. <http://ktp2.isam.org.tr/detayzt.php?navdil=tr&idno=51796&tarama=Feth%C3%BCl+beyan>
- **Hâris**, Hâris b. Ebû Usâme. *Buğyetü'l-bâhis an zevâidi müsnedi'l-Hâris*. thk. Hüseyin Ahmed Sâlih. Medine: Merkezu Hıdmeti's-Sünne ve's-Sirati'n-nebeviyye, 1992.
- **Haskefi**, Alaeddin Muhammed b. Ali b. Muhammed ed-Dımaşki - Ebû Hanife, Numan b. Sabit. *Müsnedü Ebî Hanife rivâyetü'l-Haskefi*. thk. Abdurrahman Hasan Mahmud. Mısır, ts.
- **Hatib el-Bağdâdi**, Ahmed b. Ali Ebû Bekr. *Tarhu't-tesrib*, ts.
- **Hatib eş-Şirbini**, Şems ed-Din Muhammed b. Ahmed eş-Şâfi'î el-. *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Me'âni Elfâzi'l-Minhâc*. 6 Cilt. b.y.: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1415/1994.
- **Hattâbi**, Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed b. İbrâhim. el-Uzle. Kahire: Mektebetü'z-Zehra, 1987. <http://ktp2.isam.org.tr/detayzt.php?navdil=tr&idno=176573&tarama=el+Uzle>

– **Hayrbeyti**, Mahmûd b. İsmail b. İbrahim b. Mikâil el-. *ed-Dürratü'l-ğarrâ fî nasihati's-selâtini ve'l-kudât ve'l-ümerâ*. Riyâd: Mektebetü Nizâr Mustafâ el-Bâz, ts.

– **Hazin**, Alaeddin Ali b Muhammed b İbrâhim el-Bağdadi. *Lûhabü't-te'vil fî meani't-tenzil = Tefsirü'l-Hazin*. : Erişim 28 Kasım 2022. <http://ktp2.isam.org.tr/detayzt.php?navdil=tr&idno=100437&tarama=Tefsir%C3%BCI+Hazin>

– **Heyet**. *el-Mevsûatü'l-fikhiyyetu'l-Kuveytiyye*, ts.

– **Heysemi**, Ebu'l-Hasen Nûruddin Ali b. Ebi Bekr el-. *Mecmeu'z-zevâid ve menbeu'l-fevâid*. thk. Hüsâmuiddin el-Kudsi. Kâhire: Mektebetü'l-Kudsi, 1994.

– **Heytemi**, Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed İbn Hacer el-. *es-Savaikü'l-muhrika ala ehli'r-Rafz ve'd-dalalü'z-zendeka*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1997. <http://ktp2.isam.org.tr/detayzt.php?navdil=tr&idno=140485&tarama=es+Savaik>

– **Hindî**, Ali b. Hüsâmiddin b. Abdilmelik b. Kadihân el-Müttaki el-Hindi el-. *Kenzü'l-'ummâl fî süneni'l-aqvâl ve'l-ef'âl*. thk. Safvet es-Sekâ, Bekri el-Hayyânî. 18 Cilt. Müessesetu'r-Risâle, ts.

– **İbn Abidin**, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülaziz. *Reddü'l-muhtâr ala'd-Dürri'l-muhtâr*. Beyrut: Dâru'l-fikr, 1992.

– **İbn Asâkir**, Ebu'l-Kâsım Ali b. el-Hasen. *Târihu medineti Dimaşk*. thk. Amr b. Ğarâme el-Ömerî. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1995.

– **İbn Battâl**, Ebü'l-Hasan Ali Halef b. Abdülmelik. *Şerhu sahihi'l-Buhâri*. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2000. <http://ktp2.isam.org.tr/detayzt.php?navdil=tr&idno=150450&tarama=%C4%B0bn+Batt%C3%A2l>

– **İbn Ebi Âsım**, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. ed-Dahhâk b. Mahled eş-Şeybânî. *es-Sünne*. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1400.

– **İbn Ebi Şeybe**, Ebu Bekir. *Musannef*. thk. Kemâl Yûsuf el-Hût. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1409.

– **İbn Ebu'l-Hadid**, Ebû Hâmid İzzüddin Abdülhamid b. Hibetillâh b. Muhammed el-Medâini. *Şerhu nehci'l-belâğa*, ts.

– **İbn Ferhûn**, Burhanüddin İbrahim b. Ali el-Ya'merî. *Tefsiratü'l-hükkâm*, 1986.

– **İbn Hacer el-Askalânî**, Hâfız Ahmed b. Ali. *Fethu'l-bâri Şerhu Sahihî'l-Buhârî*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379.

– **İbn Hacer el-Askalânî**, Hâfız Ahmed b. Ali. *Takribu't-tehzib*. thk. Muhammed Avvâme. Suriye: Dâru'r-Reşid, 1986.

– **İbn Hacer el-Heytemî**, Ebû'l-'Abbâs Şihâbüddin Ahmed b. Muhammed b. Muhammed. *ez-Zevâcir 'an 'İktirâfî'l-Kebâir*. 2 Cilt. b.y.: Dâru'l-Fikr, 1407/1987.

– **İbn Haldûn**, Ebû Zeyd Veliyyüddin Abdurrahmân b. Muhammed el-Mağribî. *Mukaddimetu İbn Haldûn*, ts.

– **İbn Hibbân**, Ebû Hâtim Muhammed. *Sahihu İbn Hibbân el-müsnedü's-sahih ale't-tekâsim ve'l-envâ*. thk. Halis Aydemir - Muhammed Ali Sönmez. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1433. *es-Sikât*. 10 Cilt. Haydarâbâd: Dâiratü'l-Mearifi'l-Osmâniyye, 1393.

– **İbn Kayyim el-Cevziyye**, Ebû 'Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Ebi Bekr b. Eyyûb ez-Zür'ai ed-Dimaşki el-Hanbelî. *İ'lâmu'l-Muvakkiin 'an Rabbi'l-Âlemîn*. thk. Muhammed 'Abdusaelâm İbrahim. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1411/1991.

– **İbn Kesîr**, Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. Dâru'l-Fikr, 1986. *Tefsiri'l-Kur'ânî'l-azîm*. thk. Muhammed Hüseyin Şemsüddin. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1419.

– **İbn Kudâme**, Ebû Muhammed Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed. *el-Muğnî*. 10 Cilt. Kâhire: Mektebetu'l-Kâhire, 1968.

– **İbn Mâce**, Muhammed b. Yezîd. *Sünen*. thk. Imâdu't-Tayyâr vd. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 2010.

– **İbn Manzûr**, Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 3. Baskı., 1414.

– **İbn Nuceym**, Zeynüddin Zeyn b. İbrâhim b. Muhammed. *el-Bahrü'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik*. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-İslâmiyye, 1997.

- **İbn Receb**, Ebü'l-Ferec Zeynüddin 'Abdurrahmân b. Ahmed b. 'Abdirrahmân Receb el-Bağdâdi ed-Dımaşkî. *Câmi 'u'l-'Ulûm ve'l-Hikem*. thk. Muhammed el-Ahmedi Ebu'n-Nûr. 3 Cilt. b.y.: Dâru's-Selâm, 1424/2004.
- **İbn Şebbe**, Ebü Zeyd Ömer b. Şebbe en-Nümeysi el-Basri. *Târihu Medine*. Cidde, 1399.
- **İbn 'Abdi Rabbih**, Ebü 'Amr Ahmed b. Muhammed b. 'Abdi Rabbih. *el-'İkdu'l-Ferid*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1404/1983.
- **İbn 'Abdülber en-Nemeri**, Ebü Ömer Cemâlüddin Yûsuf b. 'Abdillâh b. Muhammed. *Câmi 'u Beyâni'l-'İlm ve Fadlih*. thk. Ebü'l-'Eşbâl ez-Zehiri. 2 Cilt. Suudi Arabistan: Dâru İbni'l-Cevzi, 1415/1994.
- **İbn 'Âbidin**, Muhammed Emin b. 'Omer b. 'Abdil'aziz el-Hüseyni ed-Dımeşkî. *Reddu'l-muhtâr 'alâ'd-Durri'l-muhtâr*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2. Basım, 1412/1992.
- **İbnü'l-Cevzi**, Ebul-Ferec Abdurrahman b. Ali. *el-Mevdû'ât*. thk. Abdurrahman Muhammed Osman. Medine, 1968. *Menâkıbu emiri'l-mü'minin*, ts.
- **İbnü'l-Esir**, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Muhammed b. el-Esir el-Cezeri. *el-Kâmil fi't-târih*. thk. Ömer Abdusselaâm Tedmuri. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1997.
- **İbnü'l-Ezrâk**, Şemsüddin Ebü Abdillâh Muhammed b. Ali. *Bedâiü's-silk fi tabâiü'l-mülk*. thk. Ali Sâmî Neşşâr. Irak: Vizâratü'l-İ'lâm, ts.
- **İbnü'l-Hâc**, Ebü Abdullah Muhammed b. Muhammed el-Mâlikî. *el-Medhal*. Dâru't-Turâs, ts.
- **İbnü'l-Hümâm**, Kemâleddin Muhammed b. Abdülvahid. *Fethü'l-kadir*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-fikr, ts.
- **İbnü'l-Kayserâni**, Muhammed b. Tâhir el-Makdisî. *Ma'rifetü't-tezkira fi'l-ehâdisi'l-mevdü'a*. thk. 'İmaduddin Ahmed Haydar. Beyrut: Mücssesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, 1985.

– **İbnü'l-Müberrid**, Cemalüddin Yüsuf b. Hasan. *İdâhu turuki'l-istikâme*, ts. *Mahdu's-savâb fi fedâili emiri'l-mü'minin Ömer b. Hattâb*. thk. Abdulaziz b. Muhammed b. Abdulmuhsin. Medine: Imâdatü'l-bahsi'l-ilmî bi'l-Câmiati'l-İslâmiyye, 1420.

– **İsfahâni**, Ebû Nuaym Ahmed b Abdullah b İshak el-İsfahâni Ebû Nuaym. *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ*. Kahire: Matba'atu's-Saâde, 1974.

– **İsmâ'il Hakkı Bursevi**, İsmâ'il Hakkı b. Muştâfâ el-İstânbûli el-Hanefî el-Halveti. *Rûhu'l-Beyân*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.

– **Kâdi Ebû Ya'lâ**, Muhammed b Hüseyin el-Ferra. *el-Ahkâmü's-sultaniyye*. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983. <http://ktp2.isam.org.tr/detayzt.php?navdil=tr&idno=4709&wYazarlar=Yal%C3%A2>

– **Kâdi İyâz**, Ebû'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî. *İkmâlü'l-Mu'lim bi-fevâ'idü Müslim*. thk. Yahya İsmail. Mısır: Dâru'l-Vefâ, 1998.

– **Kâsâni**, Ebû Bekr Alaeddin Ebû Bekr b. Mes'ud. *Bedâi'ü's-sanâi' fi tertibi's-şerâi'*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986.

– **Kesir**, Ebû'l-Fida İmamüddin İsmail b Ömer İbn. Müsnedü'l-Fâruk emiri'l-mü'minin Ebi Hafs Ömer b. el-Hattâb ve akvâluhu ala ebvâbi'l-ilm. Feyyum: Darü'l-Felah, 2009. <http://ktp2.isam.org.tr/detayzt.php?navdil=tr&idno=260061&tarama=M%C3%BCsned%C3%BCl+Faruk>

– **Kıvâmu's-Sunne et-Teymi**, Ebû'l-Kâsım İsmail b. Muḥammed. *et-Terğîb ve't-Terhib*. thk. Eymen b. Şâlih b. Şa'bân. 3 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadis, 1414/1993.

– **Kindi**, Ebû 'Omer Muḥammed b. Yüsuf el-Mıṣrı el-. *Kitâbu'l-Vulât ve Kitâbu'l-Kudât*. thk. Muḥammed Ḥasan Muḥammed Ḥasan İsmâ'il - 'Ahmed Ferid el-Mezidi. Beyrut: y.y., 1424/2003.

– **Kıṣnâvi**, Ebû Bekr b. Hasan. *Eshelü'l-medarik şerhu irşâdi's-sâlik*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995.

– **Kureşi**, Ebû Muhammed Muhyiddin Abdülkadir b. Muhammed. *el-Cevâhirü'l-mudîyye fi tabakati'l-Hanefiyye*. thk. Abdülfettah Muhammed el-Hulv. Cize: Hicr li't-Tıbaa ve'n-Neşr, 1993.

- **Kurtubi**, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an* thk. Ahmed el-Berdüni, İbrahim Atfeys, Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Misriyye, 1964.
- **Ahmed b. Abdullah b. Ahmed el-Ba'ir-Ravdu'n-nedi şerhu kâfi'l-mahredi**, ts.
- **Ma'mer Râşid** *el-Câmi' (Abdurrezzâk'ın Musannef'i ile birlikte basım)*, thk. Habiburrahman el-'Azami, Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmi, 1403.
- **Mâturidi**, Ebu Mansûr Muhammed b. Muhammed el-, *Te'vilâtu Ehli's-Sunne* thk. Mecdi Basellüm, 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1426/2005.
- **Mâverdi**, Ebû'l-Hasen 'Ali b. Muhammed el-Başri el-, *Edebu'd-Dunyâ ve'd-Din* b.y.y.y., 1986.
- **Mâverdi**, Ebû'l-Hasen 'Ali b. Muhammed el-Başri el-, *el-Ahkâmu's-Sultânîyye*, Kahire: y.y., ts. *Teshilu'n-Nazar ve Ta'cilu'z-Zafer fî Ahlâki'l-Melik*, thk. Mahi Hilâl es-Serhân - Hasan es-Sâ'âti, Beyrut: y.y., ts.
- **Merdâvi**, Ebû'l-Hasen Alâüddin Ali b. Süleymân b. Ahmed el-Merdâvi, *el-İnsâf fî mu'rifeti'r-râcih mine'l-hilâf alâ mezhebi'l-İmâmi'l-mübeccel Ahmed b. Hanbel*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki, Kahire: Hecr li't-Tibâa, 1415.
- **Mevlânâ Muhammed Şefi**, *Ahkâmu'l-Kur'an*, Karaçi, ts.
- **Molla Civen**, Ahmed b. Ebi Said b. Abdillâh (Ubeydillâh) el-Leknevi, *Nuru'l-envar fî şerhi'l-menâr*, ts.
- **Muhammed Ali Sallâbi**, *Mevsûatu's-siyer*, ts. *Târihu'l-hulafâi'r-raşidin*, ts.
- **Muhammed Zuhayli**, *Târihu'l-kadâ fi'l-İslâm*, ts.
- **Muhibbuddin et-Taberi**, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Abdullah b. Muhammed, *er-Riyâdu'n-nadru fî menâkibi'l-ısrâ*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.
- **Muftâ Cemil Ahmed**, *Ahkâmu'l-Kur'an*, ts.

– **Münâvî**, Zeynüddin Muhammed Abdürraûf b. Tâcîl'ârifin el-. *Feyzu'l-Kadir şerhu'l-Câmi'i's-sağîr*. Mısır: Mektebetü't-Ticâriyyeti'l-Kübrâ, 1356.

– **Müslim**, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi' u'ş-şâhih*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire: y.y., 1374-75/1955-56.

– **Nesâî**, Ahmed b. Şu'ayb en-. *Sünen*. thk. 'Imadu't-Tayyâr vd. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Nâşîrûn, 2010.

– **Nevevî**, Ebû Zekerîyyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref en-. *Minhâcü't-tâlibîn*. thk. İvad Kâsım Ahmed İvad. Dâru'l-Fikr, 2005. *el-Ezkâr el-müntehab min kelâmi seyyidi'l-ebrâr*, ts. *el-Minhâc şerhu Sahih'i Müslim b. el-Haccâc*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1392.

– **Nübâhî**, Ebü'l-Hasen Ali b. Abdillâh b. Muhammed en-Nübâhî el-Cüzâmi. *Târihu kudâti'l-Endelüs*, ts.

– Panipeti, Muhammed Senaullah Osmani Müceddidi. Tefsir-i Mazhari. Karaçi: Darü'l-İşaat, 1991. <http://ktp2.isam.org.tr/detayzt.php?navdil=tr&idno=159082&tarama=Mazhari>

– **Râğîb el-İsfehânî**, Hüseyin b. Muhammed. *el-Müfredât fi ğaribi'l-Kur'ân*. thk. Safvân Adnân ed-Dâvudî. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1412.

– **Reşid Rızâ**, Muhammed. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakim (Tefsîru'l-menâr)*. el-Hey'etü'l-Mısıriyyetü'l-Âmmetü li'l-Kitâb, 1990.

– **Semerkindî**, Alaaddin Ebû Bekr Alâüddin Muhammed b. Ahmed b. Ebi Ahmed es-Semerkindî. *Tuhfetü'l-fukahâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994.

– **Serahsî**, Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl. *Şerhü's-Siyerî'l-kebir*. thk. Ebû Abdullah Muhammed Hasan. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, 1997. *el-Mebsût*. thk. Halil Muhyiddin el-Meyyis. 30 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1414/1993.

– **Suyûtî**, Ebü'l-Fadl Celaluddin Abdurrahman b. Ebi Bekr es-. *Cem'ul'l-cevâmi' el-ma'rûf bi'l-câmi'l-kebir*. Kahire: el-Ezherü's-Şerif, 2005. *Târihu'l-hulefâ*. thk. Hamdi Demirtaş. b.y.: Mektebetü Nizâr Mustafâ el-Bâz, 2004.

– **Şâtibi**, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî eş-Şâtîbî eş-
el-İtisâm. Suudi Arabistan: Dâru İbn ‘Affân, 1992.

– **Şemsuddîn er-Remli**, Muḥammed b. Ebî'l-‘Abbâs Aḥmed b. Ḥamza.
Nihâyetu'l-Muhtâc 'ilâ Şerhi'l-Minhâc. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1404/1984.

– **Şeyh Nizâmeddin** ve bir heyet. *Fetâva'l-Âlemgiriyye* = *el-Fetâva'l-Hindiyye*.
6 Cilt. Bulak: Matba'atu'l-Kubrâ el-Emiriyye, 2. Basım, 1310.

– **Şürûnbülâli**, Ebü'l-İhlâs Hasan b. Ammâr b. Ali el-Vefâi. *Merâkı'l-felâh
şerhu nûri'l-izâh*. Kâhire: el-Matbaatu'l-Meymeniyye, ts.

– **Taberânî**, Süleyman b. Ahmed et-. *el-Mu'cemu'l-eyvat*. thk. Târik b.
'Ivedillah ve Abdulmuhsin b. İbrahim. Kâhire: Dâru'l-Harameyn, 1995.
el-Mu'cemu'l-kebir. Musul: Mektebetu'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1983. *Müsnedü's-
Şâmiyyin*. ed. Hamdi b. Abdilmecid. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1984.

– **Taberî**, Muhammed b. Cerir. *Câmi'u'l-beyân fî te'vili'l-Kur'ân*. thk. Ahmed
Muhammed Şâkir. Müessesetü'r-Risâle, 2000. *Târihu'r-rusûl ve'l-mülûk*.
Beyrut: Dâru't-Turâs, 1387.

– **Tahâvî**, Ebu Ca'fer Ahmed b. Muhammed et-. *Şerhu meâni'l-âsar*. thk.
Muḥammed Zuhri en-Neccâr - Muḥammed Seyyid Câdilḥaḥ. 5 Cilt. Beyrut:
Âlemü'l-Kütüb, 1414/1994. *Şerhu Müşkili'l-âsar*. thk. Şu'ayb el-Arnaût.
Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1994.

– **Takiyyuddin Nebhânî**. *en-Nizâmu'l-ictimâi fî'l-İslâm*, ts.

– **Teftazânî**, Sa'düddin Mes'ûd b. Fahriddin et-. *Şerhu'l-mekâsıd*, ts.

– **Tehânevî**, Eşref Ali b. Abdilhak et-Tehânevî el-Fârûkî el-Hanefî et-.
İmdâdu'l-fetâvâ, ts.

– **Tîbî**, Hüseyin b. Abdillâh et-. *el-Kâşif an hahâiki's-sünen*. Mekke:
Mektebetü Nezâr Mustafa el-Bâz, 1997.

– **Tirmizî**, Muhammed b. 'İsâ et-. *Sünen*. thk. 'Izzuddin Dali vd. Beyrut:
Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 2015.

– **Trablusi**, Ebû'l-Hasan Alâeddin Ali b Halil. *Muinü'l-hükkam fî mâ yeterreddedu beyne'l-hasmeyn mine'l-ahkâm*. Dâru'l-Fikr, ts. Erişim 05 Kasım 2022

– **Turtüşî**, Ebû Bekir Muhammed b. Muhammed el-Fihri el-Mâlikî et-Turtüşî. *Sirâcü'l-mülûk*. Mısır, 1872.

– **Vehbe ez-Zuhaylî**. *el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletuhu*. Dımaşk: Dârü'l-Fikr, ts.

– Yâfîi, Afifüddin Abdullah b Es'ad b Ali el-Yemani. *Mir'âtü'l-cinân ve ibretü'l-yakzân fî ma'rifeti havâdisi'z-zamân*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1984. <http://ktp2.isam.org.tr/detayzt.php?navdil=tr&idno=112295&tarama=Y%C3%A2fi%C3%AE>

– **Yaman**, Ahmet. “Tenfil”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/451-452. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

– **Zâfir el-Kâsimî**. *Nizâmu'l-hükm fî ş-şeria ve't-târihi'l-İslâmî*. Dâru'n-Nefâis, ts.

– **Zehebî**, Ebû 'Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Aḥmed b. 'Osmân ez-. *el-Kebâir*. Beyrut: y.y., ts. *Târihu'l-islâm ve vefeyâtu meşâhiri ve'l-'alâm*. thk. Ömer Abdusselâm et-Tedmuri. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabi, 1993. *Tezkiretü'l-Huffâz*. III Cilt. Beyrut, TS.

– **Zekeriyyâ el-Enşârî**, Ebû Yahyâ Zekeriyyâ b. Muhammed. *'Esne'l-Metâlib fî Şerhi Ravḍi'd-Tâlib*. 4 Cilt. b.y.: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.

– **Zeyla'î**, 'Osmân b. 'Ali b. Mehçen el-Bârî'î Faḥruddin el-Ḥanefî ez-. *Tebyînu'l-ḥakâik şerhu Kenzi'd-daḳâik ve Hâşiyeti'ş-Şelebi*. Bulak; Kahire: el-Matba'atu'l-Kubrâ'l-Emiriyye, 1313.

İSLÂM EMİRLİĞİ VE NİZÂMI

Elimizde bulunan İslâm emirliği ve sistemi isimli âlimlerin üstadı çağın fakihlerinin dayanağı, Allah yolunda mücahid, şeyh, allâme, Mevlevi Abdülhakim'in telif ettiği bu kitap, ilim binalarında bir tuğla, telif yolunda bir halka ve şer'î siyaset alanında önemli bir kitaptır. Bu eser meseleleri ve konuları dakik bir şekilde incelemiş, delilleri ve hüccetleri oldukça sağlam, yapısı ve manası muhteşem, tertibi ve içeriği güçlü bir eserdir. İçeriğinin ışığı ile siyaset ile meşgul olanların yoluna ışık tutacaktır.

Söyleyeceklerim bunlardır. el-Aliyy ve el-Kadir olan Allah'tan niyazım bu kitabı İslâm aleminin bir çok farklı bölgelerindeki Müslümanlar için faydalı kılması, yüce lütfu ile yazarını en hayırlı şekilde mükafatlandırması, akıp taşan ilmini bize ve diğer Müslümanlara bereketli kılmasıdır.

Allah Peygamberimiz Muhammed'e, ailesine ve sahabesine salat etsin, çokça selâm etsin.

Hibetullah Ahundzâde

